

A 19-İK SZÁZADBAN.

IRTA:

MAJOR ERVIN
KÖNYVTÁRA

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL.

KÖNYVTÁRI SZÁM

17703

17703

17703

95

Ma 1963

MAISON REUNI GYUJERSENYE

Budapest, 1900.

R12

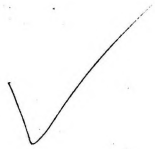
84.

Pannonia nyomda, Rombach-utca 8

R 72

MTA Bartók Archivusa
I. 4868 69 sz.

BARTOK
ARCHIVUM

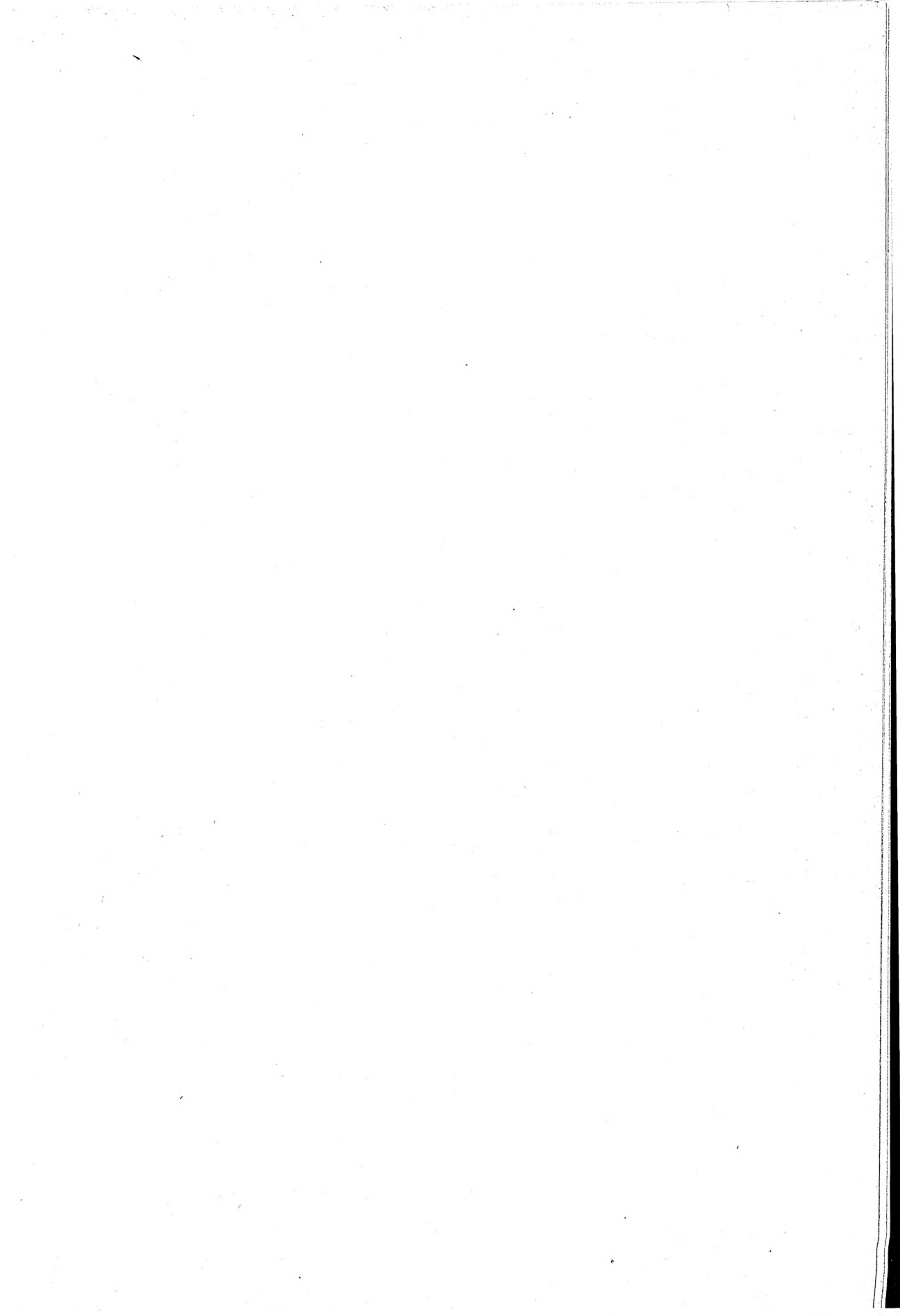
Nagyméltóságú

WLASSICS GYULA

m. közoktatási miniszter urnak

hódoló mély tisztelettel ajánlja

a szerző.

ELŐSZÓ.

Két főszempont vezérelt, mikor e munka megírására vállalkoztam. Először: megrajzolni a magyar zene fejlődését az egész 19-ik század lefolyása alatt a mai napig, s másodsor: megörökíteni mindazok neveit s ténykedéseit, akik ez idő alatt bármi részben közreműködtek abban, hogy az új század küszöbén, mint kiformált hatalmas tölgykoszoru mutathassa be magát.

A század kezdetétől manapságig az elvetett eszmék, törekvések, alkotási csirák úgy keltek ki és fejlődtek, mint a bibliai mustármagok, hogy mire beköszönt az új század hajnala: izmos erdő köszöntse a látogatót.

Minden téren egy század oly határkő, melyen belül megszámlálhatlan kisebb-nagyobb mozzanatok, alkotások, egyéniségeknek olyan rengeteg sokadalma merül fel, melyet teljes részleteiben kimeríteni, nem egy — bármily terjedelmes — kötetnek, hanem könyvtárnak lehet a feladata.

Pusztán csak történelmi, statisztikai adatokat felhalmozni: nem lehetett egyedüli célom. Helyi, viszonyi s etikai indokokra támaszkodni s aszerint csoportosítani a legérdekesebb, legkihatóbb ténykedéseket, csak ezt tűzhettem ki irányító vezérelvül.

Száz önálló fejezetre osztottam az anyagot, de nem állítom, hogy még több más százra is ne terjedhetne ki. Ugy hiszem azomban, hogy az egymásba folyó sok-sok ezer szál, melyből egy század gombolyaga kitelik: elégségesen kiegészíti magát arra nézve, hogy a t. olvasó tiszta képet nyerjen a magyar zene százados kiformalódásáról, az indokokról és a legfőbb irányító eseményekről.

Hat évtizedes élményekkel, autentikus eleven emlékekkel, a legizmosabb szereplőkkel való személyes érintkezés, benső viszony s művészeti kötelék benyomásaival mentem elébe a munkának, melyekkel felvértezve léphetek az areopág elé, hogy lehetőleg megtartottam a tárgyilagos ítélkezést s hogy hiven simultam a nagy és kis arcképek ecseteléséhez.

Senki, aki a magyar kulturélet bármely ágának százados fejlődése megrajzolását tüzi maga elé, nem szoritkozhatik egyedül főtárgyához. Egyik a másikkal áll szerves összefüggésben, s hol az egyik, hol a másik gyakorol egymásra előrehajtó erőt. Én sem zárkózhattam el ez elől s nekem is fel kellett ölelnem a zene mellett minden oly fontos tárgyat, incidenst és irányítót, mely nélkül nem képzelhető egyetemleges nemzeti összműködés.

Aki e munkát csak futólagos figyelmére is fogja méltatni: meg fog győződni arról, hogy a 19-ik században nem volt oly kiható tényezője a hazai kulturának, mint a magyar zene, az ő évtizedes küzdelmeivel, építkezéseivel s a kitartó hazafiság lángjának a szításával. — Mikor minden el volt nyomva, üldözve, ami csak magyar érü-

VII

letre vallott: egyedül ő állott őrszemül a bástyafalon s visszaverte a legvéresebb ostromokat.

Méltó, hogy a hála és a kegyelet babérjával lépje át az új század küszöbét s a magyar nemzet soha ne feledje el érdemeit.

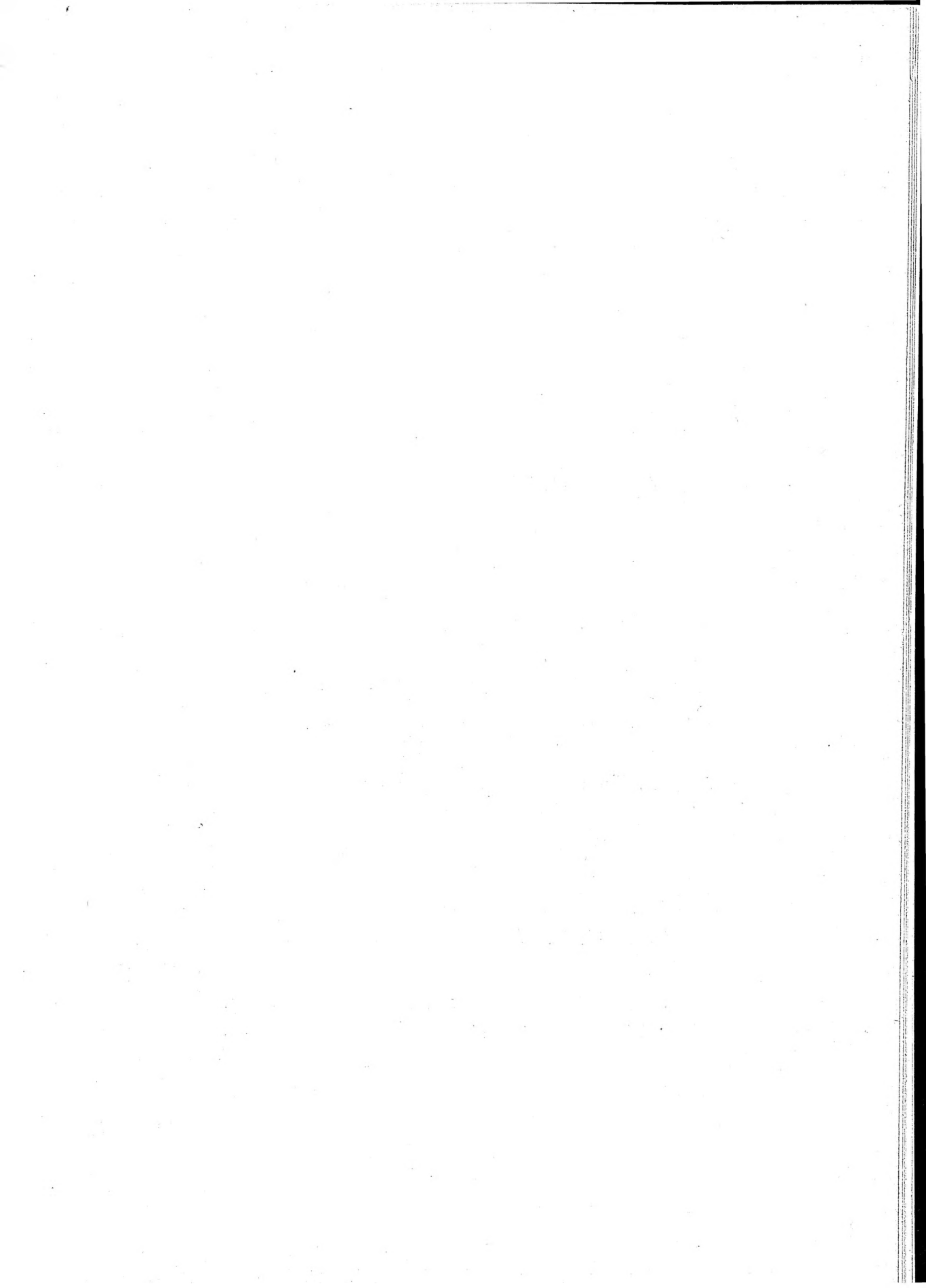
Az édes reménynek ama biztatásával adom át műveimet a fenkölt magyar szellemvilágnak, hogy azt kegyes méltatásra fogja érdemesíteni, amiben hosszú fáradságos munkámnak egyedüli erkölcsi jutalmát is meg fogom találni.

Lehetnek s bizonyára vannak is hiányai munkámnak (ki az, aki magának a tökéletesség, a csálhatatlanság palmaágát igényelhetné?!). — De egyet a legszigorubb kritika sem fog talán tőlem megtagadni: a hazafias érzületet, mely hevitett s a tárgy forró szeretetét, melynek egész hosszú életemet, szerény erőm összes javát szenteltem.

Budapesten, 1900. május hó.

id. Ábrányi Kornél.

TARTALOM.

Első rész, első félszázad.

(1800-tól 1850-ig.)

	Lap
I. A magyar zene a múltban és a század elején	1
II. A magyar zene szemben a nemzetközivel	8
III. A magyar zene első műformái	14
IV. A magyar dal és zene első fejlődése .	19
V. A két műfaj megalapítói.	24
a) Lavotta János (arcképpel)	24
b) Csermák Antal (arcképe nem kapható)	29
c) Bihari János (arcképpel)	31
d) Körmöczi Ruzsicska Ignác (arcképpel)	34
VI. Magyar tánc-zenei formák	35
VII. Régi kuruc-dalok és nóták	42
VIII. A régi Rákóczy-nóta és induló eredete (a régi Rákóczy-nóta eredeti hangjegye és Czinka Panna arcképével)	53
IX. Magyar nyelv, irodalom, költészet, színészet	61
X. A 30-as évtized s Erkel Ferenc feltünése (arcképpel)	67

	Lap
XI. A pesti n. színház megnyitása és működése	73
XII. Schubert Ferenc és a magyar zene	80
XIII. A nemzeti színház Erkel „Báthory Máriaja“ után	84
XIV. A nemzeti színház Erkel „Hunyady Lászlója“ után	92
XV. A 40-es évtized második fele	98
XVI. Rózsavölgyi Márk és halála (arcképpel)	105
XVII. Petőfi befolyása a magyar dal és zeneirodalomra	110
XVIII. Egressy Béni s a magyar dal és zene (arcképpel)	116
XIX. A cigány naturalisták bent és a külföldön	124
XX. A magyar hangszeripar a 19-ik század első felében	131
XXI. Zene és a műárusi viszonyok	136
XXII. Európai hírvű művészek és a magyar zene	142
XXIII. A magyar dalegyletek első keletkezése	147
XXIV. Zenekritika a század első felében	152
XXV. A félszázad hagyománya	157
XXVI. Az egyházi és a magyar zene a félszázadban	163
XXVII. A félszázad szereplő magyar művészei	169
XXVIII. Liszt Ferenc a félszázadban	174
XXIX. Lázás két év	181
XXX. Elnémulás	186

Második rész, 2-ik félszázad.

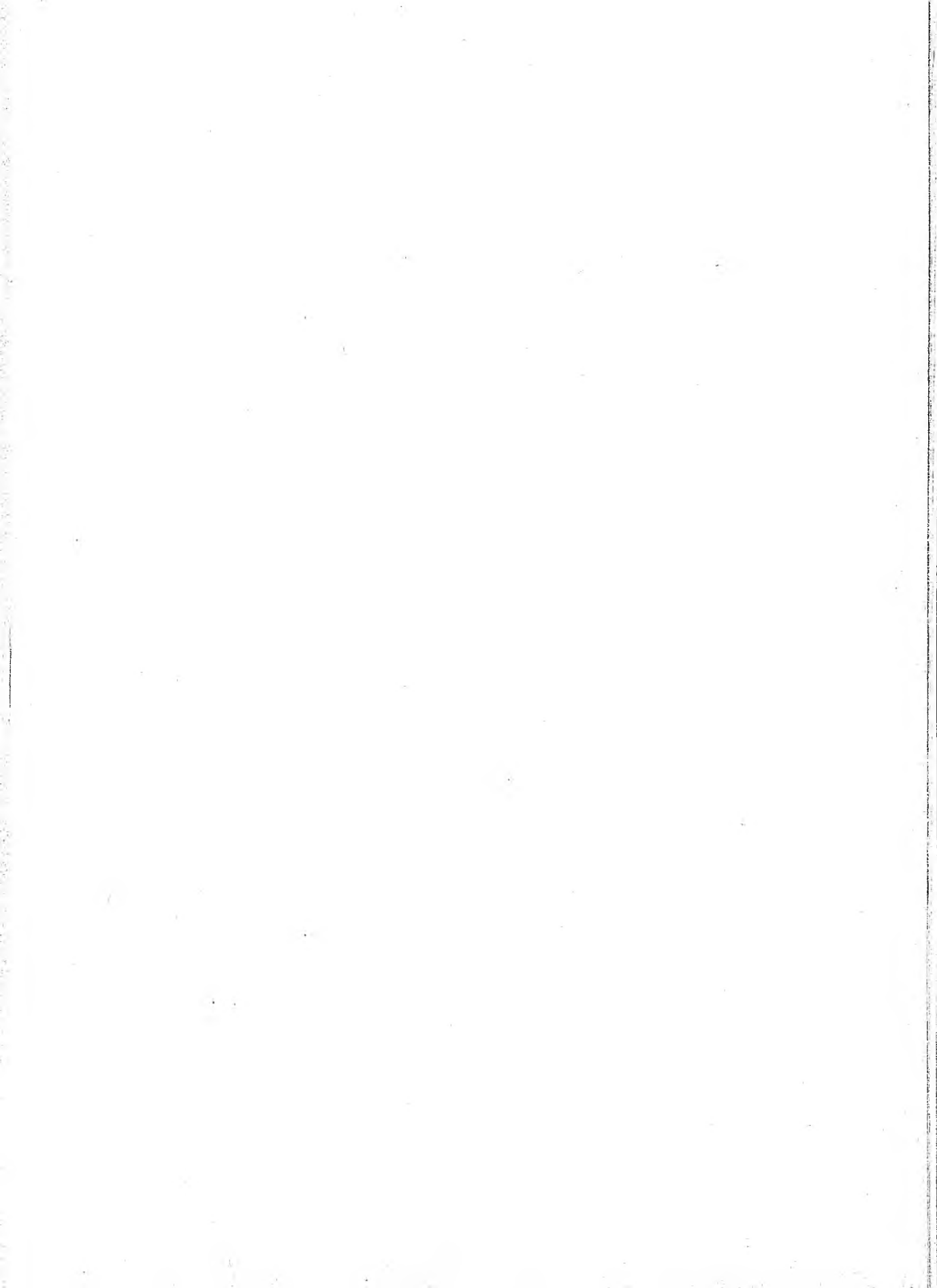
(1850-től 1900-ig.)

	Lap
I. Az 50-es évtized	191
II. A magyar zene küzdése és üldözése	194
III. Egy kiható fellendülés	203
IV. Ellentétes áram.	206
V. Nemzeti színházi s egyéb műviszonyok	209
VI. A Rózsavölgyi firma és a magyar zene.	217
VII. Pályázatok, kiadványok, vállalatok	231
VIII. Liszt Ferenc esztergomi miséje	238
IX. Az Erzsébet-álbum	242
X. Az 50-es évtized második fele	247
XI. Az 50-es évtized utolsó éve	256
XII. Csárdás-korszak	266
XIII. Ösművészeti aspirációk.	271
XIV. Brand-Mosonyi és a magyar zene (arc- kép és autografiával).	275
XV. Szénffy Gusztáv s a magyar zene rend- szere	285
XVI. Az első magyar Zenészeti lapok	288
XVII. Erkel F. Bánk-bánja és hatása (eredeti kéziratával)	296
XVIII. Mosonyi „Szép Ilonka“ és „Álmos“ operája	302
XIX. Wagner Richárd és a magyar zene	307
XX. A nemzeti zenede negyedszázados jubi- leuma	314
XXI. Szent Erzsébet legendája	319

	Lap
XXII. Az országos magyar daláregyesület . . .	324
XXIII. A koronázási magyar mise.	338
XXIV. Reményi Ede és a magyar zene (arc- képpel)	343
XXV. A 60-as évtized második fele	355
XXVI. Naturalisták és műzeneköltők	364
XXVII. A 70-es évtized	368
XXVIII. Erkel „Brankovics“ operája.	374
XXIX. A Liszt-Jubileum	378
XXX. Egy magyar operai válság	386
XXXI. Az orsz. m. kir. zeneakadémia életbe- léptetése	391
XXXII. A szegedi hármás kulturális ünnepség .	402
XXXIII. Erkel „Névtelen hősök“ operája . . .	412
XXXIV. Erkel „István király“ utolsó operája .	418
XXXV. A 80-as évtized	423
XXXVI. A magyar királyhymusz	431
XXXVII. Egy szenzációs magyar király-dal (Liszt arcképe s eredeti autografiájával) . . .	437
XXXVIII. A magyar zene két kimagasló mozzanata	443
XXXIX. Liszt Ferenc halála	453
XXXX. A 80-as évtized második fele	466
XXXXI. Nemzeti színházi s operai állapotok . .	469
XXXXII. A m. kir. operaház interregnuma . . .	474
XXXXIII. Erkel Ferenc félszázados jubileuma . .	478
XXXXIV. Parlament és magyar zene	494
XXXXV. A magyar zeneiskola életbeléptetése. .	498
XXXXVI. Ó Felsége a király és a hazai dalárügy	503
XXXXVII. Egy nagy horderejű magyar találmány.	507

XIII

	Lap
XXXXVIII. A 2-ik szegedi fényes dalünnep s viharos közgyűlése	517
XXXXIX. Állandó zeneművészeti csarnok	528
L. A 90-es évtized képe	533
LI. A nemz. zenede félszázados jubileuma	538
LII. Az orsz. m. daláregy. negyedszázados jubileuma	542
LIII. Erkel F. utolsó évei és halála.	547
LIV. Operette- s balletkorszak	554
LV. A 2-ik félszázad intendánsai	560
LVI. Magyar művészeti szaklapok a 2-ik félszázadban	567
LVII. A fiumei orsz. m. dalünnep	575
LVIII. Millénium és magyar zene	582
LIX. A milléniumi orsz. dal- és zeneünnep	587
LX. A milléniumi zene- s hangszerkiállítás	596
LXI. Milléniumi orgonagyárosok kongresszusa	611
LXII. A pedál-cimbalom világelterjedése	617
LXIII. A 19-ik század minta-zongoragyára	623
LXIV. Magyar zenei hangszerek	627
LXV. A 2-ik félszázad legújabb magyar termelése és operairói	630
LXVI. A 2-ik félszázad szereplő magyar művészei	635
LXVII. Mascagni és a magyar zene	672
LXVIII. A nemzeti zenék széteszlása	677
LXIX. A félszázad utolsó orsz. dalünnepe	688
LXX. Epilogus	693

A MAGYAR ZENE

A 19-IK SZÁZADBAN.

* *

ELSŐ FÉLSZÁZAD.

(1800-tól 1850-ig).

* *

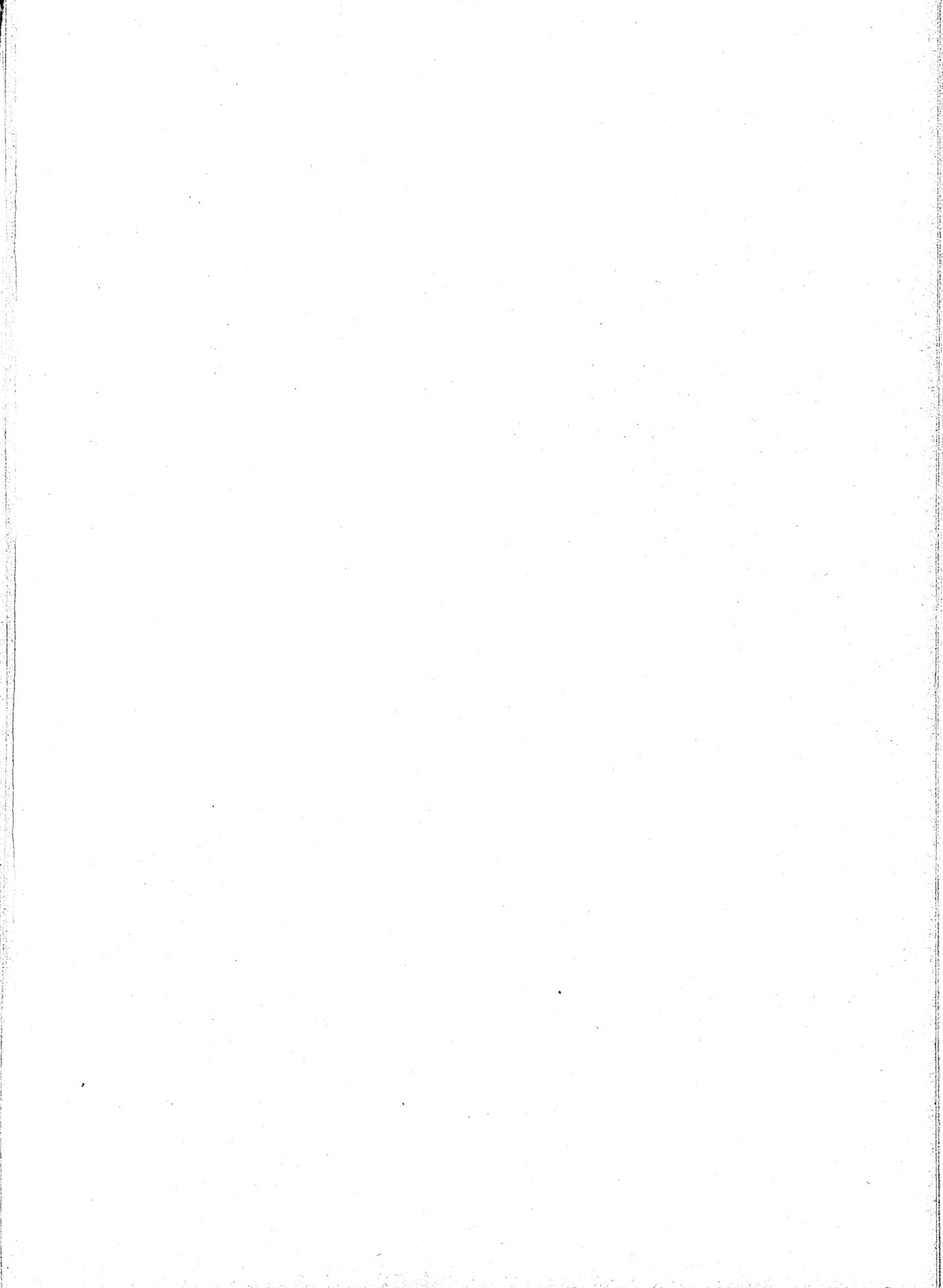
IRTA

id. ÁBRÁNYI KORNÉL.

* *

RÓZSAVÖLGYI ÉS TÁRSA KIADÁSA.

I.

A magyar zene a múltban és a század elején.

A magyar zene évszázados fejlődése szorosan összefügg a nemzetközi zene fejlődésével. Különösen ama nemzetekével, melyek politikai, állami, kulturális és társadalmi tekintetben már előzőleg magas színvonalon álltak. Ilyenek a francia, a német, az olasz. Minden ami Magyarországon a közművelődés terén felmerült, e három nemzet bel- és külélete szálaival függött és függ össze még manapság is. Annyival inkább így volt ez a múlt század végén, hol a magyar is faji képességeinek tudatában, kulturális alapjai lerakására s további építkezésre vállalkozott.

Mindinkább gyökeret vert nála az a meggyőződés, hogy ebeli törekvését csak úgy valósíthatja meg, ha a művelt nemzetek szellemi mintáit saját géniuszához idomítja. Irodalom, költészet és művészet nemzeti alapon. Ezt a szentháromságos eszményt írta tehát fejlődésének zászlájára. Legelőször az irodalom és költészetnek támadtak prófétái. A művészet más ágai, mint a festészet, szobrászat, műipar, még messze elmaradtak. A színművészet, mely szorosabban függött össze az előbbi kettővel, legelőször csatlakozott hozzájuk, de küzdelmes vergődéseivel nem futhatott velük versenyt.

A zene kedvezőbb helyzetbe jutott. Mert a magyar főurak és a vagyonosabb nemesi osztályok családi körében már e század kezdetén nemesebb foglalkozásnak tartották a zenét, persze nemzetközi értelemben. A még kezdetleges

magyar zenének is elég tápanyagot nyújtottak a mult század-
ból hátrahagyott kuruc dalok és nóták, valamint a mind-
inkább terjedő cigány zenekarok. Ezekre semmi sem gyako-
rult nagyobb befolyást, mint II. Rákóczy Ferencz udvari
zenészenek: Barna Miskának és utána Czinka Pannának
hagyományos sikerei. A magyar zene első uttörői e század
elején, akik formailag is lerakták az alapokat: amazok nyomán
építkeztek tovább a század első évtizedében.

Máskülönben a magyar zenének az időben csak sivár
osztályrész jutott. De meg volt ennek a maga etikai oka.
Több százados küzdelmek után a magyar csak akkor lélegzett
fel szabadabban. Minden kulturális téren megkésett nemzet
maradt. Rendi alkotmány, kaszturalom, idegen nyelvi művelt-
ség uralkodott az egész országban. Nemzeti művészetről
— kivált zenéről — szó sem lehetett. Az akkori mecénások
is csak idegenajku zeneművészeket pártfogoltak. A gentry-
világ nem ismert más irányítót, mint a cigány vonóját.
Sejtelme sem volt arról a mesés értékű művészeti kincsről,
mely a magyar népdalok és ritmusokban rejlik, s melyre
világraszóló részvényeket bocsáthat ki. A vagyonos és fogé-
konyabb városi polgári osztály sokat tehetett volna — s
részben tett is, — de erősebb volt benne a kozmopolitikusi
áram és sokkal hitlenebb Tamás, semhogy szellemi súlyát
a nemzeti érzület mérlegébe vetette volna.

*

Történelmi tény, hogy a magyarországi zeneéletet három
főkorszakra lehet osztani. Az első a kereszténység fölvéte-
létől a 15-ik századig terjed. Ebben a zene hazánkban még
semmi határozottabb célt nem követett, s csakis az egyház
szolgálatában állott. Templomi énekek vitték a főszerepet s

az orgonahangszer vezérkedett. Világi értelemben, nemzeties színezetet a vándor lantosok és hegedősök öntöttek az énekekbe.

A második korszak a cigány zenészek megtelepedésével s a reformált vallás templomi énekei és szokásaival válik ki. A katolikus liturgiális és antifonális zöngelmektől eltérőleg, a Luther- és Calvin-féle korálok jutnak erősebb túlsúlyra, melyekbe a magyar népdalelemek is belevegyülnek elannyira, hogy egyház és nép kölcsönös szövetkezésre lépnek. E második korszakból maradtak ránk azok a népdalok, melyek még ma is élnek a magyar irodalomban, persze eltérő szövegekkel.

A harmadik korszakot a 18-ik század tetőzi be, hol a magyar zene arculata már határozottabban kidomborul s hol a világi stílus kezdi megvonni a maga határait. A zene három legkimagaslóbb alakja: Haydn, Mozart, Beethoven e század második felében bontja ki diadalra termett zászlaját, mely előtt meghajolt az egész művelt világ. Haydn sok évig tartózkodott és Beethoven is több ízben megfordult Magyarországon s műveikben elvitázhatlan nyomaira találhatunk ama impresszióknak, melyeket a cigányok után a magyar zene elemeiből merítettek. E században halmozódik össze az a sok keserűség, mely a magyar szíveket áthatja a Majtényi sík eseményei után. A hétéves háború alatt egymást követő verbuválások és inzurrekciók pedig — mikor nagy szükség volt a zenére és táncra — szintén nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar zene világi ritmusai kiizmosodjanak. Ez időben élte a magyar abszolút zene az ő mozaikus összerakásának a virágkorát, a mely jórészen még manapság is uralkodik.

Szemben a magyar zene jelzett három korszakával, még messzebbre is visszamenni, csak a tapogatódzásnak nyílnék tér, mert ha vannak is erre nézve elszórt adatok, azok homályosak, szűkszavúak s megbízhatlanok. Kellő világosság nem derül ki belőlük. A legrégebb krónikás, aki őseink zenéjéről megemlékezik, Priskus Rhetor; Átilla udvari dalnokairól, sőt a skithák dalairól, zenéjéről is közöl leírásokat. Már az akkori dalnokrendről első tesz említést, melynek feladata volt a hőstetteket dicsőíteni. Az ilyen dalnokrend, nagy királyaink: Róbert Károly, Nagy Lajos és Corvin Mátyáson keresztül, tényleg szerepelt egészen a 16-ik század Balassa Bálintjáig és Tinódy Sebestyénjeig. Nagy előjogokban, kitüntetésekben részesült. Annak is van nyoma a régi krónikákban, hogy ének, tánc, zene, már a pogány ősök vallási szertartásaiban s a magánéletben is szerepeltek. Szentgáli Ekkehard, Anonymus s a budai képes krónika több adatot jegyzett fel. Árpádról is meg van írva, hogy elfoglalván Attila egykori palotáját, vitézei sorában ott lehetett látni a dalnokokat, kik kobzok, sipok zengése mellett szórakoztató énekeket zengtek.

A középkorban a dalnokokat hegedősöknek nevezték. Résztvettek a csatákban s lelkesítették a vitézeket. A hegedős szó nem a mai hegedü-hangszer után képződött — melynek az időben még hirt sem volt, — hanem a heged igéből; énekeikkel behegesztvén a nyert sebeket.

Hogy e korban a magyar nép használt-e már külön nemzeti dalokat: biztosan megállapítani nem lehet. Erre nézve semmi írott hangjegy nem maradt hátra. A szájhagyományokra lehet csak támaszkodni. De a fenmaradt szövegek után inkább azt lehet sejteni, hogy megzenésítve is voltak.

A kereszténység felvétele és elterjedése után, az egyházi Ambroziánus és Gregoriánus énekek a régi magyarok világi énekeit is lényegesen átídomították. Az egyház szolgái idegenajku nemzetek fiaiból kerülvén ki, azok mindent megsemmisíteni törekedtek, ami a régi pogány magyarság énekeire emlékeztettet. De mikor a magyarok közül is többen beléptek a papirendbe: az ily noviciusok nemzeti szellemű egyházi énekek szerzését is megkísérlették. K ö n y v e s Kálmán király alatt azonban (1112-ben) törvényt hoztak, hogy az ily énekeket csak zsinati helybenhagyás mellett szabad használni.

A történelem több ily szerzőt említ fel már az előző korból, többek közt Vásárhelyi Andrást, aki a boldogságos szűz Máriához, Magyarország védasszonyához írt ily egyházi éneket. Továbbá az ugynevezett ismeretlent, a ki nek Szent István királyról szóló templomi éneke későbbben Norinbergában nyomtatásban is megjelent 1452-ben. A szöveg után ítélve, ez ének ugyanaz lehet, amelyet Szent István napkor ma is énekelnek Budán a katolikus templomokban.

Az egyházi énekek mellett a középkorban a világi dal sem hevert teljesen parlagon. A 13—14-ik században főleg a történelmi énekek emelkedtek ki. Ilyenek voltak a többek közt a szerencsétlen Zách Kláráról s Kont a kemény vitézről szólók.

A hegedősöknek leggazdagabb költői anyagul szolgált Nagy Lajos király és a Hunyadiak dicső kora. Sok idegen elemmel voltak ugyan telítve, de a nép minden rétegében elterjedtek. A dalnokrend virágzását felette emelték nagy királyaink, főuraink, főpapjaink fejedelmi adományozásaik. E tekintetben Corvin Mátyás ment legfényesebben

elől, kinek művészetpártoló budai és visegrádi udvaráról, palotáiról mesés dolgokat jegyzett fel Vulturari Péter pápai követ.

* *
* *

Mindez nem függ ugyan szorosan össze a 19-ik század magyar zenéje közvetlen fejlődésével: de igazolásul szolgálhat arra nézve, hogy a magyar zene elemeinek a fonala már a legrégebb századokban is követhető. Valami nagy befolyást reá nem gyakorolt, mert sem hiteles adatokat, sem irányító alapokat nem nyújtott hozzá. Erre nézve csak e század elejére lehet támaszkodni, a honnan biztos adatok, tények, nyomtatott relikviák s közel fekvő szájhagyományok állnak rendelkezésre. De mit lehet ezekből konstatálni? Azt, hogy a magyar zene álláspontja e század első évtizedében még oly siralmas viszonyok közt tengődött, hogy elszorul a magyar ember szive, ha arra visszagondol. Hatalmas sulylyal nehezettek reá a nemzetközi zenetermékek, melyek ugy a főuri, mint a tehetősebb nemesi családoknál szórványosan bár, de mégis kezdtek meghonosodni s a házi izlés és nevelési rendszerhez tartozni. De mik voltak azok a termékek, melyeket a messze Bécs vagy Prága szolgáltatott a magyarnak? Koránsem a nagy klasszikusok alkotásai, hanem az akkori divatos operák zongorakivonatai, nemzetközi táncdarabok, kuplék, sánszonok s egyéb hirtelen muló zenei tiszavirágok. (Akár csak a mai meghibbant zeneizlés vetette volna előre az árnyékát!) S kik voltak a zeneoktatók? Bécs, Prága s a többi osztrák tartományok fővárosai egész rajokat bocsátottak Magyarországra ez osztályból. Magyar zeneoktatót Diogenes-i lámpással sem lehetett találni. A nemesi osztály s a

városi polgárság tagjai, méltóságon alul álló foglalkozásnak tekintették a zenészeti pályát. Lenézték, megvetették, egyenlősítették a cigánymuzsikussal. S mégis akadt ez időben olyan csodaszámba mennő mozzanat, mely méltó a feljegyzésre. Egy lelkes önfeláldozó magyar írózenész, bizonyos Gáti Zoltán nevű, a budai kir. universzitás betűivel ily című magyar munkára nyitott előfizetést: „A kótából való klavirozás mestersége, melyet készített az abban való gyönyörködők kedvéért Gáti Zoltán.“ A hazai zeneművészet terén ez volt az első számbavehető munka, mely számos fejezetre oszlott, s a zeneelmélet és pedagógia minden anyagát felölelte még pedig oly alapos-sággal, hogy a mai kritikát is kiállhatja. Nyelvezete természetesen az akkori magyar nyelv fejletlen álláspontjához ragaszkodott. Hogy a merész vállalkozónak hány megrendelője akadt s vajjon a munka megélt-e egy második kiadást is? Erről hallgat a krónika.

Az akkori klavir mellett még legfőlebb a hegedű, kisbőgő (violoncell) és a fuvola talált művelőkre, de az e hangszeren való oktatás csak amugy „more patrio“ cigány módra ment. A mi zeneélet e század elején Magyarországon létezett, azt leginkább a nagyobb városok németajku polgárságánál, a katolikus érsekségek, püspökségek székhelyein működő idegenből bevándorolt ugynevezett „Regenschorik“ és a jólszervezett protestans kollégiumok kántusainak a körében lehetett feltalálni. A katolikus regenschorik idegen szellemben működtek, elszigetelve éltek, működtek. Ezek szolgáltatták a városokban a zeneoktatók kontingensét. A protestans kántusok vezetőiben, ha néha fel is villant a magyar zene érzéke: tovább terjedő tüzet nem igen fogha-

tott s a közéletre intenzívebben nem hathatott ki. Még Pesten az akkor még szűkhatáru fővárosban is hiányzottak az olyan központok, összekötő kapcsok, amelyek a magyar zene iránt érdeklődést kelthettek volna. Annál kevésbé lehetett erről szó a vidéken, hol hiányzott hozzá a kellő érzék és lelkesedés. Közvetítő zenekereskedés még a fővárosban sem létezett s így minden olyan közeg hiányzott, mely zene és közönség közt a folytonos érintkezést fentartotta volna. A század majdnem egész negyedének el kellett mulnia, hogy csak a nemzetközi zene iránt való általánosabb érdeklődés gyökeret verjen s előkészítse a talajt a magyar zene megtermékenyítésére.

II.

A magyar zene szemben a nemzetközivel.

Mikor a század elején a magyar zene már ébredni s érvényesülni kezdett: erős ellentétben találta magát a nemzetközi zenével. Főleg a némettel, mely akkor már magas színvonalon állott. A kimagasló nagy triász: Haydn, Mozart, Beethoven szelleméhez oly kiváló nagy tehetségek is csatlakoztak, mint Schubert Fer., Weber Kár. Mária, Hummel Nep. János és mások, kik mind a német zeneirodalmat gazdagították s különféle alkotásaikkal elnépszerűsödtek a magyar családi körökben. A fentjelzett három universzális géniusz, nemcsak a német, de a francia, olasz zenevilágot is új tartalom, szellem, technikai tökély s eszményítéssel frissítették fel. Kihatásuk volt az opera, az egyházi zene, a zongora, az ének s más hangszerek irodalmára. Az akkori kor nagy virtuózai mind a nemzetközi zene mal-

mára hajtották a vizet, mit sem törődve a fejletlen, jelentéktelen specialitásokkal, minő volt a magyar zene is, mely egészen kívül esett az általánosabb forgalmon. Ehez járult a kedvezőtlen hazai kulturális viszony, a közömbösség mind az iránt, ami a nemzeti aspirációkat élte volna s a külföldi izlés utánzási hajlama, mely a felső körökből terjedt lefelé, magával ragadva még az oly gentry- s polgári osztályok köreit is, amelyek magyar érzülete külföldben kérdés alá sem eshetett. — A gróf Brunzvig család, melynél maga Beethoven többször időzött, a gr. Festetich, a báró Prónay, a Rosti, a gr. Zay, a Nákó családok s mások körében nagy előszeretettel művelték a klasszikus zenét, de figyelmük nem terjedt ki a magyar zene ápolására, melynek a gr. Fáy István máltai lovag családja volt egyedüli méltánylója, különösen az idegenből származott Csermák Antal magyar szerzeményei iránt lelkesedvén. — A vagyonos nemesi osztály köréből, a század első két évtizede alatt több olyat lehet fölemlíteni, amelyeknél lobogó tüzet fogott a magyar zene iránti lelkesedés. Ilyen volt a többek közt az Alföldön főleg az Elek, Kállay, Pappszász, Ócsváry stb. család, hol Lavotta János legtöbbit megfordult s folyton élesztette az elszigetelten állott magyar zenét úgyis mint szerző s úgy is mint kiváló hegedűművész. — Az én atyám — akkor még Eördeögh Alajos — is egyike volt a magyar zene hő ápolóinak, kinél Lavotta közel tíz évet töltött mint tanára és barátja s akinek drága Stradivárius hegedűjét is végrendeletileg hagyományozta. — Erdélyben az oda telepedett Ruzsicska s tul a Dunán a Svastics család képviselte leginkább s ápolta a magyar zenét.

De mindez nagyon kevés volt ahoz, hogy a magyar

zene ez időben szélesebb tért foglalhatott volna. Azt az elszigetelt állást, melyet a nemzetközi zenével szemben elfoglalt, nem volt képes túllépni s magát meghonosítani az irányadó körökben. Minden, amit tehetett az volt, — amint alább látni fogjuk — hogy lerakhatta alapját a nemzeti zene fejleszthető anyagának. — Ugy volt ez időben a magyar az ő zenéjével, mint volt a nyelvével. A hivatalos és felsőbb oktatási nyelv a latinra szorítkozott. A közéletben csak az boldogulhatott, aki abban járatos volt. A magasabb körök társalgási nyelvét a német, francia képezte. A magyart csak a nép és a közép nemesi osztály beszélte, telve fél-latin, fél-német kifejezésekkel. Szak- és tudományos, szépirodalmi és költészeti munkákat vagy latin, vagy német-francia nyelven lehetett csak olvasni. E tekintetben méregkevés jutott a magyarnak. Mit szóljunk a zenéről? A legelső uri házaknál is ritka fényűzési cikk számba ment a zongora (akkor még „Piano-Forte vagy Klavir) mint a nemzetközi zene termékeinek akkor is mint ma egyedüli közege. Aki pedig még játszani is tudott rajta: hire egész megyére kiterjedt. Zenetermékek? Azok bizony nem magyar tollak alul kerültek ki, mert a tiz ujjon is meg lehetett számlálni, akik nálunk le is tudták írni, amit netalán komponáltak. Aztán a nehéz közlekedés! Még a bécsi zenepiac is oly szegény volt a század elején, hogy az akkori divatos külföldi operakivonatokat Páris vagy Olaszországból kellett megrendelni. Egy néhány Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Weber műveiből való kezdetleges kiállítású klavirkivonat: ennyi volt az egész, amivel maga a császárváros rendelkezett. Zeneoktatás? Ezt mind német ajku zenészek, házi klavirmesterek szolgáltatták.

Vajjon mi juthatott a magyar zenének egyéb, mint mellőzés, lenézés s a cigány vonójára való utalás. — A már akkor jórészt elterjedt magyar dalok, verbunkosok, hallgató nóták s táncdarabok, hallás után vagy a cigányok közvetítésével szálltak családról családra. Volt némely irástudó zenész is, akik az ily kedvelt darabokat leírták s úgy adták tovább kézzől kézre. Mert a hangjegy-nyomtatás akkor Magyarországon még ismeretlen mennyiség volt. — Így állott a magyar zene ügye a század két első tizedében. Szétválasztó fal emelkedett közte s a nemzetközi közt, melyet nemhogy ledönteni, de még csak egyenjogusítani is bent a hazában: hasztalan erőlködésnek bizonyult. Egy nagy szellemi kimagasulásnak, hazafiui áldozatkészségnek kellett bekövetkezni, hogy a magyar zenével szemben is a kép megváltozzon s reménysugár támadjon szebb jövőre nézve.

*

Eljött ugyanis az 1825-i pazonyi rendi diéta, hol gróf Széchenyi István a nagy magyar, évi 60 ezer forint jövedelmével letette az alapját a magyar tudományos akadémiának. Ezzel egyszerre meg lett teremtve az a gyupont, melyben minden szellemi sugár összpontosulhatott. Aki bármely irányban hivatást érzett magában a nemzeti célt szolgálhatni: e gyupont szvérájában igyekezett érvényesülni. — Az akkori legelső tudományosan képzett írók, költők, esztetikusok, művészek sorakoztak s részt kértek az építkezés köveiből.

A magyar irodalom és szellemi erő ez első nagy fel lendülésétől, nem maradhatott hátra a magyar dal és zene iránt való magasabb érdeklődés sem. Csakhogy nagy különbség volt a kettő között. A szó, a leírás megértéséhez nem kellett külön előkészület, külön nevelés. Aki magyarul

tudott, meg is értette amit az írók intencionáltak. De a magyar zene fejlesztése és átéréséhez külön nemzedéket kellett nevelni. Az akkori nemzedék még nem volt erre megérve; köz- és magánnevelése nem illett össze az idegen áramlattal. Az irodalom, a költészet munkásai nem tévesztették el az irányt, mert a régibb és újabb klasszikusok kész formákat szolgáltatottak s csak a tartalmat kellett a nemzeti génuszunk megfelelőleg betölteni. Nem így a magyar dal és zenével, melynek akkori kész formáit teljesen abszorbeálta a nemzetközi zene szélesen kifejlett lombozata. Ha némelyekben fel is gyúlt a láng: hogyan éleszthették, hová, kihez fordulhattak? Magyarország lakossága két részre oszlott: urakra — született nemesekre — és az urak számára dolgozó népre. A városi polgárság, az iparosok, az ugynevezett honoráciorok is a kiváltságosoktól függtek. Zenetanítókra volt szükség! Hol vették volna? — Az arisztokrácia, az azokat utánzó előkelőbb nemesi osztályok Bécsből, Prágából hozattak ilyeneket, a városok polgársága pedig a szintén idegenből bevándorolt orgonisták, templomi énekesek és regenschorikra volt utalva. Ezek nem ismertek más zenét, mint a németet, a külföldit, melyet már az anyatejjel szívtak magukba. Ezek alább nem is adták, mint a német klasszikusok termékei s a francia-olasz operák átíratái. A magyar zenét lenézték, mint cigánynak valót. Fogalmával sem bírtak a benne rejlő felfrissítő erőnek. De még ha akarták volna sem foglalkozhattak vele, mert alig létezett valami nyomtatásban s ha akadt is, minden kritikán alul állott. Még a bécsi Mechetti zeneműúrusnál megjelent „Rákóczy-induló“-ra sem vetettek szemet, melyet Scholl Miklós katonai karmester csempészett el a magyartól (miről alább bővebben).

A magyar tudományos akadémia megalapítása után alig mult el néhány év s az akkori kimagasló szellemi erők: mint a Kisfaludy testvérpár, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Kölcsey Ferencz, Fáy András, b. Jósika Miklós, Toldy Ferencz s mások nagy kihatásu lépéseket tettek előre, hogy a lyra, éposz, dráma s regényirodalom terén megnyilatkoztassák a magyar géniuszt. Semmi sem tanuskodik pedig jobban a magyar zene sivár helyzetéről ez időben, mint az, hogy az akkori Rothkrepf (későbbi Mátray Gábor) a „Regélő és honi művész“ első szépirodalmi lap kiadója, szerkesztője s a magyar zene egyik lelkes felkarolója, művelője, (még a 30-as évek elején is) hogy inkább felköltse a figyelmet s jobban beilleszse azt az akkori idegen izlés keretébe, ily címü nyomtatványt bocsátott közre: „Eredeti magyar nóták“ Rossini „Sevil-lai borbély“ és „Tolvaj szarka“ operáiból vett motívumok után. Szerkesztette Rothkrepf Gábor.“ Ugy gondolta, hogy ily felirattal jobban megszelidíti a német és cseh zenetanítókat. Csak ez az egy műtörténelmi adat is eléggé megvilágítja az akkori helyzetet. Ha a fővárosban így állott a dolog: elképzelve, hogyan állhatott a vidéken, mely onnan leste az áldást! — A nagy távolság és a csigalassu közlekedés is csak fokozta az apathiát. Béctől Pest messzebb esett — kivált sártengerben — mint ma Ausztráliától. Hát még az Alföld és Erdély! Könyvárusbolt még Pesten is alig volt. Vidéki városokban a szellemi szükségletet országos vásárokon az ambuláns könyvárusok közvetíték. Aki ilyenkor el nem látta magát a szükségessel: várhatott a jövő vásárig. Nemzetközi zeneműveket csak Bécből, magyar kiadványokat meg sehonnan sem lehetet kapni.

Lényegesen hozzájárult hazánkban az idegen zeneszellem terjesztéséhez, hogy úgy Pesten, mint a vidéken csak is német kulturát ápoltak, színházakban és tanintézetekben. A magyar idegen volt saját hazájában. Pesten csupa német nevű zenetanítók működtek. Magam is kora gyermek éveimben német, cseh nevű s születésű zenetanítók fegyelme alatt nyögtem, kik egy kukkot sem értettek a magyar nyelvből, egyet kivéve, akinek szintén nem volt ugyan magyar neve (Kirch János) de jobb magyar volt s több érzékkel bírt már akkor a magyar zene iránt, mint talán összes kollégái az egész országban. Belém is az iránta való lelkesedést ő gyújtotta fel először. — Alább még megemlékezem róla.

III.

A magyar zene első műformái.

Az első magyar zenei műformák ép úgy mint a nemzetközies apró kezdő dalcsirákból keletkeztek. Erre nézve ma is ősalapul szolgálnak — szemben a nyugateurópai zene-rendszerrel — az egyházi antifonális, ambroziánus, de főleg a Gregoriánus énekek, mert ha az összes zeneirodalomban eddig létezett és létezendő dalcsirákat tekintjük: nem találunk egyet sem, mely a Gregoriánumban már benne ne foglaltatnék. Minden kezdő zenei motívum, amit kétezer év óta a keresztény zene alapján kigondoltak vagy még a jövő századok, ezredek folytán a zeneszerzők kigondolni fognak, nem lehet többé új. Ép úgy, mint nincsen európai nyelv, melynek bármely szótagja ne kezdődne az alfabét valamely betűjével. Számtanilag is beigazolható ez állítás, ha meg-

gondoljuk, hogy a hangsor (skála) tizenkét félhangját egy nyolcad terjedelemben csakis 42 ezerszer lehet összevissza keverni. Miután pedig minden műforma, dalcsirák egymáshoz való összetételéből alakul: mi sem természetesebb, minthogy a magyar dallamok, zenei periodusok már számtalanszor felhasznált dalcsirákból alakulhattak.

Miben tér el tehát mégis a nemzetközi zene műformája a speciális nemzetitől s így a magyartól is? Abban, hogy a különböző nyelvek hangsulya szerint, minden nemzet más-más sorrendet követ zenéje kifejezésében. A nyugateurópai zene (helyesebben: ének, dallam) sok századon át nem ismerte a menzurál vagyis a ritmikus beosztást, csak az egyenértékűt, az úgynevezett „plain chant-ot. Az énekelőadó tetszés szerint tartotta ki a hangot érzelmi kifejezésekre támaszkodva s a súlyozásokkal kénye kedve szerint rendelkezett, mint a régi elnyújtott héllén szavalat. A németalföldiek alkalmazták legelőször a menzurál zenét s tőlük származott át előbb a latinfajú nemzetekhez s azután a németekhez. Ők lettek első sorban feltalálói az ellenpont s ezáltal a formanyújtási tudománynak. Ez időben (a 13—14-ik században) vette kezdetét a különféle nemzeti dalcsirák összekavarodása, ami későbbben a nemzetközi — kozmopolitikus — zenestilust eredményezte. *

Mint minden nemzet zenéje, úgy a magyaré is két forrásra vezethető vissza, u. m. a tánc- és a népdalzenére. Mind a kettőnek fejlődési folyamatára kellő világot vetni a legnehezebb feladatok közé tartozik. Részint, mert a nyomtatás első fellendüléseig — a 15—16-ik századig — nagyon kevés zöngjelzési okmány maradt fenn s részint mert az akkori stilkavarodásból felette nehéz a nemzetiségi fonalakat kihalászni.

A magyar zenére vonatkozó fenmaradt adatok is annyira magukon hordják e stilkeveredés bélyegét, hogy akárminek inkább mint magyarnak lehet azokat nevezni. Ilyen régi magyar zöngjelzési adat pl. az a két „Pazzamezzo ongaro“ (lassu) és „Saltarello ongaro“ (fris) címen 1572—1577-ben Strassburgban megjelent kiadvány, mely a főiri körökben divatozott „palotás“ és fris stílust lett volna hivatva feltüntetni. De azok sem voltak egyebek, mint az akkori stilkeverés magyar elnevezései. Az akkori szöveges szözenei termékek sem álltak kedvezőbben. Így pl. Farkas András — egyik legrégebb ismert magyar író és zenész, — „Cronica de intraductione Scytтарum in Ungariam et Gudeorum de Aegypto“ című szöveges éneke a 16-ik századból, mely Gálszécsi Istvánnak a „Keresztényi tudományról“ stb. s Krakkauban 1536-ban megjelent munkájában található; továbbá Bathizi Andrásnak „A drága istenfélő Gedeonról (1540.) „Az istenfélő Susanna asszony históriája“ (1541.) és „Izsák pátriárka szent házasságáról“ valamint Bajnay Gáspárnak „Dávid királyról“ szóló énekei (1549.) már címüknél fogva is mutatják, hogy zöngjelzéseik nem igen vonatkozhattak a magyar jelleg feltüntetésére. Mindezek a magyar tud. akadémia könyvtárában őrzött „Hoffgreff“-féle énekgyűjteményben feltalálhatók.

Amint ez az előző század végeig s a 19-ik század elejéig nyomról-nyomra konstatálható, a magyar dal- és zenének kétféle álláspontja létezett. Az egyik, amely a nép ajkán élt s csak ritka esetben lett lekotázva, s a másik, melyet írástudó írók, zenészek hangjegyeztek le. A magyar ritmusok összegzésére egy pár századdal előbb legnagyobb befolyást

gyakoroltak az egyházi korálok, kivált azok, melyeket hazánkban a protestáns vallás honosított meg. Tinódy Sebestyén az utolsó lantos és hegedős az ő krónikás énekeit leginkább ezek szellemében írta és kótázta le. Azokban már a korunkig fenmaradt magyar ritmikai képletekre találunk, de nem teljes értékű beosztással, csak zöngfokozati hajlításokkal. A régi menzurál beosztást szemelőtt tartotta ugyan, de mégis az újabb kor számára külön megfejtésre szorultak. A 60-as évek elején Mátray Gábor és Szénffy Gusztáv a két magyar zenebuvár kiváltképpen foglalkoztak ezzel. Mátray mint akad. tag, annak megbízásából ki is adta Tinódy dalainak megfejtését, melyeken azonban Szénffy sok kiigazítani valót talált. Tény különben, hogy Tinódy ritmusai képezték az utána következett két százados szabadságharci nóták és énekek alapját. Nyolc-tíz taktusra terjedő strofikus énekek voltak azok, melyek gerinceiből képződtek aztán a század elején felmerült első magyar zenei műformák, minők voltak a verbunkosok, palotások, hallgató nóták és figurák, cifrázatok.

Ezeknek az első magyar műformáknak az alapját a nagy német zeneóriás Bach Sebestyén „Suitjeiben“ kell keresni, melyek kiinduláspontjait képezték az összes nemzetközi klasszikus kozmopolitikus zeneirodalomnak. Minden nemzetbeli tánc- és népdalmotívumokra támaszkodtak, ami elnevezésükből is kitűnik, minők voltak pl. : „Allemande, Menuette“ (német) „Corrente“ „Gavotte“ „Passepied“ „Passecaille“ „Bourré (francia) „Chaconne“ „Siciliano“ „Saltarello“ (olasz) „Gagliarda“ „Romanesca“ „Sara-bande“ „Moresca“ (spanyol). Ezek ritmusai, periodusaiból képződtek Haydn, Mozart, Beethoven szonátái, symfoniái s

egyébb műformáik. Az első magyar műformáknak is jutott elég belőlük, valamint hogy különösen Haydn szonataiból nem egy dalcsira, frázis és periodus ment át a magyar szó- és instrumentális zenébe.

Az első magyar zenei műformák ritkán lépték túl a 8—16 taktus keretét, s ez a forma még ma is tartja magát — ha a tiszta átlátszó nemzeti stílust akarjuk visszatükrözni. Az akkori magyar zeneirők a kétrészes 16 taktusos tételt ismét megtoldták más 16-al, mely rendszeren az elsőnek hangulati ellentétét képezte s élénkebb mozzanatban nyilatkozott. Ami a nemzetközi zene rövidebb keretű műformáiban „Coda” (végzet) név alatt fordult elő, az a magyar első formákban „Figura” — Cifrázat elnevezést nyert mindenféle ragyogó zöngarabeszkekkel diszítve s egyedül két alapharmoniára u. m. a határozó és az uralgó hármashangzatra támaszkodva. S itt nevezetes műtörténelmi jelenséget kell kiemelni. Beethoven egyik legremekebb műve, az ő egyetlen hegedűversenyében az a feltűnő incidens fordul elő, hogy egyik végző részletnél mintegy 5—6 taktuson keresztül szakasztott olyan figurát használ, minő a magyar nóták végzése után szokott következni. Ezt nem lehet másképp megmagyarázni, mint hogy Beethoven megfordulván nehányszor Magyarországon is, már az akkori cigányoktól hallott eféle cifrázatot s nagy géniuszával eszményítette, illetve egész eredetiségében beillesztette nagyszerű műve keretébe. Így járt el ugyancsak e műve utolsó tételében is, melyet „A la Zingareza”-nak is nevezett, melyben szintén magyar zenei motívumokra építette fel thematikus kidolgozását.

Alább látni fogjuk, hogy az első magyar zenei műformák már e század elején miként törekedtek beilleszkedni a

nemzetközi zene nagy műformái közé. Azóta közel egy század múlt el s ime az akkori álmok, sejtelmek mennyire megvalósultak az új század kezdetén.

IV.

A magyar dal és zene első fejlődése.

Nincsenek megbízható s biztos adataink, hogy a század elején már önállóságra törekedő magyar dal és hangszeres zene első hajtásai mikor s hol bukkantak fel először? De hogy a magyar népben kezdettől fogva meg volt hozzá az érzelmi ösztön: ezt tagadni nem lehet, s hogy különböző időszakokban ki is tört belőle, s a maga módja szerint érvényesült: ez is megállapított tény. Nagy volt azonban a különbség az elszórtan, mondhatni ösztönszerűleg megnyilatkozó és az öntudatos ténykedés közt. Ez utóbbit határozottan a század elejére, annak első évtizedére lehet visszavezetni. A magyar népeletben korábban nem voltak meg az ahoz való tényezőik, a melyek az öntudatos fejlesztesre serkentették volna. Minden a véletlentől függött s ahogyan jöttek, fordultak az események, aszerint találta meg lelkében a hangulatot, azoknak dalban is kifejezést adni. Hogy a természetes ösztönnek bizonyos formai szabályok s ethikai alapon mi felel meg? arról sejtelme is alig volt. A benne lappangó géniusz működött s vitte előre. Ha a Tinódy Sebestyén krónikás énekeit elemezzük, melyekben pedig a későbbben megállapított magyar zenei métrumok elmélete s a dallamhajlítás specialitásai már a legerősebben nyilatkoznak: arra a meggyőződésre jutunk, hogy bizony

még neki sem volt tiszta fogalma a magyar dalformának két leghatározóbb metrikai verslába jelentőségéről, minők a „lengedező“ (—u u—) és a toborzéki (u— —u) versláb. A magyar nép ösztönszerűleg érezte, hogy ami az ő énekeiből kisugárzik, az megfelel saját érzelmi skálájának. El voltak azok szélesen terjedve az időben s amint később jöttek az események, hol szükségét érezte a hangulatos megnyilatkozásnak, már csak arra az alapra helyezkedett. Így termettek aztán a későbbi szabadságharci dalok, énekek a Bocskay-, Bethlen-, Tököly- s Rákóczy-korszakokban.

Szemben a dallal erősen belejátszottak a fejlesztésbe a magyar abszolút zene ritmusai, melyek azonosultak a daléival oly formán, hogy mondhatni, a kettő egy uton járt s egymást egészítette ki. A század elején a magyar irodalom és költészet kihatóbban kezdte szárnyait kibontani s visszahatni a magyar zene fellendítésére. Ennek természetes következése lett, hogy támadtak magyar zeneirők, akik ép úgy kezdtek gondolkodni, mint az írók és költők, vagyis: hogy miként kellene határozottabban fikszirozni a módozatokat, az irányt, mely szerint a további fejlődés igazodjék. Hallgatag megállapodás jött létre egyenlő irányba terelni a dalt és az abszolút zenét, melyek összekötő láncszemét a táncritmus és annak hangulata képezte. Így kezdődött aztán az a divat, mely manapság is (de talán nagyon is tulságos mértékben) uralkodik, hogy akárhányszor lett s lesz magyar dalból magyar nóta s megfordítva. De így van ez a nemzetközi zenével is. Abban sem ritkaság, hogy szöveges dalokból lettek, lesznek egész zenedarabok és viszont. Az ilyen eljárás vont a maga után azt a tömördek átírást is egyik hangszer termékeiről a másokra, melylyel manap-

ság már végtelenül el van árasztva az egész nemzetközi zeneirodalom.

*

Mikor a magyar dal és abszolút zene e század elején egymástól különválva tért kezdett foglalni: az illetők törekvése odairányult, hogy a kettő harmonikus egységet képezzen. Szöveges dal és ritmikus zene közt alig volt különbség, egyik a másiknak a mesgyéjén keletkezett és sokáig kicserélve egymást érvényesült. Aki valamely szöveges dalt komponált, azt az abszolút zeneirók rögtön kizsákmányolták a maguk ritmikus céljaikra. Toborzó, palotás, vagy hallgató nótai periodusokat faragtak belőle. De megfordítva is állt a dolog, mert ugy maga a nép, mint pedig a dalszerzők keresve keresték a ritmikus hajlításokhoz illő szövegeket, hogy valami újat találjanak fel. Így fejlődtek egymás mellett észrevétlenül, s még egy pár évtizednek kellett elmulni, míg a kettő egymástól különválva kijegecesedett. Az örök anyagforgás törvénye szerint azután, mikor a kettőnek önálló tömege anyira felszaporodott, hogy többé alig lehetett akár az egyik, akár a másik téren újat termelni: egyik a másik tőkájéből vette a temérdek kölcsönt, hogy tovább élősködhessek. Ez a körforgás már a század másik felének a végére esik. Hogy meddig tartja fen magát: ki tudná megjósolni? Annyi tény, hogy a század vége után a most folyóban valami új fordulatnak kell beállani, mely regenerálja vagy más irányba terelje az örökös kölcsönkérést, s egyiknek a másik rovására való tengődését.

Hogy az első fejlődés folyamatában az abszolút zenei ritmusok — főleg a toborzók, palotások, hallgató nóták, s cifrázatok terén, — jóval tulszárnyalták az önálló szöveges

dalokéit: ennek meg volt a maga természetes oka s az akkori viszonyokban gyökeredzett. A cigány zenészek, zenekarok fokozatos elszaporodása, keveset törődött a szöveges dalokkal. A nép ösztönszerű dalmegnyilatkozásai, amint keletkeztek: gyorsan el is párologtak, mert kevesen voltak, akik lekótázták s ez uton tovább terjesztették volna. Az irástudó dalkompozitorok pedig nem igen válogathattak még akkor a magyar költészet olyan termékeiben, a melyekben magyar metrikára s tartalmi népies lendületegységre találhattak volna. Csak a néptől átvett szövegek megzenésítésére szoritkozhattak s azoknak adhattak új formát, új plasztikusabb keretet. Egy-egy ily sikerült, felkapott s népszerűvé vált szöveges dal aztán valódi oroszlányvelőt képezett, melyből, minden irányban kijutott a bőséges lakmározás. — Ilyen dal volt e század elején az unikumszámba menő elévülhetlen becsü klasszikus „Cserebogár, sárga cserebogár“ stb. című, melyet a szóhagyomány s az én atyám tanúsága szerint is Lavotta János szerzett, az ő országos vándorlásai közben. E dalnak hajlítási s harmoniai hátterei kimerithetlen anyagot szolgáltatnak a magyar daltudomány későbbi kifejlődéséhez, mert benne van abban minden kelléke a magyar ritmusnak, népköltészetnek és a nemzeti érzés ezerféle prizmájának. Méltán sorakozik hozzá az ugyancsak Lavottától szerzett „Aniskó szerelme“ című dal is, melyet szintén minden alakban szétszedtek a későbbi dalszerzők.

*

De így van ez manapság is, hol minduntalan lehet tapasztalni, hogy ha valamely népdal mélyen belevág a tiszta magyar érzés húsába: azt száz meg száz alakban, formában

kizsákmányolják, furják, faragják, s még tudákos célokra is felhasználják. — Mert vannak dallami fordulatok, melyek természetesek, mivel igazán átértettek s eredetiek, mert nem keresettek. E tulajdonságok annyira megragadják aztán a fejöket hasztalanul török figyelmét, hogy akarva nem akarva, nem szabadulhatnak tőlük, minduntalan a sarkukban vannak, s gondolatmeneteikhez tapadnak.

Határozottan igen bajos megállapítani, hogy mely népdalok maradtak még fen ez időből, melyek hasonló sorsban részesültek, s melyek alapmintákat képeztek az egész század dalirodalmához. A mennyire utánkutatásaim nem csálnak s a több mint hat évtizedes szájhagyományok is mellette szólnak: ilyen népszerű elterjedt dalok voltak e század két első évtizedében a következők, u. m.: „Bús az idő, bús vagyok én magam is“ — mely nyilván a reformált vallás korálstylusából keletkezett, mit egyház-hangnemi hajlása s harmoniai végzése is bizonyít, — továbbá „Végig mentem az Ormódi temetőn“; — „Elszegődtem Tarnócára bojtárnak“; — „Mégvirad még valaha, nem lesz mindig éjszaka“; — „Deres a fű, édes lovam ne egyél“ stb., melyekben a magyar génusz pregnánsul megnyilatkozik s oly megingathatlan, tőzsgyökeres magyar ritmikán alapulnak, hogy ép azért örökké elévülhetlenek maradnak. Alig vannak a későbbi magyar dalirodalomnak oly kimagasló termékei, melyek velük őstipusra nézve mérközhetnének.

A magyar dalirodalom őstipusainak a szerzőit sokkal nehezebb kikutatni, s történelmileg konstatálni, mint az abszolút zene formáinak a szerzőit. A század második felében ellenben ellenkezőleg áll a dolog, mert annak egymást követő évtizedeiben majdnem nyomról-nyomra lehet követni a szerző-

ket, akik ha nem is mindig a maguk eredeti inspirációjából meritettek és sokat vettek kölcsön a nép ajkától: de a szerzőségi dicsőség mégis az ő nevükhöz tapadt.

Mint a művészet minden terén, tehát a zene terén is mindig, minden időben s minden nemzetnél a nép ösztönének a megnyilatkozása szolgáltatta a magasabb aspirációkhoz való fölemelkedést. A magyar zene százados fejlődése is emellett tanuskodik, kivált a dallal szemben, sőt az abszolút zenei formák és ritmusok fejlesztői is aszerint működtek, amint azt a nép érzéke nekik sugallta.

V.

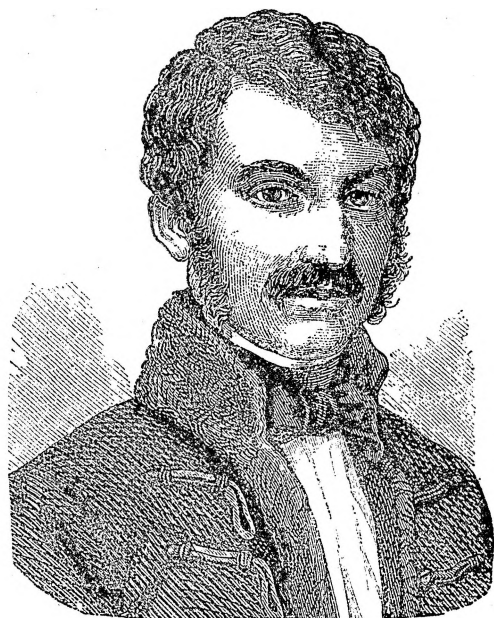
A két műfaj megalapítói.

a)

Lavotta János.

Midőn a 19-ik század magyar zenéje megalapítóiról van szó, azokat három fő névben összpontosíthatjuk, u. m. Lavotta, Csermák és Bihari-ban. Az első hely Lavotta Jánost illeti, mert ő amellett, hogy tiszta magyar — ősi nemesi — családból származott, legtöbb oly tulajdonsággal is rendelkezett, amelyek őt magasan kiemelik többi két társa felett. Született 1764-ben Pusztá-Födémesen, Pozsonymegyében. Atyja a jogi pályára szánta, de már korán megnyilatkozott zenészeti tehetsége csakhamar elterelte attól s anélkül is kalandos természeténél fogva, egészen a zenészeti pályára szánta magát. Jeles zenészek vezették be a zene tudományába, így a többek közt Czisler, aki a hegedű-

játékban művelte ki. 1786-ban már Bécsben feltűnt játékával, hol több kitüntetésben volt része. Majd Pestre jött, hol már jó hírneve megelőzte s hol szintén sok sikerrel működött. Atyjának nem volt ez inyére, kitagadta s minden támogatást megvont tőle, amire különben nem is volt szüksége, mert elégséges jövedelemmel rendelkezett. Jurátusi

csinjairól s pazar életmódjáról sok érdekes adat keringett az időben felőle. 1792-ben Protasevich szintársulatához szegődött karmesternek, hol négy évet töltött. A társulat akkor megbukott s Lavotta nyakába vette a országot, megkezdvén kalandgazdag pályafutását. Első országos híré apostola lett a magyar zenének. Többnyire a kiválóbb magyar nemesi családoknál tartózkodott, hol a legszivesebben látott s ün-

nepelt vendég lett. Legtöbb ideig tartózkodott a szabolcsi és hevesi urak kuriáiban az Elek, a Kállay, s az Eödeögh családoknál, különösen pedig az én atyám Eördeögh Alajosnál, kinél rövidebb-hosszabb megszakításokkal, közel tíz évet töltött. Hegedűtanára lett az atyámnak, majd minden zeneszerzeményét nála írta s birtokában hagyta. Tiszafüreden a cigányok földhözvágták a hegedűjüket, mikor meghallották játszani, Bihari a cigánykirály kezét csókolta s Szemere Pál a költő egy hétig várakozott, hogy még egyszer hallhassa tőle a „Homoródi nótát“, más néven „Lavotta szerelmét.“

Lavotta korábban nagyobb műutazást is tett Olaszországban egyik gróf Szirmaival, aki ott egy remek Stradivári hegedűvel is megajándékozta. 1816. Debreczenben műkereskedést nyitott, mely azonban csakhamar csődöt mondott. Igazi bohéme-természettel birt, eleme volt a kóborlás, a kalandozás. Változatos kalandos életéből az én atyám sokat regélt nekem gyermekéveimben s nem győzte kiemelni remek játékát, s szerzeményeinek igaz magyar voltát. Élete utolsó éveiben mértéken túl adta magát az italtra, melyet „sevus humillimusznak“ nevezett s dicsőítésére híres magyar ábrándot is komponált.

Lavottának a század 2-ik felében nem volt lelkesültebb méltánylója, mint az 50-es években oly szépszerű humoristánk Bernáth Gáspár, aki meg is írta az ő teljes életrajzát, mely az 50-es évtizedben jelent meg több zeneműve közlésével együtt, melyeket én szolgáltattam neki atyám hagyatékából. Amint már megjegyzém, Lavotta kéziratainak legnagyobb része az én atyám birtokába jutott, aki azokat Kirch János házi zenemesterünk által revidiáltatván s nyo-

más alá rendeztetvén, azokat két füzetben ki is adta Wagner József pesti műáros kiállításában. Ez eredeti kéziratoknak későbbben soha sem tudtam többé nyomára akadni. Bernáth Gáspár azt állította, hogy a nemzeti muzeumnál letéteményezte, de ottani kutatásom eredménytelenül maradt. Az életrajzi mellékletek közt, melynek egy példánya a nemzeti muzeumban található, kiváltképen érdekes az a mutatvány, melyet Lavotta az 1809-iki utolsó magyar inzurrekció zenészi képletezése alkalmára irt. Apró képek voltak azok a tábori, a családi, s a csaták köréből, melyek, ha nem is birtak valami magasabb formai s tartalmi műbecscsel, de már magában foglalták az eszményítés első kiinduláspontjait a későbbi magyar műzenével szemben.

Hasonló eszményítési ösztön lengi át azt az öt részből álló szerzeményét is, melyet ily címen hagyott hátra: „Szigetvár ostroma.“ A következő részletekkel: a) Tanácskozás. b) Ostromzaj. c) Végbúcsu. d) Ima. e) Harctérre rohanás. — Ezek már kissé szélesebb keretűek, mint a 1809-ik inzurrekciós képletek, s nyilván elárulják az ő gazdag fantáziáját. — Lavotta mind ez instrumentális szerzeményeit csak egy szál hegedűre hangjegyezte le, s hagyta hátra. Inkább csak az eszme, mint a tömör instrumentális hatás lebegett lelke előtt.

Lavotta visszontagságos s mértéktelen életmód után, férfikora virágjában 50 éves korában halt el Zemplénmegye Tályá városában, hol el is van temetve, s hol sirját egyszerű piramis alaku sarkő jelzi, melynek északi oldalára ez van vésve: „Nemes Lavotta János, híres magyar hangművész és nemzeti nóták szerzője porai felett“
„A hangművészi mesterségnek megtiszteltetésére.“

A nyugati oldalon pedig ez áll:

„Ki meghalt 1820-ik esztendőben életének 50-ik évében.

Itt nyugzik a maga idejének Orpheusa.

A keleti oldalon:

„A magyar muzsika egyik kedvelője által emeltetett Szatmárból 1831-ik esztendőben.“

„Remek tetemek
Isten veletek.“

A déli oldalon a piranist hangjegyes belevésés disziti.

*

A mi Lavotta jelentőségét s művészeti értékét illeti a 19-ik század magyar zene annálisában, az a következőkben öszpontosítható.

Az akkori magyarországi zenészeti viszonyok akár magasabb izlés, akár technikai tudásra nézve épen nem álltak oly magaslaton, mint a minőt a mai kor igényel. Természetes tehát, hogy az akkori alapvetők s így Lavotta sem eshetik oly elbírálás alá, amely az ő akkori nimbusát a mai kor igényeivel párhuzamba tehetné. — Erősen kifejlett ősmagyar zenészeti tehetségtől duzzadt az ő egyénisége, az bizonyos. — Volt sajátlagos invenciója a magyar ritmusokkal szemben, csak hogy korlátolt keretben s rövid lélekzetekben. Gondolatai alig merték túllépni a 8—16 taktust; de volt kellő fantáziája, s ami előtte lebegett kifejezésre

várva, annak a viszonyokhoz képest meg is tudta adni a jellemző vonásokat. Azért lehet őt a 19-ik század magyar zenéje legtipikusabb uttörője, megalapítójának nevezni. Szöveges dalai klasszikus becsűvel bírnak, mit abszolút zeneszerzeményeiről kevésbé lehet mondani. — Ha ő maga játszotta ábrándos, szeszélyes szerzeményeit, azokba sok olyan mellékes sajátágot tudott önteni, melyeket aztán se le nem irt, se nem tudta más utánajátszani, s ebben magasult ki az ő általános akkori nimbusa. — Ha soha mást nem irt volna, mint a „Cserebogár“ népdalt: akkor is halhatlanná tette volna magát, mert a művészetben való kimagasulás nem mindig a nagy formák és a tömeges szerzés nyomán fakad. Elég abban egy olyan alkotás, amely magával ragadja egy egész nemzet érzületét, amely átmegy aztán a közérzésbe s él nemzedékről nemzedékre.

b)

Csermák Antal.

Idegen nemzetiségből fakadt, de aklimatizálódott a magyar zene szférájában. — 1771-ben született Csehországban Hradsinban, tanítványa volt Lavottának, s tőle szívta magába a magyar zene iránti rajongást, melynek egyik jelentős tagjává is vált. Származását s korábbi ifjuságát illetőleg, kevés hiteles adat maradt fenn. Csak annyi igaz, hogy korán szakadt Magyarországra s itt hányatott, kalandos életet élt, kiválóan kezelte a hegedűt s megfordult az előkelő körökben, hol gavalléros szerepet játszott. Ifjusága delén az a végzet érte, hogy egy vagyonos budai polgár leányába lett

szerelmes, a mi aztán egész életére szerencsétlenné tette. Szerelme nem visszonoztatott s imádottját egy séta alkalmával a Dunába taszította örjögésében. A leányt kimentették, de ő elfutott, világgá bujdosott, s utóvégre megőrült. 1809-ben beállt tábori zenésznek a felkelő nemesség egyik ezredénél. Sokáig ott sem volt maradása, Jászóra ment a premontóri szerzethez karnagynak, s onnan Oroszországba vándorolt. Ott egy véletlen II. Sándor orosz cár közelébe juttatta, ki nagy gyönyörűséget talált magyar szerzeményei előadásában. 1812-ben ismét Magyarországra jött s József nádor udvari zenésze lett. De ott sem maradt sokáig. Ő is az ital mértéktelen élvezetére adta magát. Kőbor életet folytatott, egyik nemesi kuriából a másikba vándorolt elzülve, rongyosan, míg végre 1822-ben meghalt a veszprémi kórházban, ahol eltemetve van, s hol a veszprémi urak ma is látható sirkövet emeltek emlékének s közközltségen „Veszprémi nóták“ címen 15 füzetben ki is adták összes műveit. — Más adat szerint, gr. Fay István, máltai lovag s az ő legrajongóbb tisztelőjének kastélya parkjában találták megfagyva egy hideg éjszakán, hová elzülve betévedt. — Fay István gróf az 50-es években „a magyar zene gyöngyei“ címen több füzetet adott ki, a melyben kissé tulságosan is glorifikálja Csermák magyar zenészeti alkotásait, kit nem elégséges tárgyilagossággal jóval elébe tesz Lavottának, sőt még Biharinak is.

*

Csermák magyar zenészeti műveibe sok idegen elem vegyült, amiből kitetszik, hogy eredeti zenészeti nevelése s kiművelése nem állott tiszta magyar alapon. Sok fogékony-sággal birt arra nézve, hogy az általa különösen megkedvelt

magyar zenészeti specialitásokat többi társművelőtől ellesse és saját egyéni felfogása szerint sikeresen érvényesítse. — Magyar szöveges dalokkal már csak nyelvi különbségénél fogva sem foglalkozott. Leginkább az akkori divatos tánc-zenei formák közt mozgott s azok ritmikus képleteivel tudott hatásokat elérni. Alkotásai anélkül is kevésbé forgottak közkezen s nem is mentek át teljesen soha a nemzet vérébe. Általában elmondhatni felőle, hogy nagyobb volt tulzott nimbusa a képzeletben, mint a valóságban. Rövid lélekzetű periodusokban komponált ő is, mint átaljában az akkori magyar zeneművelők összesége. A nagyobb formai érzék még hiányzott náluk, s az invenciók tágabb erei is majdnem ugyan egy mederben folytak össze s kevés eltérést tüntettek fel egymástól.

c)

Bihari János.

A 19-ik század magyar zenéjének első két évtizedében nem volt népszerűbb és ünnepeltebb cigány muzsikusa, mint Bihari János, kit közönségesen az időben cigánykirálynak neveztek. Több mint három évtizedre terjedő működésének a sikere a mesével volt határos, s császárok, királyok, fejedelmek teremtől kezdve a legelőkelőbb nemesi családok kuriájáig, ahol csak megfordult és hallatta magát pénzzel, babérral s ovációkkal lett elhalmozva. Pedig végre is a jóltáplált cigányzenészeknek rendes sorsára jutott. Nyomorban és nélkülözések közt halt meg, kegyelemkenyérre szorult. Bihari 1769-ben született Pozsonymegye Nagy-Abony

mezővárosában. Már 18 éves korában Győrött önálló zenekara volt. 1802-ben került Pestre hol még jobb bandának lett a vezetője. Híre egyre nőtt s ellátogatott a szomszéd országokba is, Bécsbe, Lengyel-, Oláh-, Szerb- s Horvátországba. Koronázások alkalmával, az 1815-i bécsi kongresszuson, nádori, primási s főuri nagy ünnepeken min-

dig ő szolgáltatta a zenét. Tenger pénzt keresett, csakugy szórták az ölébe a babérokkal együtt. 1809-ben Kubinyi Károly a magyar felkelő sereg egyik ezredese s az ő nagy bámulója, fényes egyenruhát készítetett egész bandája számára, őt magát pedig a legfényesebben adjusztírozta. Ebben a ruhában van arcképe is lefestve a nemzeti muzeum képtárában. Udvari bálók s ünnepek alkalmával nem egyszer hívták fel Bécsbe, hogy a zenét ő szolgáltassa. A bécsiek rendszeren „magyar Beethovennek“ nevezték. A leg-

nagyobb hatásokat a következő szerzeményeivel érte el: „Bihari nótája“ (mikor a pénze elfogyott) „Hadik oberster nótája“, „Huszár verbunkos“, Hatvágás verbunkos“, „koronázási“, „palatinális“ s primáciális magyarja stb. Mikor 1815-ben József nádor első nejének nővére Katarina Pawlowna nagyhercegnő az oldenburgi herceg özvegye Budán időzött s nagy ünnepeket rendeztek a Margitszigeten, akkor is Bihari szolgáltatta a zenét, mindenkit elragadva játékaival. Hires nótái voltak még: „Rákóczy siralma“ „Bercsényi keserve“ s Chlopiczky indulója. Mind e szerzemények a század második felében különböző letételekben napvilágot láttak s a 19-ik század antik magyar zeneirodalmának, ma is a legszélesebben kidolgozott becses relikviáit képezik. Oly hű, pazar költekezésű s büszke volt nimbuszára, hogy drága hegedűjét mindig liberias szolgálta hordta utána.

1824-ben az a szerencsétlenség érte, hogy Hatvan és Gyöngyös közt utazván feldőlt szekerevel, a kerekek alá került s összetört a bal keze. Ezzel aztán vége lett az ő mesés sikerű pályájának. Nem volt többé képes hegedülni. Lassanként a legnagyobb nyomorba került s csak régi tisztelői, bámulói tartották benne a lelket, míg végre a halál megszabadította az élet nyomorától. Meghalt Pesten 1828-ban április 26-án. Temetésén 300 cigány gyűlt össze, hogy kikísérjék örök nyugalma helyére a hajdani régi Ferencvárosi sirkertbe. Régi tisztelői siremléket is emeltek a számára, de manapság már teljesen nyoma veszett a sirjának.

*

Bihari a 19-ik század antik-klasszikus magyar zenéjének kétségkívül a legkimagaslóbb uttörője, sőt egyedüli zomán-

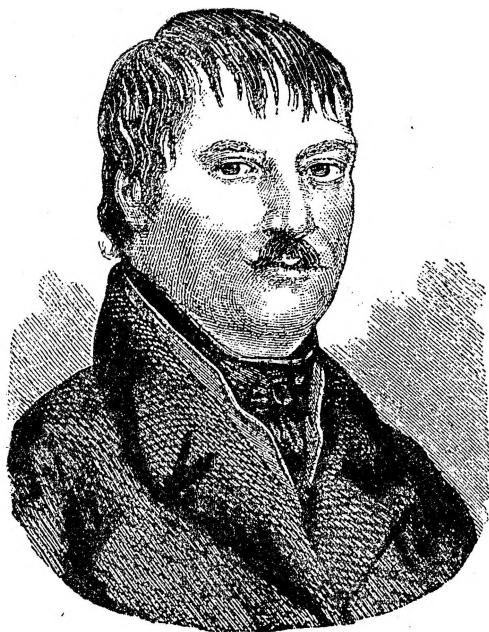
cos megalapítója, leggeniálisabb cigány virtuóza és legtöbb gondolatbőséggel rendelkező művelője volt. Nem volt ő tanult zenész, le sem tudta hangjegyezni amit komponált, de annyi természetes magyar géniusszal s eszmegazdagsággal volt megáldva, mint sem előtte sem utána egyik kortársa és későbbi cigányutóda sem. Mert akik utána később következtek, azok mind az ő formái és tartalmi lendületessége után haladtak. Vagy az általa megalkotottakat reprodukálták, vagy azok keretében mozogtak. Különösen gazdag leleményességet fejtett ki a magyar gondolatperiodusok plasztikus csoportosításában s a cifrázatok prizmatikus színjátékában. Vannak az ő szerzeményeiben fordulatok, hajlítások, kitérések, harmoniai modulációk, melyeket a mai legtanultabb magyar zeneköltő sem volna képes érdekesebben megfogalmazni.

Ismertem a 40-es 50-es években még több kortársát, akik még elevenen emlékeztek az ő játékára. Azok mind egyhangulag azt konstatálták, hogy a hogyan ő tudta a régi magyar zenét kezelni, száz meg száz variánsban feltüntetni, felcifrázni s elragadóvá tenni, azt hiven elképzelni alig lehet. A magyar antik-zene egész ős elemében nyilvánkozott meg benne s azt nemcsak a magyar de az idegen hallgatóval is átéreztetni, magávalragadni senki nálánál sikeresebben nem tudta. Egyik alábbi fejezetben látni fogjuk, hogy mennyire kimagasult ő nemcsak az itt elsorolt specialitásaival, hanem főleg az által, hogy a régi Rákóczy-nótából ő teremtette meg s ő öntötte formába a mi világhírű Rákóczy indulónkat is.

A most bemutatott uttörő triász mellett méltó hely illetheti

d)

Körmöczi Ruzicska Ignácot

is, aki mint alapos képzettségű zenész e században a magasabb zenészetű aspirációnak tette le az alapkövét, megteremtve a legnagyobb műformát a magyar operát, mint első kísérletet „Béla futása” című dalművével, mely 1823-ban került első előadásra a kolosvári nemzeti színházban, s amely első lökést adott az akkoron ugyanott élt s működött Erkel Ferencnek is, hogy aztán egész teljességében halhatlan megalkotója legyen a magyar operairodalomnak.

Ruzicska I. némelyek szerint Botfalván Nyitra megyében született 1777-ben, mások szerint pedig 1768-ban Bazinban. Többféle állást foglalt el, míg végre Kolosvárra került, hol 1833-ban be is fejezte életét. Kitűnő hegedűs volt s tanult zenész. Kezdetben a gazdasági pályán folytatta életét, később a veszprémi káptalannál első hegedűsi, majd regenschori állomást foglalt el. „Béla futása“ említett operakísérlését a 60-as évek kezdetén Molnár György a budai első népszínházban is sikeresen bemutatta s az akkori zenevilágot is arról győzte meg, hogy ez első magyar operai kísérlés távolról sem állott oly primitív színvonalon, hogy későbbi teljes leszorulását a színpadról megérdemelte volna.

VI.

Magyar tánc-zenei formák.

A magyar tánc-zenei alapformákat az ősmagyar korban kell keresni, de hiába nyúlunk vissza akár egy évezredig, biztos támpontokra nem találunk, mert e tekintetben formai képletek nem maradtak ránk. Hogy már a pogány magyar ősök korában divatozott a tánc, kivált vallási szertartásoknál és családi összejöveteleknél, az kétséget nem szenved. A kereszténység felvétele s terjedésével azonban annak nyomát is igyekeztek eltörölni a hit szolgálói ép úgy mint az ősi pogány énekekéit. De a keresztény magyar nép kedélye s érzelmi megnyilatkozása is megkivánta s ragaszkodott a megváltozott táncmodorhoz, melynek testi ritmikus hajlásait azonban csak az ahoz illő zenei ritmusokból lehetne meg-

rajzolni. De az előző századokból ép ennek a hiányát érezzük. Ami a középkorban későbbben mint ilyen zeneileg feltűnt s fel is maradt, azt leszűrődött magyar táncnak annál kevésbé lehet elfogadni, mert ép az időben kavarodtak össze a nemzetközi táncritmusok, melyek behatása alul a magyar sem vonhatta ki magát. Előbb tehát a magyar dalritmusok megállapodásának kellett bekövetkezni, hogy a tánc-zenei alapformák is azokhoz simuljanak, módosuljanak. Erre nézve a 16—18-ik századok kuruc harcai alatt keletkezett krónikás énekek és dalok szolgáltatták az irányító alapot egészen odáig, — a múlt század közepe és végeig, — ahol aztán a ma is divó magyar tánc-zenei ritmusok megjegecesedve, tisztán domborulhattak ki. Hogy minden nemzetnél a tánc-zenei ritmusokat előbb a dallamiaknak kellett megelőzni, ez oly ethikai igazság, amelyet a történelmi fejlődés nyomán kétségbe vonni nem lehet. Mert az érzelmi hajlások irányítják a test s annak egyes tagrészeinek a mozgását, hajlását is. Aminő métrum szerint mozog, hajlik a a nemzeti nyelv, beszéd, a nemzeti érzelmi dallam, aszerint idomul a táncritmus is. Ez alul a magyar nép sem képezhetett kivételt.

A múlt század évekig tartott háboruskodásai, a kurucfelkelések, majd későbbben az osztrák örökösödési, a hét éves háboru s az egymást követő nemesi felkelések, verbuválások, mind arra szolgáltak, hogy a magyarban a tánczenei ritmikus érzéket minél pregnánsabban kifejlesszék. Dal- és tánc-zene tehát már a múlt század végén annyira összeforrott egymással s annyira egy nyomon haladt, hogy csak természetes folyománya lehetett az a gazdag magyar tánczenei ritmika, amely aztán a 19-ik század első évtizedeiben

már lombozatos terebélyeskedésben megszilárdult. A verbunkos ritmus lett tehát alapformája a 19-ik század magyar zenéjének. Ebben domborodott ki az ő teljességében a magyarnak minden etikai fővonása, u. m.: a hősiesség, a méltóságos testhajlás, a hetykeség, az ugrós pajzánság, a kedélyderűség, sőt még a túlcsapó gunyoros tréfálgatás is.

A lengedező (choriambus — $\cup\cup$ —) és toborzéki (antispastus $\cup$ — — $\cup$) alap magyar dalmétrum, váltakozva a melléklábakkal, minők a lépő (spondeus (— —) a lengedi (dactilus — $\cup\cup$) a lebegő (anapestus $\cup\cup$ —) a bájos (trocheus (— $\cup$) a menő (jambus $\cup$ —) s végre a körörsdi (amphibrachis; $\cup$ — $\cup$) ezek képezik a magyar tánc-zenei ritmusok és periodusainak a gerincét s ez lett a fentebb elsorolt megalapítók által oly gazdagon kifejlesztve, hogy azon alig lehet többé változtatni anélkül, hogy a magyar zenét ki ne forgassuk legsajátságosabb kellékéből. A mi a magyar tánc-zenei ritmusok formai terjedelmét illeti, ezzel szemben is meg vannak a konvencionált megállapodások, melyek alapvonása a páros ütemekre való támaszkodás. Ez is oly kelléke a 19-ik század magyar zenéjének, amelytől lehetnek s vannak is eltérések, de az ilyenekkel nagyon óvatosan kell elbánni, mert egy vagy több lépéssel a kelleténél s azonnal belesünk a nemzetközi kozmopolitizmus kátyujába. A század második felében — amint később látni fogjuk — ebben kulminált az újabbkori magyar zene formatágítási kerete, egyes magyar zeneiróknál hol szerencsésebb, hol meg elmosódottabb alakban. Ebbe a hibába soha sem estek bele sem a régibb, sem az újabbkori ugynevezett naturalisták, mert egyrészt nem volt hozzá öntudatos bátorságuk, más-

részt a természetes nemzeti érzés mindig irányítóbb volt náluk, mint a komplikált nagyzásoskodó tudákosság.

A 19-ik század magyar zenéjében alig lehet oly egymástól eltérő különbséget észlelni, mint a tánc-zene és a szöveges dalirodalom közt az egész század folytán, de különösen aminő második felében, főleg pedig a század végét megelőző két évtizedben előfordul. A míg az előbbi ugyyszólván alig változott formai keret s tartalmi szellemben, addig az utóbbi már a 40-es évek folytán, későbbben pedig az azt követő évtizedekben oly lényeges átmódosulások s formai különbözőségeken mennek át, hogy joggal felmerülhet a kérdés, vajjon ez-e az igazi nemzeti irány, mely kell, hogy érvényesüljön a folyó új században? S itt nemcsak a magasabb magyar műzene, hanem a szorosán vett népdal is tekintet alá esik. Mert sokkal több szabad a műzenével, mint a népdallal szemben, mely állandó irányító forrás marad minden nemzetnél s így a magyarnál is. Mert ha a népdal-keret szelleme elveszti a lába alul a nemzeties sajátlagos alapot: még inkább elveszti a műzene, amely az idegen befolyásoknak hasonlíthatlan mértékben esik áldozatul. S aztán a tánc-zenei műformák tágítása és szellemi fellendítése, — az abszolút zene terén — mindig több szabadságot engedhet magának, mint a szöveggel párosított népdal-keret, mert amannak nagyon kevés köze van a nyelvi prozodiához, a hangsúlyhoz s a versmértéki ritmikához, míg emez elválaszthatlanul van ezekkel egybeforrva s ha a dalkeret természetes deklamációja s szótagolási beosztása hibás, ferde, ellenkező a magyar nyelv géniuszával, okvetlenül még hibásabb, még ferdebb, nemzetellenesebb lesz az annak nyomán kifejlődő magyar műzene.

A magyar táncok zenéjének — mint más kulturnemzetnél — szintén két főfaja fejlődött ki. Az egyiket az udvari, a magasabb körök foglalták le, a másikat pedig a nép használta. Udvari, főuri táncok voltak főleg: a palotás és a lassu magyar, a népies táncok az ugynevezett nótás táncokban csucsosodtak ki, amennyiben rendszeren ének-szóval kísérték a táncokat, melyek ugrós nótákkal végződtek. A palotás már a 15—16-ik században divatozott. Az ugyanakkori nemzetközi táncok, mint a Sarabande, Pavane, Branle, Allemande, Passa-mezzo s a későbbi Menuett nehézkes méretű zenéjétől élénkebb mozama volt s pregnáns ritmusokban mozgott. Magyar főurak és hölgyek lejtették, néha az egyházi férfiak is, akik azonban nem a kezét, hanem a zsebkendőjét fogták meg a hölgyeknek. A magyar szólótánc is divatozott, melyben egyes kitünő férfitáncosok mutatták be ügyességüket s minden 4—8 üteny után egyet bokáztak, sarkantyujukat összeütve a következő zenei képletre:

vagy:

E végző zöngképletek a mai napig fenmaradtak. A fentjelzett két tánc-zenefajból fejlődött ki a 18-ik század végén s a 19-ik század elején a verbunkos nóta, minő egy nemzetnél sem fordul elő. Ez mindig figurával, cifrázattal vég-

zödött, mely néha hosszabb volt, mint maga a nóta. — A Balaton mentén divatos volt a halász-verbunkos, mikor a gazda-halászat kezdődött s a halászmesterek zeneszóval indultak a tóhoz s menet közben halászokat toborzottak. — A népies tánc-zenék nem sokat különböztek a palotások és a lassu mozzanatuaktól, csak a végén lettek ugrós nótákkal megtoldva. Igen eredeti tánc-zene volt a lakodalmas, melyet eljegyzések s lakodalmak alkalmával jártak. Eloszlott ifjak és öregek táncára. Ily alkalommal az uri körökben az incselkedő tánc is járta, mely főleg Erdélyben volt divatban a fejedelmek udvaránál. Két ifju kiválasztott két hölgyet, azok ismét két ifjut, viasz fáklyákkal a kezükben körüljárták a termet, felváltva egymásnak adták azokat s addig járták, míg a menyasszonyt és a vőlegényt el nem fogták incselkedve velük s ki-kisikolván egymás kezéből, minek mindig csók lett a vége. Eredeti tánc volt a 18-ik század végeig még a halottas tánc is, melyek torok, temetések alkalmával divatoztak. Ezek voltak talán a legrégebb magyar táncok, melyek formája valószínűleg még az ős magyar pogány korból maradt vissza. — Az erdélyi táncok közt kivált a székely csürdöngölő és a bokica, mely néha órákig is eltartott s melyet a férfiak kasirozott fejekkel jártak. Énekeltek is hozzá s rendesen csürben járták. Híres volt a szegedi kutyakopogós, mely onnan vette a nevét, hogy a lányok csizmáikra erősen kopogó patkókat vertek, mitől a kutyák is elriadtak. Egyik legrégebb magyar tánc volt a Kállai kettős, melynek zenéje ódon-szerű s 4—5 részből is állott változatos lejtésekkel. Vajjon a régi Kállai családnak volt-e táncnótája vagy attól valami más? Máig sincsen kiderítve.

A magyar nép mindig idegenkedett a más nemzetbeli táncoktól s egyedül a maga eredetiségekkel telt táncaira volt büszke. Ehez a nép manapságig is ragaszkodik, míg a magasabb körök jóformán mellőzik a régieket s aklimatizálták a maguk körében az idegen szelleműeket. A nép sohasem vette be a Menuettet, (mit minétnek csufolt) sem az „Englist“, „Strassburgist“ vagy a „Langauszt“, (a három lépésű „Deutsch“-ot, melyek a 18-ik század harmadik negyedében jöttek divatba. Igazolja ezt a következő fennmaradt nótás vers is:

Azt mondják, nem illik a tánc a magyarnak,
Nem, ha neki bugyogót s félnadrágot varrnak.
De pengős sarkantyunak, kócsagtollas főnek,
Illik gyöngyös pártának, magyar fejkötőnek!

A francia tánc mind negédes, mind széles a német,
Nincsen mutatója, mind egyrészt varr himet,
Melancholis az anglus szövevényes tánca,
Csak az ugrós magyar tánc, a szent Dávid arca.“

Felemlítésre méltók a magyar táncokhoz fűződő ugynevezett táncszók is, melyek egyes daltöredékekből állanak, pl. a legények éneklik:

„Ez az élet ugy sem sok,
Használják az okosok.“

Ha öreg táncol, énekli:

„Utcu rajta vén fazék,
Feltudsz-e fortyanni még.“

Ha a legény táncra viszi a leányt:

„Nyakamba!
Karomba!“

Ha a cigányhoz szól:

„Huzd rá cigány, disznót adok,
Nem turja fel az udvarod.“

„Ez az élet minket illet,
Nem a régi öregeket.“

„Kicsiny nekem ez a ház,
Kirugom az oldalát.

„Hopp Sári sarokra,
Fogd derekam marokra.“

„Tejes fazék, fatányér,
Majd meghalok a lányér.“

A régibb, még ki nem pusztított Bakonyság idejében, sajátságos táncnem volt a kanász-tánc, melyet hol egy, hol több kanász járt együttesen, baltákkal, melyeket ritka ügyességgel tudtak egymás felé és fölé hajigálni s a levegőben elkapkodni. Ez a tánc még a 19-ik század elején is — kivált a betyár romantika korában, — nagy divatban volt. Több különböző elnevezésű régibb tánc, mint a gyertyás-, sövény-, gombostű-, farkas-, barát-, vánkös-, csörgő-, lapocka-tánc stb. nem volt mind magyar eredetű, hanem

a szomszéd osztrák tartományokból honosultak meg. Zenéjük ép olyan ritmusokban mozgott, mint az igaz eredetű magyar táncok, csak hogy ezek is mindig ugrós nótákkal végződtek. Mindezekből manapság már alig maradt fen egy-néhány. A többit — még a nép köréből is — elmosta az idő, hogy helyet adjanak a változott izlésű és az újabb divatu koreografikus módosulásoknak.

VII.

Régi kurucdalok és nóták.

A 19-ik század magyar zenéjének a fejlődésére széles kiható befolyást gyakoroltak a 16—18-ik századbeli kuruc énekek, dalok és nóták, melyek sokáig elfeledve, eltemetve heverték s csak a legújabb korban lettek ismét feltámasztva. A Bocskai, Thököli, Bethlen s Rákóczi korszakok egész halmazát vetették fel azoknak s a történetbuvárok alig képesek úgy szövegileg, mint dallamilag mindazt regisztrálni, amennyi őseredeti magyar szellemi kincs van azokban lefektetve. Balassa Bálint és Tinódi Sebestyén voltak azok első hiteles kezdeményezői. Mind a kettő történetírói krónika és ének-dalszerző is volt egy személyben. Utánuk azután mások folytatták az ebeli hivatást s egészen a II. Rákóczi Ferenc utolsó kuruchadjárata befejezéseig annyi becses anyagot halmoztak össze, hogy abból az egész 19-ik század magyar zenéje kiformalhatta magát. Hozzájárultak ehhez a reformált vallási villongások templomi énekei, koráljai, zsoltárai s az ugynevezett erősen világias stílusú „Virág énekek is, melyek feltámasztása mind a 19-ik század leg-

utolsó évtizedére esik, azoknak soha eléggé nem méltányolható elismerésére, akik szövegileg és zeneileg egybegyűjtésük körül fáradoztak. Különösen kiemelendők e részben Thali Kálmán a régi s új kurucvilág nagyérdemű ismerője, kutatója és feltámasztója; továbbá Káldy Gyula, az opera kiváló érdemű igazgatója, aki egész társasággal beutazta az egész Magyar- és Erdélyországot, hogy ahol csak valamit felkutatott, azt mind napfényre hozza s a magyar zene közkincsévé tegye. Nemkülömben Bogisich Mihály esztergomi kanonok, felszentelt címzetes püspök és m. tud. akad. tag, aki fáradságot nem ismerő buzgalommal gyűjtötte össze a régi egyházi magyar énekeket és világiasabb „Virágénekeket, megmentvén azokat az elfeledés homályából.

Ha ezeket a régi kuruc krónikás énekeket, dalokat s nótákat elemezzük, mindinkább arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy mindaz, ami a 19-ik század magyar zenéjének a valódi nemzeti típusát képezi, annak minden életrevaló csirája azokban már befoglaltatik. Az egész század dalirodalma, tánc-zenei formái s minden magasabb aspirációi belőlük keletkeztek. Koronként a formák, a keretek változtak, módosultak, de a tartalmi szellem megmaradt irányító-nak. Ezek a kuruc-relikviák legnagyobbbrészt nyerseségükkel, szilaj kifejezéseikkel, de találó igazságaikkal válnak ki. A későbbi magyar dalirodalom termékeinek a szövege simább, gördülékenyebb s műveltebb kifejezésekkel áll felette. Máskülömben vannak e kornak oly maradványai is, amelyek bátran mérkőzhetnek a magyar versköltészet későbbi remekeivel. Mennyi természetes költészet, lírai hangulat s leirői báj rejlik pl. a következő Thököli korából való „virág-dalban“:

„Amott kerekedik
Egy fekete felhő,
Abban tollázkodik
Egy fekete holló.

Várj meg holló várj meg,
Hadd izenjek tőled
Apámnak, anyámnak
Jegybéli mátkámnak.

Könnyen megösmerhetd
Ennek háza táját,
Piros rózsák lepik
Aranyalma fáját.

Gyémánt az ablakja
Üveg az ajtaja.
Magának kék szeme,
Aranyszínű haja.

Ha kérdik, hol vagyok?
Mond meg, hogy rab vagyok
A török udvarban
Talpig vasban vagyok!

E dalnak a zenéje is egészen modern színvonalon áll s akármelyik mai művelt magyar dalköltő sem fogalmazhatná meg szebben, szabatosabban.

Vagy a következő hazafias busongásu, melynek címe:
„Régi dal a rossz időről“:

„Ha visszanéz a bús magyar,
Hajdankora tükribe,
Egyet sóhajt keservesen,
Köny szökik fel szemébe.

A vig hősnek és a multnak
Ez emléken, sokszor hullnak
Könyei bús arcára,
Torzonborz bajuszára!“

stb.

Ennek a zenéje is olyan színvonalon áll, mely egészen megfelel a mai izlésnek s annak bizonyosságul szolgál, hogy belőle számtalan modern magyar dalfrázis lett faragva.

Az ugynevezett „Rákóczi siralmához“ több régi szöveg költemény tapad, melyek mind az országnak akkori siralmas állapotát ecsetelik. A leglendületesebbek egyike így szól:

„Jaj! régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod
Romlandó cserép.
Mint egy ékes eleven kép
Voltál olyan szép
Magyar nép!
De a sasnak körme között

Fonnyadsz mint a lép,
Szegény magyar nép!
Mikor lesz már ép?
Megromlottál mint a cserép
Jaj! hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép!

stb.

E siralmi szövegek zenéje, mind a régi „Rákóczi keserve“ című dal motívumaiból van alkotva kisebb-nagyobb eltérő variánsokkal. A fentebbi szöveg sajátlagossága abban áll, hogy mindegyik sora egyforma rimeléssel végződik. S ezt az eljárást a többi strófában — bár nem egészen következetesen — követi. Van olyan szövege is, mely egyenesen maga Rákóczi ajkára van adva, melyben panaszkodik a nemzetnek s tanácsokat kér tőle. Hogy melyik a valódi hiteles? ezt nem sikerült megállapítani a történelmi kutatóknak.

Balogh Ádám híres kurucvitéz nótája, mely így kezdődik:

„Török bársony süvegem,
Most élem gyöngy életem,
Balogh Ádám a nevem,
Ha vitéz vagy, jer velem.

stb.

nyilván arra vall, hogy a 19-dik század egyik legkedveltebb s ismertebb magyar dala:

„Végig mentem az Ormódi temetőn,
Elvesztettem piros bársony keszkenőm“

stb.

ebből a kuruc nótából lett faragva.

A régi kuruc dalokba sokszor belevegyültek az egyházi korál énekek, melyek aztán a templomban is úgy mint rajta kívül, a magyar nép siralmas voltát tükrözték vissza. Ilyen a többek közt az „Anyaszentegyház siralma“ című, mely így kezdődik:

Jaj! énekem nyomorultnak,
A könyeim csak úgy hullnak,
Ha magamban elgondolom,
Hogy már sehol sincs gyámolom“.

stb.

Ugyszintén a magyar gályarabok éneke a 17-ik századból, mikor a pozsonyi vértörvényszék, Mazári Dániel és Korodi János ev. lelkészeket több társukkal együtt hitükhöz való hűségükért örökös gályarabságra ítélte.

Nagy érdekűek mint dalirodalmi relikviák az ugynevezett „bujdosó kurucdalok“, melyek szövegileg is finomabb lírai hangulatot tüntetnek fel. Van köztük a többek közt egy, melyből a ma is élő „Az ég alatt a föld színén“ kezdetű népdal keletkezett, mely Szigligeti „Szökött katona“ népszimfájában lett bemutatva s egyszerre népszerűvé vált.

Az egész kuruc dalirodalomban alig lehet valami érdekesebbet találni, mint az ugynevezett „Ruthén Rákóczi nótát“, mely Máramaros megyében ma is él a nép ajkán. Tudvalevőleg a felsőmagyarországi ruthének közül és a tót-ságból kerültek ki a legzordonabb kuruc katonák. A kérdéses dal ritmusa és hajlásai sokat hasonlítanak a fentebb bemutatott kesergőéhez, csakhogy vadabb, zordonabb kiadásban.

Nem búsong, nem ábrándozik mélán, hanem mintegy jogot követel erőteljes meneteivel.

A „surányi tót vitéz“ című kurucdal (1705-ből) már akkor magán hordta a tót dalmétrum minden sajátságát, mely azokat manapság is jellemzi. A magyar metrika két fő lábát, a lengedezőt és a toborzékít egészen mellőzi s egyenlő négy nyolcad képletekben mozog a lépővel (spondeus) váltakozva. Szövege is jellemző s mutatja a felsővidéki tótság meleg ragaszkodását a szabadságharc ügyéhez, midőn így szól:

„Nem visznek erővel,
Magamtul megyek el,
Magyar huszárok közt
Küzdök az ellennel.

Ti magyar huszárok,
Lovaitok szépek,
Ha közétek álltam,
Egy paripát kérek“.

stb.

* * *

Mikor Bercsényi 1708-ban hadi szemlét tartott kurucain felett a nagysurányi táborban, a tót vitéz ily szavakra fakadt:

„Mikor paripára ültem,
S a sorba beléptem,
Bercsényi a fővezér
Hozzám szólt eképen:

— „Te surányi vitéz,
Édes kedves fiam,
Ha beáltál honvédnek,
Hazád lesz boldogan.“ —

„Add édes istenem
És te szűz Máriám,
Hogy felviruljon már
Az én magyar hazám.“

„II. Rákóczi Ferencz dala“ címen több szöveg és dal maradt fel a kuruc világból, melyek mind jellemzőleg ecsetelik az akkori változó események folyását. Legismertebb ezek közül az, amely így kezdődik:

„Hej! Rákóczi, Bercsényi,
Vitéz magyarok vezéri,
Bezerédi! stb.

Ennek a dallama részletéből komponálta meg Liszt Ferencz a magyar király himnuszt 1884-ben a m. királyi opera megnyitása alkalmára, mely abban az időben oly nagy port vert fel úgy az irányadó, mint a sajtó körében, mit főleg a hyperlojalitásnak lehetett tulajdonítani. Le is maradt akkor a megnyitási műsorról s csak később lett nagy sikerrel bemutatva.

Mikor a Rákóczi kibujdosása s a kurucvilág lezajlása után, a bécsi udvar mindinkább magához édesgette a magyar főurakat s jött a hét éves háború a „moriamur pro rege nostro“ jelszóval, később pedig bekövetkezett a II. József császár erőszakos felfüggesztése a magyar ősi alkotmánynak s minden téren a germanizáció özönvize dúlt, a régi kuruc korszakok hazafias dalszövegei egyszerre átcsaptak a gúny,

a német szokások, divatok kiparódizálásának a terére s folyt mindaddig, amig csak az erőszakos császári rendeletek vissza nem lettek vonva. A „Rákóczi imádságát“, a Rákóczi Bercsényi emlékezetét“, a „bujdosók énekeit“, fájdalmas dalait, az ilyen tréfás, szatirikus dalszövegek váltották fel. Metsző gúny, keserűség s találó jellemzés nyilatkozik meg e gúnydalokban, melyek leginkább az idegen divat, tánc s udvari szokásokra vonatkoztak. Csak néha nyilatkozik meg köztük a szebb napokra való visszaemlékezés, mint pl. a következőben:

„Mit búsulsz kenyeres,
Midőn semmid sincsen.
Jó az isten, jót ád,
Légy jó reménységben.
Kinyilik az idő majd
A jövő tavaszkor.
Hová két szemünk lát,
Oda megyünk akkor. “stb.

*

A régi kuruc dalok és nóták képezik tehát a „19-ik század magyar zenéjének“ a gerincét. Ez elvitázhatlan tény. Mert az egész későbbi s az egész századon végig vonuló nemzeti dalirodalom nem más, mint azoknak utánzása s ritmikai átmódosítása. Méltók arra, hogy minden magyar szívében kitörülhetlenül éljenek s örökké fenmaradjanak. Megbecsülhetlen érzelmi s hazafisági források, melyekből még a legkésőbbi unokák is sok-sok századon át merithetnek.

VIII.

A régi Rákóczy-nóta és induló eredete.

Közel kétszáz éve, hogy a régi Rákóczy-nóta legendája él a magyar nép emlékében. A nemzeti tudvágy keletkezésének a ködét is igyekezett szétosztatni, de eredménytelenül. Jobban sikerült ez az indulóval szemben, melynek keletkezését pedig több évtizedig hasonló homály fedte. A régi nótának sem eredetét, sem valódi szerzőjét, de első feltűnésének az idejét sem lehet biztosan meghatározni. A nemzedékek egymásnak adták át szent hagyományképen anélkül, hogy valaki még hiteles lehangjegyzésére is gondolt volna.

E század elején legelőször gróf Fáy István máltai lovag s rajongó zenész-műkedvelő foglalkozott vele, hiányos töredékekben bemutatván azt a „Magyar zene gyöngyei“ című kiadványa negyedik füzetében. Azután újból el lett feledve s még a cigányzenészek is az indulónak adtak elsőbbséget. 1862-ben lett a régi nóta és induló keletkezésének a kérdése legelőször felvetve az általam 1860-ban alapított s szerkesztett magyar „Zenészeti lapokban“. Hajdu László turkevei ügyvéd és 1849-iki huszárfőhadnagy kezdeményezte. Egyike volt ő az alaposan képzett zenetudósok és buvároknak. Amellett valódi megtestesült régi kuruc-típus, úgy gondolkodása, mint excentrikus ruházata és szokásainál fogva. A magyar zenészeti régiségeknek pedig eleven enciklopedikus tárháza. Közel három évig tartott a vita, melyben résztvett az egész napi s időszakai sajtó. Az eredmény az lett, hogy a régi nóta továbbra is homályban maradt, de az induló hiteles ere-

dete és szerzője tisztán fel lett derítve még az akkori elő emberek, tekintélyek emlékezete s adatai nyomán. Ezek már rég elfeledt dolgok s a mai nemzedék alig tud róla valamit. A nóta hiteles eredetét még a Rákóczy-koárszak legnagyobb tudományu buvára Thaly Kálmán sem volt képes kideríteni. De talán még jobb is, hogy így van, mert a titokzatos kegyeletes fátyol, mely takarja, büvösebben hat a honfiui érzelmre s a költészeti képzeletre, mintha a történelmi bonckés fel tudná tární a valót.

A régi nóta, Rákóczy siralma címen él a nép ajkán. Keletkezési korára nézve azért eltérők a vélemények, mert sokan úgy vélekednek, hogy sem Rákóczynak, sem kurucainak nem volt okuk a kesergésre a szatmári békeig s Rákóczy kibujdosásáig. Ezek szerint tehát a nóta csak 1711. után keletkezhetett, már csak szövegénél fogva is, mely a nép reménytelen feljajdulását fejezte ki. Mások úgy vélekednek, hogy Rákóczy után keseregni a magyar népnek már 1701-ben is nyílt alkalma a fejedelem elfogatása és lengyelországi hontalansága miatt, mikor a haza sorsa valóban siralmas volt. Mind a két nézet mellett erős érvek szólnak. Az utóbbi mellett főleg az, hogy Rákóczy maga is nagy zenekedvelő s jeles fuvolajátszó levén, ki mindig tartott udvari cigányzenészeket, azok könnyen elkesereghettek fejedelmük kinzó honvágya felett s megkomponálhatták a siralmas nótát. A hagyomány szerint Barna Miska udvari zenésze írta, kitől unokája, a hirneves Czinka Panna örökölte, tartotta fen s terjesztette, míg a 18-ik század vége felé Vaczek nevü váci kanonok kótázta le először cigányhagyomány után.

A nóta szövege és dallamának kedélyhullámzata után hajlandóbbak lehetünk keletkezését a szatmári béke alatt vagy

utána való korszakra tenni, mert minden nemzeti népdallam folyása s hullámozása mindig visszatükrözője szokott lenni amaz érzelmeknek, melyek behatása alatt keletkeznek. Ez elvitázhatlan lélektani igazság. Az utolsó magyar szabadságharc is tanuskodik emellett. S ha behatóan elemezzük a nótát, abban csakugyan úgy dallamhajlítás, mint harmoniai kitérés tekintetében, oly sajátlagos fordulatu kedélyváltozatosságot találunk, melyen az akkori magyarságnak át kellett esnie szabadságvesztése fájdalmában.

*

De ha a nóta feletti homályt nem lehetett eddig szétoszlatni — s valószínűleg nem is fog az soha sikerülni, — annál inkább sikerült — amint már megjegyzém — az indulóval szemben. Álljon itt történetének rövid vázlata.

Tény, hogy az induló a régi nóta dalképleteiből keletkezett több-kevesebb módosítás, kihagyás és bővitéssel. Mikor 1862-ben erre nézve a nyomozások megindultak, még többen voltak életben, akik első bemutatásán jelen voltak. Bihari 1809-ben sokat érintkezett Pesten bizonyos Scholl Miklós nevű német-cseh katonai karmesterrel, aki akkor a Károly-kaszárnyában elhelyezett herceg Eszterházy Miklós magyar gyalogezred zenekarának az élén állott. Az 1809-iki utolsó nemesi insurrekció alkalmával Pestmegye is kiállítván ezredjuralékát, Bihari ez alkalomból a régi Rákóczy nótából indulót készített s azt hegedűn bemutatta Schollnak, aki felismervén benne az őserőt, azt lekótázta és hangszerelte bandája számára; mikor aztán a pestmegyei inzurrekcionális ezred kivonult Pestről, hogy Győr alatt egyesüljön a franciák ellen a fősereggel: az Eszterházy ezred zenekara kísérte a

határig az új Rákóczy-induló hangjai mellett, mely viharos lelkesedést keltett. Scholl később Bécsbe lett áttéve s ott az indulót saját neve alatt kiadta Mechetti zeneműúrusnál ilyen német cím alatt: „Beliebter Marsch für das löbl. k. k. Linieninfanterieregiment Fürst Eszterházy, von dessen Kapellmeister Nikolaus Scholl komponirt. Für das Pianoforte zu vier Händen eingerichtet von Franz Edl v. Decret.“ A kivonulás és az első bemutatás tanúi közt 1862-ben még élt a többek közt Bräuer Ferenc belvárosi egyházi karnagy, aki a jelzett kiadvány egy példányával is rendelkezett. Olyanok is számosan akadtak, akik az indulót Biharitól magától elégszer hallották. Ő nem volt kótás zenész, Scholl tette le hangjegyekre s adta ki saját neve alatt. Biharit úgy járt vele, mint a nagy francia forradalom idejében a „Marseillaise“ induló zenéjével Navoigil akkori jó hírű párisi zenész, aki a rémuralom alatt egy füzet forradalmi dalt és indulót adott ki, köztük a Marseillaise-t is. Mikor Rouget de Lisle a szövegét megírta, a párisi nép énekelni is akarta, de hirtelen nem találván hozzá alkalmas dallamot, a Navoigil füzetéhez fordult s abból kölcsönözte a világhírűvé vált induló dallamát. Később Rouget mind a kettőt a maga számára foglalta le s ma is az ő nevéhez van fűzve szöveg és dallam. Pedig a brüsseli zeneakadémia könyvtárában található okmányok alapján kétséget nem szenved a kettős szerzőség hitelessége.

A Rákóczy indulóval szemben aztán sajátságos tüne-
mény merült fel, mely szinte megfoghatatlan a magyar nép
szabadságszerető lelki világában. Egyszerre el lett feledve
Bihari után. A Scholl-féle kiadás alig lépte át a határt s mint
magyar zenészeti specialitás nem érdekelte sem a külföldet,

sem Magyarországot mindaddig, amig 1839—40-ben Liszt fel nem karolta s hangversenyei műsorába fel nem vette. 1841-ben pedig Berlioz tette genialis hangszerelésével európai hírvé. Későbbben ő maga is felhasználta Fauszt-szövegében, meglehetősen anakronizmussal. A nemzeti színházban lett legelőször az időben bemutatva s az eredeti vezérkönyvet az átíró Erkel Ferencnek ajándékozta emlékül. Liszt későbbi Rákóczy-átiratai s számtalan más kidolgozása ma már nemzetközi világforgalmi tőkét képez.

*

Már fentebb megjegyzém, hogy a régi Rákóczy-nótát a hagyomány szerint Barna Miksa a fejedelem udvari zenésze komponálta; mások szerint az öreg Czinka, aki szintén udvari zenésze volt s aki Rodostóba is követte s ott halt meg. De ez mind csak legendáris, bizonytalan adat számba mehet. Ennek az öreg Czinkának a leánya volt Czinka Panna a 18-ik század legünnepeltebb cigányvirtuóza, aki feltartotta s tovább adta — bárkitől eredt legyen — a kérdéses régi nótát. Nevezetes egyéniség volt e női zenészprimás a 18-ik században. Született 1711-ben Sajó-Gömörön gömörmegyei helységben, hol atyja Lányi földbirtokos udvari zenésze volt. Korán mutatkozott nála a kiváló zenészeti hajlam s már 15 éves korában önálló zenekart igazgatott s férjhez is ment egyik kisbögös zenekari tagjához. Szépségének híre is országos lett. Mindig férjruhában járt s dicsőítették mindenfelé. Megfordult a külföldön is főleg Lengyel- és Oláhországban. Mindig babérokkal és gazdagsággal tért vissza hazájába, hol bálványozták. Mikor 1772-ben meghalt, az egész Gömörmegye urai megjelentek a temetésén s tizenkét cigánybanda

kísérte zenével a sirjába. Nagyszámu versköltemény jelent meg emlékére, dicsőítve szépségét, virtuóztatását s tiszteletreméltó házi s nyilvános erényeit. Tekintélyes vagyont hagyott

Czinka Panna.

hátra, mert a szolid s takarékos életmódja, főerényéhez tartozott. Óhajtása szerint fényes egyenruhájában temették el kedves Amati-féle hegedűjével együtt s számtalan drága

gyűrűkkel az ujján. Fiai diszes sirkövet emeltek sirhalmára, rajta e felirat olvasható latin hexameterek s pentameterekben, melyek magyar értelme a következő:

Csillagokig hires hegedüs, Czink' Panna e sirban
Nyugszik. Örök hirnév fedje be szent porait!
Asszony szülé őt, de a hirt ő szülte e névnek,
Hirneve messzire szállt, bárha a sir befödé.
Édes anyjáról keserü sors, gond maradott rá,
Ő maradékainak fényteli hirnevet ad.

Álljon itt az előző lapon fenmaradt eredeti arcképe, amint őt a 18-ik század ismerte.

*

A 19-ik század magyar zenéjének a hírét, nimbusát, semmi sem vitte kihatóbban előbbre, mint a legendás nótából eredt nemzeti indulónk, a Rákóczy-induló, melynek ugy hősies ereje, felzaklató ritmusa, mint formai tökéletessége azt páratlanná teszi a világirodalomban.

Ma már alig van nemcsak zenész, de általában művelt ember, aki a Rákóczy-indulót ne ismerné. De még mindig gyér a száma azoknak, akik előtt a régi Rákóczy nóta (siralma) hiteles alakban ismert lenne, melyből pedig az induló keletkezett. Mint a század legmonumentuózusabb magyar zenei kimagasulását, bemutatom azért e helyen, melyből mindenki meggyőződhetik a kettő közötti szerves rokonságról.

A régi Rákóczi-nóta (siralma) eredeti hiteles dallama.

Lassan. (*Lento ad libit.*)

Piu mosso.

IX.

Magyar nyelv, irodalom, költészet, színészet.

A nemzeti zenék önálló fejlődése, mindig párhuzamosan haladt s halad minden nemzetnél a nyelv és irodalom fejlődésével. Ez az igazság Magyarországon is érvényesült, mert amint a magyar nyelv, költészet, irodalom kezdett felszabadulni az idegen szellem békői alul: a magyar dal s zene is aként kezdett izmosodni. A különbség csak az volt, hogy amíg amazok biztosabban haladhattak az öszpontosult erők közreműködésével, addig az utóbbiaknál inkább az öntudatlan. nemzeti géniusz pótolta a rendszeres kifejlődést.

Akik tanúi voltak az ébredés nevezetes korszakának — a század harmadik évtizede felé — csak azok bírhatnak kellő fogalmával azoknak az intenzív hatásoknak, amelyeket a magyar géniusz első uttörő nagyobb alkotásai szültek. Mintha csak a Kánaán földjébe tele marokkal szórták volna a termő magokat, úgy keltek ki azok a mindkét nembeli magyar ifjuság szívében, melynek minden fogékonyabb tagja apostola lett a nemzeti szent eszmének. De e korszakot nem a mai üzleti mérték szerint kell megítélni. Mert akkor nem az jött tekintetbe, hogy pl. Kisfaludy Sándor „Verses regéből“, Vörösmarty „Zalán futásából“, Fáy András „Bélteki ház“ regényéből, Kölcsey Ferencz műveiből, Kisfaludy Károly színműveiből, Bajza verskötetéből hány példány kelt el s hány kiadást értek meg: hanem az, hogy kiknek a kezébe került az a néhány száz példány, mely az első kiadványt képezte? Olyanok kezébe-e, akik csak megvették hazafiságból,

kinyitották s ismét becsukták, vagy olyanokéba, akik továbbadták a szívnek, a gondolkodó fejnek s a hazafias fellelkesevésnek. Mert ezek szívük, lelkük táblájára irták e művek minden sorát. Én magam is nem egyet ismertem, akik — velem együtt — könyv nélkül tudták Kisfaludy Sándor regéit, Bajza, Kölcsey hazafias ódáit s egész fejezeteit Vörösmarty „Zalán futásának.“ Az ily lelkes ifjuság kezében aztán minden példány százat, ezeret képviselt, mert nem a könyvtárak, könyvszekrények, hanem a hazafias láng felélesztésére szolgáltak.

A magyar költészet termékei még a század első negyedén tul sem tisztultak meg egészen az idegen befolyásoktól, a régi hellén mithologikus képletektől, s főleg magyar versmérték tekintetében nem igen harmonikus viszonyban álltak a magyar dalirodalom igényeivel. Még Kölcsei, Bajza, Vörösmarty versei is sok kívánni valót hagytak e részben s ebből lehet kimagyarázni több olyan az időbeli anomaliát, amely a kettő között felmerült. Így pl.: megzenésítették Bajza „Multatban nincs öröm“ kezdetű költeményét, melyben meg volt ugyan a hazafias lendület, de minden magyar métrumot nélkülözött. Tiszta $\frac{3}{4}$ -es versmértékben mozgott s így a dallam is, amit rá komponáltak tiszta német métrumot tüntetett fel. S mégis a 30-as években ez lett b. Wesselényi Miklós kedvenc dallama, mely széltében el volt terjedve az egész országban. Hasonló sorsban részesült Csokonaynak „Földiekkel játszó csalfa vak remény“ című verse is, melynek megzenésítése sem vallott semmiféle magyaros ritmusra. De még a későbbi Vörösmarty „Szózatának“ a megzenésítése is csak a viszonyok alakulása folytán vált be nemzeti poemának nem pedig magyar metrikája folytán, mely teljesen jambusi mozamban van tartva s nyelvellenes hangsulyozásokra

kényszerítette a zenészt. Egészen elütő ettől az Erkel által megzenésített „Kölcsey-hymnus”, melyben helyes prozódia, magyar métrum s igaz nemzeti érzület, fokozás érvényesül.

Mentől inkább közeledett e század első felében a magyar zene fellendülése a költészet és irodalommal szemben, annál inkább kiélesedett a köztük való ellentétes küzdelem a kozmopolitikus áramlattal. Pesten, az ország központjában, a nemzeti zeneoktatás kezdett ugyan magasabb színvonalra emelkedni, de abból vajmi kevés előny hárult a magyar zene hasonló aspirációjára. Akik az oktatást kezükben tartották, mind német nevűek voltak s ügyet sem vetettek a magyarra. Egy Winkler Angelus, Klein Henrik, Merkl József, Bräuer Ferenc, Adler Vince, (Erkel Ferenc későbbi ipja) Zapf Antal, (most is élő alakja e kornak) Tábornszky Nándor, (a 90-es évek elején öngyilkossá lett műkereskedő atyja) Servaszinszky, s Treichlinger, Wagner József műárosok, mind idegen nevet viseltek s idegen érzülettel voltak eltelve. Zeneoktatással még akkor foglalkozni, nem tartotta magához méltónak a tiszta magyar vér. Lényegesen hozzájárult az idegen zene-szellem terjesztéséhez az a körülmény, hogy az egy Kolosvárt kivéve, nem volt sehol állandó menhelye a magyar színművészetnek, annál kevésbé pedig a magyar zenének. Pest és Pozsony állandó német színházat tartott, hol operák is adattak, (ez utóbbi még ma is erőszakolja a kétnyelvűséget! a fővárosban pedig számtalan német zengeráj és orfeum hajtja a vizet a német kultúra malmára). A nagyobb vidéki s műveltebb városokban, mint Soprony, Pécs, Temesvár, Kassa, jórészt német kulturát terjesztettek a színészek és énekesek. Pesten az időben csak két magyar névvel találkozunk, akik uttörő munkát végeztek. Egyik sem volt ex professo zenész,

de lángoló szeretettel csüggték a magyar szellem terjesztésén. Egyik volt Dömény Sándor, budai kincstári, a másik Bartay András, (Bartay Ede a nemz. zenede igazgatójának az atyja) pestvárosi hivatalnok. — Dömény Sándor az első terjedelmes magyaryelvű zongoraiskolát, Bartay András pedig az első magyar nyelvű zeneelméleti munkát „Magyar Apolló” címen adta ki, utmutatásokat adván a harmoniában és a „General-bassus” olvasásban.

*

A század első negyedében nem volt az országban erősebb vára a magyar irodalom, színészet és zenének, mint Kassa. Kazinczy Ferenc ott működött éveken át s terjesztette szóval, írásban s társadalmi agitációkkal a magyar közszellemet. A magyar dal, ének akkor még ritka madár volt az oly kiváló szellemi gyupontban is mint Kassa. A Murányi Zsigmond igazgatása alatt állott „pesti színjátszó társaság” volt az első, amely Kassára ment, hol nagy ovációkkal fogadták. A társaságnál együtt volt az akkori művészgárda színe-java, élén Murányiné Leféber Teréziával és az akkori kor leghiresebb művészcsillagával: Dérynével. Uttörő színpadi művészetünk e kettős fényessége (ép oly nagy színművész, mint énekesnő volt egy személyben) 1793-ban született Jászberényben, hol atyja gyógyszerész volt. Schenbach Róza szülői a nagytehetségű lánykát Pestre vitték német szóra s a belvárosi templom kántoránál helyezték el, aki látván nagy hivatottságát az énekhez, abban is kioktatta. Az akkori pesti társaság, Láng Ádám igazgatása alatt a budai vár egyik bástya-rondellájából alakított helyiségben, később az országuti — ma Károly köruti —

Hacker-féle szállóban tartotta előadásait s küzdött a nélkülözéssel és nyomorral a magyar művészet érdekében. Schenbach Rózát mind ez nem riasztotta vissza, hogy Széppataki Rozália álnév alatt ne szegődjék a társasághoz. Hogy későbbben neve nem kapcsolódott össze a legnagyobb magyar drámairójával a Katona Józsefével: tisztán a véletlen játéka volt. Mikor a társaság a nagy mecénás Vida László majd pedig Kulcsár István és Mérey igazgatása alatt működött; Katona József akkor élte pesti jurátus éveit, s halálosan beleszeretett Széppataki Rozáliába. De Róza Déry István színésznek nyújtotta a kezét, mi Katona további életére aztán döntőleg hatott. A társaság nem tarthatván magát sokáig Pesten, Komáromba, Miskolcra, majd Kassára vonult, mely város színésztörténete aztán szorosán összeforrt a század első negyedének legünnepeltebb énekművésznője sorsával.

Murányi társasága után ugy 1828 felé a Kolozsvári magyar dráma és daltársulat működött Kassán, hol ez a társulat is nagy ovációkban részesült, mert régi kedvencét Dérynét hozta magával. — Az időben nem volt e társulatnál kiválóbb az országban. Ott működtek már akkor a későbbi pesti nemzeti színház nagy alakjai, mint Megyery, Szentpétery, Szerdahelyi József, Udvarhelyi Miklós, majd későbbben (1833-ban) Egressy Gábor, Lendvay Márton s neje Hivatal Anikó és Benke-Laborfalvi Róza, a nagy tragika, Jókai Mór első neje. — Fáy András Dérynét a nemzeti színházhoz is szerződtette, de ott egy évnél tovább nem volt maradása, mert a század első felének második énekművészeti nagysága: Schodelné csakhamar elhomályosítá, anélkül azonban, hogy fényes multjának nagy nimbusától megfoszthatta volna.

A század műtörténelmi fejlődésének egyik hű képét nyújtja az a terjedelmes és részletes adatokkal telt „Napló“, melyet Déryné hagyott hátra s mely a lelkes Abaujmegye rendeinnek, Kassa városának s fenkölt műpártoló közönségének annyi érdekes mozzanatát, leírását tartalmazza.

Fiatal éveimből — a 30-as évek elején — én magam is még élő tanuságot tehetek Déryné kimagasló kettős művészetéről. — Nagyváradra is többször eljárt vendégszereplésre, — hol iskolázottságom folyt le, — s elevenen emlékezem azokra az általános rajongásokra, a melyek körülvették. Az ember nem tudta mit bámuljon meg nála jobban: színjátszó tehetségét, átható szavalatát vagy énekét, mindenkít magával ragadó kifejezését, melegségét-e? — Ha mint színésznő lépett fel, a közönség annak adta az elsőbbséget, de ha utána mint énekesnő szerepelt: egyszerre mint olyan hódította meg a közönséget. — E tekintetben nem volt sem előtte, sem utána méltó riválisa. Schodelné is nagy volt mint játszó és énekművésznő, de ének nélkül még sem mérkőzhetett vele.

Amaz és a mai idők közt nagy távolság fekszik művészeti fejlődés szempontjából. Nem volt akkor még a játék és hangképző intézetek, szini képezdék, akadémiák s zeneiskoláknak az a mindenféle irányu sokasága mint ma, de mégis az akkori nagy uttörők erősebben tudtak hatni a közönség érzékére, kedélyére; költészetére s birták azt az elementáris titkot, hogy miként kell az egyéniségből folyó természetadta geniálitás kisugárzásával a hallgatóságot elragadni. Nem tanultak azok megdresszirozott esztetikát, pózokra felosztott plasztikát, tükörből ellesett szavalatot, s mindenféle más kifundált mellékes művészeti tudományokat,

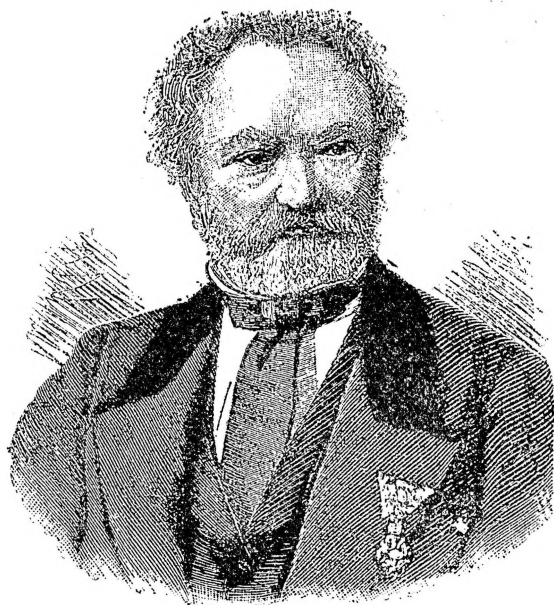
hanem kiálltak a szinpadra s jöttek, láttak és győztek. A mai rafinált kicsiszolásra nem volt szükségük, mert mindazt pótolta a természetes igazságkifejezés. — A nemzetközi művészetben is úgy volt ez, mint a nemzetiben. Az olyan nagy géniuszok is mint Bach Sebestyén s Händel sem hallgattak akadémikus harmoniai kurzusokat s mégis megteremtették az egész modern harmoniai s ritmikai tudományt elannyira, hogy az utánuk következett elméleti tudósok, az ő gyakorlati alkotásaikból építették fel aztán a mai nyugat-európai zenetudományt. — Az uttörő magyar nagy színészek, dal- s zeneszerzők is csak önmagukból meritettek, csak önmaguk volt a saját modeljük. Azok után képződtek ki a 19-ik század művészeti mintái, alapszabályai.

X.

A 30-as évtized s Erkel Ferenc feltünése.

A 30-as évtizeddel egyszerre megváltozott a magyar szellemi és kulturélet arculata. Minden téren, minden irányban izmosabban fellendült a magasabb aspirációk korszaka. Az írók, költők, tudósok a már lázas működésnek indult magyar tudományos akadémia vonzó körébe kerültek s annak gyupontjában fejtettek ki kiható tevékenységet; a színművészet hőroszai szétszóródtak az ország minden részébe s hirdették a feltámadást; a sajtó is megmozdult a fővárosban s nemcsak napi érdekű dolgokról referált, hanem bele-szántott az esztetika, a kritika, a szépirodalom mesgyéjébe. A magyar kulturélet akkori központját Kolosvár képezte az ő állandó színházával, műszerető s áldozatkész főuri körei-

vel s minden szépet, minden magyart hön pártoló közönségével. Erkel Ferenc is onnan indult első diadalutjára. A kolosvári szin- s operatársulat télen át rendes kirándulásokat tett más vidéki városokba is, főleg pedig Brassóba és Nagyváradra, mely város szintén egyike volt akkor a magyar szellemi élet fellendítőinek. 1834/5-ben is ellátogatott oda Erkel Ferencel, mint a társulat karnagyával. Mint serdülő

Erkel Ferenc (a 70-es évtizedből).

ifjunak akkor nyílt legelőször alkalmam őt megismerhetni, kihez későbben egész sorozata csatolt a baráti, a magyar művészeti és a hivatalos kötelékeknek, sőt szerencsés valék akkor egy pár hónapig a zongorajátékban tanítványa is lehetni. Már akkor országszerte híres zongoravirtuóz volt. Ismerte az egész klasszikus és virtuóz zongora-irodalmat. Beethoven, Weber, Hummel, Moscheles, Herz, Kalkbrenner

művei a kis ujjában voltak. Fényes sikerü hangversenyt rendezett Nagyváradon. Az iskolai merev szabályok akkor még tiltották a tanulóknak a színház, opera és hangversenybe való járást. Atyám szigoruan ragaszkodott a tilalomhoz s nem engedte meg, hogy nyilvánosan hallhassam. De azzal kárpótolt, hogy fényes estélyt rendezett a tiszteletére, melyre hivatalos volt az egész nagyváradi elit-világ, hogy legközelebről ismerkedjem meg játékával. Közel két hónapot töltött akkor Erkel F. Nagyváradon s ez idő alatt mindennapos volt házunknál, Kirch János házi zongoramesterünkkel szoros érintkezésbe lépett s már akkor együtt ábrándoztak a magyar zene fényes jövőjéről. Erkel F. már ekkor is úgy kezelte, úgy magyarázta a magyar zenét, mint előtte még senki. Liszt még akkor nem írta meg magyar rapszodiáit. Erésben minden készlet csak Schubert „Ungarische Tänze“ című idegen szellemmel telített átíratái, Rothkrepf (Mátray) már említett operás nótáiban; a Bécsben kiadott Rákóczi-indulóban s a Kirch J. által átírt régi Lavotta-féle füzetekben öszpontosult. De Erkel F. már önálló magyar ábrándokat, változatokat s eredeti dalok motívumai felett szerzett dolgokat írt, melyekkel különösen magára vonta a közfigyelmet s melyeket kolosvári tartózkodása alatt gyűjtött össze, hogy megtermékenyítse velük későbbi kimagasuló géniusát.

Amint alábbi rövid életrajzában látni fogjuk, az ő kolosvári szép emlékei annyira a lelkéhez nőttek, hogy valahányszor azok még élte utolsó éveiben is szóba kerültek, mindig ragyogó tüztől lelkesedtek a szemei s azokat legboldogabb napjai közé sorolta. „Ami vagyok — mondá előttem több izben, — azt mind Kolosváron töltött éveim-

V. J. Schubert 17-18

17-18

nek köszönhetem. Ott műveltem ki magamat zongoraművésznék, ott tanultam legtöbbet, ott lelkesítettek, ott kötötték lelkemre a magyar zene felvirágoztatásának az ügyét s ott telt meg szívem a szebbnél szebb magyar-székely népdalok árával, melyektől nem tudtam többé szabadulni s nem is nyugodtam meg addig, míg ki nem öntöttem a lelkemből, amit már akkor éreztem, hogy kiöntenem kell“.

*

Erkel Ferenc a 19-ik század magyar zenészeti világának a legkimagaslóbb alakja. Már akkor lett azzá, mikor a többi társművészetek még csak zsenge korukat élték. Jöhetnek utána talán még nagyobb géniuszok — habár én részemről erősen kétlem, — de egyben soha sem fog vele mérközni senki: a nemzettel való együttérzésben. Abban az időben nőtte ő ki magát mint szellemi piramis, mikor a magyar földet még sivár homokréteg fődé s ugyszólván a semmiből kellett teremteni. Született 1810-ben nov. 7-én Békés-Gyulán, hol atyja a gróf Wenkheim-család uradalmi tisztje volt. Az egész Erkel-család mint rajongó művelője a zenének, természetes, hogy úgy atyja, mint nagybátyja Rudolf, a fiatal Ferencben is lehetőleg élesztették a zenéhez való ragaszkodás tüzeit. Atyja mindtöbbet foglalkozott fia zenészeti nevelésével, de arra még sem gondolt, hogy valaha a zenét válassa életpályául. Az időben az arisztokrácia, nemesség, polgárság mind egy huron pendült. Ha értesültek is más országokban a művészek, a zenészek fényes állásáról, mégis azt tartották, hogy jobb idehaza a hét szilvafából egy biztos,

mint a külföldi dicsőségből egy erdő. Ferencnek is tehát iskolázni kellett menni, előbb Nagyváradra, azután Pozsonyba, hogy a közpályához való képesítési tudományokat megszeresse. Nem ellenkezett az atyjával s szorgalmasan be is fejezte ott tanulmányait, de ez idő alatt mindig ott hordta titkon szívében azt a szent szikrát, mely legtöbbszörre ép akkor gyúl lángra, mikor senki, még a tulajdon édes apja sem álmodja. Ferencnek Nagyváradon kevésbé, de Pozsonyban, mint akkoriban aránylag az ország legműveltebb városában, bővebb alkalma nyílt a zene iránt lelkesedni. Akkor még nagy ritkaságszámba ment a kiválóbb zongoraművész. Akik ex profeso foglalkoztak a zongoraoktatással, azok közt is csak elvétve akadt olyan, aki sima, egyenletes skálákat, komplikáltabb tételeket tudott volna játszani, aki a trillákban is jeleskedett, az olyan még ritkább volt. Erkel F. későbbi nimbuszának az alapját az vetette meg, hogy előbb zongoravirtuóznak művelte ki magát. Több ízben hallatta magát ott nyilvánosan és a társaságokban s hamar hirtelment. Az ott akkor élt Turányi jeles zenész és tudóssal szoros viszonyba lépett s tőle elméleti készültséget is sajátított el. Hirtelment eljutott gr. Csáky Kálmánhoz, kivel megismerkedvén, annak ajánlóleveleivel Kolosvárt választotta működése tereül. Ekkor már végleg szakított minden más pályával s egészen a zenének szentelte életét. Atyja is lassanként kibékült fia pályaválasztásával annyival inkább, mert az időben már európai hirtelment volt Liszt Ferencnek, kinek diadalairól egész legendák jártak be az országot, tömjenezvén a magyar névnek.

E. F.-nek kifejlődésére nagy befolyással volt az ő kolosvári tartózkodása, amint már megjegyeztük. Csakhamar központja lett az ottani társas életnek. Akkor lépett szoros

barátságba a magyar tudományosság nesztorával Brassai Sámuellel is, kivel haláláig az intim barátságot fel is tartotta. Ott szívta magába a magyar-székely népdalok s az erdélyi szabadságharcok énekhagyományainak egész tárházát. Ruzsitska Ignác már ott léte alatt megírta „Béla futása“ című első operai kísérletét, mely nyilván csak magasabbra ösztönözte. Első két operájának a szálai is Erdély történelmébe nyúlnak vissza. Többször hallatta ott magát nyilvánosan, mindenkor ovációktól körülvéve.

Rendkívül fejlesztő hatással volt reá az a körülmény, hogy a kolosvári zeneművelő közönség körében alakult hangversenyi zenekar őt választotta karnagyául. Ezáltal alkalma nyílt korán megismerkedni a hangszerelés gyakorlati titkaival, a vezénylet sokoldalú művészetével s egyszersmind behatolni az instrumentális remekírók alkotásainak a titkaiba.

Eljött az idő, hol meg kellett válnia szeretett Kolosvártól.

Az alig huszonhatéves E. F. 1835/6-ban meghívást kapott Schmidt Sándor pesti németszínházi igazgatótól másod karnagyi állásra. Életének e forduló pontjáról többször megemlékezett előttem. „Sokáig küzdöttem magammal, — mondá, — hogy elfogadjam-e vagy sem? Több ok szólt mellette és ellene. Ellene szólt nemzeti érzületem, s az az általános szeretet, kitüntetés, melyben Kolosvártt részesültem. Viszont mellette szólt művészeti ambicióm, melyet az ország fővárosában, a nagy világgal való közelebbi érintkezés s a zenészeti látkör kiterjesztésével szemben, intenzívebben véltem szolgálhatni magyar zenei ideálomat.“

E. F. elfogadta az ajánlatot s beállott német színházi

karmesternek. A magyar géniusz sugalta ezt neki s már akkor megadta számára a felmentvényt, hogy későbben fejére tehesse a hálás elismerés koszoruját, ami csakhamar a nemzeti színházhoz való szerződésével be is következett.

XI.

A pesti magyar nemzeti színház megnyitása és működése.

A 19-ik század első nagyarányu szellemi fellendülését a nemzeti színháznak 1837. aug. 22-én történt megnyitásától lehet datálni. Ami addig történt, — még a m. t. akadémia 12 éves működését is beleértve, — kiható nagyobb arányokban nem vitte előre a nemzeti kultúra ügyét. A nagy közönségre nézve olyan gyupontra volt szükség, amely a társadalom minden rétegét, osztály és nemzetiségi különbség nélkül egyaránt érdekelje és magához vonzza. Örök hála és elismerés illeti azért azokat, akik e feladatot megvalósították. Pest vármegye karai és rendei kezdeményezték még 1810-ben s a megnyitásig folyton gyűjtötték hozzá az anyagi alapokat. Mikor megnyílt, a gyűjtési számadások 154 ezer váltóforintot mutattak ki, oda nem számítva a herceg Grassalkovics Antal által e célra ajándékozott kerepes-uti telket és azt a sok felszerelési adományt, mely tömegesen érkezett a színházi bizottsághoz.

A magyar kulturtörténetnek alig van érdekesebb fejezete, mint az, amely a nemzeti színház megnyitását megelőzte és követte. Az egész nemzet apraja-nagyja, kivette részét a pártolásból s a szellemi erők Mekkájává vált. Az ország minden részéből zarándokjárás támadt, hogy lássák

a művészetnek akkori legfényesebb csarnokát. Akik hazakerültek a vidékre, csodás dolgokat tudtak felőle regélni. Hogy ott nem gyertya vagy olajláng ég, hanem maga a levegő világít. Hogy olyan darabokat is adnak, hol egyszerre beszélnek, énekelnek és muzsikálnak. Hogy a nagyurak kis szobákból (páholyokból) nézik az előadásokat s a királynak, a palatinusnak aranyfüggönyös termek állanak rendelkezésre s perspektíván keresztül hallgatják, amit a színészek beszélnek vagy énekelnek. A vidéki naiv közönség minderről már azelőtt is hallott és olvasott a német színház révén, de a magyar közönség zöme arra nem is hederített. 1837-ben a magyarországi zeneélet már lüktető alakot öltött. A szellem természetesen mindenütt, még Pesten is német, nemzetközi volt, magyar jórészt még semmi. Ez évben már a vidék több nagyobb városában is élénk zeneélettel lehetett találkozni. Arad járt elől a jó példával, minden hangszer tanítását felölelő zenedéje már akkor sikeresen működött s e tekintetben jóval megelőzte a fővárost. Pozsony az ő állandó operájával, Temesvár, Kassa, Pécs, Soprony, Brassó stb. szóval azok a városok, hol a német elem volt túlsúlyban. A magyar színművészet pártolásában, Debrecen, Nagyvárad, Eger, Miskolc, Komárom vezettek.

*

Mikor a nemzeti színház már közel volt a megnyitáshoz, szervezését a megyei színházi bizottságtól bérbevett részvénytársaság vette át. Drámai igazgatónak Bajza Józsefet, operai és balletigazgatónak Róthkrepf Gábort, az első szépirodalmi lap, a Regélő és Honművész alapítóját, kiadóját és szerkesztőjét nevezte ki. A titkári hivatal Szigligeti

Edének jutott. Első karmestere Heinisch József, a zenekar első hegedőse pedig az egész országban ünnepelt Rózsavölgyi Márk lett. A megnyitási ünnepségen mind a kettőnek egy-egy eredeti zeneműve szerepelt. A Heinisch zenekari szerzeménye „Thália diadala az előítéleten“ címet viselt, Rózsavölgyi a magyar tánc-zenét szolgáltatta. Emellett előadásra került Beethoven István király alkalmi uvertürje, melyet a pesti németszínház megnyitása alkalmára írt a 19-ik század elején, továbbá énekkarok Rothkrepftől s zenei részletek Herold és Rombergtól. Az operai személyzet szervezése azonban nem ment oly könnyen, mint a drámai, melynél már akkor oly kiváló művészek álltak rendelkezésre, mint Megyery, Szentpétery, Lendvay, Egressy, Fáncsi, László, Telepi, Szerdahelyi, Bartha, Udvarhelyi, Dériné, Lendvayné, Laborfalvi Róza (a későbbi Jókainé) Bartháné, Kovácsné stb. De az operával szemben lépten-nyomon fenakadás állt be s kezdetben a drámai személyzetből kellett az opera szereplőinek is kitelni. Ezek nemcsak a magyar drámának, hanem a magyar operának is első uttörői voltak. 1837-ben a megnyitás után egy hétre, háromnapi előkészület után volt az első operai előadás a Szevillai borbélylyal. Rosinát Déryné, Almavivát Lendvay, Figarót Szerdahelyi és Basiliót Udvarhelyi énekelte. Ez elhamarkodott első előadásnak csak szeptember 30-án lett a folytatása „Zampa“ opera részleteivel de még mindig drámai kiegészítőkkal. A felvonásközöket vendégénekesnők töltötték be. Ez év nov. 4-én volt az a nap, mely a magyar opera történetében nevezetes fordulópontot képezett. Ekkor lépett fel először Schodelné Bellini Romeo és Julia operájában, de csak nagyobb részleteket énekelt belőle.

Nagy lelkesedéssel fogadták s aztán félévig maradt a színház kötelékében, letevén alapját a magyar opera további fejlődésének. Az év többi része egyes akkori divatos operák részletei bemutatásával telt el.

Mindezek Erkel Ferenc közreműködése nélkül történtek. Az opera sehogy sem tudott beilleszkedni a nemzeti színház keretébe. Pedig, hogy elodázhatlan szükség volt rá, ezt belátta közönség, kritika és konzorcium egyaránt. A közönség állandóan nem tudott még akkor lelkesedni, érdeklődni a drámai előadások iránt. A hirtelen fellobbant láng hamar elhamvadt. Csak akkor voltak telt házak, ha operai részletek kerültek bemutatásra Schodelnéval vagy más híres énekesekkel. — Magyar speciális színműirodalom, magyar népszínmű, magyar dalokkal tarkázva, magyar eredeti opera, hazai erővel, ez lebegett már akkor a magyar közönség előtt mint ideál s ez mutatkozott a legnagyobb hódító erőnek. Heinisch Ruzsicska „Béla futását“ hozta színre, általa megjavított zenekisérettel, de mit sem lendített a részvétlenség megtörésén. Bartay András Aurélia két felvonásos kozmopolitikus operája sem tarthatta magát, melyet a német színházból importáltak. A zenekar ingadozó alapon állott s a drámai művészek kifáradtak a kettős hivatás betöltésében. Az európai színvonalon állott német színház mint az Atlász terhe, úgy nyomta a nemzetit.

*

Igy indult meg az 1838-ik év, melynek elején Erkel F. a színház kötelékébe lépett, hol testvére József már azelőtt működött mint tenorista. Erős kézzel lépett az új szervezés terére, de a márciusi óriás árvíz-katasztrófa egyszerre elszibbasztotta

megfeszített erejét s maga a színház is szünetelt márc. 13-tól ápril 16-ig. Az ifju magyar főváros szomorú sorsa óriási részvétet keltett az egész művelt világban. A közművelődés történetének sajátos jellegét képezi az, hogy a nemzeti nagy katasztrófák nyomában a művészeti, a szellemi fellendülésnek mindig kivételes intenzív megnyilatkozása szokott járni. A főváros 1838-iki nyomora egyszersmind az irodalom s művészet, de főleg a hazai zeneélet felvirágzásának is életerős magvait vetette el. Minden valamirevaló városban hangversenyeket, felolvasásokat, színelőadásokat tartottak a kárvallottak javára. Az akkori lapok alig győzték regisztrálni. Kimagasló mozzanata volt e mozgalomnak Frankenburg Adolf felolvasása nagy hangversenynyel egybekötve, hol Erkel F. a n. színházon kívül először állott az élén egy nagy zenekarnak, melyben a főváros összes hivatott és műkedvelő zenészei közreműködtek, Weber Oberon uvertürjét adván elő. E. F. már akkor oly hivatott dirigensnek bizonyult, minőre a nemzeti színháznak ép szüksége volt, hogy kiemelkedjék a kezdetlegesség hullámszámból. Egy havi szünetelés után ismét a Béla futásával vette fel a fonalat Heinisch kidolgozása nyomán. A prózai részt Laborfalvi Róza képviselte, kinek jutalomjátékául adatott. De másodsor sem tudott hódítani. A mi jobb volt benne, inkább népszinműi zenéhez illett, ami pedig operai stílus akart lenni, az még távol esett az akkori követelmektől. Még két évig kellett várakozni míg ez bekövetkezett Báthory Máriával. Jakab István „Csel“ címen két felvonásos operaszöveget írt, mit Bartay András zenésített meg, mely mindjárt ápril havában Erkel F. javára került első előadásra. Emellett is elment a közönség minden nagyobb érdek nélkül.

Már 1838-ban élénk mozgalom indult a n. színház országos subvenciója érdekében. József nádor leiratot intézett Pestmegyéhez, kérve attól a színház összes passzíváinak a kimutatását s felterjesztését, igérvén hogy a subvenció kérvényét az országgyűlésen támogatni fogja minden befolyásával. Az igazgatóság felkérte a hazai írókat, hogy minél több s minél több irányu eredeti darabokkal érdekesítsék a műsort. Ekkor vette kezdetét Szigligeti Ede bámulatos termékenysége a magyar dráma és színirodalom minden válfajában. Mellette mások is tehetségük javát vetették a latba. Legnagyobb tevékenységet fejtettek ki szövegileg Gaál József s zeneileg Thern Károly és Szerdahelyi. A gyorsan népszerűvé vált Peleskei nótárius (Gaál és Thern) Ludas Matyi (Balog és Szerdahelyi) Rontó Pál (Szigligeti és Thern) Ecse di tündér (Gaál, Jósika, Thern). Gaál Szvatopluk drámájához is Thern irt zenét, melyben már — jókora anakronizmussal, — a tárogató hangszer is szerepelt.

Az irodalom más téren is megkezdte hódítását. A t. akadémia „Tudományos gyűjteményes füzetek”; az Atheneum (Toldy, Bajza, Vörösmarty esztetikai s kritikai közlönye). Nagy Ignác Színműtára, az Almanach-társaság, a Drámai Füzér (Egressy, FánCSI és Szigligeti vállalata) új életet öntöttek az irodalom minden ágába. Mind e szellemileg fellendítő mozgalmak, szoros kapcsolatban álltak a nemzeti színház fejlődésével, hol azomban az opera ügye nehezen tudott zöldágra jutni. Erkel F. egyik főgondját a zenekar felfrisítése képezte, ami nélkül nem képzelte a nagyobb operák színrehozatalát. — A személyzet ujjá szervezése is sok nehézségbe ütközött. A kettős minőségű tagokra, mint Dériné, Éder Lujza, Felber Mária, Lendvay

Márton, Szerdahelyi József, Udvarhelyi Miklós, csak félig lehetett számolni és megbizni. A tulajdonképeni énekes gárdát: Erkel József, Egressy Béni, Konti és Jób képezték, de akik Schodelné kimagasló művészetével távolról sem álltak méltó színvonalon. De Erkelnek kétévi karmesterkedése után (1840-ig) már a legnagyobb kaliberű operákat is sikerült színre hozni, mint a Bűvös vadász, Fidelio, Don Juan, Zsidónő, Ördög Róbert, Portici néma, stb.

Erkel Ferencsel Földváry Gábor, Pestmegye másodalispánja a szini bizottság elnöke kötötte meg az első karmesteri állásra szóló szerződését, de az távolról sem volt oly fényes, minőt ma már osztogatni szoktak. Pedig a század zenetörténete több érdemet jegyezhet fel róla, mint az egész században Magyarországon működött összes karmesterekről. Fizesése volt havonkint 100 ezüst forint, (három huszast számítva egy forintra), továbbá egy jutalom-előadás és két földszinti szabad zártszék. Közel 40 évre volt szüksége, — mialatt megírta a Kölcsey-hymnuszt, Bátorly Mária, Hunyady László, Erzsébet, Bánkbán, Sarolta, Dózsa, Brankovics magyar operákat, amig felvihette 3000 forint karnagyi díjra, s a főzeneigazgatói címre.

A jövő század magyar nemzedéke vajjon hogyan fog ítélkezni a 19-ik században uralkodott nemzeti nagylelkűség felett a század legnagyobb magyar zeneköltőjével szemben?!

XII.

Schubert Ferenc és a magyar zene.

A század elején szerepelt nemzetközi zeneköltő-héroszok között csak Schubert Ferenc volt az, aki magyar zenészeti meleg rokonszenvét külsőleg is dokumentálni akarta. Mint a magasabb körök házi zongoratanára, több ízben megfordulván Magyarországon, alkalmá nyílt — természetesen a cigányok hegedűje nyomán, — megfigyelni az akkori magyar zene különlegességeit s azokat a maga egyéni felfogása s átérzése szerint hangjegyekbe önteni. Így keletkeztek az ő „Ungarische Tänze und Märsche“ című rapszodikus darabjai, melyeket Liszt irt át zongorára s adott ki bécsi műárosok útján. Mint tudjuk Haydn, Beethoven is szintén megfordultak Magyarországon s foglalkoztak a magyar zenével, de csak úgy elpalástolt alak és formában. Legpregnansabbul Haydn érezte át, (amint már megjegyzém) akinek szonátaiban nem egy tétel fordul elő, melyek a magyar hallgató nóták éles megfigyelésére vallanak, valamint, hogy azokból a későbbi magyar zeneirők is számos frázist kölcsönöztek igazi hallgató nóták szerkesztéséhez. Népdali motívumokat, sőt egész periódusokat is kölcsönöztek tőle, melyek még manapság is élnek a nép ajkán. — Így pl: (hogy többet ne említsek) az „Ej, huj magyar ember“ kezdetű s széltében ismert dalnak négy első üteme egészen összevág egyik szonátája utolsó tétele kezdő taktusaival. — Beethovennek pedig ugynevezett „Geister triói“ egyik „Pastoral“ feliratu tételénél tisztán észlelhető, hogy miként lebegtek előtte a magyar nép mulatozásának a dalritmusai.

Schubert nevezett magyar — jobban mondva magyaros — szerzeményei még Liszt átiratában sem tudtak szélesebb elterjedésre s népszerűsége szert tenni. Hiányzott belőlük a legfőbb: a magyar jelleg és a lüktető temperamentum. Schubert sokkal erősebben volt impregnálva a német szellemmel s a klasszikus formák szélesebb kereteivel, semhogy beletudta volna magát találni az akkori rövid lélekzetű magyar ritmusokba s a magyar nemzeti szellembé. Nagyon vonzódott a mesterségesebb polifoniához, harmoniai kíséret tekintetében pedig éppen nem tudta eltalálni a természetes, a magyar tánc-zene által megkivánt tonalitási hajlásokat, modulációkat. — Minden érdeme abban állott, hogy mint a dalok keresett s ünnepeelt mestere, géniusza, a nemzetközi zenevilág figyelmét ráterelte a magyar zenére, mely az időben ugyszólván mi figyelemre sem volt méltatva. — Szerencsésebb volt magyar indulóival, melyekből egy párt maga Liszt is fölvetett aztán hangverseny-műsorába. Magyar részről mindenesetre több méltánylást érdemel, mint egyik szintén nagyhirű magyar születésű kortársa Hummel Nep. János, aki a maga nemében korszakot alkotó műveivel, pedagógiai nagy iskolájával, s mint a század egyik legklasszikusabb zongoravirtuóztatásával legcsekélyebb figyelmére sem méltatta a magyar zenét s tenger sok kompozíciója közt egyet sem szentelt a magyar zenének, pedig számtalan más nemzeti tánc-zenét is irt.

*

Egészen más álláspontot foglalt el a magyar zenével szemben az ő átírója Liszt F., a ki annak első világterjesztője lett 1839—40-ben, mikor nagy nimbuszával először

látogatta meg hazáját. Megjelenésével s hangversenyeivel kiható fellendülést adott a magyar zenei aspirációknak s vele az operának is. Addig soha nem hallott áruk mellett mindig telve voltak hangversenyei, melyek összes jövedelmét magyar kulturális célokra fordította: a nemzeti színház alaptőkéjének a gyarapítására s az akkori hangszegyesületnek, hogy letegye alapját egy zenei konzervatóriumnak, a szegényalapnak s más humanitárius céloknak.

A magyar főváros, dacára az időben már elismerésre méltó álláspontjának, melyet a zene terén elfoglalt, még mindig oly erős áramlata alatt állott az idegen szellemnek, hogy a leghazafiasabb célu hangversenyek műsora és belépti jegyei csak német nyelvűek voltak, nem szólva az énekek, dalok szövegeiről. Előbb meg kellett honosulni a magyar szavlatnak a nemzeti színház deszkáin, hogy tért foglaljon a hangversenytermekben is. — Mit tett Liszt Ferenc? Azzal kezdte, hogy úgy műsorait, mint a belépő jegyeket egyedül magyar nyelven adatta ki. Merész és nagy horderejű lépés volt ez akkoriban, mert attól fogva lett keresztül törve, — legalább nyelvileg — az idegen művészeti járom s utána, ha nem is egyszerre, de lasanként meghonosult, a kétnyelvű (német-magyar) műsor s belépőjegy. Ma már csekély dolognak tűnhetik ez fel, de akkor volt legalább is olyan vivmány, mint mikor a közélet és oktatás megszabadult a latin nyelv nyögétől. Több mint egy félszázad mult el azóta. A magyar közművelődés számos dicső lappal gazdagodott, de vajjon elmondhatjuk-e, hogy a magyar főváros, a magyar állam ma már egészen magyar művészeti értelemben? Ha végig nézünk fővárosi zeneéletünk évi kiutatásán, nem azt tapasztaljuk-e, hogy a hangversenypla-

kát, műsor, belépőjegy magyar ugyan, de a szellem ép olyan idegen áramlatu, mint félszázaddal ezelőtt. Hallunk évenként legalább egy pár ezer dalt énekelni a hangversenytermekben, de abból alig esik két százalék a magyar dالirodalomra, amely pedig azóta óriási mértékben megizmosodott ugy mennyiség, mint minőség tekintetében.

Liszt 1839—40-ki első pesti hangversenyzésének másik nagy eredménye az volt, hogy a magyar zene iránti érzéket a nemzet vérébe többé ki nem irthatólag oltotta be a Rákóczy-indulónak európai elnépszerűsítése által. Annak legelső átiratát az ő játéka után Erkel F. eszközölte Wagner József kiadásában, melynek címlapját Liszt arcképe diszította fodros nyakkendőjü magyar ruhában. Nagy keendősege volt akkor e kiadványnak, mely manapság már a legritkábbak közé tartozik. Emlékeztető relikvia marad arra nézve, hogy a 19-ik század magyar zenéjének hőskölteménye attól számíthatja sirjából való feltámadását!

Mikor Liszt eltávozott, mintha átbüvölték volna a hazai zenei életet, ugy megizmosodtak a szárnyai.

Pesten a nemzeti kaszinó járt elől a jó példával. Termeiben minden vasárnap distingvált zeneelőadások tartattak meghívók mellett, melyekben a társadalom színe-java vett részt előkelő hazai s vendégművészek közreműködése mellett. Erkel F. mindig résztvett ezekben részint mint kísérő a zongorán, részint mint magánjátékos. A Bécsből Pestre lerándult hírneves művészek, itt érintkeztek Pest elitvilágával. A hangászegyesület már képes volt oly nagyszabásu művet előadni, mint Mendelssohn Paulus oratóriuma. A vidéki nagyobb városok is vetélkedtek egymással a zenészeti ügyeket fellendíteni. Veszter Sándor táncművész, Farkas Miska

népzenekarával ez időben utazza be először a külföldet, hogy vele megismertesse a magyar zenét és táncot. Mikor visszatértek, nagy érdekeltséggel vendégszerepeltek a nemz. színházban, vidéki körutra indultak s hasonló vállalkozásra buzdították a többi cigánybandákat. Nagy divatba jött a körmagyar tánc-zene Veszter beosztása szerint. Feltámadtak ismét a régi elfeledt magyar zenei relikviák s Egressy is megírja a Szózatot. Szóval a 40-es évtized elején már világosság terült szét a magyar zenei aspirációk láthatárán s csak az hiányzott, hogy a nap is felkeljen. Az is fel kelt 1840. aug. 8-án, mikor Báthory Mária legelőször került bemutatásra a nemzeti színházban. Erkel József — szerző testvére — jutalomjátékaul.

Ilyen volt Liszt első beköszöntője hazájába s első ténykedése a magyar zene érdekében. A későbbi évtizedekben egészen haláláig — 1886-ig, — amint látni fogjuk, csak fokozta első lépésének az eredményét.

XIII.

A nemzeti színház Erkel F. „Báthory Mária“-ja után.

A 19-ik század magyar zenéjének legelső kimagasulását Erkel F. „Báthory Mária“-jának bemutatása képezte. Olyan esemény volt ez, amelyhez hasonló nem fordult elő az egész nemzetközi zeneirodalomban. — Mert minden nemzet fokozatos zenei fejlődése azt tanúsítja, hogy a legnagyobb műformák megalkotását a kisebb előkészítő alapformáknak kellett megelőzni. Egy pompás szerkezetű épület fényes kupolája sem jöhet előbb létre, míg ki nincsenek épülve az

alfalak, az egészet szilárdul összetartó boltívek, pillérek, oszlopzatok stb. Így van ez a művészet világában is. De mit tett a magyar géniusz? Mindezt be nem várva, megalkotta a kupolát. Hamarabb életre kelt a fiú az apjánál. — Kivéven az akkor már nagy sokaságban létezett apró magyar dal-zenei formákat: sem magasabb szerkezetű férfi-, női- s vegyes karok, kinyújtott szólók, duók, triók, együttesek, jellemzetes zenei festések, de még csak szabatos magyar zenészeti zongora-letételek sem léteztek. Egy nagy opera keretéhez mindezt önállóan kellett megteremteni. Hogy az első előadás minő lelkesedést szült: arról a századvégi nemzedéknek fogalma sem lehet. Az akkori kritika és közönség természetesen különféle irányban oszlott meg. Akik már akkor át voltak hatva a magyar zene életképességétől: ezt a legmagasabb műformai alkotást feltétlen hozsannával fogadták. De voltak kevésbé lelkesülők, akik csak annyit engedtek meg, hogy genialis utánzat folytán lehet bizonyos magyaros népdali vagy tánc-zenei ritmust beleszőni háttérül operai részletekbe, de tagadásba vették az önálló magyar operai stílust. Az igazság a középuton feküdt. A feltétlen dicsőítők abban lóttek túl a célon, hogy mindent lényegnek vettek, ami pedig akkor még csak látszat volt. A fél-szkeptikusok pedig abban, hogy nem vették figyelembe az általános műtörténelmi fejlődést, míg a Tamások nagy zöme egészen meg akarta hamisítani a tényeket, tagadásba vevén a nép- és tánc-zenei elemeknek jogosult szereplését minden műformával szemben.

Erkel F. szellemi fejlődésére a sokféle nézeteltérések nagy befolyást gyakoroltak s egész irányát alapjában megváltoztatták. Be kellett látnia, hogy az akkor divatozott operai

keverékes stílus megállapított formáival ha nem is teljesen szakítania, de azokat erősebben nemzeti tartalommal kell betöltenie. Mert „Báthory Mária“-ja, — eltekintve annak még ma is életerős uvertürjétől, — hogy nem volt képes ellentánni a változó izlés befolyásának, annak az volt az oka, mert csak forrongó géniusz kohójában született erősebb nemzeti öntudatosság nélkül. De annyi volt benne még is a magyar elemből, hogy Hunyady megjelenéseig kielégíthette a magasabb aspirációt.

Báthory Mária sikere és kihatása, rendkívül fellendítőleg hatott minden irányban a művészeti alkotásokra. Az utána következett három évben (1841—43) az elvetett mag életerős növényeket termett.

E dalmű első előadásának — de még azontul is — az újdonság ingere s a felcsigázott kíváncsiság mellett nagy vonzerőt kölcsönzött egy ép akkor feltűnt új énekművészeti csillag: *Lá n g h P a u l i n a*, aki kreálta Mária szerepét s távozásával e szerepkörrel szemben, érzékeny ürt hagyott maga után. Megnyerő színpadi alakja mellett, erős, tiszta, hajlékony, szép csengő hanggal rendelkezett és sarkig érő aranyzóke haja, mintha csak teremtvé lett volna Mária eszményítéséhez. Alig egy évi szereplése után hirtelen távozása nagy feltűnést keltett a zene- s társadalmi körökben. E munka írójának családi kötelékével is szoros összefüggésbe jött. *Ábrányi Emil* ugyanis — e sorok írójának testvérbátyja, aki később az 1848—9-i korszakban is jelentős politikai szerepet játszott s *Ábrányi Lajos*, a szélesen ismert arcképfestő-művész édesatyja, — nagyobb vagyont örökölvén keresztapja után, akkor élvén jurátusi évét Pesten: beleszeretett a bájos primadonnába s regényes kalandok után nőül vette, kiragadván fényesen

kezde tt művészi pályája köréből. Az akkori lapok e romantikus házasságra azt az élcet faragták, hogy „az ördög egy szép reggel elrabolta a nemzeti színház primadonnáját“ (családom akkor még E ö r d e ö g h nevet viselt). Erkel F. többször megemlékezett előttem az ő Máriaja első alakítójáról s állította, hogy utána sohasem kapott többé hozzá hasonló Báthory Máriát.

*

A nemzeti színház az 1841. ujévétől kezdve orsz. bizottság igazgatása alá került, melynek g. Teleky József elnöksége alatt: br. Orczy Gy., Simoncsics János (megyei másod-alispán), Patisz K. városi főkapitány s gróf Ráday Gedeon voltak a tagjai. Sok tanakodás után e bizottság — tekintetbe véve ugy a dráma mint az opera mostoha helyzetét, — végre abban állapotodott meg, hogy pályázatot hirdetett az igazgatói állásra, mire azonban csak a következő második évben, 1843. január havában akadt vállalkozó Bartay András személyében. Több oly feltétele volt a pályázatnak, mely nem igen vonzotta a vállalkozókat. Ki is keltek ellene az akkori lapok, főleg Kossuth Lajos „Pesti Hirlap“-ja s inkább a színház bezárását hozták javaslatba. A drámának nem tudott az opera segítségére lenni, dacára Báthory Mária, mint fris ujdonságnak s Thern Károly másodkarnagy szerződ tetésének. Emellett Schodelné is megvált az intézettől.

Míg a nemzeti színház operájánál elcsüggesztőleg folytak a dolgok, addig a zene más terein több előre hajtó mozzanat merült fel. A hangász-egyesület — mint már előbb említém — Mendelsohn „Paulus“ oratóriumát ez időben

adta elő Pesten, megelőzvéen vele Bécsset. Kulturális s jótékony célokra hangversenyek rendezettek, melyekben részt vett az arisztokrácia, a társadalom, az irodalom színe-java. A kisdudóvoda javára rendezettben még Kossuth Lajos is közreműködött alkalmi felolvasással. Ez évben (1841-ben) szavaltta Egressy Gábor is először Vörösmarty ódáját Liszt Ferenchez.

A következő 1842-ik év sem vitte előbbre a nemzeti színház operáját, de még a drámáját sem. Más téren azonban folyt a tevékenység. A magyar „körtánc“ mind szélesebb tért nyert a szalonokban s a tánctermekekben. Szöllősy L. táncművész kezdeményezte s Rózsavölgyi Márk, Egressy Béni, Dobozy Károly, Travnyik s Pecsenyánszky (a későbbi Palotássy) János buzgólkodtak megzenésítése érdekében. A francia négyest s az idegen táncnemeket már-már sikerült volna kiszorítani a közéletből, ha vele szemben is nem ismétli magát a hirtelen szalmaláng históriája. Még gr. Széchenyi István felszólalása sem használt mellette a lapokban. Hirtelen tüzet fogott, de hirtelen is elhamvadt. Épügy, mint az akkoriban Kossuth Lajos által divatba hozott magyar zeke-viselet, mely egyik legideálisabb s hozzá még igen kényelmes formája volt a magyar nemzeti öltözetnek. Ez évben alakult meg a későbbi években oly nagy szerepet játszott Pesti nemzeti kör, s ez évben tartatott az első mű- s magyar iparkiállítás is Kossuth L. kezdeményezése s előrehajtó agitációja folytán. Ekkor nyert konkrét alakot a mai nemzeti zenedének megalapítási tervezete is. Fáy András zenét irt Vörösmarty „Fóti dalához“, melyet azonban későbbben kiszorított a forgalomból Thern Károly sokkal populárisabb fóti-dala. — Tóth Lőrinc „Két László“

(eredetileg „Hunyady László“ című) drámája 100 arany jutalmat nyert az akadémiai pályázaton, de tartósabb sikert nem tudott aratni. Az az előnye azonban megvolt, hogy ez a dráma lett szülőanyja Erkel Ferenc későbbi hasoncímű operájának.

Egészen más szerep jutott a következő 1843-ik évnek, mely egyik gazdag termésű évnek nevezhető a magyar zene és kulturtörténetnek. A nemzeti színház országos bizottságának sikerült végre az intézet élére majdnem teljhatalmu s 12 ezer forint subvencióval ellátott igazgatóul Bartay Andrást megnyerni. Sok ambícióval, nagyszabásu tervekkel, életrevaló reformokkal kezdett a munkához. Jó ideig siker is koronázta törekvéseit s a színház úgy szellemileg, mint anyagilag virágzásnak indult, emelkedett nimbusban s állandó közönséget tudott teremteni. Másban nem is számította el magát, mint a kétszerkettőben. A kedvező szerencse előbb elbizakodottá, azután mind merészebbé s végre könnyelművé tette, minek siralmas krach lett a vége. Azt azonban nem lehet az ő közel három éves igazgatóságától megtagadni, hogy a nemzeti irány kifejlesztése s fellendítésének egész sorozata tapadt ahoz, és maradandó nyomokat hagyott hátra. Az ő pályadíj-kitüzéseinek voltak eredményei Szigligeti Ede magyar népszínművei, melyek rohamosan meghódították az ország egyetemes közönségét s melyek egészen új irányba terelték a magyar színműirodalmat s vele a zenét is. Petőfi őszerejű géniusza is ez időben tört magának utat a magasságba. A hamisítatlan magyar népelet a színpadon, s Petőfi utólérhetlen költészete a magyar érzés s gondolkodás visszatükrözésében, oly világot tártak fel minden magyar lelkében, melyről álmodni is alig mert.

Tény, hogy a későbbben felrobbanni kényszerült gyuan-
anyag kohóját jórészt a nemzeti színház készítette elő a 40-es
évek első felében. Ekkor jött létre a Hymnus, a Szózat,
Hunyady László, a Petőfi lángszellemének kigyúlása,
Kossuth Pesti Hirlapja, Szigligeti hazafias drámái és
népszinművei: mind kiélesítették a nemzeti aspirációkat. Gr.
Széchenyi István is nemcsak mint politikus, hanem mint
hirlapíró is kilép a sikkra a Jelenkor s a Független lap
élére állva. Frankenburg Adolf kiadja műveit s éles szati-
rikus modorával sok sebet üt és gyógyít. Jókai, b. Jósika
Miklós, b. Eötvös József, Bajza, Vörösmarty, a
Vahot testvérek, Garay, Tompa s még számos szellemi
ébresztői a magyarnak, ellenállhatlanul törnek keresztül az ósdi
s maradi várfalakat.

*

A nemz. színházban Bartay A. igazgató tevékenysége
nem lankadt, sőt fokozódott. A drámát, operát, erős lábra
állította, megveté alapját a színházi nyugdíj-intézetnek, fénye-
sen honorálja az írókat és művészeket. Ő alatta lépnek az
opera kötelékébe: Füredi, Benze, Kőszeghi. Európai
hirű külföldi művészeket vendégszerepeltet, mint Lutzer-t,
Tadolini-t, Vieuxtemps-ot. — A magyar zenészet terén
Dobozy Károly társulatát, a magyar táncművészet terén
pedig Vesztert és Thúrit mutatja be. Erkel F. azidőben
játszta nyilvánosan a nemz. színházban Vieuxtemps-al nagy
magyar ábrándját változatokkal, zongora és hegedűre, rend-
kívül nagy hatást keltve. A városi színház ez időben már
tetemesen megingott nimbusával szemben a nemzetivel, mely
mindjobban kezdett fölébe emelkedni. A magyar nyelvű mű-

sor mellözhetlen lett s a hangversenyárak is majdnem kétszeresre emelkedtek. Megszaporodtak a zenekiadók s versenyeztek a magyar termékek kiadásában. Grimm Vince (a 48—49-i korszakban a magyar bankók nyomdai intézetének az igazgatója, számkivetésben halt el) felállítja az első magyar hangjegynyomdát, Wagner műáros Svastics zeneműveit adja ki, Müller, Egressi Szózatát és Szerdahelyi dalait. A Thern fóti dala is ekkor látott napvilágot, mely rohamosan terjedt szét, egészen hátérbe szorítva a pályanyertes Szózatot. Bartay András ennek az elbírálására a bizottságot sokféle elemből állította össze. Volt köztük szakember, dilettáns, mágnás, hirlapíró s még egy pár befolyásos polgár. (Mintha csak a mai viszonyoknak vetette volna előre az árnyékát.) Nagyon megszlottak a vélemények s csak kevés szótöbbséggel lett a mű nyertes. Erkel Hymnuszával sem állt különben a dolog, mert annak is, mint a Szózatnak majd két évtizedig kellett várni, míg átmehetett a nemzet véérébe. Gyászos éveknek és új hajnalhasadásnak kellett jönni, hogy érvényesülhessenek. A Fóti dal, mint alkalmi efemer ötlet azután egészen kiment a divatból, míg e kettő örökéletet nyert. A Bartay A. igazgatóságához ha még hozzáadjuk, hogy ő szerződtette vissza Schodelnét, a nagy drámai énekművésznőt, s hogy a felvonások közti zenét is pályadíjak kitűzése által emelte, mindent elmondunk, amit előnyére föl lehet jegyezni. Társadalmilag a Pesti nemzeti kör vitte a zászlót, magyar hangversenyek rendezésével.

XIV.

A nemzeti színház Erkel F. Hunyady Lászlója után.

Ez opera első bemutatása 1844-ben jan. 27-én ment véghez. Báthory Mária s közte mintegy négy évi időszak fekszik, melyet szerzője erős lelki töprengésekkel töltött. Valódi történelmi s egyuttal politikai-társadalmi alapon nyugvó szöveggönyv volt az eszménye, mely akkor az egész nemzetközi operairodalom terén uralkodott. Auber kezdte „Portici némájával“, Rossini még magasabbra fokozta „Tell Vilmossal“, Meyerbeer pedig „Hugenottáival“ magasult ki. Még a későbbi nagy reformátor Wagner Richárd is bele ment ez irányba az ő „Rienci“-jével. De hol tegyen szert ilyen kedvére való szöveggönyvre? A véletlen jött segítségére s mikor nem is remélte, akkor jutott hozzá. Ő maga így beszélt el nekem ez incidenst.

„Egy izben a Kigyó-utcában Egressy Bénivel találkoztam, aki egy irattekercset tartott a kezében. Hunyady László szövege volt, melynek megzenésítésével Bartay András akkori igazgatót akarta megkinálni, de nem találta hon. Amint átfutottam rajta s egy pár jelenetébe belepillantottam, azonnal zsebre vágtam s minden tiltakozása dacára sem adtam többé neki vissza. Irjál neki mást,—mondám—majd irok én erre zenét, talán legalább is olyat, minőt Bartay irt volna. Nem telt bele néhány hónap s kész lettem az egész opera vezérmotivumaival. Lásssa, olyan az

igazi inspiráció, ha valaki megtalálja amire vágyódik“.

Azután be sem várva, hogy nyitányt írjon hozzá, — ami pedig akkor lényeges sikerrészt képezte egy operának, — gyorsan befejezte, olyan sikert aratván vele, amire kevés példa volt az operairodalomban. Kevesen lehetnek már életben, akik tanui voltak az első előadásnak. Én még egyike vagyok ezeknek. Mint fiatal jurátus éltem akkor Pesten, de soha el nem felejttem a képet, melyet akkor a nemzeti színház tárt fel, valamint azt a lázas lelkesedést sem, amely az előadás alatt és után a fővárosi közönségen erőt vett. A nézőtér zsúfolásig megtelt a főrangú világ, az irodalom, sajtó, művészet s a társadalom, főleg pedig a páratlanul lelkesedni tudó jurátusvilág elitjével. Politikai s egyéb cselzövényeknek már akkor is bővében volt Magyarország, mint manapság. A cselzövény szálait és helyeit akkor is jól ismerték. Mikor az első felvonás végén először csendült fel a „meghalt a cselszövő“ kezdetű s ma is felvillanyozó karének, oly elementáris tapsvihar tört ki, amelynek párjára csak 1860-ból emlékezem, mikor ugyancsak a nemzeti színházban Reményi Ede minden szigorú policíalis tilalom dacára rázendítette a „Rákóczi-indulót“. A közönség tömegesen felkelt helyéről, kendőket, kalapokat lobogtatott s zúgta az éljeneket. Mikor pedig a függöny legördült, többször követelte a kar ismétlését, szerzőt számtalanszor hívta a lámpák elé s a zenekar értékes ezüst-babékoszorút s billikomot nyújtott át neki emlékül. Nem kellett hozzá már akkor valami különleges divináló tehetség megjósolni, hogy az operán — kivált Magyarországon — soha sem fog kifogni az idő vasfoga, már csak ez egyetlen — nemzeti

indulóvá alakult — zenei részleténél fogva sem, mert hiszen a jól ismert magyar pártoskodás és a magyar állami vegyes házasság mellett, mindig lesz e hazában, fájdalom cselszövő és cselszövés, minek halála felett ujongani fog a magyar nép.

De Hunyady Lászlót nemcsak a szöveg politikai, történeti s drámai izgatottsága tartja fenn már több mint egy fél-század óta, hanem igazi műbecse, magyar szelleme s a művészeti problema megoldásának a presztizse is.

Az első előadás után majdnem tíz évig ragyogott már az opera a magyar zene terén, mikor annak világa mellett gyűltek össze a későbbi hivatott zenészek munkások, ásóval, kapával, hogy a fényes kupolához méltó utólagos pillérfalakat emeljenek. Habár vele szemben is megoszlottak az akkori kritikai vélemények, de abban mindnyájan egyetértettek, hogy Báthory Mária után kimagasló előlépést tett a magyar operai zene. Legrajongóbb elismerője volt Petrecsevich Horváth Lázár a „Honderü“ szerkesztője, aki színházi, művészeti dolgokban, kivált a magasabb körökben akkor hangadó szerepet játszott. Legjobban is eltalálta a hangot és tartalmi becsét, amit lapjában közölt. Ő volt gr. Fáy Istvánnal együtt kezdeményezője annak a fényes kitüntetésnek, melyben a pesti societás Erkelt a budai hegyek közt ünnepelte az 1844-ik év nyarán, mely alkalommal arany karnagy pálát nyújtottak át neki, száz körmöci arannyal telítve. Sokat fáradozott P. Horváth Lázár is, hogy az opera kikerüljön a külföldre, kivált Párisba, de az ő igyekezete is meddő maradt. — Erkel „Hunyady László“ első előadása szerző javára került színre bérletszünetben. Történeti érdekesség szempontjából ide iktatjuk a nemz. színház akkori énekművészeinek a neveit, akik abban legelőször résztvettek:

V. László magyar király	Havi
Cillei Ulrik.	Füredi M.
Hunyady László {	Pecz
„ Mátyás }	Éder Lujza
Rozgonyi kir. hadnagy	Egressy Béni
Gara nádor	Udvarhelyi M.
Mária leánya	Molnár Leopoldina
Erzsébet, Hunyadi János özvegye .	Schodelné
Egy hölgy	Hubenay Jánosné.

Mikor 1894-ben gróf Zichy Géza intendánsága alatt az opera fenállásának félszázados ünnepségére a m. kir. opera-színházban 270-szer színrekerült, az akkori szereplők így álltak szemben az elsővel:

V. László	Kis Béla.
Cillei Ulrik	Szendrói L.
Hunyady László	Perotti.
„ Mátyás	Sz. Bárdossy Ilona.
Gara nádor	Ney D.
Mária leánya.	Ábrányiné Wein Margit.
Erzsébet	Bianchi Bianka.
Egy hölgy	R. Schiff Etel.
Rozgonyi hadnagy	Tallián.

E diszelőadást a Kölcsey-hymnus elözte meg, melyben résztvett az opera összes személyzete, ezt Apotheozis követte, melynél Erkel összes operáinak a személyei voltak képviselve.

*

„Hunyady László“ színrekerülése után más irányban is oly tevékenység fejlődött ki, mely kihatóan vitte előre a ha-

zai zeneviszonyokat. Bartay A. buzgósága is nagyban hozzájárult ehhez. A Kölcsey-hymnus megzenésítésére 20 drb. aranyat tűz ki, valamint ismételten népszimfűre és operára. Az ujonan alapított Treichlinger-féle zeneműkereskedés négy füzetben adta ki Hunyady legszebb részeit, Wagner J. mű-árus pedig a „Hattyudalt“. A pesti nemzeti kör. rendes magyar hangversenyeket rendezett, Szigligeti „Zsidó“ népszimfűvéhez maga Erkel F. irt zenét. Sárközi F. cigánybandája állandóan Pesten telepedett le folyton ébrentartván a magyar zene iránti érdekeltséget. Egressy Béni magyar zenetársaságot alapított; a pesti hangászegyesület 25 arany pályadíjat tűzött ki nagyobb keretű kántátéra. Petőfi Sándor költeményeire és Rózsavölgyi Márk zeneműveire egyszerre jelentek meg az előfizetési felhívások. A 12-ik huszárezred Pestre küldte a karmesterét, hogy Erkel operáinak legszebb dallamait és indulóit megszerezze. Az első fővárosi vegyes karegyesület is ekkor alakult meg „Concordia“ címen.

A nemzeti aspirációk e forrongó korszakába azomban két nemzetközi láz is belevegyült, melyek meglehetősen lehűtötték a nemzeti hajtásokat. Egyik volt a Pestre is eljutott Elsler Fáni táncművésznő, s a másik a „Polka-láz“. Az előbbi az ő valóban fenomenális művészetével minden mást leszorított a térről. A nemzeti színház csak akkor telt meg, ha Elsler Fáni vendégszerepelt vagy Hunyady került színre. A körmagyart, magyar nótákat, dalokat, táncokat a kétnegyedre ugrándozó polkärítmusok váltották fel. Ez a láz akkor ugyszólván kerülő uton jutott nemcsak hozzánk, hanem még szülőanyja, a cseh földre is.

Páris majmolása folytán lepte el fél Európát, hol egész társadalmi és zenészeti forradalmat csinált. Ez évet épen Páris-

ban töltöttem s közvetlen szemtanuja voltam annak az örült rajongásnak, melylyel a francia főváros mindenféle sületlen polka-táncot és zenét mint valami varázs-bálványt körülvelt. Az akkori leghirnevesebb zenészek egyebet sem komponáltak, mint idéflennél idétlenebb polkákat, a kiadók pedig csak úgy szórták értük az ezreseket. A szalonok, színházak, sipládák csak polkától visszhangzottak. Voltak német és cseh táncmesterek, kik egész vagyont szereztek e tánc tanítása által. Manapság is rejtély marad, hogy mi tudta a franciákat oly példátlanul eksztázisba hozni a polka iránt? Már akkor valami nagy változás után áhitoztak s nyugtalan, hevülékeny vérüket még az ilyen primitív ujdonság is képes volt némileg lehűteni. De nemcsak Pesten, hanem minden nagyobb vidéki városban is megtette a maga áldástalan körutját, mert bátran lehet állítani, hogy az addig hamisítatlan alakban cirkulált magyar népdal- és táncrhythmust ez az 1844-iki polkaláz méltelyezte meg alaposan a szláv-dallamlábak rontó-bontó bacillusaival. A későbben mind jobban elterjedt csárdás-rhythmus is ettől fogva kezdte kiszorítani a régi jó verbunkos- és palotás-lépéseket. A nemzetek szellemfejlődési processzusában gyakran előfordulnak az ily aberrációk, melyeknek etikai magyarázatát nem lehet másban keresni, mint az ujdonság utáni vágy és ösztön túlcsgázott ekspánziójában.

A magyar zenével szemben az 1845-ik év az által válik ki, hogy ez év november havában lett bemutatva először a Hunyady-nyitány, mely úgy klasszikus formai kidolgozása, mint szellemi s költészeti tartalmánál fogva a legbevégzettebb operai uvertürök közt foglal helyet. Mutatja közel 60 éves fenállása, mely alatt mit sem veszített üdeségéből. Erkel az opera „Hattyudal“ közjátékát zongorára

alkalmazva gr. Fáy Istvánnak dedikálta, aki viszonzásul pompás kiállítású zongorával ajándékozta meg. Az uvertür négykezes kiadását Zapf Antal (ma is első zenész-nesztora e kornak) eszközölte Treichlinger kiadásában s manapság is széles elterjedésnek örvend.

Magyar művészeti nagy jelentőségű dolgok voltak ezek az időkben, hol az irodalom s költészet rohamos fejlődésével a magyar zeneirodalom is oroszlány-szökéceket tett, s oly kiadványokat volt képes felmutatni, melyek a nemzetközi zenevilág figyelmét is képesek voltak felkölteni.

XV.

A 40-es évtized második fele.

Mikor a 40-es évek közepén Bartay András visszavonult a nemzeti színház igazgatói állásától, melynél — minden eltévesztett gazdálkodása mellett is — annyi fellendítőt, előrehajtót eredményezett, az orsz. bizottság ismét saját kezelése alá vette az intézetet s vezetősége élére gr. Ráday Gedeont állította, akinek annyi maradandó emlékű érdeme tapad a nemzeti színházhoz. Sok gondot okozott neki az erősen megzilált viszonyok rendbehozatala. Az akkori sajtó és művészi körök nem beszéltek másról, (mint ma sem) csak arról, miként lehetne a dráma, opera számára a csalhatatlan boldogulási panaceát felfedezni? Utoljára is az lett a végzés, hogy türelemmel be kell várni a viszonyok fejlődését, a melyek főleg a művészi erők csoportosulásával szemben a kedvező véletlen összetalálkozásától függött. Az opera, a zene érdekében Erkel F. vitte az irányító s a szervező

szerepet. Schodelné mellé ez időben kerültek az opera kötelékébe: Paksiné- Mocsonaki Amália, Fűredy, Benza, Joób, Kőszegi s későbbben Wolf (Farkas) s a fenomenális Hollósy Kornélia. A műsor számos új operával egészült ki. Thern „Tihany ostroma“ című magyar operája akkor élte rövid életét. Nagyhirű külföldi énekművészek vendégszereplései is ébren tartották a közönség érdekeltségét, mint Alboni és Rover. E kettős vendégszereplések kellemetlen incidenssel is jártak. Az opera majdnem olasz stagioné-vá változott, mert a magyar tagok is olasz nyelven kényszerültek énekelni a nyelvegység végett. Ez sokáig bántotta Schodelnét, míg kitört belőle a honleányi büszkeség, mert mikor egy ízben Lindában rákerült a sor: szólamát magyarul énekelte. Erre a többi tagok is követték példáját s lett ott nagy bábeli nyelvzavar. De a közönség frenetikus tapsokkal jutalmazta a tüntetést. Thalberg (sokáig Liszt riválisa), Sivori Kamill, Paganini feltűnő utánzója, Viardo Garcia a nagy énekművésznő s Willmers Rudolf a hirtelen feltűnt romantikus norvég zongoraművész s végre maga Liszt (1846-ki) hangversenyei tették kihatóvá a 40-es évek második felének zenészi eseményeit. — Az ünnepeltetések egész hosszú sora kísérte e művészek akkori itt időzését. Ez időre esik a magyar társadalomnak az a fordulása is, hogy többen a privilégizált (nemesi) osztályból a zeneművészeti pályát választották életcélul, mint Székely Imre, Fáy Gusztáv (Fáy András fia), Szénffy Gusztáv, Zerdahelyi Ede, Bartay András és fiai, Endre és Ede, s e sorok írója.

*

Az a pár év, mely Magyarországot még a 48—49-ki átalakulástól elválasztotta, minden tekintetben oly erős szellemi forrongásba hozta, hogy talán még akkor is heves kitörést idézett volna fel, ha az akkori külviszonyok előrehajtó erővel nem jelennek meg. Mint lángostor, úgy száguldott már akkor keresztül-kasul, a magyar költészet egén Petőfi, mellette egész új szellemű irodalmi falánksz keletkezett, mely verte a tüzes vasat kérlelhetlenül. Regény, dráma, szinmű, éposz, lyra, képzőművészet, hazai műipar, zene, klubélet, társulás, vándor ének- és zeneszövetkezetek, mind talpra álltak s kaput döngetve követelték a nemzeti aspirációk kielégítését. Szigligeti mesés termékenységet fejtett ki a magyar dráma és népszinmű mezején, Obernyik, Czakó, Degré s mások méltóan szekundáltak neki. A német színház, sokáig uralkodott fölényét mindinkább kezdte elveszteni. A Kisfaludy-társaság Erdélyi János szerkesztése mellett megkezdé a magyar népdalok egyetemes gyűjteménye kiadását. Egressy Béni oly szerencsés inspirációval zenésíté meg Petőfi költeményeit, hogy nyomában egész új népdalirodalom vert gyökeret. 1846. elején Berlioz Hektor a nagy francia zenereformátor másodszor jön Pestre, s itt teremté meg véglegesen a „Rákóczy-induló“ hatalmas zenekari átíratát, mely frenetikus lelkesedésre gyujtotta a magyar közönséget. Az előadás jogát a nemz. színház részére gróf Batthiány Kázmér 2000 p. forintért váltotta meg tőle. Liszt ugyanez évben másodszor látogatván meg hazáját, azt új zongoraátíratban mutatja be s terjeszti szét az egész világon. Hangversenyeinek ugyszólván összes jövedelmeit hazai kulturális s jótékony célokra szentelte. Ekkor ismerkedett meg teljesen Erkel „Hunyadi László“ operájával, már a

nyitánnyal együtt, mely oly nagy hatást gyakorolt reá, hogy meggyőzvéen őt a magyar zene életképességéről a legmagasabb műformával is szemben, azt lehet állítani, hogy akkor fogamzott meg lelkében az elhatározás, a magyar zene apostolai közé állani s későbbi rapszodiáival, symfonisztikus költeményeivel, annak legkihatóbb terjesztője lenni. — Ez évben ülte meg a nemzet József főherceg nádorságának félszázados ünnepségét, mely az egész országban a legélénkebb viszhangra talált. De nem sokáig élte tul félszázados dicsőségét, mert 1847-ben január elején megszűnt élni. Őszinte mély gyász borult a nemzetre az ő halálával, mert hűséges őre volt félszázadig a nemzet alkotmányának, s neki köszönhette a főváros is, számos kulturintézetével együtt izmos fellendülését. Egész családját magyar szellemenben nevelte s örökségül hagyta utódait a nemzeti szeretetnek s osztatlan ragaszkodásnak.

*

Az 1847-ik év a magyar művészetnek, egy véletlen incidens folytán, döntő fölényt biztosított. Valamint a természet háztartásában egyik dolog, egyik lény, egyik alakulás vagy megsemmisülés a másiknak nyujt uj életet és viszont: ugy történt ez a magyar művészettel is szemben. Ez év február havában az oly sokáig zsarnokoskodott nagy német színház, összes termei s helyiségeivel együtt porig leégett. Ennek folytán természetesen a magyar nemzeti színház került felül kulturális hivatás tekintetében; az idegen áram egyszerre talajt vesztett s megszűnt annak a lehetősége, hogy a magyar fővárosban a nemzeti kulturát az idegen túlszárnyalja. Ha társádalmilag s a főváros akkori nagy részére érzékeny

csapás volt is a német színház megsemmisülése, de másrészt egyszerre átváltoztatta a magyar művészet arculatát. Egy véletlen negatív esemény, így válik sokszor pozitív előnyére a szellemi fejlődésnek. Nem lévén más fókusa sem a drámának, sem a zenének, operának, népszinműnek, mint a nemzeti színház : minden bel- és külföldi áram oda irányult s csak ott érvényesülhetett. De a magyar lovagiasság akkor sem tagadta meg magát, mert a nemz. színház volt az első, mely a német kollegák támogatása s felsegélyezésére a legelső áldozatokat hozta. Hollósy Kornélia a javára akkor legelőször adott „Ernáni“ opera egész jövedelmét a német színház tagjai, énekesei és zenekara javára ajánlotta fel.

Ez évben tűnt fel a későbbben oly nagy szerepet játszott Reményi Ede és Székely Imre is. Az országos iparkiállításon Beregszászy Lajos s mások zongorái nyertek méltó elismeréseket. A képzőművészetek terén ekkor állott be intensivebb fellendülés, melyet a ma is élő fényes nevű művészek, mint: Zichy M., Lotz K., Brodszky J. Kiss Bálint, Barabás M. s Molnár kezdeményeztek. Az irodalom pedig a már fentemlitettek mellett egész sorát állítja sikra a fényes aszcenzió felé törő csillagoknak, mint Arany J., Szász K., Gyulai Pál, Garay J., Tompa M., Vajda J., Kuthy L. s nyomukban haladva Lisznyay K., Sárossy Gy., Lauka G., Vas Gereben. Még számosan egészítik ki ezt az izmos szellemi falankszot, melyet nem törhetett többé keresztül az idegen áramlat.

Nevezetes vivmánya volt ez időben a magyar művészetnek, a Havi Mihály daltársulatának többszörös fellépése Bécsben az udvari operaházban, mely Apponyi György akkori udvari kancellár hazafias közbenjárására vált lehetsé-

gessé. Fényes diadalt aratott akkor a magyar dal az udvari színpadon, de azóta sem volt rá példa, hogy ez másodszer ismétlődött volna. A társulat tagjai szerenáddal tisztelték meg a magas pártfogót s az esemény sokáig beszéltetett magáról a bécsi sajtóban.

Ily viszonyok között közeledett az utolsó rendi diéta megnyitása 1847-ben Pozsonyban, melyet az egész országban éles elvi harcok, surlódások, ellentétes izgalmak, sőt még véres összeütközések is előztek meg. Az egész ország figyelmét Pest vármegye kötötte le, mely Kossuth Lajost jelölte ki követjének Szentkirályi Móriccal együtt. Az ország oly tekintélyei léptek mellette sikra mint: gr. Batthiány Lajos és Kázmér, gr. Teleki László, gr. Ráday Gedeon, gr. Károlyi György és István, b. Wenkheim Béla, Patay József, stb. kikhez az egész megyei s fővárosi értelmiség, az ifjuság, irodalom, művészet csatlakozott. Mindenki érezte, hogy a liberálisizmus győzelmének a kockája, a pestmegyei választáson fog eldőlni. Kossuth nagy diadallal meg is lett választva s azzal el lett döntve az újraalakulás korszakának a sorsa. Az ország szellemi életének gyupontja Pozsony lett. Pest, mintha kihalt volna. A király koronázó városban akkor még ekszkkluzív német szellem uralkodott. A magyart csak az országgyűlési társadalom képviselte. A városi színházban rendszeren német színjáték s opera járta, bécsi művészek vendégszereplése mellett. — Gyakoriak voltak a hangversek, de azok is idegen szellemnek hódoltak. A magyar művészetet Zerdahelyi Ede, Hauser Miska, Bartay András és e sorok írója képviselték.

Az 1848-i év, aminő nagy átalakulási korszaknak volt a szülőanyja, a szellemi, a művészeti termelést intenzíve még sem igen gyarapította a márciusi napok beálltával. Mintha a nemzeti szellemi műaspirációk minden forrása egyszerre be-
dugult volna. Az Erzsébet-téren emelt német „Noth-Theater“ sem boldogult s már april havában be kellett csukni. A nemzeti színház szintén csak végétált s a lapok annak a bezárását is hangoztatták. Bajza leköszönvén az igazgatói állásról, azt ismét gr. Ráday Gedeon vette át Erdélyi Jánossal. Tele volt már akkor a levegő lőporfüsttel. A mindinkább kritikussabbá vált politikai, katonai, állami intézkedések, az egymást felváltó izgalmas hírek: mindez épen nem szolgált fejlesztő anyagnak a maradandó becsü művészeti s irodalmi alkotásnak. Primadonnai harc is tört ki Schodelné és Hollósy Kornélia közt, mely Schodelné végleges távozásával ért véget. 1848-ban csak a Rákóczi- és a Hunyady, 1849-ben pedig a hozzájuk csatlakozott Kossuth- és Klapka-induló dominált minden magyar zenészetű anyagot. Az egész nemzet sokkal izgatottabb életet élt, semhogy a művészeti alkotások csendes refleksiót igénylő szellemműhelyében tartósabban bírt volna időzni. Minden munkását az utca, a klubélet, és a csatatér vette igénybe. — „Nyolc taktust sem lettem volna képes komponálni, — mondá nekem többször Erkel F. — ha ez évekről volt szó. — Még a nép maga sem volt képes az időből oly maradandó becsü népdalokat hátrahagyni, mint a későbbi évekből. A túlaradó lelkesedés, a fékezhetlen öröm, szenvedély, ép oly kevéssé alkalmas szellemi nagy alkotásokra, mint a teljes apathia vagy kimerültség. Petőfi „Talpra magyarjárnak“ a megzenésítésével is számosan megpróbálkoztak, de egyiknek sem sikerült azt a nemzet véérébe átszivárogtatni.

XVI.

Rózsavölgyi Márk s halála.

Az 1848-ik év a magyar zenére nézve azzal köszöntött be, hogy egyik izmos fellendítőjét, a sokat hányatott s kalandos életű Rózsavölgyi Márkot kiragadta az élők sorából. Nélkü-

Rózsavölgyi Márk.

lözések közt, ugyszólván nyomorban halt el. Méltó, hogy megemlékezzünk róla nemcsak kiható ténykedéseiért, hanem mint a magyar zene fejlettebb műformáinak a megteremtőjéről. Azonkívül engemet még személyes emlékek is fűznek az ő személyéhez, mert döntőleg hatott reám, hogy a magyar művészetnek szenteltem egész életemet. De hadd raj-

zoljam meg előbb művészeti arcképét. R ó z s a v ö l g y i Márk (eredeti nevén Rosenthal) született Balassagyarmaton 1778-ban szegény szülőktől. A kereskedelmi pályára készült és Pesten 1806-ban telepedett le. Szabad óráiban a zenével foglalkozott s kitünő hegedüsnek művelte ki magát. Bécsben is feltűnt játékával. 1813-ban Bajára ment, hol vagyonos házasságot kötött. Majd ismét Pesten telepedett le fiai neveltetése céljából. Innen indult országos körútra. Felkereste a vidéki nagyobb városokat s mindenütt feltűnést keltett játékával s magyar szerzeményeivel. Hangversenyeit rendszeren csak egymaga töltötte be, még zongorakiséretet is nagy ritkán használt. — 1837-ben a nemzeti színház megnyilván: ahoz első hegedüsnek lett szerződtetve. De egy évnél tovább nem maradt ez állásban s ismét nyakába vette a vándoréletet, habár már nem olyan sikerrel, mint korábban. Vagyoni helyzete is mind rosszabra fordult. A 40-es években sokat küzdött az étellel, s 1848. január havában inség és nélkülözések között halt meg Budapesten. — P e t ő f i egyik költeményével örökitette meg emlékét, melynek utolsó versszaka így szól:

„Addig hittam, hogy sirjából megjelent,
Megjelent, de csak addig volt idefent,
Mig kezével hajlékára mutatott.
Mi volt benne? Hegedü és koldusbot,
Hegedü és koldusbot!

Petőfi.

Petőfi e keserü kifakadása nagyon is indokolt Rózsa-völgyivel szemben s hogy az akkori kor elhagyta pusztulni, az bizony sem a magyar zenének, sem a negyvenes évek

fellángoló hazafiságának nem vált nagy dicsőségére. Mert a mai álláspont akárhogy is ítélkezzék is az ő ténykedése és alkotásairól: azt, hogy sok előrehajtó működést fejtett ki úgy is mint magyar zenét terjesztő s tolmácsoló virtuóz, s úgy is mint zeneszerző, aki lényeges újításokat hozott forgalomba, nem lehet tőle eltagadni. Nem volt korszakot alkotó géniusz, de még csak kimagaslóbb mértföldjelző sem a 19-ik század magyar zenéjének az országutján, de eredményesen betöltötte hivatását. — Őt bátran lehet a 19-ik század utolsó lantosának (trubadurjának) nevezni, akinek egy szál hegedű elég volt ahhoz, hogy megértesse magát. Arra korra esik a magyar zene iránti vonzódása, mondhatni rajongása, (a század első három évtizedére) hol még minden elevenen emlékeztetett az első megalapítók — Lavotta, Csermák, Bihari — szellemére. Természetes, hogy kezdetben ő is az azok által teremtett mintáknak lett az utánczója. De élt benne valami előrehajtó ösztön, ami arra serkenté, hogy a régi formákat tágítsa s új elemekkel frissítse fel. — Ily célból vándorlási műsorába felvette ugyan a régi magyar szerzeményeket is, de mellettük mégis csak saját termékeit igyekezett érvényesíteni. A régi hallgató nótákból tágabb keretű ábrándokat alkotott; melodikájába, ritmikájába sokat belevegyített — kivált a 30-as években — az akkor már erősen terjedni kezdett kapós operai motivumokból, melyek nem egyszer alterálták is a magyaros zamatot; új formákat alkotott, minő volt különösen a „körmagyar“, melynek ő volt első megalapítója, sőt neki lehet tulajdonítani, a későbbben oly nagy népszerűsége jutott „Csárdás“ műforma mesgyéjének a kiszakítását is. — Tanultabb zenész lévén, az anyag átido-mitása sokkal könnyebben ment neki, mint korábbi elődjei-

nek. Őt lehet a magyar tánc-zene első divatos — habár nem mindig szerencsés — stylkeverőjének nevezni.

*

Egyik legnépszerűbb s elterjedtebb szerzeménye volt „Honvág” című szélesebb keretű magyar ábrándja a 30-as évekből, mely legtöbb hódító erővel bírt. — A cifrázatokban is több életrevaló újítást hozott használatba, különösen a végző kadenciáknál, melyeknél éppen nem követte mindig a megszokott sablonokat. A Rózsavölgyi-korszak befolyása közel egy évtizedig tartott, (1830—40-ig), melyet sűrűen utánoztak kivált a cigány-zenekarok, s ritmikailag még a népdal-termelésre is kihatott, amíg azt Egressy Béni, Petőfi megzenésítéseivel más irányba nem terelte. Művei közül életében kevés látott napvilágot, a 40-es évek derekán nyitott ugyan azok kiadhatására előfizetést, de a közönség hideg közönnnyel ment el mellette. — Egy pár körmagyarja volt minden, amire az akkori kiadók reflektáltak. Később, az 50-es évek elején fia: Rózsavölgyi Gyula, a ma is virágzó hasoncímű tekintélyes zenekiadói cég megalapítója, kiadta összes szerzeményeit Bartay Ede zongora-átiratában, mely sok becses anyagot tartalmaz ugyan, de amelynek gondosan átvizsgált, bővített és javított kiadása — a régi magyar zenei relikviák fentartása érdekében, — csak kívánatos lenne. — Rózsavölgyi, kevéssel halála előtt, az akkori izgalmas napok behatása alatt írta legutolsó hallgató nótáját: „Halljuk” cím alatt, melyet Erkel Ferencnek ajánlott, aki szép levélben köszönte meg figyelmét és ragaszkodását. Ez volt az ő magyar zenészi utolsó fellobbanása.

Ami az ő nagy befolyását illeti, melyet reám gyakorolt még mint zsenge gyermekifjura, a következő incidenshez van kötve. Iskolai tanulmányaimat Nagyváradon végezvén, a téli időszakokat atyám is egész családjával e városban töltötte. Rózsavölgyi 1834-ben Nagyváradon is hangversenyzett szokott sikerével. Atyám nagy kedvelője s mecénása lévén a zenének, tiszteletére fényes estélyt rendezett. Kirch János házi zongoramesterem bemutatott neki azzal a tréfás megjegyzéssel, hogy magyar nótákat is komponálok. — Mikor atyám parancsára eljátsztam neki — persze igen kezdetleges témámat, — e szavakkal fordult hozzá: „Nem lehet többet kívánni egy gyermektől, de meglássa Domine spectabilis, (kitüntető cím volt ez abban az időben) hogy fiából egykoron még lelkes munkása, fontos tényezője lesz a magyar zeneművészetnek“. — E nyilatkozata oly mély benyomást hagyott lelkemben, hogy többé nem tudtam tőle szabadulni. Parázs tüzet dobott abba bele, mely nem is nyugodott addig, míg lángra nem lobbant.

Rózsavölgyi Márk alkotásai közt legmaradandóbb történet-fejlődési színvonalon állnak mint megjegyzém, az ő eredeti „körmagyar“-jai. Ezekben valóban érdekes relikviákat hagyott hátra, kijelölvén már akkor az irányt, mely szerint a magyar műzene igen előnyösen illeszthető bele a nemzetközi zene „Suite“-műforma keretébe. — Kár, hogy a későbbi kiválóbb magyar zeneköltők az ő nyomán nem ragadták meg az alkalmat tovább folytatni a kezdeményezést, mert a magyar zene formatágítása és hangulati tartalmasságára nézve semmi sem lenne alkalmasabb, mint a Rózsavölgyi körmagyarjainak a mintája. — A vele egykori zenészek lépést is tartottak vele s többen irtak hasonló magyar

táncműveket, de későbben egészen kiment a divatból s többé nem gondoltak reá. Ujabban a magyar társadalom ismét feltámasztotta a körmagyart, főleg a német császár kezdeményezésére, aki udvarképességi rangra emelte e legszébb nemzeti táncunkat. Óhajtandó, hogy ismét a 40-es évek szalmalángjára ne jusson. Innen van, hogy az egész század magyar zeneirodalmában alig találkozhatni egy pár magyar „Suite“-el, amely a régi körmagyart vette mintául. — A hallgató nóta, a verbunkos, a palotás, nagyobb vonzerőt gyakoroltak a modern zenei erőkre. De a század végén mindent abszorbeáló „Csárdás“ kultusz, ezeket is lassankint leszorítja a térről.

XVII.

Petőfi befolyása a magyar dal- és zeneirodalomra.

Amint már többször hangsúlyoztam, a 40-es évek második fele képezte a magyar szellemi világ fényes hajnalát. Olyan általános forrongásba hozta azt, melyhez hasonlót nem mutat ezeréves kulturtörténelmünk. Egymást kergetve s egymásra rohanva jelentek meg a kimagasló nemzeti alkotások. Politika, irodalom, dráma, költészet, szín- s képzőművészet, magas színvonalra emelkedtek. Csak a hangzó művészet vesztegelt még nehéz álomban s mikor Erkel két magyar operája kinyitotta a szemét, akkor jött annak tudatára, hogy mennyire elmaradt a többitől. De merre induljon, hol kezdje, minő irányt kövessen? Ekkor jelent meg mint ragyogó üstökös Petőfi, aki az ő hamisítatlan nemzeti irányával és csodás költészeti erejével fáklyát gyújtott a sötétségben a

*Végyen utána-
er a fülét Abrámi-
nak Petőfi és a
Magyar Dal c. cikkél
Főv. Lapján, 1885
309. 310. sz.*

magyar dal és zenének is további fejlesztésére. Mert egy olyan nagy géniusz, mint Petőfi, hasonló a naphoz, mindent felmelegít s megtermékenyít. Azután változatlan törvénye nemcsak az anyagi, de a szellemi világ forgásának is, hogy a voltból mindig újat formál. Ez alul a művészet, a zene sem vonhatja ki magát, még olyan ága sem, mint a nemzeti dalirodalom. Mert az elévülhetlen becsü régi dalok megmaradnak örök mintául, de a folyton változó izlés, az új formák, hangulatok utáni vágy, az érintkezés, a keresztutak, a nemzetiségi, társadalmi kavargások nem hagynak nyugtot a népies elemeknek sem, kényszerítik engedelmeskedni az átídomulás törvényének. Ilyen korszaka állott be a magyar dalnak is Petőfi szellemével, a reformált nemzeti költészet alapján. A 40-es évek második felében az ő „Dalaim“ című gazdag kedélyhullámszerű költeményének a szelleme vett erőt a dalon s vezette a magyar dalirodalmat még az 50-es évtizedben is. Leginkább kitetszik ez abból, hogy valamint ő, szakítva a régibb formák keretével s mint a puszták fékezhetlen paripája tört keresztül minden gátat, mely a valódi magyar érzés és ideálfestésnek az útjában állt, úgy minden mélyebben gondolkodó dalköltőnek is tisztába kellett jönnie a felett, hogy a magyar dal- s zenének szintén szakítani kell a régi jórészt idegen elemekre támaszkodó formák s hangulatokkal, hogy a Petőfi által diadalmasan inaugurált nemzeti költészettel párhuzamosan haladjon előre. És sajátságos tünemény! E tekintetben az írástudóknak első sorban maga a nép szolgáltatta az ösztönt, sőt a mintaképeket is.

Mert Petőfi számos dalkölteményét, melyek a néplelki érzését s észjárását a leghivebben tükrözik vissza, legelőször a nép öntötte dalba s azokba — mintha újvilágból

származtak volna — ritmust, hangulatot, kifejezést öntött. Len-
dületesebbek, szikrázóbbak, pajzánabbak s prizmatikusabbak
lettek, mint pl. a „Juhász legény“, „Nem tesz fel a lány
magában egyebet“, „Befordultam a konyhába“, „Árva-
lányhaj“, „Esik esik“ mind oly népdalok, melyek dallam-
hajlítás s kifejezés tekintetében lényegesen elűtnek a régiebbek-
től. Azok az ismert nevű magyar dalköltők, akik leginkább
visszatükrözték Petőfi nemzeti szellemét s azért legszéleseb-
ben is el vannak a nép közt terjedve, e jelenségeket még
inkább érvényre emelték elanyira, hogy a szakértő kritikus,
ha nem is ismeri az újabb termékek keletkezési idejét: fel-
oszthatja a magyar népdalokat Petőfi előtt és után való
dalokra. Ilyenek pl.: „Ereszkedik le a felhő“, „Ez a
világ“, „Kis furulyám“, „Télen nyáron“, „A virágnak
megtiltani“ stb. (Egressy) „Te vagy, te vagy barna
kis lány“ (Simonffy) „Boldog éjjel“ (Zimay) „Nem ver
meg engem az isten“ (Gyarmaty) stb. mind oly népdalok,
melyek hangközi lépések, ritmus, harmoniai háttér
tekintetében a régiektől elűtő különbségeket tüntetnek fel.

De Petőfi szellemének a befolyása nemcsak a népdal,
hanem az abszolút magyar zeneirodalomra is kiterjedt. E téren
szintén új formák, új tartalmu alkotások keletkeztek, a zon-
gora, hegedű, férfikarok, melodráma stb. mezején. Mert a
valódi nemzeti költészet olyan, mint az elbódító illatár, mely-
től el nem zárhatja magát semmi, ami a sziv, a képzelet, a
kedélyvilággal rokon. A magyar zeneirodalom egyetemségé-
ben azért mondhatók a legbecsesebbeknek azok a termékek,
amelyek a Petőfi szellemének megihletése alatt születtek.
A nemzeti nagy költők mindig felemelőleg, előrehajtólag be-
folyásolják a velük hasonló nemzetiségű dal- és zeneköltőket.

Amit ők szóval s a leírás fantáziájával egy nemzet bel- s küléletéről élénk állítanak, mindaz előbb csak sejtett, de a belemélyedés folytán felfogható, átérezhető, formákat nyer a zeneköltő lelkében, mert a dallam olyan eleme a zenének, mint a festészetnek a rajz, a harmonia olyan, mint annak szingazdagsága, s a forma olyan, mint a kész remekkép öss- hatása. Hisz a költő sem tesz mást, mint fest s megérezkit hangulatokat a szó művészetével. Mentől inkább nemzeti irány s hűségben sikerül az neki, annál inkább hasonló rokonérzelmekre s képzeleti képekre hangolja a zeneköltőt. Így fejlődik ki aztán köztük az a közös lelki kapocs, mely a rokonművészeti ágakat nemzeti talpazatra emeli. Világ folyása óta így termékenyíti meg egyik művészet a másik talaját, ha azt a Petőfiéhez hasonló géniusz szellemi ekevasa szántja fel.

*

Sok, ugyan egy szövegű Petőfi-költeményt dalba öntött a nép és a tanult zenészek egyaránt. Érdekes megfigyelni a kettő közötti eltérést, különbséget. Látjuk miként lesz a nép és a tanult zenész egyaránt megihletve a költemény ereje, hangulata által; látjuk, érezzük a vonalakat, melyek a népet és a műdalköltőket egymástól elválasztják, de a melyek szellemsugarai mind egy közös érzület fókuszában találkoznak. Mikor a nép és a művész összekerül egymással, legtöb- nyire az előbbi viszi el a pálmát. Ahol a nép maga száll sikra magamagával, ott a természetesebb ösztön és a való- dibb magyar érzék emelkedik túlsúlyra. Ahol pedig valamely szöveggel szemben a műzenészek találkoznak egymással, ott a tisztább vérpezsgésű érzéké marad a győzelem. Arra alig van eset, hogy a megzenésítésnek egyetlen vonala se talál- koznék a Petőfi szellemének valamely vonalával, hacsak tel-

jesen idegen érzék nem kontárkodik bele a dologba. Mert megtörtént ez az 50-es évek első felében még egy oly nagynevű német dalköltővel is, mint Franz Robert, aki az akkor forgalomba jött hiányos Petőfi-fordítás nyomán lelkesedvén a mi nagy költőnk iránt, annak hat költeményét zenésítette meg német szöveggel. — Megvan azokban minden kelléke a magasabb dalköltészetnek, csak épen az hiányzik belőlük, ami a legfőbb, a magyar érzés és hangulat.

*

Az a befolyás, amit Petőfi gyakorolt a magyar zenére nemcsak a 40-es években, hanem még az utána következett évtizedekben is, az más magyar költővel szemben nem ismételte magát, mert ma már — a század végén, — elmondhatjuk, hogy nincs gazdagabb készlete összes zeneirodalmunknak mint az, amely Petőfi minden irányu költeményei megzenésítéséből keletkezett. Csak maga a Rózsavölgyi cég közel másfél százat adott ki s ha a többi kiadók által forgalomba hozottakat is hozzávesszük, nem mondok sokat, ha az összes válfaj számát közel ezerre teszem. Nép- és műdal, férfi-, női- és vegyes kar, instrumentális megzenésítés Petőfi-féle versmottókra s melodrámák: oly nagy mennyiséget tárnak fel, melylyel az összes magyar költészet megzenésítése nem dicsekedhetik. S mi okozta ezt? Nem más, mint a nemzeti érzés összetalálkozása két egymással legrokonabb művészet mezején. Mert költészet, zeneköltemény- és dalköltők, zeneszerzők oly ikertestvérek, kiknek egymással való ölelkezését minden művelt nemzet kulturfejlődése igazolja.

A régi kulturnépek minden eszményit sokkal tisztább szemüvegen át tekintettek, mint az utánuk következett mind-

jobban elanyagiasodott nemzedékek s ennél fogva a költőket s a művészeket is sokkal eszményibb dicsfénnyel vették körül, mint az elmúlt században, hol kevés kivétellel nem annyira a géniuszi égi szikra, mint a termékek ingerlő alkalmisága, az üzleti vásár-reklám s a rafinált kelendősegi hajsza szeretett tulsulyra emelkedni.

A mélyebben gondolkodó előtt érdekes és tanulságos kép tárul fel, ha összehasonlításokat tesz a régi és újabb kor írói, költői, dalnokai és művészei közt. Amazoknak nem volt szükségük a spekuláns kiadók tárogatójára s nevüket, műveiket mégis ismerte az egész művelt világ, saját népeik pedig különleges aureol-fénnyel vették körül. A nép megértette őket közvetlenül, nemzedékről nemzedékre adta dalait s azokban magával hordta a lelkesedés ideálját. És sajátosságos anomáliája a szellemi átalakulás kohójának, hogy ez a régi közvetlenség egészen ellenkező irányba csapott át attól fogva, hogy Gutenberg szelleme szabaddá és vég nélkül sokszorosíthatóvá tette a gondolatot, a betűt, a dalt és a hangjegyeket. Igen, mert a költők, a dalnokok lassankint elvesztették a régi közvetlen érintkezést a néppel, mely csak az átérzésre, de nem a szószálhasogató kritizálásra termett. Közéjük furakodott az irigység, a lapos tudákosság, a tehetetlen köznapiság s félrevezették a nép természetes józan érzékét, fogékonyságát. Csakis, így magyarázható az a csodás anomália, hogy pl. Shakespeare világszelleme majd két századig lehetett eltemetve s hogy egy Bachot, Beethovent, Schubertet haláluk után sok idő multával újra fel kellett fedezni. Kissé merészet, de talán éppen nem mondok lehetlent azzal, hogy a mi Petőfinket is talán még a 19-ik század végeig sem fedezte volna fel valami esztétikus tudós-

társaság, ha az 1848—49-iki általános lelkesedés vihara ki nem ragadja nevét az irodalmi kufárkodás, az alantjáró, az epéskedő kritika karmai közül, amely nagycsörtetve és sáros facipőben szokott dübörögni még az olyan szentélyben is, ahol az angyalok csak lábujjhegyen mernek lépdelni.

A magyar zene múzsája, áldva borulhat azért Petőfi ércszobrának a lába elé, mert ő tárta fel neki a valódi nemzeti idealizmus világát. Bemehetett csarnoka kapuján s ott felismerhette igaz hivatását.

Azért Petőfi és a magyar dal-zene soha többé egymástól el nem válhat!

XVIII.

Egressy Béni s a magyar dal és zene.

A Petőfi nevével egy magyar dalszerzőé sem áll oly szoros összefüggésben, mint az Egressy Bénié. Ő volt az első, aki a negyvenes évtizedben a maga neve alatt fellépett Petőfi több költeménye megzenésítésével s mindjárt hozzátehetjük, oly szerencsés inspirációval, hogy e tekintetben a pálma elsősége méltán őt illeti meg. Messze kiható reformmunkát végzett, mert nemcsak a század első felének lett irányítója az újabb magyar dalirodalom terén, hanem továbbra is, az egész századon keresztül, uralkodott azon és irányította. Kevés olyan egyénisége van a 19-ik század magyar zenéjének, akit vele akár termékenység, akár többoldalúság, emelkedett nemzeti érzék tekintetében párhuzamba lehetne tenni. Pedig nem tartozott a tanult, alapos zenészek közé, mert annyi minden más dologgal foglalkozott, hogy

a zeneszerzés nála ugyszólván csak az amatőr-ágazathoz tartozott. Még zeneszerzeményei lehangjegyzésében is mások segítségére volt szüksége. Színműveket fordított, színészkedett, operai részleteket énekelt, operaszövegeket írt s végre honvédeskedett is 1848—49-ben. De gazdag természetes dallamérzéssel, magyar zenei érzéssel és istenáldotta költészeti

Egressy Béni.

ihlettséggel volt megáldva, minővel kevesen az egész lefolyt században, — melyben maradandó becsü termékeket hagyott hátra. A ritkafoku naturalismusnak nem volt ideje nála a kikristályosodott zenészeti tudás magasságára emelkednie, de azt bőségesen pótolta nála a közvetlenség ereje. — Senki annyi utánczóra, magasztalóra, ócsárlóra és kritikászterkedőre

nem talált mint ő az ő dalaival, „Szózatával“, „Klapka-indulójával“, — „Hallgató nótáival“, — „Körmagyarjaival“, gyászdalaival, férfinégyeseivel, népszinműi zenéivel. E mellett még ráért tíz év alatt a nemzeti színház számára mintegy 60 szindarabot, 19 operaszöveget fordítani, s még Dávid 150 zoltárát is orgonára alkalmazni.

*

Egressy Béni (eredeti nevén: Galambos), Egressy Gábornak a legnagyobb magyar színművésznek az öcsöce, született Borsódmegyében Lászlófalván 1814-ben. Iskolái végeztével 1834-ben a színészi pályára lépett s 1837-ben a nemzeti színház megnyitásával, annak a kötelékében kardalnokoskodott s kisebb színműi s operai szerepeket képviselt. 1848-ig alig távozott Pestről, a mikor honvéd lett s a szabadságharc végeztével Komáromban kapitulált mint főhadnagy. — Azután ismét a nemzeti színházhoz szerződött, de már a táborozás alatt kapott betegség folytán meg voltak számlálva napjai s 1851-ben meghalt Budapesten. — Erkel F. számára a „Bánkban“ operaszöveget már az 50-es év elején megírta, de aki azután még tíz évig várt annak teljes megzenésítése és színrehozatalával.

Nem volt az Egressy Béni élete gazdag változatos fordulatok, izgalmak s szenzációkban, de annál kiemelendőbb a munka, az alkotás, a szorgalom s a tevékenység sokféle mezején. — Erkel F. szoros barátságban élt vele s az ő dicsőségének a sugaraiból neki is kijutott gyakran bőségesen. A himnusz-pályázatnál, mint vetélytárs állott vele szemben, de nem győzhette le. A 40-es évtizedben az ő Petőfi-

dalai a nemzeti színház deszkáiról terjedtek szét oly művésznek felkarolása s bemutatása mellett, mint Hollósy Kornélia, Lesznivszka, Schodelné, Füredi s több akkori elsősége az operának. Máskülömben ismeretes volt szerénységéről s polgáris életfolytatásáról.

*

Egressy Béni magyar zenészeti egyénisége, sajátos keveréke volt az olyan félig innormális kiforrású géniuszi talánynak, amiből a szép, a megható, az igazság a plasztikai tökély vonalai ellentétesen sugároznak ki a ferdével, a plasztikátlansággal. Ennek az oka pedig abban rejlett, mert nem mindig a művészi gondolkodás következetességétől hagyta magát irányítani; többet hallgatott a hirteleni ösztönre, mint az átgondoltságra s nem lévén alapos készült-ségű zenész, mások segédkezésére szorult, hogy melodikus s ritmikus szerzeményeit harmoniai háttérrel s hangszereléssel lássák el. Abban az időben pedig bizony még kevés olyan készült zenész volt Pesten, aki ma egy már végzett akadémiai növendékkel is mérkőzhetett volna. Az esztetikai érzés, a harmóniai tudás s a tétel szabatosága nem tartozott még az ex professo zenészek jelesebb tulajdonságai közé sem. Ennek a következése lett, hogy a század második felében, mikor a magyar zenészeti reform-világ minden irányban a kritika fáklyafénye elé állította, a régibb magas polcra helyezett termékeket, az Egressy művei is éles kritikai bonckés alá kerültek és sok nimbusi virágbimbót leszakgattak a törzsről.

A 60-as évek szigorú, nagy tudású kritikusa Hajdu László, — kiről már fentebb a Rákóczy-nóta fejezetben

megemlékeztem, — az általam akkor szerkesztett „Zenészeteti lapokban“ még az ő „Szózatát“ is leplezetlen plágiumnak nyilvánította, mely szerinte Rózsavölgyi Márknak Dobozy Károly után szintén plagizált „Honfihűség“ címen kiadott egyik hallgató magyarjának tisztán felismerhető összeállításából keletkezett s azt hangjegypéldákkal is igyekezett bebizonyítani. — Ugyancsak a nevezett lapokban Stettner Gyula — a ma is élő nagyműveltségű tanár és író, számos cikkben „bírálati tanulmányokat“ közölt Egressy B. Petőfi szövegeire írt dalai felett, melyek ha nem is voltak absolute túlszigorúak, de egészséges esztetikai és formai érzéssel, számos hiányát, ellentétes dallami s harmoniai elvetéseit mutatta ki.

E munka célja lévén a tárgyilagosság szemüvegén keresztül elvonultatni az olvasó előtt a 19-ik század magyar zenéjének a korifesuit: Egressyvel szemben azt a bírálati álláspontot foglalhatom el, a mely a középuton keresi az igazságot. Nem lehet tagadni, hogy műveinek későbbi bírálói, kellő mértékre szállították le zenészeteti alkotásainak ugy eredetiségét, mint formai s kidolgozási háttérét, de hosszú észleléseim után a művészeti termékek abszolút jellegével szemben, azt vallom, hogy nem is azon fordul meg a lényeg, hogy vajjon valamely alkotásban több-e az árny, mint a fénypont, hanem azon, hogy az egész koncepció megteszi-e azt a hatást, melyet maga az író tűz maga elé? Ha igen, akkor szívesen el lehet tekinteni az apró szépség-tapaszkodtól. Mert akárhogy esztetikázzunk s akárhogyan alkalmazzuk a szabályok, a megállapított konvencionális vonalaknak az egybevágását: mindig az határozza meg a kérdésekre illő feleletet, hogy a szép vagy nemszép emelkedik-e tulsulyra a másik felett?

Plátor-ról a régi hellén világ legelső esztetikusról jegyezte fel a hagyomány, hogy tanítványainak az emberi arc szépvonalait magyarázván, egyik hallgatója testvérhugát mutatta be neki véleményadás végett. A nagy bölcs beismerte, hogy a nő vonásai nem felelnek meg mindenben a szabályoknak, de azért teljes szépségnek deklarálta.

En részemről is így vagyok Egressy B. szerzeményeivel. Nem tagadom, hogy azokban sok nem felel meg a művészeti kívánalmaknak: de azért az elementáris ihlettséget s a magyar zenei finomított érzéket nem lehet tőlük megtagadni. Egynehány dala s abszolút zeneterméke pedig olyan, mely örök életre van hivatva. Ilyen pl.: „Télen-nyáron“, „Ereszkedik le a felhő“, „A virágnak megtiltani . . .“, „Ez a világ, Kis furulyám“ stb., a Klapka induló, Komáromi emlék, körmagyarjai. — Hogy a Szózat zenéje is több kifogás alá eshetik, kivált prozódia s tagolás szempontjából: az is bizonyos, de ez ellen már hiábavaló minden esztetikai küzdés, mert az már kiirthatlanul van a magyar nemzet szívébe beoltva, ami pedig a reminiszcenciákat illeti, azok hangsúlyozását én részemről üres frázisnak tartom, mint általában mindenféle hasonló kifogásokat, még a világzeneirodalomban is; mert teljesen eredeti dolgokat produkálni: matematikai lehetetlenség. Az összhatás a fődolog; a magyar zeneiróknak is erre kell törekedni. Hogy valamelyes frázis, dallam-menet, hasonló-e egy már létezett vagy létezőhöz, az olyan, mint ha egy festőnél azt kifogásolnók, hogy egy másikkal hasonló színeket használ vagy hasonló állásokat tüntet fel rajzban és kifejezésben. Valamint a szóköltészetben, nem a betűk csoportosítása s az egyes szók hasonlósága határoz, hanem az eszme: úgy van a művészet

termékeinél is. Az egész nemzetközi és nemzeti zeneirodalom nem áll egyébből, mint a multnak más-más formában, más-más felöltöztetésben való kaleidoskopikus bemutatásából, s mégis mennyi gazdagság, változatosság, akár a formában, akár a kifejezésben!

Egressyvel szemben vegyük csak pl. az ő Klapka-indulóját, melynek első részénél (középtételéről épen nem mondható, mely lapos és szintelen) alig lehet komolyabbat, erőteljesebbet képzelni, s habár szorosabban nem felel meg ritmikai tagolása a tiszta magyar verslábnak: még is mennyire hat a magyar érzékre, ép úgy, mint a „Kossuth-induló“ is, mely szintén az akkori keverékes nemzetiségi stílus árában gázol, de azért sem akkor, sem soha nem fogja sérteni a magyar érzéket. — E tekintetben csak a Rákóczy-induló képez oly unikum kivételt, melyben minden igénye feltalálható a magyar zenének.

Hires és felette elterjedt abszolút zenei szerzeménye volt Egressynek a 40-es években „Komáromi emlék“ című hallgató nótája, mely az akkori cigánybandáknak vesszőparipáját képezte. E téren is kiemelkedett ő sajátos ritmikájával és szokatlanabb periódusi fordulataival.

Egressy dalai s különféle szerzeményei elszórva jelentek meg keletkezési idejükben. Dalai legnagyobb része később mind a Rózsavölgyi cég kiadásában összpontosultak, melyeknek revideált s gondos új kiadása azomban csak előnyükre válnék, mert az akkori letétek és harmonizálások sok kívánni valót hagynak ép úgy, mint Rózsavölgyi Márk összes művei is.

Az által, hogy Egressy dalai leginkább a nemzeti színház deszkáiról terjedtek szét, mely az időben egyedül irányítja a magyar stílust, s mert dalainak pongyolás letétele

épen nem felelt meg hozzáillőleg a művészeti igényeknek: azok utánczóit tévutra terelte, amennyiben nemcsak vak utánczói lettek az ő szelleme nélkül, hanem műveik letételeiben is folytatták a pongyolaságot s így határozottan lehet állítani, hogy az Egressy-féle kor, vagyis a 40-es évek második fele lett alapvetője annak a gyakran szabálytalan és izléstelen magyar zenészetű kezelésnek is, mely utána több évtizeden át uralkodó s egyedül üdvözítő stílusnak fogadtatott el s még a század végén is nem egy bálványimádót számlál. Az akkori magyar izlés, minden sulyt a dallamra fektetett s keveset gondolt a felöltöztetéssel. Ha az előbbi megfelelt igényének, könnyen elengedte a többi kelléket. Ebbeli megszokott természetét valóban emberfeletti munka volt csak annyira is megváltoztatni, hogy a mai magyar zenei kiadványok már tisztességes felöltöztetésben jelenjenek meg.

Összegezve Egressy Béni magyar zenei működését, őt határozottan olyan mértföldjelzőnek kell tartanunk, akinek előnyei jóval felülmulják az ő esetleges gyöngéit és hiányosságait.

XIX.

A cigány naturalisták bent és a külföldön.

A zenei naturalizmusnak talán sehol a világon nem nyílt oly tág tere, valóságos Eldorádója, mint Magyarországon. Ennek az eredetét határozottan a cigány zenészfajra lehet visszavezetni, amely már hazánkba való beköltözésekor magához ragadta a zenélés privilégiumát, elvesvén a magyar érzését, gondolkodását s kedélyhullámzását, melyhez alkalmazta a maga sajátságait. Tanulékony s zeneileg különösen megáldott faj volt mindig s az manapság is. Utánzó s asszimiláló tulajdonságánál fogva már a múlt században a magyar szájize szerint való nóták, dalok komponálására is rávetette magát elannyira, hogy utoljára cigányzene alatt maga a magyar zene lett értve, mely egybeolvasztási elnevezést manapság sem lehet sem a haza, sem az idegen közönségnél alaposan kiirtani. S mi szülte ezt a művészeti anomaliát? A magyar elhanyagolt kulturális álláspontja, a magyar főurak, a nemesség büszkesége más egyébbel foglalkozni, mint a privilégiumokat megillető megyekormányzati feladatokkal, a rendi diétákkal s a katonai erények gyakorlásával. Az írástudás, az irodalom, a művészet ápolása kívül esett gondolkodásán, hajlamán. Mikor a század második felében — de már a 40-es években — a szellemi kitünőségek minden téren a tiszta magyar műveltség jelszavát tüzték a zászlóra, a zenével szemben már jóformán elkéstek, mert azt gyökeresen nem lehetett többé a cigányok kezéből kiragadni. — Ez a faj a vele született tündöklési hajlam és túlfeszített ambíció-

nál fogva, osztályrészt kért még az olyan térből is mint a zeneszerzés, mely a természettől nyert tehetség mellett komoly tanulmányt, kitartást és külön műveltséget igényel. De ehez ép a cigányfaj mutatott kevés hajlamot. Tudás nélkül páváskodni, mindig többet mutatni, mint amennyivel valaki bír, mindig elsőnek lenni az érdemjutalmak osztogatásánál: ehez sokkal jobban értett.

Nem lehet tagadni, hogy a cigányokat sok érdem illeti nemcsak a régi zene ápolása s fentartása, de a 19-ik század magyar zenéjének a terjesztése s elnépszerűsítése körül is, hanem az is tagadhatatlan, hogy mikor arról lett szó, miként lehessen azt forma, tartalom s művészeti belbecs tekintetében a nemzetközi zenék magaslatára emelni, akkor alig elhárítható akadályok felhalmozását képezte s képezi még ma is, melynek legyőzéséhez gigási erőre volna szükség s talán még azzal sem sikerülne többé. Ez a faj már a múlt században annyira el lett kényeztetve a magyar nemesség által, hogy királykoronázáskor Pozsonyba minden követ saját cigánybandáját is felvitte oda. Külön sátorokat emeltek nekik, hol békességben megfértek egymással. Tömegbe verődtek s zenével emelték a koronázási ünnepek érdekét. Versenyeket rendeztek s a legkitünőbbek gazdag jutalmazásban részesültek. Azonkívül alig volt jelentősebb főúr, sőt még nemesi kitünőség is, akik udvari cigánybandával ne rendelkeztek volna. Mindez csak a cigányfaj ambícióját növelte s fejtette ki folytonosan.

Az 1848—9-i szabadságharc is még inkább emelte a faj nimbusát azáltal, hogy az akkori már hirnevesebb cigányprimások bandákat szerveztek s mint tábori zenészek, karvezetők, kísérői lettek a tábornoki seregeknek. Több primás

katonai szolgálatba lépett s tiszti ranggal emelték tekintélyüket. Bunkó Ferenc, Kálozdi Jancsi, Sárközi Ferenc, Salamon János, Balázs Kálmán, Rácz Pál, Sági Balog Jancsi stb. mind e kategóriába tartoztak. Semmi sem volt természetesebb, minthogy a szabadságharc nimbusa is hozzájárulván, a század második felében nemcsak bent a hazában, hanem a külföldön is oly népszerűsége tettek szert, melylyel a versenyt felvenni a legjelesebb hazai zenetehetségeknek sem sikerült. Az egész magyar zeneirodalmat eláraszították saját nevük alatti szerzeményeikkel, melyek legtöbbszörre csak a kölcsöntökét szaporították, melyből éltek s melylyel brilliroztak.

A cigányfaj igen élelmesen tudta s tudja még ma is berendezni a maga személyes ügyét. Valahányszor valami nevezetes, nagy horderejű magyar zenészeti esemény, egyéniség felmerült, azonnal kizsákmányolására sietett. Erkel Ferenc, Egressy Béni, Thern Károly, Liszt Ferenc, Reményi Ede, gazdag fogásul kínálkozván neki, nem is mulasztotta el azok műveit terjeszteni s velük a maga malmára hajtani a vizet. A Hunyady-induló, a Hattyu dal a Fóti dal, a Repülj fecském, Bánkbán, Egressy B. dalai s nótái, ugyszintén számos magyar szerző, mint Simonffy, Palotási, Riszner, Svastics stb. művei is, eltekintve saját értéküktől, legáltalánosabb elterjedésüket a cigánybandáknak köszönhatték. Az is nagyban hozzájárult a cigányfaj nimbusa emeléséhez, hogy a nálunk időközönként különböző alkalmakkor megfordult európai híri nagy művészek, hallván a cigányok előttük még ismeretlen zenélési modorát, hol az egyiket, hol a másikat rendkívüli kitüntetésekben részesítették s messze elvitték a híriüket. Ebből

mindig forgótókékat faragtak s mindenféle értékre változták fel.

*

Voltak köztük — kivált a század első felében s az 50-es évek első tizedében, a kitüntetésre csakugyan érdemes egyéniségek. Én magam is többeket ismertem s nem is tagadom, hogy nagy hatást gyakoroltak reám. Első sorban kell megemlékezni a 30-as évekből, Dombi Marciról, Martinovicsról, az öreg Boka Andrásról és Bunkó Ferencről. A 40-es és 50 évekből pedig első helyre helyeznem a debreceni Boka Károlyt, kinél a magyar zenének klasszikusabb értelmezőjét nem ismertem. Meg volt benne minden, ami a magyar szívet, kedélyt képes felmelegíteni. — Már a 40-es évek másik felében kivált e ritka tulajdonaival. Az 50-es években pedig egyik általánosan becsült vigasztalója lett a magyarságnak. Annyira vonzódtam a játékához, hogy (ő ritkán mozdulván ki Debrecenből) évenként egy párszor lerándultam oda, — pedig nagy távolság volt az akkor Pestről, — csak hogy hallhassam s teleszívjam lelkemet a szebbnél szebb régi és akkor termett új magyar nótákkal, melyeket mintaszerűen tudott értelmezni. Mikor a 40-es évek végén a magyar kormány Debrecenben székel, Kossuth Lajos is gyakran elmerengett játéka mellett, kinek mindig legkedvesebb népdalát „Megkövetem a tens nemes vármegyét“ húzta. Senki cigánytársai közül úgy bele nem tudta magát élni a magyar érzelmvilágba, mint ő. Mutatja ezt az „Uram uram bíró uram“ örökbecsű dal, melynek szerzésére ő inspirálta magát a legszomorubb korszakban 1853-ban. Továbbá az a nem annyira eredeti, mint genálisan egybe-

fűzött abszolutzenei szerzeménye, melyet „Boka kesergője“ címen ismer a zeneirodalom, s melyet az ő hegedűje után én hangjegyeztem le. (Megjelent a Rózsavölgyi cég kiadásában zongorára átírva.) Nincs ennél becsesebb terméke a 19-ik század magyar zenéjének. Több mint 11 féle régi magyar motivumból, gondolatból van klasszikusan egészzé forrasztva. Valódi krisztalizációja a 19-ik század magyar zenéjének.

A magyar képzőművészet alkotásai közt egyedül az ő és nagy elődje Bihari van a nemzeti muzeum képtárában arcképileg is megörökítve.

*

A magyar cigányzenész-naturalisták között nem volt még rá példa, hogy csak egy is, kitartó tanulmány után igazi nagy művészsze nőtte volna ki magát, dacára a nagy tehetségnek, mely bennük lakozik. Gr. Teleki Sándor a híres szabadságharcis ezredes, a 40-es években Liszt Ferencnek egyik cigány-pártfogoltját ajánlotta e célból. A nagy művész érdemesnek is találta vele a kísérletet s a párisi zenedébe adta, saját költségén, hogy ott kiműveljék. — Egy ideig csak kiállotta a fegyelmezést, de azután „ill a berek, nád a kert“ hazaszökött a grófhöz Koltóra. — Ugyanezt a prezumptív virtuózt felvitte a gróf egyszer Bécsbe, hogy ott próbáljon vele további szerencsét. Az akkori híres „Sperl“-be is elvitte, hogy Strauss Jánost hallja, aki ott hangversenyzett fényes kivilágítás mellett, ezzel is fölköltendő benne a művészeti ambíciót. „No mit szólasz hozzá Jóska, (mert csak a keresztnevét használta) ez ám a muzsika ugy-e? — szolt hozzá, bámulatot kifejező feleletet várván. — De Jóska így replikázott:

— Nem ér ez semmit méltóságos gróf ur, tessék csak eloltani a gyertyákat, akkor lássuk majd, hogy mit tudnak. — Gr. Teleki és Liszt felhagytak aztán továbbra is falrahánygni a borsót. A század legutolsó évtizedeiben azonban mindig több-több cigányzenész igyekezett elsajátítani a művészeti kvalitásokat. Ezek közül Erdélyi Nácit, Bunkó Vincét, Balázs Kálmánt, Dankó Gábort, Piros Józsit, ifj. Rácz Palit, Lányi Gézátt lehet leginkább kiemelni.

Alig volt s van nevesebb cigányprimás, aki a kompozitori babérokra ne áhitozott volna úgy a múltban, mint a jelenben. De a 19-ik század kevésnek a nevét fogja hátra hagyni, mint erre érdemesekét. Ezek közt minden esetre ott lesz a század legnépszerűbb s a sajtó által is leginkább felmagasztalt számba menő Dankó Pista, aki legalább mennyiség tekintetében csakugyan minden kollegájának felette áll. Vajjon mi ennek a mélyebb etikai oka? Kevésbe foglalva felelhetünk a kérdésre. — Első sorban a faj nomadikus természete, mely a társadalmi életrend egyéb terén sem tudja a fegyelmezettséget megszokni s ahhoz alkalmazkodni. Hogyan vetné tehát magát alá az olyan téren, mely az ő veleszületett képelt dominiumát képezi? — A cigány-zenész továbbá mind azt képzei, hogy neki semmi szüksége a rendszeres tanulásra, mert neki a zeneszerzés is mint sült galamb repül a szájába. Nem is törődik aztán az elméleti tehnikával. Innen is, onnan is elles egyes dalmétrumokat, frázisokat, valakivel nyélbe ütteti hangjegyileg s kész a kompozíció. Jól tudja, hogy a kiadóknak úgy is jó, ha más csinálja s más kérkedik vele. Az ünnepelelt énekművésznők lelkét is nyomhatja a túlzott cigánykultusz felelőség terhe, valamint a zenekiadókat is, akik a magyar kiadványoknak azzal gondolnak

nagyobb kelendőséget biztosítani, ha rányomtathatják: „cigányos modorban!” Mintha csak az lenne az igazi magyar zene! — A nagy közönség pedig minderre rádúpláz, mikor nemcsak leginkább veszi a cigány-kompozíciókat, hanem maga is beáll magyar zene-tagadónak, mikor rendesen azt szokta mondani: „menjünk cigányzenét hallgatni.”

A cigány zenekarok szétterjedése az egész világon már a 40-es években vette kezdetét; a könnyű közlekedés ki-fejlődésével aztán mindig nagyobb kontingensre emelkedett, s az oceántúli földrészekre is kiterjedt. Némelyeket mesés sikerek kísérték, császárok, királyok, fejedelmek tüntették ki kegyeikkel; a vállalkozó impresszáriók egymást törték utánuk, természetesen a leghangzatosabb reklámtrombiták kíséretében. Rendkívül nagy nimbust szerzett nekik az egymást kergető speciális országos és világkiállítások elszaporodása is. Ezeket használták s használják fel a legintenzívebben. Az új század párisi világkiállítását is bizonyára egész raja fogja ellepni. — Ki állhatna többé elébe az ő rengeteg elszépszerősödésüknek, mely érthető annál a specifikus ritka tulajdonságuknál fogva, hogy mindig s mindent emlékezetből játszanak, még a legkomplikáltabb zeneszerzeményeket is. Ez imponál, mert ezt semmiféle más nemzet zenészeinél nem lehet feltalálni.

A 40-es években volt egy rajongó — magyar nemesi családból származott — s maga is jó zenész, Dobozy Károly, aki egész vagyonát arra költötte, hogy cigányzenészeket toborozván össze az akkoriak legjavából, fényesen adjusztálván őket, beutazta velük fél Európát, hogy az első magyar zenei hadjáratot megkezdje. A 19-ik században ez az első érdem őt illeti meg. Későbbben azonban annyira a nyakára nőttek a mindjobban elszaporodó rivális vállalkozók, hogy

maga is könnyelmű gazdálkodást folytatván, tönkrement s igen szegényen halt meg Makón a 80-as években. Beteljesült rajta a latin költő mondása: „igy raktok ti madarak fészket, így gyűjtötök ti méhek mézet másoknak“.

A takarékoság, a vagyongyűjtés erénye nem tartozott soha a cigány zenészfaj fő tulajdonságai közé. — Pedig egynémelyik közülök mesés szerencsével dicsekedhetett, — Ebben is asszimilálta magát a magyar fő- és középnemességgel, melynek nagyrésze, amely őt nyíra kitüntette: szintén ez ősi szokásnak lett az áldozata!

XX.

A magyar hangszer-ipar a 19-ik század első felében.

A zene fejlődése mindig párhuzamosan halad a különféle hangszerek alaki és technikai fejlődésével. Ez olyan műtörténelmi igazság, amelyet minden korszak igazol. — A mai nagytökéletességű zenekar soha sem érte volna el mai magasságát, ha sok századon keresztül a műiparosok, a különféle vonós-, fú- és ütőhangszerek régi alakjait meg nem változtatják, hangterjedelmüket ki nem tágitják s technikai kezelhetőségüket meg nem könnyítik. A legtökéletesebb s ideálisabb zenei műforma: a vonós-négyes mindaddig nem jöhetett létre, amíg a legrégebb arab „Rebeb“-ből a hindu „Vina“ s legutóbb a német „Fiedel“-ből meg nem alkották az olaszok a mai legtökéletesebb vonós hangszert: a hegedűt; a térdhegedűből (Viola di Gamba) pedig a mai gordonkát. A mai Erard-féle hárfát a legkezdetlegesebb lantnak, (Chitara) az egyiptomi három- négyszögletes hárfák

s Nabliumok-nak, a fúhangszerek minden faját a görög „Tibiák“-nak s a mai nagytökélyü réz-fúhangszereket az őszidók tehénszarv-alaku „Photinx“-jei és a rómaiak „Bucciná“-inak kellett megelőzni. A legrégebb héthangu „Pán-sip“-ból a hangszerek királya: az orgona, a kezdetleges „Virginál“ és „Spinette“-ből pedig a világszenei közvetítő hangszer, a zongora fejlődött ki. — Csak két zeneeszköz tartotta meg őseredeti alakját, u. m. a zsidó származásu „Aduf“ (a mai üstdob) és a „Triangel“ (háromszög). Egy egész könyvtárt képezhetne ama speciális szakmunkák összesége, melyek a hangszerek fokozatos fejlődését tárgyalják minden újabbkori nemzetcsaládnál. — Mert amelyek még jóformán kívül esnek az európai civilizáció keretén: mint a khinaiak, indiaiak, mohamedánok s Ázsia, Afrika fél s egész barbár néptörzsei, azok nagyrészt ma is ott állanak, ahol évezredek előtt. — A művészet legtöbbet köszönhet e részben az olaszok, franciák és németeknek. Más nemzetcsaládok csak elfogadták tőlük a kivivott előnyöket. Még az oly népfajok is, melyek közvetlen közelében élnek a nagy kulturnemzetnek: mint a török, a Dunai tartományok, de még maga az óriás kiterjedésű Oroszbirodalom is, keveset számítanak a művészet ez ipartehnikai kifejlesztése szférájában. — A lefolyt 19-ik századból annál örvendetesebben jegyezhetjük fel, hogy Magyarország ebben sem maradt oly hátra, mint szomszédjai. Mert már a század első felében elismerésre méltó vívmányokat volt képes felmutatni. — Második felében pedig — amint később látni fogjuk — a nagy kulturnépekkel is versenyre kelhet. — Igaz, hogy kezdetben kevés része volt ebben a tiszta magyarságnak s leginkább idegen letelepedésű műiparosok működtek közre

s tették le alapját a magyar hangszeriparnak: de a magyar faj ezzel is úgy tett, mint zenéjével, lassanként felretette a megszokott vastagabb iparágakat s eltanulta a hozzávaló finomabb készülséget, egymaga állván be tényezőnek.

*

Mikor a 40-es években Kossuth Lajossal az élén, a nemzet szellemi s anyagi vezéreinek legelőször sikerült országos iparkiállítást létrehozni Pesten, már azon oly elismerő fokon lett a hazai hangszeripar bemutatva, mely a későbbi fellendülésnek biztos zálogául szolgálhatott. Hogy a főérdek a zongoragyártás terén összpontosult, ezt a viszonyok hozták magukkal, mert a zongora nálunk is mint máshol, a legközvetítőbb zenészeti közegnek volt elismerve. — Az egész országban nagy hirnév s kelendőségnek örvendő cég volt a pozsonyi Schmidt, a Pesten működött Péter, Beregszászy, Schváb, Seiler, Pachi, Chmel gyárak olyan zongorákat állítottak ki, melyekre elismerően tekinthetett a honi ipar. A később kiemelkedett zongoragyárosok, mint: Lédeczy, Hevesi, Végh, Földváry mind az első fellendítők iskolájából kerültek ki. E téren aztán a század második felében (a milleniumi orsz. kiállítás után) a Thék Endre mintaszerű gyára tette fel a koronát. A vonóshangszerekkel főleg Teuffelsdorfer és Schweitzer vonta magára a figyelmet, aki különben is egyike volt a legértelmesebb s keresettebb műiparosoknak. A csalódásig tudta utánozni a régi olasz mesterek formáit, egyes alkatrészeit s főleg a hangszerek lakirozását. Az én atyám is Lavotta után rámaradt nagyértékű Stradivári hegedűjének a nyakát vele cseréltette ki. Csak a szoros szakértők ismerték fel, ami persze nagyon

letörte az értékét. A fafuvó- és rézhangszerek műipara néhány évvel későbbén szintén kiható lendületet nyert. Az orgonagyártás még nem szerepelt akkor kimagaslóbban, mert az ily gyárak berendezéséhez nem álltak rendelkezésre megfelelő tőkék. A 40-es évek második felében senki sem adott oly erős lökést a magyar általános hangszeriparnak, mint az idegenből hozzánk származott Schunda József, (a jelenlegi Schunda Vencel József nagyhirű cég főnöke és tulajdonosának a bátyja) aki már a 48—49-i időszakban szélesen ismert volt az egész országban. — A háborus felek katonai intendanturái rendszeren nála tették meg nagyobb megrendeléseiket s a polgári osztály is elhalmozta hasonlókkal. Ebből a korból ez az 50 éves fenállású cég, még ma is őriz egy igen érdekes okmányrelikviát, amely a 46-ik honvédszázlóalj részére szóló hangszerszállítási szerződésre vonatkozik s melyen a második magyar miniszterium volt honvédminisztere, Szende Béla (akkori honvéd-főhadnagy) és Szuk György karmester szerepeltek mint aláírók. *

Minden, ami a zenével kollektíve egybefügg, akár szellemi, akár anyagi előállítás, virtuóztatás vagy személyes vonatkozások tekintetében: az mind szerves viszonyban kapcsolatos a hangszerek tökéletesítésével. — A művelt nemzetcsaládok mindenike, ha általánosságban mindnyájan fontos szerepet játszottak s játszanak érzésben: de viszonyaik, hajlamaik, sőt még éghajlati helyzetüknél fogva is hol az egyik, hol a másik irányban, vezető szerepet képviselnek. Így pl. a lombard—velencei térségek gazdag és finom minőségű fatermelése mintegy ráutalta az olaszokat a vonós hangszerek leg-tökéletesebb előállítására. — A franciák a legmagasabb fokon fejlesztették ki a rézfúhangszerek különféle fajait. En-

nek indokául szolgált az ő nagy reformátorjuknak, Berlioznak szellemi termelése is, aki tudvalevőleg a rézfúhangszerek tömegére fektette a fősulyt s gyakorlati utmutatásaival nem egy új tökéletesített rézhangszer előállítására ösztönözte a hangszeriparosokat. A fenyőfa-gazdag Csehország-i és az Unterwald-i hegységek s tartományokban, a közönségesebb kiállítású hangszerek iparágát vették erős s productiv üzembe. Németország kiváltképen kiválik az orgonaépítészet és a fafúhangszerek produkálásával. Az angol királyságok a rézhúrok előállításában viszik a főszerepet s a rézhúros hangszerekhez ugyszólván egyedül szolgáltatják a kellő készleket. Magyarország e tekintetben szerencsés helyzetben találja magát. Mint a természet nyers kincseiben egyik leggazdagabb területe, a különféle hangszerek előállításához szükséges fa- és fémanyagok beszerzését nem kell messze földön keresnie, az Erdélyi és a felvidéki részek bőségesen ellátják mindennel, amit a hangszeripar igényel. A gazdag nyír- és nyárfatelepek, kiváltképen alkalmasak a speciális magyar hangszerek produkálására, minők a pásztor-furulya, a bodzafa-tilinkó, a csákány, a cimbalom stb. — Egyedül a zongora az a hangszer, mely az egész világon a hozzávaló számtalan alkatrészek beszerzéséhez alig éri be Európával, hanem igénybe kell vennie más világrészek, főleg Amerika telepeit. — Mikor a század második felére vonatkozó hangszeriparról lesz szó: még bővebben visszatérek e tárgyra, kimutatván, minő intenzív fejlődés fokára érlelődött az hazánkban s amely már számot tesz a nemzetközi forgalomban, sőt azt nemzeti legspeciálisabb hangszerünkkel, a cimbalommal, kivált a Schunda Vencel József által feltalált pedál-cimbalommal egyedül akreditált empóriumává emelte.

XXI.

Zene- és műárusi viszonyok.

Egy nemzet kulturális álláspontjára semmiből sem lehet oly megbízható következtetést levonni, mint a könyv-, mű- és zenekereskedések elhanyagolt vagy virágzó állásából, számából. Ahol e kettő ki van fejlődve, ott biztos, hogy magas szellemi élet uralkodik. Ahol pedig csak szórványosan fordul elő, vagy általában elő sem fordul, ott az állati vegetálás s a nyers anyagi élettel való küzdésnél alig emelkedett magasabbra a közélet. Ma már e tekintetben nagy különbséget tüntet fel a lefolyt század első fele a másodiktól. A közlekedés hihetetlen megkönnyítése, a csodaszerű találmányok vívmányai s a nemzeti érintkezések gyorsasága, egészen megváltoztatták az egész világ s az egyes nemzetek életképét.

Ha hazánkban is vissza megyünk csak egy félszázadra, minő változás a múlt és jelen közt! — A század első évtizedeiben hirlap, nyomda-üzlet még Pesten is alig egy pár vegetált. Nem volt se kínálat, se kereslet, mert nem volt mit és kinek nyomtatni vagy könyvet árulni. A közönség, a nép, a középosztály, a nemesség, de még a főuri körök is kevés szükségét érezték az olvasásnak. Földre szegzett tekintettel éltek s nem keresték az eget. — Csak a tudományos akadémia megalapítása után kezdett a szellemi élet fellendülni. Az Eggenberger könyvárusi cég volt az egyedüli s a legrégibb Pesten, mely az akkori kevésnek némi közvetítésül szolgált. Mű- és zenekereskedés épenséggel nem létezett. E tekintetben a Tomola-féle félig litografikus vállalat volt az

első, amely megtörte a jeget. De a magyar nemzeti színház megnyitása a 30-as évek végén, fellendítőleg hatott a magyar zene termékeire s a 40-es években már találkozunk a Wagner- és Treichlinger-féle zenekereskedésekkel, melyek első terjesztői, kiadói lettek az akkori népszerűvé vált magyar daraboknak: El lehet képzelni, hogy ha az ország fővárosában ilyenek voltak a viszonyok, miként álltak a vidéki városokban!

Pedig már akkor a könyv- és zenekereskedés nagyban kibontva szárnyait a külföldön, csak még élesebben, sötétebben mutatta a képét a magyar elmaradottságnak. Mint a légköri depressziók hoznak hideget, meleget, szelet, vihart vagy derült napokat: oly változásokon kellett a magyar kultúrának is átesnie a 48—49-ik események után, hogy aztán orosz-lányugrásokat tegyen nemzeti aspirációinak az érvényesítésére. — A magyar zene terén is ekkor állott be a nagy fordulat, mikor az ez évben 50 éves fenállását ünneplendő „Rózsavölgyi és társa“ zenekiadói cég életbe lépett s egy csapásra meghódította annak érdekében a lelkeket. — (Alább külön fejezetben fogom tárgyalni).

E század első fele végén csekély sejtelve volt még az akkori irányító köröknek arról, hogy minő óriási szellemi, anyagi s forgalmi tőkét képez egy nemzet életében a művészetek művelése és általánosítása. Igaz, hogy e tekintetben még manapság is sok kívánni valót hágy köz- és államéletünk főleg a zenével szemközt, melynek aránylag a többi szép művészetekhez, mindig az utolsó sorban kell hamupipósködni. Vele szemben még ma is sok az előítélet s nincs teljes érzék a számára, pedig akárhogyan forgassuk a dolgot, a testvérművészetek összes ágai messze elmaradnak

tőle, ha pénzeszsákjaikat a mérlegre tesszük. Mert nagy különbség van, nemzetgazdasági szempontból az ingatlan, a holt tőke és a folyton mozgó, pezsgő érték között, mely a különbséget köztük képezi. Az egyik — a képzőművészeteké — nagy álló óceán, a másik — magát folyton felfrissítő folyamár. — A képzőművészetek kiszámíthatatlan kincse, a világ összes muzeumai, galériái s műgyűjteményeiben van felhalmozva. Az emberi élet szükségleteit fedező árucikkek rengeteg értékéről a világ kereskedelem statisztikája számol be. De minő fogalmat nyújthatunk a zene forgó értékéről, ha annak minden egyes ágát tekintetbe vesszük? Mesés eredményekre jutunk. Vegyük csak egyik szükséges anyagát: a papírost. Alig lehetne meghatározni, hány zenekiadói cég van az egész világon? De azt tudjuk, hogy vannak világfirmák, tekintélyes számban, melyek évenként több rizsma papírost fogyasztanak, mint a könyvadások és lapszerkesztőségeknek százai. S ha egy szép napon a papirgyárak arra ébrednének, hogy a világ egyetemes zenekiadói beszüntetnék a zenekiadást, nagy része aligha nem csődbe jutna. — Vagy szóljunk a világ összes hangszergyárainak anyagfogyasztásáról, vagy arról, hány számíthatatlan millió értéket képviselnek a világ összes konzolidált zeneintézetei, színházai, operaházai, tanintézetei, egyesületei stb.? — Hát az egész világon naponként szereplő primadonnák, énekművészek, hangszervirtuózok, zenekarok s ambuláns képviselői, kik annak mezei hadait képviselik?

De a zene nemzetgazdasági és kulturális nagy jelentősége, nemcsak a pénzértékre fektetendő, hanem különösen szociális és humanitárius feladatára, amelyet betölt. E tekin-

tetben csakugyan nem vetekedhetnek vele testvérei. Millió és millió munkásnak, iparosnak biztosít kenyeret s a jótékonyság bőségszaruját pazarul önti a szükölködő emberiségre s egymaga évenként többet áldoz emberbaráti és közművelődési célokra, mint minden más szépművészeti ág az irodalommal együttvéve. Hogy mindennek az előnyét Magyarországon még csak egy félszázad előtt is oly nehezen tudták felfogni és megérteni s hogy erre még manapság is csak kevesen képesek.

*

A zenekiadói cégek szaporodása egy országban, egy fővárosban mindig azt az érzéket jelzi, amely ott a zene, mint leghatalmasabban kiható művészet érdekében kifejlődik. — Más kérdés, hogy ez az érzék hogyan szolgálja a nemzeti művészetet, előnyére-e vagy hátrányára-e? Abban az időszakban, melyet jeleztem, — a 40-es évek második felének a végén; — határozottan az első eset forgott fén. Mert az akkori két kiadói cég, ugyszólván nem is adott ki mást, mint magyar termékeket. Más hangjegyekre csak tranzitó vagy megrendelési sulyt fektetett. — Hunyady hattyudala, négy kézre szolgáló nyitánya, kétkezes négy füzetes kivonata, a Fóti dal, a nemzeti színház népszinműveinek a dalai, zenéje, a Rákóczy-induló, a Szózat, a Hymnus, az évtized végen pedig a sok alkalmi magyar kompozíció: Petőfi Talpra magyarjának mindenféle sikertlen megzenésítése, a Kossuth-, Klapka-, Hunyady-indulók, Egressi B. dalai, hallgató nótái stb., mind ez akkoriban aránylag oly gazdag anyagot képezett, ami teljesen kielégethette a magyar sovinizmust. Nem is lehetett rá panasza a két kiadó cégnek, mert a hol csak egy háznál zongora létezett, annak támlájáról alig hiányzott egy is ezek kö-

zül. — Ha félszázad után, a mai fővárosi és vidéki zenekiadókat csak felényi pártolásban részesitené a sánzonok, kuplék, s más izlést rontó-bontó kiadványok felé terelt magyar közönség: talán a maiak sem idegenkednének az értékesebb magyar termékek kiadásától.

A fentemlített műveken kívül ezt a két kiadót még több cigány kompozitor is megostromolta akkor egy Svastits, Rózsavölgyi, Riszner, Palotásy s mások mellett, de az akkori közönség csak amazoknak adott előnyt. A régi alapvető magyar szerzők jóformán el lettek feledve, kimentek a divatból, másoknak kellett helyet adni. De nem kell képzelní, mintha a félszázad előtti magyar kapós zeneirók olyan pályán mozogtak volna, amely nekik még csak a legszűkebb megélhetési feltételt is biztosította volna. Kevés értéke volt még akkor a legkiválóbb irodalmi szellemi termékeknek is, hát még a zenei termékeknek? Mikor a 40-es években az Emich firma Petőfi összes költeményeit ezer forinttal honorálta s vette kiadási tulajdonába: országra szóló feltűnést keltett. Erkel Ferenc maga beszélt nekem, hogy összes Hunyady s egyéb magyar kiadványaiért az időben nem kapott annyi tiszteletdíjat, mint a Rózsavölgyi cégtől már 1861-ben Bánkban legszebb dallamai s részletei zongorakivonataért. (1000 forintot).

A mi a magyar zenészetí termékek tiszteletdíjának a kérdését illeti, az különben még a század végén sem áll nálunk brilliansabbul, mint 50 évvel ezelőtt. Valamint akkor, ugy ma is jórészt ingyen számba mennek s gyakran még igen jeles íróknak is meg kell elégedniök, ha a kiadók tiszteletdíjak helyett, néhány nyomtatott tiszteletpéldánnyal kedveskednek nekik. Minő más arány uralkodik e részben a művelt külföldön. Ott érdemes a zeneirói pályát életcéllul választani.

Nálunk még a század végén is jóformán ambíció-kérdés, sőt még az az anomália sem ritka, hogy a mi nevesebb zeneíróink külföldi kiadókhöz küldik értékesebb műveiket, akik még honorálják is. A század második felében sem állott kedvezőbben a dolog — amint látni fogjuk — s akkor is kevés olyan magyar zeneíró volt, aki pénzt látott volna fáradsága gyümölcseül. — Hát mindezt a nálunk még eléggé ki nem fejlett művészeti érzéknek lehet tulajdonítani s a kiadókat még nem is lehet jogosan okozni, mert a közönség közönyével szemben első sorban nekik is, mint a szenteknek, maguk felé hajlik a keze. Sokat hozzájárul ehez a sajtó magaviselete is, mely számtalan érdekszál tekintetbevételével nem egyszer félrevezeti indokolatlan magasztalásai s ajánlásaival a közönséget, amely a gyakori csalódás után óvatos, tartózkodóbb lesz. — Németországban, zeneileg a legmegbízhatóbb államban, számtalan szaklap jelenik meg, melyek kellően tájékozzák a fogyasztó világot. Ott kevesebb csalódás is éri a közönséget, melynél oly nagy mértékben van a komoly jóízlés kifejlődve, hogy maga is beállhat önkritikusnak.

Az új század talán e tekintetben Magyarországon is megteremti majd a szilárdabb alapot. Reméljük a legjobbat.

XXII.

Európai hirü művészek és a magyar zene.

Az a nagymérvü idegen művészi invázió, mely a 19-ik század utolsó két évtizedében Magyarországot is ellepte, a század első felében még csak nagyon mérsékelt számu volt. A 40-es évtizedben lassanként kezdett emelkedni, az 50-es és 60-as években rohamos árammal fokozódott s ma már a főváros és a vidék ugyszólván európai tranzitó állomássá változott. A század pár első tizedében megfordított volt az állapot, mert nem az idegen nagy művészek jöttek hozzánk, hanem a mi alapvető zenészeink keresték fel Bécsét, Prágát s más nagyobb városokat, hol mindig szép sikereket arattak. Lavotta, Csermák, Bihari, első sorban kiváltak mint ilyenek. A 30-as években egy pár nagy művész kezdett ugyan már Pestre is lerándulni Bécsből, de a 40-es éveknek lett fentartva, hogy jelentősebb szerep jusson az ily látogatásoknak. Ezzel s főleg a magyar zenével szemben csak két világhirü művész gyakorolt nagyobb befolyást. Liszt Ferenc (1840 és 46-ban) és Berlioz Hektor (1841 és 1846-ban). A többi udvarias közönnyel ment el mellette. Ezek mellett még egy harmadik is elismerést érdemel: Willmers Rudolf, aki már első itt-létekor (1845.) meleg rokonszenvvel viseltetett iránta s később az 50–60-as években többször ellátogatván hozzánk, ebbeli érdeklődését mindig sok hajlam és jóakarattal tanusította.

Mikor 1845-ben a később oly döntő szerepet játszott „Pesti kör“ gr. Ráday Gedeon és Fényes Elek elnöksége

alatt megnyílt, Thalberg Zsigmond, Liszt nagy riválisa, akkor volt először és utoljára Pesten. Ő is résztvett a megnyitó ünnepségben. Nagyhatásu francia felköszöntőt mondott a szintén jelen volt Erkel Ferencre, kiemelve s dicsőítve annak Hunyadyja nagy jelentőségét a nemzeti operastilus mezején. Igéretet is tett, hogy mindent el fog követni annak Párisban való színrehozatala érdekében. A dolog azonban csak az ígéretnél maradt, mert sem az ő, sem a mások törekvésének soha az nem sikerült, — legalább még eddig — hogy ez opera kikerüljön a külföldre, amit főleg szövegtartalmának lehet tulajdonítani, melylyel a monarchikus alapon álló operaházak nem igen tudtak s tudnak rokonszenvezni. Thalberg, mint virtuóz s mint a zongorajáték egyik uttörő reformátora, habár jóval magasabban állott Willmers-nél, még sem részesült nálunk oly lelkes fogadtatás- és ovációban, mint a hirtelen feltűnt norvég virtuóz, akivel szemben egymást érték az ünnepeltetések. Ennek leginkább az volt az oka, mert a sok kitüntetést azzal viszonyozta, hogy itt tartózkodása alatt írta a „Fóti dal“ és a „Sobri“-féle népdal feletti magyar ábrándjait, melyek akkor hirtelen elterjedtek s nagy divatba jöttek, mit azzal is tetézt, hogy résztvett abban a nagy hangversenyben, melyet Erkel F. rendezett szülővárosa Gyula s a békési vízkárosultak javára. Willmers egy egész új romantikus irodalmat hozott akkor forgalomba zongoraszerzeményeivel a mi szintén növelte az ő népszerűségét. Különös feltűnést keltett trilláival, melyeknek kétségkívül nagy mestere volt, máskülönben amily hirtelen feltűnt, a következő évtizedekben ép oly hirtelen elhomályosult a nimbusa s ma már úgy kiment a forgalomból, mint a régi bankó. *Vieux temps* magyar zenei ténykedését

azzal tette feljegyzésre méltónak, hogy Erkel Ferenc nagy magyar kettősét zongorára és hegedűre ő mutatta be először a szerzővel a nemzeti színház egyik hangversenyében. Liszt és Berlioz Rákóczy-átiratáról már fentebb megelékeztem, mely azt világutlevéllel látta el. A 40-es évek elején Ole Bull, a derekán Sivori Camille hegedűművészek szerepeltek s bár ezek is nagy kitüntetésben részesültek, de a magyar zene érdekein semmit sem lendítettek. Az előbbi, aki különben meglehetősen értett a művészi szélhámoskodáshoz, a 70-es években már hajlott korában még egyszer megfordult Magyarországon s az akkori gyapju-utcai német színházban hangversenyzett de minden nagyobb emóció nélkül. Csak annyit ért el, hogy Liszt F. hal-téri lakásán, egykori pályatársa tiszteletére fényes estélyt rendezett s mint a régi virtuóztítás szenzációs alakját mutatta be. — Az énekművészek közül Alboni a ritka althangu hires énekesnő részesült általános elismerésben. Bazzini hegedű- s Romberg gordonkaművész is megfordult az időben nálunk, de a magyar zene érdekében semmi nyomot sem hagytak hátra.

*

A magyar intelligens osztálynál már ez időben erősen ki volt fejlődve a nemzetközi művészet kimagasló alakjai iránt való érzék, elismerés és vonzódás. Érezte, hogy sok tanulni valója van s készséggel fel is használta az alkalmakat tőlük tanulni, okulni a maga nemzeti zenéje érdekében. Mindaddig, míg a nagy fölényű német színház fenállt, a hozzánk látogatott speciális nagy művészek is leginkább annak a szférájába vonzódtak s csak ritkább esetben lehetett őket a magyar színháznak is megnyerni. Mert akkor a két intézet már erős

rivális szerepet játszott egymással. A 40-es évek elején két ünnepelt énekesnője volt a német színháznak: Carl Henriette és Mink, mellettök a közönség is kétrészre oszlott. Az egyik a másikat igyekezett tapsaival elárasztani vagy kifütyölni. A német színházban egy ily alkalommal magam is tanuja voltam az előcsarnokban egy olyan nem mindennapi kaliberű dulakodásnak, melyben országos tekintélyű magyar főurak is résztvettek, s mely becsületére vált volna bármely alföldi csárdának. Ha a német színházban az egyik énekesnő pártja győzött s a másik átment a magyar színházba vendégszerepelni, akkor az ellenpárt ott fütyölte ki. Társadalmi és hírlapi polémiaák voltak napirenden, melyek csak olajat öntöttek a tüzre. De néha aztán jöttek élvezetesebb estélyek is, pl. mikor a fenomenális drámai énekművésznő, Hassel Barth asszony vendégszerepelt, vagy mikor a 12 éves Rubinstein Antal zongorajátéka ragadta el a közönséget. — Küzdelem és torzsalkodás, derű és boru váltakozott az egész 40-es évtizedben a magyar zene mezején. — A külföldi zeneművészek szereplésével egyidőre esik a 40-es évek derekán tul három oly hazai zeneköltő feltünése és ténykedése, akik későbben erős oszlopai lettek a magyar zenének: Doppler Ferenc, Brand (a Mosonyivá változott magyar zenereformátor) és az idegenből aklimatizálódott Volkmann Róbert. — Doppler F. mint a nemzeti színház tagja, az opera és a magyar népdalok, férfikarok terén, a másik kettő pedig az egyházi és a kozmopolitikus zene terén magasult ki. Az Erkel F. fejéből az ő Hunyady-ja, mint tudjuk, nem egyszerre ugrott ki, mint a Jupiter-éből Minerva. Az utóbb megkomponált nyitány, a Hollósy Kornélia számára írt virtuóz-énekszám obligát fuvolakisérettel (melynek Doppler volt a nagymestere) s néhány évvel utóbb a La-

Grange számára szintén betétül szolgált, nagy magyar dallam nélkül, talán soha sem emelkedett volna ez opera oly általános népszerűsége, mint amikor ezekkel teljes egységességet nyert.

Concepcio tekintetében felismerhető az a szellemi rokonság és vonzódás, mely Erkelt e két operai betéttel szemben Meyerbeer nyomán vezette. Mikor e nagy stilkeverő genialis operairó „Hugenottá“-jának az első előadása már csak egy pár nap kérdése lett a párisi nagy operában, annak igazgatója arra figyelmeztette a maestrót, hogy ha nem akar megbukni, még egy nagy szerelmi kettőt kell írnia, melynek hiányával van szerinte az opera. Ekkor írta meg néhány nap alatt a 4-ik felvonás nagy betétét Raoul és Valentine közt. A La-Grange betét nélkül is félkezű szobor maradt volna Hunyady. Mikor pedig ugyancsak Meyerbeernek előbb „Vielka“ (a későbbi „Észak csillaga“) 1846-ban először lett Bécsben bemutatva, a nagy szenzációt keltett fuvolakíséretű magándallam szolgált bizonyára előképül Hunyadyban Gara Mária hasonló szólójának. Mind a kettőt az alkalmiság érzése hozta létre. A Hollósy-Doppler-betétet a két nagy művész tökéletes hang-eufoniája, a La-Grangét pedig a művésznő szokatlan hagterjedelmé mellett, a magyar zene iránti meleg rokonszenve.

Az európai művészek nagy országutja az 50-es és 60-as évtizedekben vezet keresztül Magyarországon. Ebből háramlott a 19-ik század magyar zenéjére is a legtöbb előny, — amint látni fogjuk — mert közülök a legelső nagyságok nemcsak rokonérés vagy előzékenységből, hanem igaz meggyőződésből is oly magyar zenészeti termékeket hagytak hátra, melyek mindig diszei maradnak irodalmunknak.

XXIII.

A magyar dalegyletek első keletkezése.

Kivül esnék e munka keretén az általános nemzetközi dalegyletek keletkezési s fejlődési történetét hosszabban tárgyalni. Csak azt konstatáljuk, hogy a dalegyletek mai értelemben véve, specifikus német találmány a múlt század végéről. De a németek is rátalálnak az első levezető fonatra már a középkor trubadurjai (az ő „Minnesänger“-jeinek) egyesülési törekvésében. A mai értelemben vett dalegyleti intézmény legrégibb nyomára is Németországban találunk, hol régi krónikások feljegyzése szerint már 1673-ban Greiffenbergben, Alsó-Pomerániában virágzott olyan férfi dalegylet, melynek híre messze terjedt s hazafias és világi dalokkal fűszerezni a közéletet, tűzte céljaul. Berlinben Zelter Károly Frigyes, (a Göthével való szoros barátsága és levelezéseivel híressé lett zenetanár és szépművészeti zeneakadémiai tag) Fasch tanártársával még a múlt században megalakított s ma is virágzó „Énekakadémia“ (Sing-Verein) igazgatását 1809-ben átvevén, annak kebelében szervezte azt az első, tisztán férfiénekesekből állott dalegyletet, amely aztán az összes németországi egyleteknek mintául szolgált. — Ekkor kezdett fokozatosan kifejlődni a német férfikar-irodalom is, mely leggazdagabb az egész világon. — Az 1815-iki bécsi kongresszus után történt államfelosztások s csoportosítások után, melyek Németországot is szétdarabolták, az ismét való egyesülés eszméjét semmi sem terjesztette s erősítette meg kihatóbban, mint a német dalárszövetségek, melyek több ezerre felsza-

porodtak s százezrek ajkáról hangoztatták a fellelkesítő egyesülési dalokat. — I. Vilmos császár, az ő hatalmas kancellárja Bismarck s a franciagyőző hadvezér Moltke mind elismerték a dalegyleti intézmények hazafias s kulturális feladatát. A németországi példa után indult a többi művelt nemzet s közvetlen szomszédságnál fogva leginkább s leggyorsabban terjedtek szét a Svájcban s az osztrák örökös tartományokban, hol Németország után legizmosabban vannak szervezve s legaktuálisabb társadalmi s közművelődési szerepet játszanak.

*

Semmi sem volt természetesebb, mint hogy a 40-es években, mikor a magyarországi pezsgő szellemi élet nagy arányokat kezdett öltetni, a magyar ezt a nagy horderejű kulturális s hazafias irányu intézményt szintén meghonosítani igyekezett s már akkor le is tette az alapját. Ezzel nem azt akarom állítani, mintha nálunk már 50—60 évvel azelőtt is nem létezett volna fogékonyság az együttes éneklés magasabb művelése iránt, csak azt hangsúlyozom, hogy a dalegyleti intézmény általánosabb meghonosulását Magyarországon alig lehet korábbra tenni egy félszázadnál. De eltekintve a valóságos és népies énekléstől, maga a négy szólamu műéneklés sem volt ritka Magyarországon már egy pár századdal sem azelőtt. A reformált vallás elterjedése után, az azt fölvetett s követő magyar főurak s mások, tekintélyes alapítványokat tettek nemcsak protestáns felsőbb iskolák, kollégiumok emelésére, hanem ezzel kapcsolatban protestáns papok és tanárok képzésére is, akik rendszeren németországi vagy svájci egyetemeken nyerték kiképzésüket; ott pedig az időben már rendszeresen művelték az egyházi khorális műéneket. A külföldről hazatért noviciusok, a magyar protestáns kollégiumok-

ban is meghonosították, ami köznyelven manapság is „Kántus“-nak nevezetik.

Még hire sem volt Magyarországon a mai értelmű dal-egyleti műéneklésnek, mikor a református kollégiumok diákjainak négyszólamu kántusai már szerte ismertek és híresek voltak az egész országban. De a vallásos ének tekintetében a katolikus érsekségi s püspökségi énekkarok sem maradtak hátra, csak hogy ott inkább a vegyes, mint a férfikarokra lett a fősúly fektetve. Arról is szólnak a hazai műtörténelmi följegyzések, hogy egyes városokban, hol a németajku lakosság volt többségben, részint közművelődési, részint társulás és nemesebb szórakozás szempontjából már a 18-ik század végén s a 19-ik század elején énekegyletek alakultak s a műéneklést rendszeresen művelték templomi s világi célból. Pozsony, Pest, Buda, Kassa, Pécs, Soprony, Temesvár voltak erészben a kezdeményezők, persze német nyelven és szellemben.

A magyar nyelven való műéneklés első hajnalkora tehát a 30-as évek végére s a 40-es évekre esik, mikor a magyar nyelv, irodalom, művészet, önállóbb álláspontra helyezkedett. A magyar színház megnyitása, a magyar nyelvű operának ottani meghonosítása s a későbbi népszínművekben szereplő magyar népdalok mind több figyelemre lettek méltatva s érdemesnek mutatkoztak, hogy műéneklés alakjában is be legyenek mutatva. — Amint már föntebb felemlítém, Havi Mihály, — maga is széphangu s művelt énekes, — volt az, aki jól szervezett férfikart állított össze, — a 40-es évek első felében — melylyel még a külföldön is nagy érdekeltséget keltett. A példa hatott s utána csakhamar ugy a fővárosban, mint a vidéken is alakultak hasonlók, melyek főleg a nemzeti színház

műsoráról átvett dalok, a Szózat, a Hymnusz, a Hunyady-induló s más hazafias szellemű énekek terjesztésére fektették a súlyt. Mind e szép törekvéseknek azomban hamar véget vetettek a 48—49-i viharos események, de csak azért, hogy az utána következett évtizedben még kihatóbban támadjanak fel — amint későbbben látni fogjuk.

*

Mikor Magyarországon a dalegyleti intézmény iránt már nagyobbfokú fogékonyság mutatkozott: akkor még több kulturfaj alig mozdult meg ez irányban, ami eléggé szól amellet, hogy a magyar fajban minden kelléke megvolt s van a szépművészeti érzéknek. — Vegyük csak az olaszt, a világ legdalosabb fáját. Az ő ege alatt teremnek a legszebben csengő hangok, ő volt a legéneklőbb vonóhangszereknek a legfőbb reformátora s a legrégebb időktől fogva ő dominálta az összes énekiskolákat, de a dalegyleti rendszeres műéneklés még ma sem vert nála szilárdabb gyökeret. Mintha ez a dolog természetéből folynék, hogy amihez könnyen jutunk a természet adományából, azt nem igen vagyunk hajlandók fáradságos uton megszerezni s magunkat a fegyelem szigorú jármá alá hajtani. Ha négy velencei gondolás vagy nápolyi halász összeáll, minden dalegyleti fegyelmettség nélkül is olyan négyszólamu tiszta férfikart rög-tönöz, hogy bármely híresnek is becsületére válnék. Nem igen tartotta tehát szükségesnek e téren utánozni a német kulturát. Azért nem is fejlődött ki nála a férfikar-irodalom, melyben még manapság is szegénynek mondható. A spanyol-portugál faj, mely az olasztól latin vérkeverék tekintetében is leginkább elütő, bár szintén sok énektemperamentummal

rendelkezik, a dalegyleti műéneklés fegyelmezettsége még kevesebb talajra talált s talál nála, mint az olasznál. Vérmérséklete nem alkalmas arra, hogy zárt falak közt türelmet igénylő kitartással áldozzon a magasabb műéneklés ambíciójának. Karirodalma azért még szegényebb, mint az olaszé. — A latin népfajok közt mindenesetre a francia áll dalegyleti szervezkedések tekintetében a legmagasabban, kivált amióta III. Napoleon még a katonaságnál is kötelezővé tette azt, a nemzeti érzület érdekében. — De mindezeket óriásilag felülmulja Anglia, hol magában Londonban több ezerre megy a száma a rendszeresített dalegyleti s más énekfaji intézetek s egyesületeknek.

A dalegyleti szervezkedések iránt kiváló fogékonysággal bírnak a nagy germán s gall népfaj kisebb elágazó törzsei, minő a dán, holland, főleg pedig a svéd és norvég, melynek népdal-irodalma szerfelett gazdag s közel is esik az anyatörzsfához. Demokratikus államszervezetük is nagyban járul hozzá, hogy előnyt adjanak az oly társadalmi s művészeti szervezkedéseknek, hol nem a születés, a polgári állás, rang, hanem a hangszépség, az értelmi fölény bír elsőbbséggel. A magyar népdal-irodalom után talán leggazdagabb a nagy szláv törzsfaj, különösen pedig az orosz, lengyel és cseh. Azért ezeknél sokkal nagyobb fogékonyságra talált a dalegyleti intézmény, mint — a németet és a magyart kivéve — más európai fajoknál. A többi mellék szláv-fajok, mint a dunai tartományok szláv eredetű népei beleolvadnak az említett három főfajba s nagyobbára azok és a nyugati kultúr népek készletéből élőködnek s részben, semmi önálló szerepet nem visznek. Ugy e fajok, mint a latin népekkel másodrokonságban álló románfaj pedig azért nem alkalmas

a négyszólamu dalegyleti műéneklésre, mert hiányzik népdalzenéjükből a harmoniai változatosság. Rendszeresen minden dallamukat a folyton bűgő-orgonapontos-basszusra fektetik. Enélkül kivetkőznek nemzeti sajátosságukból. Úsznak azonban az árral s működnek náluk is nagyszámban a dalegyleti szervezetek, de csak a nyugateurópai kulturnépek irodalmából vesznek kölcsön. — Ez a kulturális intézmény azért honosodhatott meg oly erősen és szétterjedőleg a magyarnál, mert népdalainak gazdagsága dallam, ritmus és kedélyhangulatban kimeríthetlen.

XXIV.

Zene-kritika a század első felében.

Valamint egészséges, előrehajtó, üdvös parlamenti élet nem képzelhető kötelességtudó, tárgyilagos, s lelkiismeretes ellenzék nélkül: úgy beható, szakértő kritikai élet sem fejlődhetik ki ott, hol hiányzanak az erre szolgáló, megfelelő tárgyak. — A művészetekkel szemben még inkább érvényesül ez a tétel, mert előbb volt művészet s azután kritika, nem pedig megfordítva. A zenével szemben pedig még sajátlagosabb arcot ölt a kérdés, mert zene és zenekritikus, két olyan antithézis, a mely csak nagy ritkán egyenliti ki egymást. A dolog igen természetes. A képzőművészeti, az irodalmi, a költészeti, a tudományos termékekkel soha sem akad úgy meg a kritika, mint a zenei termékekkel. Az előbbi téreken, ha valaki természetellenes, ferde, ellentmondó dolgokat produkál, mindjárt segítségére jön a józan ész, a helyes szemmérték, a pozitív tudáson alapuló szak-

értelem. S ha valami elragadó hatást gyakorol, azt mindenki át tudja érezni. De nem úgy a zenei produktumokkal szemben. Itt a teremtő művész és a kritikus két különböző fogalom. Az egyik mikor alkot, nem igen szokott a kritikusra gondolni. Saját inspirációját és géniusát követi. — De a kritikusnak bele kell tudni magát helyezni a zeneköltő lelki világába, felfogni kell tudni magasabb szárnyalásu intencióját s a technikai szerkezet kellő megítéléséhez is csak a szakértelem fegyverével nyulhat. — Külömben beteljesedik nála a közmondás, hogy vagy nagyon sokat, vagy semmit sem, vagy pláne sületlent mond, s nem fordulnának elő az oly anomaliák, a melyekre feles számmal hivatkozhatik a műtörténelem, még a legnagyobb zenegéniusokkal is szemben.

Magyar zenészeti kritika a század első két évtizedében még alig létezett, időszaki sajtó hiányában sem tér, sem ember nem volt hozzá. A 30-as években, mikor az irodalmi kritika szárnya erősebben kezdett tollasodni, a zenészeti sem akart egészen hátra maradni s a Róthkrepf (Mátray) által megindított „Honi művész“ című lap volt az első, a mely hiven és kronologice kezdte jelezni a zenei eseményekre vonatkozó híradásokat, nagyon ovatosan kerülvén azomban a behatóbb kritikai elemzéseket. Ez évtized vége felé, de főleg a 40-es évek elején Erkel „Báthory Máriája“ bemutatása s a „Kossuth Pesti Hirlapja“ megindítása időszakára lehet tenni az e téren való élénkebb mozgalmat. — Az évtized folyamán aztán mind nagyobb mérvet öltött s a Hunyady-opera elbírálása a megszorodott napi hirlapok s a szépirodalmi közlönyök hasábjain már oly mélyebben beható elemzésekre talált, mely ma is megállaná a helyét. Petrecsevics Horváth Lázár „Honderüje“, a

„Pesti hirlap“, a „Jelenkor“, Mátrai „Honi művésze“ Frankenburg „Életképe“ s a német lapok mind felkarolják a zenészeti kritikát s úgy az idegen művészek szereplését, mint a hazai termékek elbírálásának érdemleges helyet adnak. — Mind e kritikák azomban — még a 40-es évek végén is, — össze nem hasonlíthatók a század második felében felmerültekkel. Ha volt is azokban megtisztulni indult irodalmi érték, de még mindig oly kezekből kerültek ki, a melyeknél inkább a műveltebb dilletantizmus, mint az alapos zenészeti szaktudás vezette a tollat. — Erre még nem volt kinevelve az akkori szereplő intelligencia. Az „ex professo“ zenészek vagy nem tudtak írni, vagy idegen nyelvek lévén, nem tudtak magyarul. Azután a magyar nyelv akkor még nem lévén kiművelve a művészeti, főleg pedig a zenészeti, a tehnikai és szépészeti kifejezésekkel szemben: sok érthetlenség, sok visszás, ferde elnevezés foglalt helyet az akkori kritikákban, melyek egészen más irányba terelték az olvasót, mint amit az író intencionált. Ennek az ellenkezője szintén a század második felének lett feltartva, hol alaposan képzett magyar zenészírók vették kezükbe a tollat, s amit irtak azt meg is tudták szakértelemmel indokolni. — De még ez sem vitte volna teljesen előre a század mai színvonalon álló zenészeti kritikáját, ha a 60-as években az első zenészeti szaklap oly elevenen, hol élesen, hol buzdítólag s felvilágosítólag nem emeli fel a szavát, melyből aztán még az addigi s azutáni amatőr zenészkritikusok is okulhattak. — Mikor a század e magyar zenészeti reformkorszakát fogom tárgyalni: tüzetesen el fogom sorolni, kik és mily eszközökkel tudták a kitűzött célt elérni. Mert a művészetek eredményes fejlődését semmi sem mozdítja

oly kihatóan elő és semmi sem gyújt oly intenzív világosságot a sötétben, mint a specifikus szaklapok, melyek ha néha nem is járnak mindig egy nyomon, sőt egymástól ellenkező elveket vallanak és hirdetnek, de végre még is megszilárdítják, megjegecesítik az igazi művészeti igazságokat.

Semmi sem igazolja ezt oly eklatánsul, mint a két vezető nagy nemzet, a német és a francia, még pedig a 19-ik század egyik legkimagaslóbb szellemi s zenei óriása: Wagner Richárddal szemben. — Egy félszázaddal ezelőtt mind a két nemzet zenészeti kritikája, egymást felülmulva gázolt Wagner géniusza letiprásában. Ma nincs már köztük ellentét, még a 70—71-ki véres háboruskodás és antagonizmus dacára sem. — Egy félszázaddal ezelőtt, egész Németország legtekintélyesebb zenészeti areopágjai állást foglaltak ellene. — Lipcsében csak a Brendel „Allgemeine Musikzeitung“-ja, s Bécsben a Zellner „Musik-Zeitung“-ja küzdött mellette, mint két elszánt Sz. György lovag. Franciaországban még Berlioz is ellene agitált, pedig oly rokonszellemek voltak, akiknek a művészet géniusza egy uton való haladást jelölt ki. Ma a franciák is hódolnak Wagner mindent magával ragadó szellemének. — Magyarországon egy félszázaddal ezelőtt szintén nem volt másképen. Az az egynehány zenész, aki már akkor kardot rántott a jövő nagy zenetítánja érdekében, elszigetelve állt s csak a pusztába kiáltotta a nevét, amire senki sem figyelt. Pedig utoljára is nekik adott igazat a változó korszellem.

*

A szakszerűen érvelő zenekritikának az ereje nem abban áll, hogy mentől többen meghallják a szavát, hanem abban, hogy ép azok hallják meg s hallgassanak reá, akiknek a ha-

táskörük olyan, hogy aztán egy százak helyét pótolja s irányítsa helyesebb irányba terelni a még meg nem győzötteket. — Ez a szaklapok feladata is. — A míg Magyarországon még csak szabadjára folyt a zenekritika, addig bizony a nagy közönség is úgy gondolkozott mint a vak, hogy nem igen vezettette magát vaktársával. De mikor a szakközönség érvekkel állott elébe minden hamis állítás ferde nézetű elveknek: el kezdett gondolkodni s inkább hajtott azok szavára, akikről eleve feltételezte a szakszerűséget.

A zenekritika, mint mindenütt a világon, úgy Magyarországon is — úgy a múltban, mint jelenben, — a szerfelett való elátalánosult zenei nevelés, izlés és befolyás folytán a legkönnyebb foglalkozásnak tartatik. Azt mondják nem kell hozzá több, mint egészséges hallérzék, sok zenehallgatás, ítélkezési rutin s bárki tollat foghat, megkritizálhatja a legnagyobb zeneköltőket, virtuózokat. — S ez elvnek volt s van is mindig számtalan elfogadója, inkább a művészet kárára, mint előnyére, kivált ha még hozzáadjuk a számnélküli szubjektív érdekeket s más hajlítható rokon- vagy ellenszenvet.

Ismertem jóformán személyesen a félszázad minden magyar zenekritikusát, de minden egyéb tiszteletreméltó tulajdonságaik mellett sem állíthatom, hogy a szó szoros értelmében képesítve lettek volna e hivatás méltó betöltésére. Vagy csak úgy találomra mondtak véleményt, vagy másodkézből vett tájékoztatások után ítélkeztek személyes állások vagy szempontok szerint. — Hogy miként áll a dolog a 19-ik század végén: elmondom erre nézve tárgyilagos véleményemet, mikor a század másik felének idevágó részéről lesz szó. Hogy ma sem mind arany, ami fénylik, s hogy ma sem kevesebb a másodkézből való tájékoztatás, s hogy ma sem

kisebb a mindenféle érdekszálak gombolyaga, mint a félszázad zenekritikai gyermekkorában: az bizonyos. A kettő közötti különbség csak az, hogy ha akkor több volt a szerénység s kevesebb a többnek látszóság ingere: manapság annál kevesebb a magábaszállás s annál több a tudást szenvelgő elbizakodottság.

XXV.

A félszázad hagyománya.

Ha összegezzük mindazt, amit a 19-ik század fele hátrahagyott a magyar zeneirodalomnak, be kell ismerni, hogy az oly nagy értékű szellemi tőkét képez, amelyre büszke lehet, mert nemcsak életképességét bizonyította be egy oly téren, melyen a legtöbb mulasztást kellett helyre pótolni, hanem ebeli ténykedése méltán kivívhatta az egész művelt világ érdekltségét és méltánylását is.

Ha a szöveges szó- és az abszolút zene közt párhuzamot vonunk s mérlegeljük forma, tartalom s fellendülés tekintetében a kettőt, határozottan az előbbinek kell adni az elsőbbséget, nemcsak azért, mert a legközvetlenebbül kiható s a legszélesebb keretű műformát, a magyar operát teremtette meg, hanem két oly nemzeti imával is megajándékozta a magyart, mint Kölcsey „Hymnusza“ és Vörösmarty „Szózata“. Az egyik a nemzeti vallásos, a másik a szabadság érzületének felel meg. — Emellett erőteljes lüktetéssel reformálta a magyar dalirodalmat, a régi klasszikus népdalokat pedig elnépszerűsítette s közvagyonná tette a népszínművek keretében.

De az abszolút zene mezején is becsesnél becsesebb relikviákat, vívmányokat hagyott hátra. Kitérítette s új irányba terelte a régi alapvető formákat. Mert természeti és lélektani viszonyok folytán ahány nemzet él a világon, annyi kedélyhangulat jut a felszínre. Ezek legfőképp a nemzeti, népzenei keretekben érvényesülnek. A magyarnak más népek mellett bő alkalma nyílt zenészeti érzelmvilágát kifejleszteni. Számos különböző népcsalád közé beékelve, nyelve, szokásai, ésjárása, örökös küzdelemben állott azok befolyásolásával s még az égálji, a talaji viszonyok következtében is sokféle szélsőségeknek volt kitéve. Ha valaki, úgy a magyar valóban minden árnyalatát átélhette s magában egyesíthette a kedély s érzelemhullámmágnak s innen van, hogy a magyar zenében a legmélyebb fájdalomtól a legpajzánabbul kicsapongó jókedvig minden lelkiállapot árnyalatát fel lehet találni. Minden fokozatnak meg van a maga jellemző dallamhajlítása, ritmusa, hangsulya, harmoniai s formai kerete.

Hogy voltaképpen hány válfaja van a magyar abszolút zenének, melyeket a 19-ik század örökölt az előző félszázadtól? efelett sokat lehet vitázni. Csak azokat sorolom fel, a melyek a magyar szellemet a leghivebben tükrözik vissza. Van egy műformája, a „körmagyar“, melyet az ő egységes konstruálásában nem az alapvetők teremtették maguknak. Akik ezt kezdeményezték, csak az előbbieik által külön megalkotottakat öntötték összefüggő egészzé, minden részt más-más elnevezéssel ruházva fel. A 30-as és 40-es években lett erősebben felkapva és elterjedve. Rózsavölgyi M., Veszter (hirneves táncművész), Egressy B., Svastics s Travnyik voltak első megalkotói. Örökké kár, hogy úgy a társadalom, mint a későbbi magyar zeneirók elejtették.

Alig néhány évig tartott az uralkodása, s már a 40-es évek végén egészen kiment a forgalomból. — Nyilván a régi nemzetközi táncműformák alapjára volt fektetve, melyeket „Suite“ néven ismer a zeneirodalom, csakhogy magyar szellemmel és kidolgozással telítve. Részei, minők az „Ünnepélyes“, „Palotás“, „Ismerkedés“, vagy egyszerűen Lépő, (mészkelt időmozamban), a Toborzó vagy Kézfogó (toborzó mozamban), a Lakodalmas (elevenebb tempóban), az Enyelgő (pajzán lépésekkel), az Epedő, Vallomás (hallgató nóta hangulattal), a Kalákás, a Friss, a Mártogató, a Cifrázat (szeszélyes variánsokkal), mind oly részletek, melyek külön már előtte is léteztek, csak harmonikus egységbe kellett önteni. Nem volt ez más, mint a francia „Contredanse — közönségesen Quadrillnak nevezett tánc — s zenefajnak a magyarrá való átidomítása mindig páros beosztású taktusnemben, miután a magyar zene sajátja nem tűri a páratlant. Ennél a modernizált műformánál egy sem volna alkalmasabb a magasabb magyar zene fejlesztésére.

A Hallgató nóta vagy Andalgó és a Toborzót hagyta a félszázad legjellemzőben örökségül a század második felének. Első alkotó része a méltóságos vagy az ábrándos lassu, mely minél szélesebbre terjed, annál inkább megfelel a magyar búsongó karakterének. De mert a magyar zenében tisztán lassu időmértékű rész ritkán fordul elő, ez a forma az élénkebb mozamu Toborzó, Bokázó lejtésével szokott egyesülni, ami még a szeszélyes figurával s végre a szilaj frissel is kiegészíti magát.

Az összes magyar zenészeti formák közt ez felel meg

leginkább annak, hogy zenénk a legmagasabb színvonalra emeltessek.

A Palotás keveset tér el a Hallgató-nótáktól, sem keret, sem kidolgozás tekintetében. Külömbőség köztük csak az, hogy kevésbé keresi a búsongó, mint a derültebb hangulatot. Már címénél fogva is az uri köröknek lévén szánva, a legrégebb eredetre vezethető vissza. A magyar büszkeség, komolyság visszatükrözésére leginkább alkalmas. Ebben leginkább összeesik a lengyel „Polonais“-el, s ez is azokhoz a formákhoz sorolható, mely a magyar zenét nemzetközi értékűvé teheti.

A félszázadnak leggazdagabb, legérdekesebb abszolút zenei hagyományát a magyar indulók képezik. Eltekintve a Rákóczy-indulótól, amely már világhírtudást nyert, itt van a Kossuth-, a Klapka-, a Hunyady-induló és a gyász Hattyu dal, melyek a félszázad előtti szabadságharcnak valódi zenei apothéózisai. Ez a forma is a legmagasabb kifejesztésre alkalmas. A zeneköltőnek szemben vele a magyar zene minden eleme, hangulata, rendelkezésre áll. Gazdag ritmikai képletek s a nyelvi prózodiához fő- és mellék láb-méreték egymásbaolvasztása, különféle s változatos hangulat-keltésre képesítenek.

Van a magyar zeneirodalomnak egy válfaja, a Csárdás, amely nem tartozik ugyan a félszázad hagyományai közé, de első csiráját megtaláljuk már a 40-es évek végén. Riszner József „Tolnai-lakodalmas“ című s a régibb Fris alapjára fektetett nagy népszerűségre szert tett szerzeménye volt az első, melyből pár év múltán a Csárdás műforma kinőtte magát. Az 50-es években nyílt számára a leggazdagabb aratás, mikor a szabadság és közélet elnyomásának gyászos korszakában, a magyar kedélyvilág nem egyszer a

vadságig fokozódott s elkeseredési tombolásban tört ki. A külföldön a cigányzenekarok terjesztették el legintenzívebben s ott még ma sem igen ismernek más magyar zenét, mely az érzelkek felcsiklandozásának legnagyobb mértékben nyit tért. Nem lehet tagadni, hogy erre pikáns ritmikai fordulatainál, szeszélyes, sőt nemegyszer bizár jellegénél fogva felette alkalmas, de az is való, hogy a magyar zene eszményi karakterének semmi sem ártott annyit, mint ép a Csárdás-zene. Az idegen nemzetiségi zenék dalritmusai derüre-borura csempészték belé magukat s ez az eltorzítási folyamat, a század második felében fájdalom, még mindig fokozódik. Alapjában nem más, mint a toborzó, a lakodalmas, a kalákas ritmusainak összevegyítése mindenféle magyar zenészeti rend, prozódiai alap és nemzeti jelleg nélkül. Mint a tenger, ez is mindenféle eredetű folyót magába vesz, melyek a nagy kavarodásban elvesztik aztán jellegüket, színüket s egy nagy kozmopolitikus habzó és hangzó óriássá fajul.

A Cifrázat, a Figura-műformáról kell még megemlékezni, amely a magyar alapvető zenének szintén a fél-század hagyományai közé tartozik. Alapjában a legkisebb terjedelmű keret, de tetszés szerint kinyújtható. Egyike a legsajátságosabb jellegűeknek, amennyiben nem igényel más harmóniai háttért, mint a tonikát és az uralgót. Akármelyiken tetszés szerint megállhat az író s kinyújthatja rajta ritmikai képleteit. Az ami a nemzetközi zeneformákban Coda név alatt ismeretes, azzal a különbséggel, hogy míg a Coda csak egy harmóniai (orgona) pontra támaszkodik, addig a magyar Cifrázat, Figura kettőt vehet igénybe.

Az itt felsorolt formák mellett még több mást is fel lehet használni műzenére a nemzetközi tárházból. Ilyenek például a Nokturnó, Scherzo, Impromptü, Ábránd, Rhapsodia, melyek szabadabb kidolgozás s eszmei ellentéteség tekintetében igen alkalmasak a magyar zenei hullámzások feltüntetésére. Még a szorosabb formákhoz kötött széles stílu alkotásokat sem veszem ki, minők a Szonáta, Rondo, Symphonia, Concert, Kamara-zene, s az ellenpontozatos formák. Csakhogy ezekhez már nagy tudás és erős nemzeti érzék igényeltetik, hogy a forma megfeleljen a lényegnek. Mert az alkotó géniusz nem sokat törődik a formával, a zenében rendesen az eszme teremtvén meg a formákat. De ezekre még nem jutott se hely, se ember a század első felében, az ebeli kevésbé-jobban sikerült kísérletek csak második felének lettek feltartva, amint látni fogjuk. Épen így áll a dolog a szózene magasabb műformáival is szemben, minők: a Múdal, Romance, Ballada, férfi-négyes, női és vegyes kar, melyek más elnevezésekkel, már a félszázad két operájában is szerepeltek ugyan, de önállóan még tért nem foglaltak.

Hogy a század második fele mit fog hagyományozni az új századnak? Ezt ki tudná előre megjósolni. A nagymérvű készletből, mely már rendelkezésre áll, csak sejteni lehet. Ez a nagy készlet olyan, mint egy gazdag mindenféle egyéni s befolyásolt izlést feltüntető bútorraktár, melyben össze-vissza van hányva az értékes, az értéktelennel, a barokk a tiszta vonalakkal, a speciális nemzeti a kosmopolitikus jellegüvel. Öntudatos rendező kezeknek kell jönni, a melyek elválasztják az egymáshoz nem illőket, s kimutaszák az irányt, melyen tovább lehet s kell fejleszteni a lé-

nyegest, hogy a mi tisztán nemzeti, az megmaradjon a jövőben is annak, s a mi eltévesztett utra tért, azt temesse be s tegye járhatlanná a magyar zene géniusza.

XXVI.

Az egyházi és a magyar zene a félszázadban.

Ez a kettő csak távolról vagy épen nem érintkezett egymással. Szorosabb kapocs nem létezett köztük. A katolikus templomi mit sem törődött a magyar zene aspirációival, ez pedig egészen kihagyta amazt a számításból. Mindenik elkülönítve élt és működött a maga külön világában. Nemzeti szellemet az előbbi már csak a latin szertartásnál fogva sem ismert s a nyelvi különbség, mint elválasztó fal emelkedett köztük. — Nem lehet pedig tagadni, hogy Magyarországon a félszázadban a katolikus érsekségek és püspökségek templomi ének- és zenekari tagjai, regenschorijai, orgonásztették le az alapját az általános zenei művelődésnek. Legtöbbnyire bevándorolt idegen származásúak voltak, de a bentszülött magyaroknál jóval magasabb zeneképzettséggel bírtak. A mise s egyéb szertartásokhoz szolgáló zenei részekről sem volt szükség külön formákról s tartalomról gondoskodni, mert azokat bőven szolgáltatta a nemzetközi nagy zeneirodalom. A katolikus főpapok közt mindig voltak kimagasló mecénásai a szépművészeteknek, a zenének is. Patatics nagyváradai püspök pl. már a múlt században híres volt ebeli tulajdonságáról. A híres német zeneköltő és operairó Dittersdorf, több évet töltött udvaránál mint egyházkarnagy s az ő kedvéért még külön színházi zenekart, szin-

padot is bocsátott rendelkezésre. Az esztergomi, a kalocsai, az egri érseki főegyházak, a pécsi, kassai, nyitrai püspökségek főpapi udvarai híresek voltak e század elején, mint zenét művelők és pártolók. De mind ennek kevés vagy ép semmi behatása sem volt a félszázad magyar zenéjének a kialakulására.

A protestáns egyházi zene is csak annyiban birt vele szemben szorosabb érintkezési pontokkal: mert nem volt utjában először a nyelvi különbség s másodsor, mert a korális és a zsoltár-énekek nem állván az ambroziánus, gregoriánus énekek alapján: szabadabb légáramhoz juttatták a külső magyar népelettel. Eredménye meg is nyilatkozott, mert nem egy protestáns egyházi koráldallamból képződött világi népdal és viszont. Az egyesült és nem egyesült görög egyházi ének és zene, alig jöhetett (s még ma sem jöhet) tekintetbe ép a nyelvi különbség folytán és általában mint olyan faktorral szemben, mely ugyszólván az általános magyarországi zenekulturán sem igen lendített valamit. Az egyházi és a magyar zene közt szorosabb érintkezés szintén a század második felének lett feltartva, hol a kérdés a nyilvánosság terén is behatóbb megvitatás tárgyát képezte ugy katholikus, mint protestáns szaktekintélyek részéről.

Az egyházi zene művelői hazánkban az első félszázadban sokkal könnyebb, kedvezőbb, mondhatni kényelmes helyzetben érezhették magukat, mint azok, akik a világi magyar zene fellendítésén fáradoztak. Formákat teremteni, azokat nemzeti szellemmel ellátni, ez vagy ama téren reformlépéseket tenni: ez a nehéz feladat várt rájuk, míg amazok készen találták, amire szükségük volt. Ha egyházi műveket kellett előadni: cseberszámra merithettek a német vagy más

nemzetközi irodalom kútjából. Ha pedig egyikét vagy másikat a teremtés ösztöne is megszállta: akkor sem kellett messze az ideálvilágba kalandozniok, mert ugyanabban a bőségesen buzogó forrásban mindenre találtak mintát, formát, hangulatot. Egész misék vagy betétek, mint: Kirie eleison, Kristeleison, Graduale, Offertorium, Te Deum, Credo, Pater Noster, Agnus Dei, Sanctus vagy Stabat mater, Rekviem, Miserere stb., ahová csak néztek, mindjárt találtak rendelkezésre szolgáló anyagot. Csak módosításra volt szükségük, mert az általános stíluson úgy sem lehetett, nem is volt szabad változtatni. De mi mindennel kellett a magyar zene megteremtői vagy fellendítőinek megküzdeni? S aztán mi maradt fen mindama rengeteg halmazból, amelyet összeirtak az akkori magyarországi zeneirók, jobban mondva utánczó? Alig valami vagy semmi, míg ellenben a Kölcsey-hymnusz, a Szózat, Hunyady László opera-részletei, a Rákóczy-, Kossuth-, Klapka-, Hunyadi-induló ma is él s bizonyára még a jövő században s azután is fognak élni.

*

A félszázadban kiválóbb egyházzene-irók voltak, Pesten: Bräuer Ferenc, Engesser Mátyás, Thill Nándor, Hora János, Vogel Alajos, Langer János, de mindenek felett Brand Mihály (a későbbi magyar zeneköltő (Mosonyi). A vidéken: Esztergomban Seiler Károly, aki egymaga megszámlálhatlan miséket s misebetéteket irt s hagyott hátra még a század második fele számára is. Pécsen Schmidt Péter az első magyar stílusú miseszerző. Nagyváradon Dolegni Vilmos, Lugoson Wusching Konrád s mások.

*

A 19-ik század második felében az egyházi és a magyar zene egész más irányba lépett egymással. A magyar zene továbbfejlesztőinek a gondja minden térre, minden irányban kiterjedt. Nem kerülhette ki tehát figyelmüket az egyházi zene sem, melynek művelői sorában mindegyre többen támadtak, akik a világi stílus reformtörekvéseinek is buzgó s lelkesült barátjai voltak. Sokat hozzájárult ehhez az a körülmény, hogy a katolikus mise s egyéb szertartásainak részletei magyar nyelvre sikeresen lefordítva, szélteben forogtak a nyilvánosság terén. Önként kínálkozott az alkalom, hogy a latin szöveget felcseréljék a magyarral s ha már felcserélik, magyar zenei szellemmel is igyekezzenek telíteni. De feltámadt az ösztön a régi magyar egyházi énekeket, imákat is felkutatni, összegyűjteni különféle alkalmak használatára. Mindez fokozta az érzéket a magyar egyházi zenét is nemzeti irányba terelni. Hogy e törekvés egyedül a katolikus egyházi zenére szorítkozott, magától értetik, mert a helvétvallású szertartásnak erre semmi szüksége sem volt, állván az tisztán magyar s a régi klasszikus katolikus egyház hagyományos stílusától elütő alapon. A világi dalegyletek, férfi s vegyeskari szövetkezetek elszaporodása szintén ez irányba hajtotta a vizet. Azok élén sok esetben egyházi állomásokat elfoglaló vezérkarnagyok állván, azok ambícióját erősen táplálta a vágy, külön miserészleteket, sőt egész miséket is énekkarra írni s úgy mutatni be az ájtatos közönségnek.

A nemzetközi egyházi zene több válfajának a reformálása is, minők az Oratorium, a Rekviem s mások, a század másik felére esvén: ez sem téveszthette el igen erős befolyását a nemzeti tartalom megizmosítására, amint ez a francia, német, olasz egyházi zeneirodalomban is érvényesült.

Ez irányban nálunk leghatalmasabb lökést a Liszt F. magyar koronázási miséje adta, (miről később lesz szó) amely bár latin nyelv alapján állott, de kidolgozásában bámulatos geniálitással használta fel a magyar motívumokat, ezek közt még a Rákóczy-indulójáé is. Egész falánksz egyházi zenéíró tömörült aztán ily irányban, (a legjelesebbek névsorát nem fogom elmulasztani méltányolni a maga helyén) akiknek a nevei méltók a megörökítésre.

*

Több részről, kivált a katolikus egyházzene orthodoxsisták (az ugynevezett gregoriánusok részéről) erős ellenáram támadt az iránt, hogy vajjon célszerű, a régi katolikus egyházi zene szellemével megegyező-e a nemzeti irány illetően kieroszakolása? A nézetek, a meggyőződések lehetnek különbözőek s több tekintetben jogosultak is, de én részemről azt tartom, hogy a tárgyilagos igazsággal talán mégsem egészen ellenkezik és nem szakrilégium, ha az istent minden nemzet a maga nyelvén és érzülete szerint imádja, dicsőíti.— A történelmi fejlődés is tanuskodik emellett s akárhány nemzet, népcsalád van a világon, amelyek le nem térnek ez ideális alapról. De maga a katolikus egyház fejlődése, módosulása is inkább mellette, mint ellene bizonyít. Az újabb idők reformfordulataival szemben mennyi prerogatívájáról mondott le, anélkül, hogy szellemi lényege, ereje megváltozott volna? Történelmi tény, hogy a katolikus egyházi zene sem stagnált mindig egy helyben. Más volt az a keresztény időszak első századaiban egészen Nagy Gergely pápáig; azután ismét más a középkorban Palesztrina és Orlando Lassus korában; meg-meg más a legutóbbi két század legkatolikusabb egy-

ház-zeneköltői idejében. — Az ó-kor kulturápei vallási szer-
tartásaik dolgában mindig nemzeti alapra támaszkodtak. Ázsia
legnagyobb tömegü népfajai ma sem engednek egy jottát is
ez elv érvényesítéséből s a legnagyobb nyugateurópai kultur
nemzetek is alkalmazkodnak a korszellem igényeihez. Hát
csak a magyarnak ne lenne szabad a maga nyelvén és érzü-
letével követni a mellette, körülötte uralkodó példákat?
Ebben nem lehet látni sem ethikai igazságot, sem korszellemi
előhaladást. — Az egyesült görög-katholikus templomokban
a rituális éneklési modor ma is a román népzene, orgona-
pontos alapján áll. A nem egyesült görög vallásuak pedig
még egész Oroszországban is a Bizáncban meghonosult s
azóta fenmarad Ambroziánus énekmodort követik, mindenik
a saját maga nemzeti nyelvén.

Nem lehet az ellen semmi kifogás, hogy a tiszta gre-
goriánus stílus is ne érvényesüljön a katolikus egyházi zene
körében. A nagy klasszikusok iránt viseltető kegyelet s az
örökbecsü egyszerűen magasztos stílus ép úgy feljogosít
erre, mint az ős szépművészeti relikviáknak a megőrzése.
De mellette ép úgy jogosult a nemzeti szellem érvényesü-
lése is, mely az egyház körében mind szorosabb kapocscsal
köti össze a nyilvános nemzettesti közéletet.

XXVII.

A félszázad szereplő magyar művészei.

Nem az első félszázadban szerepelt magyar zenei alapvetők, uttörők, ujitók, s reformerekről akarok e fejezet alatt megemlékezni, akiket már előzőleg úgy is ismertettem, hanem azokról, a kik a művészeti élet különféle terén oly kiható segédcsapatot képeztek, mely nélkül a vezérek győzelme kevésbé lett volna biztos. Olyanok voltak ők a kezdeményezés s későbbben a fejlesztés korában, mint a fényes hadjáratok tervezői mellett az operáló vitéz katonaság. — XIV. Lajos a nagy francia „Roi soleille“, egyik hadvezérnek gratulált a kivivott győzelem után, de az így válaszolt: „Köszönöm Felség a kitüntető szavakat, de egyszersmind kérem emlékezzék meg arról a negyvenezer francia katonáról is, a kik mellettem s velem küzdöttek kivívni a győzedelmet“. — A 19-ik század zenéjének az írója is ugyan ezt mondhatja, mikor a félszázad magyar művészei névsorát egy csokorba köti. Mert mit ér a művészet bármely ágában a legszebb gondolat, a legmagasztosabb törekvés is, ha nincsenek, akik azt megvalósítani, érvényre juttatni képesek. Maga Beethoven sem szállt volna soha a halhatatlanság Valhalájába, ha szellemi termékeit soha elő nem adták volna, ma is ott heverhetnének művei az íróasztal fiókjában s nem tudná senki, hogy élt a zene legtökéletesebb géniusza. A magyar zene vezéreinek alkotásairól sem tudna mitsem a 19-ik század, ha már az első félszázadban nem lettek volna oly művészek, akik testet tudtak

adni az eszméknek. Alkalom, hely, konformis anyag s másodteremtő képesség kell ahoz, hogy a művészeti termékek érvényesüljenek. Az alkalom, a hely megjött a nemzeti színház megnyitásával; s az anyagot az akkori művészi nagytehetségek szolgáltatták. Ezeknek a kicsucsosodása a 40-es évtizedben hágott tetőpontra. Erkel operáihoz, Szigligeti népszinműveihez s a hangversenytermek pódiumaihoz oly erők álltak rendelkezésre, mint első sorban Dériné, Schodelné, Molnár Leopoldina, Éder Lujza, későbbben Hollósy Kornélia, Udvarhelyi Miklós, Pecz, Farkas, Stéger, Füredy Mihály, Benza Károly, Szerdahelyi József, Kőszeghy Károly. Mellettük Lászlóné, Mocsonaki Amália, s még többen az első magyar művész-gárdából.

Többen ezek közül méltók az intenzivebb jellemzésre. Pl. Dériné (szin- és énekművésznői kettős csillag) és Schodelné az izmos drámai erőt képviselték. Hollósy Kornélia a legfinomabb szövésű brüsszeli csipke az eszményi lírai ének terén, kinek egyetlenes csalogány csattogásu, tiszta csengésű trilláit ma sem érte utól a magyar opera egyik utóda sem. Emellett legkihatóbb szövetségese volt a magyar dalköltőknek s Egressy B. dalainak legméltóbb bemutatója s terjesztője. Füredy a népszinművek magyar dalaival, azoknak országos diadalmenetet szerzett az ő elbájoló fenomenális hangjával és hamisítatlan magyaros előadásával. Udvarhelyi volt Hunyady első Gara Nádora. Szerdahelyi mint énekes és népszinműi zeneszerző, átíró, Egressy kollaborátora a magyar zene elsőrendű fellendítői közt tette magát érdemessé. Benza a páratlan buffó, aki máig sem találta meg pártját. Kőszeghy a magyar opera leghivebb szolgája, aki négy évtizeden keresztül, soha külföldi babérok után nem áhitozott. — Az instru-

mentális zene terén a sokoldalú Doppler Ferenc és Huber Károly, Szuk Lipót, Ridley Kohne, a pálya kezdetén az aszcenzió jegyébe lépett Székely Imre, Reményi Ede, Fáy Gusztáv, Zerdahelyi Ede, e munka írója, Hauser Miksa; a népzeneben kiváló Riszner József, Svastics János stb. Ezek mind oly segítő csapatot képeztek, akik nélkül a 19-ik század első fele, soha sem lépett volna diadalmasan a másodikba.

*

A félszázad közös törekvését erélyesen támogatták a bár kevés számu de annál buzgóbb magyar zenei mecénások, mint különösen gr. Fáy István máltai lovag és Fáy Antal, Reményi Ede későbbi ipja. Mind a kettő fontos szerepet játszott a század magyar zenészeti életében. Mind a kettő kitünő zongoraművész volt s mint magyar zeneelőadók s rögtönzők széles körben lettek ismeretesek. Fáy István lett kiadója s első sorban terjesztője öt füzetben „A Magyar zene gyöngyei“ címen a régi alapvetők szerzeményeinek. Nagy ellenszenvvel viseltetett minden nem magyar zene iránt, ellenben a már akkori magyar operák kivonatait mindig a zongoráján lehetett találni. Fáy Antal egyike volt a leggeniálisabb zongorajátzóknak. Ha heve elragadta, vége-hossza nem volt magyar rögtönzéseinek még pedig oly eredeti vonásokkal, hogy senki vele nem mérkőzhetett. Mint elismert zongoraművész, több hangversenyben is ragyogtatta képességét. Nem volt alaposan képzett zenész, de azért folyton irt a legnehezebb stílusban, nem törődve sem szabálylallyal, sem formával, sem a gyakorlati kivihetőséggel. 1847-ben az elhunyt József nádor halálára „Gyászhangok“ címen terjedelmes magyar ábrándot adott ki, melynek sfinkszszerű

tételeit sem akkor, sem azután senki nem tudta megfejteni. A legrajongóbb magyar zenész-tipust képviselte az egész században. Szoros baráti viszonyban álltam vele egész haláláig, de lelkesebbet nálánál nem ismertem. Ha szerencsétlen felfordulás következtében a lábát el nem törí, mely évek hosszú során át a szobához kötötte, még igen előnyös tényezője leendett a magyar zene további fejlesztésének.

Nem lehet kellő méltatáson kívül hagyni b. Prónay Gábort s gr. Festetics Leót sem, akik mint az akkori időben keletkezett s izmosodni kezdett pestbudai zenede élén állva, Mátray Gábor igazgatása alatt, a magyar zenének mindig buzgó ápolói és pártfogói voltak. Kiváltképen Mátray Gábor, aki mint író és szerkesztő is kiható fellendítő szerepet játszott a 40-es évek zenészeti mozgalmában.

*

Az itt nagy vonásokban bemutatott magyar zenészeti gárdának a száma nem volt nagy, de annál több a lelkesedése mondhatni önfeláldozása. Kitartottak hiven, kezdettől fogva pályájuk végeig s ebeli erényüktől el nem tántorította semmi más érdek, tekintet. — —

Az akkori magyar közönség is más volt, mint a mai. Az sem volt nagy, de az érintkezési pontok közte és a művészek közt szilárdabb kapcsolatot képeztek. Nem voltak úgy megoszolva, mint a mai egymásra torló versenyben. Kevesebb volt a válogatás s kevésbé felcsigázottak az igények. Ezt a második félszázad nagymérvű tehnikai és szellemi kifejlődése hozta magával. A sokáig fölényben állt német színház megsemmisülésével egyedül maradt a nemzeti színház, hol a művészet apostolait mind együtt lehetett találni. Ter-

mészetes, hogy azok kihatása a közönségre és viszont, nem különítette úgy el a művészek ambícióját, a közönség követelményeit. Békésebb volt az egyetértés, együttérzés. S ép ez kellett az akkori magyar zenészeti aspirációknak. Enélkül nagyon hamar kiszáradtak volna gyökerei.

Ha a félszázad előkelő zenészeinek a közreműködését még a barna zenekarok jelesebb vezérei s naturalistáival is kiegészítem, mint Boka Károly, Fátyol Károly, Bunkó Ferenc, Dombi Marci, Martinovics, Salamon, akik amazok működési vonalainak mindig számottevő elő- és hátvédjét képezték, jóformán mind elsoroltam annak a falánksznak számbavehető tagjait, akik az ő összetartozóságuknál fogva megnyerték a félszázad hódító zenészeti csatáját. Mert arról a számtalan közlegénységről, de még arról a számtalan egy-, két- s háromcsillagos főbb s altisztekről is, akik az ily félszázadra terjedő szellemi hadjáratban száz és ezer alakváltozatosságban szolgálják az ügyet, itt elvérzenek, ott hátrálnak, itt dezertálnak, ott arcvonalt változtatnak, szóval : az örökhullámzásu mezei hadakról ki tudna számot adni úgy, hogy az egész század képvásznának minden legkisebb pontja is megfestve lenne? — Erre egy század munkájára s egy könyvtárra lenne szükség. Mértföldjelzőket felállítani, de nem minden mértföldet milliméterekre osztani: — csak az lehet a feladat. Mint a magyar szabadságharcnak megvoltak az ő névtelen hősei: úgy megvoltak a 19-ik század magyar zenéjének is.

XXVIII.

Liszt Ferenc a félszázadban.

Liszt Ferenc, ez a Magyarországra oly sok világhínyt vetett géniusz, a félszázad lefolyása alatt kétszer látogatta meg hazáját, hogy mind a két ízben (1840- és 1846-ban) itt hagyja szellemének termékenyítő erejét és jótékony szívének bőségszaruját. Habár alig van művelt olvasó, aki ne ismerné az ő élete folyásának legmomentuózusabb részleteit, mégis alkalmoszerűnek és erkölcsi kötelességnek tartom e munka keretében, ha csak nagy vonásokban is az ő életrajzát bemutatni s jellemezni.

*

1811-ben született okt. 22-én Raiding faluban, Sopron-mégyében. Atyja Ádám, előkelő magyar nemesi családból származott s herceg Eszterházy egyik uradalmi hivatalnoki állását töltötte be. Egyetlen fiát gondos nevelésben részesíté s a papi pályára szánta. Anyja is buzgó katolikus érzelmeket táplált benne. Az atyja szenvedélylyel szerette s művelte a zenét, maga is kitűnően kezelvén a zongora,- hegedű- és gordonkahangszert. Ferenc fia már hat éves korában elárulta rendkívüli zenetehetségét, melyet kezdetben maga vezetett. Haydn és Hummellel szoros barátságban állván, azok még inkább buzdították a gyermek teljes kiképzetésére. Kilenc éves korában már nyilvános hangversenyben lépett fel Sopronyban Hummel és Ries versenyműveit játszván bámulatos érett felfogással. Előkelő mágnáscsaládok álltak össze, mint a herceg Eszterházy, gr. Szapáry, Apponyi, Erdődi,

Amandée, akik évenként segélyezték az apát, hogy fiát gond nélkül kiképeztesse. Hummellel nem tudván megegyezni, Bécsbe Czerny Károly vezetésére bizta, aki Ferencet a legnagyobb lelkiismeretesség és önzetlenséggel oktatta s tiszteletdíjat nem is fogadott el. Czerny csakhamar belátta, hogy rendkívüli tehetséggel van dolga, aki rövid idő alatt már mindent elsajátított. A zeneszerzésben Salieri vezetése alatt hasonló eredményeket mutatott fel. Beethovennek is be lett mutatva, aki rendkívül nagy jövőt jósolt számára s első bécsi hangversenye alkalmával nyilvánosan is megölelte s homlokon csókolta. Erre a csókra Liszt egész fényes pályája alatt a legbüszkébb volt. A bécsi nagy siker után atyja Párisba vitte, hová az anyja is kísérte. Ott nem sikerülvén a zenedébe magát felvétetni, magánleckéket vett Reichhától és Paertől. Nagysikerű hangversenyeket adott aztán Francia- és Angolországban s mint 16—17 éves ifju már az egész párisi világot meghódította. Egyszerre nagy változáson ment át kedélyvilága. Vallásos rajongásba esett. Atyja, hogy szórakoztassa, a Boulognei tengeri fürdőbe vitte, de ott az a csapás érte, hogy atyja meghalt s magára maradt. Első gondját képezte az anyját Párisba hozatni, kit egyelőre 100,000 frankkal biztosított. Párisban telepedett le a művészetnek élve. Szerencsétlen szívviszonyt kötött, amely annyira lehanyagolta s elvette életkedvét, hogy kész volt lemondani a művészeti pályáról.

Ekkor lépett fel Paganini, az ördögös hegedűművész, s nagy diadalai visszaadták őt a művészetnek. A juliusi francia forradalom pedig kiragadta lelkét a vallásos ábrándozásokból. Hugó Viktor és Berlioz Hektorral lépett szorosabb szellemi viszonyba s 1833-ig újabb művészi diadalokat arat.

Ekkor ismét elvonul a világtól s Genfbe teszi át lakását. Komoly tanulmányok mellett magas művészeti célok elérését tűzvén maga elé. Amerika lett célja újabb műutazásának, de Thalberg párisi fellépése s diadala elterelte tervétől. Sietett Párisba, hogy megmérkőzzék vele az Eris almája elnyerésében, ami fényesen sikerült is neki. Mert a párisi kritika és társaság így jellemezte a kettőt: Thalberg a legelső, de Liszt az egyetlen. Olaszország, Velence és Bécs további célja műutazásának. Azután 10 évig 1848-ig élete nem volt más, mint a diadalok, kitüntetések szakadatlan sorozata, melylyel, mint utólrhetlen művész és páratlanul jótékony nemeslelkű ember, Európa minden részében oly mérvben lett elhalmozva, minőben előtte és utána még egy művész sem. Ekkor lemondva a nyilvános virtuózi pályáról, egészen a zeneköltészetnek szentelte további életét. Weimárban telepedett le s ott 1862-ig működött, mint udvari karnagy. Tizen-négv évi ottani működése legkihatóbb fejezete lett életének. Altenburgi lakása, melyet a nagyherceg bocsátott rendelkezésére, gyúpontja lett az akkor keletkezett új zeneirány mozgalmának s találkozó helye az egész világ művészi nevezetességeinek. Egész serege vette körül a legtehetségesebb tanítványok és elvtársaknak, kikkel minden téren s irányban igyekezett érvényt szerezni az új reformiskolának. Wagner Richárdnak nemcsak szóval, tollal, hanem gyakorlatilag is leghatalmasabb apostola lett s akkori dalműveinek is első szerzett elismerést. Ez időben írta symfoniai zenekölteményeit s más téren is nagy tevékenységet fejtett ki. Az ő művészeti neveléséből került ki ez időben egy Bülow, Tausig, Raff, Cornelius, Bronsard, Prukner, Lassen s

mások, kik úgy a virtuóztatás, mint a zeneköltészet mezején európai nevezetességekké váltak.

*

1856-ban Szcitovszky hercegprimás felkérésére írta meg „Esztergomi miséjét“, mely a bazilika felszentelési ünnepségén, az ő személyes igazgatása alatt lett először bemutatva. — 1862-ben megvállván weimári állásától, Rómába tette át lakását, hol a Monte Marioi kolostor magányában írta „Magyarországi szent Erzsébet“ oratoriumi legendáját, mely 1865-ben lett Budapesten először előadva a nemz. zenede negyedszázados emlékünnepe alkalmával, személyes vezetése alatt. Ez évben vette fel az egyházi kisebb rendeket s „Abbé“ címet viselt. 17 évi visszavonulás után ez évben játszott ismét nyilvánosan, hazai jótékony célokra, mely közel 7000 frtot jövedelmezett. — 1867-ben „koronázási magyar miséje“, 1873-ban az ő félszázados jubileuma alkalmával „Krisztus“ oratoriuma került először előadásra, szintén Budapesten.

Már 1870-től kezdve, mikor nálunk Beethoven születésének századik emlékünnepejét vezényelte, majd minden évben több időt töltött hazájában, miglen 1875-ben az életbeléptett orsz. kir. zeneakadémia elnökévé neveztetvén ki, azóta annak élve, a téli hónapok tartama alatt rendes lakosa lett a magyar fővárosnak, hol ő vezette a legmagasabb zongorakiművelés osztályát.

Amióta a nyilvános virtuózi pályától visszavonult (1848) ha tette, mindig csak jótékonycélu hangversenyekben vett részt, úgy hazájában, mint a külföldön. Sok-sok százezer forintot tesz ki az az összeg, melyet ez uton haláláig a jóté-

konyság, a kultúra s a művészet céljaira fejedelmi bőkezűséggel áldozott.

Az ő eseménydús életének minden részletét elsorolni, ehhez külön kötetek kellenének. A 19-ik század második felére esnek legkijáratóbb működései Magyarországon s a mi százados zeneéletünk, és a magyar zene fejlődési szálai úgy össze vannak fonódva itt töltött éveivel, hogy midőn azokat tárgyalni fogom, minduntalan vissza fog kelleni térni azokra. E fejezetben csak egyéniségét akartam megrajzolni, mint virtuóznak és zeneköltőnek.

*

Mint virtuóz zárkövét képezi a 19-ik század zongoraművészetének. Tehnikájában egyesült mindaz, ami más virtuózok legragyogóbb tulajdonságai közé tartozott. Mindeniknek a művét, szellemét vissza tudta tükrözni a legtökéletesebben, de az övét senki úgy nem, mint ő maga. A zongorairodalmat egészen új alapra fektette s a régi és új klasszikusokat új életre ébresztette. Ő volt az első, aki Beethoven csodás szonátáit az ő teljes értékükben mutatta be a világnak. Bach, Händel, s az ellenpontozatos stílus nagy mestereit is ő magyarázta meg legérthetőbben. Emellett a régi és újabbkor romantikusai: Scarlatti, Clementi, Mozart, Weber, Schubert, Field, Chopin, Mendelssohn, Schumann stb. mind neki köszönhette elnépszerűsödését. A költészet és szenvedély minden húrján tudott a szívhez és az agyvelőhöz szólni. A zongoragyártás műiparát is ő vitte egy félszázaddal előre, mert az ő játékához kellett a hangszerek szerkezetét alkalmazni.

Irt tizenhárom szimfoniai költeményt nagy zenekarra (köztük hármat magyar jellemzéssel, minők: Hungária, Hunnok harca és Heroide funebre (gr. Batthiányi Lajos emlékére) két monumentális oratóriumot Szent Erzsébet, s Krisztus címen, két szintén monumentális misét: az esztergomi és a koronázási s a mellett számtalan egyházi, vallásos tárgyú művet, mind reformszellemben úgy formailag, mint tartalmilag. Művei a világ elsőrangú kiadóinál jelentek meg. Mint író is kimagasult ragyogó stílusával és eszméi gazdagságával. Összes levelezését a 90-es évtizedben a lipcsei Breitkopf és Härtel cég adta ki, Lipsius Mari (La Mara) rendezte sajtó alá, ezek közt számosan szerepelnek azok is, melyeket magyarországi barátaihoz írt s melyek élénk világot vetnek a 19-ik század zeneviszonyaira.

Mint zeneköltő, átíró, alkalmazó, mesés termékenységet fejtett ki. Az ily összes műveinek a név- és címsorozata egymagában köteteket tesz ki. Vannak műágak, melyek külön irodalmat képeznek, ilyenek pl. Schubert összes dalainak, magyar tánc- s induló darabjainak, Beethoven szimfonáinak zongora-átíratái, magyar rapszodiái, saját zenekari műveinek, egyház-zene-szerzeményeinek minden alaku átíratái, stb. A zene minden válfajában kimagasult, egyet kivéve, az operát. Ehez nem érzett magában külön etikai vonzalmat. Ezt a műfajt csak nagyszámu parafrázisaiban hagyta hátra.

*

Az ő félszázadbéli működését már előzőleg jellemeztem. Ami a második félszázadra esik, akár biografikus, akár művészeti ténykedés, akár társadalmi sőt még politikai befolyás tekintetében is, az későbbben ki fogja magát egyenliteni, mert

a 19-ik század magyarországi zeneéletét átadni a következőnek az ő neve s ténykedése nélkül annyi lenne, mint hadjárat történetét a magyar szabadságharcnak, annak eposzeikus eseményei nélkül.

XXIX.

Lázás két év.

Melyik két év lehetne ez más, mint az 1848—49-i, amelyek a magyar nemzet lelkét és testét oly óriás hullámhegyek közé sodorták, hogy az azok közül való kimenekülésre vagy csak teljes diadallal, vagy elmerüléssel lehetett gondolni. Láz gyötörte nemcsak a magyart, de Európa minden népét. Hol az egyik bukott el, hol a másik ért partot. Legtovább tartott a magyar hősi parokzizmus, mely után végkimerülés, kínos tetszhalál következett. Fény és árny, világosság, sötétség, diadal, csüggedés: ezek váltakoztak gyors egymásutánban, rombolva, tombolva, alkotva, építve, keresve de el nem érve a célt. — Az 1847-ik év még ragyogó reménysugarakkal végződött, de a rákövetkező 48-ban már egész erejével kitört a láz és söpört végig minden nemzeti kulturális téren.

A magyar zene megújodási építkezése sem képezhetett kivételt. Megállt izmosodása útjában s kereste az apathia labirintjából való kijutást, de mindenütt elzárva találta maga előtt a kapukat. A márciusi napok izgalmi minden más érdekeltséget háttérbe szorítottak. Irodalom, költészet, dráma, tudomány, nemzeti színház, mind a politika s az államreformok szolgálatába állott. — Csak Petőfi szellemének

lángostora perzselte halomra a szellemi mezőket. A zenei élet Pestről jóformán felköltözött Pozsonyba, de ott sem fejthetett ki semmi kihatóbb akciót. Az az egypár magyar művész, aki ott összpontosult, minden törekvésével elveszett részint a város idegen szelleme, részint az események izgató árjában. Amit a hangversenyek magyar szellemben építettek, azt mindjárt lerombolta a városi német színház s a Bécsből lejárt művészek zenéje. — Bartay András — a nemzeti színház sokéremű volt igazgatója, — szintén egyike volt a kisszámú csoportnak. Ő nagyobb kaliberű zeneművet mutatott be, az elhunyt József nádor apothéozisára, sok erőt, fáradságot és kiadást áldozott reá a városi vigadó nagytermében, de csak közönnnyel találkozott még az aulikus körökkel is szemben. Zerdahelyi Ede, Hauser Miska s e sorok írója, széles és befolyásos összeköttetésüknél fogva a magyar mágnási és a megyei követek körében, szerencsésebb partokra jutottak úgy a hangversenytermek, mint a szalonttartó élitvilágban. Pestről ez időből még ennyit sem jegyezhetünk fel. A Nemzeti Kaszinó, az Ellenzéki Kör beszüntették rendes havi zeneelőadásait, más dolgokkal lévén elfoglalva. Hangversenyzők nem jelentkeztek s a nemzeti színház operája is elvesztette vonzerejét, dacára több új darabnak, melyet színre hozott, mint: Verdi Machbet-je, Lorzing Cár és ács s Mercadante Horácusok és Curiácusok friskeletü dalműve. De még az akkor nagy divatba jött Flottow Mártá-ja mellett is közönnnyel ment el a közönség. Pedig az opera személyzete és zenekara már oly magasra hágott, hogy a régi német színházét bátran kitörülhette az emlékéből. A dráma pedig épenséggel pangott. A lapok már nem is vezettek rendes kritikai rovatot, ami

nem csekély lehangoltságot szült s lelohasztotta a művészi ambíciót.

S ez a művészeti közöny még akkor is tartott, mikor a 48-i törvények szentesítése után Pozsonyból Pestre költözött az első felelős parlamentáris magyar miniszterium s a rendi diétát a népképviselői országgyűlés váltotta fel. Sőt lehet mondani, hogy az apathia még fokozódott, mert a nyár folytán már feltámadtak a magyar ellenségei minden felől s az elfojtására irányult intézkedések, a külföldi események, a katonai dispoziciók s az egymást kergető nyugtalanító hírek lázfoka mind nagyobb mérvet öltött a nemzet testében. A közönség ama kevés részének, amely még a 40-es évek derekán lelkesedett a magyar zenei kiadványokért, ez évben is csak azokkal kellett beérnie, legfőlebb Petőfi Talpra magyar-jának számtalan izléstelen megzenésítésével tarkázva.

*

De ha magyar zenészeti szempontból ilyen volt a képe már a 48-i évnek, el lehet képzelni, milyenné vált az 49-ben, mikor már senki sem gondolt másra, mint az élet-halál harcra s hol az egész művészvilág, a zenészek is a csatasíkra álltak? „Ágyukkal, trombitaszóval beszélünk“ írta ez évben Sárossy Gyula, az „Arany trombita“ szerzője, s akkor ez volt a legkelendőbb muzsika is. A rendes sorkatonai és a cigányprimások által szervezett honvédzene-karok műsorán nem állt más, mint a Rákóczy-, Hunyady-, Kossuth-, Klapka-induló. Ha ezekkel nem tudták elnémitani az ellen ütegeit: ott nem használt volna az egész világ zeneirodalma sem. Ebből a titáni harcból fel kell még is egy pár magyar zenészeti incidenst említeni. Többek közt az

akkor még csak művészeti aszcenziója küszöbén állott Reményi Ede működését Görgei hadtestében, s a debreceni Boka Károlyét Paskievics herceg, orosz főparancsnok hadiszállásán. Görgei szenvedélyes kedvelője volt a zenének s Reményi temperamentumát kiváltképen megkedvelte. Ha seregével hosszabb pihenőt tartott, a fiatal művésznak feladata volt (ha cigány kíséret nem akadt) hogy egy szál hegedűvel is szórakoztassa őt és környezetét. Ki nem is fogyott ily alkalmakkor a szebbnél szebb magyar dalok feltalálásából. — Én is a Görgei seregénél lévén alkalmazva, utoljára Nagykállóban hallottam őt e feladata teljesítésében, egy nagyobb ünnepség alkalmával, melyet a szabolcsi hölgyvilág rendezett a honvédtisztek tiszteletére a megyeház termében. — A magyar szabadságharcot akkor (julius végefelé) már csak egy pár hét választotta el Világostól. Még közbeesett a debreceni katasztrófa. Eleven emlékemben él az ő egy szál hegedűjének akkori hangja, amely mintha már sejtette volna a közeli gyászt. Nem tudott csak bús nótákat zengeni, s Görgeinek külön kellett felkérni, hogy derültebb hangulatot is vegyítsen játékába. Mikor ugyan ez év őszén külföldre utazása előtt bucsulátogatást tett nálam Pesten, és sokáig nem tudott megválni atyám Lavotta hagyományozta Stradivári hegedűjétől, előhozakodtam neki e Nagykállói emlékem és sejtelmekkel. „Igazad van, — mondá — én már akkor nemcsak sejtettem, de csaknem biztosra vettem a dolgot. Kiszivárgott a terv a főhadi-szállási legintimebb körökből. — Azután nem látuk többé egymást 1860-ig a szabadság második hajnalhasadtáig.

Mikor aug. 2-án a muszkák bevették Debrecent s felsőbb parancsra az egész várost irgalmatlanul kirabolták, Boka Károly háza sem kerülhette ki sorsát, mindenéből kipusztították s még kedves, drága hegedűjétől is megfosztották. Az orosz fővezér, hallván hírét a nagy magyar cigányzenésznek, maga elé parancsolta városházi főhadiszállására, hol néhány hó előtt Kossuth Lajosnak húzta kedves nótáit. Boka az ebéd alatt a „Megvirad még valaha“ dallal kezdte. Paskievicsnek fogalma sem volt a célzásról, de a szintén jelenvolt gr. Zichy Ferenc a nagyhatalmu muszkavezető elérte, s erélyesen rendreutasítva eltiltotta a nóta folytatásától. Az Alföld nemes urainak kedvenc muzsikusa, csak ennyit mert felelni: „Méltóságos uram! ha már elvitték a hegedűmet meg a vagyonomat, vigyenek el engemet is“. — A muszka fővezér aztán a grófnak tett szemrehányást, amiért elhallgattatta a nótát. Megértette ugyan a magyarázatot, de sehogy sem fért a fejébe, miért lehet egy ártatlan népdalszöveg letiltója magának a zenének is?

Az akkori honvétébortörvényekben sok hasonló incidens fordulhatott elő, s különben is az 1849-ki magyar zenét csak a katonai körökben kellett keresni. Mert ott tudták annak hatalmát legjobban méltányolni. Fel is használták nem egyszer a sikeres győzelem érdekében. Alig volt magyar, (külföldi születésű tábornok pedig még kevésbé), akinek ne lett volna saját cigánybandája. Ez már ugy származott át a kurucvilágból, hagyományképen Rákóczy Ferenc példája nyomán. — Az a magyar zene, a melyet a század elején élt alapvetők kiformáltak, az 1849-ki táborozások alkalmával élte fénykorát. Mert soha annyi régi hallgató nóta,

toborzó, palotás, lakodalmas, kalákás nem zengett a magyar fülnek, mint akkor, mindenik megtalálván a maga közönségét. Azóta sem volt e formáknak ilyen kelete, becsülete s én kötve hiszem, hogy valaha ismét lenne, mert a második félszázad más magyar zeneformák után rajongott, s rajong még pedig nem is mindig abból a fajtából, mely hozzájuk közelebbi rokonságban áll. Az új században pedig, hogy merre fogja venni az utját? Ebben a folyton kavargó izlés-tuhubuhumban ki tudná megjósolni!

XXX.

Elnémulás.

Mikor az utolsó honvéd-ágyuk is elhallgattak s mikor a névtelen hősök gúlákba rakva szuronyaikat vándorbotot ragadtak: a magyar zene is elnémult s a magyar dalok csak fájdalmas sóhajokká váltak. Abból a sok szellemi kincsből, amit a 30-as 40-es évek annyi lelkesedés, kitartás és hazaszeretettel összehordtak, egyszerre kötelékeiktől megfosztott búzakévék lettek, melyeket hordott a szélvihar jobbról balra, szertehullatva az érett szemeket. — Az augusztusi végnapok után, hol egymásután rakta le a fegyvert a honvédség, vagy számüzte magát: még állott Komárom szüz-vára s a reménység sugara néha-néha még kipislogott belőle. Az összes magyar zenei aspirációk, a Klapka-indulóban összpontosultak. Az első félszázad ez örökéletű zeneterméke akkor élte diadalkorát, különösen a Komáromot körülhatároló vidékeken. Mert ahol már a magyar világon a világosi katasztrófa rossz sejtelmű előérzete vett erőt: ott már a magyar zene sirtakarót öltött magára!

A fővárosban megszűnt a szellemi érintkezés vonzereje, egyedüli központja, a nemzeti színházzal sem törődött a közönség. A művészek, akik visszamaradtak, csak úgy kellettlenül, megszokásból, féllelkedéssel teljesítették kötelességeiket. A klubbélet is szétfoslott. Az embereket valami nyomasztó bizonytalanság nyomta, hol reméltek, hol hitelvesztve bolyongtak. A cigánybandák is behúzták a suba alá vonójukat. Nem volt kinek muzsikálni, de nekik sem volt kedvük hozzá. — A vidék még levertebb hangulat képét mutatta. Az akkori nehéz, hosszas és megbizhatlan közlekedés mellett, a legkalandosabb hírek özönével lett az ország elárasztva, melynek egymást kergető s elnyelő fodrai közt amihez ma mint vigasztaló horgonyhoz tapadt, attól már holnap reményvesztve fordult el. — Művészeti, zenészeti életről, de még csak színelőadásokról sem lehetett szó. Ott is teljes hangtalanság, elnémulás állott be.

Olyan volt akkor Magyarország, mint egy földreterített hős. Még egy pár hét: s aztán megkötözve, mozdulatlanul hevert az önkény lába előtt. Várta a halálcsapásokat!

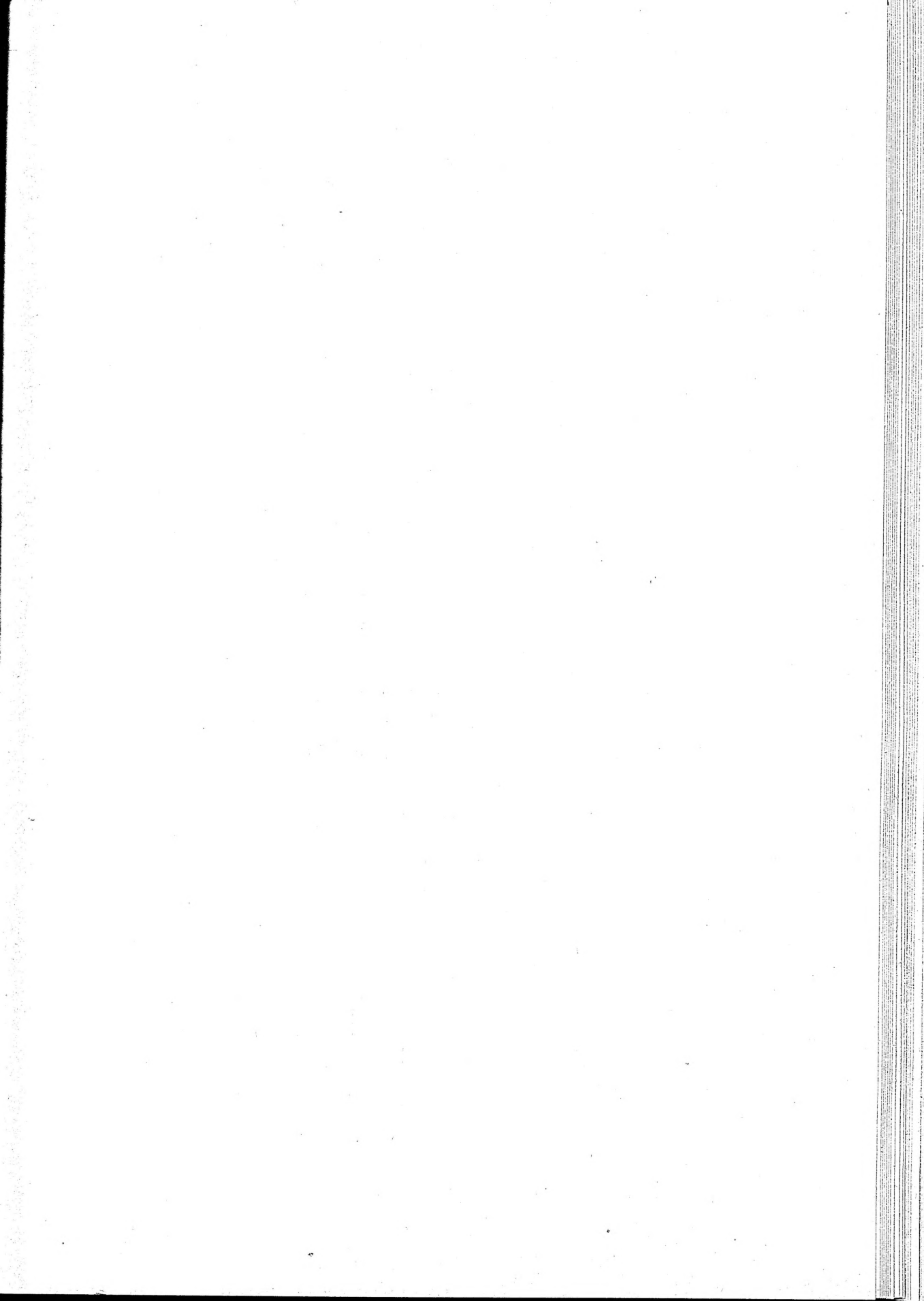
*

Mint e munka írójának, nekem is sokszor jutott eszembe ez év utolsó negyede alatt, melyet Pesten kellett töltenem, Rózsavölgyi Márk nagyváradi jóslata, (melyről a XIII. fejezetben emlékeztem meg). Mert az én magyar zeneművészeti pályám sorsa is az elnémulás ez évében dőlt el, hol változván családi anyagi viszonyaim, az élet fentartásáról kellett gondoskodnom. Semmiről sem voltam biztosabb, mint hogy a hatalom, ha megkezdi nemzetirtó munkáját, mindenkifelett a magyar szellemi kincseire: költészete, irodalma, dalai s

zenéjére fogja magát rávetni, mert jól tudta, hogy azok kohójából került ki az az egybeolvasztó tűz, amely talpra állította ellene az egész Magyarországot. Érezte, hogy ha azok életerős szárait gyökeresen ki nem irtja: nem lesz nyugalma. — Elvakultságában nem gondolta meg, hogy a szellemekkel való harc még sohasem a hivatalos körökben vagy a kaszárnyákban dőlt el.

Mint egy távoli álmkép tünt fel előttem ez az előérzet, s az a szívós harc, melyet a magyar zenének a 19-ik század második felében meg kell vívnia a vakság, a zsarnokság s a korlátoltság hétfejű sárkányával. Már akkor elhatároztam, hogy beállok közkatonának abba a szellemi falánkszba, amely az újraépítkezés, a további fejlesztés ténykedései, az erőszakos elnyomás visszaverése s az apathiájából magához tért nemzet irányítása érdekében, ezt a kemény harcot okvetlenül fel fogja venni. — S be is álltam.

Hogy mennyi rész jutott e harcból csekély személyemmel együtt a bátor falánksznak a vívmányok elérésében s hogy mennyire segítette izmosítani a 19-ik század második felének előrehajtó zenészete villanyos telepét? E munka második részéből fog kiderülni.

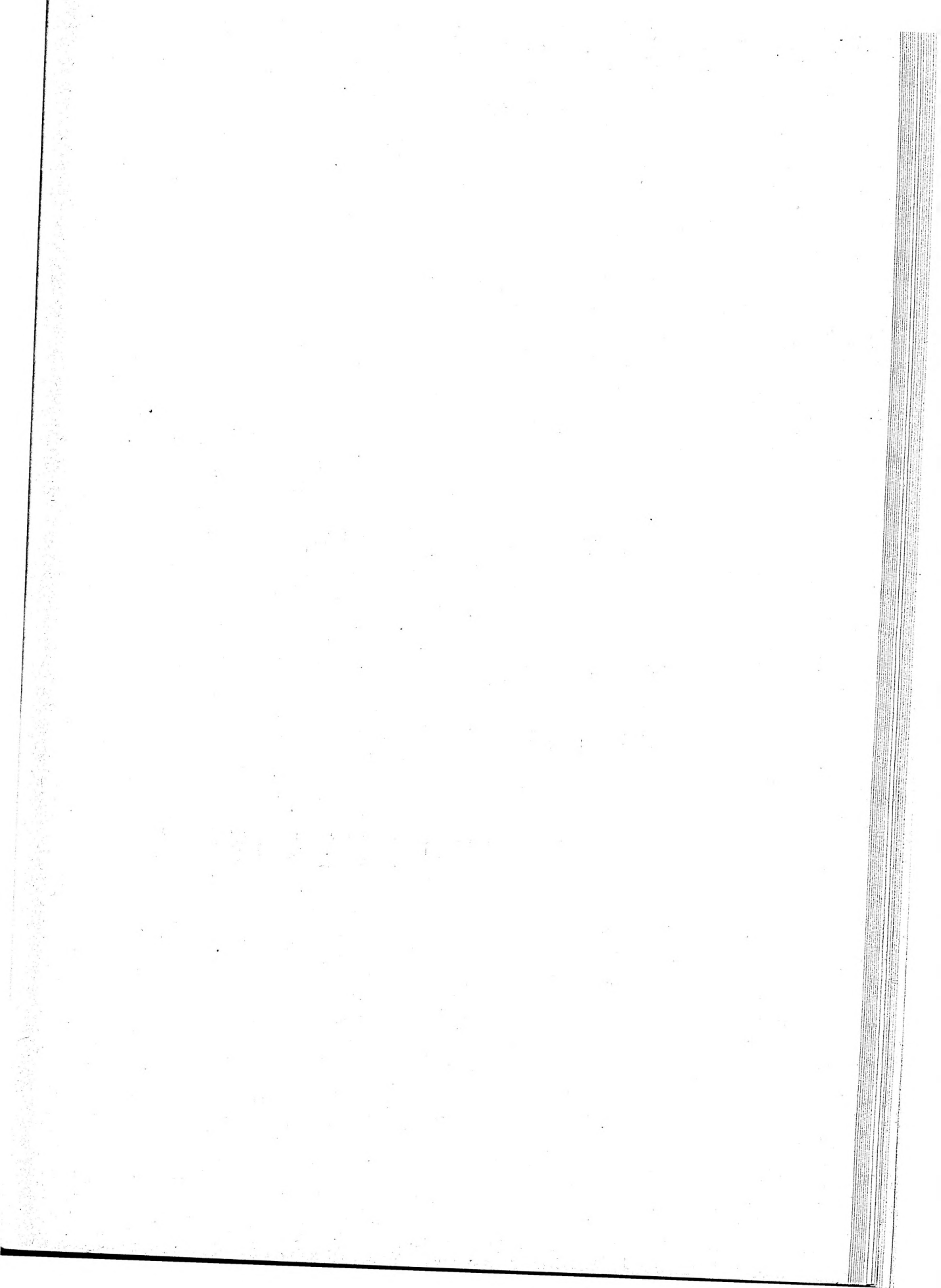
A MAGYAR ZENE ☆ ☆

☆ ☆ A 19-IK SZÁZADBAN.

II. RÉSZ.

MÁSODIK FÉLSZÁZAD.

(1850-től 1900-ig).

I.

Az 50-es évtized.

Ha a 19-ik század magyar zenéjének fejlődési mesgyéjét az 1849-ki év határolja, akkor az 50-es évek elejét joggal nevezhetjük az új szántás és magvetés időszakának. Le volt nyugözve a nemzet, a hatalom tehetett vele amit akart. Az erőszakosan germanizáló rendszer minden téren már az előző 1849-ki októberi vénapok után az egész vonalon megindult, s ekkor folyt legjavában. A magyar írók, költők, művészek, a kik túléltek a csatákat, vagy bujdosnak, vagy külföldre menekültek, vagy börtönben senyvedtek. Az a kis rész, mely kész lett volna bármelyik percben ismét megragadni a szellem fegyverét, elszórva élt az országban, abszolút tétlenségre kárhóztatva vagy küzdött az élet gondjaival. — Elhallgatott a dal, a zene, a művészet minden élőfája kiaszott s pusztaság lett az országból, mint a tatárjárás után. Előlről kellett kezdeni s újra összehordani a szétrobantott anyagokat. Magyarország szellemi s művészeti ujjáteremtésének az volt a második, de az elsőnél sokkal nehezebb korszaka, s ha a magyar szabadságharcnak a csatasíkon meg voltak az ő névtelen hősei, az 50-es évek elején ép úgy meg voltak az irodalom, művészet terén is, kik a futósáncok betöltésére vállalkoztak, hogy rajtuk keresztül a hivatottak vonuljanak be a megvívott várba.

*

A hatalom tehát természetesen az élő szóra és betüire vetette magát. Az új évtized kezdetén nem is szerepelt

Pesten más hirlap, mint az Emich-féle nyomda által kiadott „Hivatalos közlöny“, Szilágyi Ferenc szerkesztése mellett. Még a legnagyobb érdekű szellemi, irodalmi vagy művészeti eseményt is csak úgy regisztrálta sovány hasábjain, mint ha valami hangosabb Zapfenstreichről lett volna szó. Kinos még csak rá is gondolni. Az abszolutizmus előtt nem volt semmi szent, amit a magyar népből ki ne akart volna irtani. Még a községek magyar nevét is németre fordította, így lett aztán bolondnál bolondabb elnevezés, pl. Füzes Gyarmatból lett (Bezahl-Colonie), a kúnok székhelyéből Karcagból (Schwertgeruch) stb. Mindjárt az 50-es évek elején legdühösebb rohamot intézett a pántlikás kalapok s a magyar dal és zene ellen. A ruhával, kalappal még csak elbánhatott, mert egyszerűen eltiltotta vagy leütötte az emberek fejéről. De nehezebben ment a dolog a magyar dal és zenével, minden szigorú eltiltás dacára, s a Rákóczy-, Kossuth-, Klapka-, Hunyady-indulókkal. Mert a magyar népdalhoz nem tudott hozzáférni se zsandár, se policáj, még maga a híres Protmann rendőrfőnök sem.

A józan leleményes magyar nép, minduntalan kifogott rajta. Jól ismert s gyűlölt szövegek helyébe ujakat tett s egy pár markáns szóval megértette amire céloz. Valamint a magyar irodalom, költészet ez időben tanulta meg azt a művészetet, hogy miként kell a sorok közt írni és olvasni: úgy a magyar dal és zene is ez időben tudott legérthetőbben beszélni ritmus és dallamban a magyar szívhez.

A magyar zeneirodalom legizmosabb magvetései azért az 50-es évekre vezethető vissza. Volt addig is sok becses és kiható, — kétséget nem szenved, — de a mivel birt, gazdag éléskamarához volt hasonló, célszerű házi beosztás

nélkül. Az őserő, a természetes ösztön vitte, emelte az öntudatos művészi alkotás mellőzésével. A ténykedések későbbi csoportosításából ki fog derülni, hogy a magyar zene-művészet ép az elnyomatás, az üldözés terhe alatt nőtt, izmosodott, mint a pálma odáig, hogy mikor keserves tíz év után a 60-as években a szabadság második hajnala felde-rült, már kész fegyverzettel állhatott ki, s részt követelhetett magának a nemzeti önállóság vívmányaiból.

Az 50-es évekkel lassanként kezdett magához térni úgy a nemzeti színház, mint a magyar közszellem. A sajtó is kezdett izmosodni. Császár Ferenc életbeléptette a Pesti Napló napilapot s Nagy Ignác a „Hölgyfutárt“, melyekhez a Vasárnapi Ujság is csatlakozott. Ez a három szellemi gyupont (persze a legkorlátoltabb alak s terjedelemben) volt akkor az a panacéa, a mely zászlója alá tömörítette lassanként a vissza szállongó írókat, hogy a legnehezebb hivatást töltsék be, a mely valaha írókra várakozott, t. i. folyton küzdeni a cenzura, a bürokratizmus s a spiclirendszernek vérig való bosszantásaival, s mindig mást írni, mint a mit éreztek. — A sajtó s az irodalom megmozdulásával, a magyar zenészeti aspirációk is új életre kezdtek ébredni nemcsak a nemzeti színház falain belül, hanem a közéletben, a társadalomban s a hangverseny-teremben is.

De mennyi kerülő utat kellett tenniök, hogy csak némileg is megvethették a lábukat, mennyi üldözést, szekaturát, zsarnoki abszurditást kellett türniök, hogy csak a legcsekélyebb vívmányt is elérhessék. A következő fejezetben lesz alkalmam egy pár ily torzképet megrajzolni.

II.

A magyar zene küzdése és üldözése.

A magyar zene üldözése és küzdése már az 1849-i év utolsó negyedében vette kezdetét, mihelyt a boszu műve végrehajtatott. A nemzeti élet, eloltott lámpásának újbóli ki-gyuladását s további fellobogását minden magyar a nemzeti színháztól várta. De a hatalom ép arra készült legerősebben rá-vetni a kezét. Parancsszóra ismét megkezdte ugyan a működését, de a német kormány gondoskodott róla, hogy abban egészen az ő szája ize szerint történjék a vezetés. Az Erzsébet-téri Noth-Theater sehogy sem akarván felvirulni, az az eszme is erősen forrt a fejében, hogy a nemzeti színházat változtatja át németre. De nemzeti közadakozásból épülvén, melynek szervezése és felvirágoztatása körül egy népszerű osztrák főhercegnek is — néhai József nádornak — nagy érdemei voltak, némely akkori higgadtabb magyar vezér-férfi tanácsára, még sem tartotta opportunusnak, tabula rászát csinálni belőle. Hanem magyar drámákat és operákat többé nem lehetett benne előadni. Még Doppler Károly Benyovszky operáját is le kellett venni a műsorról, mert erősebben emlé-keztetett a magyar karakterre. A korábbi or. bizottság tagjai mind hűtlenségi pör alatt állván, kinevezték igazgatónak Simoncsics Jánost, Pestmegye volt másodalispánját, aki jó, becsületes tisztviselő hírében állott, de a művészeti dol-gokhoz annyit értett, mint hajdu a harangöntéshez. Az ő igazgatási érájából maradtak fel azok a hires, de való ado-mák, melyek még ma is nevetésre ingerelnek. Így a többek

közt, nem volt több vadászkiüröse Erkelnek kettőnél, pedig több operában négyre lett volna szüksége, kérte hát tőle azok szaporítását. Az öreg bürokrata kereken megtagadta, hanem utasította Erkelt, hogy többet fúvassa a kettőt, mert ő látja, mennyire lusták, sokszor negyedóraig sem csinálnak semmit. Máskor meg egy új operához a vezérkönyv beszerzését tagadta meg, mint feleslegest. Hiába magyarázták neki, hogy enélkül nem lehet dirigálni, a dolog nem fért a fejébe. Utoljára is csak lemásoltatta, de nem vette meg.

A közönség nem járt a színházba, Erkel jól tudta az okát s minden törekvése odairányult, hogy a magyar operákat ismét előadhassa. De Haynau és Geringer hajthatlanok maradtak s minden fáradsága kárba veszett. Egy körülmény azonban meghozta a változást. Felkérte a színházi igazgatóságot, hogy a rokkant osztrák katonák özvegyei s árvái alapítványa javára operai előadást rendezzen. Az késznek nyilatkozott, de ismét kérvényezte a magyar operák előadhatását, amit meg is engedtek, oly feltétellel, hogy minden erősebb nemzeti érzés hangsúlyozása mellőztessék. Hunyadyban, a „meghalt a cseleszővő“ férfikar szövegét egészen át kellett idomítani; Benyovszkyt pedig csak „Afanázia“ címen lehetett színrehozni. — A rokkantak alapja javára rendezett „Norma“ Hollósy Kornéliával a címszerepben, 685 frt tiszta hasznot eredményezett. Hunyady reprise pedig oly zsúfolt házat s óriási lelkesedést idézett elő, melytől a hatalom visszarettent s visszavonta az adott engedményt.

Az 50-es évek beálltával kezdődtek igazán a maró üldözések, melyek majd másfél évig tartottak a nemzeti színházzal szemben. A mai nemzedék alig hiszi el azokat a brutális dolgokat, amelyek akkor napirenden voltak. Hivatalos alk-

lommal, ha ünnepélyes előadás tartatott, felsőbb parancs folytán az előadás megkezdése előtt az egész személyzetnek, zenekarnak a „Gott erhalte“-t kellett előadni. A közönség ilyenkor tartózkodott a nézőtérre menni s vagy kint az előcsarnokban, vagy az utcán a színház előtt ácsorgott s csak akkor ment be, mikor gondolta, hogy már vége van a népszerűtlen himnusznak. Ez nagyon bosszantotta a német hatóságot. Kiadta a parancsot, hogy erőszakkal is be kell a közönséget terelni még a himnusz előtt, ha az utcán vagy a csarnokban tartózkodik. Jaj volt aztán annak, aki ilyenkor belekerült a policáj kordonjába. Volt dolga a puskatusnak. A közönség aztán úgy fogott ki a Prottmann főpolicáj-sbirren, hogy ily alkalmakkor felé se ment a színház utcai oldalának, hanem jó félóra multán foglalta el megváltott helyét.

Az operai előadások érdekét mindenféle abszurd intézkedésekkel csökkentették. Auber Báléje akkor többször került előadásra, de ezt a dalművet csak úgy volt szabad előadni, hogy mikor a herceget az orgyilkosok leszúrják, rögtön a szinpadra kellett lépni két osztráköltözetű zsandárnak, hogy elfogják s elvezessék őket, természetesen a közönség hangos kacagása mellett. Doppler II k a operájában a verbunkos magyar huszároknak karban kellett mint betétet, az osztrák himnuszt zengeni a császár dicsőítésére. — Az olyan operák, amelyekben a szabadság áll szemben a zsarnoksággal s az előbbi diadalmaskodik, mint pl. Tell Vilmos, A porticiii néma lezorultak a műsorról s még az évtized dereka felé is (ha előadták) ki kellett belőlük hagyni a forradalmi vonatkozásokat. — A tudományos akadémia, s a kolosvári nemzeti színház missziója is nagyon feszélyezte a germanizáló hatalmat s Kolosvártt szerencsét is próbált német

színészekkel, de senki felé sem ment a színháznak, kivévén a katonatisztekét s a német-cseh Beamtereket. Ha Pesten így folytak a dolgok: lehet képzelni, minő képet mutattak a vidéki városok. De nemcsak a nemzeti színházra, hanem a nyilvános életre, mulatóhelyekre, sőt a családi körökre is kiterjedt a policiális kémkedő rendszer. Közhelyeken még a cigánybandáknak is Verordnung szerint kellett játszani s a policiának minden este előre beterjeszteni az előadandó darabok címsorát. Jaj volt nekik, ha túllépték a határt s valami pénzes bús magyar csábitásának engedve, valami olyat mertek játszani, akár dalban, akár nótában, amely a fekete könyvbe volt írva. — A hatalom kémei szét voltak szórva az egész városban, akik titkos besugásokkal tartották a rendőrséget, hogy melyik házban, melyik családnál kegyelik a magyar zenét, a szabadságharczi dalokat, indulókat. Nem egy családtag ismerkedett meg ily úton az Ujépület fülkéjével! A rendőrfőnök egyszerűen maga elé idézte az illetőt, ráolvasta mikor, minő tiltott magyar darabot énekelt vagy zongorázott. Hiába volt a tagadás, mentség. — Rendőri tilalom áthágása miatt el lett ítélve. A büntetésnek egész skálai, fokozatai voltak. Akire a Rákóczy- vagy a Kossuth-indulót rásütötték: három-négy napi elzárás alul nem menekült.

Hogy e kornak ezek nem képzelt, nem túlzott képei: erről magam is tanuságot tehetek, mert két incidens nekem is majd a torkomra forrhatott volna.

1851-ben, az előtte való évben alapított Rózsavölgyi és társa zeneműárosi cég (mely ez évben üli meg fennállásának félszázados jubileumát s melyről e műben külön fejezetben lesz szó) „Keservek“ címen hat régiebb s újabb magyar népdalátiratot adott ki tőlem zongorára, virtuózok

számára. A címrajzoló a K betűben magyar ruháju, pergekalapos uriembert tüntetett fel. Ebből elég volt a mindenben izgatást látó cenzurának azt sütni ki, hogy az alak nem más, mint maga Kossuth Lajos s a dalok szövegei forradalmi reminiscenciák. A policáj elkobozta, betiltotta. Új címlapot kellett nyomtatni s metszőt, kiadót négy napi elzárásra ítélte. Én is mint átíró csak úgy szabadultam meg a kótertől, mert éppen távol voltam a fővárostól.

Egy másik incidensem már komolyabb természetű volt, méltó, hogy átadjam a magyar zene történeti lapjának a 19-ik századból már csak annak a bizonyosságul is, hogy a korlátlan zsarnokság akkori kezelői közt sem hiányoztak emberi szívvvel gondolkodó, művelt, humánus egyének, még pedig a félelmetes tábornoki karból.

Nagy feladat volt akkor Pesten írónak vagy művésznek lenni; engemet is nyomott az élet terhe. Egy ködös novemberi nap reggelén véletlenül találkoztam az utcán dr. Grósz Frigyessel, (dr. Csatóry Lajos szélesen ismert és becsült miniszteri tanácsosnak az atyja) aki nagyhirű orvosa volt akkor Nagyváradnak s az egész környéknek s családomnak is régi házi-orvosa és intim barátja. Értesülvén sorsomról: rábeszélte, menjek le vele egy pár hangversenyt adni, melyek sikeréről jót állott. Külömben házi-orvosa, intimusa lévén a nagyvárad kerület teljhatalmu katonai kormányzója: Braunschhoff altábornagynak, még utlevelem nemléte sem fészélyezte. Mint orvossegédjét szerepeltetett maga mellett. Az ő híres neve és hitele, teljesen fedezett. A finom, előzékeny altábornagy a bemutatás után maga adta meg az írásbeli felhatalmazást a hangverseny megtartására. Plakát, műsor, helyiség, már minden rendben volt, mikor a városkapitány magá-

hoz kéretett. A policájfőnököt és a zsandárkapitányt is nála találtam. Ez utóbbi, a képzelhetlenségig durván fogadott. Csak úgy per er beszélt velem s programomat lázításnak jellemezte. Mikor előmutattam a tábornok sajátkezű meghatalmazását, nagyot bámult s misztifikációról beszélt. A két civilkormányzó okozta a megakasztást, amiért nem tisztelegtem náluk, mint régi ellenségeimnél. Sikerült nekik megfélemlíteni a tábornokot, aki előtt úgy irtak le mind titkos politikai emisszáriust s lemondadni velem a hangversenyt. Orvos pártfogómnak azonban szintén sikerült tisztázni az ügyet a tábornokkal, ki másnapra magához kéretett.

A fogadóteremhez közeledve, már az előszobából kihallottam dörgő hangját, melylyel a szintén magához rendelt brutális zsandárkapitányt leckéztette. Azt hittem, folytatása rajtam fog következni, de kellemesen csalódtam, mert amint beléptem, igen udvariasan fogadott, bocsánatot kérve a tegnapi szenvedett méltatlanságért. Azután átnézve a más című de zeneileg ugyanegy tartalmu műsort, s újból ráírva az *imprimatur*-t, ily szavakkal nyújtotta át: „Most már minden rendben van, holnap megtarthatja a hangversenyét s nem tartozik többé senkinek felelőséggel, mert azt én magam vállalom el.” — Erre ismét a zord bajuszu, atléta természetű zsandárkapitányhoz fordult s előttem szidta le kegyetlenül, fényes elégtételt szolgáltatva. Történelmi hűség s az akkori idők jellemzése szempontjából álljon itt az egész párbeszéd, mely a megrágalmazott műsor ügyében köztem s a kapitány közt előzőleg lefolyt a városkapitányság helyiségében.

Ő: Hogy merészelt ön (ezt németül per er fejezte ki) a mi tudtunk és engedelünk nélkül hangversenyt hirdetni s hozzá még oly forradalmi programmal, minőt közzétett?

(E szavaknál az orrom alá tartotta a nyomtatott programmot). Tudja-e ön, (ismét per er) hogy azonnal vasra veretem, per Schub kitoloncoltatom a városból s köszönje meg, ha haditörvényszék elé nem állítatom.

Én: Kapitány ur, — felelém nyugodtan, elfojtva felindulásomat, — ön méltatlanul bántalmaz, mert én a kormányzó tábornok Ő Excellenciája közvetlen engedelmével jártam el. (S itt felmutattam neki nagy bámulatára a tábornok sajátkezü irását).

Ő: Az nem lehet, itt tévedésnek kell lenni. Ő Excellenciája bizton félre lett vezetve s ha nem, akkor nem tudta, minő forradalmi darabokat engedélyezett.

Én: Legyen szives kapitány ur megmagyarázni darabjaim forradalmi intencióját, mert a 2-ik és 3-ik szám ismert darabok Liszt és Chopintól, mely még forradalom előtt megjelentek nyomtatásban. Saját szerzeményeim címei pedig úgy hiszem, inkább megnyugtatók, békitők, mint lázítók.

Ő: S ön (mindig per Er) még tagadni meri lázító intencióját? Mindjárt megmagyarázom. — Az első az Emlékkönyv azt akarja kifejezni, hogy ontsunk könyeket az elesett honvédek sirjára. A 2-ik a hegyek közt Görgei apothozisa kárpáti hadjáratára. A 3-ik a Polonaise a forradalmi lengyelség dicsőítése s a 4-ik Ne sirj hazám, no az egyenes „Anspielung“ Kossuth mielőbbi visszatérésére. Ön (mindig per er) nem fog engemet is félrevezetni, mint a tábornokot, kit azonnal felvilágosítok. Addig pedig parancsolom, vonja vissza azonnal falragaszok útján hangversenyét.

Ezzel hátat fordított, mint ha valami hőstettet követett volna el. Én pedig elképedve álltam ennyi butaság és roszakarat hallatára.

Másnap fényes sikerrel ment véghez a hangverseny zsűfolt ház mellett. Megjelent egész Nagyvárad s a kormányzó altábornagy is egész családjával. A policáj tüntetésektől tartva, elégséges fogdmegekről gondoskodott. Akadt is dolguk, mert az utolsó darab alatt többen ösztönszerűen érezvén, hogy az még is csak a letiltott lehet más cím alatt: hangsabb nyilatkozatokra ragadtatták magukat s így kóter lett a vége. — De nekem a dolog keserü poharát az ellenségtől megirigyelt siker után kellett kiürítenem. Utlevelem kérdése került szőnyegre, mely nem volt, csak egy rég idejét vesztett. Ebben aztán mind az én nemes mecenásom, mind pedig az én késem beletört. — Orvos pártfogó barátomnak fel kellett tárni a valót a tábornok előtt. Hogy ő miként igazolta magát a segédorvosi becsempészés ügyében: ez az ő titka maradt, de hogy én sehogysem tudtam magamat igazolni: az bizonyos. Nemes barátom azomban biztosított, hogy a tábornok jóakaró kegye részemre biztosítva van, csakhogy azonnal Pestre kell utaznom s több hangversenyről szó sem lehet.

Mikor elévült utlevelemmel megjelentem a kormányzónál, egészen megváltozott embert találtam benne. Kimért udvariassággal, de igen hidegen fogadott, kérdésére, hogy lettem-e a további hangversenyzésről s utikészen állok-e, igenlőleg válaszolván, egy Passier-Scheint vett elő, mely minden kitérés nélkül egyenesen Pestre szólt, sajátkezüleg aláírta s oly utasítással, hogy azt a térparancsnokságnál láttamoztassam, e szavakkal nyujtotta át:

„Ön még fiatal ember, házi orvos barátom részletesen megismertetett családjának s önnek is a multjával. Nincs okom kétségbevonni, hogy önt ezutal semmiféle politikai

titkos indokok nem vezérelték ide; de egy jó tanácscsal szolgálók. Ne menjen bele könnyelműen oly viselkedésekbe, — kivált a maihoz hasonló viszonyok közt, — melyek sorát sőt még az életét is a véletlenre bizzák. Sokkal tartozom az ön barátjának, de ön is sokkal tartozhatik neki, hogy benne szószólójára talált, mert nélküle most a legszigorubb eljárásban részesült volna. Még ma hagyja el a várost, és Pestre érve, azonnal jelentkezzék e Passier-Scheinnal az ottani policáj hivatalnál; mondja be ott a lakását s azután maradjon csendesen, művészkedjék, de ne ártsa magát a hatóságokkal való ujjhuzásokba, mert nem mindig számolhat olyan jóakaró támogatóra, mint én voltam és orvos barátja. S most isten vezérelje, éljen boldogul“.

Ezek egy nemesen érző, lovagias szívű ember szavai voltak, minő abban a sötét korszakban, igazán fehér holló számba ment. Pár hónap mulva aztán olvastam a hivatalos lapban, hogy Braunhoff altábornagy máshová lett áthelyezve Nagyváradról. A kerületi civil pasák bizonyára nem kimélték vele szemben a legkedvezőtlenebb besugásokat. — Az egész Alsó-Magyarország fájlalta akkor az ő távozását, mert az osztrák szoldateszkának oly kivételes képviselője volt, akiben szív, méltányosság és műveltség lakozott. — Megérdemli, hogy ne vesszen el neve nyomtalanul a magyar zene százados hányattatása közt.

III.

Egy kiható fellendülés.

Az 50-es évtized első éve a magyar szellemi élet s a magyar zene öntudatos fejlesztésének legnevezetesebb időszakát képezik. Bámulatos szívósság, kitartás, akaraterő egyesült az irodalom és művészet minden egyes tagjában, a nemzeti színház és a vidéki szintársulatok akkori tagjaival együtt, kik ahol csak lehetett igyekeztek a nemzeti fölényt fenntartani a gérmanizáló bürokrácia felett. De más téren is akadtak férfiak, akik elévülhetlen érdemeket szereztek a hazai zene érdekében. Vannak incidensek — magukban véve sokszor jelentéktelenek, — de ha ügyesen okosan felhasználtatnak, kiindulópontjaivá válhatnak kiható eredményeknek. Olyanok, mint az alpesi lavinatömegek felett lebegő apró nehezékek. Egy kis mozdítás s erőhatalom lesz belőlük. Ilyen incidenst szolgáltatott maga az osztrák hatalom, mindjárt 1850—51-ben. A birodalmi tartományokból rengeteg számban importált német-, cseh-, morva-beamterek, amint megtelepedtek a magyar tüzhely körül, társaséletük fűszerezése céljából osztrák daltársulatokat alakítottak, mihez bármikor megkapták az engedélyt. A magyarok ebben mindjárt felismerték az alkalmi erőt.

Ilyen volt első sorban Thill Nándor, akkor lipótvárosi egyházi karnagy s énektanár, szélesen ismert és becsült művésze a fővárosnak. Ő férfi énektanítványaival magán-gyakorló énekkart szervezett, mely hetenkint az ő lakásán vagy más alkalmas helyen összejött s magát a négyszólamu

éneklésben gyakorolta. Ez ellen nem tehetett kifogást a mindent Argus-szemekkel kísérő policáj. De utóbb megerősöd-
vén, kirándulásokat tett s nagyobb asztaltársaságok előtt is
hallatván magát, szemet szűrt, feljelentették s a nyilvános
helyeken való előadásoktól el lett tiltva, vezérkarnagyuk pe-
dig rendőri felügyelet alá helyeztetvén, folytonos zaklatásnak
lett kitéve. A tagok is kezdték gyakorlati kedvüket elvesz-
teni. Thill tehát elhatározta „Pest-budai dalárda“ címen
hatóságilag engedélyezett s rendszeresen működhető magyar
férfiénekkart alapítani. Ez még az 1851-ik évben történt, mi-
kor javában folyt a magyar szellemi élet keresztrefeszítése.
Thill folyamodása, habár hivatkozott a már korábban enge-
délyezett hasonló német egyletekre, el lett utasítva s ő maga
még szigorubb rendőri felügyelet alá helyezve. Egyelőre tehát
le kellett mondani a reményről, magyarnyelvű férfidalárdát
alakíthatni. — Nem sokáig kellett azomban várni az alkalmi
incidensre. A következő évben ugyanis I. Ferenc József
— akkor még csak osztrák császár, — első magyarországi látog-
gatása lón kilátásba helyezve. Az akkori gutgesinnt Konrad
pesti és Kallina budai polgármesterek, továbbá a budai kor-
mányzóság és a hatalmas rendőrfőnök Prottmann mindent
elkövettek, hogy a császár fogadtatása a fővárosban — leg-
alább külsőleg — lehetőleg fényes legyen. Az ünnepségek
programmjába, a budai várak előtt tisztelgő monstre fáklyás-
menet is fölvetetett. A zenére természetesen a katonai zene-
karok lettek kiszemelve. De hát a több száz tagu énekkart
honnan vegyék, ki állítsa össze? E kérdés megoldása, nagy
gondot adott az aulikusoknak. Thillt hívták s most már
ők kérték fel, hogy magán énekkarával az élén szervezzen,
állítson össze oly tekintélyes énekkart, mely méltó legyen az

ünnepélyes alkalomhoz. Thill felhasználva az alkalmat, határozottan kijelenté, hogy erre képtelen szervezett, kellően begyakorolt énekkar nélkül s erre csak úgy lenne hajlandó vállalkozni, ha a már korábban kérelmezett de visszautasított Pest-budai dalárda alapszabályait mielőbb helybenhagynák s az egyletet szervezhetné. Anélkül a tagokat semmiféle kötelezett tevékenységre nem szállíthatja fel. Számítása sikerült, mert nem sokára megkapta az engedélyt s megalapíthatta az első művészeti alapon szervezett s fegyelmezett magyar dalárdát, melynek igaz, hogy kényszerűség s opportunitásból, több engedményt kellett tennie a hatalomnak, de meg lett nyerve az alap s tovább lehetett építkezni. — Sokféle kellemetlensége s összeütközése volt a hatóság s rendőrséggel míg szilárd alpra fektethette magát. Hol a magyar nyelv korlátozását követelték, hol a dalárjelvények ellen volt kifogás, hol míg az alapszabályok visszaszívását erőszakolták. A pest-budai dalárda által elért művészeti és társadalmi siker, élénk viszhangra talált aztán mindefelé a vidéken s egymás után alakultak a dalegyletek, a városok értelmi osztályai belátván, hogy ez a forma nyújthatott akkor legkijáratóbb tápot a nemzeti szellem feltartása s fellendítésére.

Az 50-es évtized derekáig tartott e fellendítési törekvés. De a 19-ik század magyar zenéje mezején ez évek alatt sajátságos tünemények is merültek fel. Sokat haladt, sok eredményt ért el tagadhatlan, — de másrészt az is igaz, hogy amennyit haladt előre a magasabb aspirációkkal szemben, ugyanannyit — vagy talán még többet — hátrált visszafele, kizsákmányoltatván a magyarság demonstratív szelleme mindaz iránt, ami magyar címet viselt. Virág, burján, búza, konkoly, érték, üresség, magasabb szárnyalás, földrevonzás,

fény és árny kergették, hajszolták egymást egymásba ütözve, egymást nyomva, emelve, amint ép a viszonyok hozták magukkal. Meg volt ennek az etikai oka. Akkor már én is tevékeny részt vevén az egészségesebb kövek összehordásában, megmagyarázhatom érthetőbben.

IV.

Ellentétes áram.

A 19-ik század magyar zenéje előhaladó járművének az egész századon keresztül mindig az volt a magát folyton ismétlő kerékkötője, hogy életerős áramával rendszeresen visszazorító ellenáram állott szemben. Amit az egyik épített, azt a másik igyekezett lerontani vagy legalább is meggátolni az egyenes előhaladásában. A század elején — amint előzőleg láttuk, — folytonos harca volt a nemzetközi zene áramával. Mikor a magyar szellemi élet a zenével együtt a 30-as években még önálló magyar operát is termelt, a nemzeti színház megnyilta után egyre ránehezedett a városi német színház túlsulya. Mikor a 40-es években, egészen annak végeig, a legszebb sikereket érte el, akkor a magasabb aspirációkat a cigány naturalisták ellensúlyozták, mikor pedig az 50-es évtizedben az öntudatos magyar zenészeti alkotások kezdtek erőteljes gyökereket verni: akkor ősi szokás szerint, saját magunk támadtunk egymás ellen, hogy a virágzó katangkóró tartsa meg az uralkodást. Belé játszott ebbe az ellenáramlatba az akkori nagyfoku gyűlölség az erőszakos hatalom ellen, a közönség gyenge zenei ítéletképessége a jó és silány között, némely vállalkozó gyors kapzsisága kizsákmányolni

a helyzetet; a nyilvános kritika hiánya, az irányító körök passivitása s a jobb erőknek még nem elégséges tömörülése. Ily viszonyok közt a nemzet teste még a legvékonyabb szalmaszálát is megragadta, ha az által az elnyomott nemzeti érületnek kifejezést adhatott. Az alakkal, a tartalommal, az anyag minőségével keveset, vagy épen semmit sem törődött. A mit szabad volt mint magyart: kiadni, elárusítani: annak volt is aztán kelete. S ime akkor kezdődött a magyar zenészi kiadványoknak (melyek a 40-es években már nemzetközi izlés és szabatosság színvonalára emelkedtek) lesülyedése, galimathiási szétáradása, mely aztán annyira befészkelte magát a közizlésbe, hogy utána évtizedek kigyomlálása sem volt elégséges továbbterjedésének gátat vetni.

A régiebb s újabb keletű magyar népdalokat egybegyűjteni s azokat énekhangra zongorakisérettel kiadni: ez eszme legelőször Fűredy Mihály lelkében fogamzott meg, a ki azt mindjárt az 1850—1. év folytán meg is valósította. Bognár Ignáccal a nemzeti színház karvezérével szövetkezett, a ki a zongorakiséretet eszközölte. 100 magyar népdal volt a kiadvány címe, előfizetés útján, mely dacára az akkori Emich-féle nyomdai üzlet disztelen és sok hangjegyi hibától hemzsegett tipografikus kiállításnak: oly rendkívüli keletnek örvendett, hogy csakhamar több kiadást kellett belőle rendezni. Az eszme ujdonsága, a kötet megjelenése, Fűredy nevének népszerű nimbusa volt okozója az óriási felkarolásnak. Több elkelt belőle tíz ezer példánynál; pedig oly kezdetleges kidolgozás, szabálytalan harmoniai háttér és sablonos kiséret jellemezte a kiadványt, hogy művelt zenész nem vehette a kezébe szánalmas mosoly nélkül; a kiadók felbátorodva az első kiadás sikerétől, későbbben még 50 népdalt adtak ki,

melyek hasonló zenészeti színvonalon álltak. De legalább a kezdet útja (igaz elég drágán) meg lett törve.

A magyar népdalirodalom izlésteljesebb közzététele az 50-es évek elejéig nagyon kevés gondját képezte úgy a hazai zenészeti köröknek, mint a kiadóknak, de nem is akadtak még akkor feles számban, a kik erre képesek lettek volna. A gyakorlat jóval megelőzte az elméletet, s mire ez utolérte amazt: sok oly ferde izlés lett becsempészve, mely mint művészet- s szépellenes terjedt szét. Ez által nagyon meg lett nehezítve a magyar zenének a fejlődő kor igényeihez való idomíthatása. Az irodalom, a kritika terén nem volt határozott elv, ellenőrzés és tájékozottság. Tulajdonképen magyar zenészeti szakkritikával csakis az 50-es évek derekán lehetett az akkori lapok hasábjain — mint a Pesti Napló, Magyar sajtó, Hölgyfutár — találkozni.

Nagy hátrányára vált a magyar magasabb zeneirodalom fokozatos fejlődésének az is, hogy a nemzeti színház deszkáiról mindenféle dalt vagy zenét a legkönnyebben lehetővé népszerűvé tenni: a megválogatás nem járt mindig szigorú lelkiismeretességgel. Az a ferde nézet kezdett lábrakapni, hogy elég a magyar népdalokat csak lekótázni, úgy mint megszülettek, s aztán minden naturalista vagy kontár közzéteheti akár a legizléstelenebb letéttel mert úgy is lesz kelete. A magyar népdalokban leggyakrabban előforduló choriambus-i és a spondeus-i ritmikái képletek, sablonszerű alakzattá váltak s az unalomig ki lettek csépelve. Harmoniai tisztaság, prozódiai szabatoság nem jött tekintetbe, minden civil és cigány naturalista derüre-borura adta ki a legsületlenebb tákolmányokat, mint eredeti szerzeményeket s népdalokat a legprimitivebb zongora letételekben.

Ennek útját állani s a magyar zenét magasabb műformák s izlés felé terelni: ezt a feladatot az 50-es évek első felében legelőször a Thill által alapított Pestbudai dalárda s pár évvel utóbb a Matók Béla-féle műzenei pályázat ismerte fel.

V.

Nemzeti színházi s egyéb műviszonyok.

Az 50-es évtized, mint a 19-ik század dereka annyi nagy-jelentőségű esemény színhelyévé változtatta egész Európát, hogy azok kihatását a legkisebb államtest is megérezte. Mennyivel inkább Magyarország, mely ugyszólván ez eseményeknek folytonos forgó központját képezte. Mindjárt az 1850-ik év nyarán Haynau tömeges megkegyelmezése a magyar politikai foglyoknak; az osztrák császárság és a porosz királyság közti konfliktus, mely csaknem háborura vezetett; a III. Napoleon-i államcsiny; a magyar emigránsok ügyének nagylelkű pártolása a török szultán által; Kossuth diadalutja egész Európán és Amerikán keresztül; a fiatal osztrák császár élete ellen elkövetett merénylet; a nyugati hatalmak és Oroszország közt kiütött krimiai hadjárat; a második francia császárság; I. Ferencz József és bajor Erzsébet hercegisasszony házasságkötése; az általános amnesztia, a magyar korona és klenódiumok megtalálása s diadalmas Budára való szállítása; a lipótvárosi bazilika alapletétele; a müncheni s után a párisi világkiállítás, az osztrák császár első, s későbbben nejével, Erzsébettel második magyarországi látogatása; az esztergomi bazilika felszentelése, mely első alapvetője lett

az alkotmányos kibékülésnek ; az osztrák-olasz-francia háború stb. mind oly nagy események voltak, melyek állami, társadalmi, irodalmi s művészeti rezgései nem hagyhatták érintetlenül a magyar szellemi tényezőket sem. A száz és ezerféle szálak keresztül fonták az egész társadalom gerincét és gépezetét. Itt alkottak, amott romboltak, de mindenütt maradt utánuk termékenyítő talajanyag. Nézzük hogyan álltak a dolgok a nemzeti színháznál, s az irodalom, művészet tényező köreibben?

*

A váratlan Haynau-amnesztia nagy lökést adott a magyar szellemi tevékenységnek. Vahot Imre a muszkák által felégetett, elpusztított losonciak felsegélyezésére Losonci Phoenix címen nagy arányu albumot adott ki a legnevesebb régibb és újabb írói tekintélyek közreműködésével, mely oly nagy pártolásnak örvendett, hogy többszörös kiadást kellett belőle rendezni. A nemzeti színházat zsúfolásig megtölti a közönség, kivált La Grange vendégszereplésekor, a ki Hunyady operát is felvette műsorába a Próféta első bemutatása mellett. Erkel ekkor írta számára a híres La-Grange áriát, mely azóta unikum-gyöngye a magyar zeneirodalomnak. Az addig Pest-budai hangászegyesület címet viselt zeneintézet, akkor vette fel a Budapesti konzervatórium elnevezést, s egymásután bővítette magát hiányzó zenészeti tanszékekkel. Egressy B. újabb nép- és műdalokat hoz forgalomba, melyeket Hollósy Kornélia és Fűredy érvényesítnek. Doppler Ferenc Vanda operája is az 1850. év végén kerül színpadra. Tompa Mihály közrebocsátja örökbecsü poetikus Virágregéit s az addig álnevek alatt dolgozott régi írók ismét saját nevüket kezdik hasz-

nálni, mint Arany, Erdélyi, Tompa, Kúthy, Lévy, Gyulay, Garay, Vahot Sándor, Vas Gereben, Vörösmarty stb.

Az 50-es évtized első éveiben a nemzeti színháznál gr. Festetich Leó fungált mint első intendáns. Simoncsics a korábbi, mellette mint gazdasági s pénzügyi kezelő szerepelt, Szigligeti Ede titkároskodott, s Fáncsi a drámai, Erkel F. pedig az operai ügyek vezetése élén állott. A gr. Festetics Leó intendánsága nem járt sok szerencsével, csakhamar oly pénzügyi zavaroknak lett okozója, hogy a színház közel jutott a krída széléhez, s vagy a bezáráshoz, vagy a bérbeadáshoz nyílt ismét kilátás. Gr. Andrassy Manó kezdeményezésére, melyet gr. Károlyi György is erélyesen s hazafiasan támogatott, akkor alakult az a magyar mágnsági szövetkezet, mely 300 ezer újabb alapítványt tett össze a színház támogatására, kiszabadítván azt a viharos helyzetből. 1853-ban alakult meg Erkel, Ridley Kohne, Huber Károly, Szuk Lipót s mások kezdeményezésére s Erkel vezetése alatt a filharmóniai társulat, melynek élén tovább működött két évtizednél. Nagy élánt adtak e hangversenyek a fővárosi zeneéletnek s minden irányban kihatottak.

Az 50-es évtizedben a nemzeti színházban oly bőséges termése támadt az eredeti új oporáknak, hogy rájuk illett a francia „trop de zèle“ jellemzés. De egyik sem aratott tartósabb sikert. Aféle epigon alkotások voltak azok, melyeket inkább a hamis ambíció s inkább a Hunyadi-siker letörésének a láza mint a valódi költői ihlet és eredetiség érzete, s az átgondolt tudás hozott létre. Huber Károly Székely leánya, Thern Károly képzelt betegje, Bognár Ignác Tudor Máriája, Kern Leó Benevenuto Cellini-je a mint jöttek,

ugy le is tűntek mint lidércfények, a közönség egy párszor meghallgatta, de többé nem érdeklődött az eszmétlen termékek iránt. Az operai szárnypróbálgatások közt egyedül a Doppler Ferenc alkotásai váltak be; mint Ilka, Vanda, Benyovszky, habár elévületlenségi jelleggel azok sem voltak ellátva az egy Ilkáját kivéve, mely túlélte a századot.

Egész katalógusra lenne szükség mindama újból feltámadt kulturális ténykedéseket regisztrálni, melyek az 50-es évtizedet jellemezték. 1853—54-ben már oly nagy arányokat öltött a feltámadt irodalom s művészet lüktetése a fővárosban, melyet nem lehetett többé ignorálni, sem retrográd mederbe visszaszoritani. Dráma és opera egyaránt virágzik. Hollósy K. távoztával, a pótolhatlannak hitt hézagot hamarabb sikerült betölteni, mint várni lehetett volna. Az opera Lesnievszka Lujza lengyel művésznőben oly primadonnát nyert váratlanul, aki pár évig második fényes csillaga lett a nemzeti színháznak. Mellette oly gárda működött, mint Jekelfalussi Albert, Csillag Róza, Benza, Füredi, Kőszeghy stb. Közben európai híri művészek szerepeltek, mint La-Grange másodízben, Hassel Barth, Liebhard, Medori, Moriáni, a nagy drámai fenomén, a francia Rachel, az olasz Ristori, az excentrikus szerecsen művész Ira Aldrige, Roger stb. A koreografai téren Elsler Fáni, Ceritto, Grahn Lucill. De ez időszakra esik a megfoghatlan elterjedésű és sikerű Pepita láz is, mely egyszerre bolondította a közönséget asztaltáncoltatással és kopogós szellemekkel (a századvégi spiritizmus első kiadása). Ez a groteszk, szellemtelen s csakis érzéki mozdulatokkal hatott spanyol népies táncosnő, több hónapig volt képes a magyar közönséget is elterelni a jóízűlés ösvényéről. Érthető volt abban az izgatott világban,

hol Napoleon-i államcsinyek, Henci-szobor leleplezések s egyéb abnormitások uralkodtak.

Gróf Festetich Leó visszavonulásával, a nemzeti színház élére ismét gr. Ráday Gedeon került a közvélemény általános meglegedésére, aki mindent elkövetett, hogy drámát, operát, szilárd alapra fektessen. Ő szerződtette ismét vissza Hollósy Kornéliát s ő alatta lett tagja a nemzeti színháznak Stéger. A kulturális mozgalmak mind nagyobb arányokat öltöttek s mindenfelé monumentális alkotások jöttek létre. Az irodalom terén Szigligeti mellett Jókai Mór ragadta magához az irányító jogart s regényei, drámái, szenzációs eseményekké váltak. Tóth Kálmán, Vadnay Károly, Balázs Sándor, Lisznyai Kálmán, Degré Alajos mint új csillagok merültek fel s az egész irodalom pezsgett a munkakedv és akaratától. Csernovics Péter a magyar nábob s mellette Tomori Anasztáz, lelkes mecénásai lettek a magyar irodalom s művészetnek. Arany megírja Toldi-estéit; Toldy Ferenc megindítja a magyar irodalom történetének epochális füzetes kiadását; a Magyar hirlap mint politikai napilap életbe lép Jókai Mór szerkesztése mellett, Vahot Imre „Remény“ címen szépirodalmi folyóiratot indít meg a legjobb nevű írók közreműködésével; Szilágyi Sándor „Nagyszebeni Album“-ot ad ki hasonló erők támogatásával; gr. Teleky József nemcsak megírja a Hunyadyak kora történelmi munkáját: hanem a család eredete felett mint az akadémia elnöke, nyilvános felolvasást is tart. Fellép Tóth Kálmán mint költő, író és drámaszerző, Ridley Kohne, Huber Károly, Szuk Lipót állandó kamarai estélyeket tartanak, Horváth Edmund a hazai tehetségek kiművelésére énekiskolát alapít, Egressy Gábor ismét vissza-

adatik a magyar drámai művészetnek. Maraszttoni festész-akadémiája virágzásnak indul, b. Kemény Zsigmond átveszi a Pesti Napló szerkesztését (1855-ben), melynek hasábjain a történelmi nevezetességű (F. K.) Falk Miksa az ő vezércikkeivel ébren tartja a magyar közvéleményt; a Vasárnapi Ujság korszakos működése ekkor veszi kezdetét; az akkori európai legelső zeneművészek, egymásután adnak egymásnak légyottot a magyar fővárosban, mint: Bülow, Lind Jeni, Schumann-Wick Klára, Clausz Vilma, Jael Alfréd, Dreyschock, Willmers, Rubinstein. Az egész nemzetközi operairodalom meghonosul a nemzeti színházban s még Bécsben is magyar nyelvű napilap, a Magyar Sajtó lép életbe Török János szerkesztése mellett.

Az egész 19-ik században nem termett annyi csodálatos szépségű magyar népdal, mint az 50-es évtized első felében. Az egyetemes nemzeti fájdalom, a letiport szabadságharc dicső napjainak emlékei, a nyugodni nem tudó jobb jövő reménysugara, a népélet átídomult jellege, a bujdosók zaklatásai, a zsarnok hatalom kéjlegése, a szellemi ujjászületés öntudata: mint egymásba folyó, egymásból kiinduló szálak, egy nagy érzésgombolyaggá tömörültek s keresték a kitörést dalban és szövegben. — Csak néhányat említek fel a számtalan közül: Sárga csikó, Megkövetem a Téns Nemes vármegyét, Nagypénteken mossa holló a fiát, Kitették a holttestet az udvarra, Uram, uram, biró uram, Mi piroslik ott a sikon, távolban, Seprik a pápai utcát, Télen nyáron, Fegyverneki három határ, stb. Ezek mind oly magyar népdalok, melyek örökéletű megnyilvánulásai a magyar népgénusznak.

Mindjárt az 40-es évek elején Albrecht főherceg, az

ifju császár mindenható befolyásu nagybátyja vette át Magyarország legfőbb katonai és polgári kormányzását, természetesen a legszigorubb szoldateszka rendszer alapján. De neje I. Lajos bajor király nagy műveltségü, jótékony szellemü s fenkölt esztetikai izlésü leánya, a bájos Hildegard hercegasszony, aki nagyobb mérvü népszerűségre is tett szert, sokban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar szellemi viszonyok s a nemzeti érzület lehetőleg inkább tért nyerjenek, mint szűkebb korlátok közé szoritassanak. A bajor Wittelsbach kir. dinasztianak veleszületett művészetszereténél fogva, a hercegné is nagy kedvelője volt a művészetnek, kiváltképen pedig a zenének. Rendesen látogatta a nemzeti színház operai előadásait, melyek akkor elsőrendü színvonalon álltak s a kiválóbb hangversenyekről sem hiányzott, sőt a jótékony céluakat gazdag támogatásban is részesítette. A hercegnő rokonszenve a magyar nemzet iránt az időben köz tudomásu volt s az akkori befolyásos egyéniségek eleget tudtak beszélni az ő jó hajlamáról s közvetítéséről, melyet nem egyszer latba vetett a túlszigoru intézkedésekkel szemben. Azt lehet mondani, hogy a magyar nemzet későbbi védangyala s jószelleme: Erzsébet császárné, magyar királyasszonynak ugyszólván megelőzője, előkészítője volt. — Az 50-es évek közepe felé azzal is kitüntette rokonszenvét a magyar művészet iránt, hogy Erkel Ferencet gyermekei mellé udvari zongoratanárnak nevezte ki, kinek mint ilyennek, nem egyszer nyílt alkalma, a hercegi párral közelebbi érintkezésbe lépni s egy pár kérdésre, tudakozódásra olyan feleleteket adni, melyek sok akkori kényes dolgot könnyebben elintéztek, mint a nehézkes vagy egyoldalú, vagy pláne ellenszenves információkra fektetett hivatalos kerékvágások.

A magyar zenészet magasabb törekvéseknek az 50-es évek derekán egy pár incidens adott előrehajtóbb lökést. Székely Imre ekkor már megírta magyar idylláit, népdalok motivumaira támaszkodva s néhány ábrándját, melyek első eszményítési uttörések voltak. Ezeknek még manapság is maradandó műbecsük van, mert tiszta, hamisítatlan nemzeti szellem lengi át. Ezek nyomán, nagy lépést tett előre Volkmann Róbert az ő zongorára írt Visegrád címen kiadott eszményített zeneképeivel. A történelmi nevezetességű királyi vár multja, hősies dicsőségével, poetikus idylljeivel, katasztrófaival s végre rombadőlésével van azokban — habár nem is tiszta magyar szellemben — mesteri kidolgozással s eszmegazdagsággal zeneileg megörökítve. Az akkori hazai zenevilágot méltán meglepte e kiadvány (Rózsa-völgyi és társa kiadása) annál is inkább, mert szerzője mint nem született magyar, vele azt akarta igazolni, hogy a magyar zene eredeti motivumai ép úgy alkalmasak nemzetközi formák s eszményítésre, mint bármely más nemzeté. — Az opera terén — Erkelt kivéve — erre egy magyar zeneíró sem gondolt addig s talán nem is volt még teljesen megérve. — Az azután következett években, megjött erre az alkalom több irányban is, amint alább látni fogjuk. A műtörténelemben volt arra többször példa, hogy valamely nemzeti művészeti aspirációnak azok adtak izmosabb előrehajtó erőt, akik tulajdonképen nem tartoztak eredetileg az illető nemzetek fiaihoz. A német zenét is voltaképen az olaszok s a németalföldiek terelték a maga sajátlagos medrébe, valamint a francia zenét is idegen nemzetbeliek (egy Piccini, Gluck, Spontini, Cherubini) reformálták valódi francia szellemben. E tekintetben kivételt talán csakis a nagy szláv

törzsfaj, az orosz képez, amely mindjárt fejlődése első stádiumában a saját maga erejére s szellemére támaszkodott, ép úgy, mint irodalma és költészetében is.

VI.

A Rózsavölgyi firma és a magyar zene.

A Rózsavölgyi és társa cs. és kir. zeneműárusi s kiadói firma, a mely nemcsak a magyar koronaországok, hanem az egész osztrák birodalomban, sőt az európai zenekereskedések közt is elsőrangú állást foglal el, működésének félszázados jubileumát a folyó új század utolsó negyedében ülheti meg. Megalapítása tehát a magyar történelem ép ama szomorú időszakára esik, mikor a dicső epopeikus szabadságharcot a gyász s az önkényuralom sötét éjszakája váltotta fel s hol a keresztre feszített magyar géniusznak halottaiból kellett feltámadnia, hogy hosszú évek kínos gyötrelmei után ujfent kibonthassa magasra törő szárnyait. Eme a század második felében oly fontos kulturális szerepet játszott firmának félszázados működésével terjedelmesebben kell foglalkoznom, mert abból a leghivebben tükröződik vissza a 19-ik század hazai és magyar zenészeti életének minden fázisa, incidense s eredményes mozgalma. Aki e munkának erre vonatkozó fejezetét figyelmére méltatja, egy félszázados magyar kulturtörténetnek a képe fog előtte elvonulni összes szereplőivel és eseményi adataival.

A firma megalapítási érdeme Rózsavölgyi Gyulára vezethető vissza, aki 1822-ben született Budapesten s fia volt az országos híri magyar zeneiró és hegedüművész Rózsavölgyi Márknak. (l. 1-ső félsz. XVI. fejezet). A fiatal R. Gy. bevégezvén iskoláit, a kereskedelmi pályára lépett s több éven át a németországi előkelő könyvvarusi s zenekiadói firmáknál művelte ki magát szakmájában. — Az 1848-ik mozgalmas időszak hazájában találta s egyike volt az elsőnek, aki a honvédség kötelékébe lépett. Végig küzdötte a másfél évig tartott szabadságharcot, mint tiszt tért haza s ő is be lett sorozva az osztrák hadseregbe, de kevesek mulva el lett bocsátva gyenge testalkotásánál fogva.

Ekkor találkozott több év után egyik régi benső barátjával: Grinzweil Norberttel, kinek atyja mint a családnak Dániából Magyarországra leszármazott tagja, az időben tekintélyes és nagyvagyonu állást foglalt el a pesti kereskedelmi világban, közölte vele tervét, egy harmadik fővárosi zenekereskedés megállapítására nézve s őt cégtársul meg is nyervén, mindjárt az 1850-ik év utolsó negyedének a végén Rózsavölgyi és társa címen az új céget tényleg életbe is léptette, kezdetben szerény keretben korlátozott eszközökkel s nem is nyilvános, hanem csak a ma is fenálló Dunaparti Diánafürdő-épület egyik első emeleti helyiségére szoritkozván. — Az új cég patakforrása itt kezdett tehát legelőször csörgedezni, hogy későbben a század folytán országos széles folyóvá nőjje ki magát, annyi kiható szolgálatot téve a magyar zene fellendítésének. — Egy év multával már kilépett a szűk korlátok közül s ugyancsak a fentebbi címen körleveleket bocsátott közre, s mint rendszeresen szervezett zeneműkereskedés kezdte meg működé-

sét, előbb a Szervitateri gróf Teleki s későbbben az akkori uriutcai ma is fenálló Pscherer-féle szögletházban.

Az alaposan képzett, finom, előzékeny modern cégfőnök, valamint a cégtárs Grinzweil Norbert és családjának előkelő széles társadalmi összeköttetései csakhamar virágzásba hozták az új vállalatot nemcsak, hanem a fővárosi zenevilág s közönségnek központjává tették. Habár az akkori abszoluthatalmu német kormány, minden nemzeti aspirációnak ellenszegült s csak a legnagyobb ovatossággal lehetett valamit lendíteni az érdekében, az új cég még sem rettent vissza semmi oly kezdeményezéstől, amelylyel hazafiui kötelességének ismerte előmozdítani a magyar zenei érdekeket. Az sem lankasztotta ebeli törekvését, ha emiatt gyakran meggyült a baja a basáskodó policájjal s a szellemüldöző cenzurával.

A mit a Rózsavölgyi-cég, az 50-es évek legszomorubb korszakában a hazai zeneviszonyok fejlesztése s a magyar zene magasabb irányu fellendítése érdekében fokról-fokra, lépésről-lépésre kifejtett, azt a magyar műtörténelem soha eléggé nem méltányolhatja. Ez évtizedben adta ki Volkmannak későbbben világhirre emelkedett kamarazeneműveit; Visegrád címen 12 magyar irányu zenekölteményét, a külföldről vissza költözött Székely Imre első magyar ábrándjait, idylláit s egyéb szerzeményeit. Rózsavölgyi Márk összes magyar zeneműveit, a pestbudai dalárda által eredeti magyar férfinégyesekre kitűzött pályadijnyertes férfikarokat, melyek alapvetői lettek a magasabb férfinégyes-irodalomnak; a Matók Béla által 65 drb. arannyal jutalmazott magyar műzenei termékeket. Ábrányi K. első magyar szerzeményeit az Erzsébet-albumot, Mosonyi (akkor még

Brand) Mihály, Bülow, Doppler F., Thern, Huber K. s mások magyar irányu szerzeményeit. Mind oly vállalkozások voltak ezek, melyek tetemes áldozatkészséget igényeltek. 1856-ban az esztergomi bazilika felszentelése alkalmával Liszt személyes vezénylete alatt az ő esztergomi miséje előtt, alatt, és utána keletkezett nagymérvű zenészeti mozgalmak szálai mind a cég kezében öszpontosultak, valamint a következő évben ugyancsak Liszt által rendezett ama hangversenyekéi is, melyeket a nemzeti színházban s a nemzeti muzeum termében rendezett jótékony célokra s a lipótvárosi bazilika alapja javára. — (E munka folyamán, mind eme ténykedések részletei, külön is fognak tárgyalatni).

*

Ha a Rózsavölgyi firma működését az 50-es évtizedben az öntudatos, tervszerű alapvetésnek lehet nevezni, ugy a rákövetkező 60-as évtizedben kifejtett sokoldalú működése joggal nevezhető az építkezés olyan megszilárdításának, amely aztán a század többi évtizedére is — egészen a mai napig — minden irányban izmosítólag kihatott. A 60-as évtized első évei képezték a visszaszerzett magyar alkotmányos élet második hajnalhasadását. — A 19-ik század magyar zenéje is ez évtizedben szárnyalt legmagasabban, s amit az időben létrehozott: az irányított későbbben minden további ténykedést és megszilárdulást. A Rózsavölgyi firma hatalmasan belefolyt az új alakulások gyakorlati megvalósításába. — Ez évtizedben lett Brand-ból Mosonyi, a magyar zeneirodalom egyik legnagyobb reformátora. A Rózsavölgyi firma lett az ő magyar zeneműveinek a kiadója. — Hódolat Kazinczy F. szellemének, Széchényi

gyásza, Ünnepi nyitány, 12 életkép a magyar gyermekvilágból, Tanulmányok, Nép- és műdalai, 3 balladája Arany és Tóth Kálmán költeményeire, férfi négyesei: mindez időben láttak nála napvilágot. E mellett kiadta Ábrányi K. — hat magyar zeneképét, a Reményi által elnepszerűsített Repülj fecskémet, a Kossut- és Klapka-induló átíratát négy kézre, Zimay László a magyar műdal első megteremtőjének Hegedüsné emlékéért, Erkel Ferenc Sarolta, Bánkbán s Mosonyi Szép Ilonka operájának zongora kivonatát, Bartalus J. 100 magyar népdal átíratát, Székely J. folytatólagos magyar rhapszodiáit, Volkmann alkalmi magyar műveit, Simonffy K. negyven eredeti népdalát (Ábrányi zongora átíratában) és számos értékes zenemellékletét az első magyar Zenészeti lapoknak, — mely szaklap előmunkálatai s megalapításában a cégfőnök Rózsavölgyi Gyulának, mint egyik főmunkatársnak, nagy döntő rész jutott. — Ez évtizedben jött létre Bartay Ede kezdeményezésére, a Magyarhonban élő zeneművészek segélyegylete. Ez évtizedben tartotta a nemzeti zenede negyedszázados fenállása jubileumát, mely alkalommal Liszt személyes igazgatása mellett legelőször lett bemutatva Szent Erzsébet oratóriuma; ez évtizedben tartattak az első nagyszabású orsz. dal- s zeneünnepélyek, s az országos magyar daláregyesület is ez időben lépett életbe Aradon (Ábrányi indítványa s szervezeti tervrajza alapján); ez évtizedben ment véghez a király koronázás Liszt magyar koronázási miséjének zöngelmei mellett; ez évtizedben lett az orsz. zeneakadémia életbeléptetési eszméje s tervrajza is felvetve (szintén Bartay Ede kezdeményezésére), ez évtizedben ren-

dezték először a hivatalos ankétek a nemzeti színház drámája és operája közötti viszonyokat s ez évtizedben lett Liszt F. állandóan hazájához kötve s megnyerve a hazai zeneviszonyok időszakos fellendítésére.

Az alapító cégfőnököt, Rózsavölgyi Gyulát tevékenysége virágjában a korai halál már 1861 július havában kiragadván a magyar zenevilág köréből, az üzlettárs Grinzweil Norbert vette át annak további vezetését, ép abban a hazafias és áldozatkész irányban, melyet a megalapítóval 12 éven keresztül folytatott. Időközben meg is nősült, szellemdús és az énekművészi pályán előkelően kiképzett nővérét Jozefint (Dunkl Norbert a mostani cégfőnök édesanyját) pedig nőül vette Dunkl Nep. János a kitünő zongoraművész s Liszt legelső s felette kedves magyarországi tanítványa, aki neki azután kiható szolgálatokat tett a már ugy is szélesen akreditált firma művészeti tekintélye s befolyása emelésében. Dunkl Nep. János 1832-ben született Bécsben, de már kilenc hónapos korában szüleivel Pestre kerülvén, teljesen a magyar állampolgári kötelékbe lépett s egy pár év leszámításával, egész élete működését a hazai művészet érdekeinek szentelte a mai napig.

A firma 1862-ben fiókzeneműárusi üzletet nyitott Bécsben Dunkl Nep. János firmája alatt, mely ott az 1866-iki porosz-osztrák háborúig működött, ott is terjesztvén a magyar zenei kiadványokat s ujakkal is gazdagítván azokat. Ez időben adta ki Goldmark Sakuntala nyitányát, s Liszt esztergomi miséjének négykezes zongora-átiratát. A szerencsétlen végezetű osztrák-porosz háboru után, a Dunkl-család végleg visszatelepedvén Pestre, itt egyesült az anyaüzlettel, s azóta ugyszólván szellemi vezére lett a firmának egészen Grinzweil

haláláig. (1890). — A Rózsavölgyi firma lett Lisztnek is első magyarországi kiadója. 1865-ben kiadván Ave Máriáját s két legendáját, melyeket akkori hangversenyében itt mutatott be legelőször. A firma volt főrendezője ama fényes zenekari hangversenyeknek, melyek Liszt műveiből tartottak 1869-ben a vigadó nagy termében hazai művészeti célokra. A 60-as évtizedben olvadt a firmába a Kugler műárusi cég s vele együtt annak művezetője Sibreich József is, aki azóta mai napig a firma oszlopos vezértagja.

*

A Rózsavölgyi firmának sok oldalra kiható működését a 70-es évtized fokozatos jelentőséggel jelzi. — Nemcsak nagyértékű eredeti magyar kiadványokkal szaporította érdekeit, hanem ez évtized nagyjelentőségű művészeti ténykedéseiben a mozgató és előrehajtó erőt is képviselte. — Mindjárt az évtized első évére (1870.) esett az orsz. m. daláregyesület első nagyszabású s önálló dal- s zeneünnepélye. Ez óriás méretű ünnepségnek minden dologi, pénzügyi s zenei csomója a firma keblében összpontosult s önzetlen hazafisága s ügyszeretetének adta tanujelét a szálak lebonyolításánál. Ez évtized első éveiben adja ki a magyar zeneirodalom számos nagyértékű termékét, az év őszén oly korán elhunyt Mosonyi, Liszt, Mihalovich, Zimay, Doppler, Huber, Székely, Reményi s Ábrányi műveit. A Beethoven születésének százéves évfordulója alkalmával Liszt vezénylete alatt nagy zenekari s a nemzeti színház kötelékébe lépett Richter János vezénylete alatt reformált filharmoniai társulat hangversenyeinek a rendezését vezeti.

Mikor 1873-ban a Zenészeti lapok s a Pesti Napló egyidejű indítványára, Liszt F. félszázados művészi ténykedésének Budapesten való világraszóló megünnepeltetésének a kérdése került szőnyegre a sajtóban s a főváros irányadó köreiből, a Rózsavölgyi firma volt az első, amely az eszmét a legmelegebben felkarolta nemcsak, hanem a legfényesebb eredménnyel diadalra vezetésébe érdemlegesen is befolyt. Mert Dunkl N. János befolyása és közvetítésének lett a következése első sorban az, hogy dr. Haynald Lajos kalocsai érsek elnöklete alatt az előkelő társadalmi, irodalmi, művészeti, parlamenti s fővárosi világ legbefolyásosabb képviselőiből rendező bizottság alakult s az 1873. év november havában az ünnepség európai színvonalra emelkedett. — A firma ez évtized első felében léptette életbe a maga nemében páratlan sikerű zeneujdonsági estélyeket a Hungária dísztermében, melyek feladata volt a legelső hazai s külföldi művészek közreműködése mellett, — élükön maga Liszt Ferencsel — a kül- és belföldi zeneirodalom színejavát díjtalanul, meghívók mellett bemutatni a fővárosi közönségnek. — A 70-es évek második felére esett Wagner Richárd nagy zenekari hangversenye is a beyreuthi színházalapjára, melyben Liszt Beethoven Esz dur hangversenye páratlan értelmezésével vett részt, s mely a célra 10,000 frtot jövedelmezett. Továbbá a szegedi vizárkatasztrófa alkalmából rendezett nagy hangverseny, melynek fénye szintén Liszt Ferenc volt. Mind a két hangversenyt a Rózsavölgyi firma rendezte a legnagyobb odaadás és pontossággal.

A 70-es évtizedből átlépve a 80-asba, a firma mind magasabbra hágott izmosodás, befolyás s országos kihatóságban. Ez évtizedben költözött saját önálló helyiségébe a Kristóf-téren, hol minden tekintetben oly berendezést nyert, mely őt a legelső európai színvonalu zeneműkereskedések sorába emelte. Ekkor lett kitüntetve a cs. és kir. udvari zeneműkereskedés címével; ekkor olvadtak beléje az időközben megszűnt régibb s újabb keletü fővárosi zenekereskedések, mint a Wagner, Treichlinger, Pirniczer és Steinacker firmák, az ő összes magyar zeneirodalmi gazdag kiadványaikkal együtt. Ekkor alapította 100,000 zeneműnél többet számláló kölcsönkönyvtárát is melylyel ugy a nemzetközi, mint a hazai zeneirodalmi izlést lényegesen fejlesztette. Az 1885-i orsz. kiállítás alkalmával önzetlen áldozatkészséggel adta ki a Bartalus István által szerkesztett „Magyar zeneköltők országos albumát“ fényes kiállításban, melyben a magyar zeneirók legelső tekintélyei egy-egy magyar szellemü műdarabbal vannak képviselve.

A Rózsavölgyi-firmát a fővárosi nagyszabásu hangversenyek rendezésében mindig az elsőség illette meg. Ezt főleg a 80-as évtizedben emelte magasra, hol nemcsak felkérésre s jótekonycélokra, hanem önállóan saját felelőségére is rendezte azokat. Ezáltal kiható lendületet teremtett a zenevilágban s más firmákat is hasonló tevékenységre sarkalt. — A jótekonny célokra rendezett hangversenyek után befolyt összeg legkevesebb 80,000 frtra tehető.

Ez évtized vége felé a firma feje Grinzweil Norbertnél az ő aszmatikus baja mind fenyegetőbbben kezdett mutatkozni. Ennek dacára mindennap órákat töltött az üzletben s személyesen folyt be a kiadási s vezetési ügyekbe, mig végre

ettől is el kellett állnia. Vagy falusi birtokán, vagy üditő fürdőhelyeken töltötte idejét, míg hosszas szenvedéseitől a halál megváltotta 1890. május 18-án. Temetése a kerepesi temető halottas házából ment véghez fényesen, az egész zenevilág, irodalom s a fővárosi elitvilág részvéte mellett. Hült tetemei a családi sirboltban nyugosznak.

Grinzweil Norbertnek nem volt bizalmasabb barátja, mint a firma megalapítója Rózsavölgyi Gyulának a fia dr. Rózsavölgyi Manó, a fővárosi ügyvédi kar egyik legtekintélyesebb tagja, akit még életében beavatott minden családi, vagyoni és üzleti ügyébe. Vele készítette el végrendeletét is, melyben nemcsak özvegye, sógora Dunkl N. János, testvére Grinzweig Jozéfa s annak gyermekei, hanem a firma fővezetője, Sibreich Józsefről s annak összes régibb alkalmazottjairól is fényes lovagiassággal emlékezett meg. Általános örököse s a firma utódjául Dunkl Norbertet s annak nőtestvéreit jelölte ki.

*

Dunkl Norbert, a firma jelenlegi főnöke 1862-ben született Bécsben, hol akkor szülei éltek egészen 1866-ig. A serdülő gyermek tehát ép abban az évben lépett a magyar állam kötelékébe, amely a visszanyert alkotmányos étellel összeesett. — Tisztán magyar alapon és szellemben a leggondosabb házi nevelésben részesült s a kereskedelmi pályára destináltatván, már 13 éves korában nagybátyja üzletébe lépett mint gyakornok, hol alkalmá nyílt több éven át teljesen elsajátítani azokat a kellékeket, melyek egy nagyszabású zenekereskedés vezetéséhez megkívántatnak. Nevelésé-

ben kiváló súly lett fektetve az ő alapos zenei kiművelésére s emellett bő alkalma nyílt az összes hazai s külföldi művészvilággal a legközvetlenebb érintkezés és összeköttetésbe lépnie. — 19 éves korában letévén az érettségi vizsgát, mint önkéntes egyik tüzérezredben töltötte a köteles évet, melynek letelte után tiszti vizsgát tett s mint tartalékos huszárhadnagy lépett a honvéd hadsereg kötelékébe. 23 éves korában hosszabb külföldi tartózkodása alatt a legelső európai műkereskedések üzletvezetését tanulmányozta s gazdag tapasztalatokkal tért haza. — Már a 80-as évtized végén több irányban adta jelét éles megfontoló szelleme s ritka agilitásának, amelylyel hivatva leendő vezérszerepet játszani az orsz. firma vezetésében. — Hogy a firma sok évtizedes hagyománya s a magyar művészet iránti erős érzék mennyire eltöltötte, bizonyága az orsz. m. daláregyesületnek 1889-ik évben Szegeden tartott ünnepsége, melyben tevékeny részt vett nemcsak az által, hogy a firma nevében értékes ezüst koszorút ajánlott fel egyik versenydíjúl, — melylyel a brassói magyar dalegylet lett kitüntetve — hanem azáltal is, mert az ott életbeléptetett reformok megvalósítása körül nagy buzgalmat fejtett ki, mely érdeme elismeréseül az orsz. közgyűlés közp. ig. vál. tagnak választotta. Mint ilyen, az egyletnek 1892-ben Budapesten tartott negyedszázados jubileuma 1894-ben a fiumei orsz. dalverseny alkalmával s 1896-ban szintén a fővárosban tartott milléniumi orsz. dal- s zene-ünnepélye rendezésében a legkihatóbb tevékenységet fejtett ki önzetlen ügyszeretettel.

A Rózsavölgyi firma a 90-es évtizedben nem hogy lan-
kaszta volna kiadási tevékenységét, hanem azt minden
irányban fokozta és kiszélesítette. Mindjárt az évtized ele-

jén a fővárosban bizottság alakult, mely a veszprémi nagy tüzvézskárosultak javára hangversenynyel egybekötött virágkorzót tervezett. E fényes eredményü ünnepség tervrajza kidolgozására s rendezésére Dunkl N. cégfőnökkel az élén a Rózsavölgyi firma lett felkérve, melynek tevékenysége a célra 19 ezer frt tiszta jövedelmet eredményezett.

1894-ben saját kiadásában életbe léptette a Zeneirodalmi szemle című havi folyóiratot, mely utóbb időszakos Művészeti lapok-ká alakult át. Oly vállalat volt ez, melyet a firma megrendelői s vevői díjmentesen, a közönség pedig csekély ár mellett szerezhetett meg. Minden számában a hazai és külföldi zenevilág korifeusainak az arc- és életrajza mellett, az öszművészet köréből íráncikket, ismeretterjesztő dolgokat s kritikákat közölt a legérdekesebb tartalommal.

1896-ban a firma kezdeményezte a népszerű hangversenyek (Concert populaires) tartását, melyek azóta más-más formában, kihatóan fellendítő befolyást gyakorolnak a fővárosi zeneéletre, olcsó árak mellett alkalmat nyujtván a kevésbé vagyonosabb közönségnek is, a legnagyobb művészeket hallhatni s a klasszikus zenében gyönyörködni. E korszerű reform azt eredményezte, hogy a nagy művészeknek azóta minden évben nagyobb-nagyobb kontingense keresi fel a fővárost, annak világvárosi színezetet kölcsönözvén.

Az 1896-i milleniumi orsz. kiállításon a Rózsavölgyi firma szerepelt leggazdagabb kiállítással versenyen kívül s cégfőnöke, Dunkl Norbert, mint a zene és zeneművészeti osztály rendes tagja, egyik csoport biztosa s a szakzsűrinek is tagja, oly messzekiható tevékenységet fejtett ki, mely általános elismerésre volt méltó. Csak kevéssel azelőtt adta ki

Erkel „Hunyady László“ operájának teljes zongorakivonatát magyar és német szöveggel s az összes ének- és karszólamokkal. Ugyszintén Mihalovich Ödön Toldy magyar operájának is teljes zongorakivonatát, valamint b. Splényiné Blaha Lujza illusztrált fényes kiállítású életrajzát s működését, melyhez Kéry Gyula írta a magyarázó szöveget. Oly nagyszabású irodalmi vállalatok voltak ezek, minők a magyar zeneirodalomban még nem fordultak elő. — A kiállítási nagy zenecsarnokban a Rózsavölgyi firma nyitotta meg a zeneelőadások sorát egy oly kimagasló hangverseny rendezésével meghívók mellett, amelyben résztvett az egész magyar kormány, a kiállítási tényezők s a politika, társadalom, irodalom, művészet minden kiválósága s melyben a legelső hazai művészi erők működtek közre.

A firma az 1848-i szabadság-év félszázados jubileumát sem engedte maga mellett nyom nélkül elvonulni. Kiadván Petőfi-album címen 100 megzenésített költeményét a legnagyobb magyar költőnek, melyek a firma kiadói tulajdonjogában jelentek meg félszázad alatt.

A Rózsavölgyi firma kiadványainak folyószáma már túlhaladja a 3000-et. Ezeknek több mint kétharmada magyar termék. Ami csak értékes és maradandó becsü úgy a régi mint az újabbkori magyar zeneirodalomban található, az mind a firma készletében van. — Hogy minél inkább terjeszsze és érvényesítse kiadványi készletét: a közelmúltban fióküzletet rendezett be Lipcsében, — a német birodalom legnagyobb empóriumában — s ottani széles összeköttetéseinél fogva lényegesen hozzájárul ahoz, hogy a magyar zeneirodalom termékei egész Németországban közvetlenül piacra találjanak. Evégből a nála megjelent és megjelenendő kivá-

lőbb értékű magyar dalokat német szöveggel is bocsátja forgalomba, hogy az idegen ajku zeneközönségnek is könnyebben hozzáférhetők legyenek.

*

A Rózsavölgyi-cég a külfölddel szemben tanusított buzgalma mellett a magyar zeneirodalom érdekében, nem zárkózott el soha az oly belföldi törekvések elől sem, melyek e nemzeti feladat elérésére irányultak. Így az ő érdemének kell elismernünk, hogy úgy a fővárosban, mint a vidéken, életrevaló műkereskedői vállalatok keletkeztek. A többek közt elég legyen csak a fővárosban negyedszázadnál tovább virágzott nagy tevékenységű Táborszky és Parsch cégre utalni, amely 1868-ban keletkeztén, első életerős virágzása volt a Rózsavölgyi-anyacégnek, amelynél az új cég mind a két tagja több éven át működött, fejlődött s önálló üzlet vezetésére képessé lett. A Rózsavölgyi-cég mind a kettővel egészen halálukig, mindig harmonikus összekötötést tartott fenn a közös cél érdekében. Hasonló előzékenységgel s támogatással járt el a vidéki vállalkozókkal szemben, így a Véver Oszkár békési és a Geszner Ferenc nagykőrösi műárosokkal is, akik szintén az ő szárnyai alul kerültek ki s általa merítették képesítésüket önálló műkereskedések alapítására.

A félszázados Rózsavölgyi-cég az 1900-i párisi világkiállításon is méltóan lesz képviselve, összes magyar és nemzetközi gazdag kiadványaival, melyek míg egyrészt fényes tanubizonyyságot fognak tenni a magyarországi zeneélet magas színvonalu kulturképességéről: másrészt azt is be fogják

igazolni, hogy a magyar fővárosnak van már egy oly zene-műkereskedése, amely bátran kiállhatja a versenyt a legelső kulturállamok hasonló vállalataival. Ott fog szerepelni a többek közt a legkiválóbb magyar zeneirók művei mellett a legnagyobb s legnépszerűbb magyar zeneköltő: Erkel Ferenc Bánk-bán operájának teljes énekes zongorakivonata, mint folytatása ama nagyszabású és költséges vállalatnak, mely a nagystilű zeneművek megismerését teszi a hazai és külföldi köröknek lehetővé, s melyhez a Rózsavölgyi-cég már a Hunyady László kiadásával tette az első nem eléggé méltányolható lépést.

VII.

Pályázatok, kiadványok, vállalatok.

Az 50-es évek első felében ezek részint előrehajtó, uttörő, részint kerékkötő szerepet játszottak. Már az előző félszázados jellemző fejezetekben hangsúlyoztam, hogy mennyire kifejezetlen maradt a tulajdonképeni magyar műzene egy forma, mint tartalomban. Pedig a legmagasabb drámáit az operát, — mely már a 40-es években megszületett, — más nemzetek zenei fejlődésének logikai rendje szerint voltaképen ennek kellett volna megelőzni. — De elhanyagoltván, az utánpótlás feladata az 50-es éveknek lett feltartva. Annál is inkább, mert az üldözés és elnyomatás korszakában az éretlen naturalizmus, a cigányzenei túlsúly s a hivatlanok előtolakodása, mind nagyobb mérvet kezdett ölteni s félő volt, hogy a gyors ellenáram elkésik s a terjedő burján elnyomja a fejlődésre váró bimbókat. A nemzeti színház e

tekintetben keveset lendített; az ott színrekerült eredeti sikertelen operai kísérletek inkább hátra mint előre tolták a magyar műzene járművét. Erkel hallgatott, a vele rivalizálni erőlködött akarnámoskodók pedig csak tehetetlenséget tanúsítottak. Más uton kellett keresni a gyógyítószeret.

Amint a pest-budai dalárda megkezdett izmosodni annyira, hogy 1854. december hó 8-án első nyilvános dal-estélyét megtarthatta fényes sikerrel az Európa disztermében a legkiválóbb művészek közreműködése és a közönség páratlan részvéte mellett: azonnal hozzálátott a kezdeményezéshez s első példát nyújtott magyar férfinégyesekre szóló pályázatával. Thill sok vesződése dacára a bizalmatlankodó cenzurával és rendőrséggel, oly szilárd alapra fektette ugy szellemileg, mint fegyelmileg és pénzügyileg az egyesület szervezetét, hogy az akkori legtekintélyesebb magyar zeneszerzőket sikerült neki az ig. választmány tagjaiul megnyerni. Brand (a későbbi Mosonyi), Engesser Mátyás, Thern Károly, Doppler F., Ábrányi K. összes erejükkel s befolyásukkal támogatták törekvését. 1855-ben tehát 20 darab arany pályadíjat tűzött ki eredeti magyar férfinégyesekre s az ily pályázatokat több éven át folytatta. — Az első pályadíjnyertesek a zenevilág akkori kitünőségei közül kerültek ki, mint Thern, Doppler, Huber K. és Lorenz János. — A bíráló-bizottság tagjai voltak: Brand, Engesser, Ábrányi és Felley Antal. — A magyar férfikarirodalom terén voltak ugyan már előzőleg is termékek, melyek megállták a helyüket, kivált a népdalok kardalositását tekintve: de a magyar műzene első öntudatos alaptételét mégis csak e pályázatokra lehet visszavezetni.

Jellemző ama sötét korszakra nézve, hogy midőn Thill

az első díjat nyert művet, Lorenz Petőfi „Honfidal“-ának megzenésítését nyilvánosan is be akarta mutatni egyik dal-estélyén: azt a rendőrségi cenzura határozottan eltiltotta hazafias szövege miatt, s nem is kerülhetett bemutatásra csak a szolferinói veszített csata után 1859-ben, az állami ujalakulás korszakában. — Hasztalan volt minden kapacitáció: hogy Petőfi e költeményét még 1844-ben írta Debrecenben, mikor még senki sem álmodott az 1848—49-i szabadságharcról; hogy abban semmi vonatkozás nem foglaltatik a közelgő viharokra s csak oly hazafias szellemű költői fellángolás, mint akár Vörösmarty vagy Bajza bármelyik költeménye. — Még csak említeni sem volt szabad dalban a hazaszeretetet! — Az eredeti magyar férfikarirodalom ez első pályázattal kijelölte az utat, az irányt, melyen haladni kell s haladt is, mert az egész évtized gazdag, változatos és tartalmas műirodalmat termelt, mely a mindinkább szaporodó dalegyleteket a 60-as évtized beálltával már elismerésre méltó színvonalra emelte.

*

Ugyanez időben 1855-ben, egy másik abszolút műzenei pályázat mint uttörő, nem is szakzenészi körökből, hanem egy áldozatkész műkedvelő lelkesedési forrásából került ki. Matók Béla volt a neve (mint honvédtiszt szolgált a 48—49-i hadjáratban s mint keresett fővárosi ügyvéd és tartalékos főhadnagy halt meg pár év előtt Budapesten). Mint holdmező-vásárhelyi földbirtokos család tagja, az anyatejjel szivta magába a magyar zene iránti rajongást. Aféle naturalista zenekedvelő volt, ki maga is belekontárkodott a

zeneszerzésbe, de érezte, hogy ami tolla alul kikerül, az nem elégíti magasabbra törő ambícióját. — 65 darab aranyat tűzött ki tehát nyilvános pályadíjakra, három különféle magyar válfajra osztva azokat. Először 30 darab aranyat eredeti magyar témára bevezetéssel s művészeti kidolgozásu változatokra. Másodszor 20 darab aranyat eredeti magyar lassura, toborzóra s frissekre s végül harmadszor 15 darab aranyat legjobb két eredeti magyar népdalra. A pályaművek elbírálására Erkel Ferencet, Székely Imrét és Szénffy Gusztávot kérte fel. — E pályaművek közül csakis az első ment magasabb műzenei számba, míg a többi a már korábban kifejlesztett népies műformák keretét nem lépte túl. A bírálók az első díjat egyhangulag e munka írójának ítélték oda; dicséretre méltatván Bartalus István pályaművét is. A második pályadíjra is e sorok íróját találták méltónak, de utóbb, nehogy részrehajlóknak tűnjenek fel, mégis Szotyori Nagy József, nagykőrösi tanárnak ítélték oda, aki későbbben a pedagógiai téren s a reformált egyház énekgyűjteménye terén elismerésre méltó tevékenységet fejtett ki. E sorok íróját dicsérettel tüntették ki. A népdal-pályadíj Egressy Sámuel jómodu földbirtokos zenekedvelő, de korlátolt képzettségű naturalista kompozitor két dalának, mint relative legjobbknak lett odaitélve. (Meghalt a 60-as évek derekán) A pályadíjat a kitűző feltétele alapján, a relative legjobb műveknek kellett kiadni. Nemcsak ma, de akkor is, ha valaki kezébe vette e két népdalt, el kellett szomorodnia azon az eszmei szegénységen és zenészeti kezdetleges kidolgozáson, melylyel azokban találkozott s el lehet képzelni, minők lehettek a többi pályaművek, ha a bírálók e két dalt találták még is a legjobbknak! A fentjelzett Füredy-Bognár-féle 100

népdal tipografikus gyűjteményének a színvonalán álltak, minden eredeti vonás nélkül. Annyira alant álló volt még akkor is a magyar népdalok zongoraletétele, stílusa, hogy valódi Augiás-istálló-i seprőre volt szükség, megtisztítani még több éven át a hozzácsontosodott salaktól. S mikor az 50-es évek vége felé Mátray Gábor is kiadott magyar népdal-gyűjteményt: az sem igen emelkedett magasabb színvonalra, mint az első Emich-féle kiadvány. Ez irányban csak a 60-as évtizedben tisztult a levegő, mikor már lelkismeretes, tanult, képzett s izléses zenészek kezébe került a magyar zene fejlesztése. — A Rózsavölgyi firma mind e pályaműveket — még a dicséretre érdemesítettéket is — önzetlen buzgalommal adta ki. Nagy port vert fel akkor a Matók-féle pályázat, mely egyik indító oka lett Brand (a későbbi Mosonyi) abeli elhatározásának, hogy mint kozmopolitikus nagy zene-tudós és kompozitor, komoly meggondolás s művelés tárgyává tegye a magyar zenét annál is inkább, mert az Erkel által vezényelt filharmoniai hangverseny egyikében egyik nagyszabásu szymfoniája adatván elő: annak utolsó tétele egészen magyar népdal-motivumokból lévén szöve, az nagy hatást keltett s további felbuzdításául is szolgált neki. Más-külömben nemcsak a 30 darab aranyos pályamű, hanem Volkmann Visegrád-i zeneképei is — mint kozmopolitikus pályatársáé — hasonló hatást gyakoroltak reá.

*

Az e korbéli magyar műzenei pályadíjak mellett az 50-es évtizedben belevegyülnek a gyorsan szaporodó, hirtelen fel-tűnő, sokat markolni akaró naturalista magyar kompozitorok

önálló ténykedései is, akik mindenféle irányu kiadványok és vállalatok címe alatt, a magasabb műzenei aspirációknak káros kerékkötői lettek. Simonffy Kálmán, Pecsényánszky (Palotási) János, Nyisnyay Gusztáv, Lovassy Sándor (Honi lant című zenei vállalatot adott ki), Egressy Sámuel, Kovács Endre, Fáy Antal, Frank (Szabady) Ignác stb. (a cigány kompozitor-aspiránsokat nem is számítva) mind e kategóriába tartoztak. Kisebb-nagyobb mértékben mindannyian meg voltak ezek áldva a természettől bizonyos nemmindennapi dallamérrel, magyar érzékkel s költői inspirációval, de nem lévén képesek a saját maguk lábán járni s másokra — nem is mindig képzett travesztátorokra — szorulóván, jórészt okozói lettek a magyar zeneirodalom akkori ellaposodásának, melyen később csak kemény, lassu munkával s kitartó gereblyéléssel lehetett segíteni. Az akkori napi és időszakai sajtó nem kevésbé segített e vállalatok, kiadványok tekintélye, befolyása emelésében. Így lettek az időben zene dolgában országos irányító tekintélyek: gr. Fáy István, Simonffy Kálmán, Nyisnyay Gusztáv, Egressy Samu s mások. A szorosabb szakértő kritika csak lassan bonthatta ki szárnyait. Bartalus István, Szénffy Gusztáv, Brassai Sámuel, Egressy Gábor s e sorok írója akkor kezdtek fellépni s erélyesen megmondani az igazat a megtevesztett sajtónak. Az akkori lapok közül, a Vahot Imre által szerkesztett „Nagy Világ Képekben“ című szépirodalmi s encyklopedikus lapban (1855), így lépett fel gr. Fáy István egy preponderáns hangú hosszabb értekezéssel s tört pálcát a régibb magyar zene képviselői mellett s az újabb törekvések ellen. Az ember elámult, hogyan lehetett még akkor is annyi zöldet kinyomatni anélkül, hogy akadt volna

aki legalább egy kis fris zuhanyt használt volna vele szemben. Csermákot pl. csaknem az olimpusi istenektől származtatta s egy Beethovenhez hasonlította magyar ruhában. Bihari, Lavotta, Ruzsicska, de még a sokkal régibb Barna Miska és Cinka Panna is szerinte mind ugyanannyi Haydn és Mozartok voltak. Régi magyar zene gyöngyei címen aztán kiadott több újabb füzetet, melyekről az akkori lapok olyan superlativusokkal irtak, hogy „Parcival“-ról sem irnak ma különben. Ha egyik-másik cigányprimástól egy-egy csárdás, egyik-másik naturalistától dalfűzér, hallgató nóta, verbunkos vállalati előfizetés megjelent, az mind epochális értékszámba vétetett. Épen nem volt aztán csoda, hogy erős reakció állott be az ily gyermekes rajongás s dédelgetések ellen s többen a legtekintélyesebbek közül felkészülten kezdték utját állani a pozdorja terjesztésének, (mint a fentebb említettek). Az akkori magyar lapok ilyen való megtévelyedését többféle okra lehetett visszavezetni. A germanizáló kormány elleni gyűlölségre, mely mindent oltalmába s reklámszárnyára vett, ami magyar firmát viselt s a németiség ellen tüntetett; a naturalisták szolidáris pajtáskodására a lapok szerkesztői s rovatvezetőivel; a reformirányzatok ellen való ellenáramlatra azok részéről, akik se nem értették azok horderejét, se nem voltak hajlandók bármit is engedni népszerűségük nimbusából. De az események láncolata sokkal erősebben segített a reformtörekvéseknek, semhogy a retrográd irány tartósan diadalmaskodhatott volna felettük, amint alább, a fokozatos fejlődést elemezve, látni fogjuk.

VIII.

Liszt F. esztergomi miséje.

A 19-ik század második felében e misének az előadása volt a magyarországi zeneélet első nagyarányu megnyilatkozása. 1856-ban Scitovszky János hercegprimás befejezván az esztergomi bazilika építését: annak felszentelési ünnepségére meghívta I. Ferenc József osztrák császárt, az egész bécsi udvart, a magyar és osztrák arisztokráciát, nemességet, az idegen hivatalvilágot, a birodalmi sajtó képviselőit, Pest városa tanácsát s a megyék küldöttségeit. — A bazilika felszentelési ünnepsége alkalmával előadandó mise megírására pedig a Weimárban tartózkodó Liszt Ferencet kérte fel sajátkezüleg irt levélben. — A mester a legkészségesebben tett eleget a fölkérésnek s a kész munkával maga is megjelent Pesten augusztus hó elején, hogy személyesen vezesse a mise betanítását és vezényelje azt a felszentelés alkalmával, mely augusztus végére lett kitűzve. Az egész fővárosi zenevilág mozgósítva lett. A nemzeti színház magán énekesei, ének- és zenekara Erkel Ferenczel az élén, a budapesti zenekonzervatorium, a pestbudai dalárda s minden számbavehető műkedvelője a fővárosnak. A dolog azonban nem ment olyan simán, amint a hercegprimás és a szerző képzelte. Egy egész cselszövény-battéria lett szervezve felülről és alulról, hogy megakadályoztassék a megrendelt mise előadása. Mindenféle koholt és roszakaratu hírek lettek forgalomba hozva, hogy a hercegprimást lebeszéljék az előadásról. Hogy a mise zenéje nem eléggé egyházas szellemű, hogy

legyőzhetlen nehézségeket tartalmaz, s hogy általában nem méltó ily szolennis nemzeti ünnepséghez, melynek politikai s messzebb kiható állami háttere is volt. S az időben valóban könnyű is volt a mise szerzője ellen konkolyt hinteni a magasabb irányadó körökben, a ki a bécsi udvar s a magyarellenes tényezők előtt is kedvezőtlen színben szerepelt. A magyar nemzeti aspirációk felé hajló érzülete, Wagnerrel, a 48—49-iki német nagy forradalmárral való szoros barátsága, a Wittgenstein orosz hercegnővel folytatott intim viszonya, melyet nem jó szemmel nézett két császári udvar, mindez bőséges anyagot szolgáltatott arra, hogy már-már kétségessé váljék az előadás s Liszt egyházzenei szereplése blamirozva legyen. Magában Esztergomban is szét lett terjesztve az intriga hálója. Ott ugyanis a különben sok érdemű, felette termékeny s nagytekintélyű egyházzenei kompozitor: Seiler Károly főegyházi karnagy mellett folyt a korteskedés, hogy az ő miséje szerepeljen a felszentelésen, Branddal (Mosonyi) szemben, a kit meg maga Liszt kért fel, hogy a miséjéhez ő szolgáltatassa a Gradualét és az Offertoriumot. Az egész pro- és kontra való ellentétes áramlatban pedig a legsajnosabb az volt, hogy az intrigák szálai szövésében tekintélyes magyar főurak, művészek és zenészek vitték a főszerepet. S én — a ki már akkor jóformán benne éltem a fővárosi zenészeti világban, — azt hiszem, nem is sikerült volna legyőzni az akadályokat, ha b. Augusz Antal Liszt régi barátja minden akkori nagy befolyását fel nem használja a cselszövények szálai erélyes elmetzésére. Másrészt a sikeres kibontakozás oroszlánrésze Erkel Ferencet illette, a ki nagy nimbusa és döntő tekintélyével egészen a Liszt pártjához állott, s előleges próbák, betanításokkal

kézzelfoghatólag megcáfolta a nemzeti színház zenészeti erőinek az élén, a mű ellen terjesztett rágalmakat.

A felszentelési ünnepség a lehető legnagyobb fénynyel ment véghez, jelen volt a császár egész udvarával, az összes egyháznagyok, a főurak, a bécsi és fővárosi társadalom színe-java. Liszt F. összes kitüntetési rendjeleivel a mellén dirigált s utána is úgy mutatkozott mindenütt, a legnagyobb kitüntetésekben részesült a közönség és a művészvilág részéről, de a hivatalos ebéden nem vett részt, s a művészek körében maradt. — Visszatérvén a fővárosba, itt is kizárólagosan a művész és íróvilággal érintkezett. A nemzeti színházban két zenekari hangversenyt vezényelt saját műveiből s a muzeum termében az esztergomi miséből két főpróbát tartott belépti díjak mellett, melyek mind szép összegeket eredményeztek jótékony s kulturális célokra. — Liszt és Erkel közt az akkori folytonos érintkezés folytán fejlődött ki és szilárdult meg az az intim baráti és művészeti viszony, mely a következő évtizedekben oly szorosan fűzte őket egymáshoz. Erkel, mint a filharmóniai hangversenyek vezérkar-nagya, ettől fogva mind több figyelemre méltatta a weimari reform-iskola és irány termékeit. Liszt távozása után csakhamar bemutatta Wagner Tannhäuser nyitányát és Lohengrinből a nászindulót, az előjátékot és többet Berlioznak nálunk még ismeretlen alkotásaiból.

Oly nagy volt akkor még az ellenszenv a magyar napi sajtóban a weimári új irány ellen, hogy Erkel e kísérletét, — szerinte izléstelen merényletét — csaknem unisono elítélte. Az egész zenevilágból alig voltunk egynehányan, akik más nézetten voltunk s akik már akkor megjósoltuk, hogy nem telik bele még egy évtized, s az akkori Saulok Pálokká fognak

átalakulni. De ezen nem is lehetett csodálkozni, midőn ép akkor grasszáltak legarrogánsabbul a fentebb jellemeztem korlátolt nézetű s izlésü naturalista kompozitorok. Hisz akkor történt — még az esztergomi mise előadási idejében, — hogy gr. Fáy István oly magasztalólag emlékezett meg Liszt előtt Simonffy Kálmánról, hogy ő a magyar Schubert. Ugy — felelé a mester tréfásan, — tehát akkor a németek meg azt mondhatják, hogy Schubert az ő német Simonffiuk. Ez a szállóige aztán szájról-szájra járt akkor az országban s még a lapok is registrálták.

Az a nagy fellendítés, mely az időben a magyar zenevilágot felkavarta, még erőteljesebben megnyilatkozott két évre rá, mikor az esztergomi mise Bécsben is előadatván, szerzője ismét ellátogatott a magyar fővárosba, hol több hetet töltött, ismét hangversenyzett a nemzeti színházban és a nemzeti muzeum termeiben, mint zeneköltő s dirigens mutatván be magát saját symfonisztikus zenekölteményével, s javított kidolgozásu esztergomi miséjével.

De mielőtt e jelentős évére térnék az 50-es évtizednek, még az 1857-ik évről kell megemlékezni, mely voltaképen szélesebb alapjául szolgált a magyar műzene kidomborításának.

IX.

Az Erzsébet-álbum.

A 19-ik század magyar zenéjének van egy drága ereklyéje, amely ugyan még csak negyvenhárom éves, de ha a századok megszámlálhatlan sora vonul is el felette, elévülhetlen kincse marad, mert Magyarország hön szeretett királyasszonyával, az oly megrendítő tragikus véget ért s minden magyar szív imájába foglalt Erzsébettel áll kapcsolatban. Amellett még azzal a műtörténelmi érdekességgel is bír, hogy tizenkét hazai zeneirő, abban tette le első kiható alapját a magasabb magyar műzenének. „Erzsébet-album“ a címe s 1857-ben látott napvilágot abból az alkalomból, mikor I. Ferenc József (akkor még csak osztrák császár) az ő hódító szépségü s szívjóságú nejével először indult országos körútra, hogy előkészítője legyen egy áldásosabb jövőnek. Eltűnt akkor az összes társadalmi rétegek közti különbség, hogy a nemzet egyhangú őszinte lelkesedéssel fogadja, ünnepelje az uralkodó párt. — Nem várt családi gyász szakította félbe akkor a diadalmas utat ép Debrecenben. De utána mind magasabbra hágott a feltámadás napja, mert attól kezdve Erzsébet szive meg nem szűnt egyre melegebben dobogni a magyar nemzetért s mikor tiz év mulatával (1867-ben) Szent István koronája megérintette áldólag a homlokát és hófehér vállát: lelke, szive elvállhatlanul forrt azzal össze.

Az irodalom, művészet minden ága versenyre kelt akkor egymással, a hódolat kifejezésében. Az akkori ma-

gyar zeneköltők első sorban tüntek ki egy oly hódolati emléikkel, mely méltó volt ugy az ideálhoz, mint a nemzeti aspirációhoz. — A Rózsavölgyi és társa firma állította ki pazar fényel, mely ritkította párját s a hazai műiparnak is remeke volt. A mai elnagyzásodott nemzedék már alig tud valamit e drága ereklyéről, pedig ha a fájdalmak Golgotha-utját átszenvedett királyasszonynak a tekintete még életében néha-néha erre az eszményi eredetű művészi emlékre esett: égi vigasztalást nyujthatott az neki.

*

Mikor a nevezett évben a fejedelmi pár uti programja már köztudomásra jutott, Rózsavölgyi Gyula cégfőnök, legelőször velem közölte az album megvalósításának az eszméjét és kiviteli tervét. Mindenekfelett arról volt szó, kik s mily irányban vegyenek részt az álbumban? Mert abban az időben még nem igen voltak feles számban az erre hivatott zeneköltők. Erkel Ferencre és a Doppler testvérpárra nem igen lehetett számítani, mert a nemzeti színház igazgatósága Erzsébet címen 3 felvonásos alkalmi magyar opera írására kérte fel őket. Erkel nem is vett részt aztán az álbumban, de a Doppler testvérpár készségesen csatlakozott a vállalathoz. Kevéssel azelőtt történt, hogy a nagytekintélyű Brand (Mosonyi) leszámolván kozmopolitikus irányával, Wagner-stilusban írt Max operája vezérkönyvét a tűzbe dobta, s a magyar műzene sférája felé kezdett vonzódni. A kiadó cég nagy súlyt fektetett rá, hogy a közreműködésre őt is megnyerje. Föl is kérte, de kosarat kapott. Brand a magyar zenében való járatlanságát hozta

fel mentességül. Hogy jobban célt érjen, engemet is felkért, mint egyik bizalmas barátját és volt tanítványát, hogy beszéljem rá. El is követtem mindent, de hasonló választ nyertem. — Egyszer mikor nem is vártam, beállított hozzám hangjegYTEKERCSSEL s kért hallgatnám meg első magyar zenei kísérletét, melyet a tervezett Erzsébet-álbum számára szánt. — „Ha megnyeri — mondá. — az ön tetszését, úgy átadom Rózsavölgyinek, különben ezt is a „Max“ sorsára juttatom“.

„Pusztai élet“ volt a címe, s mikor eljátszta, elámultam költői szépségén, mesteri kidolgozásán s eredeti vérpezsgésén. Brand a későbbi magyar nagy zeneköltő meglett nyerve az ügynek s a hazai zeneirodalom az Erzsébet név bűvös hatásának köszönhető, hogy egyik drágaköve megszületett, mert nemcsak az albumnak lett az kuhinorja, hanem a 19-ik század magyar zenéjének is. Liszt F. oly nagyra becsülte, hogy nemcsak nyilvánosan játszta egyik hangversenyében, hanem zeneakadémiai tanítványainak műsorában is állandóan szerepeltette. Az Erzsébet-álbumban szerepelt 12 hazai zeneirő nevei betűrendben így következtek: Ábrányi K., Bartay Ede, Brand M., Doppler Fer., Doppler Károly, Huber József, Huber Károly, Merkl József, Petheő János, Schmidt Gyula, Székely Imre és Thern Károly. E tizenkettő közül, még csak van életben: e sorok írója és Bartay Ede. Doppler Károly (Stuttgartban élt udvari karnagy), nemrég halt el.

Mikor a kiadó firma e pazarfényű albumot, a hódolatos felajánlás előtt közszemlére kiállította, napokon át tolongott a kíváncsi közönség megbámulására. E történelmi nevezetességű album zongoradarabjainak a címei, mindannyi magyar

nép- és csendélet zenei eszményítésére vonatkoztak, mindenik írója előtt nem lebegett más cél, mint magasabb színvonalon és változatos formában bemutatni a magyar műzene életképességét. Negyvenhárom év előtt nem volt ez könnyű feladat, mikor csak a bánatos magyar nóták, népdalok, vagy a sirvavigadástól duzzadó szilaj csárdások uralták az egész magyar zeneirodalmat. Ez az oka talán, hogy néhányat kivéve, mint a „Magyarország határán“, (Ábrányi) a „Pusztai hangok“ (Brand), a „Pásztor hangok“ (Dopp-ler Fer.), a Honi üdvözlét (Székely Imre), s a Csajkás dal (Thern K.) címűek, a többi kevésbé nyert szélesebb elterjedést. Ha ma nyílnék hasonló alkalom a magyar zene-költők csoportosítására, nem egy, de akárhány albumra való is kitelnék belőlük, mert hát nagyot fordult azóta a 19-ik század magyar zenéjének a kereke, s ha nem is halad mindig sima göröngytelen uton, igaz magyar vértől hajtva, s ha számtalan közül igen sokan el is maradnak a céltől, de a választottaknak még is oly tekintélyes már ma a száma, hogy kinálathiányról épen nem lehetne többé szó.

*

Az Erzsébet-album nagy jelentőségét történelmi fejlődés tekintetében semmi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint az, hogy már negyvenhárom év előtt kivált a számai közül több olyan, melyek manapság is kiállják a versenyt a szecesszionista irányt követő magyar zenészeti termékekkel szemben, sőt talán még az új században is sokáig meg fogják tartani igaz magyar üdeségüket.

Az a lelkes tűz, mely akkor az Erzsébet névre hevitette az írók szívét, nem oly természetű volt, mint a mely

a manapságos hivatalos ódák és himnuszok gyártói legnagyobb részének a keblét dagasztja. Az ideál fenragyogott magas piedesztálon s csak arra irányult a tekintet. Jelenben annak is nagy befolyása a költészeti ihlet felhangolására, hogy kik és miért veszik körül a piedesztált!

Legyen azért örökké áldva Erzsébet királyasszony emléke, amely már negyvenhárom évvel ezelőtt oly varázserővel birt, hogy magyar zenei Pálokká tudta változtatni az eltévedt Saulokat! Örök hála s dicsőség az ő nevének!

*

Ez alkalommal a nemzeti színház igazgatósága azzal tanusította az általános lelkesedéshez való emlékezetes csatlakozását — amint fentebb már említettem, — hogy Erkel és a Doppler testvérpárt felkérte Erzsébet címen egy 3 felvonásos alkalmi eredeti magyar opera írására. — Ez opera azomban maradandó nyomokat nem hagyott hátra a század operairodalmában. Tisztán alkalmi jelleggel birt. Szövegét Czanyuga K. irt hozzá, mely szintén nem emelkedett a közönségesebb fajtájú verselésnél magasabbra. A szerzőktől sem lehetett valami lendületesebb terméket várni, részint az idő rövidsége, részint a zenészeti koncepció stílegységének hiánya folytán. Az egész úgy volt kombinálva, hogy mindenik felvonás szerzője megtalálja benne a maga legkonformisabb stílusát. Legértékesebben sikerült Erkel 2-ik felvonása. Abban volt eredetiség és magyar lendületesség, s az egésznek ugyszólván életerős magvát képezte. Leggyengébb volt a Doppler Károly 3-ik felvonása, mely csakis népies tánc-zenére és jelenetre szoritkozott. Ő kü-

lőmben sem bírt soha valami kiválóbb kompozitori tehetséggel. Aféle sablonos karmesteri muzsikának vált be. A Doppler Ferenc 1-ső felvonása sok tekintetben az Erkel szellemében volt tartva s dolgozva. Az igazgatóság azonban lehetőleg fényesen állította ki az operát s a legelső művészi erőkkel hozta színre. A közönség megillető nemzeti pietással fogadta. Az uralkodó pár végig hallgatta figyelmesen s szerzőket értékes emléktárgyakkal tüntette ki. Azután amint jött, úgy le is tünt a műsorról. Erkel sem fektetett soha többé súlyt a maga felvonására s még későbbben sem használt fel belőle egyes részleteket.

A fent leírt Erzsébet albummal nem volt képes versenyezni, s nyomtatásban sem jelent meg belőle semmi.

X.

Az 50-es évtized második fele.

Mentől inkább közeledett e nevezetes évtized a 60-as évek felé, annál gyorsabban torlódtak össze a magyarországi kulturtörekvések és a művészeti aspirációk. Mint nehéz nyomasztó álomból tért magához az egész nemzet s minden legkisebb tért elfoglalt, hogy érvényesítse érzelmeit s erélyes ténykedéseket fejtsen ki. — A külföldi események is segítettek ehez, melyeknek alakulásai erős lökerőt kölcsönöztek a belföldi agitációknak.

A magyar zenészeti viszonyok ez évtized második felében hihetetlen kidomborodást nyertek. Legjelentősebb eseményeinek kronologikus fonalát kívánom követni, melyből kiviláglik az állítás alapossága.

Amint már megjegyzém, az esztergomi misének Bécsben lett bemutatása után annak szerzője felhasználta az alkalmat s ismét ellátogatott a magyar fővárosba, hol felvillanyozó ténykedéseket fejtett ki. De előbb el kell mondanom azt az incidenst, mely Brandot egészen kijózanította kozmopolitikus rajongásaiból, hogy őt a 19-ik század magyar zenéjének egyik legkihatóbb vezéralakjává avassa.

A weimári reformiskolának nem volt Magyarországon nálánál hivebb prófétája. Legfőbb ambícióját helyezte tehát annak szellemében nagyszabásu operát írni s azt a weimári vezér igazgatása alatt először az ottani fókuszban bemutatni. Gyorsan el is készült vele s Kaiser Max auf der Martinshöhe címet adott neki. Mielőtt kiment volna vele Weimarba, több zenetekintély jelenlétében bemutatta azt nálam mint tanítványánál s aztán neki indult az új irány Mekkájába. Maga sem tartotta alkalomszerűnek előbb a nemzeti színházat megkinálni vele, pedig Erkel — bár akkor még ő sem volt teljesen felmelegedve a Wagner iránynyal szemben, — teljes jóakaratot tanúsított színrehozatala érdekében. De a magyar zenére nézve jó is volt, hogy így történt. Ez még 1856. év végén történt. Mikor visszatért, utja egyenesen hozzám vezetett s e szavakkal állított be hozzám:

„Tudja kedves barátom mit követtem el ma?

— Bizonyára Erkeltől jön — felelém — kivel már megbeszélte Max operája színrehozatalát.

„Nem, — folytatá félig lehangoltan, — az egész opera vezérkönyvét a tűzbe dobtam s mától fogva egy kótát sem írok többé más szellemben, mint „magyarban“. A dolog pedig abban találta magyarázatát, hogy Liszt lelkiismeretesen áttanulmányozván Brand vezérkönyvét, mint jóbarát

tiszta bort öntött a pohárba s úgy találta, hogy a mű dacára a nagy tudásra valló tehetségnek s több kiváló tulajdonságának, még sem olyan, hogy attól, amint irva van, átható sikert lehetne remélni. Az egésznek tehát lényeges átdolgozását ajánlotta neki. Főleg kétségbe vonta a hatását annak a felvonásnak, melyben csak egy személy (a császár) fordul elő s az is a szikla tetején elfödve adván magáról életjelt, míg a többi személyzet a szinfalak mögött cirkál és énekel, operál. — Brand nagy hálával fogadta az őszinteséget s nemhogy közönséges emberi természet szerint megneheztelt volna, sőt inkább belsőleg oly elhatározásra szánta magát, melylyel nagy nemzeti missziót töltött be. A következő 1857-ik évben aztán mindjárt meg is kezdte működését azzal, hogy még a maga neve alatt részt vett az Erzsébet-albumban.

Mielőtt 1858-ban Liszt másodizben is meglátogatta volna hazáját ez évtizedben, még számos oly esemény történt, melyek nagyban előre vitték a nemzeti kultúra terén az erők tömörülését. A fejedelmi pár országos körútja nyomában hit, remény s biztató érzés fakadt. Széles alapu amnesztia lett hirderve, mely számos hazafit s szellemi erőt adott vissza a hazának. — Az irodalom ez időben indit erős mozgalmat a m. tud. akadémia számára önálló palota emelése érdekében, nemzeti adakozások útján. Deák Ferenc felhívására tetemes összeg gyűl össze a Vörösmarty-árvák biztosítására. Megnyilik a miskolczi nemzeti színház. Csengeri Antal megveti alapját a magas színvonalu irodalmi havi folyóirat a Budapesti szemlének, új politikai s szépirodalmi lapok, emlények, álbukok keletkeznek, tényleg életbe lép a nemzeti színház nyugdíjintézete; Jókai, Tóth Kálmán, Brassai, Szilágyi Virgil, Egressy Gábor lapszerkesztők

lesznek, Füredi, Bognár, Mátray újabb kiadásokat rendeznek magyar népdal gyűjteményekből. Lovassy S., Simonffy K., Pecsényánszky (Palotási), Nyisnyai, Svastics, naturalista kompozitorok, saját magyar szerzeményeik kiadásával szaporítják a zeneirodalmi mennyiséget, még Lendvay Márton is, a nemz. színház operájának első tenoristája is felcsap dalszerzőnek, Szivhangok címen s előfizetés útján adván ki egy magyar dalt, mely széles elterjedést nyert; Erkel komoly tárgyalásokat folytat Liszttel és Suppé bécsi színházigazgatóval, Hunyadyjának színrehozatala érdekében; Huber K. közzéteszi első magyarnyelvű hegedűiskoláját s Ridley Kohne, vele együtt a nemz. színház zenekari tagjaival kettős kamara-estélyeknek veti meg az alapját; a népszínmű fenomenális csillagot nyer Hegedűsné (Bodenbach Lina) feltűnésében. Volkmann R. véglegesen Pesten telepedik le s mind haláláig erős támasza lesz a hazai zene fejlesztésének. A zenede pályadíjat tűz ki Petőfi Honfidalra megzenésítésére, melyet Doppler Károly nyert el, a pestbudai dalárda is folytatja pályadíjait a magyar férfinégyesek érdekében; a fejedelmi pár gyászában — Zsófia hercegisasszony véletlen közbejött halála folytán — őszintén résztvett az egész nemzet, mit az uralkodópár újabb engedményekkel viszonz.

*

Liszt F. második megjelenése köztünk, 1858-ban nemkülönben kiható fellendüléseknek lett indító oka. Ezuttal még szélesebb mérvű fogadtatás s óvációkban volt része, mint esztergomi miséje alkalmával. — Két zenekari nagy hangversenyt igazgatott a nemz. színházban s egyet a muzeum

termében, hol az átdolgozott esztergomi miséjét mutatta be az épülő lipótvárosi bazilika alapja javára. — A nemzeti színházban ekkor mutatta be legelőször Préludes és Hungaria két simfoniai zenekölteményét, melyeket tüntető lelkesedéssel fogadott a közönség. De volt még akkori ittlétének egy nevezetes incidense, mely a 19-ik század magyar zenéjének nemzetközi nagy jelentőséget kölcsönözött. — A sokféle ovációk között kimagasult az az estély, melyet a Thill-féle pest-budai dalárda rendezett a tiszteletére, az egykori német színház renovált helyiségében, hol akkoron a nemzeti zenede is működött. Írók, művészek, a dalegylet tagjai, a nemzeti színház ének- és zenekari tagjai s a Rózsavölgyi firma képviselői vettek csupán részt abban. Olyan telivér bohéme társaság, minőt leginkább szeretett Liszt, fesztelenül érezvén magát az ilyen körben. Volt ének, kar és zene is. A többek közt Ellinger József is elénekelt az ő Loreley remek szép dalát. Mikor bevégezte, Liszt e szavakkal köszönte meg: „Engedjék meg uraim, hogy én is elmondhassak egy regét az alföldi délibábos tündérországból“ s azzal a zongorához ült s a magával hozott — későbbi világhirűvé vált magyar rapszodiái közül — eljátszotta a második számot, mely manapság is egyik vesszőpapírja a zongoravirtuózoknak. Ámulva s lelkesedve hallgatta a társaság csodás tehnikáját s előadási bűbáját. — Majd Rózsavölgyihez fordult e szavakkal: „Holnap meglátogatom az üzletében s még beszélünk a velem hozott rapszodiákról“. S meg is tartotta a szavát. Másnap vagy tíz rapszodiát tett le kéziratban az asztalra s szabadságot engedett a firmának belőlük tetszés szerint kiválasztani a kiadásra valókat. — Későbbben mikor a firmaalapító már nem élt, hanem a cégtárs Grinzweil

Norbert vette át annak vezetését, nem egyszer emlékezett meg előttem arról az ablakon kirepülni engedett aranybubos galambról, melyet elfogult s vastag tévutravezetési korlátolt-ságból akkoron elszalasztott a firma s nem volt bátorsága magának lefoglalni. — A magyar zene akkori tényezői, — velem együtt — hiába kapacitálták ellenkezőre a firmát.

Voltak lokál zongora virtuózok, akik nem tanácsolták a kiadásukat s lebeszéltek a firmát, mely a tulságos nehézségeket hozván fel mentőokul, tiszteletteljes engedelemkéréssel elutasította a nagylelkű s hazafias ajánlatot. A külföldi firmáknak aztán száz- és százezreket hajtott e rhapszodiák kiadása, s még ma is ontja számukra az aranybőség szaruját. Pedig mily könnyen benmaradhatott volna a hazában s ép ama firma tulajdonjogában, mely annyit tett s áldozott a magyar zene érdekében. — Egy ügyetlen, korlátolt látkörű jóhiszemű tanácsadó barát sokszor több kárt okoz, mint ezer indulatos ellenség. Liszt akkor sokat érintkezett a fiatal költőkkel, író- és művészvilággal, mint Tóth Kálmán, Vajda János, Lisznyay Kálmán, Sárossy Gyula s másokkal, kik viszont magyar opera s magyar művek alkotására lelkesítették. Majdnem mindennapos volt az akkori hirhedt komlókert helyiségében, mely rendes gyűlőpontja volt az irodalom, művészet képviselőinek s általában a fővárosi fiatalságnak. Órákig elhallgatta Patikárius Ferkó magyar nótáit, s termékenyítette lelkét azokkal a becsesnél becsesebb magyar dalmotivumokkal, melyekből rapszodiáit megalkotta. Nem maradt akkor parlagon semmiféle tér s általános mozgalom, életpezsgés hajtotta előre a magyar társadalmat. A zene terén még a szenzációs találmányok is szerepeltek. Ilyen volt a Hamar Leo villanyos zongorája s

Kliegel Gy. kopirmasínája. Ez utóbbi egyike volt a legnagyobb s rajongóbb idealistáknak. Évekkel azelőtt önműködő szedőgépevel vonta magára a figyelmet, ez évben pedig most említett zongora-másoló gépezetével, melyet ki is állított a nemzeti muzeumban s még Erkel F. is kiállított a részére sok kunyorálás után afféle kedvező bizonyítványt. A gépnek az lett volna a feladata, hogy a mit valaki a zongorán eljátszik vagy rögtönöz, azt a gép azonnal megörökítse. Az akkori sajtó — persze jóakaró hazafiságból, — magasztalólag vett róla tudomást, mint korszakot alkotó találmányról. Kliegel Lisztnek is bemutatta s felkérte felőle döntő ítéletét. — Mint szálló ige maradt fen a nagy zongoravirtuóz nyilatkozata. — „Tudja kedves Kliegel — mondá, megvizsgálván s meggyőződven gyakorlati céltalanságáról, — nekem az a nézetem, hogy ilyen gépre általában semmi szüksége sincs a művészetnek. Mert vagy olyan valamelyes gondolat, a mit zongorán rögtönzünk vagy ujjaink alul kikerül, a mi érdemes a följegyzésre, s azt azonnal gép nélkül is hangjegyre szedjük, vagy pedig olyan, a mi nem érdemes a megörökítésre s ez esetben a gép csak arra szolgálna, hogy a morzsahulladékokat szaporítsa.“ Fáj a rajongónak az ilyen nagytekintélyű nyilatkozat, de nem volt rá megcáfoló felelete. — A Hamar-féle villanyos zongora is be lett mutatva a nemzeti színház deszkáin, melyet Fetter János akkori pesti zongoraművész (ma is élő alakja ama kornak s nemzeti zenedei tanár) egzekvált rajta több concert darabot, melylyel villanysodronyokkal öt más zongora volt egybekapcsolva. Előnye abban állott volna, hogy egy zongora többszörös dinamikus erővel adja vissza a mit rajta játszanak. Erősebb tételeknél meglehetősen meg is felelt a cél-

nak; de gyakorlati jelentősége ép úgy nem tudott hódítani, mint a Kliegl kopirmasínája.

*

Az 1858-ik évre esik Rubinstein Antal hangversenyzése is. Egy pár hétig lázban tartotta a fővárosi zenevilágot. Elbájoló poétikus játékával mindenkit magával ragadt, mert Beethoven, Field, Chopin, Schumann s a legnagyobb zene-költők műveit — Liszten kívül — senki nálánál elragadóbban nem tudta az időben magyarázni. A magyar zeneirodalommal szemben akkor maradandó nyomot is hagyott maga után, mert iránta való lelkesedésében akkor írta itt időzése alatt nagy magyar ábrándját Egressy dalai felett, mely manapság sem vesztett semmit üdesége s virtuózi szerkezetéből. — Általában ő egyike volt ama nemzetközi nagy zongoravirtuózoknak, a kik az 50-es évtizedben sűrűn látogatták a magyar fővárost s igaz lelkesedéssel érdeklődött zenénk sajátosságai, eredetisége iránt. Ő se győzte eléggé hallgatni — mint Liszt — az akkori domináló cigánybandákat. Egy alkalommal barátságos estére hívta magához az Európa szállóba a főváros előkelő zenei tényezőit. Erkel, Brand (a későbbi Mosonyi) Volkmann, Thern, Rózsavölgyi, Dunkl, Füredi, Kőszeghy, Bräuer, Szuk, Ridley, Spiller, én s még számosak voltunk együtt. — A magyar zenével szemben nevezetes incidens történt akkor Rubinsteinnál, mely bennünket magyar zenészeket frappánsul gondolkodóba ejtett a nemzeti népdalok etikai összekavarodása s asszimiláló képessége felett. Rubinstein felkérte Füredit magyar népdalok éneklésére. Erkel ült a zongorához mint kísérő. Füredi a legszebb magyar népdalok bőségszaruját öntötte a mester

elé. Egyszer mikor belekezdett egyik legnépszerűbb dalunkba, Rubinstein izgatottan ugrott fel protestálván, hogy az magyar lenne. Aztán nem is maradt a puszta állításnál, mert leült a zongorához s folytatja, bevégzi azt mint Oroszországban széltében ismert, elterjedt népdalt. A bizonyíték oly eklatáns volt, hogy kétség hozzá nem férhetett.

Harminc egy néhány évvel későbbben még szembeszököbben meg lehetett győződni a különféle nemzetiségű népdaloknak hasonló egybekeveredéséről, midőn a 80-as évek végén megjelent Turóc-Szent-Mártonban az a 600 egynehány (állítólag eredeti !) tót népdalgyűjtemény, melyek közt a mi legszebb s legkulánsabb magyar népdalainkat (még a Cserebogarat is) fel lehet találni, tót ritmusu köntösbe bujtatva. Ezekből ily vegyes házasságba jutott 12 dalt tartalmazó füzetet adott ki tőlem a 90-es évek elején a Rózsavölgyi firma előszóval s elemző magyarázattal ellátva, bebizonyításaul annak, hogy mily könnyű dolog a poliglott nemzeti-ségek gyűrűjében élő magyar nemzeti zenének elkorcsosodni s idegen elemeket szedni magába. Mert igaz marad, hogy a magyar dal- és zenei ritmusok összegabalyodása, talán soha sem virágzott oly dúsan, mint épen az 50-es évtizedben, mikor oly bő szürete volt az új népdalok és csárdásoknak, hogy hordó hiányában a földre kellett kiönteni a termést. Ez időben ugy ki is lettek meritve e két zenei műág ritmikus variánsai, hogy még a legújabb termelések nagyrésze is annak az izét hordja magán. S főleg ez volt az oka annak az erős ellenáramlatnak, mely akkor az öntudatos és képzett magyar zenészek kezdeményezésére előállott, hogy a nemzeti zeneaspirációkat megillető mederbe terelje. — Hogy az idegen elemnek előtolakodása a magyar zenében mennyire

mámorítólag hat magára a nép érzelmi kedélyére, a legeklátansabb bizonyága volt az 50-es években rendkívül népszerűvé vált egyik dala Simonffy Kálmánnak („Szomoru fűz-ága, hajlik a virágra“ Boruth, az akkori egyik legmagyarabb lejtésű daliró költeményére), mely tisztán tót métrum és szellemben lett megzenesítve, s még is oly frenetikus hatást keltett az egész országban, még a legmagyarabb vidékeken is.

Erre a tárgyra különben későbben még vissza fogok térni.

XI.

Az 50-es évtized utolsó éve.

Az 50-es évtized legkihatóbb jelentősége annak legutolsó évére 1859-re esik, melynek az előző fent jellemzett 1858-ik év volt az előkészítője. Ebben az évben született fiörököse a császári párnak, az oly tragikus halállal kimúlt Rudolf főherceg. Az egész birodalomban — Magyarországon is — nagy örömet szült ez incidens, s újabb fejedelmi engedményekre nyújtott alkalmat. De ugyan ez évben kezdett a politikai láthatár is elborulni a tizéves osztrák abszolutizmus egén. A szétdarabolt s elnyomott Olaszország sorsát III. Napoleon francia császár erélyesen s fenyegetően kezdte felkarolni s az 1859-ki ujév napján tartott diplomáciai fogadások alkalmával tette azt a fontos, az egész világot megdöbentő nyilatkozatot az osztrák nagykövetnek, hogy sajnálja a kedvezőtlen viszonyt, mely közte és az osztrák császár közt ujabban felmerült. Ezzel ki lett

mondva az alig félév multával bekövetkezett francia-olasz-osztrák háboru. Az előző 1858-ki évben már oly nagy arányban gyűlt össze a robbanó anyag Európában, hogy annak kitörése kikerülhetlenné vált. — Magyarországon is érezte ezt már mindenki, s ahol csak alkalom nyílt, kettőzött feszerőt gyakorolt ugy a kedélyekre, mint a szellemi, s irodalmi ténykedésekre. — Máskülömben is gondoskodott róla a külföldi magyar emigráció, mely folyton ébren tartotta az izgatottságot. A sajtó hangja mind merészebbé kezdett válni s az irodalmi és művészeti vállalatok megtízszerezve léptek a tevékenység sorompójába. Lapletiltások, sőt egyenes beszüntetések sűrűn fordultak elő s a cenzura, a policia nem győzte a represszáriákat alkalmazni. A társadalom kilesett minden alkalmat nemzeti akció kifejtésére. Az akkor már nagy számban szervezett s működött magyar dalegyletek és cigánybandák kettőzött erővel élesztették a hazafiság tüzét, mely minden irányban perzselte a végtusára készülő abszolutizmus hátát. Az akkori nagyszámu emóciós mozgalom közül leginkább egy indítvány magasult ki, melyet Toldy Ferenc élesztett ki s a magy. tudományos akadémia köréből indult ki, hogy a legszélesebb alapu nemzeti tüntetésnek váljék jelszavává. Mint futótűz terjedt szét az egész magyar nemzet testén s azt mint egy embert állította a cselekvés, jobban mondva a reagálás terére. Kazinczy Ferenc a magyar irodalom egyik kimagasló uttörője, reformátorának századik születésnapjára az 1859-ik évre esvén, annak országszerte való megünnepelesét indítványozta Toldy Ferenc az akadémia közgyűlésén, melyet aztán az egyetemes sajtó, az összes kulturintézetek s az egész magyar nemzet egyhangulag magáévá tett.

Mielőtt a muló évtized utolsó éve felderült volna, az előző nagy mennyiségben hordta össze a köveket a regeneráció épületéhez. A vidéki napi és idősziaki sajtó is megizmosodik. A fővárosi pedig erős marokkal tartja kezeiben az agitáció és irányítás jogarát. Hogy nem egyszer lőtt túl a célon, vagy nem mindig oda talált, ahová akart: az akkori még nem eléggé leszűrődött s regulázott viszonyoknak volt a mederből való kiöntése. — A zene terén nagy preponderanciával lépett fel a naturalizmus, mely a sajtó részéről túlkedvező méltatásban részesült s csak összezavarta az eszméket. De hiszen e tekintetben még manapság is lehet kifiamult észjárásokkal s ferde elvi megnyilatkozásokkal találkozni, hát még akkor, mikor a magyar zenészet sajkája jóformán biztos iránytű nélkül kalandozott a ködös tengeren! — Mindenféle hangzatos frázisokkal, indítványokkal lehetett találkozni, melyeknek csak az volt a korrektivuma, hogy a kompetens körök nem haraptak bele minden sületlen gombába; akik pedig indítványozták, képtelenek voltak éretlen eszmesüteményeiket a művészet konyhája számára preparálni. Így pl. a sajtó látván Erkel mozdulatlanságát az eredeti opera terén, mint a filharmoniai társulat vezérét arra sarkalta, hogy Csermák, Lavotta, Bihari-féle s más régi kurtametszésű nótákat hangszereljen s azokat mutassa be a filharmoniai közönségnek. Gróf Fáy István a legrajongóbb, korlátolt észjárásu, de az időben igen tekintélyes dilletáns, azt hajtogatta, hogy Ruzsicska „Béla futását“ kell uj köntösben hangszerelni s azzal frissíteni fel a nemzeti színház operáját, mely már akkor a világ legkiválóbb operáit birta a műsorán. Cikksorozatok láttak napvilágot, melyek okoskodása oda irányult, hogy a magyar zene regenerálásának a sekerét csak hátrafelé kell

tolni, mert csak abban van az egyedüli üdvösség. A zene-kiadványok is kezdtek ily irányban alakulni s már-már attól lehetett tartani, hogy ez az áramlat győzi le az ujat, mikor a felderült utolsó 1859-i év egészen megváltoztatta a kettő közötti harcteret.

*

Nem terjeszkedem ki ez év politikai, társadalmi s irodalmi minden mozzanatára, csak azokra szoritkozom, melyek a 19-ik század magyar zenéje fejlődésére vonatkoznak.

III. Napoleon császár megbízásából a francia minisztérium színházi s művészeti osztálya, a nemzeti színház igazgatóságát is felkérte, hogy a zenekarában divatozó hangvillát hozzá küldje be, egy minden művelt államban egyenlően meghonosítható normal-hangvilla meghatározása céljából. Erre nagy szükség volt már a század derekán, mert az ének- és vonós hangszervirtuóztatás akkorig — a nagyobb hatás ingerétől hajtva, — Gluck óta majdnem másfél hanggal emelte fel lassankint a normál Á hangvillát. Egy kis gátat kellett hát vetni a tüdőromboló felsrófolásnak. A francia kormány ez üdvös kezdeményezését nagy elismeréssel fogadta a pesti nemzeti színház is, az elsőik közé sorakozott s Erkel F. ajánlatára a véglegesen megállapított párisi hangvillát fogadta el, melyet manapság is használ.

Mindjárt az utolsó év elején megindította a magyar tud. akadémia az agitációt az okt. havára kitűzött Kazinczy-ünnepségek országos megtartása érdekében. Egész sora támadt az új szépirodalmi közlönyöknek s a hazafias érzelmű magyar delnök lelkesen kiveszik a részüket az irodalom fellendítéséből, Az akadémiánál tíz évi kötelezettséggel évenként 80

darab arany pályadíjat tüztek ki, magas színvonalon álló akadémiai felolvasásokra, mit azonban az akadémia házi szabályaira való hivatkozással mellőzni volt kénytelen, de elfogadta történelmi s esztetikai pályaművekre, melyek tárgyát a női erény-, sziv- s honleányi képzés képezze. A külföldön tartózkodott gróf Károlyi Györgyné szintén 100 és 40 darab arany pályadíjat tüzött ki s annak hovafordítására lelkes levélben gróf Desseffy Emil elnököt s b. Eötvös József alelnököt kérte fel.

Gróf Festetic Leo is az akadémiához fordult magyar zeneművei beküldése alkalmából, felkérvén az akadémiát a zene, főleg pedig a magyar zene emelése érdekében kihatóbb tevékenység kifejtésére.

Ily többoldalu felkérésnek az az eredménye lett, hogy az akadémia megbízásából Mátray Gábor akadémiai tag közrebocsátotta Tinódy Sebestyén régi magyar történelmi énekeit és dalait, érdekes történelmi magyarázatok s hangjegyi illusztrációkkal. — De a magyar zene érdekében a legnagyobb fontosságú lépést tette ez évben maga az akadémia elnöke gr. Desseffy Emil, aki Szénffy Gusztávot, a nagykézülségű magyar zenetudóst és buvárt felszólította az Egyetemes magyar zenerendszer elméleti és gyakorlati munkája megírására s e célból évi 1200 frt segélyt biztosított a részére, kutatási, népdalgyűjtési s etnografiai utazások költségei fedezésére. A magyar zene s művészet terén újabb szellemi erők merültek fel, kik egészen más jelentőséget adtak annak, mint a naturalizmus szükkörű képviselői, kikkel szemben fokonként aztán olyan erős falánksz képződött, mely az alapos képzettség és tudás fegyverével állt ki a sikra. — A hazai művészet hirtelen feltűnt fényes csillagának

Hegedüs né (Bodenbach Lina) váratlan, hirtelen halála emlékére Hegedüs né emléke címen ez évben teszi közre Zimay László (a most elhalt kiváló érdemű veterán s nemz. zenedei tanár) első feltűnést keltett alapvető magyar műdal-szerzeményét, melylyel egy csapással magára vonta a zenevilág figyelmét s mely őt későbbi alkotásaival együtt egész mai napig a magyar zeneirodalom egyik elsőrendű oszloposává avatta. Bignio Lajos a bájos hangú baritonista ez évben lépett a nemz. színház kötelékébe s nálunk teszi le alapját későbbi európai hírnevének. Siposs Antal zongoraművész hazatérve Weimárból, mint kétéves tanítványa Lisztnek, attól kezdve fokozatosan válik manapságig erős támaszává a magyar zeneművészetnek, mint virtuóz, tanár s magánzene-akadémiai igazgató. Goldmark Károly is ez évben lép először mint genialis zeneköltő, nagyértékű és tartalmas műveivel a nyilvánosság elé, fényesen sikerült hangversenyt rendezvén s innen indulván ki világhírre. Reményi Ede Londonból beható értekezéseket közöl a hazai lapokban a magyar zenéről s eredeti magyar zeneműveket küld haza. Egy évre rá maga is hazájába tér vissza s élénk szenzációt kelt játékával, országos körutjával s minden irányu társadalmi s kulturális ténykedéseivel.

*

Ez alatt lezajlott az olasz-, francia- osztrák háboru. Megkötötték a Villafrankai béke. Az osztrák birodalom elvesztette Lombardiát; a császár pronunciamentót intézett a birodalom népeihez, tudatván velük a háboru balsikerét, újabb hazafias áldozatokra híván fel őket, melyeknek azomban — kivált magyar részről — már nem lett oly könnyű ára.

A 19-ik század magyar zenéjének egyik felkavaró eseményét Lisztnek ez évben francia nyelven „Les bohemiens, et de leur musique en Hongrie“ („A cigányokról s zenéjükéről Magyarországon“) címen megjelent könyve képezte, mely mindenfelé, de főleg Magyarországon óriási szenzációt idézett fel. Okot erre Scudo egyik francia ellenséges kritikusa előzetes cikkei szolgáltatottak, aki roszakarattalag azt a hamis vádat dobta ellene a világba, hogy Liszt megtagadta a magyar zenét s ezt egyenesen a cigányok tulajdonának jelentette, Természetes, hogy az egész világ közvéleménye és sajtója — mindenek felett pedig a magyar — pálcát tört felette, anélkül, hogy behatóan olvasták volna. E tárgyra egy későbbi fejezetben még visszatérek, ezuttal elég legyen csak annyit megjegyezni, hogy ennél méltatlanabb rágalommal még nem illettek egy olyan művészt és hazafit, mint Liszt, aki annyi érdemet és áldozatot hozott a magyar zeneügynek. A nevetségig ment ráfogások sarát dobták rá s mint egy lavina eltemette magyarországi nimbusát. Simonffy Kálmán a többek közt büszke preponderanciával nyílt levelet intézett hozzá s kijelentette, hogy utaik elváltak egymástól. De ezért a hangért még a magyar sajtó egy része is megtámadta Simonffyt. — Ez a sok hü hó semmiért nem is vált a magyar közvéleménynek valami nagy dicsőségére, sem pedig a magyar zene akkori nagyobb előnyére, mert két ellenséges táborra osztotta a tényezőket, melyek — utóhatásul — még ma is farkasszemmel néznek egymásra.

A fentjelzett Kazinczy ünnepélyt, mikor a m. t. akadémia ez év okt. hó 27-én nagy irodalmi s művészeti fényvel megtartotta a fővárosban, melynek száz meg száz köve-

tője támadt az egész országban, mint sodró zuhatag vonult keresztül a nemzet testén a legintenzivebb nemzeti tüntetés alakjában. Tekintélyes Kazinczy-alapítványokat eredményezett s bőséges forrása lett a hazafias aspirációknak, melyeknek koronáját képezte Szcitovszky hercegprimás félszázados áldozárságának nagyjelentőségű ünnepe, mely aztán a következő évben a híres októberi diplomát, a visszahódított alkotmányosságot s utóbb a magyar országgyűlés egybehívását eredményezte.

Erősen önálló lábbon találjuk már ez évben működni a magyar képzőművészetet is, melynek oly kiváló jelesei tettek le az alapját, mint (a ma is élő és dicsőségtől környezett) Lotz Károly, Orlay Petrich Soma, Madarász Viktor, Molnár, Ligeti, Kis Bálint, Klimkovics, Barabás, Marasztóni s a szintén még ma is élő és ténykedő Telepi K.

Ez év utolsó havában a nemzeti ténykedések erőteljesen megnyilatkoztak a magyar nemzeti ruha feltámasztásában, melynek útját állani az akkor már lejárt abszolutizmus se nem merte, se nem volt képes. E tekintetben a kezdeményezés dicsősége ismét a nemzeti színház férfi és női, drámai és operai tagjait illette, kik elvetve a frakkot, cilindert, krinolint, francia derekat, azokat átilával, sujtásos nadrággal, csizmával, fodros nyakkendővel, pörge kalappal, magyar szabásu derékkal, csipkés fejkötővel, pártával cserélték fel. A példa, mint futótűz terjedt, követték az irodalom, művészet képviselői s végre a hazafias érzelmű mágnások, delnők is, míg végre az egész közönség, sőt még azok is, kiknek szívét bizony nem igen melegítette a hazafias láng, sőt titokban a reakció hivei maradtak. Még a magyar cigá-

nyok is kivették belőle a részüket, mert amit azelőtt csak a külföldön fitogtattak, ekkor idehaza is felhasználták a magyar zenéhez. Simonffy Kálmán szövetkezvén Fátyal Károlylyal, a hirneves cigány magángordonkással és Pecsényánszkyval (Palotási) az akkor már nagy kompozitor számba vett magyar zenészszel, országos körutat tettek s a lapokban állandó bületinek jelentek meg magyar ruhás diadalaikról. — Tulságos dicsőítésüket a szellemes Vas Gereben egyszer már meg is sokalta s azt írta, hogy valahányszor a Pecsényánszky nevét olvassa, mindig óhajtaná, hogy lenne már alter egója is, akit meg Salátánszkynek neveznének.

*

A magyar zenével szemben e nevezetes év különösen kimagasult a következő incidensekben: köztudomásu lett, hogy Erkel F. már teljesen elkészült az ő régvárt Bánkban operája két első felvonásaival s hogy már csak a 3-ik felvonás részletein dolgozik. Nagy érdekeltséget keltett e tény, mert mindenki arról volt meggyőződve, hogy Hunyady László után végre megtalálta azt az áramot, melyen az ő nemzeti költészetének a hajója dagadt vitorlákkal haladhat előre s hogy olyan remekművel fogja a nemzetet megajándékozni, mely kárpótolandja hosszas hallgatásáért. — Ami aztán alig két év multával be is következett.

De addig is olyan ténykedéssel gyújtotta lángra a fővárost, minőre-én hosszú életpályámon nem emlékezem. Ez év novemberi filharmoniai hangversenyében feltámasztotta ismét a Rákóczy-indulót Berlioz hangszerelésében sok évi szüneteltetés után. Jó lélekkel elmondhatom, hogy a mai nemzedék művészeti lelkesedése s viharos tapsai csak szunyogdongások, ahoz a leirhatlan frenetikus viharhoz, mely a

muzeum disztermében kitört, amikor az induló motívumainak ágyuhangokkal garnírozott utolsó feldagadása s záróhangjai elhangzottak. A zsúfolt közönség felállott a helyéről, kendőket, kalapokat lobogtatott s négyszer egymás után követelte az ismétlést. Egy évtized elnyomatásának elfojtott keserves jaja tört ki akkor a lelkesedésből, abban hirdette a megváltás Allelujáját. A visszaállított alkotmányosság első korszakának majd két éves időszaka alatt nem volt aztán filharmoniai hangverseny, melyben a közönség — akár volt a műsoron akár nem, — ne követelte volna annak az ismétlését. A magyar zenészet oroszlánnya felszabadulván lánczai alul, szabadon száguldhatt a szabadság mezején. Ekkor s a következő 60-as évtizedben élte aranjúezi napjait. Volt is kelete, pártolása s terjedése mindennek, ami magyar volt. A hangversenytermekben is uralkodó elem lett s még az idegen művészek műsorának legnagyobb része is magyar termékekből telt ki. Hol volna ma már az új század kezdetén a magyar zeneirodalom, ha az akkori lázas lelkesedés hő foka folyton emelkedőben maradt volna s nem sülyed alá!? De az idők változó kereke azt is magával sodorta, mint a nemzeti viseletet és sok más egyebet, amihez a magyar nemzeti aspirációk izmos reményhorgonya volt kötve.

XII.

Csárdás korszak.

A csárdás-nak, a magyar tánc-zenei műfajnak ezt az eltévelyedését is bátran be lehet az 50-es évtized korszakába raktározni, ahonnan fokozódó diadalmenettel még a 60-as évtizedbe is átszarmazott. Azontul pedig — bár mindig alábbszálló nimbussal, — annyira átment a magyar társadalom vérébe, hogy szó sem lehet többé azt abból valaha kiakolbolítani. — A tánctermekből, a társasági körökből, minden régibb — a magyar kedélyhullámzatnak leghivebben megfelelő — táncfajt és zenét kiszorított nemcsak, hanem cigányzenekaraink beoltása folytán európai, amerikai, sőt legtávolabbi világrészekbe való átplántálási nimbuszra emelkedett. Mert bármint szépítsük is a dolgot: tény, hogy a nemzetközi közvélemény magyar zene alatt nem ismer mást, mint a csárdás-t s legfőlebb annak bevezető lassabb mozamu mérsékeltebb részét. Lényegesen hozzájárultak ez aberrációhoz a világhírű nagy nimbuszu külföldi zenetekintélyek, akik nálunk megfordulván s megismerkedvén a vérpezsdítő szilaj magyar zenével, annak mindenféle alak és formában terjesztői, átírói lettek, elárasztván vele az egész kontinentális zenevilágot. — Csak egy Brahms-ot, Tausig-ot, Sarasate-t említem fel, kiknek ebeli ténykedése mind a Csárdás malmára hajtotta a vizet. Még egy Liszt, Reményi rhapszodiáit is nyomja a vád terhe, hogy nem birtak ellentállni az általános áramlatnak, bár be kell vallani, hogy népszerűsítési tömjénfüstjeikkel csak igen korlátolt mértékben

vették körül a csárdásnak emelt hamis oltárt. — E tekintetben a legtisztább vérű magyar zeneirók is elmondhatják magukról a mea culpa-t, az egy Erkel-t kivéve, aki soha sem irt soi disant-csárdást, legfeljebb némely operai részletének adott hozzá hasonló ritmikus hajlításokat. De már pl. Székely, Huber, Doppler s maga Mosonyi is tele kánával öntötték rá a nimbusi eliksziert.

A csárdás-korszakot az 50-es évtized első felére lehet visszavezetni, amikor a magyar elkeseredés a legizzóbban emésztette a sziveket s keresték a szilaj elmámorosodás levezető temperamentumi csatornáját. Petőfi „Dalaim“ költeményében a többek közt azt mondja:

Szeret a lány? iszom örömben,
Nem szeret? kell inni keservemben.

Ilyen volt a magyar is az 50-es évtized első felében. A Csárdás romboló izgalma kellett neki keservében, a 60-as évtizedben pedig kellett neki örömeiben. Hogy voltaképpen mikor s hol merült fel a vizszinre: senki meg nem tudja határozni. — A régi magyar csárdavilág nem ismerte, mert ott a mult századból leszármazott igaz pezsgésű néptáncok uralkodtak az ő méltóságos, közös lépésükkel, tipegőjeikkel, kalákásokjaik és ropogósaikkal; némelyek úgy mondják, hogy az 1839-i kolerajárványkor a tót és rusnyák lázadások korában merült fel, hol a magyarság elleni szilaj, vad gyűlölet e tomboló táncfajban nyilatkozot meg. De maga a csárdás szó sem vall magyar eredetre, mert az török eredetű. — A régi megyei választások korára is vezetik vissza némelyek, hol a pártok elválasztó falait még különböző népies tánc és zenével is akarták emelni. — Amennyire én visszaemlékezem a század magyar zenészeti mozzanataira:

meglehetősen biztossággal merem állítani, hogy első csiráját a Riszner József híres Tolnai lakodalmas-ára lehet visszavezetni a 40-es évek második felében. — De akkor még távolról sem volt az oly elvadult, mint lett a rákövetkező évtizedekben.

Az 50-es évtizedben nem volt a csárdás tánc-zene-fajnak termékenyebb s népszerűbb művelője, mint Frank Ignác (a későbbi Szabadi). Szül. Pápán 1825-ben, hol tanulmányait is végezte. Később beutazta majdnem egész Európát, honvéd is volt, főhadnagyi ranggal tért vissza. Mozgalmas, viszontagságos s a vállalkozások minden válfaján hol sikerrel, hol sikertelenül keresztül-kasul száguldott egyéniség volt, ismert alak az egész fővárosban, sőt mondhatni az egész országban. Kiváló naturalisztikus zenészeti tehetséggel lett megáldva s csinosan kezelte a hegedű hangszert. Sokat hangversenyzett a vidéken. Volt étterem-, kávéházbérlo, sok évig volt a híres komlókerti bérloje s ő rendezte be s szerelte fel először a Fiume kávéházat. Résztvett minden hazafias vállalatban. A besnyői kolostornak is több évig volt lakója, hol elábrándozhatott hányatott multján. Nagy sikert aratott „Plevna“ című nótája, melyet Massenet megszeretvén, hangszerelte is neki szivességéből. — A befordultam a konyhára s a Jaj de fáj kezdetű két dalnak is ő volt a szerzője. Csárdás kompozícióit csak úgy öntötte magából s alig volt a naptárnak olyan női neve, melyre csárdást ne csinált volna, sőt még a korán elhalt Beöthy László sir- emlékéit is csárdásnak nevezte, annyira hozzánőtt e táncműfaj. De emellett kiapadhatlan volt a csárdás-címek gyártásában. Mig tartott miből, bőkezű mecénása volt a szegény zenészeknek. — Leghíresebb csárdása volt a Lujza-csárdás,

melyet a Lucia híres kettőséből gyurt át csárdássá, de ezzel aztán teljesen meg is mételyezte a csárdásritmusokat mindenféle idegen szellemű zenei ingredienciákkal. Volt azokban keringő, mazur, polka, mind a csárdásritmus kaptafájára húzva. De volt neki több magyaros zamatu szerzeménye is, ám azok nem tartoztak az ő sablonos kedvenc formáihoz. — A 60-as évek elején nagy népszerűséget szerzett a csárdásnak a „Szegény paraszt“-csárdás átírata zongorára, melyet konkolyi Thege Miklós (jelenleg orsz. képviselő, híres csillagász, miniszt. tanácsos) eszközölt szerencsés, tetszetős s behizelgő modorban.

Hogy a Csárdás-korszakban Frank után a legdúsabb termést a cigány naturalisták aratták le: talán mondanunk is felesleges. Nem volt cigányprimás, aki nem ambicionálta volna magának, hogy híres csárdás-kompozitor legyen. Minő rengeteg kótahalmaz gyűlt egy rakásra, melyek manapság már rég elfelejtett, rég eltemetett magyar zenei hulladékokat képeznek. Csárdás-rétegek az 50-es és 60-as évtizedekből, mint a havasok tetején található apró kavicsburkolatok, bizonyosságául annak, hogy valaha az is tengerfenék volt.

A cigányok hegedűjén élő és uralkodó mai csárdások már nem egyebek, mint vagy elkoptatott variánsokkal spékelt régi szerzemények viszhangjai, vagy legujabb népdalokból travesztáltak, az első termelés idejéből, azok eredetisége nélkül. Ez a tánc-zenei magyar műfaj teljesen ki lett már meritve s ha akadnak még mindig ambiciózus erőlködők, akik új és új csárdásokat gyártanak: azok hasonlítanak a kalitkában ugrádozó mókusokhoz, amelyek a forgó keréken ugrádozva azt képzelik, hogy szaladnak, pedig csak egy helyben maradnak. — A külföldön azonban még mindig erősen

tartják magukat s ha a cigányok ott rázendítik, akár fejedelmi palotákban, akár nyilvános helyiségekben vagy kiállításokon: a folyton hullámzó nemzetközi közönség mindig fel lesz általa izgatva és sokáig visszaemlékezik reá.

De mi is szerzett e műfajnak oly világelterjedést és nemzetközi közkedveltséget? Semmi más, mint a ritmikai hatás és pikánság, mely legerősebb lüktető sajátsága a zenének. A sokszor váratlan fordulat s az a szokatlan tűz, mely belőle kiárad. — Nekük magyaroknak már nem újság, de nem lehet csodálkozni a nemzetközi közönségen, ha elkábul tőle, kivált először hallva. Kell, hogy úgy hasson reá, mint a felbőszített ökkelőre a bikaviador vörös posztója. A magasabb esztétikai érzék háttérbe szorul ilyenkor s csak az érzelmi izgatottság uralkodik s vesz erőt a hallgatón, még a legkomolyabb temperamentumu zenészeken is. — Nem is ismertem életemben csak egy nagy zenei géniuszt: Wagner Richárdot, aki legyőzhetlen averszióval viseltetett a magyar csárdás-zene iránt. Sokszor volt alkalmam ezt nála tapasztalni, mikor nálunk jártakor többször kellett meghallgatnia neki is a cigányok csárdásait. Hogy a csárdás-korszak minő s mennyi hátrányára vált a magyar műzene magasabb kifejlésztésének? azt nem kell bővebben fejtegetni, mert aki elfogulatlanul tud ítélkezni, mindennap tapasztalhatja úgy a magán- mint a közéletben. — Az egész század második felében ezen fordult s fordul meg — szerintem — az az etikai ellentétesség, mely az új századba is át fog menni s mindig két táborra fogja osztani a magyar zenészeket: az eszményítés és a trivialitás bajnokaira.

XIII.

Összművészeti aspirációk.

Már az 50-es évtized utolsó évében láttuk, minő sziszilárd tömörülést nyertek a magasabb magyar zenészet aspirációk. Brand-Mosonyi határozott csatlakozása az akciót képviselt magyar zenészek — kezdetben még nem nagyszámu, de lelkes, elszánt — csoportjához, döntő csatára vitte a dolgot. Arról volt szó ugyanis, hogy a magyar zenének magas művészeti színvonalra emelését illetve kiemelését a naturalizmus tehetetlen marazmusából: nem lehet egyoldalú eszközökkel elérni. Vagyis: nem elég csak keleti fatalizmussal nézni az ignorancia, a fogalomzavar, az indokolatlan ambíció, a sajtó- és közönségmisztifikáló garázdálkodást s legfőlebb egy-egy értékes magyar termék közbedobálásával feltartani akarni a felbillent serpenyő egyensúlyát: hanem még eddig nem létezett speciális magyar zenészet közlönyt kell teremteni, amely a gyakorlatot összekösse az elmélettel, alapos érvekkel elébe álljon a téves fogalmaknak, az előítéletnek, tisztázza az eszméket, ellenőrizzé a kinövéseket, hirdesse a művészeti reformok jogsultságát s mindenekfelett érvényt szerezzen a magasabb magyar zenészet igényeknek szóval, tollal és tettel. — Az akkori irodalom emelkedett s nemzetközi látkörrel bíró munkásai is belátták ezt nemcsak a zenére, de a művészetek más ágaira nézve is. — A 60-as évtized kezdetén mindjárt írók, képzőművészek, színészek és zenészek egyesültek, tehát egy összművészeti magyar szakközlöny

életbeléptetése érdekében. A vállalat szellemi s anyagi részének beosztására nézve, szűkebb bizottság vette kezébe az ügyet s érdemleges tárgyalásokba bocsátkozott kiadókkal s a különböző művészeti ágak képviselőivel, az irodalom érdekét Szilágyi Virgil, a színészetét Egressy Gábor, a képzőművészetét Orlay Petrics Soma, a zenészetét pedig — mint a legelhanyagoltabb ágát — Erkel Ferenc, Bartalus István, Mosonyi Mihály s e sorok írója képviselték. A nevezettek sokszor összegyültek, eszméket cseréltek s minden ág érdekét meghányták-vetették, de végre is egységes megállapodásra nem tudtak jutni. A szépirodalomnak meg voltak anélkül is az ő szépszámu közlönyei; Egressy G. már korábról önálló Színművészeti lapokkal rendelkezett, mely többször a művészet más ágára is kiterjeszkedett. A képzőművészet és a zenészet a lapok kegyelemkenyeréből éltek. Ezek érdekének első sorban való kielégítése képezte tehát a kérdés legnehezebb oldalát s ezen is feneklett meg végre az Összművészeti lap megalapítása. Az egyik nézet teljhatalmu rendelkezéssel felruházott felelős szerkesztő mellett nyilatkozott; másik, minden szak számára külön önálló szerkesztőt s szabad kezét óhajtott. Emellett a szakok terményiségi kérdése vált gordiusi csomóvá, melyet épen-séggel nem lehetett geometrikus arányossággal kettévágni. Minden szak magának követelte a legtöbb tért. Kiváltképen harcoltak emellett a zenészek, akik még külön hangjegyi illusztrációkat is követeltek. Végre is more patrio, szétmálolt a közös terv s mindenik szak a maga sorsára lett utalva.

Ez év kezdetén történt, hogy a mély gondolkodásu s fáradhatlan magyar zenészeti buvár: Szénffy Gusztáv el-

készülvén a Magyar zene egyetemes rendszere című korszakos munkájával: azzal több időt töltött Pesten részint hogy kiadását megbeszélje gr. Dessewffy Emil akadémiai elnökkel, aki azzal őt megbizta, részint pedig hogy illetékes magyar zeneíró tekintélyekkel megismertesse. — Mint megyebeli honfitársával, velem érintkezett legtöbbit: nekem nyílt alkalmam őt úgy az írói, mint a zeneművészeti tekintélyekkel közelebbről megismertetni. Műve, valamint előszóval való tudományos magyarázatai s kutatásainak feltárása különösen érdekelte Erkel és Mosonyit. Az előbbit azért, mert ő a Szénffy tudományos alapra fektetett rendszerével szemben úgy érezte magát, mint Bach Sebestyén a 18-ik század zeneelméleti tudósaival szemben. Bach gyakorlatilag megírta monumentális műveit minden szoros tudományos előkészület nélkül s amint a műtörténelem tudja, az akkori század zenetudósai aztán az ő műveiből vonták le a harmonia, ritmus, dallamszabályait, hogy e rendszerbe foglalják. Erkel Ferenc gyakorlati ténykedése is előbb járt Szénffy rendszerénél, aki nem is tudta eléggé bámulni s méltányolni, hogy az őserő és ösztön mennyire képes pótolni a tudományt. — Mosonyi érdekeltsége egészen más szempont alá esett. Őt mint különben is mély és alapos nemzetközi zenetudóst, a nemzeti zene speciális tudományos rendszere kettős tekintetből érdekelte. Először meggyőződni, vajjon helyes uton járt-e addig s másodsor: tájékozva lenni a jövő ténykedés útjára nézve. Szénffy műve azomban leginkább érdekelte (velem együtt) azokat a magyar zenészeket, akik ép azt a célt tűzték maguk elé, hogy a magyar zenét nem vak ösztön, hanem valódi nemzeti érzék mellett, határozott tudományos rendszer követelményei szerint fejlesszék.

Ez érintkezéseknek aztán az a gyakorlati eredménye lett, hogy közös akcióra határoztuk magunkat, speciális magyar zenészeti szaklap életbeléptetésére. — Mikor ez köztudomásra jutott, nagy feltűnést és érdekeltséget keltett nemcsak a közönség, de a sajtó körében is, mert ilyenről még addig szó nem volt Magyarországon s még a legszellemesebb írók, gondolkodók is kételkedve csóválták a fejüket az ily túlme-rész vállalkozással szemben. Az egyik kétségbe vonta: lesz-e a lapnak annyi közönsége, hogy egy pár hétig is fedezhesse a költségeket? A másik azt kérdezte: tudtok-e minden héten csupán a zenéről s hozzá még a magyar zenéről írni valami érdekeset? A harmadik azt állította, hogy nincs az egész Magyarországon száz intelligens olvasó, aki meg fogja a lap tartalmát érteni s így tovább. A következő azomban — amint később látni fogjuk — megmutatta, hogy a Tamások mindannyian csalatkoztak, mert a 60-as évtized harmadik negyedében megindult lap, dacára a magyar közönség épen nem fényes pártolásának s a többszörös átídomulásnak, mégis mindvégig ugyanegy szerkesztőség alatt tizenhat év-folyamot ért meg s ez idő alatt oly művészeti ténykedéseknek vált központja s irányítójául, melyeknek manapság gyakorlati értéke s virágzása, ép e lapra vezethető vissza.

XIV.

Brand-Mosonyi és a magyar zene.

A nemzetek fejlődésének történeti fonala mind egy uton halad. Akármely terét vegyük a szellemi vagy anyagi fejlődésnek, azok mind állomásokra oszolnak. Olyanok, mint a zenében a dallami vagy a harmoniai nyugpontok. Rövidebb-hosszabb megállapodások után, ismét a folytatások következnek. Egyik állomástól a másikig, mértföldjelzők szerepelnek a kultura országútján, melyek mind egy-egy névhez kötvék. Ezek képezik aztán a fejlődések gócpontjait. A hadászat, a hódítások, államtörténet, világpolitika, találmányok, szociális átalakulások, irodalom, művészet történeti folyamatában csak egyes kimagasló vezető neveket ismer az utókor. A névtelen hősök százezrei, milliói alig jönnek szóba. Egy-egy név ugyanannyi korszak és fordulópont.

A 19-ik század magyar zenéjében a Brand-Mosonyi név is egy ilyen állomási mértföldjelző. Amit tiz éves ténykedése alatt művelt, alkotott, irányított, az maradandó nyomokat hagyott a hazai műtörténelem lapjain. — Ha valaki, úgy ő érdemes a megörökítésre.

*

A szabadságharc elfojtása után a tizedik év (1859) utolsó negyede járta. A solferinói veszített csata, új életre keltő áramlatot csapott át hozánk Olaszországból. Emelke-

dett fővel jártak az emberek az utcán. A már jelzett Kazinczy-ünnepségek folytak az egész országban. A zenevilágban is erős forrongás állott be. Ami értékeset manapságig a magyar zeneirodalom felmutatni képes, annak gyökérszálai mind ez időszakokra s a 60-as évtizedre nyúlnak vissza. Ez évben a magyar zenevilágban egyszerre egy új név merült fel, melyről még senki sem hallott semmit, de amely általános feltűnést keltett. — A Rózsavölgyi firma rövid egymásutánban két magyar zongorára írt zenedarabot bocsátott közre ily címen: Hódolat Kazinczy Ferenc szellemének és 12 életkép a magyar gyermekvilágból három füzetben. Szerző s a magyar fiatalágnak ajánlja: Mosonyi Mihály. Akik csak a kezükbe vették, egyetértettek abban, hogy kimagasló magyar zenei tehetséggel állnak szemben. — De ki lehet az új csillag, aki egy csapásra a magyar műzene problémáját ily kimagaslóan képes megoldani? Zenészek, zenekedvelők, kíváncsian találgatták. A kiadó firmától csak annyit lehetett megtudni, hogy a szerzemények kéziratái szegedi postabélyeggel érkeztek hozzá levél kíséretében, melyben az állott, hogy ha kiadásra méltónak találja, a szerző minden tiszteletdíj nélkül hajlandó azokat a firmának átengedni, megjegyvezvén különben, hogy pusztatanyai lakos, földbirtokos s csak üres óráiban szokott zenével foglalkozni. Ez még jobban felizgatta az ambiciózus magyar zeneirókat, akik nem tudták elképzelni, hogyan juthat egy pusztai tanyalakos oly mesteri technikához s magyar eszmegazdagsághoz, minőt a művek elárultak? — A titokzatos szerzőnek, én jöttem a nyomára, még pedig következőleg:

Az 50-es években a pesti zenevilágban, de a külföldön is általánosan tisztelt s ismert név volt a Brand Mihályé,

mint ritka alapos zenetudósé, sokoldalú kozmopolitikus zeneszerzőé és keresett tanaré. Az egész akkori fiatal zenememzedék, de a későbbi is 1870-ig a mester haláláig, hozzájárt zenetudományt szívni magába: Mihalovich Ödön, Erkel Gyula, Erkel Sándor, Zimay László, Bertha Sándor, Langer Viktor s még számosan velem együtt tőle nyertük első zenei képzettségünket. Igen válogatós volt a tanítványok elfogadásában, mert igen komolyan vette a művészetet. Rengeteg sokat s könnyen dolgozott, minden irányban klasszikus magaslaton álló műveket írt, s az egyházi zene-stilus egyik főerősségét képezte; de írt vonós négyeseket, szimfoniákat, kamarazenét, német műdalokat, vegyes karkat; minden műformában olyan otthonos volt, hogy méltán kiérdemelte azt a nagy tekintélyt, a mely a nyomában járt. Külső megjelenésével is imponált s hosszú sűrű szakálával, magas homlokával, tar fejével s méltóságos magatartásával gróf Batthiány Lajosra emlékeztetett. Máskülömben is műveltség, olvasottság s szikrázó szellem tekintetében párját kellett keresni. Az 50-es évek derekán a Wagner-, Liszt-, Berlioz-, Schumann reformiskolának ő volt Pesten első legtekintélyesebb apostola. Nem is állhatta meg, hogy maga is fel ne csapjon, — amint már fentebb megemlítém, — Wagner irányában opera-kompozitornak.

Mikor az 1859-ik év vége felé az említett zeneművek a kezembe kerültek, azonnal Brandhoz siettem, hogy véleményét halljam s kipuhatoljam nem tud-e valami bizonyosat az anonimus kilétéről? „Már én is láttam — mondá komoly arccal — s mondhatom bárki legyen, olyan új csillag, aki mint Mozart nyilatkozott Beethovenről, még nevezetes dolgokat fog mesélni a magyar zenevilágnak. De azért

nem kell elcsüggedni kedves öregem, (így nevezett, ha nagyon gyöngéd akart hozzám lenni) mindnyájan nem lehetünk a bolygók között Jupiterek“. Másnap, mikor lakásomra tértem, látogatójegyet találtam az asztalon, rajta e név: Mosonyi Mihály. Senkit nem találván hon, csak látogatójegyét adta le. Bánkódva, hogy nem találkozhattam vele, siettem Rózsavölgyiekhez valami bővebb felvilágosítás végett. Ott e szavakkal fogadtak: „No itt volt nálunk az annyira firtatott kompozitor, igen derék gentri kinézésű férfi, az ember nem is hinné mi lakozik benne.“ — Mikor elmondtam, hogy nálam is volt, de nem talált otthon, lakása után kérdezősködtem, de erre nézve nem tudtak, vagyis nem akartak utbaigazítani. — Azután következett a megoldás. Brand még az nap meglátogatott. Elmondta, hogy a rejtelmes kompozitor nála is tett látogatást, de szintén nem találta hon s a nálam hagyott látogatójegyhez hasonlót mutatott fel. Kedélyes hangulatban társalgott s nem tudta eléggé hangsúlyozni, hogy mentől többet foglalkozik az ismeretlen műveivel, azok annál jobban érdeklik. Ezzel leült a zongorához s egymásután kezdte könyv nélkül játszani a Kazinczy-émléket s az életképeket. Erre felkacagtam s ő is hahotában tört ki. Éljen Mosonyi-Brand! Kiáltottam lelkesedten, éljen a Pállá változott Saul!

*

Azután egymásután írta meg monumentális magyar zeneműveit, melyek elévülhetlen értékei maradnak a magyar zeneirodalomnak: Széchenyi gyászemléke, Ünnepi nyitánya, (nagy zenekarra). A magyarok tisztulási ün-

nepe, (Kazinczy F. szövegére, vegyes énekkarra szólókkal, zenekarkiséréttel), Szép Ilonka s Álmos operája, Magyar zenei tanulmányok (zongorára négy füzetben), Éb-resztő, Szentelt hangok, Dalárok karéneke, Pacsirta stb. férfikarai, népdalai, énekművei, magyar balladái zongorakiséréttel, valamint számos minden irányu apróbb s nagyobb átiratai, melyek gyors és bámulatos termékenységeről tettek bizonyosságot. E mellett 1860-ban az én kiadásom és szerkesztésem mellett megalapított Zenészeti lapoknak lett egyik alapítója s ebben hat éven keresztül, mint író, kritikus, esztetikus, elemző, egész tárházát mutatta be sokoldalú tudományának és előrehajtó szellemi működésének. — Haláláig megtartotta szent fogadását, mert amióta tűzbe dobta Max operáját, sohasem irt többé más zenét, mint magyart. Sikerült névcseré-játékának az etikai okát pedig így magyarázta meg nekem:

„Lássá kedves barátom! mikor visszatértem Weinmarból, Liszt őszinte baráti érveléseinek s az ott szerzett tapasztalások benyomása alatt arról győződtem meg, hogy én is — mint sokan — túlbecsülöm képességemet és ambiciómat s hogy további működésem sulypontját más térre kell fektetnem, nem arra, amit előttem már a nagy szellemek utólérhetlenül letaroltak, s melyen másrészt az új zeneáramlattal szemben a hivatott reformátorokkal nem vehetem fel a kesztyűt. Névcseréi bujósdijátékomban pedig a gyakorlati emberismeret vezetett. Tudtam, hogy ha valódi nevem alatt akár milyen sikerült magyar zeneművekkel lépek is a világ elé, az egyetemes kritika és közvélemény azonnal pálcát tör felettem. A régi irányomhoz tapadó s azt helyeslő szakkörök, csak opportunus érdekeket szolgáló renegátot fognak ben-

nem látni; a laikus és az ex professo magyar zenevilág pedig természetes ösztönből idegenkedni fog tőlem s az erőlködés hiúságával vádolni. Előbb tehát a közvélemény hamisítatlan megnyilatkozására volt szükségem, hogy el ne veszítsem erkölcsi bátorságomat s a további kitartáshoz meg-erősítsem magamat“.

Az ő önmehtagadása maga iránt, lemondani tudása a már nemzetközi babérokra a magyar zene érdekében s hazafias lelkesedése, nem lankadó munkaerélye, követendő példaul szolgálhat a mai korban is mindazoknak, akik sokkal kevesebb képzettséggel, de sokkal több téves ambícióval ostromolják a Parnasszus kapuit!

Életrajzának momentuózusabb adatait a következőkben lehet összpontosítani.

*

Született 1814-ben szept. 4-én Boldogasszonyfalván, Mosonymegyében, szerény vagyoni állásu szülőktől. Nagy hajlama lévén a zenéhez, már koraifjúságában önszorgalmából majd minden vonós hangszer kezelését elsajátította. Husz éves korában Pozsonyba került, hogy ott a néptanítói pályán kiképezze magát. Életfentartása arra utalta, hogy mel- lékkereset után nézzen. E célból a nyomdai szedés mester- ségét választotta. Megismerkedvén Pozsonyban a már emli- tett nagytekintélyü zenészszel Turányi J.-al, aki díjtalanul oktatta a zongorázásban és zeneelméletben, annak rábeszé- lésére s ajánlatára a gr. Pejacsevich Péter családjához ju- tott Szlavoniába, mint házi zenemester. Ott hét évet töltött s ez idő alatt ugy a zongorajátékban, mint a zeneszerzés- technikájában önmagát is nagy szorgalommal kiművelte. A

40-es évek elején Pestre tette át lakását s neve mint klaszszikus s egyházi zene íróé csakhamar szélesen ismertté vált. 1851-ben az országos gyász mellé még családi gyásza is csatlakozott, ekkor vesztvén el több évi boldog házaseslet

Mosonyi Mihály

után, szeretett nejét Weber Paulinát, ami több évre elvette szellemi tevékenységének erejét. Kozmopolitikus iránya mellett mindig nagy rokonszenvvel viseltetett a magyar zene iránt aminek azelőtt is többször adta tanujelét. Az 50-es

évek első felében s főleg az esztergomi mise idejében szorosabb baráti s művészeti viszonyba lépett Liszt, Erkel, Volkmann, Thillel, velem s az akkori pesti zenevilág korifeusaival. Határozott hive lett a weimari iskolának s az akkori reformpártnak ő képviselte Pesten legtekintélyesebb vezérét. 1859-ben megváltoztatta nevét Mosonyira (l. fentebb). A 60-as évtized legnagyobb részét a Zenészet lapokban való fáradhatlan tevékenységének szentelte. 1868.9-ben Zichy Antal akkori színházi intendáns, kinevezte hivatalos opera-birálónak, mely állásától a b. Orczy Bódog érája alatt vált meg. Az 1870. évi első pesti or. dalár- és zeneünnepély művészeti bizottságában sokoldalú tevékenységet fejtett ki. De ugyanazon év őszén hirtelen elragadta körülkből a halál. Ugyanazon év szeptember havában Szegszárdon b. Augusznál tartózkodott Lisztnek megígérte, hogy Mihály napját nála fogja tölteni. El is ment oda, de visszautaztában hideg őszi esős idő érte utól, a gőzhajó állomásig nyitott szekéren utazott, a szél hirtelen lekapta fejéről a kalapot, feje átázott, meghűlt s két hétre rá ágyba döntötte a betegség, melyből nem is kelt fel többé. Hosszas szenvedés után meghalt okt. 31-én 1870-ben. — Temetése az egész pesti zenevilág s társadalom nagy részvéte mellett ment véghez. Koporsóját a nemzeti színház ének és zenekara kísérte a kerepesi temetőig, hol sógora Weber Antal diszes siremléket emelt emlékére. — Hült teteit a nemzeti színház előtt b. Orczy Bódog intendáns búcsuztatta el megható gyászbeszéddel. Koporsója gyászszalagját kétoldalt Ábrányi K., Erkel Gyula és Sándor, Huber Károly, Langer Viktor, Mihalovich Ödön, Reményi Ede és Zimay László tartották, mint volt tanítványai. Hogy mily nagyrabecsüléssel viseltetett iránta Liszt F., ki-

tetszik abból a levélből, melyet halála után e munka írójához intézett s mely szó szerint így szólt:

Kedves barátom!

„Mosonyi halála mindnyájunk szívét mély gyászszal tölti el. Elvesztése elszomoríthat a hazai művészet érdekében, melynek ő egyik legnemesebb, legbátrabb s érdemteljesebb képviselője volt. Bárki is büszke lehetett vele lépést tartani az általa követett uton. Az ő nevének hire, jelentősége nem állott a külföldön egyarányu színvonalon érdemeivel, de ő ezzel nem sokat törődött s talán nem is akart, részint okosságból, részint megvetésből ama kétértelmű és köznapi eszközök iránt, melyek lelkének magas röptével ellenkeztek. Ő érezte saját becsét s csak azt a valódi dicsőséget tartotta szem előtt, melyet az igazi szép és jó ösvénynek lelkiismeretes s kitartó követése biztosít.

Tiszteljük emlékét az által, hogy törekedjünk gyümölcsözővé tenni példáját s utmutásait. Több zene-műve megérdemli, hogy jobban legyen ismerve és szélesebben elterjedve; több hátrahagyott műve pedig — még kéziratban, s főleg legutóbbi Álmos magyar operája — hogy mielőbb napvilágra, bemutatásra kerüljön.

De erről nemsokára beszélünk, ha Pestre jövök. Ezuttal csak meg akartam osztani egy önhöz hasonló jóbaráttal azt a mély fájdalmat, melyet érzek s mely mindnyájunkat ért az ő halálával.“

Szegszárd, nov. 2-án 1870.

Teljes szivből az öné
Liszt Ferenc

Nagy hatása volt e levélnek, melyet a hazai lapok mellett, a kölföldiek is közöltek. Következménye — de mint későbbben bebizonyult csak szalmatűz következménye — sem maradt el, mert b. Orczy Bódoggal az élén s az ő kezdeményezésére Mosonyi egyesület címen oly társulat alapítása érdekében folytak bizottsági tanácskozások, agitációk, melynek célja leendett első sorban Mosonyi összes magyar műveinek a kiadása s az oly irányban való működés, mely a magyar zene fejlesztését tartja kizárólagosan szem előtt. Már alapítványok s adományok is tétettek e célra, de mégis csak az lett a vége, hogy b. Orczy első fordítván hátat a saját keze által kitűzött zászlónak, az alája sorakozottak is lassankint szétzüllöttek s e terv is, mint sok más *pium desiderium* maradt!

Két legnagyobb szabásu műve sem került soha bemutatásra. A magyarok tisztulási ünnepe az Ung vizénél és Álmos operája, Szigligeti Ede szövegére. Mind a kettőből folytak az előkészítő próbák, sőt Álmos kiállítására már egy pár ezer forintot költött is a nemzeti színház igazgatósága: de nyílt és rejtett ellenáramlatok, mind manapságig lehetlenné tették bemutatásukat.

XV.

Szénffy Gusztáv s a magyar zene rendszere.

Ez a munka az ő egészében még soha sem látott napvilágot, s csak a Zenészeti lapok egy pár évfolyamában közölt belőle mutatvány-részleteket. Pedig arra volt hivatva, hogy korszakot alkotó legyen a 19-ik század magyar zeneirodalmában. Gr. Dessewffy Emil a m. tud. akadémia elnöke az 50-ik évtized végén s a 60-as évek elején rendelte meg a szerzőnél s két éven át évi 1200 frttal segélyezte. — Szül. 1820-ban, több éven át városi hivatalt viselt Nyiregyházán s mint ilyen jött közelebbi érintkezésbe a közel Szent-Mihályon lakott gróffal, közölvén vele tervét, aki felkarolta s megbizta a munka megírásával. — Ekkor feladta biztos állását, beutazta Magyar- és Erdélyországot, Romániát s a dunai tartományokat. Közel 2000 különböző nemzetiségű népdalt gyűjtött össze, s azok egybehasonlításából vonta le azt a rendszert, a mely szerinte alapját képezi a magyar népdaloknak. Nagy zenetudós s fáradhatlan buvárkodó volt széles olvasottsággal, összehasonlító belemélyedéssel s tiszta ítélőtehetséggel. — A mint már előzőleg felemlítettem, megbizásának 1859-ig felelt meg, akkor feljött a munkával Pestre, de itt nem boldogult vele, s csalódva tért vissza szülőföldjére. Azután hányatott életet élt, Miskolczra tette át lakását nagy családjával s ott zeneoktatásból, kisebb zeneszerzeményekből s hírlapi dolgozatokból tengedte életét, míg végre kimerülve, elbetegeskedve a sok küzdelem közt, s jóformán elhagyatottan meghalt a 70-es évek elején.

Hogy miért nem látott e mű napvilágot a tud. akad. kiadásában, annak elnöke szószólása. befolyása s mintegy erkölcsi lekötöttsége dacára is? azt sohasem lehetett tisztára kideríteni. A mű kiadatott egy szakbizottságnak, melynek tagjai voltak Brassai Sámuel, Mátray Gábor s még mások is a szépirodalmi osztályból. A bizottság a kiadási nagy költséget hozta fel első sorban indokul s helyette kiadásra a Mátray által megfejtett Tinódy Sebestyén históriás énekei s dalainak a kiadását ajánlotta megfelelő hangjegy példakkal és kronológikus magyarázatokkal együtt. Mátray munkája aztán meg is jelent, míg a Szénffyé teljesen mellőztették. Ez annyira elkeserítette a szerzőt, hogy csak nagy nehezen lehetett visszatartani attól, hogy a határozat kézbesítése után rögtön tűzbe ne dobja a nagy fáradsággal megalkotott irodalmi unikumot. — Közbenjártunk aztán az akkor legelőkelőbb magán kiadóknál is a munka érdekében, de azok sem voltak hajlandók a tetemes kiadási költségeket megreszkirozni. Leszámítva azt a néhány közleményt, melyet az én lapomnak barátságból engedett át: soha sem tudtam meg további sorsát a munka kéziratának. Örököseinek a kezébe került-e vagy tényleg megsemmisítette-e? Erről ma sem tudok bizonyosat mondani. — Áttanulmányozás végett, kéresemre jóideig nálam hagyta, de többszörös sürgetésére végre is visszaküldtem neki, hogy aztán teljesen nyoma vesszen. Halála után még néhányszor testvérét: Szénffy Gyulát is, a ki szintén Nyiregyházán működött mint zenetanár (s ott is halt el) meginterpelláltam, de ő sem tudott felőle semmi biztosat mondani. Én jó halmaz jegyzeteket, kivonatokat csináltam belőle magamnak, melyeket részint közöltem lapomban, részint önállólag felhasználtam más műveimben.

Felette érdekesen, részletesen s világos rendszerrel volt abban tárgyalva a magyar zenének ős időktől fogva leszár-
mazása, átmódosulása s összekavarodása a más nemzetiségű
népdalokkal. — A régi ős hangmódok, a keresztény énekek
évszázados fejlődésével szemben, melynek annyi nyoma van
a magyar népdalok újabb feltünésében is, kivált a reformált
egyházi énekek és korálokban; a középkori magyar lantos
zene sajátosságai, a magyar szabadságharcok alatt keletkezett
dalok s énekek hangnemi eltérései; a 17—18-ik századbeli
ujítások egészen a 19-ik században történt leszűródéseig, a
magyar nyelvi s versmértéki ritmusoknak; a magyar korona-
országokban divatozó magyar népdalfajok összehasonlítása
a szomszéd befolyásoló nemzetiségek népdalaival, a keleti
zenék rokonsága a magyar zenével s végre az Arany János
által rendszerbe szedett magyar ritmika alapszabályai: melyek
szerint e nagy magyar költő összes verskölteményeit írta:
mindez oly kimerítő tárgyalását találta meg e monumentális
munkában, melynek elzüllése kimondhatlan vesztesége a 19-ik
század magyar zenéjének.

Ha a magyar tud. akadémia akkori vezetősége, nem
helyezkedik Szénffyvel szemben oly rideg és szükmarku
álláspontra, s ha nem győz az ott már akkor is meglehető-
sen uralkodott klikkrendszer és a művészettel szemben
nem eléggé tárgyilagos, sőt korlátolt felfogás: úgy a magyar
zeneirodalom ma már büszkén mutathatna egy olyan műre,
melylyel talán egy művelt nemzet sem dicsekedhetnék.
Szénffynek a neve a mai magyar nemzedék előtt úgyszól-
ván alig ismeretes, pedig a maga nemében olyan tudomá-
nyos jelenség volt, a kihez hasonló talán még sok század mul-
tán sem fog felmerülni. Ha műve megjelenhetett volna: mint

magyar nemzeti bibliát forgathatná a legujabb nemzedék, melyet sok eltévelyedéséből gyógyíthatna ki. Igazságos, s halálutáni méltatást vélek cselekedni az által, hogy e munkában fölelevenitem s megörökitem nemcsak az emlékét, hanem korszakalkotásra hivatott munkáját is. Akik még életben vagyunk abból a korból (bizony alig vagyunk már egy páran) s akik ismertük az elveszett műkincs értékét: csak mi tudunk tanubizonyságot tenni arról, hogy mit vesztett a magyar zene Szénffyben és elveszett munkájában. Rajtam kívül még Zimay Lászlót és Bartay Edét említhetem fel, a kik ismerjük mind a kettőt s tudtuk is méltányolni. Nekem, mint szülőföldimnek máskülönben is benső barátom volt. Számítatlan levelének vagyok birtokában, melyekben kiöntötte bánatos hangulatát a magyar zenei állapotok felett úgy a fővárosban, mint a vidéken. Az utókor megfogja találni a nemzeti muzeum levéltárában, a hová már eddig is sokat letéteményeztem, s ahol az én közeli halálom után a többi is megtalálható leend.

XVI.

Az első magyar Zenészeti lapok.

A 19-ik század 60-as évtizedének mindjárt első évében, 1860. okt. 3-án jelent meg a magyar Zenészeti lapok első száma Ábrányi Kornél kiadó szerkesztése s Bartulus István, Mosonyi Mihály és Rózsavölgyi mint főmunkatársak szövetkezése és közreműködése mellett. Tehát abban az évtizedben, mely a magyar zene izmos fellendülésének különben is virágkorát képezte. Mert az egész században nem volt

korszak, amelyben annyi nagyjelentőségű művészeti ténykedés történt volna, mint ép abban. Ez évtizedben került színre Erkel „Bánk-bán“-ja és Mosonyi „Szép Ilonka“ magyar operája; ez időszakban jött létre Bartay Ede kezdeményezésére a Magyarhonban élő zeneművészek segélyegylete; Pécsen ez évtizedben tartatott az első orsz. dalünnepély; a nemzeti zenede negyedszázados fenállásának ünnepe Liszt személyes vezénylete mellett, ekkor ment véghez Magyarországi szent Erzsébet oratóriumának első bemutatásával; ez évtizedben alakult meg Aradon az orsz. magyar daláregyesület, Reményi orsz. körutazási diadalai, királykoronázáskor Liszt magyar koronázási miséjének bemutatása; az orsz. zeneakadémia életbeléptetésére vonatkozó mozgalmak és agitációk, a nemzeti színházi reform-ánketézések, Wagner Richárd nagy hangversenyei a nemzeti színházban s az ő nagyfontosságú Nyílt levele a Zenészet lapok szerkesztőjéhez a magyar műzenei törekvések érdekében; a vigadóbeli nagy hangversenyek Liszt műveiből az ő személyes vezetése alatt s gr. Andrassy Gyula miniszterelnök közbenjárására az ő időközi megnyerése a fővárosban való tartózkodását illetőleg; a Táborszky és Parsch nemzeti műkereskedésének a megalapítása, a Rózsavölgyi cég becsesnél becsesebb új magyar zenei kiadványai s még számos oly mozzanatok, melyek minden irányban előre hajtották a magyar művészet érdekeit: mindez erre az évtizedre esik. — Volt tehát alkalom elég, ami az egész új századra is kiható fellendítést eredményezhetett s ami alig kimeríthető anyagul szolgálhatott az első új szaklap ténykedésének.

Már fentebb megemlékeztem (l. XIII. fej.) arról az össz-

művészeti aspirációról, mely még az 50-es évtized utolsó évében igyekezett tömöríteni a különböző águ magyar művészeket. Mikor az eredménytelenül oszlott szét, a zenészek magukra maradtak s majd egy évig azon működtek, hogy a speciális magyar zenészeti szaklapot megalapítsák s működésbe hozzák. Nem volt ez könnyű feladat, mert mindenfelé merész, bizonytalan talaju vállalatnak tekintették. Az ily szaklap kiállítására nézve is hiányzott még akkor Pesten a technikai előkészültség. Előleges megállapodás után a négyes konzorcium azt határozta, hogy a lapban két olyan közszükséget pótló szakmunkát fog folytatólagosan közölni, minő még nem létezett a magyar zeneirodalomban, t. i. általános zeneelméleti összhangzattant és általános illusztrált zenetörténetet. Az elsőhöz tiszta szedésű bőseges hangjegyek, a másikhöz pedig mindenféle régi s új hangszerábrák váltak szükségessé. A pesti nyomdák akkor még nem voltak e célra berendezve. Tisztán hangjegyszedő nyomdász munkás is csak itt-ott találkozott. A hangszerek ábrakliséit, külön-külön előbb megrajzolni s úgy kellett sokszorosítani. Az előbbi munkára Mosonyi s az utóbbira Rózsa-völgyi Gyula, a firma főnöke vállalkozott. — A lap változatos, más irányban is oktató s szórakoztató tartalmára nézve is meg kellett állapodni, mert a négy alapvető vállalkozón kívül egyelőre alig lehetett külmunkatársakra is gondolni. — Az előfizetési felhívások szétmentek, részint mint a napilapok mellékletei, részint mint hirdetések. A szerkesztőségek általában rokonszenvesen emlékeztek meg ajánlólag az új lapról, mely nekik nagy konkurenciát épen nem okozott.

Mikor a lap első számának a megjelenése már közel volt, Bartalus és Mosonyi abban állapodtak meg, hogy

minden héten egy este az én lakásomon hivatalos értekezletre egybegyűlnek, megállapítandók közös megegyezéssel a lap következő számának az irányát, tartalmát. A két állandó tudományos rovat nem okozott nagyobb nehézséget, de a mellékcikkek, tárcák, újdonságok érdekes összeállítása, egy tömött iv számára, sokszor hosszabb fejtörésbe került. Mosonyi és Bartalus anélkül is nagy mesterei lévén a humornak, az élcnek, a metsző satirának: indítványozták, hogy minden hét számára zenészeti naptárt is közöljön a lap, mely a gúny és szarkazmus késével gyógyítsa a sebeket, jól tudván, hogy semmivel sem lehet hamarább célt érni, mint egy-egy jól alkalmazott élccel és a humorral. A heti összejövetelek egyik főcélját tehát az ily hetinaptárak egybeállítása képezte. Ez a rovat olyan elevenséget s érdekeltséget kölcsönzött a lapnak, hogy olvasói közül sokan mit sem törődtek egyéb tartalmával s csak a naptári rovatot olvasták benne, melyen nem egyszer derültek fel. Bartalus és Mosonyi ezt a naptári élcelődést aztán többféle feliratu tárca s egyéb önálló cikkekre is kiterjesztették, végig ostorozván az akkori művészi szájaskodásokat és tehetetlen nagyképűsködőket. — De amit nem is várt a konzorcium, az gyorsan bekövetkezett. Nem is annyira a fővárosban, mint a vidéken, mindig több-több műíró-talentum, komoly készültségű szakember, elemező, reformjavasló lépett fel s küldte be dolgozatait a szerkesztőségbe s így már az első évfolyam tartama alatt olyan erőteljes munkatársi csoport képződött a lap körül, melyre mind biztosabban lehetett későbbben is támaszkodni. Az előző évtizedben lábrakapott s szerfelett elhatalmasodott naturalisztikus nyegleség, elbizakodottság, még a Zenészeti lapok megindulása után sem szűnt

meg, sőt hogy a sok sületlenség még azután is gombamódra termett: ez természetes dacoló visszahatása volt annak az éles késnek, melyet a lap szakavatott s ha kellett indokolt gunyoros kritikusi, még a tekintélyes napi- s szépirodalmi lapok túlmagasztalásai vagy ferde nézeteivel szemben is elébük tartott. Mindjárt az első évfolyam kiható fővivmányai közé tartozott Reményi Edének országos túlkapásaiból való — ha nem is gyökeres, de nagyon is alámérsékelt — kigyógyítása. A Lisztre szórt igaztalan, s alapatlan rágalom fokozatos elnémitása; a Wagnerizmusnak még csak pár évvel azelőtti irgalmatlan ledorongolásának ellenkező nézetre való hajlítása; a nemzeti színház műsorán eredeti magyar operák címen grasszáló nemzetietlen iránybeszüntetése; a csárdás romboló árjának megillető mederbe való visszaszoritása stb. stb. — Hogy ez nem túlzott állítás: a fentjelzettekre nézve igazolták a következő eredmények. Mert Reményi pl. alig egy félév multán már testestől-lelkestől csatlakozott a lap kötelékéhez s annak azután mindhalálaig odaadó munkatársa, támogatója s terjesztője lett. — Wagner személyesen megjelenhetett Pesten, kiváló sikerrel megtarthatta három nagy hangversenyét a nemzeti színházban. Liszt annyira rehabilitáltatott a magyar közvélemény előtt, hogy 1865-ben szintén megjelenhetett köztünk nemcsak, hanem nagy glóriával bemutathatta Sz. Erzsébet legendáját; a nemzeti színház műsoráról letűntek a Kunok-Ilka-féle huszár-olasz kantilénájú korcs magyar operák s a csárdás-áram is mind mérsékeltebben öntötte el a magyar zeneirodalom viruló pázsitjait.

Bámulatos volt az a sokoldalú termékenység, melyet főleg Mosonyi fejtett ki mint író, kritikus és elemző, ő, aki az-

előtt soha irodalommal, ujságcikkekkel, kritikákkal nem foglalkozott. Az ő egész belvilágát a hangjegyek s nem a betűk töltötték be. Egyszerre kétoldalu fegyverforgatója lett belőle a magyar zenei érdekeknek, mert minden cikkének, minden mondásának, állításának, izgatásának a veleje mindig oda ment ki, hogy megvilágítsa éles dialektikájával, mi kell, mi szükséges a magyar zene magasabb színvonalu kifejléséhez. Az ő folytonos tevékenysége a Zenészeti lapok hasábjain hat éven át tartott egész 1866-ig, hol a lapnak be kellett szüntetnie néhány hónapra működését, hogy új alakban s új munkatársakkal ismét feltámadjon. A lapot mindjárt első évfolyama bevégezte előtt nagy veszteség érte. 1861-ben aug. 18-án hosszabb betegeskedés után meghalt Rózsavölgyi Gyula a hasonló című firma főnöke és a lap egyik alapítója. — Az általa megkezdett általános zenetörténeti munkát is be kellett szüntetni, ennek következtében s annak további fonalát csak a 2-ik évfolyamban lehetett ismét felvenni, melynek folytatását Bartalus István vállalta magára.

A lapnak többször kellett átváltozásokon, szüneteléseken átesnie, részint pénzügyi, részint változott szerkesztői viszonyoknál fogva. — Legvirágzóbb korát akkor élte, mikor az 1868-i fényes lefolyású debreceni magyar orsz. dal- s zeneünnepély közgyűlése, izmosan megalapítván az orsz. m. daláregyesületet, a lapot annak hivatalos közlönyeül fogadta el, kiadásai s szerkesztési költségeit magára vállalta és két éven át fedezte is orsz. daláregyesületi segélyrésztvények alapjára fektetvén az egyesület budgetjét. — De ekkor a lap szellemi kötelékéből úgy Mosonyi mint Bartalus már kiléptek s nem vettek abban többé részt, vagy csak nagyon ritka alkalmakkor támogatták közleményeikkel. Bartalus egészen

másutt keresett tért irodalmi működésének, Mosonyi pedig egészen letette a tollat, melyet hat éven át annyi odaadásal, lelkesedéssel és kiható tevékenységgel forgatott. Csak magamra maradtam új meg új munkatársaktól támogatva. Mikor a daláregyesület az 1872-i nagyváradai orsz. közgyűlésen beszüntette a segélyrészvényeket, s csak évi segélyösszegben részesítette a lapot, ismét pár havi szünetelés állott be az életében s 1873—76-ig új alakban folytatta további működését. Akkor az orsz. zeneakadémia életbeléptetésekor többoldalu hivataloskodásom mellett nem folytathatván tovább: egész 1882-ig ismét szünetelt, akkor még egyszer feltámadt a debreceni fényes sikerű orsz. dalünnepély alkalmából s egy nem teljes évet élt, de végre beleolvadt az akkori Harmonia szakközlönyében.

16 részint teljes, részint megszakított évfolyamot élt mindig az én szerkesztésem alatt s e hosszú idő alatt mindig csak a magyar zene szolgálatának a devizét hordozta homlokán. — Ha valaki ma a kezébe veszi ez évfolyamokat s azokat csak futólagosan is átlapozza, meggyőződhetik arról a rengeteg egybehalmozásáról a hazai zenészeti és kulturális anyagoknak, melyek azokban minden irányban érvényre jutottak s kiható eredményeket szültek. — Sok hasonló szaklap keletkezett utána, de egy sem bírt állandó gyökeret verni a hazai közönség talaján kivéve a Sággh József zenelapját, mely már tizennegyedik évfolyamát éli manapság s így nemsokára utóléri az első Zenészeti lapok korát.

Hogy mennyire hátramaradt volt e tekintetben a magyar művészeti érzék még a 60-as évtized kezdetén is, semmi sem mutatja kirívóbban, mint az a kíváncsi laikus közönség, mely csoportosult a lap körül első megindulásakor. Pro-

grammjában a többek közt az is állt, hogy évnegyedenként zenemellékleteket fog adni zongorára írva. Ezt több vidéki előfizető úgy értelmezte, hogy ha egy negyedévre 2 frt 50 krt előfizet, tehát zongora-mellékletet is fog kapni. S valóban a negyed leteltével többen meg is reklamálták a kimaradt zongorát! Rózsavölgyi halála után a lap állandó munkatársai közé lassankint a legbefolyásosabb fővárosi és vidéki zenetekintélyek és műirók sorakoztak. Több még ma is él s igen disztingvált politikai s társadalmi állást elfoglaló notabilitások támogatták szellemi erejükkel. Reményi, Szénffy, Bertha Sándor, Zimay László, Megyery Károly (ma kiváló zenedei tanár), Beliczay Gyula, Seidl Antal, Fechtig Károly, Engeszer M. szakzenészek mellett ott lehetett találni a vidékiek és fővárosiak közül Hajdu László, Kubinyi Lajos, Gáspár János, a Zsasskovszky testvérpár, Stettner Gyula, Schmidt Péter, Vajda Viktor, Zelenka Pál (ma evang. püspök), Végh János (ma kuriai bíró), Mihalkovics S. (vakok intézeti igazgató) s még mások neveit, akik e téren mint elsők tűntek fel a lap hasábjain. Az én fiaim is Kornél és Emil, a Zenészeti lapok 60-as és 70-es évek hasábjain kezdték jóformán irodalmi és szellemi pályájukat. De a lap befolyása és szellemi ereje nem is az előfizetők nagy sokaságában állott, mert ebben bizony sohasem bővelkedett, hanem abban, hogy a legelőkelőbb kapacitásokat nyerte meg irányának, melyet Erkel és Liszt is mindig méltányoltak. Azt a 16 évi évfolyamot, melyet a lap keletkezése után átélt, a magyar zene és a hazai művészet legmozgalmasabb, legkihatóbb korszakának lehet nevezni. Minden kezdeményezésben, minden alkotásban nyomós szerepet játszott s nem rettent vissza soha sem a közönytől, sem a

megtámadások záporától, hanem ment mindig előre a hazafiasság, az igazság s az igaz művészeti szép utján, akármely alakban, irányban találkozott is vele.

XVII.

Erkel F. Bánk-bánja és hatása.

Bánk-bán 1862. március 9-én került legelőször bemutatásra a nemzeti színházban. Ép arra az időre esett, hol a visszaszerzett magyar alkotmányosság az országgyűléssel együtt diadalünnepet ült. De kevéssel utána jött ismét a parlament feloszlata és Schmerling híres Alkotmány-Verwirkungs-Theoriája, mire az egész nemzet passiv ellentállással felelt. Az erőszakos adóvégrehajtások, a cenzura, policáj, zsandár-korszak második kiadást ért. A magyarok közül sokan elvesztették akkor a fejüket, szívüket s beálltak szolgálni az uzurpáló hatalmat. Ismét nagy erőre és türelemre volt szükség, feltartani az irodalom, sajtó és művészet fegyverével a hazafiság lángját. Ekkor tünt ki, minő óriási erőt képeznek az oly művészeti alkotások, amelyekben egy nemzet összes aspirációival együtt magát feltalálja. Mert soha opera a politikai világban még nem játszott oly fontos s kiható szerepet, mint e válságos időszakban Magyarországon Erkel Bánk-bánja. Igaz, hogy művészeti erők tekintetében is úgy állott a nemzeti színház, hogy jobbat kívánni sem lehetett. Egy Hollósy Kornélia, Hofbauer Zsófia, Ellinger J., Füredy M. Bignio L., Pauli R., Kőszeghy K. oly együtttest képeztek, minő alig fordult valaha elő s a közönség már csak ez okból is mindig zsúfolásig

megtöltte a nézőtér, de azért az is igaz, hogy az a rendkívüli lelkesedés, melyet az opera keltett, nagymérvben az akkori politikai viszonyokban is rejlett. Könnyebb lett mindig a közönség lelke, ha tombolásig kitapsolhatta magát Petur bordalára, vagy Bánk-bán kifakadásaira az idegen uralom ellen. A magyar hazafiság, kitartás, lelkesedés élesztő forrásává vált s hatalmasan pótolta az erőszakosan feloszlatott országgyűlésen elnémitott politikai szónoklatokat. A mikor pedig a magyar zeneirodalom érdekében már addig is annyi buzgóságot s áldozatkészséget kifejtett Rózsavölgyi-firma kiadta az egész opera legszebb részleteinek zongorakivonatát szerző saját kidolgozása nyomán: ezzel teljesen beoltotta azt az egyetemes nemzet véérébe. Az abszolutizmus második kiadása idején ismét el kellett némulni a hazafias dalok, himnuszok s szabadság-indulóknak. A sajtó, a szellemi termékek szintén vesztegzár alá kerültek. Ekkor volt eset arra is, hogy a Zenészeti szaklap letiltatott a cenzura által csak azért, mert egy eperjesi hangverseny tudósításban azt merte kiírni, hogy a hangversenyben egy volt alkotmányos szolgabíró is résztvett!

Erkelt tizenhét évi hallgatás választotta el az ő Bánk-bánja első bemutatásától. Hosszu némaságát mindenféle indokra szerették az emberek visszavezetni, csak arra nem gondoltak, hogy a művészeti nagy alkotásokat ép úgy nem lehet megrendelésre megvalósítani, mint a korszakot alkotó találmányokat. Mind a kettőnek meg kell érni s a tél nem termelhet zöld lombokat, a tavasz nem érlelheti meg a búzalkalászok fejét. A művész sokszor évekig csak kontemplatív lelki életet él, míg kiöntheti a világnak rég rejtett eszményképét. Kegyeletjeitől — természetében fekszik — mindig ujat

és ujat követel. Hogy miként teremtik elő azokat, minő árba kerülnek? Ezzel keveset törődik. Magasba emeli a művészt, ha követelését képes kielégíteni, de gyorsan elejti, ha nem tud, vagy nem akar igényével versenyt futni. Bánk-bán szerzőjének is át kellett esni az ily szellemi Golgotán. De annál nagyobb lett a diadala, mikor feltárta, miért hallgatott oly sokáig.

Zenészeti szempontból, Bánk-bán két fontos reformot is hozott be a színházi zenekarba. Először honosította meg abban a speciális magyar hangszer, a cimbalmot és a tilinkót, mind a két hangszer addig csak a legprimitívebb pária szerepét játszotta a cigányok s az alföldi pásztornép kezében. Nagy gondot okozott neki a cimbalomnak ugy a hangjegyzése, mint gyakorlatilag művésziés kezelésé is. Mind a kettőt magának kellett kieszelni. Sándor fiának, a méltó utódának, elég volt az intenciót megérteni s ő azonnal vállalkozott az első bemutatások alatt e szokatlan zenekari hangszer kezelésére. — Mind a két hiányon aztán csak akkor lett teljesen segítve, mikor a magyarországi hangszer-ipar geniális fellendítője, Schunda V. József 1874-ben feltalálója lett a pedál-cimbalomnak nemcsak, melyet attól fogva világjelentőségre emelt, hanem Alaga Gézával szövetekezve a Lisztnek ajánlott első elméleti s gyakorlati cimbalom-iskolát is kiadta, (mely azóta szintén már számos kibővített s tökéletesített kiadást ért meg) s ezáltal alkalmat nyújtott a hangszer alapos technikai megtanulhatására. Másik reform-ténykedése a divatból rég kiment szerelmi hegedű (viola d' amour) hangszernek szélesebb alapon való igénybevételére vezethető vissza. — Mikor a közönség e két szokatlan hangszer szóló-hatását egy pár oly kevésbé

használni szokottak társaságában legelőször hallotta, mint a hárfa és angolkürt, elbűvölten lelkesült s frenetikus tapsokban tört ki. Ez operának állandóul lebilincselő érdekelttségét közel 40 év után is, ez együttese képezi, a 2-ik felvonás nagy jelenetében Bánk és Melinda közt.

*

Az első előadás után, a Zenészet lapokban Mosonyi Mihály ismertette Bánk-bánt két kimerítő cikkben; később ismét visszatért reá, a Rózsavölgyi firma zongorakivonata megjelenése alkalmával, mikor minden egyes részletére kiterjeszkedett. Elterjedt azóta nemcsak az egész országban, hanem a külföldön is a cigány-zenekarok által s nem volt még magyar opera — hitem szerint nem is lesz több — a mely annyi elismerés s mindenféle átiratban átment volna, mint ez. Mikor szerzőjének 50 éves jubileumát ülte meg az operaház 1890-en s az egész fővárosi s vidéki értelmiség: az ő eme legmaradandóbb becsű dalműve is főrészét képezte a három napig tartott ünnepségnek. Sem akkor, sem azután nem vesztett az vonzerejéből s nemzeti hatásából. Nem is fog az veszíteni a 20-ik évszázadban sem, mert kevés zene-költő élt még a világon, aki egy nemzeti dalműben úgy eltalálta volna a közérzület visszatükrözését, mint Erkel az ő Bánk-bánjában. — Vannak benne jelenetek, — nem lehet kétségbe vonni — melyek nem eléggé indokoltan sőt feleslegesen is vannak közbeékelve, amint ezt nemcsak Mosonyi, hanem a sajtó nagy része is konstataulta annak idejében s melyek mellőzését ajánlották is. — Ilyenek a 2-ik felvonás végén a királyné meggyilkolása után az elégedetlenek berrohanása és imára térdelése, ami a drámai hatás rovására ir-

ható. Továbbá az utána szenirozott királybevonulás, a nagy bariton szólóval, mely még inkább fokozza a drámai hatás lefokozását; s végül a tiszaparti poétikus jelenet után a Melinda koporsója melletti siránkozása Bánknak s a királylyal való szóváltása. Erkel meg is szívelte az indokolt fogásokat s jó ideig részint teljesen mellőzte azokat, részint pedig megrövidítette. De később ismét régi jogaikba léptek s ma is teljes eredetiségében kerül színre.

A nagy bariton szólóra szerzöt tisztán az akkor hangja teljében fényeskedő Bignió hangolta, kinek mindenáron tapsbiztosító jelenetet igyekezett szerezni. A szövegíró hibájának róható fel, hogy szövegébe több zenészetileg sem igen értékes részletet beékel. — Mert a nagy drámai jelenet után mikor Bánk kirohán a véres törrel „De ne tapsolj hazám, a tető mindjárt reám szakad“ szavakkal, sem az imakar, sem a királyi felvonulás, többé nem lehet indokolt. — Ezek mind oly mellék incidensek külömben, melyek csak a dalmü felesleges elnyújtására vezethetők vissza, de azért nem csökkentik az egész dalmü mesteri koncepcióját.

Történeti érdekesség szempontjából alkalomszerűnek tartom a legkiválóbb magyar opera írójának eredeti kéziratát ép az ő legmaradandóbb becsü dalmüvéből, e helyen is megörökíteni,

Santhambol

Andante

Trioli

crimbalom

trémolo

Melinda

volt a vi pagon ket kis mader

anglese

Coro Anglese

Erkel den

The image shows a handwritten musical score on aged paper. At the top, the title 'Santhambol' is written in a cursive hand. Below it, the tempo 'Andante' is indicated. The score consists of several systems of staves. The first system includes a vocal line with 'Trioli' written above it, and a piano accompaniment with 'crimbalom' written below. The second system features a vocal line with 'trémolo' written below it, and a piano accompaniment. The third system includes a vocal line with 'Melinda' written above it, and a piano accompaniment. The fourth system features a vocal line with 'volt a vi pagon ket kis mader' written below it, and a piano accompaniment. The fifth system includes a vocal line with 'anglese' written below it, and a piano accompaniment. The sixth system features a vocal line with 'Coro Anglese' written above it, and a piano accompaniment. The score is signed 'Erkel den' at the bottom right. There are various musical notations, including notes, rests, and dynamic markings, throughout the piece.

XVIII.

Mosonyi „Szép Ilonka“ és „Álmos“ operája.

Mikor Mosonyi teljesen a magyar zene szolgálatára szentelte nagy tehetségét s már ugyszólván annak legkisebb műformájától kezdve a legnagyobb keretű alkotásokig is bemutatta erre termett képzettségét és hivatását: nem talált nyugtot addig, míg ki nem elégitette abbeli ambícióját is, hogy minden ízében teljesen magyar stílű operát írjon. Még inkább fokozta ebbeli ambícióját Erkel Bánk-bánjának rengeteg sikere, de a kivel távolról sem akart versenyezni, csak saját felfogásának tenni eleget egy szerinte kontemplált magyar opera stíljével szemben. Mert e tekintetben őt saját-szerű felfogás és ízlés vezette. Cimzett dalműve kevéssel Bánk-bán után 1861. December 16-án került első bemutatásra a nemzeti színházban. Én mind a két szerzővel a legszorosabb benső viszonyban állván s mind a kettőnek lelki világába, művészeti felfogásába, technikai kohójába, dallamgazdagsági tárházába, s színpadhatási rutinirtságába tiszta beletekinthetést nyerhetvén: most a 19-ik század sirja szélén, talán elfogulatlan álláspontot foglalhatok el még magammal is szemben, a kit — nem tagadom — Mosonyi iránt erős szubjektív érzelmek vezettek operája első megítélése, méltatására nézve, melyek nagy részét — s ezt is őszintén bevallom, — ma bizonyára nem irnám alá. Túlságos volt bennem az iránta viseltetett kegyelet, mint a magyar zene megtért Szaulja s mint volt tanárom s lapom kiapadhatlan forrásu munkatársa iránt. Mind ez azonban távolból sem alterálta, hogy Bánk-

bánt a legnagyobb rajongással, ugyanakkor, mint később, egész a mai napig ne dicsőítsem s ne annak nyujtsam a magyar opera elsőségi pálmaágát. Nem első eset az irodalom, a költészet, a hangzó művészet annálisaiban s a Mosonyi példája is igazolja, — hogy a legnagyobb géniuszok is rekorrigálták s rekorrigálják magukat korábban vallott kereteik, kritikáik, első tehnikai kidolgozásaik s tévesen megalkotott művészeti elveik változtatásában. Még egy Beethoven is tizenháromszor módosította cisz moll vonós négyesének az alapgondolati tételét, négy nyitányt írt Fidelio operájához, s három Leonóra-uvertür után állapotodott csak meg a C dur mellett, mely aztán mind elseperte a többi, s mely manapság is használtatik. Liszt teljesen átdolgozta esztergomi miséjét, Prometheus-szymphoniáját és Mefisztó-Walzer ábrándját. De az operairodalomban még gyakoriabbak az ilyen átmódosulások, kihagyások, kibővitések. Wagner, a nagy reformátor szintén háromszor is átdolgozta Tannhäuser operáját a párisi előadás előtt 1862-ben. — A kritika, az esztetika világában pedig szeri-száma nincsen a toronykakas fordulatainak. — Mindezt azért bocsátottam előre, hogy már itt megfeleljek, ha netán valaki velem szemben is rám olvasná, a mit Mosonyi Szép Ilonájáról akkoron irtam s a mit e munkámban most 40 év után kifejezek.

*

Az opera szövegére Fekete Mihály kolosvári író és lapszerkesztő vállalkozott, Vörösmarty Mihály „Szép Ilonka“ ismert balladáját vevén a cselekvény drámatizálásának alapjául. A librettó hálásnak s Mátyás király eszményi-

tésés dicsőítésének beleszövésével hatásosnak is ígérkezett. De jóval nehezebb feladat várt a zeneíróra a fentjelzett rögeszmével szemben. Erkelnek már Hunyadi-jában de még inkább Bánk-bán-jában oly szerencsésen sikerült a magyar ritmust, a dallami szövést, a kíséreti háttérrel s a harmoniai alapot a magasabb operai stílus keretébe beilleszteni, hogy igen nehéz feladat lett e már vérré vált izlésen változtatni s a magyar operát ily irányban reformálni akarni. Mosonyi azonban konokul ragaszkodott rögeszméjéhez s be kell vallani, hogy annak alapján feladatát mesteri kézzel s nagy tehnikai tudással — bár nem mindig szárnyaló eredetiséggel s gondolatbőséggel — oldotta meg. Csak egy dologgal nem számolt, melyre nézve aztán csalódott. Azzal, hogy a tulságosan igénybevett népies stílus és háttér, minden nemzeti stílussal szemben, a színpadi drámai alkotásokat sztereotipszerűvé, a magasabb szárnyalású költői festéseket, kifejezési igazságokat pedig alászállítja s ép az ellenkezőjét éri el annak, amit intenzionál. Mert kivetkőzteti a népiest a maga eredeti ruhájából, s olyan helyre állítja, hol kellő hatással nem képes mozogni, másrészt a magasabb nemzeti idealizmusra kényszerzubonyt alkalmaz, melynek természete azt nem tűri. Ennek lett a következése, hogy bár az akkori kritika elég rokonszenvvel méltányolta az új reformátor törekvését: a közönség az új operai iránynyal nem tudván magát asszimilálni s a szereplő művészeknek sem jutván benne régi megszokott alapu ugynevezett hálás szerepek: lassankint leszorult a műsorról s magának a szerzőnek is be kellett látnia, hogy narkotikusabb eszközök s hatások nélkül állandó sikert nem arathat a színpadon. Annyira magyar volt ez operának minden része s minden részének minden izecskéje: hogy

még a legdrámaibb zenei végzeteknél is használatba vette a magyar hallgató nóták cifrázatait, ornamentikáit. Pákh Albert a szellemdús író s a Vasárnapi Ujság akkori szerkesztője, az opera egyik előadásán mellettem ülven, e szavakkal fordult hozzám, mikor untig betelt már a sarkantus magyar népies rövidszabású ritmusokkal: „hát szép és elismerésre méltó törekvés a magyar zene népies eredetiségeit ily bőségesen önteni a közönségre: de isten bizony, adnék már egy hatost valami egészséges tipegő polkáért.“ — Szállóige lett aztán Pákh e jellemzéséből, valamint abból is, hogy sok Fekete szerepelt a színpadon: elnevezték Fekete Mihály operának, levén a librettó szerzője: Fekete Mihály; a költészeti balladáé Vörösmarty Mihály, a zenéje Mosonyi Mihály s az öreg Peterdy szerepét énekelvén: Füredy Mihály.

Elvitázhatlan tény azonban, hogy számos poétikus részleténél fogva, mint a 2-ik felvonás remekdolgozású ének-négyese; Ilonka szerelmi csalódása, lassu hervadása és halála, Mátyás Budára való bevonulási indulója, a temetési gyászinduló: (instrumentális részlet) a 19-ik század magyar zenéjének egyik legeredetibb kabinet-darabja marad. Teljes zongorakivonatát — melyet e sorok írójának ajánlott, — a Rózsavölgyi firma adta ki. A mai nemzedék alig méltatja már figyelemre, pedig megérdemelné, hogy minden — magyar zenével foglalkozó — zenész sűrűn forgatná a kezében. Nagyobb hatás tekintetében az sem vált az opera dinamikus előnyére, hogy rendszeresen csak a vonós hangszereket szerepeltette benne itt-ott gyengébb erejű fúhangszerekkel vegyítve. Sehol nagyobb orkesztrális kitörésekre nem támaszkodott. — Mosonyi általában túlságos méltánylója lévén a

cigány naturalizmusnak : nagyon szerette azok sablonos cifrázatait még zongoraszerzeményeiben is utánozni, alkalmazni. Ha erre az ember őt figyelmesse tette, mindig az olasz operairókra hivatkozott, a kik még a legdrámaibb végző részleteknél is megtartják szokott harmóniai formalitásukat. — Ebben feküdt az ő magyar zenészeti rögeszméjének a sulypontja. Egyrészt a legmagasabb reformeszméknek volt a hirdetője s másrészt tulságosan dédelgette a régít, az ultranaturalizmust. Ebben egészen ellentéte volt Erkel F., a ki mindig számolni tudott a kor izlésével s az általános operai követelményekkel. Nem volt mit féltenie babéraiból Mosonyival szemben, kit a nélkül is messze túlszárnyalt dallambőségben, eredeti gondolatokban s poetikus orkesztrális kombinációkban. Csakis mélyebb tudományosság s thematikus kidolgozási technikában állt mögötte.

Mosonyi második drámai nagy operájánál, (Álmos) melyről Liszt fentközölt levelében oly nagy méltánylással nyilatkozott, már egészen más útra tért. Szövegét Szigligeti írta, melyben szélesebb tért nyitván az abszolút zene kezelésének, emellett a tömeges drámai hatásokra fektetvén a sulyt; a minuciózus magyar ritmikai játéknak sem jutott benne oly tág mező, mint előbbi operájában. — Annak idejében — még Radnótfáy Sámuel intendánsága alatt s későbbben b. Orczy Bódog s Richter János regimeje alatt is sokat fáradoztak annak színrehozatala érdekében, sőt a kiállításra már egy pár ezer forintot is költöttek. De örök homálytól takart okok folytán soha az színre még sem kerülhetett. Szerzője aztán hirtelen elhalálozván: lassanként feledésbe ment s még az opera vezérkönyve is eltévedt egy időre s csak a zenekedvelők egyesülete kutatásai-

nak sikerült végre nyomára akadni és saját könyvtárába elraktározni.

Mosonyi magyar operai működését az időben sokan erős összefüggésbe törekedtek hozni azzal az ideiglenes feszültséggel, mely a 60-as évtized elején Erkel és Mosonyi közt jóideig fenállt s melynek maga Mosonyi is nem egyszer adott érthető kifejezést a Zenészeti lapok hasábjain. De senki nálamnál ez ügyben hitelesebben nem tanuszkodhatik, aki a két vezérférfi közt folytonosan hol összekötő, hol pedig közvetítő szerepet vittem. De jó lélekkel elmondhatom, hogy az ideiglenes feszültség indoka, mely aztán a lap szerkesztőségére is befolyásoló hatással bírt, egészen másban gyökeredett, mint a magyar operairási versengésben. — Apró személyes érzékenységek, elhamarkodott temperamentumi kitérések s elvi differenciákból keletkezett nézeteltérések játszták abban a főszerepet, melyek későbben kiegyenlítést nyervén, csak még erősebbé tették azt a szolidaritást, melyre ép akkor a magyar művészet érdekében olyannyira szükség volt.

XIX.

Wagner Richárd és a magyar zene.

Nem tartozik ugyan szorosan e munka keretébe — habár a század legnagyobb zenereformátorának — Wagnernek a dicsőítése is: de a 19-ik század magyar zenéje fejlődésével szemben ép az által válik indokolttá, mert ő volt az, aki mint legnagyobb tekintély, szintén lándzsát tört a magasabb magyar műzenei aspirációk érdekében. — De előre kell némely fontos incidenst bocsátani.

1863-ban kritikus fordulópontra állott be a nemzeti színháznak úgy pénzügyi mint szellemi vezetésében. I. Ferenc József császár s későbbi magyar király, akkor utalványozott saját pénztárából 60 ezer forint évi segélyösszeget a nemzeti színház drámai és operai ügyének felvirágoztatására. Az egész nemzet, bár akkor még nem volt törvényes országgyűlés által képviselve, a legmélyebb hálával fogadta a Felség ez atyai gondoskodását. A színházi igazgatóság azonban — Radnótfáy intendánssal az élén, — kemény harcban állt úgy a sajtó és irodalom nagy részével, mint a közvéleménnyel. Lesúlyodt a nimbusa erősen úgy a dráma, mint az opera terén. Az utóbbiét különösen a tulságos mérvet öltött operette-kultusz okozta. Csak régi operák reprice járta s nem igen mutatott hajlamot a reformeszméket felkarolni. Az írók, művészek két táborra oszlottak; az egyik a meglevő regime-et védte, a másik folyton támadta sőt ez utóbbi, ő Felsége elé memorandumos kérvénnyel járult, hogy addig is, míg a nemzet törvényes képvisellete által intézkehetnek, a fejedelem ne bocsássa adományát a meglevő regime rendelkezésére. Erkel F., mint az opera akkori teljhatalmu vezetője, szintén erős támadásoknak volt kitéve, ami csak megnehezítette az állását azáltal, hogy az akkor ugynevezett Mosonyi-Zenészetilapok pártja is az ellenzékhez tartozván, annak erkölcsi támogatását is kénytelen volt nélkülözni. Ez ellentétes állapotnak azonban mégis meg volt az a nagy horderejű eredménye, hogy az intendatura Erkel befolyására elfogadta az akkor Bécsben időzőtt Wagner R. ajánlatát, aki késznek nyilatkozott a pesti nemzeti színházban egy pár saját operai részleteiből egybeállítandó nagy zenekari hangversenyt rendezni, személyes vezetése mellett.

Nagy vivmánya volt ez a reformpártnak szemben a merev negációval, melyet a nemzeti színház igazgatósága az új irány ellen elfoglalt s első lépés számba ment a magyarországi reformpárttal való kibékülésre.

Wagner R. e nálunk első megjelenése, fényes diadalo-
kat aratott s mondhatni, elementáris erővel törte keresztül az ellene szított izgatás bástyáit. Nagy ovációk tárgya lett folyton itt időzése alatt s az ő személyes érintkezése az irányadó művészeti s irodalmi körökkel, sok oly éles balvéleményt, félreértést oszlatott szét, amire különben talán csak több évi küzdelem után lett volna kilátás. Erkel egész befolyása, nimbusa s erejének súlyát vetette a mérlegbe, hogy a nagy reformátornak oly kiváló művészeti erők álljanak rendelkezésére, akik intencióinak lehetőleg megfelelni képesek. Mert Wagner akkori diadala az ő diadalát is jelentette, aki attól fogva teljes meggyőződéssel lépte át az új irány Rubikonját. Be is igazolta azt tényleg négy évvel később, mikor Dózsa György nagyszabású s már egészen az új iskola befolyása alá került magyar operájával lépett ki a sikra.

Wagner, akkori itt tartózkodása alatt alkalmat vett magának, a magyar zeneirodalmi magasabb törekvésekkel, viszonyokkal s a már akkor létezett kiváló műtermékekkel is megismerkedni. Reményi Ede mutatta be neki azokat s annak a kifolyása lett az a nagyérdekű nyílt levél, melyet Wagner hozzám, a Zenészet lapok szerkesztőjéhez intézett s mely akkor feltűnő szenzációt keltett s bejárta majdnem az egész külföldi s világsajtót, fényes erkölcsi elégtételt szolgáltatván a magyar zenészeti aspirációknak, melyek akkor éltek a legforrongóbb s minden oldalról megtámadt ténykedéseket.

A nyílt levél, melyet — természetesen német nyelven — hozzám intézett Penczingből (Bécs mellett), kelt aug. 8-án 1863, hová pesti hangversenyei után visszavonult, Trillogiája utolsó részét ott befejezendő s hová Reményi Edét is több napi látogatásra meghívta magához. Szó szerint így szól:

Tisztelt szerkesztő ur!

„Pesten való tartózkodásom alatt Reményi Ede barátunk nagyobb mennyiségű zeneszerzeményt közölt velem, „Magyar zenészetű tanulmányok és kísérletek“ címen, melyekkel csak most van alkalmam közelebbről megismerkedni s melyek felett szeretném Önnel kiváló örömet közölni. De az a gondolati feltétel, mely ezáltal mintegy szélesebb észlelődés nyomán keletkezett bennem, sokkal nagyobb mérvű, semhogy e rövid közlemény nyomán annak szélesebb alapú megvitatását célozhatnám.

Mindazonáltal kapcsolatban azzal, amit együttlétünk utolsó estélyén a zene nemzeties volta felett egy nagyobb számú baráti kör előtt nyilvánítottam, legyen szabad ezuttal azt, ami a szóbanforgó szerzemények szellemébe való mélyebb behatolás mellett, műtörténelmi tekintetben előttem jelentékeny vívmányként tűnik fel, röviden a következőkben kijelölni.

Én azt hiszem, hogy Önök abeli törekvése, miszerint a magyar nemzeti dalt oly módon akarják művészilag kiművelni, hogy aztán az általános kifejlett

zenével közvetlen érintkezésben álljon: a legbiztosabb sikert nyújtja általában Magyarországon a zeneművészet emelése és fejlesztésére.

Amíg ez be nem következik, addig az Önök hazájában veszedelmes, sőt ártalmas külömbség fog uralkodni a nemzeti elem s annak csak a felületével érintkező műzene közt elannyira, hogy a nemzeti zene, vagyis a népdal és a tánc-zene mindinkább a sülyedő és hátramenő naturalizmus zsákmányaul fog esni annál is inkább, mert maga a műzene is pusztán csak felületes termékei után méltányoltatván, viszont csak elkese-ritő s elvadító hatást gyakorolhat amazokra.

Hogy mit értek ez alatt, az tisztán fog Ön előtt állani, ha a magyar népdalokban — mint elzárt aknában — rejlő ritmikai s harmoniai gazdagságot ama nagy szegénységgel hasonlítjuk össze, mely az újabb olasz s más operai zenék terén annyira visszatetszik minden művelt zenésznek. Mert nem lehet valami elszomorítóbb, mintha e szegénység a népzeneészek naturalista kezelőit is megragadja annyira, hogy azt a nemzeti zene elferdítésével még annak jellegeül is feltünteti.

Ez esetben ép oly káros eredményre vezet, mint minden oly kivülről jövő felerőszakolt civilizáció, melynek az önálló nemzeti elem nem tud ellenállni s mely úgy a magánélet, mint a népek polgárosultságának különböző fázisaiban, annyi visszás és undorító jelentéget eredményez.

Hogy minő változatosságot s kifejezési jelentőséget lehet eredményezni s hogy a népzeneben rejlő ős-

eredeti gazdagságot szabatos művészeti kezelés által mennyire lehet önbecsében emelni, nemesíteni és fokozni: ép erről meglepőleg örvendetes bizonytságot nyújtottak nekem a velem közölt magyar zenészi tanulmányok. Sőt, hogy a valóban jellemzetes művészi feldolgozás, miként képes a még nem is tökéletes nemzeties elemből csaknem bevégzett tökéletességű műzenei termékeket alakítani: erre példa Mosonyi tanulmányainak 2-ik füzete, XIII. számú darabja. Ki ne ismerné fel ebben — mely másrészt feltünő hiven tükrözi vissza a magyar Lassu eredeti típusát, — ama szellemet, mely Bach Sebestyén fantasztikus előjátékait átlengi? Valóban, ép a magyar népzene ritmikái s harmoniai saját-ságaiba való mély behatolás feltünő természetyszerű bizonyítékot nyújt a műzenében használni szokott ritmikái képletek s harmonizálások helyességére nézve, melyek csakis az e téren nyilvánulható elméleti copfok előtt válnak érthetlenné s meg nem engedhetőkké.

Ha tekintetbe veszem azt a pangást, tespedést, mely jelenleg a tulajdonképeni műzene fejlődése terén félreismerhetlenül bekövetkezett: csaknem hajlandó vagyok ama merész következtetésre, hogy a nemzeti zenészet terén tovább folytatott szerencsés fejlesztés s ki-művelés folytán, lehetőleg önöknek van feltartva amannak továbbfejlesztésére is viszont felfrissítő befolyást gyakorolni. — Annyi bizonyos, hogy ha Önök általam is fölismert törekvéseinek szükséges s jótékony hatásai viszhangra találандnak a magyar közönség előtt: azok az Önök nemzeténél az általános zeneművészet fejlődésének (melyet tisztán emberinek szeretnék nevezni) felette

szerencsés, sőt mondhatni: egyedüli — igazán sikerdús — alapját kell, hogy képezzék s képezni is fogják.“

Penczingben, Bécs mellett, aug. 8-án 1863.

Lekötelezett hive

Wagner Richárd.

*

Igy irt már ezelőtt 37 évvel a század legnagyobb zene-reformátora a magyar zenészeti aspirációkról, melyekre nézve méltán kérdehetjük az uj század küszöbén, vajjon beteljesedtek-e óhajításai a magyar közönséggel szemben? A válasz nem lehet kielégítő. Az 1867-iki koronázás és kiegyezés után a magyar állami élet sokkal inkább el volt foglalva nagyobb horderejű alkotásokkal, semhogy a speciális magyar zenészeti törekvéseket teljesen intenzív ápolás alá vette volna. E tekintetben a társadalmi tér volt inkább hivatva megtenni az erkölcsi s hazafiui kötelességet s számos irányban meg is tette. De aztán a mindinkább szélesebb nemzetközi érintkezések sok oly elemet vegyitettek a közéletbe, főleg pedig a művészetbe, melyek nem mindig harmonizáltak a nemzeti önállóság áramlatával. Ellentétes nüzusok keletkeztek művészek, sajtó, társadalom s nemzetközi izlések közt. S ez az oka, hogy a Wagner fentebbi levelében hangsúlyozott harmonia, a nemzeti zeneközönség és a magyar nemzet közt, még manapság is csak a jámbor óhajítások közé tartozik.

XX.

A nemzeti zenede negyedszázados jubileuma.

A pest-budai nemzeti zenede 1865-ben tervezte megülni fenállásának negyedszázados ünnepségét. Kezdetben igen szerény határok közt kontemplálta s csak aféle házias keretben, de attól fogva, hogy elhatározta Lisztet is meghívni, Sz. Erzsébet oratóriumának ez alkalommal való első bemutatására saját vezénylete mellett, aki a meghívást készségesen el is fogadta, a kontemplált szerényeb keret betartása absolute lehetetlenné vált, annál is inkább, mert akkor a zenede élén br. Prónay Gábor mint elnök és br. Orczy Béla (a későbbi magyar miniszter) mint alelnök állván, azok indítványára egy tágaskörű nagy bizottság lett egybehiva az előkészületek megvitatására, melyben résztvettek a művészet, irodalom, sajtó s társadalom leghangadóbb képviselői. E nagy bizottságnak mindjárt első gyűlésében kifejezést nyert az az eszme, hogy tekintve az akkor már nagyon is éles jelleget öltött politikai viszonyokat: az alkalmat fel kell használni arra, hogy a jubileum nemzeti közművelődési jelleget öltön. Szóval, hogy tüntetni kell vele a magyar nemzet szellemi életképességének jogosultsága mellett. Egyik kihatóbb indítvány a másikat érte, melyek elől a sajtó erélyes támogatása mellett a szorosan vett zenedei ig. választmány el nem zárkozhatott. Akár pénzügyi tekintetek, akár rendezési tehnikai nehézségek merültek fel, mindig volt rá a nagy bizottság többségének kételyt eloszlató felelete. Így történt, hogy a szerény

kezdeményezésből, egy orsz. nagy nemzeti kulturális ünnepe-
ség nőtte ki magát. Különösen a magyar zenészeti re-
formpárt, egyesülve az egyetemes sajtó képviselőivel, ragadta
magához a hatalmat, melynek háta mögött az egész magyar
nemzet zöme csatlakozott hozzá. De a következők után meg is
győzött mindenkit, hogy sem a zenedének, sem a magyar mű-
vészetnek, sem a nemzetnek nem volt oka megbánni a
zászló szélesebb kibontását. A zenede anyagi tekintetben is
nemvárt eredményt ért el, erkölcsi tekintetben pedig onnan da-
tálhatja fokozatos kifejltségét, megizmosodását és tekintélye-
sebb nimbusát. Sz. Erzsébet szerzője, művészetileg a leg-
komolyabb igényekkel lépett fel, annál is inkább, mert mi-
kor elkészült e monumentális munkájával, az első előadásra
nézve a legelőkelőbb udvari köröktől nyert ajánlatokat. Min-
denekfelett a weimári nagyherceg kérte fel őt, hogy a
wartburgi várban mutassa be legelőször; ugyanily kéréssel
járult hozzá a berlini udvar s a római pápa. De ő csak ha-
zájának óhajtott nyújtani az elsőséget. A zenede az ő legcse-
kélyebb óhaját is teljesítette. Mozgósítva lett a nemzeti
színház összes zene- és ének-kara, a zenedének vegyes-kara,
a főváros minden valamire való zenésze és énekese. A re-
formpárt hangadóival folytonos levelezéseket folytatott, akik
óvatosan őrt álltak, nehogy intenciói keresztezve legye-
nek a zenedei igazgatóságnak kissé bátortalan megszorításai
által. A rendező bizottság keblében mindinkább előtérbe
lépven a nemzeti ünnepség eszméje: ott több oly indit-
vány került szőnyegre, — melyeket Liszt is helyeselt, —
melyektől nem egyszer fázott az intézet igazgatósága, s
melyeknek keresztülviteléért kemény harcokat kellett küz-
deni a reformpártnak. Az, hogy a legkiválóbb magyar zene-

költők kérettessenek fel, az ez alkalommal tartandó nagy diszhangverseny számára új magyar szellemű eredeti művek írására: nem okozott nagyobb nehézséget. Erkel, Mosonyi, Reményi, Volkmann, Thern lettek e célra felkérve. De annál erősebb ellenzékre talált az a merésznek tetszett indítvány (a Zen. lapok szerkesztője, e sorok írójától eredt), hogy az akkor már nagy számban létezett s működött magyar dalegyletek kérettessenek fel, hogy az ünnepség kiható nemzeti szelleme kidomborítására, a zenede meghívására gyűljenek egybe ez alkalomra s tartsanak országos dalünnepet, melynek műsoráról s technikai rendezéséről a nagy bizottság fog gondoskodni. A zenede hivatalos körei ettől az indítványtól úgy megrettentek, hogy hallani sem akartak arról a pénzügyi felelőségről, mely ebből reájuk háramlanék. Pedig az eredmény megmutatta, hogy eltekintve az erkölcsi és nemzeti sikertől, melyet e programmszám a zenedének kölcsönzött, pénzügyileg is oly mentőcsónakává vált, hogy míg a háromnapos ünnepség többi része csaknem deficittel járt, addig ez az ugyszólván rögtönzött dalünnep tisztán 8000 frtot eredményezett pénztárának. E dalünnepélyen került legelőször bemutatásra Mosonyi „Ébresztő” című nagy öszkara, Balogh Zoltán költeményére, mely annyi nyugtalan órát okozott az akkor másodszor grasszált policiális cenzurának, s mely még manapság is egyik gyakran műsorra kerülő számát képezi az országos dalárünnepélyeknek. A költőnek és zeneirónak többször kellett a már kész munkán változtatni, míg imprimatur-t nyerhetett. Liszt azzal visszonzta azt a sok ovációt, amelyben akkor a főváros s az egész nemzet részesítette, hogy 17 évi zongoraművészi visszavonultságából kilépve, akkor

játszott legelőször ismét nyilvánosan a vigadó nagy termében, hazai jótékony és közművelődési célokra, mely hangversenye 6000 frt. tiszta jövedelmet eredményezett. Ekkor érlelődött meg a szintén rögtönzött dalárközgyűlésen az orsz. magyar daláregyesület megalapításának az eszméje is, mely két évre rá 1867-ben Aradon tényleg életbe is lépett. E közgyűlést a pest-budai dalárda igazgatósága hívta egybe, melynek az élén akkor Zimay László állott ki a vigadóban is az őszpróbákat vezényelte. E nevezetes magyar nemzeti zeneünnepély aztán az egész évtized további ténykedését felvillanyozta és irányította. Második kiadása volt az 1859-ben tartott irodalmi orsz. Kazinczy-ünnepségeknek. Az alább következő fejezetben még szó lesz az ünnepségről. — Most csak jellemzéseül annak a szalmaszálhoz is kapkodó második abszolutizmusi korszaknak, ide iktatom az Ébresztő eredeti szövegét, melynek minden költői képében forradalmi zendülést vélt felfedezni a fejét vesztett cenzura!

Ébresztő.

Fel, fel, hajnalodik az égen!
Ébredj honfi dicső reményben.
Küzdés, nem nyugalom az élet,
Melylyel álmodat elcseréljed.

Álom, szenderedés halálban!
Leplén tarka — piros virág van.
Édes illata nincs — mi haszna,
Reggel egy fuvalom hervasztja.

Álom: hogy ha a nép szemén ül.
Átok, mely tudatán nehezül;
Rabnyüg hős erejét megtörni;
Nincs köny, mely e hibát letörli!

Fel, fel nézd a napot! kitarja
Báját ömledező sugara,
Egy hang zúgja a hont be végig:
„Vesztünk ellenek el nem érik.

Edzedd férfikarod szilárdul,
Gúnyt mért túrni el a világtul?
Völgyről menj a magas halomra.
Hitvány isteneket lerontva.

Törj fel az égbe a szent eszméért!
S nem lelsz küzdelmedért csekély bért.
Ébredj honfi igaz valóra.
Üdvnek egyszer üt csak az óra!

XXI.

Szent Erzsébet legendája.

A m. k. opera intendaturája még az 1898. év nov. hó 19-én mint a boldog emlékezetü Erzsébet királyasszony nevenapján, mikor ismét színrehozta Liszt e monumentális alkotását, elhatározta, hogy e napon az opera műsorán mindig e szenirozott oratórium szerepeljen. Az intendatura ez elhatározásáról a művészet minden igaz barátja, csak a legnagyobb örömel értesült, mert e jelentős napot művészetileg nem is lehetne méltóbban megünnepelni, mint így. Minden évben kegyeletteljes előadás lesz az két irányban. Először a szent erényekkel tündökölt oly gyászos véget ért királyné emlékét fogja a szivekben föleleveníteni s másodsor hódolatul is szolgálанд egy nagy géniuszszal szemben, aki annyi fényt vetett a magyar névre s aki e korszakos művével nem is törekedett másra, mint dicsőíteni e leendő magyar királynét, mint a nemzeti érzés ideálját. A mester e páratlan szépségü műve — amint fentebb már előadtam, — 1865-ben zengett fel nálunk először a nemzeti zenede negyedszázados jubileuma alkalmával. Azután bejárta az egész világot, megszerezve szerzőjének a zeneköltői elismerés legszebb babérját. — Szorosan egybefüggvén e mű első előadása a 19-ik század magyar zenéjének fellendítésével: elmondok e helyt néhány adatot keletkezési történetéből.

Köztudomásu dolog, hogy Liszt 1848-ban hátat fordítván tüneményes virtuózi pályájának: Weimárba vonult vissza, hogy magasabb s maradandóbb művészeti céloknak élhessen háborítlanul. Weimárhoz közel esik az Eisenach városka felett kimagasló történelmi nevezetességű Wartburg-vár, melynek híre sok egyéb mellett a magyar szent királyleánynyal Erzsébettel s férjével türingiai Lajos herceggel áll szoros kapcsolatban. Hányszor ábrándozhatott Liszt e vár ormain? De ahányszor csak elmerült a múltakba, mindig ellenállhatlan vágyat érzett azt a zeneművészet fénye mellett is megörökíteni. — Már ottani tartózkodása alatt sokat foglalkozott az eszmével s mikor az 50-es évtized végén többször megfordult hazájában, már akkor gyűjtötte hozzá a zenészetű anyagot. Azután közölte eszméjét Rochett Ottóval, szöveget íratott vele s a 60-as évek elején elvitte magával Rómába. Ott fogott hozzá az inspirált munkához s a Monte Mario hegyi kolostor falai közt fejezte be azzal az elhatározással, hogy addig semmit sem bocsát közre belőle, míg legelőször Magyarországon be nem mutatja. Az alkalom csakhamar meg is jött erre. Több körülmény játszott akkor közre, hogy őt ebbeli elhatározásában megerősítse. A magyar alkotmány visszahelyezésének erős árama magas hullámokat vert már 1863—64-ben. Mindenki tudta, minő áldásos rész jutott abból Erzsébet még akkor csak osztrák császárnénak, de aki már akkor bálványa volt a magyar nemzetnek. Ezt a bálványimádást fokozni a művészet hatalmával is, ez volt egyik etikai oka. A másik egyéni motívumra vezethető vissza. 1860—61-ben jelent meg Lisztnek a cigányzenéről szóló könyve, mely az egész világsajtóban, de különösen a magyarban s a nemzeti közvéleményben oly óriási port vert

fel. Pedig csak a címe volt elhibázva, úgy kellett volna neveznie, hogy a cigányok zenélési modora Magyarországon, mert ez volt a könyv veleje. — De roszakarakterulag félremagyarázták s ugyszólván kiátkozták. Fájtneki nagyon ez a féreértés, melyet magyarázni senkinek sem állott jobban érdekében, mint neki. Kereste tehát a kiegyenlítési pontokat nemzetével szemben: ez volt második indoka említett elhatározásának. Örömmel fogadta el tehát a nemzeti zenede meghívását jubileuma alkalmával a legenda bemutatását illetőleg. Haza is jött egy hónappal előbb az előadás előtt s művészeti esemény lett belőle. A fényes fogadtatás viszonzásául megtörte fogadását s nyilvánosan játszott hazai kulturális célokra, Bülow és Reményi közreműködése mellett. Később azután — mint tudjuk — egészen a mienk lett. Nemcsak egész Európából, de még Amerikából is jöttek akkor táviratok helyek megrendelésére. A legenda bemutatása teljes sikert aratott.

De művészeti tekintetben mi okozta a nagy sikert? Az, hogy a mű vezérmotívumai, legnagyobb részt magyar szellemet tükröztek vissza. Mert három fő zenei motívumra építette fel az egész epohális művet. Az egyik volt egy régi magyar egyházi dallam, a boldogságos Szüz mint Magyarország pátrónáját dicsőítő, melyet néhai Mátray Gábor a nemzeti zenede igazgatója s a magyar muzeum könyvtárőre szolgáltatott neki. A másik egy német keresztésvitézi szerelmi dal (Minegesang) s a harmadik egy magyar népdal, melyet Reményi küldött a számára mint olyat, amelyben minden rekvizituma meg van a hősies tematikus kidolgozhatásnak. Szövege nem igen poetikus ugyan, de rendkívül alkalmas minden irányu hangszerelési csillogtatásra.

Igy szól eredetileg:

Nem ettem én ma egyebet
Fekete retket kenyeret. stb.

Nem volt még a hazai műtörténelemnek ez első bemutatásnál fényesebb lapja s talán nem is lesz többé soha. Liszt maga dirigált hosszú fekete abbé ruhában (egy évvel előtte vette fel Rómában a kisebb papi fogadalmakat). A nemzeti színház legelső akkori énekesei Pauliné-Markovics Ilka, Rabatinszky Mária, Kőszeghi K. s a Bécsből e célból lerándult udv. operai énekművész Bignio Lajos s a fővárosi műkedvelő világ egyik akkor igen előkelő képviselője, Theisz Péter (aki a magyar mágnás szerepét töltötte be), Erkel a háttérben ügyelt a zenekara, Mosonyi nagybőgőzött, Reményi a hegedűsök élén állott, Bülow pedig az üstdobot kezelte. A leghiresebb bécsi s külföldi zenekritikusok jelentek meg. Egész sora a fényes zenelődásoknak követte akkor egymást. Volt diszhangverseny, hol szintén legelőször lett nálunk Liszt Dante symfoniai költeményének első része (a Pokol) rendkívüli hatással bemutatva. Külön szerzemények Volkmann és Reményitől, dalünnepély és rögtönzött dalverseny, diszbankét, szerenád, stb. Mindenki elfelejtette a cigánykavarodást s az ünnepség általános kiengeszteléssel ért véget.

Ez az oratórium, mely legenda nevet is visel, félig egyházi, de jórészt mégis világias stílusban van írva, mire a szerzőt maga a szöveg is hangolta. E vegyes stílussal alapította meg Liszt, illetve reformálta a régi klasszikus oratóriumi irányt, melynek formalizmusai mellé még a modern szingazdag hangszerelés is hozzájárult. — Szinpadi előadásra nem volt kontemplálva, habár külön változatos képei erősen rá-

utalják a szinpadai díszletekre, jelmezekre s tömeges rendezésre. Nem is volt addig nyugta a szerzőnek, míg nem engedett a sok felkérésnek s bele nem egyezett a szinpadai dekoratív bemutatásba. De ő maga soha sem viseltetett valami nagyobb rokonszenvvel a mű szcenikus előadása iránt, részint pietásból, részint mert ily dolgokban nem volt barátja a túlságos realizmusnak. Nem is arra szolgál e mű hangulatos képeinek a színrehozatala, hogy színházi kasszadarabot képezzen s hogy felizgató modern drámai hatásokkal tartsa fen magát a műsoron, hanem hogy költői érzelmeket, benyomásokat keltsen s a hallgatóság nemcsak hall- de látérezékével is élvezze a benne rejlő szépségeket.

Nálunk Magyarországon nemcsak a fentjelzett etikai okokból hivatott a szinpadai bemutatásra, hanem azért is, mert minden hozzávaló rekvizitum ott feltalálható: zenekar, férfis női vegyeskarok, magánénekesek stb. Aminek összehozatala külön helyiségben mindig sok nehézség és fáradságba üt- közik.

Az ilyen inkább világias, mint dogmatikus tartalmu oratóriumok külföldben is inkább szcenikai bemutatásra valók, mert alig lehet valami ellentétebbet képzelni, mint látni s hallgatni pl. Szent Pált, Eliás prófétát, Magdolnát, Pilátust, népet, katonaságot stb. fekete frakkban, fehér mellényben, kivágott ruhában, amint állnak feszesen, mozdulatlanul a hangversenytermekben. Az illúzió egyik fő kiegészítő kelléke minden zenei élvezetnek, amely nyomtatott programot ad a hallgató kezébe. (Azért van oly nagy vonzóereje az operai s általában a szinpadai zenei előadásoknak.) Mert nem minden hallgató képzelmi ereje pótolhatja a szemreható realitásokat. Miért lenne kivétel éppen az olyan oratóriumi, amelynek sze-

mélyeit, cselekvényeit szerzője nem vallási idealizmusból, hanem legendából, reális ténykedésekből merítette?

Nagyon óhajtható azért, hogy a m. k. operaház minden jövődöbeli intendaturája is hű maradjon az 1898-ban szentesített programhoz s minden év nov. 19-én színrehozza az Erszébet-oratóriumot, elhunyt nagy királynénk dicső emléke felelevenítésére s a szerző iránti piétás megőrzése tekintetéből is. — A nagyok emlékére feltartott oltártüzeknél nincs is szebb s felemelőbb ténykedése egy nemzetnek. Folytasuk és éleszsűk a Veszta-tüzeket az új században is, úgy is oly fogyatékosná kezd válni a magyarban az igazi kegyelet és lelkesedés az ősi vívmányok és az elődök igazi érdemei iránt!

XXII.

Az országos magyar daláregyesület.

Az orsz. m. daláregyesület is a 60-as évtized (1867) eredménye, azé az évtizedé, mely a 19-ik század magyar zenéjének legkihatóbb lendületet adott. Vaskos kötetű, részletes monografiáját megírtam még 1892-ben az egyesületnek Budapesten tartott negyedszázados jubileuma alkalmából s mely annak a kiadásában jelent meg. Ha e munkában — mely az egész század változatos művészeti ténykedéseit és fejlődéseit van hivatva elvonultatni az olvasó előtt, — csak ez egy alkotás kimerítő képét akarnám nyújtani az ő számtalan tényező egyéniségeivel és incidenseivel együtt: az maga betöltené e mű terjedelmét. — Azért teljesen elégségesnek tartom e helyen csakis megalakulását, momentuózu-

sabb működését s vezérférfiainak kiemelkedő érdemeit nagy vonásokban ecsetelni.

*

Megalakulási mozzanatai s immár mint önálló testületnek 33 éves ténykedése, erősen összefügg a magyar zene fejlődési történetével. Akik megalapították, de későbben azok is, akik mint vezérek, irányítók az élén állottak, egészen a mai napig nemcsak az egyesület, hanem mindama művészeti mozgalmakban, melyek a hazai művészetet lényegesen átalakították, a legtevékenyebben vettek részt. Emellett ha súlyt kell fektetni — pedig bizony nagy súly fektendő — a nemzeti génusz ápolására: úgy a magyar dalár-egyesületet a 19-ik század legnemzetibb intézményének kell tekinteni, mert fenállása hosszú ideje alatt csakis ez ideálnak élt, első sorban őrtálló hivatást teljesített és soha más érdekét nem szolgált, mint a magyart. — Keletkezését megelőzte jóval előbb az országban mindenfelé megalakult dalegyletek szórványos működése, mely arra az időre esik, hol minden nemzeti aspiráció erőszakosan el volt fojtva. Ők képezték akkor az egyedüli szellemi hazafias s legkevésbé hozzáférhető mentsvárákat. — Énekelhettek a párját vesztett madárról, az elköltözött gólyáról, a visszatérő fecskéről, mert ez alatt mindenki megértette a valót.

A 60-as évek elején a dalegyleti intézmény már annyira el volt terjedve az országban, hogy az országos dalünnepély eszméjét is fel lehetett vetni. A vidék e tekintetben megelőzte a fővárost. Legelőször 1862-ben Halász G. a szegszárdi dalegylet elnöke, nyílt levélben kérte fel Thill

Nándort, hogy szervezzen ilyen. De elhangzott a pusztában. A következő 1863-ik évben a soproni dalegylet és Soprony városa hívta fel a hazai dalegyleteket orsz. dal-ünnepély tartására. De ez is hasonló sorsban részesült, részint mert akkor még maga Soprony városa sem volt oly magyar, mint manapság, se nem volt oly irányító művészeti tekintély, hogy nagyobb vonzerőt gyakorolhatott volna. Azonkívül azt az inopportunos lépést is elkövette, hogy az osztrák tartományok dalegyleteit is felhívta a részvételre, melyeket egy kalap alatt akart egyesíteni a magyar dalegyletekkel. Az ünnepély megtartatott ugyan nagyobbbrészt idegen nemzetiségű egyletekkel, de a magyarokra semmi kihatóságot nem gyakorolt.

Ez a pécsi dalárdának s Pécs városának lett fel-tartva 1864-ben, mely ez év aug. havában az általa rendezendő országos dalünnepre kizárólag csak a magyar dalegyleteket hívta meg, mely ünnepély saját zászlója felavatási ünnepséggel is egybe lett kötve, hol a kimagasló államférfi és hazafi, Majláth György (a későbbi kancellár s az oly tragikus halállal kimúlt országbiró) neje, b. Prandau Stefánia urnő vitte a zászlóanyai szerepet. Igaz, hogy akkor még csak 18 hazai dalegylet jelent ott meg, de azért fényesen és kihatóan folyt le az ünnepély. A hazai sajtó már előzőleg nagy rokonszenvvel foglalkozott vele s e sorok írója már eleve szellőztette ott előterjesztendő indítványát egy orsz. daláregyesület megalakítása érdekében. — Délben 300 teritékű fényes bankét volt, hol az első felköszöntőt Pécs akkori előkelő egyénisége Csima Pál tartotta, éltetvén I. Ferenc József akkor még csak osztrák császárt s ama hő óhajtását fejezte ki, vajha mint törvényes uralkodó meg-

koronáztatná magát Sz. István koronájával a nemzet kielégítésére. Zúgó taps tört ki e szavakra, melyek az időben még nagyon is merészen hangzottak, de általuk meg volt adva az irány a további felköszöntőkre. Ekkor történt, hogy Majláth György megköszönvén a neje egészségére üritett pohárköszöntőt: fényes és eszmedús beszédben fejtegette beszédjében (melyet e sorok írójához intézett) a művészet hatalmát, éltetvén mindazokat, akik azzal a felbontott harmónia helyreállításán fáradoznak. Nagy volt a hatás, melyet a kimagasló államférfi elért, mert mindenki elérte a célzást, mit oly szépen eltakart a művészet eszményi palástjával. — A másnap tartott dalárközgyűlésen még nem egészen érettnak mutatkozott az orsz. egyesület megalapítása. Az indítvány kisebbségben maradt. De az eszme a következő évben Pesten tartott 2-ik orsz. közgyűlésen már nagy lépést tett előre, mert az ott egybegyűlt 46 egyesület képviselői héttagu bizottságot küldtek ki oly utasítással, hogy az alapszabályokat dolgozza ki s azokat az 1866-ra tervezett aradi 3-ik orsz. közgyűlésnek terjessze be. A bizottság tagjaiul megválasztottak: Ábrányi K., Engesser Mátyás, Erkel Ferenc, Felsmann József, Reményi Ede és Zimay László. Az aradi ünnepély a közbejött porosztrák háboru és a koleravész miatt elhalasztatván, az csak királykoronázás után 1867-ben lett megtartva. Valamint tehát Pécs-et illeti a történelmi dicsőség, hogy az elvetett eszmemag ott kelt ki először: ugy Aradé marad a dicsőség másik fele, hogy kebelében jött létre az orsz. magyar daláregyesület. Az ott tartott közgyűlés, melyben 47 magyar dalegyesület képviselője vett részt, bár nem nagy többséggel, de mégis elfogadta a beterjesztett alapszabályokat s

ott helyben tényleg meg is alakult. Azok alapján a következő 16 egyesület alapította azt meg: az apathini, aradi, budai, csurgói, érsekújvári, jászberényi, kecskeméti, komáromi, losonci, pesti nemzeti dalkör, perjámosi, pesti nemzeti zenede, szegedi, szentesi, zombolyai és a zeneművészek segélyegylete. — Elnök lett Madarassy Pál, vezértitkár Ábrányi Kornél, s pénztárnok Engesser Mátyás. Tehát 47 közül ép annyi, amennyit az alapszabályok követeltek a megalakuláshoz. Közp. ig. választmányi tagok lettek: Bogdány Lajos, Erkel Ferenc, Felsmann József, Huber Károly, Nagy Ágoston, Ritter Sándor, Széki Antal és Zimay László. A többit még visszatartotta részint a centralizáció elleni ellenszenv, részint személyes s egyéb széthúzó motívumok. Még a negyedik magánjellegű orsz. dalünnepnek kellett lefolyni a következő évben 1868-ban Debrecenben, hogy a magyar Alföld metropolisának pazar fény, ritka vendégszeretet és kihatósággal megtartott ünnepségéhez legyen fűzve az országos egyesület oly nagymérvű megszilárdítása, amelyet aztán többé semmi meg nem ingathatott. A tagesyletek száma ott egyszerre 40-re emelkedett.

*

Az orsz. magyar dalégyesületnek 1870-ben ment véghez Budapesten az első saját firmája alatt rendezett dal- s zeneünnepélye valamint első szabályozott dalversenye, amely már átgondolt művészeti elvekre s rendezési szakosztályok működésére lett fektetve. Tényező szerepet játszott ez ünnepély rendezésében az ig. vál. tagjain kívül az egész főváros társadalmi, irodalmi s művészeti világának színe-java, élén a

főváros hatóságával. Az egyesület elnöke Madarassy Pál mellett (jelenleg az osztrák-magyar bank alelnöke) oly férfiak álltak a szakosztályok élén, mint gr. Széchenyi Imre, (a volt berlini nagykövet), gr. Széchenyi Ödön, (a konstantinápolyi pasa s legfőbb tüzoltóparancsnok), Királyi Pál, Liszt F., Mosonyi M., Reményi Ede s még számos minden rendű s rangu kitünőség. Jókainé Laborfalvi Róza (a nagy tragika) vitte a zászlóanyai tisztet az egyesület diszes lobogója felavatásánál. A felavató beszédet Ábrányi K. egyes. titkár tartotta. Az egyesület történetében mindig nevezetes emlékek maradnak azok a szavak, melyek ez alkalommal a zászlószögek beverésénél elhangzottak. Jókai Mór így szólt: szentély, szerelem, szabadság, ez a dalnak szentháromsága. Addig énekeljünk róluk, míg a dalt követi diadal. Neje pedig e szavakkal adta át az elnöknek a lobogót: A dal hozza közel a távot. Nagy távol az ég a földtől. De nagyobb távol idegen nemzetek szive és nyelve. A dalban egyesülnek az idegen népek. Legnagyobb távol a mult és jelen. Hajdankorunk hegedősei hazánk dicső napjairól zengtek. Támadjanak fel újra e lobogó alatt s legyen a felzendülő dal viszhangja, hirdetője a haza boldogabb korszakának.

Az első orsz. egyesületi ünnepség a legfényesebb szellemi s művészeti eredményekkel folyt le; de a közbejött három napi szakadó eső következtében oly nagy anyagi veszteséggel, hogy terheit hat évig kellett óriási erőfeszítéssel viselnie, míg végre 1876-ban megszabadulhatott tőle.

Az ünnepély után, Madarassy három évi nagy horderejű elnökösködése után, leköszönvén állásáról: helyét Királyi Pál, a magyar kulturélet és politika e kimagasló

vezéralakja foglalta el, a közgyűlés egyhangu lelkesedése választván meg e tisztre, amelyet aztán tiz évig viselt oly odaadó hazafiui buzgalommal, mely nevét a magyar zene annálisaiban fényes betűkkel örökíti meg. — Egymásután jöttek aztán az ország kiválóbb városai lelkes meghívásaikkal, hogy az egyesület falaik közt lobogtassa zászlaját. Első volt Nagyvárad (1872), utána Erdély fővárosa Kolozsvár (1874), ezt követte háromszoros kulturünnepségével (dalár-ünnepély, országos kiállítás és Dugonics-szobor leleplezés) Szeged (1876). Azután négy évi szünetelés után ismét a lelkes Kolozsvár (1880), utána ismét a diadalmas Debrecen (1882), majd Miskolc (1884), Pécs (1886), három évi szünetelés után ismét a hullámsirjából fényesen kikelt Szeged (1889), honnan az egyesület lobogójának vándorutja visszavezette ismét az ország szívébe (1892), honnan 22 év előtt kiindult, hogy negyedszázados jubileumát megülje a legfényesebb erkölcsi s művészeti sikerrel. Ezt Adria gyöngye, Fiume követte (1894), hová az egész dalárvilág lelkesedve vágyott már keletkezése óta. Ezután jött a millenáris ünnepség ujfent a fővárosban s végre legutóbb (1898) ismét Arad tette fel a koronát 31 éves diadalmas vándorlására, hol bölcsője ringott s mely dicső, hazafias város falai közt, mint a hazaszeretet Golgothájában róttá le a hála és elismerés adóját.

Királyi Pál mint elnök tiz évig vezette diadalról diadalra az egyesület lobogóját. Ekkor leköszönt s a közbizalom oly férfiut választott egyhangulag a helyébe, mint Bartay Ede alelnököt, a ki méltó volt e kitüntetésre ama számos nemcsak az egyesület, hanem a hazai művészet minden terén szerzett érdemeinél fogva, melyekkel az ő neve elválaszthatlan kapcsolatban áll. Ő is tiz évig vezette aztán az egyesület

hajójának kormányrudját, még pedig nem mindig tükörsima tengeren, hanem oly háborgó vizek- és sziklák közepette, melyek sokszor elnyeléssel fenyegették. De az ő erélyes s ép oly szakértő, mint munka- és buzgalomedzett kezének mindig sikerült kivezetni a hajót a sodró örvények közül. Mikor a szegedi 1889-iki közgyűlés után tíz éves elnökségéről ő is leköszönt, az 1891-iki feb. 1-i budapesti közgyűlés hálás elismerése jeléül őt élethossziglan tiszteletbeli elnöknek választotta meg.

Ugyancsak az 1891-iki közgyűlés választotta meg negyedik rendes egyesületi elnöknek Lung György fővárosi tanácsnokot a budai dalárda volt elnökét s az egyesület alelnökét, a ki azóta eredménydúsan vezette s vezet manapság is az egyesület ügyeit. — A szegedi 1889-iki közgyűlés a legviharosabb és szenvedélyesebb volt az egyesület összes közgyűlései közt. Magasra csaptak a személyi s más dologi animozitások hullámai. A volt ig. vál. majdnem összes tagjai leköszöntek s jórészt új nevek kerültek ki a választási urnából. De mielőtt Lung a közgyűlés által célul tűzött rekonstrukciós munkához hozzá látott volna: előbb azt a lélekharangot kellett elhallgattatnia, melyet az egyesület felett a maekontentusok mindjárt Szeged után meghúztak. Mintha egy negyedszázados nemzeti alapon álló egyesületet, mely már annyi dicső és nagy vivmányokat eredményezett, mint korhadt törzs kidőlhetett volna csak azért, mert túlabíciózus kezekbe nem kerülhetett az öntöző kanna!? Lung György (az egyesület ez idő szerinti negyedik elnöke) nemcsak elnémitotta a lélekharangot, hanem helyreállítván az egyetértő szolidaritást a tagesyletek közt s rendezvén az egyesület dologi, igazgatási s pénzügyi ügyeit: azt oly szí-

lárd alapra helyezte, melyről biztos önbizalommal mehetett elébe további sikeres működésének.

Az egyesület sok ragyogó, de sok borús eget is látott fenállása óta, de nemcsak azért fűződött a hazai kultúra történetéhez, mert a magyar dalt és zenét oly speciális téren is virágzóvá tette, mint a férfinégyes irodalom: hanem azért is, mert nem foglalt el csupán dalárügyi álláspontot, ám a közművelődés minden terére kiterjesztette figyelmét, támogatását, közreműködését. Vezérférfiai szoros viszonyban állván a társadalom, irodalom, művészet sőt még a politika és állami élet irányító faktoraival is: hol kezdeményező, hol előrehajtó, hol meg épen döntő szerepet játszottak a 19-ik század közművelődési mozgalmi s ténykedéseiben, melyek erős nemzeti irányban csucsosodtak ki.

*

Meg kell e vázlatban emlékezni azokról a kiváló egyénekről s tagegyletekről, akik s amelyek az egyesületnek úgy a múltban, mint a jelenben valódi oszlopai voltak s jórészen azok még ma is.

Első sorban a budai dalárda, mint az ország legfőbb irányító dalegylete mellett a pécsi dalárdának és a debreceni dalegyletnek kell a pálmát nyújtani, melyek nemcsak bent a hazában, hanem a messze külföldön is diadalmas magaslatra emelték időszakos műutazásaikkal a magyar dalművészet nimbusát. Mellettük mindjárt rámutathatunk azokra, amelyek a fenállás óta — mint Wellington katonái — emberül megtették hazafiui s kulturális kötelességüket. Ilyenek a többszörösen első s csak egy turnusban (Pécsett 1886) érvényesült arany-

és ezüst éremvonalas egyletek, minők betűsorrendben: az egri, győri, Ganzgyári, kassai, kolosvári (dalkör) a kecskeméti, miskolci, rimaszombati, szatmárnémeti, szegedi, székelyudvarhelyi, ungvári dalegyletek. Ez egyletek mind oly szerepet játsztak az egyesület 33 éves életében, melyről csak a legnagyobb elismeréssel lehet megemlékezni. — De e sorozattal koránt sincsen kimerítve a laureátusok száma, kivált a múltban szerepelteké, melyek első uttörői voltak a dalárügy megizmosításának, minők az aradi, békési, esztergomi, a hód-mező-vásárhelyi, a jászberényi, komáromi, nagyváradi, losonci, lugosi, pesti nemzeti dalkör, sárospataki énekkar. Nagy nemzeti missziót teljesítettek s teljesítenek azok az egyletek, melyek idegen nemzetiségű területeken működnek s a magyar dal zászlajával a kezükben, őrt állanak a magyar állam s kultúreszme sáncainál. Ilyenek kiváltképen: a zombori kaszinóegyleti dalárda, az ujvidéki, a lugosi, a m.-szigeti, az erdélyi egyletek összesen, az ó-becsei, az aranyos-tordai, a soproni, a szombathelyi, a szabadkai, temesvári s még számosan. Ezekhez csatolhatók a főváros ama egyletei, melyek valódi központi magyar kulturális feladatot teljesítenek és a fővárosi erős kozmopolitikus áram közepette, kitartó hazafias ténykedést fejtenek ki, s a vidéken ujabban alakult munkás és iparos dalegyletek, melyek az általános magyar szellem s műizlésnek lettek erős támaszai, terjesztői.

Hosszu névsort kellene bemutatnom, ha mindazok neveit akarnám elsorolni, akiknek a nevéhez úgy a múlt, mint a jelenben kiváló érdemsorozatok fűződnek az orsz. daláregyesület felvirágoztatása érdekében. Legyen elég a múltból a legbuzgóbbakat itt felsorolnom, minők első sorban: Enge-

szer Mátyás az egyesületnek haláláig volt pénztárnoka, aki hervadhatlan babérokot hagyott hátra maga után a magyar s hazai zenekultura annálisában. Kovács Sándor, Kovárcz Emil, Busbach Ádám (Losoncz), Riszner József (Jászberény), Simonffy Kálmán (Pest), Nagy Ágoston (Buda), Fehér Péter (Kecskemét), Molnár Ádám (Komárom), Krenedics Ferenc (Vác), Pencs János (Pest), Zoltsák János (Ungvár), Wachauer Károly (Pécs), Mezey Lajos (Nagyvárad), Brinkmann Antal, Bellovics Ferenc (Esztergom), dr. Hajnal István (Békés), Finály Henrik (Kolosvár), Follmann Alajos, Tancos Béla (Pest), Szederkényi Nándor, Danilovics Pál (Eger), Joó Károly (Szentés), Kunert Ede, Remetey Fülöp (Arad), Pap Dezső (Miskolcz), s még igen-igen számosan.

A jelen korban még ma is működő érdemesek közül álljon itt a következő névsor: Rózsavölgyi Gyula, a budai dalárda lelkes elnöke, fővárosi alpolgármester, akit mindig ott lehet látni, mint éneklő tagot a működő dalárdában. Bánffay Simon (pécsi kir. közjegyző) a pécsi dalárdának számos éven keresztül páratlanul buzgó elnöke és vezére. Aidinger János, Pécs volt polgármestere, jelenleg a pécsi dalárda elnöke és orsz. képviselő. Reberics Imre, ugyanannak alelnöke s jelenleg vezérszelleme. Hoffer Károly, jelenlegi vezérkarnagya, aki elévülhetlen szépségű bájos tenor hangjával, az egylet összes diadalainak kimagasló alakja volt s az még ma is. Lengyel Imre és Márk Endre, a debreceni dalegylet elnökvezérei, kiknek nevéhez van e többszörös első versenydíjas tagegylet összes bel- és külföldi dicsőség-sora tapadva. — Siposs Antal, az egyesületnek több éven alelnöke s egyik legrégebb ig. vál. tagja,

kinek nevével az egyesület legszebb, legdiadalmasabb sikerei állnak kapcsolatban. Szentirmay Elemér, az országban s a külföldön is szélesen ismert népszerű magyar dalköltő, az egyesületnek több éven át lelkes alelnöke, jelenleg a Lisztzeneművészek körének szintén egyik alelnöke. Ságh József, a 14. évfolyamos Zenelap szerkesztője s kiadója, aki mint egyesületi titkár a legválságosabb időszakban volt az egyesület érdemes szellemi összetartója. Erney József, nemz. zenedei s polg. iskolai tanár, egyh. karnagy s lapszerkesztő, a jelenlegi ig. vál. alelnöke, kinek számos éven át folytatott titkári működéséről csak a legméltánylóbban lehet megemlékezni. Goll János az Apolló kiadója és szerkesztője, ki sok éven át, mint az egyesület pénztárnoka szerepelt s a mellett számos más irányban is egyik legbuzgóbb s áldozatkész támasza volt az egyesületnek. Ziegler Béla, a fővárosi dalegyletek egyik legagilisabb vezére. Lekly Gyula, a kassai dalegylet elnöke és éltető lelke. Gaál Ferenc, a szabadkai zenede igazgatója s egyh. karnagy, ki mint kimagasló zeneíró s az egyesületnek és az ország tagegyleteinek valóságos férfikar — generál — liferánsa. Lányi Ernő, az egrí dalkör nagyhirű s az ottani bazilikának is általánosan ismert és tisztelt karnagya. Wusching Konrád, a lugosi dal s zeneegylet érdemdús veterán megalapítója, igazgatója, aki immár közeljár félszázados ténykedésének méltó megjubilálási forduló évéhez. Az ő dalárügyi érdemsorozata, maga egy program. Pribil Ernő, a zombori kaszinó dalegylet vezérelnöke, ki mindig ott volt s mindig ott található, ahol a hazai művészet és kultúra igényli. Szögedi Endre, kinek nevét az egyesület annálisa, két szegedi fényes országos dal-ünnepély rendezési sikerével örökitette meg. Csizik Károly, a

budai és énekekadémia volt elnöke, ki a közp. ig. vál. ma is egyik legbuzgóbb vezéralakja. Angyal Ármánd a győri dalszeneegylet elnöke, hirneves dal- s más nagykeretű művek szerzője, a Dunántuli dalszövetségnek is egyik hathatós tényezője. Vajda Emil, a győri zeneegylet legujabb fellendítője. Rácz Ottó, az egyesület mai vidéki alelnöke, Sopron városi szelleme életének egyik főtényezője, ugyszintén Nagy Gyula, Király Béla, soproni liceumi tanárok, a magyar zeneügynek Sopron városában legbuzgóbb terjesztői. Oláh Károly, nagy-kőrösi főisk. tanár, ki a pedagógia s a protestáns egyházi zeneirodalom terén, maradandó működést fejtett és fejt ki. — Nincsen elégséges terem e munkában, hogy az itt elsorolt vezértábornokok mellett még azt a nagyszámu törzstisztet is felsoroljam, akiknek az egyesület 33 éves ténykedésében oly erősen fellendítő szerep jutott.

Az egyesület élén — fenállása óta — mint vezénylő or. karnagyok a következők szerepeltek: Erkel Ferenc a nagy mester, volt az első, aki megvetette az alapját az orsz. dalünnepélyek nimbusának. Huber Károly lett az utóda, — Erkel tiszteletbeli or. karnagy maradt élte fogytáig, — aki a legnépszerűbb össz- és magán férfinégyesekkel árasztotta el a magyar karirodalmat. Fia Hubay Jenő, a világhírű hegedűművész, az általánosan ismert zeneköltő s a magyar zeneirodalom kimagasló képviselője, követte atyját e tisztben. — A szegedi 1889-ki viharos közgyűlés Erkel Sándort az apa méltó utódját választotta meg, aki közel hat évig szerepelt mint or. karnagy. A milléniumi orsz. ünnep-ség után Bellovics Imre, a zenekedvelők egylete igazgatója és karnagya a főváros zeneéletének ritka agilitásu képviselője áll most az or. karnagyság élén s kiváló tudásával, inspirált fel-

fogásával s erélyes, biztos vezényletével tölti be hivatását. — A legutóbbi években, másod — s társ-karnagyok is szerepeltek a rendesek mellett. Ezek közül manapság már csak Gobbi Alajos tölti be ez állást, Zimay L. visszavonult, a magyar zeneirodalomnak s az or. dalárügynek ez a széles kihatású tényezője, aki mindig büszkesége marad a 19-ik század magyar zenéje fejlődésének, s aki nemcsak becscsnél becscsebb alkotásokkal gazdagította azt, hanem más téren is, mint a pedagógia, a tanárkodás terén (mint nemz. zenedei magasabb zongoratanár) elévülhetlen érdemeket szerzett nevének s az egyesületnek is kezdettől fogva egyik alapítója s buzgó oszloposa szerepelt 33 év alatt. Gobbi Alajos művészeti jelentőségéről s kiható ténykedéséről dicséretes himnuszokat zengeni felesleges. Ismeri őt s érdemeit az egész magyar zenevilág. — Mind az itt felsorolt egyéniségekre máskülömben még lesz alkalmam e munka folyamán visszatérni, mint a 19-ik század magyar zenéjének kiváló tényezőire. (Zimait nemrég váratlanul ragadta el a halál!)

*

Kedves kötelességemnek ismertem e munkában is hű kivonatát adni az orsz. daláregyesület 33 éves működésének, melyről szerény magamnak is kijutott 22 éven keresztül mint vezértitkárnak, megalapítójának úgy a sok szép, dicső, mint a borús s küzdelmes napokból. Ki is jutott erkölcsi jutalmam a legközelebb (1898-ban) tartott aradi orsz. ünnepély alkalmával, az ott csekély személyem iránti megnyilatkozott rokonszenves ragaszkodásból, melylyel az összes dalárvilág megtisztelt. Vegyék őszinte köszönetemet s hálámat ez uton is mindazok, akik abban résztvettek és ténykedtek.

XXIII.

A koronázási magyar mise.

Felette érdekes történeti incidenst képez ez a magyar zene történetében. Abból a nyolc tagu szövetkezetből, már csak én magam vagyok életben, melynek tulajdonítható, hogy a nemzettel kibékült magyar király felkent fejére nem a bécsi „Hofkapelle“ karnagyának német, hanem Liszt magyar miséje hangjai mellett lett feltéve Szent István koronája s az ország hercegprimása Simor János magyar zöngelmek kíséretében kérhette Istentől rája az első áldást.

Még az esztergomi bazilika felszentelésekor, mikor az alkotmány visszaállítási hajnalhasadás már derengett, felkérte Scitovszky primás Lisztet, hogy ha beáll a várva-várt fordulat, ő írja meg a koronázási misét is amit aztán utóda Simor J. is megismételt. Br. Augusz Antal volt a felkérő levél közvetítője s elküldője Rómába, mire a mester következőleg válaszolt:

„Paratum cor meum et psalmum dicam“. (Kézen áll szívem dicséneket zengeni).

Ez rövid válaszom igen t. barátom, melynek hódolatteljes átnyújtását kérem Simor János hercegprimásnak, kinek egyszersmind áldását is kérem fejemre. — Midőn a megboldogult Scitovszky hercegprimás, abeli óhajtását fejezte ki előttem, hogy a magyar király Ő Felsége koronázási ünnepélye alkalmával tőlem szeretne egy új misét előadatni, általam igazgatva: azonnal hozzákezdtem an-

nak megírásához. E munka kivonati vázlatával már elkészültem, még csak hangszerelnem kell. A koronázási legmagasabb ünnepség folyamát és Scitovszky h. primás utasítását tartva szem előtt: misém idő tartamát a lehető legrövidebbre szabtam. Meg fog tégedet lepni eljárásom, melylyel az eszmék öszpontosítását elérnem sikerült, minden előadási nehézség nélkül. A lemásolást célszerűnek vélném Pesten eszközölni. Három hétnél többet nem venne igénybe a kiiratás s egy hét elég lenne a próbákra. Mielőtt véglegesen bevégezném művemet s elküldeném a kéziratomat: várom az erre szükséges felsőbb rendeletet, melyet sem mellőzni, sem eredménytelenül kikérni nem érzem magamat feljogosítva, de fölhivatásom esetében, csak drága kötelességet érzek annak becsülettel és hálás készséggel megfelelni“.

Több hét telt el e levél vétele után anélkül, hogy az ügyben valami hivatalos lépés történt volna. De annál nagyobb izgalmat szült, úgy a sajtóban, mint a művészeti körökben az az elterjedt hír, hogy a bécsi udvari körök, ellene vannak a magyar koronázási mise előadásának az egyházi szertartások alatt, még ha az ünnepély Magyarország fővárosában történik is, mert az udvari házszabályok alapján, császár- vagy király koronázáskor, csakis az udvari „Hofkapelle ad hoc“ karnagya által irt misezene szerepelhet. S ezzel szemben aztán úgy látszott, hogy az udvari házszabályok hatalmasabbak még a legbefolyásosabb személyek közbenjárásánál is. A hazai közvélemény, — bár keserőséggel eltelve, — kezdte a dolgot bevégzett ténynek tekinteni.

De nem így a magyar művészek. — Megalakult a fentjelzett bizottság, mely célul tűzte, minden követ megmozdítani, nehogy a magyar király koronázása alkalmával, a magyar művészet ily érzékeny mellőzésben részesüljön. A bizottság tagjai voltak: b. Augusz Antal, Engeszer M., Erkel F., Huber K., Mosonyi M., Reményi Ede, Rosti Pál és én. Minden tag számára ki lett jelölve a működési kör. E sorok írójának feladatul jutott saját Zenészeti lapjában és a sajtóban általában, folyton ébren tartani az agitációt, b. Augusznak és Rosti Pálnak, (ki Trefort sógora volt) magas összekötetéseiknél fogva a felső egyházi és világi körökre kellett hatni. Erkel és Hubernek, mint a nemzeti színház karnagyainak a művész körökre. Mosonyira, aki Liszt kézírata olvasásában a legjártasabb és biztosabb volt, az a feladat várakozott, hogy mihelyt Rómából megérkezik a kézirat, azt haladéktalanul letisztázza két példányban. Engeszernek pedig az egyik példány után gondoskodni kellett a zene- és énekszólamok sokszorosításáról, nehogy — ha jobbra fordul a legmagasabb udvari körök hangulata, — a bécsi Hofkapelle azzal állhasson elő, hogy a lemásolási nehéz és hosszú munkát lehetetlen eszközölni az idő rövidsége miatt. Reményi Edének végre az a feladat jutott, — akinek a számára a „Benedictus“ híres hegedű-szólója volt írva és szánva, — hogy a nagy közönség közt a hangulat mitrailleuse-ét minél hatásosabban működtesse.

Folytak tehát az aknamunkák, de mind hiába. Ekkor a bizottság utolsó döntő lépésre határozta magát. Nevezetesen arra, hogy ez ügyben egyenesen Erzsébethhez a leendő királynéhoz fordul, kinek meleg rokonszenve a magyar nemzet iránt általánosan tudva volt s őt kéri fel, vegye hatalmas

pártfogásába a magyar művészet géniusát. A bizottság e sorok írója indítványára, Falk Miksát, a ki Erzsébet tanára volt az időben a magyar nyelv, irodalom és történetben, határozta felkérni, tudván nagy befolyását a Felsőasszonyra, aki viszont nagyrabecsülte Falkot, legyen közbenjáró ez ügyben s igyekezzék megnyerni a királynét a magyar mise előadása érdekében. Megfogalmaztuk a Falkhoz intézendő felkérő levelet, melyet a bizottság minden tagja aláírt s felküldtük hozzá Bécsbe. A nagy hazafi készséggel vállalkozott a közbenjárásra, s e sorok írója pár hét lefolyása alatt már azzal az örvendetes válaszlevéllel — melyet e sorok írójához intézett, — örvendeztethette meg a bizottságot, hogy biztosíthatja közbenjárása sikeréről, kilátásba helyezvén, hogy pár nap múltával herceg Hohenlohe főudvarmester maga fogja sürgősen felkérni Lisztet, miséje vezérkönyvének hozzá való beküldésére. A felkérő levél aztán meg is történt, de egyéb semmi. — Mindez május hó vége felé történt, közvetlenül június 8-ika, a koronázásra kítűzött nap előtt. S csak akkor tűnt ki valódi nagy előnye annak, hogy a vezérkönyv és a szólamoknak már korábban két példányban letisztázása készletben találta a szerzőt, ki azonnal eleget tehetett a hivatalos udvari felkérésnek, mert különben bizton leszorult volna a programról időrövidség folytán.

Nem lehetett többé meggátolni az előadást, de hát legalább háttérbe kellett szorítani a magyar művészeket, mint a mise kompetens előadóit. S ez aztán sikerült is a bécsi köröknek, melyeknek igen zokon esett a királyné — tervüket keresztülhuzó — beavatkozásának a sikere. Mert nem volt hatalom, a mely kieszközölhette volna, hogy ne a Hofkapelle vörös frakkos és fehér nadrágos zenészei szerepeljenek a

mise előadásánál. A szerző személyes vezénylete is füstbe ment. Herbeck udvari karnagy tanította be és vezényelte. A Reményinek irt Benedictus-szót pedig helyette Hellmesberger József udvari versenymester játszta. Liszt mint szerző — bár a fővárosban időzött — sem a próbákra, sem a koronázási misére hivatalos meghívót nem nyert. Jelen volt azonban az utolsó próbán s a mise alatt is a templom kórusán, de csak Herbeck és Hellmesberger magán felkérése folytán.

*

Hanem az igaz, hogy a vox populi aztán olyan elégtételt adott neki s általa a magyar művészetnek szemben a bécsi copffal, minő csak nagy ritkán fordul elő egy nemzet tüntető életében. Harminchárom év után még ma is lelkesítő hatással lehet mindazokra, akik tanúi voltak a jelenetnek.

Az történt ugyanis, hogy Liszt nem várva be a már megkoronázott király s fényes kíséretének a megindulását a budai várból, hogy Pestre átjöjjön előbb az eskütéri s utána a Ferenc József téren felállított királydombon való kardvágási szertartás végzésére: hanem jóval előbb megindult egymaga gyalog, visszatérendő lakására, a belvárosi plébánia épületbe, hol Schwendtner Mihály apát vendége volt. A budavári Mátyástemplomtól kezdve az Albrecht-uton, a lánchidon, a Ferencz-József-téren, a Dunaparton keresztül az Eskü-térig a nép százezrei képeztek sorfalat, számtalan tribün diszes közönségtől szegélyezve. — Mindenki várta a Gellérthegyi ágyúk megdördülését, jelentendő a királyi menet megindulását. De ezt egy elementáris erővel kitört éjendör-

gés előzte meg az egész hosszú vonalon. A budai Albrecht-
uton kezdődött s tartott szakadatlanul az Eskü-térig. Min-
denki azt hitte, hogy a dörgő éljenek a közeledő diszmenet-
tet illetik, pedig csak a nagy művész ünnepélyes alakja volt
látható, a mint a kétfelé oszlott nép sorfalai közt haladt ün-
nepi fekete talárban hajdonfővel, oroszlánysörényü haját
lobogtatva a nyári szellő, s folyton hajlongva a tömegnek
e nem várt spontán megnyilatkozó ovációjára, mely látható-
lag ép úgy meglepte, megindította, mint egyszersmind feszé-
lyezte is. De hát nem szabadulhatott s egész hazáig ki nem
térhetett előle. — Erre aztán ráillett igazán a közmondás, hogy
a nép szava isten szava.

XXIV.

Reményi Ede és a magyar zene.

A 19-ik század zeneművészei közt, akik akár bent a
hazában, akár a külföldön magyar zenével foglalkoztak,
egyetlennek a neve sem oly szélesen elterjed, mint a Remé-
nyié. Az ő egyénisége annyira összeforrt a mi speciális
zenénk ideáljával, hogy egyiket a másiktól elképzelni alig
lehet. Sem a hazai, sem a nemzetközi sajtó és közvélemény
nem foglalkozhatott akár az egyik, akár a másikkal, hogy
az ő neve s magyar zenészeti ténykedése is fel ne merült
volna. S a világ még ma sem elevenítheti fel az emlékét,
hogy reá, mint egyik legspeciálisabb példaképre ne utalna,
hol nagyobb, hol kisebb előnyére. Habár e munkának már
eddig tárgyalt számos fejezetében is többször volt említés
felőle incidentaliter, mégis helyén valónak s indokoltnak kell

tartanom, hogy úgy művészeti, mint egyéni ténykedéseinek tárgyilagos méltatására külön fejezetet szenteljek. Mert voltak jó, ritkább méltánylásra méltó tulajdonai ép úgy, mint gyengeségei. De mint embernek, hazafinak is voltak tettei, szokásai, felpezsdülései, melyek ép úgy maradandó nyomokat hagynak a nemzeti kultúra annálisában, mint kevésbé méltányolható incidenseket képeznek viharos, sokat hányatott, sokat alkotott, sokat elhanyagolt életében. — Ma már ő is a csendes emberek közé tartozik s távol a hazától nyugosznak porai. Én, aki több évtizeden keresztül a legbensőbb elvi s baráti viszonyban állottam vele s lelkének, érzésének, művészetének minden elhajlási vonalát ismertem, talán legtárgyilagosabban hagyhatom hátra az ő emlékét, mely dacára sokféle megítéltetésének, mégis méltó a magyar nemzet elismerésére.

*

Reményi Ede született 1829-ben Miskolcon. Atyja (eredeti nevén Hoffmann) korábban Egerben lakott mint aranyműves s onnan költözött Miskolcra. A nagyhirű Pyrker egri érsek tartotta a keresztvizre. Már kora ifjúságában megnyilatkozott nála a kiváló zenészeti tehetség s ott kezdett tanulmányai után Pyrker érsek támogatásával a bécsi konzervatoriumba került, hol a hírneves hegedűtanár Böhm volt a tanára. Már ott feltűnt több hangversenyben s még jóformán be sem végezte teljesen kiképeztetését s Pestre jött a 40-es évek második felének a végén. Itt már akkor erősen lüktető politikai, irodalmi művészeti s társadalmi élet uralkodott, hol hamar érintkezésbe jött az akkori szereplő körökkel. Ott nem hallott mást, mint lelkesítő szavakat a

magyar nemzet regenerációjára nézve, melyben a magyar művészekre is kiható feladat várakozott. Mindez az ő eleven véralkata s rajongó ideálmusára nagy befolyást gyakorolt, annyival inkább, mert akkor még a félkezünk ujjain is meglehetett számlálni azokat a magyar születésű ifjakat, akik a művészetet választották életcélul. Így találta őt a szabadság-

Reményi Ede.

harc, melyben azután tevékeny részt vett mint Görgei tábori hegedűse. A harc lezajlása után Párisba, onnan Londonba emigrált Székely Imrével, hol mindketten élénk összeköttetésben álltak a magyar emigráns körökkel. Londonban nagy sikereket aratott s már az 50-es évtizedben lelkes apostola lett a magyar zenének, elannyira, hogy az angol

királyné az udvari hegedős címmel tüntette ki. 1860-ban az első amnesztia idejében hazajött s beutazván Pesten aratott diadalai után az egész országot, mindenütt a legkiválóbb fogadtatás és ovációkban részesült. — Az ő művészeti pályájának nagyhorderejü sorozata innen vette a külföldre is kiható kezdetét. — Pesten telepedett le egész nagy családjával s egészen a 70-es évtized első feléig itt volt állandó lakása. Innen tett Európai utazásokat, időnként haza-haza térvén s folytatván minden irányu izmos ténykedését. Minden hazai, művészeti, irodalmi s főleg zeneügybeli mozgalomban a legtevékenyebb részt vett s szóval, tollal, tettel rendületlen harcossá lett a magyar kulturális élet fellendítésének. Sok-sok ezer forintot tett le a hazafiság, a jótékony-ság, a közművelődés oltárára. Legmaradandóbb érdeme marad a bpesti Petőfi-szobor alapjának a megteremtése, melynek legnagyobb részét ő hegedülte össze az egész országban. A világ legelső irói s művészeivel állt szoros viszonyban, mint: Liszt, Wagner, Berlioz, Bülow, Joachim. De európai utazásai alatt a legelső diplomaták s államférfiakkal is oly szoros összeköttetésbe lépett, minővel alig dicsekedhetett még magyar művész. A 70-es évek első felében megnősült, nőül vette Fáy Gizellát, Fáy Antal a rajongó genialis magyar zenész leányát, de az évtized második felében, nem találván megillető tért művészeti képességének, előbb Párisba tette át lakását s onnan indult nagyobb körutakra, míg végre egész családjával Amerikába New-Yorkba költözött, honnan bejárta a világ mind az öt részét, mindenütt dicsőséget hozva a magyar névre és zenére. A legszebb halál is ott érte New-Yorkban, minőt művész csak óhajthat magának. Egyik hangversenye alkalmával, mikor a közönség

zúgó tapsaira ismételni akart s felemelte a hegedűjét, szív-
szélhűdés érte; annyi diadalt aratott hangszere kiesett a kezé-
ből s hirtelen meghalt. Halála (1898-ban) az egész világ-
sajtóban mély részvétet keltett s temetése az ottani magyar
kolóniák rendezése mellett megillető pompával ment véghez.
— Kihült tetemei — mint a másik nagy magyar művészé, a
Liszté, — vajjon megpihenhetnek-e valaha a magyar föld-
ben? Erre csak az új század későbbi nemzedéke adhatna fele-
letet. — Reményi világvándorlásai után még egyszer meg-
látta hazáját. Tizenhat évi távollét után 1891-ben ismét
hazatért s megisméltődött — habár nem oly felcsapó lán-
gokkal mint a 60-as évek elején, — orsz. körutja alatt az
egykori Reményi lelkesedési láz.

Ebből az alkalomból akarom felőle azt a képet e mun-
kában megrajzolni, amely őt szerintem részrehajlatlanul, tár-
gyilagosan megilleti.

*

Az embereknek az a nagy része, amely távolabb esik a
mozgalmak fókuszától, vagy kevésbé szeret a tüntetések ár-
jával úszni, ezt a második Reményi-lázt részben a férelépett
művészeti s részben a túlhajtott magyar sovinizmus beteges
deliriumának jellemezte. Hát való igaz, hogy akik az embe-
reket — legyenek írók, költők művészek vagy államférfiak,
— csak abból a szempontból mérlegelik, hogy mennyi
külső sikert tudnak felmutatni, hogy másokat háttérbe szorit-
sanak, az akkori lázzal szemben talány előtt állottak, mert
ítéletükből ép az hiányzott, amivel azokat vádolták, akik a
visszatért művészt méltónak tartották ünnepelni, vagyis a

tiszta tárgyilagosság. Mert a nemzeti élet terén vannak jelenségek, egyéniségek, kiknek teljes hordereje nem mérhető meg egyedül arról a talajról, melyet első sorban elfoglalnak. Lehet valaki a legképzettebb szaktudós, mint hős a bátorság eszményi mintaképe, állambölcs, a fejében egész könyvtárral, lángész, kinek kimagaslását a legfeketebb irigység sem vonhatja kétségbe, s akivel szemben még sem érez mást, a világ, főleg pedig egy nemzet, mint a megszokott tiszteletet, elismerést. Járhatnak-kelhetnek nyilvános helyeken s a nagy tömeg nem jön erősebb hullámszóba. Mi ennek az oka? Nem más, mint a nagy közönségnek az a tudata, hogy szakmájukban megfelelték ugyan teljesen hivatásuknak, de mást semmi olyast nem tettek, ami mélyen belenyúl az emberek titkos benső etikai laboratóriumába, honnan nemcsak a vér kerül ki, de az az erő is, mely nemes tettekre hevit. — S ezzel eljutottam a Reményi nagy népszerűsége talányához is, melyet a magyar nép átértett vele szemben azért, mert tudta, hogy más érdeme is van, mint csak az, hogy a szája ize szerint tudja a magyar nótákat hegedülni.

Ha egy művész olyan élet-halálharcban, mint a magyar szabadságharc volt, fel tudja cserélni a lirát a karddal s kitart annak minden eshetősége végeig, annak továbbra is csak egy eszményképe maradhatott, a nemzeti génusz érvényesítése. Ez volt az ő nagy népszerűségének egyik első etikai indoka. Ha ez kicsinylésre méltó, akkor átaljában nincs ideál a művészetben s csak azt illetné a pálmaág, aki kapufélfának nézi a hazát. — Azzal is le akarták törni népszerűségi nimbusát, hogy nagyon kizárólagosan szolgálta a nemzeti izlést. De azt nem vették tekintetbe, hogy világfenállása óta ép az képezi a művészek legfőbb érdemét, ha sa-

ját nemzetük géniuszának a zománcával képesek a világzeneirodalom talaját felfrissíteni, mely ép úgy ki van téve a kimerülésnek, mint a földkéreg hümusza.

S aztán mint tesznek a teremtő művészek? Ha nincs bennük égi szikra, ám csak tudás és rutin: kopiroznak s mások eszmehulladékaiból élösködnek. De ha van, akkor nemzeti érzületüket törekednek minden más aspiráció mellett érvényre juttatni. S a végrehajtó művészek is ugyan mit tesznek? Akik pregnás egyediséggel nem bírnak: megbámulni való technikai gépek lehetnek, de igaz lelkesítésre nem képesek. Akik pedig ily tulajdonsággal bírnak: azok játékaiból a legperfektebb nemzetközi alkotások magyarázatánál is ki fog csillámlani mindig a nemzeti individualitás. Reményinek is ebben állott művészi eredetisége. — Ő hangversenyében mindig megnyerte a csatát, mert végre is minden ekzekutív művésznek abban áll az ereje, ambíciója, hogy a hangok ezredeivel csatát nyerjen. Hogy minő eszközökkel? Ez másodkérdés. Némelyek azzal érik el e célt, hogy hajmeresztő biztonsággal tudnak hegyes töröket (szédítő technikai nehézségeket) hajigálni a deszkához kötött célember szeme mellé, mások, hogy Phidias-i szobor tökéletességeket faragjanak minden egyes hangból. Legkevesebb a száma azoknak, akik a közvetlen lelkesedés tüzetől hevülve azzal ragadják el a hallgatóságot, amit a francia úgy nevez, hogy „je ne sais quoi.” — Ez is egyik egyéni vonása volt Reményinek. Nem azért hegedült, hogy a hegedü hangszer mutassa be összes mehanikai tökéletességével, hanem a zene költészeti ereje bemutatására törekedett a hegedü n, hogy azzal indítsa meg a sziveket. Ha pedig a magyar zene talajára lépett, még a távoli világrészek hallgatói is elbűvöl-

ten érezték magukat. A magyar ember pedig azt érezte, hogy abban benne van a magyar nemzet minden búbánata, öröme, ábrándossága, komoly méltósága, hősiessége s összes szilajsága.

De volt még más is, ami az ő nagy népszerűségét indokolta: magyar hazafiui érzelme és áldozatkészsége. A 60-as évek második abszolutizmusa korában, senkinek annyi bátorsága nem volt dacolni a policáj-tilalommal, mint neki. Akik még élnek, ki ne emlékeznék a nemzeti színházban arra az impozáns jelenetre, mikor a legszigorubb tilalom dacára rázendítette a Rákóczy-indulót? Az egész színház közönsége felállt s tombolva tapsolt. Vagy ismételten rámutassak a Petőfi- és a Dugonics-szoborra, melyeknek ő volt alapvetője? Vagy arra a fejedelmi jótekonysági s kulturális alapítványokra, melyeket tett s hazafisága sugallt neki? — — — 1863-ban, midőn a magyar művészet egyik ragyogó csillaga, Hollósy Kornélia örök búcsut vett mint Melinda Bánk-bánban a szinpadtól: ő intézett hozzá búcsu-beszédet a szinpadon s ő nyújtotta át neki emlékül azt az értékes nemzeti ajándékot, mely az ő fáradhatlan buzgalma folytán gyűlt egybe a nagy művésznő tisztelői köréből. Ő fedezte fel s művelte ki a hazai s a magyar zenének Plotényi Nándort, az ő genialis kísérőjét európai körutjában. Szintén ő fedezte fel a magyar színház korán elhalálozott nagytehetségű művésznőjét: Mányik Ernesztinát is. Ő volt nálunk egyik legbuzgóbb apostola az oly sokszor leszólt Wagner reformátori irányának; ő közvetítette a koronázás után gr. Andrássy Gyula miniszterelnöknél Liszt megnyerését az orsz. zeneakadémia számára; s annak fél-százados jubileuma alkalmával (1873-ban) ő mozgatta meg

legkihatóbban a társadalmi köröket s ő szerzett Európa minden fővárosában legerősebb hódításokat a magyar zene számára. Mind az itt elsorolt érdemeknél fogva úgy hiszem eléggé indokoltam az ő közönségesnél nagyobb, ekspánzívabb népszerűségét a nemzet szívében és érzésében.

De hogy tárgyilagos maradjak, meg kell emlékeznem az ő sokszoros túlkapásai, túlhajtott ambíciója s nem mindig higgadtan átgondolt viselkedéseiről is.

*

Mikor a 60-as évek elején diadalmámban úszott, ballépést követett el a magyar zene akkori vezéregyéniségeivel szemben, hogy inkább ellenük, mint mellettük foglalt állást. Ebből sok kellemetlensége is támadt s úgy neki, mint a reformpártnak jó ideig kerékkötőjévé vált. Sok volt benne a hiuság, a feltűnni vágyás és a hirtelen fellobbanás. Amit tett vagy mondott, annak nem mindig gondolta meg a következtetését, innen támadt az a sok részint való, részint csak költött bonmot, amely felőle az egész országban forgalomba jött. Társaságokban szerette a preponderáns szerepet vinni, többet foglalkozni a maga személyével, mint a másokéval.

Mikor 1870-ben b. Orczy Bódog foglalta el a nemz. színház intendánsi állását: első gondja volt Reményit is szerződtetni az opera zenekarához mint első hegedüst és verseny-mestert, hogy az ő művészete szorosabban fűződjék a hazához. — Ez állásában is többféle túlkapásokat engedett meg magának, amik közte, Erkel F. s a zenekar tagjai közt feszült viszonyokat eredményeztek. B. Orczy B. intendánsága egyike volt a legáldástalanabbaknak, melyben a nemzeti

színház fenállása óta részesült. Hóbortos ambíciói voltak, félszeg intézkedései s személyi sértések teljesen elidegeníték tőle úgy a művészvilágot, mint a sajtót és közvéleményt, pénzügyi dolgokban sem tudott okos mértéket tartani s az intézetet mindinkább a krach szélére sodorta. Egyik legbotrányosabb intézkedése bizonyos Macsinszka, állítólag orosz hercegnő, dilettáns énekesnő erőltetett felléptetése volt. Már a felléptető próba alkalmával, minden szakértő tisztában volt vele, hogy ha fellépteti, óriási botrány lesz az eredménye. De nem használt semmi figyelmeztetés és jó tanács. Reményi is a művészi nagy ellenzékhez tartozott. B. Orczy felléptette Ernániban mint Elvirát s a nagy botrány megtörtént. A drámai s operai személyzet tanácskozást tartott, hogy az esetben, ha b. Orczy nyakaskodik, beadják lemondásukat s távoznak a színház kötelékéből. — Reményi állott az akció élén, de mikor kenyértörésre került a sor: ugyszólván magára maradt s a társak kitérték az utból. Ekkor Reményi egy olyan elhatározó lépésre ragadtatta magát, melyet — bár a művészeti nimbus megóvása szempontjából a sajtó és közvélemény helyeselt, de — fegyelmi tekintetből mégis elítélt. Az összes lapokban nyilatkozatot tett közzé, melyben erős, dorgáló hangot használt az intendáns ellen; beadta lemondását s megvált állásától. — Ez elhamarkodott lépése sok ellenséget szerzett neki s az ő állását, népszerűségét is erősen megingatta. — Liszt maga is elítélte s attól kezdve vele is, aki az ő szerződését legmelegebben ajánlotta, feszült viszonyba jött, melyet csak tetézett azzal, hogy nagyértékű műgyűjteményét, melyet részint a hazában, részint a külföldön gyűjtött, Bécsben nyilvános árverés alá engedte bocsátani. — Több önkéntes ado-

mányozó nyilvánosan protestált is ellene, de a nagy faux pas-t nem lehetett többé helyrehozni.

*

Reményi még a Liszt-jubileumban vett tevékeny részt s aztán az orsz. zeneakadémia életbeléptetése után (1875-ben) a következő évben végleg elköltözött a hazából. — Sok érdekes magyar szerzeményt hagyott hátra maga után. Széles külföldi utazásai alatt nagy tárgyi avatottságra s műértői tekintélyre tett szert. Tanuskodnak erről az ő nagyérdékü Olaszországi levelei, melyeket a Zenészeti lapokban tett közzé s ma is érdekes olvasmányt képeznek. Voltak szellemes ötletei, melyekkel gyakran sarokba szoritotta a társadalmi tényezőket. Egyszer, mikor minduntalan igénybe vették jótékonyági közreműködését, próbára akarta tenni annak az anomáliának a megoldását, hogy miért csak épen a zeneművészek szellemi tőkéje vétetik igénybe a jótékony-ság érdekében, amely épugy pénzbe kerül, mint a gyárosé, az üzletemberé vagy a terménykereskedőé. Hasonló célú hangversenye után beállított egyszer egy gazdag budapesti posztókereskedőhöz s egy vég finom posztót kért tőle bizonyos jótékonyági célra. Az illető készséggel szolgált, csak azt kérdezte, kinek a számlájára írja a megrendelést? — „Hát a jótékonycélnak is van számlája? — kérdezte Reményi tréfásan. — Erre nem is gondoltam — folytatá, mikor a minap az Ön felkérésére művészetemből vágtam ki egy véget. — Természetesen nem vette aztán igénybe a számlás jótékony-ságot, csak ad oculos akarta a gyarost meggyőzni arról az anomáliáról, mely egyedül a művész

tökéjét tekinti Csáky-szalmájának. — Hatalmas orvos az idő, mely elrepül felettünk búval, örömmel egyaránt. Új nemzedék váltja fel a régit, mely jobban tud méltányolni, mint gyűlölni s mely nem a kortársak önző nyomán, hanem a hátrahagyott érdemek ösvényén halad és itél. — Voltak és lehetnek nálánál sokkal nagyobb művészek és géniuszok, nem állítom s bizonyára ő sem ambiálta ezt magának, de az a meggyőződése, hogy a magyar nemzet soha nem kívánhat magának sem magyarabb, sem kulturügyeiért lelkesültebb művészt, minő ő volt s még nagyon sok viz fog lefolyni a Duna-Tiszán, míg ismét egy oly művésze támad, aki annyit tett a hazáért és a magyar zenéért a 19-ik században, mint a mennyit Reményi tett.

Rendkívüli volt az ő hallási és biztossági érzéke. Egyszer zenészeti szakkörben megtette azt a ritka feladat megoldását, hogy a hegedü mind a négy húrját elhangolta s mégis a legtisztább harmad-, hatod- s nyolcadfogásokat egzekvált rajta. Első látásra való biztos játéka is főtulajdonosága közé tartozott. — Erkel F. többször tett kifogást az ő zenekari működésének nem mindig pontos bevágásával szemben. — De ezt nem annyira zenészeti érzékhiányának, mint az ő természetében rejlő izgalmas véralkatának és szórakozottságának lehetett tulajdonítani.

XXV.

A 60-as évtized második fele.

E munka folyamán már több ízben hangsúlyoztam, hogy a század magyar zenéjének nem volt ez évtizednél megizmosítóbb időszaka. — Az ideiglenesen szünetelt Zene-szeti lapoknak új alakban s új erővel való feltámadása, az orsz. magyar daláregyesület megalapításán, a koronázási magyar misén s a debreceni fényes sikerű orsz. dal- s zene-ünnepen kívül, ebbe esik bele Erkel új operájának, Dózsa Györgynek szinrehozatala is (1867-ben), mely nagy művészeti eseményt képezett, miután abban már erősen hajlott az új operairánynak a magasabb magyar zene keretébe való beleillesztése felé. Jókai Mór hasoncímű drámája lelkesítette ennek megírására. Az egy „Sarolta“ vig, illetve romantikus operáját kivéve, ő mindig nagy vonzódással viseltetett az oly operai tárgyak iránt, amelyek a magyar történelem korszakos eseményeire vonatkoznak. Ha egy ily eszme és inspiráció erőt vett rajta, keveset törődött a többivel, formával, szellemmel s rokon- vagy ellenszenvvel, melylyel esetleg műve találkozhatott! Mikor megzenésítéséhez hozzáfogott: több oldalról lett figyelmeztetve a tárgy inopportunitására nézve, mely a magasabb irányító körökben fog részesülni. Egy hatalomra jutott pórlázadó vezér kegyetlenkedése a magyar főurakkal, sőt a későbbben királyi trónra jutott legfőbb oligarchájának is meggyalázása, valamint a megtorló vérbosszu páratlansága: mindez épen nem mutatkozott hálás operai szövegnek. Csak a maga belvilágát s egyéni impresz-

szióit vette tekintetbe s azokhoz mérte zenei koncepcióit. A dráma izgató jelenetei, Rózsa önfeláldozó szerelme, fájdalomtól megtört szive és halála, a költő-hegedős poetikus jóslata, az álomlátás s más hasonló képek izgatták, melyektől nem tudott szabadulni s megírta Dózsáját azzal az elementáris erővel, mely ez alkotását oly kiválóan jellemzi. Hogy nem lesz hosszú életü, erről mindenki meg volt győződve s talán ő maga is.

De melyik zeneköltő képes ellentállni, ha műzsája hatalmi sférájába kerül? E művében minél kevesebb tért engedett az ugynevezett kupirozott dallamkötéseknek s inkább a szöveg-szavak deklamációjára s a zenei hátterek festésére fektette a súlyt. Az igazságkifejezést, a Wagner-i hullámzó s nem mindig a nemzeti sajátságok feltüntetésére épített melódika alapján kereste; többet hallgatott a reflexzióra, mint a közvetlen inspirációra s géniusza szárnyaira az újabb iskola követelmeinek a békóját akasztotta. Mindez természetes erkölcsi s etikai kényszer lett rá nézve ép abban az évtizedben, hol az új irány oly hatalmas két képviselőjével szorosabban érintkezett, mint maga Wagner és Liszt. — Ezek hypnotizáló behatása alól nem vonhatta ki magát. De ez átfordulásában is meg tudta tartani egyediségét, a magyar típust. Erkel ez alkotása tele van megható részletekkel s ha néha kölcsönvett szárnyakkal látjuk is emelkedni, mindig ott látjuk lebegni ama tájak felett, melyek határvonalait a magyar rónaság s a Kárpátok bércei képezik. Néha aztán kitör belőle a Hunyadi és Bánk-bán szerzője s ilyenkor nemzeti nagyságában áll előttünk s elfeledjük ambíciójának az idegenben való kalandozását. Ez operájában is megszólaltatja, mint a többek közt Rózsa meghalásánál a cimbalmot, me-

lyet többi operájánál sem tudott többé nélkülözni. Ha nem is érte el e dalművével Hunyady és Bánk-bán népszerűségét: de a magyar operairodalomnak mindenha egyik kimagasló csucsat fogja képezni, melyről ép úgy beláthatni a hazai, mint az idegen föld tájékára. Az akkori kompetens kritika is így ítélte meg s ha még alkalom adatnék az újabb nemzedéknek is hallhatni: úgy hiszem az is hasonló ítéletben részesítené. De ehhez alig lehet reménység, hacsak az új század valamelyes áramlata nem hozná ismét felszínre.

*

Ez évtized végén Radnófi Sámuel halála után, a nemzeti színház interregnumi igazgatás alá került főuri hármas tanács ellenőrzése mellett gr. Károlyi György, gr. Ráday Gedeon és b. Révay Simon személyében és Szigligeti Ede drámai s Erkel F. operai szakvezetése alatt. Az a memorandum, melyről már fentebb megemlékeztem, azt eredményezte, hogy az akkori belügyminiszter (Rajner) 1868-ban gr. Károlyi György elnöksége alatt ankét bizottságot hívott egybe, melynek tagjait főurak, színházi szakemberek, amatőrök, írók, művészek képezték, s melynek feladatául lett tűzve, a két műág: dráma és opera pénzügyi, anyagi, szellemi s igazgatási rendszerét oly módon tisztázni, határvonalait egymás mellett megvonni s minden részletet aként szabályozni, hogy a sok év óta felhalmozódott egyenetlenség, kontroverszionális kérdés, versengés, lehetőleg igazságos s méltányos alapon intéztessék el addig is, míg a mindinkább terjedő s nagyobb igényeket támasztó két műág végleg elkülönítetik egymástól önálló helyiség által szóval: oly normativum

dolgoztassék ki, melynek alapján az eredményes művészeti vezetés lehetővé váljék. — Mindez nem volt könnyű feladat, tekintve a sokféle széthuzó elemet és felfogást, melyből ez az első ankét egybe volt állítva s tekintve azt a sokféle érdekre támaszkodó igényt, melyre a két műág képviselői támaszkodtak. Többféle elnökség alatt többféle szakbizottságra oszlott az ankét s hetekig dolgoztak behatóan, szakszerűen, míg végre elkészült a nagy operátum, melynek csak életbe kellett volna lépnie, hogy a további igazgatás, folytonos egyensúly-fellibbenés nélkül folytatható legyen. De épen az lett a későbbi bajok forrása, hogy a szépen és konformisan kidolgozott munkálat csak elméletileg maradt meg a papíroson, míg gyakorlatilag agyon lett módosítva oly miniszteri rendeletekkel, melyek épen ellenkező álláspontra helyezkedtek az ankét határozataival szemben ahelyett, hogy a belügyminiszter mindjárt az operátum benyújtása s javaslata alapján olyan intendánst nevezett volna ki, a ki az operátum szellemében szervezte s vezette volna az ügyeket. Zichy Antalt nevezte ki intendánsul, a ki az ankét munkálatától eltérő külön véleményt nyújtott be s aki abban mindjárt intendánsága elején lényeges változtatásokat eszközölt. Más-külömben csak az igazságnak tesztek eleget annak a konstataálásával, hogy Zichy Antal nyolc hónapos regime-je alatt Szigligeti és Erkel szakvezetőségével s a két hivatalosan ki-nevezett operabíráló s tanácsadó közeggel (Mosonyi s e sorok írója) oly szép egyetértést s eredményes működést mutatott fel, minő alig fordult elő a későbbi regime-k alatt. Zichy Antal mint higgadt, méltányos gondolkozású s széles látkörű, képzettségű irodalmi férfiú, nem táplált hatalmas-kodási hajlamokat, szerette meghallgatni a szakértők indokolt

nézeteit, tanácsait s mindig kész volt azok szerint eljárni. Az operával szemben, az időszak alatt (1869) a műsor legkevésbé volt ingadozó; a szereposztások, a méltányosság s képzettség nem pedig a protekció vagy rokon és ellenszenv szerint alakultak. Új tagok szerződtetése, vendégművészek fölléptetése, új operák színrehozatala, azok szerepei kiosztása, kiállítás, scenirozása, mindig a színházi rendes tagok s a külső szakértőkkel folytatott rendes heti ülések tanácskozássai s megállapodásai szerint történt. De mint minden jó nem igen szokott tartani sokáig: úgy a Zichy Antal regime-jének is hamarabb vége szakadt, mint kellett volna. A színház a dráma, az opera emeléséhez szükségessé vált nagyobb budgetet maga az ankét bizottság is mellőzhetlen posztulátumként hangsúlyozta s Zichy A. erre támaszkodott s ahhoz kötötte további intendánságát, melyet úgy is csak ideiglenesen vállalt el, hogy kipróbálja az ankét-munkálat gyakorlati életrevalóságát. De az akkori kormány ép ennek a megtagadását találta jónak Zichyvel szemben, a ki aztán nem is maradt meg tovább állásában. — Ezután ismét egynehány hónapos interregnum következett a Zichy által életbeléptetett szervezkedés mellett, mely alatt továbbra is harmonikusan folytak az ügyek, de azután a következő 1870-ik évben a b. Orczy B. áldástalan, s az 1869-iki ankétmunkálatot s a Zichy-féle szervezkedést gyökerestől felforgatott intendánsága következett, mely a magyar nemzeti színház s a magyar zene annálisában egyike marad a legszomorubb emlékeknek, s mely végre is egy másik ankét-bizottságra vezetett, hogy kezében az Augiás-seprővel tisztára mosson sok foltot, amit az előbbi regime hátrahagyott.

A 60-as évtized koronázási évére (1867) esik két olyan hézagot pótoló műintézetnek is a megalapítása, melyek még manapság is kimagaslóan szerepelnek a főváros zenészeti életében.

Az egyik a budai-énekakadémia, (későbbben kibővítvén magát, budai ének- és zeneakadémia címet vett fel s a zenekedvelők egyesülete. Az előbbi Madarassy Pált az utóbbi gr. Festetics Pált választotta elnökeül a kiváló művészeti mecénást, aki ugy kezdetben, mint későbbben is tetemes anyagi áldozatokat hozott az egyesület felvirágoztatása érdekében. Mind a két egyesület a vegyes kar művelésére fektette a súlyt, mely addig egészen el volt hanyagolva a fővárosban, pedig anélkül nagyszabású zeneművek bemutatása nem is képzelhető. E mellett mind a kettő ugy ének, mint adminisztratív nyelv tekintetében kizárólag a magyart vette fel alapszabályai közé.

A nemzeti dalkörnek új szervezés, új választás alapján Zimayt sikerült megnyernie vezénylő karnagynak és Follmann Alajost vezértitkárnak, a kik közel egy negyedszázad lefolyása alatt aztán, a szó szoros értelmében oszlopos tagjai lettek az egyesületnek, mely az időben élte fénykorát.

A hazai dalegyesületek fellelkesülvén a megkoronázott király nagylelkű koronázási adományától a honvédalapra: mindenféle dal- s zeneestélyeket rendeztek a hazafias cél javára, mely ténykedésük tetemes összeggel gyarapította a honvédalapot.

Az évtized utolsó évére 1869-re esnek azok a fényes nagyszabású hangversenyek, melyek tartására az összes fővárosi műtestületek egyesültek, hogy Liszt műveiből az ő személyes vezénylete alatt két előadást tartsanak abból az

alkalomból, hogy a több évig szünetelt magyar országgyűlés össze lett hívva. E hangversenyek egyik műsorszámát a koronázási misének magyar művészek által való bemutatása képezte. — Előzőleg a Szent-Erzsébet oratórium lett Bécsben bemutatva rendkívüli hatás mellett. — A következő évben tartott első orsz. daláregyesületi dalverseny-szövegre ez évben tűzött ki az egyesület 10 arany pályadíjat, melyek elbírálására Arany János, Gyulay Pál és Vadnay Károly lettek felkérve. A pályázat első ízben célra nem vezetett. Arany János a nagy nemzeti költő indokolta a bíráló bizottság ítéletét. Oly érdekes, tanulságos és megdönthetlen érvü az, hogy magyar zenészeti szempontból indokoltnak s e munka szellemével teljesen megegyezőnek találom azt egész terjedelmében közölni. Miután több pályaműre számszerint is reflektált s azokat tartalmilag is jellemezte, így végezte a birálati jelentést:

„A mi különösen a pályázati hirdetésben követelt tiszta magyar mértéket illeti, értve ez alatt a choriambus (lengedező — uu —) és rokon lábak tiszta használatát, azt a legnagyobb rész meg sem kísérelte, a pályázat e pontját fel sem fogta. Mert jambus (menő u —) és trocheus (bájos — u) egy pár épen felütéses német anapeszti (lebegő: uu —) lábakkal a $\frac{3}{4}$ ütemnek szolgált szöveget. A kisebb rész pedig, mely magyar szabásu sorokat használ, megelégszik a sormetszettel, de az sem mindenütt szabályos s mértékről csak annyiban lehet szó, amennyiben a magyar nyelv (mint a népdalban néha véletlenül a toborzéki (u— —u) vagy lengedező lábön lejt. Oly törekvések, mint várni lehetett, hogy a mult század végeig magyar dallamra énekelt verssorok

és szakok nyomán változatos, ügyes, hangzatos szöveget állítson össze valamelyik, épen semmi nyoma. A mai közönséges két vagy három népdalsor összekeverése minden variáció. Egyes zeneszerzők találhatnának ugyan köztük egy-kettőt, melyet saját izlésük szerint megzenésíthetnek, de tekintve, hogy a pályázatba előirt igényeknek egy sem felel meg akár általában, akár részleteiben, s így sem tartami, sem fizikai tekintetben abszolút becsü köztük nem találtak: a bíráló választmányának a kitűzött 10 arany pályadíjat ezuttal kiadni nem véleményezhetem.“

A másodszor kitűzött pályázat már eredményre vezetett, mert ugyancsak a fentjelzett bírálók azt egyhangulag a Dalra magyar jeligéjü pályaműnek ítelték oda, melynek szerzőjeül Ábrányi Emil tűnt ki s a következőleg hangzott:

Dalra magyar! dal ragad az egekig,
Bűve-bája éltet, emel, nemesít.
Tettre hevül, lángol a sziv, feldobog,
Hogyha zendül, hogyha csendül a dalod.

Dalra magyar! az igaz dal,
Ugy erősít, úgy vigasztal.
Dal az ajkon, dal a szivben,
Ezzel áldjon meg az Isten.

Dalra magyar! el a karddal,
Egyetértést zeng a kardal.
A viszálynak, csatazajnak vége,
Itt a hajnal, itt a drága béke!

Dalra magyar! dalra keljünk,
E hazának énekeljünk.
Dalainkkal enyhítjük a sebeit,
Dalainkban halkan zengjen béke, hit.

Dalra magyar! zengjen a dal ajkidon,
S majd ha újra fényben ragyog ez a hon,
Kezd rá fönen a dicsőség hymnuszát,
Oly erővel, hogy hallja meg a világ.

Ez volt az első, de egyszersmind az utolsó versszöveg pályázat is, melyet az orsz. dalversenyek megzenésítésére az egyesület kitűzött. Későbbben a zeneirók szabad választására bizta a szöveg megzenésítését. — Időkimélés tekintetéből helyes volt az intézkedés, de Arany János véleményezése alapján is nem mindig vált be előnyösnek a magyar versmérték érvényesítésére. Mert valamint előzőleg, úgy még ma sincsen minden magyar zeneirónak teljes nemzeti érzéke a tiszta magyar verslábú költemények iránt. Szöveg és megzenésítés, két különböző dolog. Lehet a zene lendületes, szép és a célnak megfelelő, de oly hiányos magyar métrumos szövegre irva, mely nem áll egymással harmonikus színvonalon. Nem is egyszer történt — s félő, hogy jövőben még gyakrabban fog megtörténni, — az az anomália, hogy a versenykarok megfelelnek a zenei célnak, de szövegileg ferde kinövésai a magyar zenének.

A fentközölt első és utolsó szövegpályázati mű zenészeti elbírálására 20 drb. arany versenydíjjal Ábrányi, Engeszer, Erkel, Mosonyi és Volkmann lettek felkérve. Mindegyik külön választottra szavazott s utol-

jára az összes tagesyletek szavazására kellett az eldöntést bocsátani, melynél Erkel Sándor neve került ki az urnából.

Megzenésítette a tiszta magyar versmértékű szöveget Zimay L. is, kinek ez egyik legsikerültebb, leglendületebb férfinégyese szolgált aztán az 1872-ik nagyváradi or. verseny alkalmára, miután a zenészetű pályázat meddő maradt. Azóta is számos alkalommal szerepel szerző e kimagasló kara a dagesyletek műsorán.

XXVI.

Naturalisták és műzeneköltők.

A 60-as évtized erkölcsi erő és munkaeredmény tekintetében, oly kimagasulása volt a 19-ik század magyar zenészetű ténykedéseinek, melynél az soha fényesebbet nem kívánhat magának. Elsoroltam legérdekesebb s kihatóbb mozanatait. Egyik legnagyobb vivmánya volt az is, hogy teljesen elválasztotta a sok éven át hatalmaskodott naturalisták tömegét a sokkal kevesebb, de belérték s felszárnyalás dolgában meszsze kiemelkedett magyar műzeneköltők csoportjától. Hogy az előbbieket nem tűntek el egészen az ő hamis ambíciójukkal a szintérről, — s valószínűleg még az új században sem fognak letűnni, — az csak természetes folyománya volt az inga tag és a szolid tudás alapjára helyezkedett két nemzeti pártnak. Az előbbi nem versenyezhetett többé az utóbbival. Sajtó, közvélemény, az évtized alatt és után, már nagyon is meg tudta vonni az elválasztó vonalakat. Egy kimagasló műzenei alkotás súlyát nem volt

többé képes bármilyen naturalisztikus szerzemény is lenyomni. — S mi okozta a változást?

Első sorban a szellemi erők tömörülése, mely magasabb művészeti célt tartva szem előtt: jól meg tudta választani a hozzá vezető utat s eszközöket. Nem csupán hiúságos ostentáció, strébereskedés, reklámvásár, s egymást tulharsogó dicshimnuszú tárogató-harsogtatás volt a feladat, hanem a komoly munkáé, mely nemzetközi elismerésre is áhitozott.

Másodsorban: a sajtó megváltozott viselkedése a naturalisták és a műzeneköltőkkel szemben. Belátta az egyiknek erőltetett szárnycsapkodását s a másiknak tiszta idealizmusát. Kevésbé igyekezett reklámemeltyükkel felsegíteni oda az érdemteleneket, a hová nem valók s az elismerés igazságos mértékével mért azoknak, akiről tudta, érezte, hogy mit akarnak, hová tendálnak, s végre harmadsorban: a közizlés átidomulása is, mely tisztább szemüvegen át tekintette az eszményitők aspirációit.

Egy egész évtizedig tartott a szellemi forrongás, melynek az utána következett évtizedekben még erőteljesebb megnyilatkozásai kerültek felszínre, amint később látni fogjuk. — A fővárosban a 60-as évtizedben megfordult s egymást felváltó idegen művészek, hol őszinte, hol csak demonstratív csatlakozása is nagyban hozzájárult ez akkori átváltozás megszilárdításához. — Oly végrehajtó és zeneirői nevezetességek, mint Willmers R. és Littolf H., akik az időben erős vonzódással és sok jóakarattal segítették elő nimbusaikkal s magyar zenei kísérleteikkel a műzeneköltők törekvéseit, a nemzetközi elismerés babérját is nyújtották nekik. — De akármelyik idegen nagyhirű zeneművész ejtette

utjába akkor a fővárost, egy sem zárhatta el magát a magyar műzene behatásai elől. Nemcsak külsőleg, ruhában, megjelenésben, hanem műsoraikban is legtöbb előnyben részesítették a magyar zeneirodalom termékeit.

A vidék sem maradt hátra. Pályadíjak kitűzése magasabb magyar műzenei termékekre, új dal- és zenetestületek alakítása s a kulturális irányú hangversenyek tartásának, soha sem volt olyan bő virágzása, mint a 70-es éveket megelőzőt évtizedben. Ebben alapította meg Bartay Ede erélyes buzgalma a Magyarhonban élő zeneművészek segélyegyletét, mely manapság már nyugdíjintézeté nőtte ki magát s közel százezer forint alaptőkével rendelkezik. Az évtized végén ugyancsak ő indította meg a mozgalmat az ország zeneakadémia életbeléptetése érdekében, országgyűlési határozat és állami budget alapján. Ezek mind olyan incidensek voltak, melyeket nem lehetett többé ignorálni s melyek mind szélesebb tért hasítottak ki a naturalisták lába alul. A Rózsavölgyi zenekiadói cég mind intenzívebben foglalta el a tért s minden irányú magyar kiadványaival a következő évtizedekre is kihatóan domináló szerepet juttatott a műzeneköltőknek.

A pestbudai zenede is a 60-as évtizedben tett szert díszes zászlóra, melynek fölszentelésénél Bartakovics Béla egri érsek celebrált s Engeszer M. magyar miséjét adták elő. Gr. Wenkheim Krisztina (a későbbi gr. Wenkheim Frigyesné) volt a zászlóanya, aki a díszes lobogót is ajándékozta. B. Prónay Gábor elnök és Mátray Gábor igazgató szónokoltak s a Kölcsey-hymnusz és a Szózáttal ért véget az ünnepség.

Az első színházi nagy ankét utolsó plénum-ülésében Csengery Antal indítványozta az orsz. zeneakadémia életbe-léptetését, mire Bartay Ede tanácskozásra hívta fel a főváros összes zeneművészeit, bemutatván azoknak az általa kidolgozott tervrajzot és a kormányhoz intézendő kérvényt, kik azt csekély módosítással egyhangulag elfogadták s 52 aláírással a benyújtására: Ábrányi K., Bartay E., Huber K., Nikolics Sándor és Siposs Antalból álló küldöttséget választottak. — A csakhamar ezután tartott orsz. daláregyes. közgyűlése is magáévá tette az eszmét s Királyi Pál elnök vezetése alatt memorándumot nyújtott be az országgyűléshez, melynek következménye lett az a nagymérvű mozgalom és agitáció — mellette és ellene — ugy a sajtóban, mint a művészvilágban, de amely végre is a parlament megszavazását eredményezte (miről alább részletesebbet).

Ennyi erkölcsi eredmény mellett csak természetes volt, hogy a naturalisztikus virtusnak háttérbe kellett szorulnia a műzeneszerzők kiemelkedése előtt. A második magyar minisztérium kinevezése a Deák-párttal az élén, oly államférfiakat állított a hazai kulturális érdekek vezetésére, akikben nemcsak a tiszta hazafiság, hanem a művészeti érdekek fellendítése is erős támaszt s előrehajtó tényezőket nyert.

XXVII.

A 70-es évtized.

A magyar zene aktív képviselői az új évtized határát már harcedzetten lépték át. Nem lehetett többé kétségük, hogy az általuk képviselt irány győzelme csak az övék lehet. De mielőtt tovább indultak volna tenni, alkotni s új termőfákat ültetni, még többféle nehézséget kellett elhárítani az utból. Nevezetesen, izmosító események történtek ez évtizedben, melyek egyes mozzanatait alább külön fejezetekben is megvilágítom. Ezuttal csak általános képét akarom nyújtani az eszmék, irányzatok csoportosulásának, melyek az egészre mindjárt az évtized elején kihatottak.

Az 1870-ik év első fele mondhatni csupa tervezgetés, romok utáni rendezkedés s a hamu alatt rejlő izzó zsarátnok elfojtásával telt el. Ez év augusztus havában tartott első orsz. m. dalárünnepély oly érzékeny deficitet hagyott maga után, mely az egész művészvilágra lehangólag hatott, mely az ő egyetemlegességével tényező volt az ünnepség rendezésében. Az új egyes. elnök Királyi Pálnak minden erélyességét s befolyását igénybe kellett venni, hogy a felbomlott harmóniát némileg csak ideiglenesen is egyensúlyban tarthassa s ezt annyival inkább, mert magában az új választmány kebelében is egyenlenségek törtek ki, melynek az lett az eredménye, hogy a Zenészeti lapok szerkesztője leköszönt úgy az egyes. vezértitkári állásáról, mint a lap további szerkesztésétől is visszavonult; ennek pedig ismét az a következtetése lett, hogy az egész egyesület és művészvilág egyszerre tájékoz-

tató és irányító közeg nélkül maradván, több ideig nem tudta mit tegyen, hol keresse a kibontakozást. Egy egész hónapig tartott ez a válság, míg Királyinak végre sikerült mindkét irányban kiegyenlíteni közmegelegedésre a differenciákat. — Csakhamar ez incidens után meghalt váratlanul Mosonyi Mihály, ki halálával sokáig pótolhatlan ürt hagyott maga után. — A nemzeti színház intendánsi székét b. Orczy Bódog foglalta el, aki számos ballépésével sulyosbitotta a helyzetet. Több érdemes művészt felmentett állásától vagy nyugdíjba menesztett, felforgatta az egész 1869-i nagy ankét munkálatát s megalapította a teljes önhatalmaskodás rendszerét. Erkelt ugyyszólván ignorálta s mellé egyenrangú állás s befolyással Richter Jánost szerződtette, aki nagy nyereség volt zenészeti tekintetben, de — amint későbbben kiderült, — a magyar zene fellendítését csak kezdetben mutatkozott a szíven hordani, hogy későbbben jóformán ignorálja. Más-külömben nagy fellendítésnek volt tényezője, különösen a Wagneri szellem érdekében s a filharmoniai társaság ujjaszervezésében. — A pénzügyi elzúllás tekintetében nagy horderejű lépés volt az orsz. daláregyesület és Zene-művészek segélyegylete közt kötött szerződés, melynek értelmében nagy arányú ezüst sorsjáték effektuáltatott, mely a két társaság javára közel 8000 forint tiszta hasznot eredményezett. — A pesti nemzeti dalkör még 1870-ben tartotta zászlóavatási ünnepségét, melynél Liszt is résztvett, Follmann Alajost választotta elnökének s Zimayt vezérkarnagynak, az egyesület ideiglenes nagy fellendítésére, mert a következő 1871-ik évben már mind a kettő leköszönt s helyükre Zichy Antal lépett mint elnök s előbb Bors Emil, utána pedig Huber Károly karnagynak, aki az 1872-i

nagyvárad i országos dalversenyen az első díjjal lett kitüntetve.

Az 1871-ik évben már óriási mérvben dúlt a francia-porosz háboru s a nagy szerencsétlenség, mely a francia nemzetet érte, élénk részvétet keltett a magyar hazában is. Tetemes segélyösszegek küldettek Párisba a francia sebesültek javára, A kecskeméti vár. dalegylet is rendezett egy dalestélyt e célra s a 250 frank tiszta jövedelmet egyenesen a francia nemzet akkori legnépszerűbb vezetőjéhez Gambetta Leóhoz küldte, mire a nagy hazafi a következő köszönő levéllel válaszolt. Érdekes okmánya ez a magyar zene történetének, s eredetileg így hangzik:

A dalárda elnöke Fehér Péter és titkára Varga Gyula
uraknak

Kecskeméten (Magyarország).

Páris okt. 24-én, 1871.

„Megkaptam uraim, a reám nézve hizelgő levelet, melyet önök hozzám intézni sziveskedtek s a 250 frank összeget, mit önök hazám iránti rokonérzetből, a mi vitéz, de szerencsétlen katonáink segélyezésére szántak.

Köszönöm önöknek, hogy engemet biztak meg, adományuk oly célrafordításával, melyet a világ minden nemes szive jótékonynak vall. Mert némi büszkeséggel mondhatjuk hazánkról, hogy katonái, kik a lefolyt háboru alatt a francia függetlenségért állották ki a háboru csapásait, egyszersmind az egyetemes jogszabadság s haladás katonái is voltak.

Önök azt teljesen átéreztek s higyjék el, hogy mi francia köztársaságiak csak benső megindulással gondolunk ama előttünk ismeretlen barátainkra, kiket ügyünk még a balsorsban is meg tudott számunkra tartani. A hozzám küldött összeg, az önök nagylelkűsége által meghatározott célra fog fordítatni. Fogadják uraim, testvéri érzelmeim meleg kifejezését.

Gambetta Leó.

*

Ez évben lépett életbe Felleghy Viktor — a magyar zene egyik nagybuzgalmu terjesztője, — jelenleg pénzügyi miniszteri tanácsos, — kiadása és szerkesztése mellett az első Apolló című zenemű folyóirat, mely több évi sikeres működésével annyi előnyére szolgált a hazai s a magyar zeneügynek s mely e nemben az uttörő hivatást töltötte be.

Ez év végére esik a magyar parlamentnek az a nagy reszenzust keltett rideg viselkedése is szemben a magyar művészettel, hogy az országos zeneakadémia felállítását — mely a pénzügyi bizottságban egy szavazattal (a b. Senyei Pál szavazatával) ment keresztül, a plénum ülésben öt szavazattal leszavazta s azt néhány évvel hátravette. Érzékenyen sujtotta ez a magyar zenevilágot, főleg az orsz. dalszövetséget, mely annyit fáradt, küzdött az érdekében s melynek a képviselők közt szétszított memoranduma szellemébe, még a legelőkelőbb műveltségű képviselők sem tudtak — vagy különféle befolyások folytán nem akartak —

behatolni. Későbbben azonban mégis megmutatta, hogy erélyes kitartással a legkeményebb sziklán is át lehet törni.

Az a hamu alá rejtőzött izzó zsarátnok, melyről már fentebb emlékeztem s mely a *Zenészet*i lapok egy havi beszüntetését vonta maga után az előző évben: teljes erővel aztán az 1872-i nagyváradi orsz. közgyűlésen tört ki, hol erős ellenzék támadt a lap kiadása ellen az egyesület kiadásával s azt beszüntetni határozta, mely az ünnepség után be is állította működését s annak fonalát csak a következő évben vette fel ismét.

A pécsi dalárda, tiz évi fenállásának a jubileumát ülte meg az 1872-ik év május havában.

A magyar dalművészet emelése s terjesztése érdekében kiható mozgalmat indítottak a békésmegyei dalegyletek mindjárt a 70-es évtized elején. Az orsz. egyesületi kötelékben való maradás mellett megyei dalárszövetséget alapítottak, Dr. Hajnal Istvánt, a nagy műszerető s ügybuzgalmu békési dalegylet elnökét állítván annak az élére. Fényes szellemi s anyagi eredményyel egybekötött két ily ünnepséget rendezett, egyet B.-Csabán, egyet pedig B.-Gyulán, Erkel F. születése színhelyén, melyet fia Erkel Gyula vezényelt. Tovább is akarta folytatni az egyesület az ily részleges ünnepségeket, de a tervezett harmadikat már nem volt képes összehozni. Közéjük is belecsapott az egyenetlenség és a szalmaláng átka.

*

Az 1873-ik év gazdag és kiható volt a magyar zenészeteti ügyek fellendítésére. Ez évben tartatott a bécsi világkiállítás.

A pécsi dalárda indítványozta a magyar dalnak ottani bemutatását az egyesület legkiválóbb tagesyletei által. Az ig. vál. Királyi Pállal az élén el is követett mindent, hogy e terv létesüljön s már a magyar kormány is kilátásba helyezte erkölcsi és anyagi támogatását, de közbejött a híres bécsi krach, mely hazánkra is élénken visszahatott s le kellett mondani a további lépésekről.

Ez évben lépett életbe, akcióba az irók és művészek társasága, Szigligeti és Jókaiival az élén s több éven át kiható lendületet adott az irodalmi és művészeti életnek. Fényes hangversenyeket rendezett, melyek műsorán többször szerepelt maga Liszt Ferenc is.

A magyar belügyminiszter — miután a b. Orczy Bódog intendánsi regime-je mind tarthatatlanabbá vált, — egybehívja a második színházi szakankétet, gr. Széchenyi Imre elnökle alatt, minek főeredménye lett b. Orczy leköszönése s a művészeti légkör megtisztulása.

Gr. Festetich Pál a kimagasló főuri mecenás, végleg a pesti zenekedvelők együletének ajándékozta azt a 10 ezer forintot, melyet annak korábban kölcsön adott zene-terme s helyiség felépítésére.

A magyar országgyűlés február 8-i ülésében szavazta meg az orsz. zeneakadémia felállításának a költségét s elfogadta a Bartay Ede által beterjesztett szervezeti munkálatot.

A magyar nemzeti aspirációkkal szemben az egész világon ez évben indultak meg a Wagner-egyleti alapítások hullámai, melyek elől a magyar művészvilág sem zárkózott el. Mihalovich Ödönt választotta a magyarországi Wagner-egylet elnökeül, ki azt nagy buzgalommal célhoz is vezette.

Ez év nov. közepén lett megtartva a fővárosban Liszt

félszázados művészi ténykedésének a jubileuma, mondhatni nemcsak egész Magyarország, de Európa minden kultur-államának részvéte mellett.

1874-ben került első bemutatásra Erkel Brankovics operája, mindjárt b. Orczy és Richter távozása után még saját betanítása és vezénylete mellett, mielőtt fia, Erkel Sándor vette volna át az opera vezetését és elfoglalta volna az első karnagyi állást.

S ezzel körülbelül rámutattam azokra az irányító mozgalmakra, melyek az egész 70-es évtized végeig előre kijelölték az akciók folytatását. A további fejezeteknek tartom fen az egyes ténykedéseket külön is részletesebben megvilágítani.

XXVIII.

Erkel „Brankovics“ operája.

Mikor a nemzeti színháznál 1870-ben új intendánsi regime következett: b. Orczy nem igen tudott, de talán nem is akart Erkellel bensőbb viszonyt folytatni, minőt úgy nagy multjánál, mint érdemei s gazdag tapasztalatainál fogva megérdemelt volna. Sokáig ki volt téve számtalan túsúrásnak s azért nem is sietett Brankovics új operája bemutatásával, míg az áldástalan uralkodás tartott s csakis 1874-ben került az színre.

Ő kezdettől fogva mindig nagy vonzódást érzett a kiváló magyar drámák megzenésítéséhez az opera keretében. Sajátlagos lelkesedéssel tapadt az eszméhez, mindazt hangokkal is megvilágítani, amit a drámairók szavakkal fejeztek ki.

Igy jutott Brankovics tragédiájához is. Mesteri zenealkotásokat hozott létre e téren, de ha igazságosak akarunk lenni iránta és tárgyilagosnak: be kell vallani, hogy mindig fogyatékosan fektetett súlyt operai szövegeinek a kidolgoztatására. Tele volt ő költészeti szárnyalással zene dolgában, de a szóköltészet külső szép formái s esztétikai kifejezései iránt nem rendelkezett kellő érzékkel. Minden operájában megzenésített oly naiv, darabos, prózai alantiságu dolgokat, kifejezéseket, minők a szóköltészeti esztétika követelményeivel nem állnak harmóniában. Azokkal aztán sokszor ellentétbe jöttek a kellő prozódiai, ritmikai s frazirozási simaságok s nem egy oly ölelkezésére lehet találni az ő operáiban a szónak és a zenének, melyek egymással nem állnak egyenlő magaslaton. Ily hátrányba esett Brankovics operája szövegével is, sőt mi több, még oly kísérletre is ragadtatta magát, aminő még soha elő nem fordult az operai szöveglibrettók irodalmában. Szövegekönyvét ugyanis O d r y Lehel, a máskülömben oly kimagasló esztétikus ének- s ábrázoló-művész, egészen lapos prózában írta meg. Az ily szövegekönyvben a legszebb, legpoétikusabb incidensek fordulhatnak elő, de ha nem szóköltészeti formában jelennek meg s ha nem tagoltatnak szét a felszárnyaló kifejezések ritmikai képleteire: mindig ólomsúlylyal nehezednek a zeneköltő fantáziájára s nem nyerhetvén szimetrikus támpontokat a periodusok alakíthatására a lapos próza gördüléktelen utvesztője közt: önmagának kell a kifejezési nyugpontokat kieszelni, hogy a zenei műformák igényeinek eleget tegyen. Másrészt sokszor bele lesz kergetve az oly részletek megzenésítésébe, amelyek csak a szót szaporítják, de költészeti lendületet nem nyújtanak.

S mégis Erkel géniusza minő zenét irt Brankovics lapos prózájára! Tele felszárnyalással, mesteri kidolgozással, jellemző hangszereléssel s oly változatos szingazdagsággal, minő talán egyik operájában sem fordul elő, mert minderre igen hálás anyagot nyert a cselekményi incidensek különféle nemzetiségi zeneelemeiben, minők: a magyar, a szerb és a török. E három zeneelem egyesülése van ez operában oly művészi átgondoltság és szerencsés keveréssel feltüntetve, mire csak a kiváló génuszok képesek. Mindenik nemzetiségi zeneelemből ki tudta választani a legjellemzőbb vonásokat s azokból együttesen szőtt egy nagyértékű gobelin-képet. S mégis ugy a nemzeti színház, mint a m. kir. operaház műsorán ép ez operával lehetett legkevésbé találkozni. Pedig gazdag e dalmű lírai, drámai, nemzetiségi kolorit és szcenizációs tekintetben. Mi lehet az oka, hogy mégsem tudott magának utat törni a külföldi szinpadokra? Én részemről többféle incidensben találom. Először az Erkel család általánosan ismert passzív természetében. Mások egy ily szellemi kincs birtokában a félvilágot megmozgatták volna. Másodszor abban látom leszorulását a műsorról, mit legjobban „kenyéririgység“-nek lehet nevezni s abban a nemtörődöm-ségben, mely a mi operai regime-jeinket mindig jellemezte, hogy nem igyekeztek eredeti operák dolgában nemcsak a folytonos behozatalt, hanem a kivítelt is felkarolni. — Amely operánk a maga jóvoltából vagy szerzőjük buzgal-mából nem jutott ki a külföldre: azt ugyan az operai regime-ek buzgalma soha lábra nem keltették. Sok mindenféle silányságot importáltunk már drága pénzen, de hogy a magunk exportjára is költsünk: arra még egy intendatura sem gondolt. Végre pedig abban látom ez opera háttérbe szoru-

lását, mert Erkel szövegkönyvei mind telvék — bár történelmileg indokoltak, — oly cselekvényi részletekkel, melyek sok művelt nemzetnél vagy a hyperlojalitással vagy a finomabb esztétikai érzéssel jönnek ellentétbe. Brankovicsban is nem elégedett meg azzal a történelmi ténynyel, hogy a török szultán mind a két fiának a szemét kiszuratta s úgy küldte vissza az apának, hanem a drámai izgatás fokozása szempontjából a nézőt kétszer viszi keresztül az apa lelki torturáján s végül még a leányát is a szultán háremébe vezeti. De bármint legyen: annyi tény, hogy Erkel Brankovicsa, ha nem is válhat világtulajdonná, mindenha értékes kincse marad a magyar operairodalomnak.

*

Amíg az ő operáinak zongorakivonatai legnagyobbbrészt külön kiadást értek meg, addig Brankovicsból csak részletes zongoraátíratot bocsátott rendelkezésére a több évtizeden át virágzott Tábor szky és Parsch nemzeti zeneműkereskedésének, melynek azomban nem volt vele sok szerencséje, amennyiben szerző nem maga eszközölte az átírást. Aki eszközölte, sem a részletek kiválasztásában nem volt tapintatos, sem a zongorajáték tehnikájában nem bírt oly jártassággal, amely a könnyebb népszerű stílust össze tudta volna egyeztetni a kellemes hangzású tételek hatásával. — A közönségnél soha nem bírt még annyi kelendőséget sem biztosítani, amely a mű kiállítási és tiszteletdíját fedezte volna. A Hunyady és a Bánk-bán zongora-kivonataitól messze maradt, melyek még ma is nagy kelendőségnek örvendenek. Leghálásabb számai: az első felvonás kóló-tánca, a török szultán eskü-

jelenete, Brankovics leányának ábránd-dala s a szeralji odaliszkok tánc-zenéje, nyom nélkül elmosódtak e kiadványban, pedig megérdemlenék, hogy új átdolgozás után kerüljenek a zenepiacra. Valamint az is, hogy az opera valamelyik igazgatósága egyszer — a folyó új században — teljes ciklust rendezne a magyar opera legelső megteremtője s fokozatos fejlesztőjének a műveiből. Ezek közt Brankovics is méltán mehetne — Dózsával, a Névtelen hősökkel és Szent Istvánnal együtt ujdonság-számba.

Én azt hiszem, a magyar közönséget jobban érdekelné, mint az újabb operairodalom szárnypróbálgató vagy utánzatos, kevésbé vonzó termékei.

XXIX.

A Liszt-jubileum.

A 19-ik század felduzzadt jubileumos korszakában nem volt ennél (1873-ban) fényesebb, kimagaslóbb, s az illető egyéniséghez méltóbb ünnepség, mely akkor egész Európa figyelmét a mi fővárosunk felé fordította. Még a század elején nem voltak divatban az ily megünnepeltetések, melyeket az emberi hiuskodás érzete, a nem mindig igazi marandó érdem felé irányuló strébereskedés és a viszonylagos kitüntetés erkölcsi s társadalmi marazmusa hozott forgalomba. Kezdetben csak is inkább egyesületekre, korporációkra, intézményekre terjedt ki s csak fokozatosan lettek egyéniségekre is alkalmazva. A tizévesek vonultak fel első sörban, azután minden új tizedet hozzávettek, a negyedszázadosok, és félszázadosokig. Kezdetben valóban csak is a

valódi érdem jött tekintetbe, de végre odafajult, hogy a legjelentéktelenebb foglalkozás is megkivánta belőle kivenni a maga részét. Mert manapság már nem ritkaságok az oly jubileumok is, ha valaki egy hivatalaszobában tiz évet tölt az íróasztala mellett, vagy az ezredik bakancsot liferálja a honvédminisztériumnak. A század első felében, írók, művészekkel szemben csak a bankettezések járták, ritkább esetekben pedig a kocsilovak kifogása. Ma már a bankettezések olyan kolloráriumi a legnevetesebb jubileumoknak is, mint a testnek az azt követő árnyék.

Hogy valamely szellemi nagyság mikor kezdte a pályáját, honnan lehet datálni megjubilálása időpontját? Ezzel még ma sem sokat törődik a nagyközönség. — Vagy az illetőknek maguknak kell az adatokat hozzá szolgáltatni, vagy a Lekszikonokból kiböngészni. — Az 1873-ki Liszt-jubileum eszméjét és időpontját legelőször a Pesti Napló és a Zenézet lapok együttesen hozták felszínre a sajtóban, mely aztán a társadalom, irodalom, s művészet körében hamar tüzet fogott s mind nagyobb arányokat öltött, míg végre egy olyan nagy horderejű jubileummá nőtte ki magát, amely méltó fényt árasztott úgy a nemzetre, mind magára a jubilánsra. — A nagy arányu mozgalom két főfókusból indult ki: a Rózsavölgyi-firma képviselete (főleg Dunkl Nep. János) és az írók és művészek társasága köréből. A sajtó összes közegei, természetesen egyhangulag csatlakoztak hozzá s terjesztették az eszmét a nemzet minden rétegében. A Rózsavölgyi firmának első sorban sikerült Dr. Hajnald Lajos kalocsai érseket megnyerni s őt kérni fel a mozgalom élére állani, aki mint anélkül is intim barátja Lisztnek, a fölkerésnek a legkészségesebben

engedett. Az érsek elnöklete alatt főurak, írók és művészek egyesültek, s fölhívást intéztek a magyar közönséghez az eszme felkarolására. — A fölhívást a kalocsai érsek, gr. Széchenyi Imre, gr. Festetics Pál, Mihalovics Ödön, b. Augusz Antal, Erkel Ferenc, gr. Karácsonyi Guidó, gr. Apponyi Albert, Richter János, Huszár Imre (orsz. képviselő) s a Rózsavölgyi firma vezetője, Dunkl Nep. János irták alá. — Ez után hozzájuk csatlakozott az írók s művészek társaságának kiküldött bizottsága, Náday Ferenc, Odry Lehel, a daláregyesület vezérifiai, mint Királyi Pál, Bartay Ede, Reményi Ede, Ábrányi Kornél s még mások számosan. — Az érsek aztán általános értekezletre hívta egybe a jelentkezett tagokat, az ünneprendező bizottság megalakítására s a további teendők meghatározása céljából. Résztvettek ez értekezleten a leghangzatosabb nevek, vezérelnőknek egyhangu lelkesedéssel megválasztották a kalocsai érseket, a bizottság jegyzőjeül pedig Ábrányi Kornélt. A bizottság első határozata volt a jubileum idejét meghatározni, mely nov. első felére lett kitűzve, továbbá ünnepélyes meghívó levelet intézni a jubilánshoz, a bizottság nevében, hogy az ünnepségre megjelenni sziveskedjék. Elhatározott az ő Krisztus oratóriumának első bemutatása ez alkalommal Richter J. vezénylete mellett.

A jubiláns a meghívóra, a következő levélben válaszolt, azt a bizottság jegyzőjéhez címezve:

Kedves vitézlő bartátom!

„Önnek levele, melyhez csatolva volt a felette érdekes meghívó okmány is eszembe juttatta azt a szálló ígét, mely szerint a nagy öröm rendesen félelmet

kelt bennünk. Ennek dacára épen nem akarok a poltronok közé sorakozni, sőt inkább leküzdve a félelem érzését, teljesen érdemessé óhajtom magamat tenni az én meleg rokonszenvü s kitartó hazámfiaimmal szemben, akik nekem ezt a nagy lelki örömet megszerezni törekednek.

Mint a jubileumrendező bizottság jegyzőjét, felkérem önt legmélyebb köszönetemet nyilvánítani a legtiszteletreméltóbb érsek és biboros bizottsági elnöknek Dr. Hajnald Lajos kalocsai érseknek s a rendező bizottság összes tagjainak.

Schubert lipcsei kiadóm legközelebb el fogja önnek küldeni Krisztus oratóriumom vezérkönyvét és zongora-kivonatát, valamint a kért biografikus adatokat is. Innen Rómába utazom s nov. 1-én Pesten leszek.

Őszinte baráti s üdvös közreműködési érzülettel

Hive

Liszt Ferenc.

Weimar, 1873. okt. hó.

*

A jubiláns levele közöltetvén a bizottsággal, mely azt örvendetes tudomásul vette s biztosítást nyervén a megérkezés idejéről: az egész vonalon megindította az akciót. Albizottságokra osztotta magát, s külön művészeti, rendezési s levelezési szakosztályt rendezett be, s az írók és művészek társaságának külön működési tért engedett. — Indítványoztatván közadakozás utján egy nagy értékű tiszta vert arany-

ból készült babérkoszoru átnyujtása, e célra külön felhívások küldettek szét az ország minden részébe, mely megfelelő eredménnyel végződött; külön arany, ezüst és bronz emlékérmek is lettek megrendelve. Mozgósítva lett az egész fővárosi zenevilág, minden műintézet, ének és zeneegylet az oratóriumban való résztvevésre, a filharmoniai társulattal az élén. A világ összes művészei, műintézetei, zenekiadói s ismert műpártolóihoz, külön felhívó megkereső levelek intézettek a jubileumban való részvétel céljából. — A főváros hatósága a legmelegebben s áldozatkészen karolta fel az ünnepséget s a bejelentendő külföldi, valamint a külföldön élő magyar művészek elszállásolási s ellátási költségeit magára vállalta. Királyi Pál indítványára a városi közgyűlés elhatározta egy 10 ezer forintos Liszt-stipendium alapítását, oly célból, hogy annak évi kamataiban évenként három érdemes zenészeti tehetség részesüljön 200—200 forinttal, kiket a jubiláns éltelosszáig maga jelöljön ki, halála után pedig a felállítandó orsz. zeneakad. igazgatósága. — A jubileum programjába fölvetetett nagy fáklyászene tartása a helyi katonai zenekarok és dalegyletek közreműködése mellett, diszbankét, diszközgyűlés s a kitüntetéseknek még számtalan megnyilatkozása. — Mindennemű zenészeti szükséglet beszerzésével s a zenészeti erők szervezése és szerződésével a Rózsavölgyi-firma, a sajtó folytonos értesítésével és az arany babérkoszoru gyűjtésnek az ivkezelésével pedig az írói társaság lett megbízva Odry Lehel mint pénztárossal az élén. A külföldi művészek s műintézetekkel való levelezést a nagy bizottság titkári hivatala végezte, míg az érmek kiállításáról s a legmagasabb körök és kormányi dignitáriusokkal való érintkezést maga az érsekelnök vállalta magára.

Temérdek érdekesnél érdekesebb okmánytár halmozódott így össze, mely mint a 19-ik század legmomentuzusabb magyar jubileumának a bizonyítéka az ünnepség bevégezése után a kalocsai érsek levéltárába, utóbb pedig az orsz. magy. kir. zeneakadémia könyv- és levéltárába lett elhelyezve, hol manapság is őriztetik.

*

Mikor a jubiláns megérkezése napjáról értesítette a bizottságot, az négy tagu fogadó küldöttséget menesztett elébe az Érsekujvári állomásig, melynek tagjai voltak: Ábrányi K., Dunkl Nep. János, Huszár Imre (orsz. képviselő) és Reményi Ede. — Pár nap multával aztán megjelent a jubiláns a nagy bizottság plénum-ülésében, hol Haynald érsek elnök üdvözölte fenkölt szavakkal s személyesen mondott köszönetet a rendkívül megtisztelő kitüntetésért. — A legtekintélyesebb külföldi lapok elküldték tudósítóit a jubileumra s a legkiválóbb zenekritikusok, írók és művészek, kiadók, műintézeti képviselők vettek abban részt, nem is számítva a haza minden részéből egybesereglett küldöttségek és magánosok tetemes kontingensét. — Az ünnepség három napig tartott: a Krisztus-oratórium előadásával kezdődött a vigadó nagytermében, Richter vezénylete mellett; a fényes jubileumi diszgyűlés folytatta, melyen Királyi Pál nyújtotta át neki a városi alapító diszokmányt, az arany babérkoszorut és az arany emlékérmét.

A jubiláns az arany babérkoszorut a következő köszönő szavakkal fogadta:

„A legmélyebb hálaérzettel fogadom ez arany babérkoszorut, mint dicső jelképét a magyar haza ama

kiváló jó indulatának, melyet egyik fia igénytelen tehetősége iránt tanusít. Hálámat méltóan viszonzandó, legkedvesebb s legfokozottabb kötelességemnek ismerendem, eddigi csekély érdemeimet lehetőleg fokozni.

Az ég kegyét kérem, hogy segéljen meg e céloom elérhetésében, mely lelkemnek legfőbb vágyódása.

S hogy e babérkoszoru hazánk egyetemes művészetére vesse áldásos sugarait, engedjék meg mélyen t. uraim, hogy azt a magyar nemzeti muzeumban a haza oltárára letehessem, hogy ott az utánam következő s nálamnál sokkal érdemesebb művészeknek is örökké fennen hirdethesse, hogy a magyar haza minő nemes nagylelkűséget tanusított mindazok irányában, akik hiven s legbensőbb odaadással szolgálni érdekeit, mindenkor legszentebb kötelességüknek ismerik.

Fogadják ismételten legmélyebb hálám legőszintébb kifejezését“.

Azután következett a 3—400 teritékes díszbankét és a záró fáklyás szerená. Mondani is felesleges, hogy mindez alkalmakkor az egész főváros élitje, értelmisége és minden rétegü társadalmi osztályai a zsúfolásig vettek részt az ünnepségekben. Liszt azzal viszonzta az iránta ez alkalmal nyilvánult nemzeti kitüntetéset, hogy nemcsak meleg hálás köszönetet tett közzé az összes lapokban, hanem a jubileuma alkalmával nyert összes kitüntető értékes adományokat — az arany koronával, éremmel együtt, — emlékül odaajándékozta a nemzeti muzeumnak; azonkívül pedig későbbben még a következő drágaságokat is letéteményezte ottan u. m.: azt a nagyritkaságu malachit-vázát, melyet a muszka cártól kapott ajándékba (értékét 30 ezer forint kép-

viseli) s azt az ezer aranyos karnagyi pálcát, melyet a Bukarest-i és Jassy-i román nőbizottság nyújtott neki át emlékül még a 40-es évtizedben.

Az emlékérmekből a rendező bizottság egyet aranyból készítetett a jubiláns részére, 60-at pedig ezüsből a főtényező egyéniségek, a m. a muzeum, a főváros, a m. kormány s több kulturintézet számára. Ez emlékérmek egyik oldalán Liszt arcképe látható oly felirattal: Liszt Ferenc ötvenéves művészi működésének emlékére 1873. A másik oldalon Vörösmarty ódájából e sorok olvashatók:

Zengj nekünk dalt, hogy mély sirjaikban
Őseink is megmozduljanak,
És az unokába halhatatlan
Lelkeikkel visszaszálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára,
Szégyent, átkot áruló fiára!

A jubileum lezajlása után, melyre megjelentek a meghívott külföldi művészeti nagyságok, zeneegyletek, operaházak, konzervatóriumok, kiadói firmák képviselői majdnem teljes számban, a jubiláns a következő évnek majdnem egész tavasza végeig maradt a fővárosban s számos önálló hangversenyt rendezett többféle hazafias és kulturális célok javára.

*

Igy végződött a 19-ik század e nevezetes művészeti mozzanata, mely csak újabb fényt vetett a magyar névre, mely magának tartotta fen a század egyik legnagyobb géniu-

szának — mint honfitársnak — méltó megünnepeltetését, a kit bár az egész világ a magáénak vallhatott, de aki szellemének és fejedelmi bőkezűségének javarészét élte utolsó évtizedében — egészen haláláig — még is csak hazája érdekében értékesítette.

XXX.

Egy magyar operai válság.

A század második felében (1873), a nemzeti színház magyar operája majdnem negyven éves sikerdús működése után, közeljárt ahhoz, hogy abból a legrövidebb uton kido-battassék, régi nimbusától megfosztassék és a zselléreskedés sorsára jusson. — Ez évben — amint már megjegyeztem — pogányul álltak a nemzeti színház kettős szakának: dráma és operának az ügyei. A b. Orczy Bódog áldástalan uralkodása a végét járta, de még nem roskadt össze egészen, mert hatalmas támogatói voltak a legfelsőbb kormánykörökben, akik ha belátták is tarthatatlanságát: még sem akarták a lába alul egyszerre kirántani a gyékényt. A bajok orvoslása céljából tehát egybehívta a második színházi ankétet, melynek feladata leendett a két műág között oly elintézést hozni létre, mely a tervezett önálló új operaház felépülteig is szétválasztva működtethesse a két műágot, hogy ne legyen oka egyiknek sem panaszkodni a másikra, hogy miatta szenved s egyik a másiknak kiveszi a kenyeret a szájából.

Az ankét tagjainak a névsora úgy lett egybeállítva, hogy abban túlnyomó többsége legyen a dráma ama tekintélyes szószólóinak, akik minden áron ki akarták akolbolítani

a nemzeti színházból azt az operát, mely b. Orczy alatt valóban sulyos elmerítő követ akasztott a magyar színművészet nyakába. Gróf Széchenyi Imre (a későbbi berlini nagy követ) volt az ankét elnöke, b. Podmaniczky Frigyes (a későbbi számos éven át működött s általánosan tisztelt és szeretett intendáns) az alelnöke és Vadnay Károly a jegyzője. Az elnökség — természetesen felsőbb helyről utólagos jóváhagyás biztosítása mellett, — azt az indítványt vetette föl, hogy az opera be sem várva az operaház felépülését, mindenes-tül költözzék ki a nemzeti színházból s további rendes 3—4 előadását tartsa az akkori részvénytársulat alapján állott gypaju-utcai német színházban, a miért aztán az állam annak megfelelő kárpótlást nyújtana. — Az egész terv ugy financiális, mint mehanikai tekintetben már készen volt s a német színházat kezelő konzorciummal is meg volt már az egyezés a magyar belügyminiszterium beleegyezésével, aki csak az ankét erre vonatkozó ajánló határozatára várt, hogy ez a halvaszületett eszme megvalósuljon.

Nemcsak az opera összes tagjai, Erkel Ferencsel és Richter Jánossal az élükön, hanem az egész fővárosi zenevilág is fel lett háborodva e tisztán kidobó merénylettel szemben s kimerítő tiltakozó memorandummal járultak az ankét elé, mely azonban leszavazta azt több tagjának erélyes felszólalása dacára. A színészvilág a háttérben ütötte a vasat s közvetlenebb összeköttetésénél fogva a sajtóval, hatályos segédcsapatot nyújtott az ankétnak. A német színház részvénytársasága sem maradt tétlenül s az is erősen fűtötte az érdekközösség mozdonyát. A kisebbségben maradt ellenzék csak ugy volt képes néhány napig feltartóztatni a véghatározatot, hogy szakértő bizottság kiküldését kérte a helyiség

aiapos s részletes megvizsgálására s annak folytán jelentés-tételre. A kiküldött bizottság tagjai voltak: b. Podmaniczky elnöklete alatt: Ábrányi Kornél, Erkel Ferenc, Kőszeghy Károly és Richter János. Én részemről soha el nem felejtetem e szakértői vizsgálatot. Egy egész napba került, amíg a német tűzfészek (utoljára is az lett a vége, mert 1887-ben porig leégett) minden zege-zugát, a láb- és nyaktörő pincehelyiségektől kezdve a zsinórpadrásig fel és körüljártuk. Tisztelettel jelentettük aztán a művészeti szakbizottságnak báró Podmaniczky elnöklete alatt, hogy nemhogy a nemzeti színház fényes multu operájához, de még egy vidéki jobbra-
való szintársulathoz sem volna méltó a helyiség operák tartására, kiemelvén különösen a tűzrendészeti szempontokat, veszedelmeket. — Nem használt semmit. Leszavaztak bennünket mindenféle mesterséges álokoskodások s ígéretek alapján. — Az elnök báró már ki akarta mondani a plénum elé terjesztendő határozatot: mikor Erkel Ferenc, mint egy méltóságában megsértett büszke oroszlány, fölemelkedett helyéből, s szokott temperamentumából kikelve, nemcsak az egész opera, de az egész magyar művészet nevében is kijelentette ünnepélyesen, hogy ha az elnök a határozatot ki-mondja, ő abban a pillanatban megszűnt összes érdektársai-val együtt a nemzeti színház tagja lenni s nincs az a hatalom a földön, mely az opera egyetlen tagját is visszavigye a nemzeti színházba, amelynek érdekét majdnem negyven évig hiven szolgálta.

*

A fiziologusok szerint van rá eset, hogy nagy lelki emóciók behatása alatt, a némák egyszerre visszanyerik be-

szelő képességüket. Hát Erkel Ferencsel is szemben ekkor az a természeti csoda történt, a ki tudvalevőleg egész életében inkább kész volt dühös tigris ellen tollkással védekezni, mint a legrövidebb dikciót is könyv nélkül elmondani. Az egész bizottság megdöbbenve s bámulattól eltelten hallgatta azt az elementáris erővel kitört szónoklatot, melyet ez alkalommal úgy saját, mint a magyar művészet nimbusa s becsülete védelmére, megóvására mondott, latba vetvén közel negyven éves működésének minden súlyát, tekintélyét.

A szűkebb bizottság elnöke maga is meglepetve a hatástól, melyet a magyar opera megteremtője felidézett, nem mondott ki erre határozatot, hanem referálta az incidenst s a szakértők jelentését az ankét plenumának, mely aztán látván a felkavart hullámokat s azt a nagy bonyodalmat, mely a tervezet erőszakolása a nemzeti színházra hozna: azt egészen elejtette s levette napirendjéről. — Így mentette meg akkor a magyar opera megteremtője hazafias érzésének felbuzdulásával s határozott ellenzékeskedésével annak érdekét és méltóságát. — A sajtónak is az a része, mely kezdetben a kiakolbolítási tervezet mellett tört lándzsát erre a nemvárt incidensre sarkon fordult s az emlékirat aláíróinak a pártjára kelt, a kik között ott volt az egész operai személyzet minden működő, felügyelő s dolgozó képviselője. Minden megmaradt a réginél s a két műág azután még majdnem tíz évig élt együtt közös háztartásban, melyből azonban nem hiányoztak gyakran az egymás elleni torzsalkodások, melyeket csak az utóbb intendánssá kinevezett b. Podmaniczky Frigyes bölcs, lovagias, méltányos s finom igazgatása tudott kellő egyensúlyban tartani.

Több mint félszázad óta élek a hazai zeneművészet for-
gatagában s be is vagyok meglehetősen avatva annak sok-
féle rejtett mélységü titkaiba: de azt soha sem tudtam tisz-
tára felderíteni, hogy ennek az életképtelen német-magyar
színház összeházasítási tervzetnek voltaképen hol gyökeredz-
tek földalatti érdekszálai? Mert a legegyszerűbb honpolgár-
nak is be kellett látnia annak ugy pénzügyi, mint dologi s
művészeti abszurditását. — S mégis csak azok nem látták
vagy nem akarták belátni, a kik leginkább kardoskodtak mel-
lette s akik a legmagasabb értelmiség világához tartoztak. —
Hajlandó vagyok e történelmi munka ítélőszéke előtt annak
a nézetnek adni kifejezést, hogy e tünet a tulhajtott irodalmi,
szinművészeti s társadalmi zelőzítésnek volt a kifolyása,
mely az opera ellen szított sokféle személyi s egyéb mellékes
ethikai indokokra vezethető vissza.

De másrészt a német színház részvénytársaság dividen-
dás tagjai is megmozdithattak minden követ, hogy financiai-
lis érdeküknek minél kövérebb kielégítést szerezzenek. —
A magyar zenészeti aspirációknak mindenestre meg volt a
terv végleges elejtése által az az elégtétele, hogy erős szoli-
daritásáról tehetett tanuságot ugy fel-, mint lefelé, melyet
már az időben könnyen s indokolatlanul megbolygatni nem
lehetett. Másrészt pedig sietteté, előrehajtólag befolyásolta
az intéző köröket, az önálló operaház mielőbbi felállítására,
hogy vége szakadjon a két műág közötti örökös surlódások-
nak. Ennek a második ankettirozásnak nem is lett aztán
egyéb kézzelfogható eredménye, mint az Orczy-kormány
megbuktatása s szabadabb fellélegzése a magyar zenészeti
igényeknek. Nagy vivmálynak volt ez nevezhető akkor,
mikor hasonló merényletek merülhettek fel.

Erkel Ferenc és Richter János karnagyok — kik az élén álltak e mozgalomnak, — mindenesetre hálás érdemlapot vivtak ki maguknak a magyar műörténelem lapjain.

XXXI.

Az orsz. m. k. zeneakadémia életbeléptetése.

Ez a műintézet, mely mai állásában a hazai zeneéletnek legtekintélyesebb, legbefolyásosabb állami intézete, művészeti fókusa, 1875-ben lépett életbe még boldogult Tréfort Ágoston akkori közoktatási miniszter alatt, miután a felállítására vonatkozott parlamenti határozat alapján, Zichy Antal indítványára, nem az előzőleg kontemplált belügyi, hanem a közoktatásügyi miniszterium reszortjába tétetett át. Nem volt a 19-ik századnak Magyarországon kulturintézete, melynek életbeléptetése több szellemi harc, több nehézség s ellenáramlat leküzdése után válhatott lehetségessé, mint ép ez intézeté, mely ez évben van hivatva megülni alapításának negyedszázados jubileumát.

Midőn e munkában, mely arra szolgál, hogy a magyar s a hazai zeneügyek fejlődésének százados képét adja, ez intézményt ismertetem: nem tehetem ezt anélkül, hogy a teljes tárgyilagosság vértjét ne öltsem magamra s úgy keletkezésének legfontosabb mozzanataira, mint további fejlődésére is ki ne terjeszkedjem egészen a mai napig. Több indokom van erre. Először: mert én is egyike voltam, aki tollal, szóval és befolyással mellette harcoltam, ott álltam bölcsőjénél, résztvettem első szervezkedési munkájában s ismertem minden részletében azt a sok nehézséget, melyen magát keresz-

tül kellett törnie. S másodsor: mert egy negyedszázad leforgása után, immár én is ráléphetek az elfogulatlanság talajára, amelyről e műintézet multját, időszakos fejlődését s mai álláspontját megítélni, mérlegelni kell.

*

Egy orsz. zeneakadémia felállításának az eszméje és szüksége már a Zenészet lapok egyik 60-as évtizedi számában felmerült; de akkor, mint sok más üdvös indítvány, hamar elhangzott a pusztában. Életerős lökést adott az eszmének Csengery Antal, az első színházi nagy ankét utolsó plénum ülésében, (1869-ben) mire Bartay Ede állt az iniciativa élére s az általa beterjesztett tervezetet fogadta el az országgyűlés Deák Ferenc pártoló felszólalására. A közoktatási minisztériumhoz való átutalás azt eredményezte, hogy tényleges életbeléptetése még két évig húzódott, miután e két év alatt minden irányu aknákat robbantottak fel ellenében ugy a sajtóban, mint a két már akkor működött műintézet, u. m. a pest-budai zenede és a sziniképezde körében. Az irányadó magasabb körök azzal hozták kapcsolatba, hogy Lisztnek magyarországi időzése tartalmára megfelelő címet és állást szervezzenek, mint az akadémia elnökének. Az említett intézetek pedig azzal érveltek a miniszter előtt, hogy ők teljesen megfelelvén a kitűzött célnak: felesleges az országot új költségbe verni. De azért a megszavazás után Hajnald Lajos kalocsai érsek elnöklete alatt mégis szaktanácskozmány lett egybehiva, hogy a Bartay-féle elaborátum alapján részletes programot dolgozzon ki. Résztvett ebben Liszttel egyetemben minden

érdekelt fél s a fővárosi művészek színe-java. — Az operátum elkészült, de aztán ad acta tétetett s mindaddig szünetelt, míg egy második ankét nem vette a kezébe, gr. Festetics Leó, a sziniképezde igazgatója elnöklete alatt, kinek az volt a terve, hogy az ő sziniképezdjével hozassék szerves összefüggésbe. A második ankét után már a pályázatok is ki lettek hirdetve a tanári állomások betöltésére és az oktatási szakok megállapítására, de azért nem történt semmi. A miniszter úgy gondolta legjobban kitérni a személyi s egyéb kényes dolgok elől, hogy hagyta elaludni az egészet. Mindez még 1873-ban történt, míg végre Simonffy Kálmán orsz. képviselő s az eszme egyik erélyes előrehajtója, meginterpellálta a minisztert az ügy mibenlétére nézve. Ez aztán hatott s végre 1875-ben életbe is lett léptetve, de mind a két ankét-munkálatnak a félretételével oly alapon, mely teljesen eltért az addigi tervezetektől. Bartay teljesen mellőztetett. Liszt lett elnökül kinevezve. Az egész új intézet programja aztán az ő javaslata szerint csak a tudományos zenei tantárgyak s egyedül a legmagasabb zongoraművészet oktatására szorítkozott, melynek vezetésére ő maga vállalkozott. Rendes tanárokkul Erkel Ferenc (egyszersmind igazgató) s Volkman Róbert (ki nem bírta a magyar nyelvet) rendkívüli tanárul s egyszersmind titkáru Ábrányi K., későbbben pedig segédtanárul Nikolics Sándor lett kinevezve.

Az akadémia ideiglenes helyiségeül Liszt haltéri lakása s ugyanazon épület második emeleti lokalitásai lettek berendezve, melyekhez a titkári lakás, iroda, könyvtár is csatoltott. Az ünnepélyes megnyitás, melyen Tréfort miniszter is megjelent több notabilitással együtt, 1875. november

14-én történt. Az elnök nem jelenhetett meg s csak a következő február havában foglalta el állomását.

El lehet képzelni, mennyi dologi és szervezkedési nehézséget kellett legyőzni úgy az igazgatónak, mint a titkárnak, míg a gépezet a legkorlátoltabb keretben megindulhatott. Minden tudományos tárgyat elő kellett adni: összhangzattant, hangszerelést, ellenpontozatot, zenetörténelmet, esztétikát s hozzá még különösen a magyar zene sajátosságait is, még pedig fi- és nőtanítványoknak külön-külön osztályokban. A magas zongorakiművelést Erkel eszközölte kollektíve. Az akadémiai kurzust négy évre írta elő a minisztérium, de sem megfelelő tankönyvekkel, sem dologi s adminisztratív formulákkal, rubrikázott utasításokkal, tan- és órarendet nem bocsátott rendelkezésre. Mindezt a semmiből kellett megteremteni. — Négy évig tartott ez az állapot, mikor az akadémia új helyiségbe költözött az Andrásy-uti épületbe, 1879. őszén, hol manapság is működik, mely három emeletre oszló lokalitásaival (Liszt elnök, a titkár lakását, az irodát, az orgonás disztermet is beleértve) egészen az intézet céljaira lett berendezve. — Ekkor vette kezdetét az intézet működési terének a kibővítése új tanszakok és tanári székek életbeléptetésével. Az akadémiai elnök huzamos távollétét pótolandó, Végh János, a szélesen ismert nagy műveltségű, kiváló zeneszerző (jelenleg kuriai bíró) alelnökké lett kinevezve. A fokozatos kibővítés aztán időszakosan mind nagyobb keretet nyert.

A 80-as évek elején a közokt. minisztérium indítva érezvén magát az akadémia érdekében még fellendítőbb lépéseket tenni: zeneakadémiai felügyelő bizottságot nevezett ki Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök elnökle

alatt, melynek feladatául lett tűzve, az intézetnek úgy pénzügyi, mint dologi s mehanikai vezetését folytonos evidenciában tartani, új tantárgyak s tanári székek felállítására felterjesztéseket tenni, szóval: magát a miniszterium mindenemű intencióját képviselni. — E felügyelő bizottságnak oly kiváló tagjai voltak, mint Végh János alelnök mellett: gr. Apponyi Albert, Mihalovich Ödön, Wahrman Mór stb. — Az új reformintézkedések nagy fellendülést adtak az akadémia fejlődésének a 80-as évtized első felében. — Új alapszabályok, új tanszékek, új erők léptek akcióba, kivált Volkmann Róbert halála után. A tanárkodással addig egybekötött titkári hivatal is külön lett választva s az igazgatói teendők is ez elv alapján tetemesen megapasztva, míg végre — már Liszt halála után — (1886-ban) igazgatói változás is állott be a 80-as évek vége felé. Mihalovich Ödön lett Erkel helyébe kinevezve, aki aztán félszázados jubileuma után szintén végleg megvált az intézettől s nyugdíjaztatott. Ő Felsége a király úgy akadémiai, mint operai teljes fizetését saját magánpénztárából élte fogytáig biztosította. Őt már korábban megelőzték eltávozásukkal azok, akik első alapvetői s szervezői voltak ez immár negyedszázados életű intézetnek.

*

Az új igazgató, aki ma is vezetője és előrehajtó szellemét képezi az intézetnek, mihelyt elfoglalta működési állását: teljes erővel látott hozzá azt oly magas művészeti színvonalra emelni, hogy méltó legyen arra a nimbus és tekintélyre, melyet manapság már elfoglal. — Alatta a szó szoros értelmében arra nőtte ki magát az intézet, aminőnek eredeti-

leg kontempláltatott. Manapság ott már minden elméleti tudományos s gyakorlati zeneoktatásnak párhuzamos, sőt többszörös tanári széke van. Minden hangszer, kezdettől a legmagasabb kiművelésig be van vezetve s a növendékek a zeneszerzés minden irányu s fokú alapos oktatásában kiművelhetik magukat, kiknek létszáma egy negyedszázad alatt majdnem tizszeresre emelkedett. Mert a megnyitás első évfolyamában nem volt több hallgatója 70-nél. Ma pedig közel jár a 700-hoz.

Ha tehát a mai orsz. zeneakadémia minden évben jelesnél jelesebb s minden szakban kitünő művészi erőket képes szárnyrabocsátani: ez csak a dolog természetében fekszik, mert annyi szellemi és kompetens erő halmozódott ott össze évek hosszú során át, hogy az ily eredmény nem maradhatott el. — De ha a történelmi tárgyilagosságnak eleget akarunk tenni, azt is konstatálnunk kell, hogy az orsz. zeneakadémia a háttéri öt évnek a lefolyása alatt is, tekintve a fentjelzett kezdeményezés sokoldalú nehézségeit, a csekély számu s nagyon is túlterhelt tanári kart, valamint azt a korlátolt tért, amelyen mozognia kellett: aránylag mégis oly eredményeket volt képes felmutatni, melyek a sok harc tüzeből kikerült intézet életrevalóságát már akkor is igazolták. Ez időszakban számos oly zongoraművész és zeneszerző került ki az intézet kötelékéből, akik onnan léptek a nyilvánosság terére s oly állásokat foglaltak el, hol manapság is diszes képviselői, erős támaszai ugy az általános hazai, mint a magyar zenének. Ilyenek mint szélesen ismert nevűek: — hogy csak a legjelesebbeket említsen fel, — Aggházy Károly, Bátor Izidor, a korán elhalt Elbert Imre, Farkas Ödön, Gaál Ferenc, Gaál Anna, Hegyi Béla, Juhász

Aladár, Kelen Ida, Késmárky Árpád, Kuliffay Izabella, Major Gyula, Mannheimer Gy. Nosedá Károly, Orbán Árpád, Szabados Károly és Béla, Steiger Lajos, Szendy Árpád, Thomán István stb. A 19-ik század 2-ik felében a zeneakadémia immár negyedszázados működési életét, mint a föld legfontosabb átalakusát, három korszakra lehet osztani. Az elsőt: (1875-től 1880-ig) a nehézségekkel küzdő, korlátolt területű s a lassabb fejlődés korának lehet mondani. Olyan szabad liceum-féle alapon állott, melyből több jutott az önkéntes lelkesedésből, mint a normatívumok szabályzatából. Sem Liszt, sem Erkel, sem Volkmann nem szivelte a zárt levegőt, mindenik a szabad természet ózonja után vágyódott. — A második: Liszt haláláig s Mihalovich Ödön igazgató kinevezéséig, a kibővítés, a megszigorított rendszerítés korának nevezhető, míg a harmadikat: Mihalovich Ö. igazgatói állása elfoglalásától a mai napig, a megszilárdult komoly munkas az átgondoltság korszakának a jelzője illeti meg.

*

A mi a magyar zene álláspontját illeti, annak leginkább kedvezett az első korszak, hol évenként mindenfajú önálló magyar szerszeménynek nyílt tere magát érvényesíteni úgy intézeti, mint nyilvános előadások alkalmával, Ezt Liszt egészen haláláig fentartotta, miről az ő matinéi s nyilvános hangversenyeinek a műsorai eléggé tanuskodtak. — Hogy később a viszonyok másként alakultak, az természetes magyarozatát találja az akadémia fokozatos fellendítési intenzivitásában, melyben az általános mellett a speciálisnak nagyon érthetően nem juthatott többé annyi tér, mint az első idő-

szakban. A kibővítés és rendszeresítés korszakában, az akadémiai szerves összefüggésbe hozatott a m. kir. operaház intendatúrája s igazgatóságával. De ez az összefüggés nem mindég termette meg az ő üdvös eredményeit, ami nem az akadémia, de az operai igazgatóság rovására esik, amely folytonos ellentétes nuzist tanusított az akadémiával szemben nemcsak, hanem önálló operai énekiskolát is szervezett, operai ösztöndíjakat alapított s minden kiválóbb hangot és tehetségét a maga számára igyekezett lefoglalni. Dacára az ily áldástalan ellenlábaskodásnak, az akadémia mégis oly kiváló énekművészi erőket szállított az operának, akik annak ugy a multban, mint a jelenben, általánosan elismert oszlopai. Minők a multban Hensler Helén, Schiff Etel s jelenleg Diósiné Handl Berta, Kaczér Margit, Semsey Mariska, Takács Mihály.

*

Mikor a zeneakadémia 1875-ben végre életbelépett s megkezdte működését, nem volt elég, hogy ezt sok évi harc s huzás-halasztás után megérhette, hanem még ugyanazon év dec. 9-én újabb keserü poharat kellett kiürítenie. Az történt ugyanis, hogy 1873-ban a magyar országgyűlés 35 ezer forintot szavazván meg reá, ebből csak 21 ezer frtot vehetett igénybe felállítási, berendezési s első évi működhetése céljaira, miután a sziniképezdének már több éven át élvezett 15 ezer forintját további céljaira is meghagyta. Az akadémiának évi budgetjét tehát 8300 frt többlettel kellett az 1876-ki budgetbe beilleszteni. De azt a pénzügyi bizottság törülte s így az akadémia további működését lehetet-

lenné tette; Trefort miniszter az országgyűlés plénumához appellálta az ügyet, de az is néhány szótöbbséggel a pénzügyi bizottság álláspontjára helyezkedett, főleg Zsedélyi Eduárd (a 70-es évek nagy „Sparmeistera“) beszédje s indokolására, amely akkor közfelháborodást okozott az egész sajtóban és közvéleményben. Nagy volt akkor a káröröm az akadémia ellenséges táborában, de nem sokáig élvezhették, mert király Ő Felsége, a királyi udvartartásnak művészeti célokra szánt alapjából rendelte kiutalni a szükségelt 8000 frt, hogy az akadémia 1876/7 évfolyamát is folytathassa. E királyi kegy és legmagasabb intenciónak aztán — amely Liszt Ferencet nevezte ki előzőleg az intézet elnökévé, — az a következtetése lett, hogy az országgyűlés az akadémia céljára szolgáló eredetileg megszavazott 29 ezer forintot az állandó rendszeresített évi budgetbe vette be, hogy többé hasonló ingadozó alagra ne legyen az élete fektetve. A későbbi folytonos kibővitések természetesen mind több költséget igényelvé, azok mindenkor simán lettek a mai napig elintézve.

*

Az az év, melyben az akadémia király Ő Felsége munificenciájából folytathatta csak megkezdett működését, egyszersmind mély gyászt is hozott reá. — 1876. március 28-án meghalt Deák Ferenc, a páratlan, örízetlen jellemű hazafi, akinek felszólaló ajánlatára szavazta meg a magyar parlament 1873. febr. 8-i ülésében az orsz. zeneakadémia életbeléptetését. Az ő nagy neve, az akadémia első igazgatójával, még nyelvfejlesztés tekintetében is történelmi összefüggésbe jutott, mert a magyar irodalomban már általánosan

használt karnagy szó neki köszönhette elterjedését. Mikor t. i. Erkel F. a Kölcsey-hymnuszt megzenésíté, azt Deák Ferencnek ajánlotta, aki köszönő levelet intézvén a szerzőhöz, abban legelőször használta a karnagy szó megszólítást. — Azóta mint a magyar műszó egyik legtalálóbja szerepel.

*

Amíg az akadémia a háttéri ideiglenes helyiségben működött, Liszt mint elnök minden évben nemcsak nagyérdéki zenészeti matinékat, hanem fényes társadalmi, irodalmi s művészeti estélyeket is rendezett lukullusi teritékekkel, jórészt az akkor Budapestet sűrűn látogatott külföldi írók s művészek tiszteletére. A legérdekesebbek közé tartoztak a Bodenstedt, Delibes, Ole Bull, Saint Sæens tiszteletére rendezettek. — Az Andrassy-uti helyiségben, hol fényes berendezésű lakása erre még inkább alkalmasnak kínálkozott, nem folytatta az ily magánjellegű estélyeket. Ott csak zenészeti matinékra szoritkozott. De azok aztán a szó valódi értelmében fényesek voltak a fővárosi elitvilág teljes részvéte mellett. Mindkettővel ő nemcsak az akadémia művészeti érdekét s nimbusát emelte, hanem a szellemi, társadalmi egybeforradást is kihatóan érvényesíteni, erkölcsi feladatának ismerte.

Az a körülbelül 20 év, amelyet Liszt hol hosszabb, hol rövidebb időközökben, részint mint magánember, részint mint az akadémia elnöke a magyar fővárosban töltött, alig megmérhető szellemi központot képezett mindig ugy művészetileg, mint társadalmilag. Mert az ő egyénisége és nevének a nimbusa, mindenkit vonzott magához s aki csak közelébe férhetett, társalgásának varázsát el nem feledheté. Az ő

szalonjában meg is fordult aztán nemcsak a főváros minden rangu és rendü képviselője, hanem a külföldi neves látogatók sem távozhattak tőlünk, hogy fel ne keressék — mikor itt időzött — a főváros legvonzóbb, legérdekesebb egyéniségét. Intim magánkörben azonban nem egyszer vallotta be, hogy gyakran feszélyezik, kivált az oly sűrű látogatások, melyek nem mindig harmonizáltak külömben is munkaszomjas és kontemplatív természetével. Az ily látogatásokat rendszeren a nagyság átkának nevezte. Máskülömben legboldogabbnak érezte magát, ha íróasztala mellett tölthette a nap és est legnagyobb részét, immenz levelezések, napló-feljegyzések, műjavítások s új szerzeményekbe való belemélyedés közepette. — Egy ízben — ma is elevenen emlékszem reá, — váratlanul Valeria főhercegnő — akkor még csak királyleány — lepte meg látogatásával, udvarhölgye s udvarmestere kíséretében. Nem volt rá elkészülve s a legmélyebb hódolattal mentegette magát. — A főhercegnő is ugyanezt tévé s mert — mint mondá — nem állhatott ellent hallhatni játékát a 19-ik század Orfeusának, arra kérte, boldogítsa hő vágya teljesítésével. — Vége lett a kölcsönös feszélyességnek. Bevezette a főhercegnőt az orgonás diszterembe, hol a zongorák is álltak, s aztán közel egy óráig játszott a királyleánynak oly elragadón s oly bűbájosan, amint a rendkívüli ihlet hozta magával. — A főhercegnő másnap sajátkezű névaláírásával ellátott drága keretü fényarcképét küldte meg neki emlékül. — Én bennem is, mint a jelenet véletlen tanujára, kitörülhetlen emléket hagyott maga után.

Ilyen állást foglalt el a fővárosban Liszt, mint az akadémia elnöke, tizenegy év leforgása alatt.

XXXII.

A szegedi hármás kulturális ünnepség.

A 19-ik század 70-es évtizede második felének lett feltartva (1876-ig), hogy a magyar alföld első metropolisa Szeged városa egyszerre három oly kulturális ünnepség megtartására vállalkozzék, minő nem fordult többé elő az egész lefolyt században, s mely egyszerre a magyar szellemvilág három főtényezőit vonta volna érdeksférájába: az irodalmat, a magyar zenét s a magyar műipart. Az irodalom a Dugonics-szobor leleplezése, a művészet tényezői s képviselői a negyedik orsz. dal- s zeneünnepély, a hazai ipar munkásai s fellendítői az országos iparkiállítás érdekében csoportosultak falai közé. Mind a három a legfényesebb eredménnyel folyt le, tanuságot tévén a magyar faj kulturképessége és érzékéről, s másrészt a hazafias szellemű város páratlan vendégszeretete és bőkezűségéről.

Mind a három ünnepségre szóló előkészületek már az előző 1875. évben vetették előre sugaraikat s minden irányban oly arányokat öltöttek, hogy azok kiható eredménye felől kételkedni nem lehetett. — A magas kormány, az irodalomirányító testületei s a művészet hangadó körei mind mozgósítva lettek, hogy ha üt az óra: készen találjon minden egyes részvevőt. A városi hatóság élén oly lelkes hazafiak vitték a főszerepet, mint Dáni Ferenc főispán és díszelnök, Pálffy Ferenc városi főpolgármester, Szabados János városi tanácsnok, Szögedi Endre a helyi dalárda vezérkar-nagya és a műbizottság elnöke, Meák Gyula a pénzügyi s

gazdasági bizottság elnöke stb., kikhez egész lélekkel csatlakozott a polgárság színe-java.

Mielőtt 1876-ban a teljes akció megindult volna az egész vonalon, meg kell emlékezni az előző s a hármas ünnepségi év első felének ama fontos kulturális mozzanatairól, melyek mintegy előkészítették a kilátásba helyezett eredményeket.

*

Szeged városa küldöttséget menesztett Horváth Mihály 1849-iki kultuszminiszter, volt csanádi püspök, a nagy történetíró s Szeged országgyűlési képviselője vezetése alatt Liszt Ferenchez, őt felkérendő, hogy az 1876. augusztus havában tartandó hármas ünnepséget tisztelje meg megjelenésével. A nagy mester igen szívélyesen fogadta a küldöttséget; s nemcsak megjelenését helyezte kilátásba az esetben, ha az ünnepségek nem esnek össze a beyreuthi Wagner-színház megnyitásával, hanem azt is, hogy az ünnepségek alatt játszani fog a Dugonics-szobor javára. E jóformán biztosra vett ígéret nagymérvű érdekeltséget keltett az egész vonalon. Azonban meg nem valósulhatott, mert a két ünnepség ideje csakugyan összeesett egymással.

1875-ben lépett a fővárosban kiható akcióba az írók és művészek társasága Szigligeti Ede és Jókai Mór elnöklete alatt s a kulturélet minden terén kezdeményező, alkotó s fellendítő tevékenységet fejtett ki.

Ez évben nyílt meg a magyar népszínház, nagymérvű lökést adva a magyar népszínműnek s egyéb művészeti aspirációknak.

A nemzeti zenede ez év végén ment keresztül azon

a tisztító tűzön, mely azt sok évi nem elégséges tevékenységéből kiragadva, új életre keltette s a hozzá méltó hivatás betöltésére képesítette, báró Prónay Gábor volt elnök és Mátray Gábor volt igazgató elhalálózása folytán gr. Zichy Gézát választotta elnöknek, Bartay Edét pedig igazgatónak, e kettős választással az egész zenevilág rég táplált óhajának feelve meg. Ettől fogva az intézet folytonos fokozással emelkedett, s az orsz. zeneakadémia mellett a legtekintélyesebb zeneintézetek színvonalára tette magát érdemessé.

A budai ének- és zeneakadémia, valamint a pesti zenekedvelők egylete a régi sokéremű karnagy Knahl Antal után, előbbi Zimay Lászlót volt szerencsés vezérkarnagyul megnyerni, utóbbi pedig Káldy Gyulát, kik mind a ketten ép ugy emeltyűi lettek a két intézetnek, mint erős bástyái a magyar művészetnek.

Engeszer Mátyás belvárosi egyházi karnagy és neje Marsch Katalin ez évben alakították meg a férfi s női vegyeskaru Liszt-egyletet, mely a mester személyes támogatása és egizise alatt fellendítőleg hatott ki a fővárosi s a magyar zeneéletre.

A nemzeti színház zilált anyagi és szellemi gordiusi csomója üdvös megoldást nyert abban, hogy b. Podmaniczky Frigyes lett intendánsul kinevezve, Szigligeti Ede drámai s Erkel Sándor operai igazgatása mellett, akit az eltávozott Richter János ajánlott, mint atyjának méltó utódját, kit orsz. zeneakad. igazgatói teendői jóformán elvontak a nemzeti színháztól.

Az évtized második fele első évében, letétegett alapköve az önálló magyar kir. operaháznak s a király Ő Felsége és az országgyűlés munificenciájával a dráma és opera anyagi

viszonyai rendezést nyertek. Mindjárt ez év március havában Wagner és Liszt együttesen rendeztek a vigadó nagy termében oly fényes zenekari hangversenyt a beyreuthi Wagner-színház javára, mely 10 ezer forint tiszta jövedelmet eredményezett. Bizonyoságot téve a magyar kultúra mellett, hogy a nagy nemzetközi műérdekeket is tudja méltányolni. Liszt ezután még egész sorát adta a jótékony s kulturális célú hangversenyeknek, melyek bőségszarujává váltak a hazai kulturának a művészet előnyére.

A vidéken lendületes mozgalmak keletkeztek az országos inség és árviz okozta csapások enyhítésére, melyek közt első sorban kitüntették magukat a magyar dalegyletek. A pécsi dalárda maga 500 frtot küldött a budai árvizkárosultak javára.

A pesti nemzeti dalkör új elnököt nyert Kammermayer Károly polgármester személyében s Huber Károly karnagy vezénylete alatt tíz évi nagysikerű fenállásnak jubileumi ünnepségét ülhette meg.

Az ungvári és váci dalegyletek azon fáradoztak, — habár nem sikerült fáradságuk, — hogy a békésiek példájára, felső-magyarországi részleges dalünnepélyeket rendezzenek. Buzgólkodásuknak eredménye s kihatósága meg volt a magyar dalművészet iránti érzék megizmosítására.

A Goll János által előzőleg Tánc címen kiadott folyóirat, Orpheus címen ez évben alakult át zeneműfolyóirattá s Felleghy Viktor Apolló-jával nagy elismerésre méltó versenytársakká váltak a hazai zeneirodalom érdekében. Felleghy Apollója megszűntével későbbben a Goll János Apolló-ja vette át a vezénylő jogart e téren, mely több évig nagy szolgálatokat tett a hazai zeneirodalomnak.

Később az ő Apollója karirodalomtárrá alakult át s mint ilyen manapság is sikeresen működven, egész tárházát teremtette meg a magyar férfi négyeseknek.

Simonffy Kálmán, a közkedveltségű magyar dalszerző, az orsz. zeneakadémia és az orsz. daláregyesület lelkes pártolója és az utóbbinak több éven át alelnöke is, ez évben tüzött ki évenkénti 20 drb aranyat az orsz. zeneakadémia ama hallgatói javára, akik a magyar zene előadása vagy szerzése terén leginkább kitüntetik magukat. Ez alapítványát azonban a 80-as évek elején beszüntette.

Ez évtized első fele végén egyik kiható mozzanatot képezte a Siposs Antal magánzeneakadémiájának az életbeléptetése, amely megelőzte az orsz. zeneakadémia felállítását. Siposs Antal, aki Lisztnek egyik legelső s legkedvesebb magyarországi tanítványa volt, ez intézete életbeléptetésével szélesmévű fellendítést adott a hazai zeneügynek. Több mint negyedszázados működése alatt egész legióját művelte ki a jelesnél jelesebb zongoraművészeknek s számos éven át a Liszt osztályának is ő szolgáltatta a legtehetségesebb tanítványokat. Máskülömben is mint az orsz. m. daláregyesület egyik megalapítója és sok éven át alelnöke, mint virtuóz és magyar zeneszerző, oly nevet vivott ki magának a magyar kultúra mezején, mely maradandó marad annak annálisában. — Később még tüzetesebben megrajzolom művészeti ténykedését.

*

Ily auspiciumok közt köszöntött be az 1876-ik év, mely Szeged városára annyi fényt és dicsőséget árasztott. De a tavasz beálltával közel jutott hozzá, hogy tervezett három-

szoros kulturális ünnepséget beállítsa s jobb időre halassza. A rakoncátlan magyar folyó a Tisza már akkor elnyeléssel fenyegette (amint hogy a gyászkatasztrófa 1879-ben az ország s az egész művelt világ mély fájdalmára be is következett). De emberfeletti megfeszített munkával végre mégis sikerült ezuttal megmenekülni a veszedelemtől.

A helyzet megtisztultával Szegeden hármasszerű ünnepségi rendező nagybizottság alakult. Ennek legfőbb feladata lett a hármasszerű bizottságot egymással közös harmoniába hozni, hogy egyik a másiknak ne álljon az útjába, hanem hogy egymást kölcsönösen támogassa. Ez a harmonia meg is teremtette aztán a nagyszerű eredményt. — Az országos iparkiállítást maga az akkori kereskedelmi miniszter b. Simonyi Lajos nyitotta meg, melyen jelen voltak az ipar, a termelő s a gazdaközönség legkiválóbb képviselői, kik gazdag s változatos kiállítási cikkekkel a vidéki orsz. kiállítás életképességét és nimbusát magas színvonalon mutatták be. A Dugonics-szobor leleplezésénél első sorban a magyar tudományos akadémia mellett, képviselve voltak az összes irodalmi s kulturális intézetek. E két hazafias ünnepség keretébe csak méltán beleillett a magyar dalegyesület nemzeti dal- s zene-ünnepélye, hogy a hangok világával is dicsőítse a magyar nevet. — Mindehez hozzájárult Szeged kimagasló hazafiúi áldozatkészsége és vendégszeretete, az ország minden részéből egybegyűlt vendégsereg, diszküldöttségek, irodalmi s művészeti képviselők, a magyar kormány delegáltjai a miniszter oldala mellett: s előttünk állhat az a mozgalmas kép, melyet a régi, minden ízében magyar Szeged városa nyújtott öt napon át. (Aug. 17—21-ig.)

A régi vár előtti sétaterén, a nagypiac közvetlen szom-

szédságában állt az óriási dimenzióju dalcsarnok, mely 4000 ülőhely, páholy s állóhelyekkel rendelkezett. A város úgy tervezte építését, hogy nyári színházul is szolgálhasson. Fölépítési költsége 11,000 frtba került, melyből 4500 frt esett az orsz. dalegyesület számlájára, míg a többit a város fedezte.

A hármas ünnepség aug. 17-én vette kezdetét, a dalárvilág bevonulásával, óriási közönség részvéte mellett. Másik s a következő napokon folytak le a nagy csarnokban: a dal s zeneünnep és dalverseny, mindenkor zsúfolt közönség részvéte mellett.

Aug. 19-én az összes dalegyletek ünnepélyes kivonulással vettek részt d. e. 10 órakor a Dugonics-szobor leleplezési ünnepségén, mely alkalommal E r k e l F. orsz. karnagy vezénylete alatt s az iparcsarnok orgonája kísérete mellett, az ő Kölcsey-hymnusát énekelték kezdetül. Utána Sz á s z Károly tartott a m. akadémia s az irodalmi társulatok nevében nagyszabásu fenkölt szónoklatot D u g o n i c s mint egyik irodalmi uttörőnk dicsőítése és méltatására. Az ünnepélyt a Szózat eléneklése fejezte be. Déli 1 órakor diszbankét s esti 7 órakor a dalcsarnokban diszhangverseny volt fővárosi művészek, művésznők s a nem versenyzett pécsi, szegedi dalárdák és a pesti nemzeti dalkör közreműködése mellett, melyhez Beregszászi Lajos a 19-ik század leghiresebb zongoragyárosa bocsátotta rendelkezésre az ő kiállítási két pompás zongoráját.

Aug. 20-án szintén reggel nyílt meg az orsz. iparkiállítás, melynél a pécsi dalárda szerepelt általános érdekeltég mellett. B. Simonyi Lajos kereskedelmi miniszter lendületes beszéddel nyitotta meg a kiállítást, megtekintvén a körülte

csoportosult notabilitásokkal annak minden részletét. Este 7 órakor nagy összeloadás zárta be a hármas ünnepséget, mely kimagaslóan áll a magyar kulturtörténetben.

Aug. 21-én az orsz. dalár-közgyűléssel ért véget az öt napos ünnepségek sora, melyen Dáni Ferenc főispán s diszelnök elnökölt, az orsz. daláregyesületet pedig, Királyi Pál elnök akadályozva lévén a megjelenésben, Bartay Ede alelnök képviselte. E zárközgyűlésen, percekig tartó éljenzés kísérte az elnöki jelentés ama passzusát, mely tudatta, hogy az ig. választmánynak sikerült az egyes. összes passziváit ki-egyenlíteni, melyek a pesti első orsz. ünnepély után maradtak reá s melyek több mint 20 ezer frtra rugtak. Kiemel-
vén, hogy az csak úgy volt lehetséges, mert az egyes. titkára és pénztárosa, (Ábrányi és Engeszer) tekintve a zilált anyagi helyzetet, úgy a multa, mint a jövőre lemondtak függőben maradt tiszteletdíjaikról, ami 3000 frtot tett ki.

Az ünnepségek lezajlása után 1876. szept. 14-én Pálffy Ferenc Szeged város most is élő polgármestere (tartsa meg isten életét még igen sokáig) és az ünnepségek rendező-bizottságainak az elnöke a következő levelet intézte az orsz. daláregyes. titkárához, (e sorok írójához) mely kellő fényt vet a város és lakosságának hazafias érzülete és buzgalmára, valamint az ott lefolyt hármas kulturális ünnepség kihatóságára :

„Midőn a városunkban lefolyt dalárünnepély helyi intéző bizottsága zárüléséről szóló eredeti jegyzőkönyvet alatt csatolva megküldeni szerencsém van: egyuttal jelzem, hogy a dalünnep 2328 frt 15 kr. tiszta jövedelme, Engeszer Mátyás orsz. egyes. pénztárnokhoz egyidejűleg elküldetett.

Ez alkalommal engedje meg t. titkár ur, hogy Szeged városa közönsége nevében, mély köszönetem és hálámat fejezzem ki az orsz. daláregyesületnek ama eredményteljes fáradozásaiért, melyeknek Szeged város közönsége tanuja volt, valamint ama ritka műélvezetekért, melyekben részesülhetni e város közönségének alkalmat nyújtott.

E város közönsége minden lehetőet elkövetett, hogy az ünnepélyt minél emlékezetesebbé tegye s ha mégis történtek volna fogvatkozások: azokért az egyesület szives elnézését kérem, melyek bizonyára be nem következnek, ha az idei tavasszal nem kell a város népének a megsemmisüléssel fenyegető árvizveszélylyel megküzdeni, mely a lakosságot csaknem a kimerülésig vette igénybe.

Szeged város történetében örök emlékezetűek maradnak a lefolyt dalünnepély napjai s igen kérem, hogy amiként mi kegyelettel őrizzük a szép és nagy napok emlékét, valamint igen t. titkár ur s az egyesület többi vezérférfiainak sikerteljes működését: épugy méltóztasanak Szeged városát testvéri szives jóindulatukban továbbra is megtartani.

S midőn végül a város közönsége nevében az egyesület elnökségének, t. titkár urnak, az orsz. egyesület mélyen tisztelt karnagya: Erkel Ferencnek s vele az egyesület vezérférfiai s az igazgató választmányinak hálás köszönetemet nyilvánítanom: hazafiui tisztelettel maradtam

Pálfy Ferenc
polgármester.

*

A polgármester e meleg soraiból is kitetszik, hogy Szeged városa, hármás kulturális ünnepe közt minő nagy súlyt fektetett azok művészeti részére. De az egyesületnek 32 évi fenállása óta mindig úgy volt ez, valahányszor az ő ünnepe összeesett más kulturális intézményekével. A dal hatalmával és mozgalmas külső jelenségeivel soha sem tudtak versenyre kelni, sőt még valami nagyobb érdekltséget sem maguk iránt felidézni a nagy közönséggel szemben. Így volt ez 1882-ben a hatodik orsz. dalünnepély alkalmával is Debrecenben, hol az orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlése esett össze a dalünnepélylyel. Debrecen városa nagy közönségét alig érdekelte, míg a dal és zene hatalma alatt 3—4 napig felvillanyozva érezte magát. De volt is rá oka, mert Debrecen az Alföld második nagy metropolisában tartott ünnepe az egyesületnek oly ritka fénynyel s szellemi és anyagi eredménnyel folyt le, hogy a magyar műtörténelem lapjai kevés hozzá hasonlót mutathat fel.

Szeged 1876-ban isten kegyelméből megszabadult ugyan az árviz-katasztrófájától: de az egész ország mégis tetemesen megsínylette úgy a Duna, mint a Tisza s mellékfolyóik rakoncátlanságait. A nyomor enyhítésére, társadalmi uton akkor is legtöbbet tett a dal és a zene, főleg az orsz. daláregy. tagegyletei. A főváros, s abban egy nagyszivű magyar világ-művész: Liszt Ferenc volt az első, aki követendő példát adott. A magyar kormány őt is felkérte, hogy adjon hangversenyt a hazai vízkárosultak javára. Tréfort közoktatási miniszter intézte hozzá a kormány nevében a felkérő levelet, mire a nagymester válaszlevelében a többek közt így szolt: „1838-ban Bécsbe érkezvén, első hangversenyei-

met ott hazám fővárosa vízkárosultjai javára adtam. Vigaszteljes öntudattá fog bennem válni, hogy most hasonló kötelesség teljesítésével zárom be túlhosszu virtuóz pályámat.“ — Pedig nem zárta be még akkor, mert még azontul is közünk időzése évei alatt, többször lépett a nyilvánosság elé, hogy sok-sok ezernyi összeget tegyen le hazája jótékonyági és kulturális oltárára. S mégis, mikor tíz évre rá (1886-ban) meghalt: a magyar haza nem tartotta méltónak mindent elkövetni, hogy hamvai magyar földben nyugodjanak. — A magyar parlamentben még halála után is akadtak, akik igyekeztek ráfogni, hogy nem volt jó hazafi, mert nem tudott magyar dikciókat tartani s mert a cigányoknak ajándékozta (soha senki által nem olvasott) hirhedt könyvében a magyar zenét. — Fentjelzett 1838-i bécsi hangversenyei 30 ezer, 1876-i egy hangversenye pedig 7000 frt tiszta jövedelmet eredményezett a vízkárosultak javára. Vajjon mennyit áldoztak azok, akik ráfogták, hogy a cigányoknak ajándékozta el a magyar zenét?!

XXXIII.

Erkel „Névtelen hősök“ operája.

A hazai zenészetű viszonyok fellendítésére s a magyar zenére nézve, aminő termékeny évtizednek mondható a 70-es évtized első fele s főleg az 1876-i év: az utána következett évek annál lanyhább és semmi nagyobb mérvű eseményeknek nem lettek a szinterei. Az 1877—78-i két év alig hozott valami kimagaslóbb alkotásokat vagy olyan mozzanatokot,

amelyek különösebb regisztrálásra érdemesek. Szórványos működések, elszigetelt művészeti ténykedések ezidőben is fordultak elő úgy a fővárosban, mint a vidéken: de bevágó nyomokat alig hagytak hátra. — Az állampolitikai világban már előre vetette az árnyékát az orosz-török háboru képe, melyből az osztrák-magyar birodalomnak is ki kellett venni a maga súlyos osztályrészét, mely aztán épen nem szolgálhatott előrehajtó erőül, békésebb viszonyokat igénylő kulturális építkezésekhez. A csakhamar be is következett nagymérvű katonai mozgósítások lehűtő szele végigszáguldott az egész ország területén s minden irányban lefonnyasztólag hatott a közéletre. Ennek első visszaható eredménye mindjárt abban nyilvánult a fentebbi két évben, hogy az 1878-ra tervezett pécsi orsz. dal- és zeneünnepélyről le kellett mondani s bizonytalan időre elhalasztani. Azután a második lelohasztó incidenst a tized utolsó éve (1879) szolgáltatta, mikor Szegedet a gyászkatasztrófa érte s a Tisza romboló árja elseperte a föld színéről. Oly országos csapás volt ez a magyar nemzetre, hogy kihatása minden intenzivebb művészeti mozgalmat megbénított. Nem is nyilatkozott akkor ez másban, mint ama számtalan hangverseny s zeneelőadásban, melyek az ország minden területén, a város nyomora enyhítésére rendezettek.

*

A 80-as évek beálltával azomban ismét újból kinőtt szárnyakat öltött a magyar zene s mindjárt első évében (1880-ban) magasra emelkedett, mikor Erkel „Névtelen hősök“ operája már ez év december elején színre került a nemzeti színházban.

A magyar opera megteremtője, ekkor már nagy hivatásának végpontja felé közeledett, de érezte, hogy még nem fejezte be teljesen alkotásainak sorát. A zárkövek kifaragásába merítette lelkét. De hová vonzódhatott volna inkább, mint a magyar történelem legkimagaslóbb alakja s legdicsebb mozzanatai felé? A múlt és a legközelebb eső fény sugarra vetette tekintetét. Gyakran úgy nyilatkozott előttem, hogy addig nem szeretne meghalni, míg a magyar haza megalkotójának nagy alakját: Szent Istvánt s a magyar szabadságharca Névtelen hőseit nem eszményíti meg a színpadon. Az utóbbinak adott elsőséget, míg az előbbit az új operaház megnyitási ünnepségére szánta. Azután ama majdnem páratlan siker, amelyet az oly korán elhalt Tóth Ede, még a Szigligeti és Szigeti József népszínművei után is képes volt a Falu rosszával elérni, ellenállhatlanul vonzotta Tóth Ede szelleméhez, kiben a magyar népélet geniális visszatükrözőjét ismerte fel s kiben megbizott, hogy a magyar néppel oly szorosán egybeforrott szabadságharc epizódjait is találóan fogja az ő számára megrajzolni. Vele szövetkezett tehát a szövegkönyv megírására nézve, aki azt változatos megzenésíthetésre alkalmas s tisztán népies és katonai elemekre támaszkodva szerencsésen meg is alkotta.

A megzenésítéshez már a 70-es évek végén hozzáfogott. Tóth Ede ezalatt váratlanul meghalt a magyar népszínműirodalom nagy veszteségére s így az általa kontemplált módosítások s beillesztendő epizódok szövegpótlására vele már nem érintkezhetvén: engemet (e sorok íróját) tisztelt meg a pótlásokra. Így került az operába a magyar-lengyel testvériség epizódja is, mely nélkül nem tudta el-

képzelné a szabadságharc lefolyásának sem történeti hűségét, sem színpadi eszményítését.

*

A mester ez operája, ha nem is sorolható az ő monumentális alkotásai közé, mely az ő művészeti egyéniségét tövétől hegyéig visszatükrözi, de azért mégis olyan, mely méltó az ő géniuszához. Ő a népies elemtől, bármennyire összeforrt is az ő belvilágával, mint opera magvától mégis távolabb állott, mint az oly drámai és lírai alakok, mozzanatok megrajzolásától, melyek magasabb eszményi légkörökben mozognak. Monumentálisabb sikereire nézve az is mindig határozó volt, hogy valamely operájára mennyi időt s kontemplációt fordított. A sebes, vagy sietőbb munka nem kvadrált sem természetével, sem véralkatával, kivételt ez alul életében csak a Hunyadyba beékelt Lagrange-féle nagy magándallam képezte, melyet tudvalevőleg egy pár nap alatt teremtett meg, mint Meyerbeer a Hugonották 4-dik felvonásának sikert biztosító drámai kettősét Raoul és Valentine közt.

A névtelen hősök olyan lánchoz hasonló, melyet számos drágakő ékesít s tesz becsessé, de egységes művészeti hatást nem gyakorol a hallgatóra. Inkább sikerült epizódokban, karokban s együttesekben gazdag, mint jellemzésben s egységes kidolgozásban. A magyar zenei elemek s a dallamkötések abban is csak úgy buzognak, mint más nagyszerű operáiban, s mégis sajátságos, hogy nem éri el azt a magasságot, ahonnan magába a nagy erő forrásába is beláthatni. — Tóth Ede töről metszett zamatos, népies hangulatu versei, zeneirőjára szerfelett nagy hatással voltak, de

talán ép az a nagy hatás volt néha az oka, hogy a szó- és zeneköltészet nem találta meg mindig a kellő egyensúlyt ama etikai és esztetikai igazság folytán: hogy ha két művészet egyesül, az egyiknek rendesen rövidebbet kell húzni. De ahol aztán mégis sikerül az egyesülés: ott Erkel sem maradt hátra, s megmutatta, hogy társával minő magasra tud emelkedni. Minő felséges magyaros naivitás s hangulatgazdag dallamkötéssel adja vissza pl. Ilona ábrándozását honvéd kedvese után, hol a szövegköltő e verssorokat adja az ajkára:

„Ki mondja meg, hol lehetsz angyalom!
Elküldeném utánad bánatom.
Elküldeném megkérdezni tőled,
Hallok-e még egy jó hirt felőled?
Édes hazám beh nagy a határod,
Kedves babám, jaj de soká járod.
Ugy szeretnék szárnyas madár lenni
Felszállani, téged felkeresni;
Átrepülnék a Tiszán, a Dunán,
Cipruserdőn, tarlón, avar pusztán,
S szárnyaimon visszaröpitnélek,
Nélküled én úgy sem soká élek!

Vagy minő jellemző harcias ritmust tudott adni a honvédtakarodónak, mely így szól férfikardalban.

„Kilenc óra, kilenc óra!
Eredj honvéd nyugovóra,
Tovább rukkolsz virradóra,
Tovább, tovább diadalra!

Az egész operából ez a honvédkar valóban diadalutat is tett s tesz folytonosan az egész országban. Színházon kívül legelőször a debreceni 1882-iki orsz. dalünnepély alkalmával lett bemutatva, óriási lelkesedés mellett, hogy meg is kellett ismételni. Azóta alig van orsz. dalünnep, vagy nagyobb magyar zenészetű előadás, hol ne szerepelne a műsoron. Majdnem olyanná vált már, mint a Kölcsey-hymnusz.

Hogy az opera, dacára számos kimagasló szépségének, tiszta magyar jellegének, s mint zenészetű apotheozisa a döntő magyar szabadságharcnak: mégis leszorult az opera műsoráról, s helyette számos rövid életű és becsű talmi magyar opera került abba belé: azt csak annak az anomális viszonynak lehet tulajdonítani, melyben a m. kir. operaház a magyar zenészetű aspirációkkal szemben mindig rezervált álláspontot foglalt el, ugyszólván kezdettől fogva. De talán az operával szemben még annak a címe és cselekvénye is útját állja s az intendánsok szemében erősen szűrő szálkát képez. Mert művészetű s magyar zenészetű ok nem foroghat fen, lévén azok olyanok, melyek ignorálása teljesen indokolhatlan.

Az új század talán méltányosabb lesz iránta.

XXXIV.

Erkel „István Király“ utolsó operája.

Erkel összesen kilenc operával gazdagította a magyar zeneirodalmat. — István király 1885-ben került első bemutatásra az új operaházban egy évvel később, amint megnyitása tervezve volt 1884-ben. — Az öt évi munka és kontempláció meg is látszott rajta, mert a mi a zenészeti szempontot illeti, — legalább szerintem — ez utolsó operája képezi az ő legmagasabb nemzetközi aszcenzióját. Sorsa azonban — bár érdemetlenül — még mostohább lett, mint a Névtelen hősöké. Sok mindenféle ok belejátszott abba úgy akkor, mint azóta, hogy egészen lezorult a műsorról s nem is sok remény van hozzá, hogy — legalább egyelőre — újra feltámadjon sirjából. Első sorban saját magát okolhatta, amiért vele teljesen átcsapott a Wagnerstilusu zenedráma terére. — Beleesett ő is abba a tévedésbe, hogy a magyar zene is olyan kozmopolitikus anyag, amely akármilyen alakot, formát és jelmezt felölthet magára anélkül, hogy elveszítse sajátlagos magyar jellegét.

*

Mikor ez operáján dolgozott, legsűrűbb alkalmam nyílt vele folyton érintkezni s jó lélekkel mondhatom, hogy annak megalkotására tisztán a művészeti ambíció túlfeszített kielégítése sarkalta. A Wagnerstilus-kultusz az időben élte az egész világon s így nálunk is egyik legerősebb

szuronyrohamos korszakát. „Megakarom mutatni a világnak — így szólt hozzám több ízben, — hogy ha Wagner-stilusban kell írni operát, hát én is tudok még öreg létemre is olyat írni, mint más akárki.“

S ebben ki volt fejezve nemcsak minden mozgató rugója, de kontemplációjának etikai iránya is. Nem magyar, hanem világzeneköltői babérra áhitozott. — Elhagyni egy félszázados álláspontot, melyen legfényesebb s unikum-számba ment sikereit aratta: ez egyéni szabadságában állt, de e szabadsággal ép neki nem kellett volna élnie, mert beláthatta volna, hogy e szabadság rabbá teszi a lelkét, inspirációját s ép az ellenkezőjét éri el annak, amit célul tűzött. — Csak az ignorancia s csak a kaján irigység állíthatja, hogy ez operájával csakugyan nem oldotta meg azt a tehnikai nagy feladatot, melyet elhatározása igényelt. Mert Wagner-stilusban tényleg olyan operát írt, minőt kevesen, vagy tán senki sem a vak utánczók közül. Fényes tanúságot tett arról, hogy annak minden misztériumába behatolt, s hogy addig is csak tőle függött, ennek kézzelfogható hirdetője lenni. De mikor ezzel egyszersmind magyar történelmi alapra is akart állni, s magyar egyéniségeket, azok nyolczázad előtti belvilágát megrajzolni úgy, hogy a magyar zenészet elemek még is predominálók legyenek benne: akkor lényegesen eltévesztett hamis, természetellenes álláspontra helyezkedett s a tüzet össze akarta egyeztetni a vízzel, s a geometriai kört négy szögletben feltüntetni. Erre a következtetésre aztán minden józan, részrehajlatlanul ítélőnek rá kellett jönnie. Meg kellett alakító erejét bámulni s kalapot emelni rendkívüli tehnikai megfigyelő tehetsége előtt, de többet nem kívánhatott sem a közönségtől, sem a pár-

tatlan kritikától. — Hozzájárult ehhez még az is, hogy a szövegíró, a kitűnő költő és drámairó, dr. Várady Antal bármily lendületes nyelvezetet, költői élánt s gördülékeny verssorokat szolgáltatott neki: egy dologban — a mi pedig fő, — nem segíthetett a zeneköltői szárnyak emelésében.

A cselekvény drámai folyamát nem uralja igaz etikai alapon a lira legéltetőbb eleme: a szerelem heve, intenzivitása. Egy szent alakot: István királyt még csak meg lehet mint történelmi alakot enélkül rajzolni, de mellette még egy másikat is — hozzá fiatalt — szintén szentéletűt: Imre királyfit, a leendő trónutódot, kinek ép az érzelmi gócpontot kell vala képezni, ez már tullépi a zenészeti alakítás pszihikai határát. A szerelmi lirának tehát hiányzott a librettóban valódi hőse, sőt arra lett kijelölve, hogy azt perhorreskálja s kiszolgáltassa a zenészeti tehetetlenségnek. Erkelnek, aki minden operájában ép a lirai elemnek vált be igaz magyar kifejezésű mestereül, itt arra kellett vállalkoznia, hogy a zeneköltészet legfőbb erejét megtagadja s hozzá még magyar Wagner-i stilusban. Nem maradt más számára, mint a komor, ünnepélyes, harcias, vallásézületi kontraszt s a nagy tömeg hullámzó árjának az ecsetelése, melyek bármily hatalmasan vannak is szcenikailag s zenészetileg koncipiálva, de szerelmi fellendülések nélkül kell, hogy mindig nélkülözzék a szinpadi zenedráma felfokozó hatását. S az ilyen zenedrárával szemben a közönség sem tudott igazán felmelegedni.

De még más okok is járultak ez opera háttérbe szorulásához. A sajtó, a kritika túlnyomó részére, mely már Dózsa és Brankovicsnál sem látta szivesen a nem tisztán magyar

zenei elemekre való támaszkodást: szemben István királyával, melynek erőszakolt stílusa még a legtipikusabb magyar zenei gondolatokat sem engedte érvényrejutni, természetesen még kedvezőtlenebb benyomást gyakorolt. Megadták neki, ami méltán megillette: a nagy tudást, a ritka utánzó tehetséget, de az eredetiség s még kevésbé a felvillanyozó magyar hatás konstatálását, nem lehetett belőlük kieroszakolni. — Továbbá a zenészeti — kivált az Erkel-babérokot megirigyelt — irányadó körök sem maradtak hátra, hogy tévedését ellene felhasználják. Végre, az opera kiállítása, az előadási nehézségek s tulságos hosszúra való kinyújtása, szintén kevésbé-többé hozzájárultak, hogy Erkel e legutolsó operája — mint mondani szokás — nem vágott be s csak nagy ambíciója monumentumának maradt fen. Ő maga is érezte ezt s ha erről vele négy szemközt bizalmasan beszéltem, nem is tagadta az elsorolt okok jogosultságát. Rezignálni tudó természete nem is lázadt fel ellene s csak a viszonyokat, az áramlatokat okozta, melyek őt is belesodorták az ily egyénileg mindig innormális szellemi okoskodásba. Refrénje azonban mindig csak az maradt: „legalább megmutattam, hogy én is tudok — ha akarok — Wagner-stílusban operát írni.“ S ebben igaza volt, valamint igaz marad az is, hogy az ő magyar irányát utána még nem érte utól senki.

István király bemutatása után Erkel a 80-as évek második felében már csak gyenge szálak kötötték az operához. Ott fia Sándor végezte az igazgatói s első karnagyi teendőket, másik fia Gyula, mint másod karnagy vezényelte a legtöbb műsoron állt operát, míg 1888-ban neki is még férfikora teljében, nyugdíjba kellett vonulnia. Míg ez be nem következett, Erkel Ferenc koronként még elfoglalta a kar-

nagyi széket, hogy saját operáit személyesen vezényelje, azontul ezt sem cselekedte többé s csak távoli szemlélője lett a Mahler Gusztáv Kunstdirectorságának! Operát többé nem irt, de egy pár nagyszabásu zenei és énekkari alkotásával még újabb babérokkal szaporította több mint félszázados történelmi ténykedését. Így a nemzeti színház ötvenéves fenállása jubileumára írta Ünnepi nyitányát, melylyel azután is többször lehetett s lehet találkozni, nemzeti ünnepek alkalmával. Továbbá 1892-ben az orsz. m. dalegyesület negyedszázados jubileuma alkalmára írta azt a nagyszabásu férfikart, zenekar és nyolc cimbalom kísérettel, mely fénypontját képezte ez ünnepségnek (miről későbbben még bővebben).

Azután lassanként elnémult s passziv nézője lett az akkori megváltozott művészeti viszonyoknak, melyekkel semmiképen nem tudott megbarátkozni s melyek a magyar zene intenzív fejlődésére épen nem voltak áldásosak. — Mert Magyarországon — külön elszigetelt állásánál fogva, nyelv és művészet tekintetében, — még a legnagyobb talentum működése sem terem áldásos kalászokat, ha nem respektálja a nemzeti érdekeket, mert nálunk a tulvitt kozmopolitizmus árjának nyitni meg a zsilipeket annyi, mint szándékosan viz alá meríteni a viruló termőföldeket. — Az ily visszás áramot megérzi aztán az egész vidék is, mely mindig a központ szelleme szerint szokott igazodni. Így volt ez mindig s így lesz ezután is.

XXXV.

A 80-as évtized.

Ha a század magyar zenéje évtizedeinek fonalszálával mind közelebb jutunk annak végéhez: úgy érezhetjük magunkat, mint a hajós, aki szűkmedrű folyóról kelt vándorútra szerény vitorlás bárkával. Azután mindig táguló királyfolyóhoz jut s végre szemben találja magát a nyílt tengerrel. Partra kellett többször szállnia, mert a felhalmozódott anyagkészlet mind több tért, teherképességet igényelt. Új hajót, nagy gőzöst kell rekvirálni, hogy a tengeren — a század végén, — partra lehessen szállítani a becsesnél becsebb cikkeket. Még a végszámadás is hátra van, hogy a nyereség és veszteség-mérleg konstatálható legyen.

Az e fejezet címét viselő 80-as évtized is már olyan, hogy külön kötetet igényelne. Az utolsó 90-es évtized pedig az ő széles kibontakozásaival, plane pótkötetre szorulna, ha minden részletét megvilágítani akarnók. Hasonlók egy rengeteg szélességű sávhoz, mely számtalan változatosságu szingzdaságot tár fel. Egyfelől csupa napfény, ragyogás, másfelől szürke, szintelen, sőt gyakran túlnyomó a sötétszin.

A mi a század elején s annak első két évtizedében még csak gyenge növény volt, küzdve a gyökéresztés fárasztó munkájával: évtizedről évtizedre megizmosodik s a század közepén már sudar tölgygyé magasodik. De jön egy orkán-szerű vihar, megtisztítja a légkört s felragyog a nap. Azután leáldozik. Sötét lesz, megfagy a föld s elpusztul virány, mező, virág, kalász. Ujra kell szántani, vetni, boronálni s öntöz-

getni bokorról bokorra. De győz a kitartás, a nemzeti géniusz, a hazafias lelkesedés. A hangyaszorgalom lassanként eltakarítja a romtörmeléket. Fényes csarnokok, ragyogó kupolák emelkednek s mire a század második fele, derekához, majd meg a végéhez jut, annyi a beraktározni való, hogy már alig fér el és nagyon sokat át kell utalni az új századra.

Ime ez szimbolikus képe a magyar zenének a végtizedet előkészítő 80-as évtizedben. — Áttérhetünk kimagaslóbb részleteire.

*

A 80-as évtized első felét szemben a magyar zenével első sorban a m. daláregyesület orsz. ünnepei dominálták, melyek 1880-tól 1886-ig (bezárólag) egymást fokozva, fényesnél fényesebb eredményeket mutattak fel. Négy ilyen ünnepség folyt le ez időközben s akik mint főtényezők álltak azoknak az élén, egyszersmind irányadó vezérei is voltak a magyar zene minden más irányu ténykedéseinek. Mert amik közben még kiemelkedő mozzanatokot képeztek, azok mind ezekből meritették az előrehajtó lökéseket. — Külön önálló fejezetekben fogom bemutatni közülök a legérdekesebbeket. E fejezetben csak ez évtized képét általánosságban akarom megrajzolni.

Mikor a szegedi hármás kulturális ünnepség után kedvezőtlen politikai, társadalmi s művészeti viszonyok következtében majdnem négy évig elhallgatott a dal a magyar dalárvilág ajakán: ismét Erdély bérceiről jött a vigasztaló és felbuzdító szózat, mely új életre keltette az elszunnyadt erőket. — Erdély fővárosa Kolozsvár, mint mentő-csónak a kietlen oceánon, úgy jelent meg a magyar művészet erkölcsi

nimbusa megmentésére. Kimagasló érdeme volt ebben Szász Domokos, akkori kolozsvári ref. lelkész-esperesnek, (későbbben ref. püspök és főrendiházi tagnak) aki fenkölt szelleme s hazafias lelkesedéstől indítatva, előbb beható magánlevelezéseket folytatott az egyes. titkárával (e sorok írójával) s későbbben eredményesen érintkezvén a város irányító köreivel, lehetségessé tevé, hogy az egyesület másodszor is kibontsa lobogóját Kolozsvár falai közt. A város polgármestere: Simon Elek, hazafias átiratot intézett az orsz. dalár-egyesület közp. ig. választmányához 1880. márc. 30-áról keltezve, mely fényesen igazolta akkor is, hogy minő erős mentsvára volt mindig Kolozsvár a magyar szabadságnak s a nemzeti kulturának. A meghívó, miután hangsúlyozta, hogy a város törvényhatósága gr. Eszterházy Kálmán akkori főispán s fenkölt szellemü főur indítványára egyhangulag határozta el a meghívást, a többek közt így szolt:

„Városunk annyival nagyobb örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy újra életre kelni lássa kebelében ama felejthetlen szép napokat, (az 1874-ieket) mert az orsz. egyesület ajkain évek óta hallgat a dal, mintha az 1876-i emlékezetes ünnepélye színhelyének, a hullámsirba merült Szegednek sötét gyásza elnémitotta volna azt s bezárta volna a nemzeti dalárügy emelése s fejlesztésére oly hatásos befolyást gyakorló vándorünnepélyek sorozatát.

Hadd zendüljön hát fel újra a magyar dal s épen itt, a dalok hazájában, hol bércek s völgyek öle százszoros viszhanggal felel rá vissza.“

Mint sorvasztó hosszú szárazság után a jótékony eső a növényekre, úgy hatott az átirat az ig. val. s általa az

egy. összes tagjaira. Kevéssel utána Királyi Pál elnök már március 18-án ig. vál. gyűlést tartott, melyben minden szükséges előkészület megtörtént az ünnepély érdekében. — A kolosvári három tagegylet, Finály Henrik, a nagyműveltségű s tudomány egyetemi tanár s lelkes dalárbrát vezérlete alatt, „kolosvári férfigyletek szövetsége“ címen egygyé tömörült s ugy vettek részt az ünnepségben. — Eszterházy Kálmán főispán, mint dízelnök; Gyarmathy Miklós alispán, (a „Nem ver meg engem az Isten“ kezdetű remek magyar dal szerzője), Simon Elek polgármester, Minorich K. főkapitány álltak a második ünnepségnek is az élén. De a helyi dalegyletek élén már más férfiak szerepeltek s vezették azokat kiható eredményre, olyanok mint Finály H. a kolosvári, Benigni Sámuel a polgári dalegylet s Dr. Hántz György a Hilária dalegylet elnökei. A város utólagosan az első versenydíjon kívül még 1000 forinttal támogatta az ünnepélyt s a nyári szinkör helyiségét az egy. rendelkezésére bocsátotta. — Másodszor is fényesen folyt le Erdély fővárosában a magyar dal diadala. Az első csoport első díját a debreceni s a másodikat a szegedi városi dalegylet nyerte el, mely többszörös óvációkban részesült. — A versenykart Zimay L. „Mi riasztja fel a magyart“ című hatásos versenykara képezte.

A magyar művészet mély fájdmára ekkor köszönt le Királyi Pál az orsz. egy. tíz évi elnökségéről s helyette Bartay Ede alelnök lett megválasztva.

Igy köszöntött be a 80-as évtized első éve, mely után egész sora merült fel az oly művészeti momentumoknak, melyek a magyar zene megszilárdult gyökereit mind szélesebben megizmosították.

1882-ben folyt le a szintén második orsz. dal- s zene-ünnepély Debrecenen, mely a maga kimagasló szellemi s anyagi sikereivel s mintaszerű rendezésével, a 19-ik század hasonló ünnepségei közt első helyet vindikálhat magának.

Mindjárt az év kezdetén a hat év előtt beszüntetett Zenészet lapokat „Zenészet közlöny“ címen újból feltámasztotta e sorok írója, hogy erős támasza s előrahajtója legyen a debreceni orsz. ünnepélynek. Párját is találta, amenyiben az előző évben megalakult Harmonia részvénytársulat is kiadott zene s öszművészeti szaklapot, melyek aztán mint méltó versenytársak álltak szemben egymással. De egyik életét sem nyújtotta hosszúra a párkák ollója. Mert kevésre az ünnepség után, a Zenészet közlöny beszüntette további működését s beleolvadt a Harmonia társlapjába, mely azomban bár kissé később, szintén hasonló sorsban részesült. — Mind a kettőt az a magyar ősi virtus fonyasztó füstje ölte meg, mely hirtelen fellobogó, de még hirtelenebbül elhamvadó szalmatútból szokott táplálkozni!

Pendant-ja volt ennek az a nagyobb mérvű magyar társulatnak az alakítási ösztöne is, mely célul tűzte csak is a magyar zene művelését minden faj, irány és formában. — Az eredménye az lett, hogy hét magyar zeneíró, névszerint: Ábrányi Kornél, Allaga Géza, Engeszer Mátyás, Megyery Károly, Sippos Antal, Székely Imre és Zimay László egyesült s többféle válfaju eredeti magyar zene-művek bemutatásával fényesen sikerült hangversenyt rende-

zett jótékony célra, mely 500 forint tiszta jövedelmet eredményezett. De azután megcsappanván a munkakedv s az egyetértés olajága sem viritván nagyon dúsan a társaság körében: lassanként a magyar zene e rózsás fellege is szétfoslott. — Még egy harmadik pendant-képet is kell a fentiek mellé akasztanom.

Értem azt a nagy hangzatossággal megindult mozgalmat, melyet az írók és művészek társasága a magyar királyhymnus megteremtése érdekében kezdeményezett, s mely kezdetben oly nagy hullámokat vert, hogy bizony lehetett remélni a feladat sikerültét. Pedig ép ellenkezőleg történt. Be lett vonva e mozgalomba az irodalom, művészet s a fővárosi intelligencia színe-java. Gyűléseztek, egyik szép indítványt a másik még szebb váltotta fel, elnök, alelnök, titkár, jegyző, stb. s végül százas végrehajtó bizottság lett választva. De belevonatván a tevőleges részvételbe az orsz. daláregyesület tényezői is, kik már a debreceni közgyűlésen szőnyegre hozták e fontos kérdést: ebből többféle nézeteltérés keletkezett, mely végre olyan lelohasztó léket ütött a szalmaláng tüzénél nagyrafujt léggömbön, hogy utóljára is csak a daláregyesülethez került vissza az ügy, mely végre még is valami pozitív eredményre juttatta. (Oly nagyérdekű tárgya ez a 19-ik század magyar zenéjének, hogy alább külön fejezetben kell reá visszatérnem).

Addig nézzük az érem másik oldalának fényesebb vonásait.

Ebben az évben léptek életbe az orsz. zeneakadémia kiszélesítésének a reformjai, több új tanszékkal és tanárral.

Munkácsy Mihály, ez év tavaszán látogatta meg első

izben hazáját, mint világhírű művész s mint Krisztus Pilátus előtt monumentális festményének a megalkotója. Az egész főváros élén a felső és alsóház képviselőivel s az egész főrangú világgal, fejedelmi kitüntetésekben részesítette, Az egész zenevilág is Liszt Ferencsel, az orsz. zeneak. a nemzeti zenede s az összes műintézetekkel az élén, — a Harmonia-társulat kezdeményezése és rendezése mellett külön ünnepséget s bankétet rendezett a tiszteletére. Alkalom nyílt itt nemcsak a magyar haza, de a világ két legnagyobb művészeti géniuszát ünnepelhetni. — Az első felköszöntő természetesen a vendég művészre, míg a másik Liszt Ferencre hangzott el. — Óriási tapsvihart idézett fel Munkácsynak az a gondolata, hogy mikor méltó társára emelte poharát, így szólt: „Nem tudok méltó szavakat találni, hogy kifejezzem érzelmeimet a század legnagyobb zene-géniusza iránt. Nem is mondok tósztot, hanem ezenel megölelem“. — Mintha csak az összes és a magyar szellemvilág géniusza ölekezett volna egymással.

Gróf Zichy Géza a fenkölt szellemű író, zeneköltő s világhírű balkezű zongoraművész, ez évben tette meg első európai körutját, mindenütt a fejedelmi udvaroktól a közön-ség összes rétegéig, fényes diadalokat aratva s dicsőséget árasztva a magyar művészetre. Jótékonysága bőségszarujának egész özönét szórta szét Európa legelső metropoli-saiban.

Az új operaház, befejezéséhez közeledvén, ez évtized első felében már nagyarányú szétválasztási munkálatok vették kezdetüket s Erkel szorgalmasan munkába vette megnyitására tervezett István király nagy zenedrámáját.

Ságh József, fõv. tanár, az első magyar Zenészeti

Lexon kiadója és szerkesztője, a Zenészeti közlönyben élénk agitációt fejt ki, Országos zenetanárok egylete címen oly testület megalakítása érdekében, mely a hazai zeneoktatás terén egyesítse és irányítsa a szétszórva működő erőket. Az eszme élénk viszhangra talált s az egyesület az ő elnöksége alatt már május hóban (1882) meg is alakult, sikerülvén dr. Hajnald Lajos kalocsai érseket fővédnökül megnyerhetni.

A fővárosi műintézetek nagy fellendülést nyernek. A nemzeti zenede gr. Zichy Géza elnöksége s Bartay Ede igazgatása alatt. A budai dalárda, a budai ének- és zeneakadémia, a zenekedvelők egylete (Káldy Gyula, karnagysága mellett) emelkedett ki. A régi orsz. hirü pesti nemzeti dalkör, Bellovics Imre karnagysága mellett virult s működött nagy sikerrel. — A vidék sem maradt hátra: Kovárcz Emil a losonci dalegylet volt kiváló karnagya, ottan új dal- és zeneegyletet alakított. A kolosvári egyesült dalegyletek is fokozott tevékenységet fejtettek ki.

Minden irányban pezsgő élet, mozgalom s tevékenység jellemzi ez évtized első felét, melyek közül leginkább három nagyjelentőségű mozzanat emelkedett ki, u. m.: a magyar kir. operaház megnyitása 1884, a miskolci (1884), és a pécsi országos dal- és zeneünnepély (1886), mely az egylet negyedszázados ünnepségével is egybe volt kötve. — Mind a három mozzanatot mint a magyar zenével szemben nagy kihatású ténykedéseket, külön fejezetben tárgyalom.

XXXVI.

A magyar királyhymnus.

A magyar királyhymnus kérdése már 1867-ben felmerült a koronázás előtti hónapokban. A sajtóban legelőször a Zenészet lapok hozták szónyegre s már akkor élénk viszhangra talált alkalmoszerúsége folytán. Sőt igen befolyásos állásu egyéniségek magánál az akkori belügyminiszter b. Wenkheim Bélánál lépéseket tettek az eszme megvalósítása érdekében. De akkor, bármily tetszetős színben tünt is fel az eszme, sok más állami aktus háttérbe szoritotta. — A közvélemény is élénken foglalt mellette állást, mert mindenki belátta, hogy a magyar zenének nem igen válik előnyére, ha a zene minden válfajával immár dicsekedhetik, csak épen királyhymnusra nem tudott szert tenni nyolc százados királyság alatt. Van nemzeti hymnus, szózat, lelkesítő induló zenéje (nem is egy) de a magyar király dicsőítésére nem szolgál semmi legalább hivatalosan nem, holott a legkisebb nemzet királya is dicsekedhetik ilyennel.

A királyhymnus gyakorlati megteremtésének az eszméjét, először Tánczos Béla fővárosi ügyvéd, a a nemzeti dalkör volt alelnöke s az orsz. m. daláregyesület ig. választmányi tagja, annak egyik vál. gyűlésében vetette fel, amely a kivitel gyakorlati megoldásának konkrét alakban való kidolgozására, Simonffy Kálmán elnöklete alatt Ábrányi Kornél, Hubay Károly, s Táncos Bélát küldte ki. E szűkebb bizottság munkálatát az 1882-i debreceni közgyűlés elfogadta s realizálását a központi ig. választmányhoz tette át. A szöveg

és zenei pályadíjakra összesen 300 cs. k. arany lett preliniálva s ezenkívül még a dologi kiadásokról is kellett gondoskodni. — A daláregyesület közadakozások útján vélte legbiztosabban elérhetni a célt. Lelkes felhívásokkal árasztotta el az ország minden vidékét, de a törekvést valami nagy siker nem követte, Annyi azonban mégis el lett érve, hogy a pályadíjak (100 arany a szövegre s 200 arany a zenére) és a költségek fedezve lettek. A daláregyesület még az operaház megnyitása előtt kitűzte a pályadíjat a szövegre s a száz aranyat a magyar tudományos akadémiánál letéteményezte, azt kérvén fel a művek elbírálására. Az akadémia az ügyet szépirodalmi osztályához tette át s az elbírálásra Gyulay Pált, Jókai Mórt, Szász Károlyt és Vadnay Károlyt kérte fel. A daláregyesület a maga részéről Erkel Ferencet, Engeszer Mátyást, Huber Károlyt és Zimay Lászlót, a plénum-ülésben való jegyzőségi teendőkre nézve pedig titkárát (e sorok íróját) küldte ki. Közel 140 pályamű érkezett be, volt közte nagyszámban selejtes munka, de volt néhány figyelemre méltó is, melyek talán még a mértéket is megütötték. Az eredmény előre volt látható. — Egy ellenében (a Jókai Mórival) hét szótöbbséggel egy sem találtatott méltónak a 4—5 versszakú költeményt 100 arannyal jutalmazni. Később új pályázat lett kitűzve. Pályázhattak az előzőleg beküldött művek is. Erre is beérkezett mintegy 130 pályamű, még pedig köztük egy néhány igen szép és lendületes. Az akadémia nem akarván többé résztvenni az elbírálásban, a daláregyesület erre a Petőfi-társaságot kérte fel, mely néhai Komócsy József alelnök elnöklete alatt öt tagu bizottságot küldött ki. De annak bírálata még meddőben ütött ki mint az akadémiáé, mert míg ebben egy pályá-

mű egy szavazatot nyert, a Petőfi-társaság kiküldöttei egyhangulag kimondották, hogy egy sem méltó a jutalmazásra. A daláregy. ig. vál. aztán belátván az ez uton való nemboldogulhatást, az egész kérdést levette a napirendről s azt az 1884-i miskolci, ez az 1885-i budapesti rendkívüli, ez pedig az 1886-i pécsi orsz. közgyűléshez relegálta. — Ott, Ábrányi Kornél titkár referálván az ügy sikertelen vándorlási fázisairól, azt indítványozta, hogy minden pályázat nélkül kéretessék fel a nemzet koszorús költője, Jókai Mór a szöveg megírására. Indítványa azomban leszavaztatván, helyette a többség határozata szerint, egészen levétegett — legalább egy időre — a napirendről. A kérdés aztán egészen az egyesület 1892-i negyedszázados jubileuma éveig szünetelt, mikor újfent szőnyegre került s véglegesen dűllőre is jutott. Ennek még érdekesebb lefolyása lett, mint a kettős szövegpályázatnak.

*

Mikor a kettős szövegpályázat felett bezáródtak az akták: új pályázatról ez irányban többé szó sem lehetett. A megoldhatlan gordiusi csomót csak ketté lehetett vágni. Egyik ig. vál. gyűlésben e sorok írójának az az indítványa, a melyet már Pécsen is tett, de leszavaztatott, hogy a szöveg megírására az ország koszorús költője, Jókai Mór kéretessék fel, egyhangulag elfogadtatván: mindjárt a gyűlés után Lung György elnök vezetése alatt Ábrányi K., Kovács Sándor, Siposs Antal és Zimay László ig. vál. tagokból állott küldöttség tisztelgett Jókainál, őt erre felkérendő, a küldöttség nem is jött el eredménytelenül a nagy írótól, mert készséggel engedett a felkérésnek s már egy pár hét

multával a kész szöveget az elnökség rendelkezésére bocsátotta, melyre az ig. vál. — dacára ellene a hírlapokban megindított ép oly gyöngédtelen, mint indokolatlan hajsának, — ki is tűzte a 150 aranyos zenészetű pályadíjat, melyre nem kevesebb, mint 131 pályamű érkezett be. — Minthogy az ig. vál. előtt az a cél lebegett, hogy a pályázatban a kiválóbb hazai erők is részt vegyenek: a felkért bíráló diszkréciójára lett hagyva a bíráló tiszt el- vagy elnemfogadása, a mi egyenlő lett a pályázásban való részvétellel. Továbbá elhatározta, hogy a bírálat kettős foku legyen vagyis: a felkért bírálókra csak az a feladat várjon, hogy ha a sok között abszolút becsü nem találtnék: a legjobbkat jelöljék ki. Azok közül aztán ismét kijelölendő legyen 10—12, melyek sokszorosítva küldessenek meg a tagegyleteknek, hogy háromra szavazzanak. Az így legtöbb szavazatot nyert három, a jubilnumi ünnepség műsorára vétessék fel, s amelyiket az akkor választandó zsüri a legmegfelelőbbnek fog találni, az legyen az orsz. daláregyesület hivatalos királyhymnusza. Az első bíráló bizottság, melynek Erkel Sándor elnökle alatt tagjai voltak: Bartay Ede, Zimay László, Langer Viktor, Erney József, Goll János, Gaál Ferenc és Bellovics Ferenc, egyet sem talált abszolút becsünek, de előbb hetet, s későbbben 16-ot jelölt ki, mint figyelemre méltókat. — Ennek természetesen a pályázat meghosszabbítása lett az eredménye. A 2-ik pályázatra is beérkezett 51 pályamű. Mindezekkel szemben az ig. vál. azt határozta, hogy az első pályázati csoportból a már kijelöltek csatoltassanak a 2-ik pályázat 51 pályaművéhez s a bíráló bizottság ebből válaszson ki 12 legjobbkat s azok küldessenek meg a tagegyleteknek s azokból válasszanak ki hármat előadásra. Az

előbbi bíráló bizottság tagjai közül eközben többen nem akarván részt venni a bírálatban: új bizottság lett választva régibb és újabb tagokból, melynek tagjai lettek szintén Erkel Sándor elnöklete alatt: Ábrányi K. Bellovics Ferenc, Erney József, Gaál Ferenc, Gobbi Alajos, Goll János, Siposs Antal, Szögedi Endre és Zimay László. Az új bíráló bizottság aztán ki is választott szótöbbséggel 12-öt, a tagesyletek pedig kijelölték a hármat szintén szótöbbséggel, melyek a jubileumi ünnep alkalmával végre be is lettek mutatva. A pályaműveket csupán énekszólamra, orgona- és zongorakisérettel, továbbá férfi- és vegyeskarra kidolgozva kellett beküldeni (kiséret nélkül), mely négyféle kidolgozásnak szabatosága (a mi a pályázatban ki volt kötve) sok pályázónak bizony nem csekély fejtörést és kétes sikerre való kilátást okozott.

A bemutatott három legjobbnak kijelölt pályamű azonban nem nyerte meg sem a közönség, sem az ad hoc felkért szakbírók, sőt még maga a szövegíró Jókai tetszését sem, s így a pályázat in fine finali is meddő maradt s aztán igazán levétegett a napirendről. — De a magyar királyhymnus-irodalom még csak azután lett igazán megteremtve. Mert egymásután jelentek meg oly nagy mennyiségben, hogy manapság már egész tartalékkészletet képeznek. Minden alkalomra jutott egy-egy, melyek hol kisebb, hol nagyobb sikerrel ma is szerepelnek. A m. kir. operaháznak, az orsz. zeneakadémiának, a nemzeti zenedének, a pécsi dalárdának s még számos más egyesületnek van külön királyhymnusz, csak épen az orsz. daláregyesületnek nincsen, amely pedig legtöbbet áldozott érte s legelső volt, a mely buzgólkodott, fáradt az érdekében.

Ez a magyar királyhymusz történeti fejlődésének a hű tárgyilagossága képe. Mi volt e hosszú vajadás és sikertelenség etikai indoka? Többféleképpen lehet azt visszavezetni.

1-ször: a szöveg pályázatsikertelenségére, melynél az irodalmi körök a szokatlan nagy pályadíjjal szemben nem tudtak objektív álláspontra helyezkedni s későbbben a Jókai szövegkölteményének országos meghurcolásával már előre lehűtötték a megzenésítés iránti lelkesedést.

2-szor: az írók és művészek társaságának beleavatkozása a dologba, melynek kudarca, — amint fentebb láttuk, — a nagyközönség körében ébresztette fel a hideg közönyösséget.

3-szor: A zenészet pályázat körül elkövetett tévesztett eljárásra, mely fokozatosan szította az egyenetlen nézetkülönbségeket, s a még szokatlanabb nagy pályadíj, mely mind nagyobb tért nyitott az egyéni versengés és akna harcoknak. Végre pedig arra a nagyon is régi igazságra, hogy az ilyféle nagy kihatású művészeti pályázati ténykedést ritkán sikerült még az egyetemes megihletés árjából kihálászni. Sok példa van erre a műtörténelemben. A Gotte erhalte, a God save the king, az orosz cári hymnusz, mind erre vallanak, melyek nem pályadíjas urnákból kerültek ki, a Marseillaise-t, a Partons pour la Syrie-t, a Rule Britannia-t, a Wacht am Rein-t, a Yankee dudle-t stb. nem is említve. — Talán a magyar királyhymusz is inkább ért volna célt, ha zeneileg pl. egy Erkel Ferenc lett volna felkérve annak megírására. — Mert sajátos az egyéni, művészi ihlettség. Az százak, ezrek lelkesedését képes pótolni, koncentrálni; míg százak és ezreké sem képes egynek az ideálját. — Ámbár arra is van eset,

hogy a nagy tömeg nem képes mindig egy kimagasló ideált nemzeti közkinccsé tenni. Példa erre Petőfi Talpra magyarja, melyet sem az általános lelkesedés árjában, sem azontul, soha senki nem tudott úgy megzenésíteni, hogy az nemzeti közvagyonná vált volna. — Pedig megpróbálkoztak vele számosan.

A folyó új században, a magyar királyhymnus is talán majd magától fog megteremni minden pályázati közreműködés nélkül.

XXXVII.

Egy szenzációs magyar király-dal.

Ez a maga idejében nagy feltűnést keltett dal, a 80-as évtized első felében, két nagyfontosságú magyar zenészi mozzanattal áll szoros kapcsolatban: a m. kir. operaház megnyitásával és a fentebbi fejezetben tárgyalt magyar királyhymnus ügyével.

Fényes ünnepléssel és a közönség óriás érdeklősége mellett ment véghez az első előadás az új házban. Király Ő Felsége is megjelent azon, akinek bőkezősége emelte a művészet új csarnokát. Az időben Liszt Ferenc még a fővárosban tartózkodott. Hogy ő is kivegye a részét az ünnepségből, elhatározta magát magyar királydal írására nagy zene- s énekkar-kisérettel. — Jóval a megnyitás előtt fogott hozzá, hogy mire a megnyitás ideje közeledik, a mű nyomtatásban is megjelenjék többféle alakban. Nagyérdekű előzménye van e dal írásának. — Javában folytak a magyar királyhymnus érdekében a mozgalmak. Egy este

Liszt Ferenc.

Magyar Király - dal
(Egy régi magyar dallam után)

Margiale
ff

Erint magyar hazámnak bü fia Liszt Ferenc

The musical notation consists of two staves. The first staff has a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in a simple, rhythmic style. The second staff contains the handwritten signature 'Liszt Ferenc' at the end of the piece.

ép a mesternél időztem, kivel ép ez ügyben cseréltem eszméket. Iróasztalán Bartalus István Orpheusz műve feküdt, mely mindenféle régi magyar relikviákat is tartalmaz. Kezébe vette, ide-oda forgatta s hirtelen azon a lapon akadt meg a szeme, mely a Hej Rákóczy-Bercsényi ismert kurucnótát s dallamot tartalmazza. — „Mit török Önök olyan nagyon a fejüket — szól hozzám — egy magyar királyhimnusz dallama megteremtésénél. — Hát lehet-e ennél szebb, magyarabb s felemelőbb motívum, mint a melyre e dal van építve?” S rámutatott a Hej Rákóczy-Bercsényire. Egyet gondolt s kész volt az elhatározása. Ifj. Ábrányi Kornélt kérte fel, hogy majdan az általa kidolgozandó dalhoz alkalmas szöveget írjon, ő maga azonnal hozzálátott a megzenésítés kidolgozásához. A dal, mely két részből állott, többféle átiratban jelent meg Táborszky és Parsch zenekiadóknál, még cimbalomra is — e magyar hangszerre mindig kiváló sulyt fektetett, — az előadáshoz szolgáló vezérkönyvet pedig b. Podmaniczky Frigyes intendánshoz nyújtotta be, kérve őt annak a megnyitási műsorra való felvételére. — Kevéssel a benyújtás után hivatalos értesítést kapott az intendaturától, melyben értesítést nyert, hogy nagy sajnálatra a királydal nem szerepelhet az ünnepség műsorán, bizonyos lojalitási szempontból, mely nem engedi a kuruc dalmotívumokra épített zeneművet előadni ép az új csarnok megnyitása alkalmával, mely a királynak köszönheti létesülését. — Lisztet a visszautasítás érzékenyen érintette, visszavonta a vezérkönyvet, de nyilvánosan a lapokban tiltakozott nagyon is ismert lojalitása meggyanúsítása ellen, több példát hozván fel a műtörténelemből, hogy a művészeti átalakítások nem állnak ellentétben a lojalitási érzelmekkel.

A dolog pedig úgy állott, hogy ha az intendatura nem lett volna befolyásolva hiperlojalitási besugások által, hát soha eszébe sem jut, a motivumok ellen kifogásokat tenni, mert ha fel is használt az eredeti dallamból egypár kezdő taktust, azok oly művészeti fordulatokkal voltak egybefonva, hogy nagyon is finom hallérzéssel és régiségbuvári tudással kellett annak a hallgatónak megáldva lenni, aki az egész mű formai keretéből kitudta légyen azt okoskodni, honnan, miből lettek a motivumok felhasználva? — Belátta ezt későbbben maga az intendatura is, mert kevéssel a megnyitás után mégis be lett az mutatva az operaházban, még pedig oly nagy sikerrel, hogy meg kellett ismételni.

De ekkor meg más incidens merült fel, mely akkor szintén nagy port vert fel. — A hirlapok kritikái — többféle indokból, — nem a legkedvezőbben ítélték a mű felett, nem a kuruc motivumok miatt, hanem általában annak belbecsét vonták kétségbe. Kiváltképen kitűnt ebben egy nagytekintélyű német napilap kritikusa, aki durva, rosszakaratu, ellenszenves tollal a földig lerántotta a szerzeményt, nem hagyván rajta egy szemernyi kiemelni valót. Ez a méltánytalan és kegyeletnélküli hang fellázította az egész magyar zenevilágot s a magyar lapok tekintélyes részét is elannyira, hogy az orsz. zenetanárok egylete kezdeményezésére, nagyszámu írói s művészi kitünőség és műbarát aláírásával, nyilvános nyilatkozat jelent meg nemcsak a hazai, hanem a külföldi lapokban is, mely elégtételt, igazságot szolgáltatott a mesternek. Mikor az operában a királydal be lett mutatva, Liszt nem jelent meg az előadáson s csak utólagosan értesült a sikerről.

„Sajátságos, — jegyzé meg — hogy mikor ko-

ronázási misém egyik részében öntudatosan a közelmultra sokkal élesebben emlékeztető Rákóczy-induló egy pár motivumát dolgoztam fel: akkor senkinek sem jutott eszébe abban illojalitási érzelmet beleerőszakolni; de most régmúlt idők elfeledt motivumai is szemet szűrtak. Hány olyan forradalmi dalt lehet a zeneirodalomban találni, melyekhez meg ellekezőleg a legkenetteljesebb egyházi énekek vagy császári és királyi indulók és himnuszok motivumai szolgáltatnak zenészeti anyagot. — A művészeti anomáliák soha ki nem fogynak, míg csak világ világ lesz!”

A későbben napfényre került nagyszámu magyar királyhymnuszok, pályaművek között alig van egy, melyben régi kurucnóták és dalok motivumai ne szerepelnének. — Aki járatos a régi magyar egyházi és világi dalok irodalmában, jól tudja, hogy a kettő mindig karöltve járt egymással. De mikor tiltakozott valaha az egyház a világi népdalok ellen vagy megfordítva? Erre nincs példa a mütörténelemben. — Ez a királydal (jobban mondva királyhymnusz) volt külömben az első, amely e században nyomtatásban megjelent, mert csak azután öntötte el a zenészeti talajt a királyhymnuzsi árviz. Hogy pedig minő lojális volt a szövege, ide iktatom annak teljes szövegét, mely a szöveges kiadásokban német nyelven is megjelent:

„Áldott legyen magyarok királya,
Tündököljön az egész világra.
Országában a jog és igazság,
Hirdesse: itt lakik a szabadság!

Isten után a legszentebb
Fölkent koronás királyunk.
Életünket és vérünket
Érte készek adni, hő vágyunk.
Föl! ha vész jő magyarok a királyért,
A hazáért, a magyar koronáért!

Kárpátoktól Ádria partig
Győző tábor harc-zaja hangzik.
Isten áldd meg fegyverünket!

A király szava szól,
Keze hív, szeme int.
Ez után sietünk,
Rohanunk vele mind.

Büszkén zengi
Ezer ajk, annyi száj:
Éljen, éljen
A király, a király!

XXXVIII.

A magyar zene két kimagasló mozzanata.

a)

Már fentebb hangsúlyoztam, hogy a 80-as évtized első felében a magyar zenével szemben, az orsz. dal- és zene-ünnepélyek dominálták a tért. Ami csak kimagaslóbb termék és fellendítőbb mozgalom felmerült: az mind azokban összpontosult s azok körül forgott. Ilyen volt a fényes debreceni után (1882) a miskolci 1884-ben, mely különösen három mozzanatával magasult ki.

Először: itt kellett volna gyakorlatilag életképesnek bizonyulnia a Debrecenben elfogadott minta dalegyleti intézménynek. Vagyis: az oly egyleteknek maguk közti versenyzésének, amelyek valamely ünnepség alkalmával első díjjal lettek kitüntetve. De ez alkalommal csak arról tett bizonyosságot, hogy bármily ideális volt az eszme: gyakorlatilag mégis halvaszületett gyermek maradt. Az ily köteles hét mintaegylet közül csak kettő jelent meg a küzdtéren: a debreceni és a pécsi. A többi többféle ok felhozása mellett távol maradt. — Hanem az is igaz, hogy e két orsz. hírű dalegylet aztán a szó szoros értelmében megfelelt a minta címnek.

Másodszor: Itt lett elfogadva az addig szokásos versenydíj-rendszer helyett, az arany-ezüst érmek és diszokmányokkal való kitüntetés rendszere. — Erre nézve már jóval azelőtt folytak az eszmecserék, hogyan lehetne oly

igazságos kitüntetési eljárást életbeléptetni, mely nem a középkori elavult mesterdalári tabulaturás rendszerre, hanem általában a magas művészeti színvonalra fektesse a súlyt. Abból a szempontból indulva ki, hogy a művészeti elragadó hatást nem a pedáns minuciózításoknak többé-kevésbé betartása, hanem mindig a szabad művészeti szellem érvényesítése dönti el. Mert nincs olyan két vagy több nagy művész, akik valamely zeneművet a tökéletesség ugyanegy normatívuma szerint adna elő s mégis mindenik megfelelhessen a tökéletesség színvonalának. Az egyik más tempót, dinamikát, felfogást használ mint a másik, de azért mind a kettő a művészet egyenlő színvonalán állhat. A költők sem mind egyforma szavak s eszmékkal eszményítik pl. a szerelmet, fájdalmat, hazafiasságot, bűbánatot, örömet stb. A festők sem mind egyforma alakokkal, árnyalatokkal örökítenek meg egyenlő tárgyakat, tájakat vagy csoportulatókat, de azért mindenik elragadhatja a nézőt s mindenik érdemes lehet a magas művészeti alkotás babérrá. Ez volt az alapja az arany és ezüst színvonal behozatalának, melyet a miskolci közgyűlés e sorok írója indítványára fogadott el egyhangúlag. — De ez is csak egy országos ünnepélyt élt meg, mert a kicsinyes, mondhatni gyermekesen hiúságos csillogási vágy, már két évre rá (1886-ban Pécsen) eltemette az üdvös és igazságos eszmét s újból kiszolgáltatta a zsűrit az osztályozás keserű pohara kiűritésének s újból elszórta az elégedetlenség sárkányfogait.

Harmadszor: Miskolcon aratott fényes és méltó diadalt a lankadhatlan kitartás, ügyszeretet s a magyar művészet iránti hazafias lelkesedés. — Az első versenydíjat ugyanis az ungvári dalárda nyerte el oly elementáris

sikerrel, minőre alig volt példa a magyar versenyek történetében. Ez egylet egyik legrégebbi tagegylete volt már akkor is az orsz. dalegyesületnek, amely távol az ország határszélén, a nemzetiségi áramlatok közepette, mindig hű őrszemét képezte a magyar nemzeti állameszme s kulturtörekvéseknek. Közel húsz éven keresztül, minden orsz. ünnepségen megjelent testületileg, — mindig nagy áldozatokat hozva, — s mindig versenyzett minden csoportban. Mindig résztvett minden kulturális mozzanatban, nemcsak a jogokat élvezte, hanem a köteleességeknek is mindig pontosan eleget tett. A zsüri ítéletében hol magasabbra, hol alsóbb fokra szállott, de azért soha nem remonstrált, nem vádolt, nem békétlenkedett. Férfias önérzettel viselte sorsát, akár mellette, akár ellene szólt az igazság, a méltányosság. Ha magasabbra hágott, nem bizta el magát, ha bukott, se nem oszlott fel, se nem lépett ki a kötelékből duzzogásból. Igaz, hogy olyan vezére, elnöke s éltető szelleme volt, mint a boldog emlékezetű Zoltsák János, (kegyesrendi tanár-igazgató) aki a művészeti szép szeretete mellett, lelkében hordozta a hazafiság érzülete mellett a béke, a szeretet s a keresztényi türelem erényét.

A miskolci versenyen D r o h o b e c z k y G y u l a (jelenleg kőrösi g. katolikus püspök, akkor még csak felszentelt pap) állt mint karnagy az egylet élén, tele lelkesedéssel s kiváló műképzettséggel. Mikor kilépett s fölemelte a vezénylő pálcát, fiatal, megnyerő, rokonszenves arcáról biztos öntudat, tűz, erély és lelkesedés tükröződött vissza. H u b e r Károly Petőfi „Talpra magyar“-jának a megzenésítése képezte a versenydarabot. Amint felhangoztatta az első frázist, mindenki tisztában volt, hogy az ő egyleteé a dal, a diadal. Midőn pedig végül felhangzott:

Esküszünk, hogy rabok többé nem leszünk, a közönség mint egy ember, helyéről fölkelve tapsolt, ujongott a nem várt meglepő diadalnak. A színház földszintjének első padsorában ültek a megyei notabilitások, diszvendégek s több országos képviselő, köztük a haza nagy veszteségére oly korán elhunyt Grünwald Béla is, aki szintén el volt ragadtatva a felvillanyozó hatástól.

„Sajátságos, — jegyzé meg — hogy egy Petrovics (Petőfi) írja a leglelkesítőbb magyar dalt, egy Huber zenésíti meg s egy Drohobeczky értelmezi a legelragadóbban. Ki kételkednék még a magyar nemzet jövőjében?“

Az ungvári dalárda akkori karnagya ma fényes állást foglal el a magyar államéletben, mint főrendiházi tag. De bárminő nagy sikerei legyenek még életében: a miskolci diadalt és sikert — azt hiszem — mindig legszebb emlékei közé fogja sorolni, mert abban a művészeti szép soha nem distonáló s egyedül csalhatlan égi szava játszta a főszerepet.

*

Ez ünnepség máskülömben is egyik fényes lapját képezte a 19-ik század magyar zenéjének. Báró Vay Béla, Borsodmegye akkori főiáspánja (ma a főrendiház alelnöke), mint diszelnök, Soltész Nagy Kálmán vár. főpolgármester, Mikuleczky István a miskolczi daleyet elnöke, Miskolczy Pál alelnök, Pap Dezső a korán elhunyt nagytehetségű magyar zeneköltő, s Zelenka Pál helyi ev. lelkész (jelenleg ev. püspök és főrendiházi tag), a nagyműveltségű műbarát, álltak az ünnepség élén. — A központot Bartay Ede elnök képviselte.

A zsüri, a megjelent két minta dalegylet közül a rendelkezésre állott egyetlen versenydíjat a pécsi dalárdának ítélte oda, de oly kiemeléssel, hogy ha még egy másikkal is rendelkezhetett volna, azt a debreceninek is első cimen ítélte volna oda, mert mind a kettő egyenlő művészeti magaslaton oldotta meg feladatát s azért egyenlő értékű kitüntetésül, a jövő pécsi versenynél életbeléptetendő aranyérem rendszer alapján az első aranyérmét a debreceni dalegyletnek indítványozta a legrövidebb idő alatt megküldeni. A közgyűlés, viharos, szünni nem akaró éljenzéssel fogadta ez indítványt s foganatosításával az igaz. választmányt bizta meg.

b)

A 80-as évtizedben a magyar dal s zenének másik legérdekesebb s legkihatóbb mozzanatát a pécsi orsz. dal- s zeneünnepély képezte 1886-ban. Az akkor már 80-ra felszaporodott tagegylet közül 60 vett részt abban, melynek országos érdekelttségét főleg két körülmény fokozta. 1-ör: Pécssett merülvén fel először az orsz. egyesület eszméje 1864-ben s onnan kelvén életre az elvetett mag: 22 éven át mindig hő vágyát képezte a magyar dalároknak, hogy odagyűljenek egybe országos ünneplésére annak az egyletnek, mely nemcsak a legelső lökést adta, hanem ugy bent a hazában, mint a külföldön s mindenütt, ahol csak megjelent, mindig a legfényesebb diadalra segítette a magyar dalt, s 2-ör: mert ez ünnepséggel, az ő házi jubileuma is összeesett, betöltvén fenállásának negyedszázados ciklusát. — Fogadás, bevonulás, külső disz, fényes és mintaszerű rendezés, intenziv verseny-előadás, diszhangverseny, impozáns öszelő-

adás: soha még oly kimagaslóan nem nyilatkozott meg, mint ez alkalommal. E kettős ünnepség Pécsen 5—6 napon át valóban országos metropolissá varázsolta, annyi volt benne a fővárosból, a vidékről beözönlött diszes közönség. Az ünnepély fénye oly intenzív lett, hogy még a közgyűlési felzaklató incidensek sem voltak képesek azt legkevésbé is alterálni, sőt még úgy a magyar hazára, mint az összes művészeti világra borult ama mély gyász sem, mely Liszt F. halálával (jul. 31-én Beyreuthban) ép ez ünnepséggel esett össze. Kimagasló részvényt nyilatkozatok és határozatokkal rótta le a város, az egyesület és a közönség a haza és művészet nagy fia iránt a hálás kegyelet adóját, s bár sajogtak a szívek a pótolhatlan veszteség felett, de az élet kötelességei felül maradtak a gyászleplen. A magyar zene nagy veszteségére az előző évben oly váratlanul elhunyt Huber Károly or. karnagy helyére fia Hubay Jenő választatván meg, ő állt az élén az ünnepély zenészi programjának nemcsak, hanem maga is résztvett a Harmónia társulat által rendezett diszhangversenyben gróf Zichy Gézával, Ábrányi Emil s neje Wein Margit, Szendrői Lajos (operai tagok), Hoffer Károly, s a pécsi dalárda közreműködése mellett Wachauer K. karnagy vezetésével. — Gr. Zichy Gézának ez alkalommal lett legelőször bemutatva országos népszerűsége emelkedett remek búcsuszerenádja férfikarra, zenekar s obligát zongorakísérettel. Magyar ábránd kettőse pedig zongora és hegedűre, (melyet Hubayval játszott), oly frenetikus hatást idézett fel, hogy több magánelőadásával meg kellett toldania a műsorát. Ugyan ily kitüntetésben részesült A.-Wein Margit is s a többi közreműködött. — Az ünnepség minden mozzanata,

a pompásan felépített mintegy 10 ezer forintba került fedett dalcsarnokban ment véghez, mely 4000 embernek nyújtott kényelmes helyet. — Az ünnepség élén álltak, mint vezérférfiak: Perczel Miklós főispán és diszelnök, Aidinger János polgármester, Bánffay Simon kir. tanácsos, a pécsi dalárdának sok éven át volt lelkes elnöke és éltető szelleme, Reberics Imre főtitkár, Hoffer Károly az egyesület diadalainak bájos hangú tenorja s Wachauer K. karnagy. — Az orsz. egyesületet Follmann Alajos egyes. alelnök, s a dalárügy egyik kimagasló vezértagja, Ábrányi K. vezértitkár, s Hubay Károly pénztáros képviselték, miután ugy Bartay Ede elnök, mint Simonffy Kálmán alelnök gátolva lettek résztvehetni a kettős ünnepségben.

*

A jubileumi ünnepség aug. 15-én ment véghez a dalcsarnokban, mely méltó volt a pécsi dalárda multjához s kiérdemelt babéraihoz. Mise előzte meg a belvárosi plébánia templomban. — A főoltár tetején diszes virágvánkos diszlett fehér virágokból, középen vörös virágok mutatván a 25-ös számot. Perczel Miklós főispán s Aidinger János polgármester s elnök a szentély előtt részükre emelt diszpadon foglaltak helyet. Mise alatt az egri dalkör énekelt.

A dalcsarnokban a dalpódiumon az egyesületeket megkoszorozott város szépei foglaltak helyet. A diszüléseket Perczel Miklós főispán-diszelnök, Aidinger János polgármester, Paxi tábornok, Follmann Alajos egyes. alelnök, Bánffay Simon kir. tanácsos, Petrovics nagyváradai kanonok, a daláregyesület, az egyházi s városi hatóság képvise-

lői, a pécsi dalárda kiváló buzgalmu titkára: Reberics Imre, karnagya Wachauer K. Hoffer Károly foglalták el. Fél 11 órakor jelent meg a jubiláló egyesület zászlóanyjának Majláth György özvegye képviselőjében annak leánya, Pallavichini grófné, lelkesen fogadtatva. A dalpódiumnak közönség felé néző része végén egész csoport hangjegyállvány volt felállítva szebbnél szebb koszorúkkal elhalmozva, melyekkel a pécsi dalárda volt megtisztelendő. A grófné megjelenése után a pécsi dalárda jellegét zengte el:

Édes hazánk, édes dalunk,
Érted élünk, érted halunk.

Utána Aidinger J. mondott köszönetet a megjelent díszvendégeknek. Majd Perczel M. főispán emelt szót, ecsetelvén a dal kulturális hivatását s kiemelvén a jubiláló egyesület dicsőséges múltját s hő kivánalmakkal halmozván el a dalegyesületek hazafias szent ügyét. Utána Reberics titár rövid de tartalmas kivonatban olvasta fel az egyesület negyedszázados történetét, mely után a kitüntető emléktárgyak átvétele következett.

Az elsőt Simon Emma urnő nyújtotta át a pécsi hölgyek nevében. A budai dalárda nevében Ország Sándor orsz. képviselő, a debreceni dalegyesület ezüstkoszorúját Lengyel Imre, annak elnöke nyújtotta át; a győri dalegyesület arany serleggel tüntette ki. A kolozsvári dalkör elnöke Finály Henrik óriási szalaggal díszített babérr koszorút adott át. A losonci dalegyesület, a szatmárnémeti, a rimaszombati egyesületek szintén hasonló babérr koszorúkkal tüntették ki a jubiláló egyesületet. Vége-hossza nem volt a még számos kitüntetésnek, melyek végeztével

Finály Henrik, mint az országos daláregyesület felkért képviselője emelt szót, fenkölt szavakkal tolmácsolván az egyesület legdiadalmasabb tagegyletének az érdemeit a magyar dal érdekében.

„A pécsi dalárda — így szólt a többek közt — elért fényes sikereivel beragyogja az orsz. egyesületet; koronája a hazai magyar dalegyleteknek, sőt e korona legdrágább gyémántköve, melynek tündöklése biztató sugárként arra int, hogy igyekezzünk szívvel-lélekkel egyaránt az ő nyomdokain haladva újabb és újabb dicsőséget aratni a magyar dallal.“

Aidinger J. polgármester köszönő szavai zárták be a diszülést. Az ünnepség emlékére a pécsi dalárda érmeket és diszokleveleket készítettett vizonzásul a megtisztelő egyletek számára. — Az egyletek képviselői innen a közgyűlés-terembe vonultak búcsu zárulásra, melynek negyven számra ment határozata közt legmomentuózusabb részét négy mozzanat képezte.

*

1-ször. Ábrányi Kornél indítványa Liszt Ferenc hamvai hazaszállítása érdekében, mire nézve felirat benyújtását hozta javaslatba a magyar parlamenthez, mi egyhangulag el is fogadtatott.

2-szor. A zsüry-itéletének kihirdetése s az arany- és ezüst-érmek kiosztása.

3-szor. A losonci dalegylet versenydíjának mikénti odaítélése. Erre nézve határozatott, hogy az aranyérmesek kivételével, a többi egyletek karnagyai szavazzanak s ítéljék

oda szavazattöbbséggel az érdekesítettnek. A szavazás eredménye lett, hogy a felajánlott rendenkívüli értékes versenydíj kevés szótöbbséggel a budai dalárdának lett odaitélve a kolosvári dalkörrel szemben. A díjhoz mellékelte szintén értékes karnagyai pálcza a nyertes dalegylet karnagya Selley Gyulának lett kézbesítve.

4-szer. A közgyűlés ismét helyreállította a versenydíj rendszert s mellőzendőnek határozta továbbra az arany- és ezüstérem színvonalat. — E legutóbbi határozatnak az lett aztán az eredménye, hogy az ünnepséget követő ig. vál. s rendes és rendkívüli daláregyesületi közgyűléseken, mindenféle indítványok jöttek felszínre, míg végre a legközelebbi (1889-iki szegedi) versenyen olyan eljárás nyert szavazati többséget, mely — a mint későbbben látni fogjuk — az abszurdumig vitte a szabad elbírálás elvét, melyet aztán szintén meg kellett semmisíteni.

Általában el lehet mondani, hogy az országos dalversenyek díjkiosztásának a kérdése, rendszere, mindig olyan Eris-almáját képezte a magyar dalnak a 19-ik század második felében, mely a legtöbb keserűség, sértett hiuság, ambíció s egyenetlenségnek a forrását képezte és táplálja még manapság is. — E tekintetben csak az 1896-iki millenáris eljárás találta el a legegyszerűbb s a legigazságosabb eljárást, — a mint látni fogjuk — amikor általában mellőzött az egyesület mindennemű csillogó-billogó kitüntetését s egyedül közreműködési diszokmánya szoritkozott a versenyzett egyletekkel szemben. Olyan demokratikus alapra fektetett eljárás volt ez, minő megfelelt a magyar haza ezeréves megalapításának, állami rendszerének, mely szintén a legnagyobb demokratikus egyenlőség elvét vette irányítóul. Igaz, hogy csak

a privilegizált nemesi kasztrendszer alapján, mely azonban minden fiára kiterjedt a hazának, akik annak érdekében állami érdemeket szereztek.

Egyenlő szövegűek voltak a milleniumi diszoklevelek is s csak egy-egy minősítési jelző szóval hangsúlyozta finomul a művészeti kategóriák közti eltérést. De ezt is csak két egyenlő jelzéssel. — Az azután következett aradi (1898) s a folyó század első kassai (1901) versenye is ismét a díjrendszerre van állítva. — De én meg vagyok győződve, hogy az új század jövő dalversenyeivel szemben, a magyar államéletet átható demokratikus szelleme, erre nézve is ki fog valami olyan normatívumot eszelni, mely sokkal igazságosabb lesz az eddiginél s mégis megfelelő a művészeti ambíciónak.

XXXIX.

Liszt Ferenc halála.

1886. július 31-én mély gyász napja lett az egyetemes nemzetközi, de főleg a magyar zenevilágnak. Liszt Ferenc halálát jelzi e nap, mely Beyreuthban érte utól a század legnagyobb zongoraművészt, egyik korszakot alkotott zene-költőjét s a közművelődés páratlanul bőkezű mintaképét.

Közel hat évtizeden át ragyogott fénye a művészet egén s mikor elköltözött nagy szelleme a földről, olyan űrt hagyott maga után, melyet alig fog többé valaki betölteni, akármelyik nagy tulajdonságaira nézve. Meteorszerű volt a megjelenése s az maradt még halálában is. Aki ismerte szellemi s testi szervezetének szívóságát, egy századot ígérhe-

tett életének. De nem is a vaskorszakra emlékeztető testi szervek működési elkopása okozta az ő halálát, hanem az a rendkívüli szellemi ekzspánzió, amely ez év első negyedében ellenállhatlan erőt vett rajta, melyet aztán sem legyőzni, sem felemészítő lángja elől kitérni nem volt képes.

*

Az egész telet Budapesten töltötte, de mikor a tavasz lehe megérinté az arcokat, Európa legelső metropolisaiból már annyi hizelgő meghívás érkezett hozzá, hogy válogathatott bennök. A legelső művészek, műtestületek, a legfelsőbb arisztokracia tagjai, császári, királyi, hercegi körök a legudvariasabban kérték fel, hogy élete alkonyán jelenjék meg még egyszer köztük, hogy ünnepelhessék mint a század legfényesebb pályafutásu művészt. — Első sorban Páris, London, Berlin, Szentpétervár, Moszkau álltak a meghívók élén. Nem tétovázott sokáig, de már február hóban elhatározta, hogy Március közepe felé elhagyja Budapestet s enged a meghívásoknak. — Művészeti diadalutjainak egész varázskörképe merült fel lelkében, fel lett izgatva szellemének összes fantáziája s nem volt erő, amely visszatarthatta volna attól a felcsigázott ambíció kielégítésétől, hogy még egyszer lássa az egész világot meghódolni művészeti nimbusa előtt. — Budapesti összes barátai, tisztelői s intímusai igyekeztek lebeszélni, ne tegye ki magát a hónapokig tartó izgalmak s fáradaalmaknak, melyek okvetlenül aláfojgják ásní testi s lelki szervezetét. Vakon rohant sorsa elé s amint a következés mutatta, nem is kerülhette ki a végkimerülést, mely végre halálát okozta. — Első választása természetesen

Párisra egykori legfényesebb diadalainak színhelyére esett hova anélkül is a legszorosabb régi kötelékek fűtéek. — Hát volt is oka első sorban oda vonzódni, mert ott meszerü diadalokat ért el. — Nemcsak legmonumentálisabb műveit adták elő tiszteletére, de a legmagasabb köröktől kezdve Páris minden rétege nem fogyott ki ünnepeltetéséből. Egészsége konzerválása tekintetében soha sem volt eléggé óvatos és előrelátó. Ekkor is egy incidens vészhozólag folyt be arra. — A világhírü Erard zongoratermében ottléte alatt hangversenyzett Rubinstein is. Onnan egy izben, nedves hideg aprilisi éjjelen tért lakására csak úgy jó könnyedén öltözködve. Egészen áthült s csak többnapis szobaörzés után folytathatta útját London felé. Ott újabb ünnepeltetési izgalmak és kimerítő művészeti, társadalmi fáradsalmak vártak reá. — A királyi udvar s a legmagasabb arisztokráciánál való kitüntetések s a hangversenyek szakadatlan sora — melyekben maga is résztvett, mint virtuóz és dirigens, — annyira kimerítették, hogy már ott le kellett mondani a magas északon való további ünnepeltetésekről. — Május-Junius havában Weimarba vonult vissza pihenőre s Luxemburg s más kisebb német városokban való időzés után, Julius hó elején Beyreuthba utazott az ott folyó Wagner operai ciklusokban résztveendő. — De időközben már többször kellett orvosi tanácsokat vennie igénybe, részint megrendült egészsége, részint szembaja miatt. Azok mind oda konkludáltak, hogy feltétlen testi nyugalomra s minden szellemi izgalomtól való tartózkodásra van szüksége. De távolról sem ismerték őt azok, akik felőle ilyet feltételeztek.

Kezdetüket vették a beyreuthi zeneünnepegek s ő bár magát megeröltetve, minden előadásban résztvett. Tristán

előadása alatt kitört rajta az erős lázroham s ájultan kellett lakására szállítani. Ágyba fektették, melyből nem is kelt fel többé! Mintegy 8—10 napig tartott kritikus állapota, mely idő alatt többször esett önkivületi állapotba, félrebeszél s legközelebbvalóit is alig ismerte fel. — Végső agoniája nem tartott sokáig s szelleme egyre csak e két név önkivületes hangoztatásával szállt a boldogabb túlvilágba: Tristán . . . Izolde! . . . .

*

Liszt mielőtt Budapestről végzetes utjára indult, Március 12-én, még számos búcsu ünnepeltetésben részesült, melyek közül főleg kivált az a fényes estély és búcsulakoma (márc. 9-én), melyet az írók és művészek társasága rendezett a tiszteletére, felolvasással s hangversenynyel egybekötve. A felolvasást id. Ábrányi K. tartotta az ünnepeltnek magyarországi működését rajzolván meg s szerencsés visszatérését hangsulyozván. A hangversenyben Bis chiczky urhölgy, Siposs Antal, Bignió Lajos s Stradal Ágost (Liszt egyik külföldi tanítványa) vett részt. Midőn a vonat elutazott, összes tisztelői, barátai, intimusai, tanítványai kivonultak a pályaudvarra, hogy legmelegebb üdvkivánalmaikkal halmozzák el. — A balsejtelmek egész halmaza költözött a hátramaradottak szívébe, mintha érezték volna, hogy soha többé nem fogják látni oroszlánysörényü fejét!

*

Liszt hamvai a beyreuthi temetőben nyugosznak, hol a városi tanács diszes mauzoleumi kápolnát emelt az emlé-

kére. Temetése habár ugy a város mint az ott akkor egybe-
gyült idegensereg és zenevilág nagy részvéte mellett folyt
le, még sem volt teljesen méltó ahoz, amely őt ép Német-
ország részéről méltán megillette volna, melyért életében
annyit tett és áldozott. — A világ nem akad meg az ő
folyásában, akárki költözik is el a földről. Liszttel szemben
is bebizonyult ez, mert még temetése napján is megismétel-
ték Tristán előadását, az ugyanaz nap odaérkezett német
trónörökös tiszteletére. Az akkor világgá bocsátott német
hirlapi tudósítók, sokféle tekintetnek hódolva, csak felületes
és elkendőzött képét nyújtották az akkor ott történeteknek.
Lehet, hogy a család s az akkor ott folyt Wagner-i zene-
ünnepélyek, de legvalószínűbb, hogy az egész német nem-
zet iránti tekintetből. De ez a szépítgetés sem indokolt, sem
opportunos nem volt, mert ha Lisztet bárhol éri utól a halál
— magyar hazáját nem is említve, — az őt megilletendett
végtisztesség bizonyára a kegyelet, az őszinte gyász s a
küldisz magaslatán állott volna. Annál feltűnőbb volt tehát,
hogy mindezt Beyreuthban nem lehetett tapasztalni s folyt
az előadás sora még temetése napján is. A német lapok azzal
mentették e kegyeletlenséget, hogy a német trónörökös iránti
tekintet nem engedte az elnapolást, aki ép a temetés napján
érkezett, hogy jelen lehessen az előre kitűzött előadáson.
De ezzel — azt hiszem — csak magát a trónörököst sér-
tették meg, akiről feltehetnék, hogy nem egyeznék bele az
egy napi halasztásba. Vagy talán az idegenek vagy a vállalat,
vagy a közreműködő személyek érdeke tette az előadást
elodázhatlanná? — Bármint történt, de erkölcsi folt marad
a műtörténetben, ép ugy mint az, hogy a bécsiiek ugy temet-
tek el egy Mozartot, hogy negyven esztendeig eszükbe

sem jutott megjegyezni a sirját, s mikor eszükbe jutott, már nem találkozott élő, aki megmutathatta volna a helyét! — Sietni kellett egy Liszt temetésével is, nehogy talán nagyobb mérvet öltön, mint a Wahnfried halottjéé volt, aki mellé aztán nem is illett az az önfeláldozó barát, az oda temetett ipja s hozzá még egy ép oly világgéniusz — sőt több tekintetben talán még nagyobb — mint az, aki isten után neki köszönhetett legtöbbet!

*

Liszt végrendelete és hagyatékáról történelmi érdekűnek tartom itt a következőket feljegyezni:

Az övé is, mint minden más halandóé, első sorban tisztán családi kérdés, melyhez voltaképen senkinek semmi köze. De halála után több oly mozzanat merült fel, mely sokféle magyarázatot hagyott nyílt kérdésnek. Hitelt is kell adni mindannak, ami e tekintetben nyilvánosságra került, mert ezt parancsolja a család iránti köteles tisztelet. De nem hiszem, hogy azok, akik az elhunyttal sok éven át bizalmas viszonyban álltak, — s ezek közt e munka írója is, — az ő nyilvánosságra került végrendeleti részleteire nézve teljes megnyugvást nyerhettek volna. Mert 1861-től, honnan napvilágra került egyetlen (?) végrendelete keltezve van, annyi változáson ment az ő élete keresztül s annyi módosulást szenvedtek ugy családi, mint a világgal s főleg hazájával való viszonyai, hogy alig képzelhető, miszerint későbbi végrendeletre, sőt talán végrendeletekre el ne szánta volna magát. Valamint hogy e tekintetben nem egyszer határozottan ki is nyilvánította intenióit bizalmasai előtt s előttem is.

*

Arra nézve, hogy halála után hol óhajtaná örök álmát aludni? Sokféle mondása s kívánsága jött forgalomba. Ama húsz évi benső viszonymnál fogva, melyben vele állottam, nem egyszer volt alkalmam vele a halál misztikumáról is eszmét cserélni. Elöttem mindig hangsúlyozta, hogy bárhol találja is a halál: leghőbb vágya, a haza földjében pihenni, melytől oly sok éven át kellett távol élnie. — Ilyenkor gyakran jegyzé meg tréfásan: „Azt hiszem budapesti Franciskánus konfrátereim is adnának talán egy kevés helyet sirboltjukban.“

S ezt megerősíti Wittgenstein hercegnő is, az ő általános örököse és végrendeleti végrehajtója is, (az 1861-i egyetlen nyilvánosságra jutott végrendelete értelmében) mikor halála után értesítette budapesti barátait s az irányító köröket arról, hogy Wagner Cosimával egyetértőleg, semmi sem áll az utjában annak, hogy a magyar kormány és parlament megkeresésére, hült tetemei az ország fővárosába hozassanak s magyar földben találjanak örök nyugodalmat. Hogy sajnos, még sem következett be: a 19-ik század magyar zenéje annálisából, mint soha ki nem törülhető kegyelet és hálaellenes folt származik át a folyó századra.

Régi közmondás és igazság, hogy a halál mindent ki szokott egyenliteni. — De ha ez igazság nem is mindig és mindenkivel szemben nyer gyakorlati alkalmazást: legtöbb esetben mégis teljesül, avagy meg van hozzá legalább a jó hajlandóság. De azidőben Liszttel szemben még olyan áramlat uralkodott a magyar irányadó körökben s a közvéleményben is, hogy érvényesíteni nem lehetett. Nem használt az orsz. m. daláregyesület s az írók és művészek társaságának a parlament elé terjesztett kérvénye, az

egyetemes sajtó felszólalása, sőt még magában a parlamentben tett indítványok s pártoló felszólalások sem, mert a többség, az akkori miniszterelnök (Tisza Kálmán) elleneszenves érzületétől befolyásolva, egyszerűen leszavazta a hazaszállítási kérdést s napirendre tért felette.

*

Nem akarom e fejezetet befejezni anélkül, hogy még néhány oly incidensről meg ne emlékezzem, melyek a 19-ik század magyar zenéjére nézve mindig történelmi érdekességgel fognak birni s melyekről még a legjobban beavatott körök is vagy semmi vagy csak hiányos tájékozottsággal birnak.

Vissza kell térnem első sorban Liszt állítólagos egyetlen (?) végrendeletére. — De erre nézve csak saját életem s mint élő személyes bizonyítványom szolgálhat támpontomul. A t. olvasóra kell biznom, az itt elsoroltaknak velem szemben érvényes hitelt adni vagy nem.

*

Mikor még Liszt haltéri lakásán tartózkodott: egy izben (ha nem csal emlékezetem 1877-ben) egy napon az ő egyik legmeghittebb barátjával, b. Augusz Antallal találkoztam a ház lépcsőjén. Elmenőben volt s e szavakkal üdvözölt: „Most koramizáltam a mester végrendeletét, melyet az esztergomi káptalannál szándékozik letenni megőrzés végett. Abban ugy anyagi, mint szellemi hagyatékáról részletesen intézkedik.“

Elmondá a további beszéd folyamán, hogy halála után végóhajtása a haza földében nyugodni; hogy jelentős hagyományokat tett hazai kulturális s művészeti célokra s óhajtása, hogy Budapesten található összes ingóságai az orsz. zeneakadémiában őriztessenek érintetlenül.

Későbbben előttem is személyesen — sugár-uti lakásán — még többször megemlékezett ezekről s nem egyszer nyilvánítá abeli óhajtását, hogy halála után összes lakásberendezési tárgyai, ingóságai s drága műkincsei, relikviái ugy maradjanak, mint életében voltak. — Mindez csak az abeli feltevésre vall, hogy az ő egyetlen végrendelete nem datálódhatott csupán 1861-ről. — De nem is lehetett azt feltenni, hogy oly sok módosuláson menvén át az ő hazai élete, működése és aspirációi: közelebbi intézkedéseket ne tett volna. — Arról sohasem lett pozitív tudomásom, hogy a b. August által fentjelzett láttamozott végrendelete valóban le lett-e téteményezve a nevezett káptalannál? Csak az tény, hogy halála után számtalanszor nyilvánított óhajtásai közül egy sem lett foganatosítva!

*

Szellemi hagyatékának egyetemes örököseül mindig b. Bülow Jánost említette, — én előttem legalább nem egyszer hangsúlyozta ezt. De ez óhajtása is halála után más irányba lett terelve. Összes nagyérdekű világ- s hazai levelezéseit sok utánjárással Marie Lipsius (La Mara) szedte össze s a lipcsei Breitkopf és Härtel zenekiadó cég adta ki két kötetben német nyelven 1893-ban. — Eredeti kéziratú napló-följegyzéseit és memoárjait alighanem még életében Bülow-nak adta át, de hogy mi történt velük?

Nincs róla tudomásom. — Monumentális nagy zongoraiskoláját is négy vaskos kötetben még a 70-es években megírta, s azt Schubert és társa szintén lipcsei zenekiadóval kötött egyezménye alapján annak kiadásában óhajtotta világgá bocsátani. Megírása után aztán elhallgatott vele a világ, egy közbejött incidens folytán, melyet e művével szemben, egyik Budapesten is megfordult s jól ismert lengyel születésű nőtanítványa (Janina Olga) szenírozott neki, nagymérvű kellemetlensége és bosszuságára. — A munka kéziratának két kötetét ugyanis átadta neki lemásolás végett, de soha többé vissza nem tudta tőle kapni.

*

A magyar zeneirodalomra nézve is maradt Liszt után egy felette érdekes szellemi hagyaték, mely felett még életében rendelkezett a Tábornok és Parsch magyarországi zenekiadó-céggel szemben. — Külsőleg majdnem titokban s csak a kegyelet benső világa mellett dolgozott e művén, kevesen tudtak annak létezéséről s csak halála után jutott egynémely adat a közelebbi érdekeltek tudomására. Hányszor és hányan vonták kétségbe hazafiságát, s hányszor és hányan hitték, még hirdették is felőle, hogy nem érez nemzetével s nem tud vagy nem akar a hazai szellemi nagyságok magaslatára emelkedni. S még is hátrahagyott hazájának egy olyan monumentális alkotást, mely ellenkező érzületéről tanuskodott.

Gr. Batthiány Lajos, Deák Ferenc, b. Eötvös József, Petőfi Sándor, gr. Széchenyi István, gr. Teleki László és Vörösmarty Mihály voltak magyar ideáljai.

Ezeknek zenészeti arcképein dolgozott élte utolsó szakában. E művét zongorára írta, mint a mely hangszer bölcsőjét ringatta, legfényesebb diadalainak volt tanuja s leghivebb barátja is maradt élte utolsó lehelletéig. — Gr. Batthiány Lajos emlékére még két kimagasló műve is vonatkozik a korábbi évtizedekből. Az egyik: Heroide funèbre című 8-ik simfoniai költeménye, a másik: Pensée des morts. E zongoraműve, a Harmonies poetiques et religieuses című füzetekben jelent meg.

A fentebbi hét zenészeti arckép kéziratát még életének utolsó heteiben adta át letisztázás végett egyik kedvelt tanítványának oly meghagyással, hogy elkészülvén velük, küldje azokat magyarországi kiadójának a Tábornszky és Parsch cégnek, melynek kiadását írásbelileg engedte át annak. A két zenészeti arcképhez szövegismertetések is voltak csatolva, melyek a zenét kommentálták.

Azután maga a zenei arcképfestő, az iránta rajongó kiadók, a lemásoló (Göllerich Ágost fiatal zeneirő, zongoravirtuóz, a ki Lisztről igen nagyérdekű zenészeti tanulmányt is adott ki) mind letűntek az élet szinpadjáról és mit sem sikerült többé megtudnom ez arcképek sorsáról.

*

Általában az ő mindennemű hagyatéka oly sorsra jutott, mint a megváltó köntöse, melyeket széthordtak a keresztfa mellett örködött római katonák. Rómában a vatikánban ma is mutatják azt az osztályt, hol Liszt IX. Pius pápa közelében lakott ott tartózkodása alatt, s hol e kimagasló Krisztus-i helytartó nem egyszer tett nála látogatást, órákig hallgatva

elbűvölő játékát. Ugyancsak Rómában a Monte Mario hegyi kolostor atyái ma is kegyelettel őrzik ama cellákat, hol visszavonultan írta Magyarországi szent Erzsébet legendáját. A herceg Hohenlohe-család ugyanezt teszi Villa d'Este nyári palotájával, a weimári nagyhercegi család érintetlenül hagyta egész berendezésével azt a kerti lakot, melyet neki felajánlott s hol legjobban szeretett tartózkodni nyáron át, s melyhez annyi műtörténelmi emlék van csatolva. — A nagy emberek, a korszakot alkotó géniuszok szülőháza s lakhelyei iránt minden nemzet a legnagyobb kegyelettel szokott viseltetni. Csak a magyar intéző köröknek nem jutott eszébe ezt az erkölcsi kötelességet teljesíteni, hozzá még az ő saját számtalanszor nyilvánított aspirációja értelmében!

Az ő említett magyarországi kiadója, (Táborszky Nándor) a m. kir. operaház egyik külső fülkéjében ékeskedő de porladozó homokkő-szobrát (a mig csak öngyilkos nem lett) minden évben születése, név s halála napján ékesen feldiszi-tette virág s babérkoszorúkkal csupa kegyeletből, pedig bizony kiadott művei hasznából alig hiszem, hogy csak ebeli költségeit is fedezhette volna.

*

Semmi sem volt természetesebb, mint hogy Liszt halála után egész Európában, de még Amerikában is nagy számban megindultak az emlékére rendezett előadások az ő kiválóbb műveiből, — melyek részint művészeti s kulturális, részint pedig az ő monumentális szobra alapjára rendezettek. — Magyarországon is kezdeményezte ezt az orsz.

zeneakadémia, s azóta minden évben gyarapítja is emlékünnepek megtartása által. De mindeddig még sehol sem verődött össze oly tekintélyes összeg, melylyel a célt el lehetne érni. Pedig életében ő volt a nagy zenehéroszok szobrai felállításának legfőbb tényezője. A Bonn-i Beethoven-szobor felállítása ugyszólván az ő kétszer való hozzájárulásával vált lehetségessé. Németország sehogy sem tudta legnagyobb zenegéniusza szobrának a költségeit összehozni. Liszt kérdést intézvén aztán e szoborbizottsághoz s megtudván, hogy még 20 ezer tallér hiányzik: egymaga vállalkozott a hiány fedezésére. Ugyanigy járt el a bécsi Beethoven és Schubert-szobrokkal is szemben, melyek csak az általa — hajlott korában — rendezett bécsi hangversenyei jövedelmei által valósulhattak meg. A Weimár-i, Göethe- és Schiller-szobrok is legnagyobbbrészt az ő ténykedése és áldozatkészségének köszönik létrejöttüket. Ezeken kívül még számos más szoboralapot is gyarapított anyagi támogatásával.

Vajjon hol fog a folyó században a hozzá méltó első nagyszabású ércszoboremlék létrejönni? — A magyar haza, a magyar főváros, vajjon gondol-e erre?! Még egy sincs, kivéve azt a kisebb méretűt, melyet szülőmegyéje, Sopronyban emelt emlékének.

Nyomtatásban megjelent irodalmi és zeneműveinek a száma meghaladja az 1122 számot, s az ezeket magában foglaló minden alaku, irányu, átiratu s kiadványu tájékoztató kimutatás egymaga vastag kötetet tesz ki. — Olyan szellemi termékenység eredménye ez, minőhöz hasonlót keveset hagy hátra a 19-ik század.

XXXX.

A 80-as évtized második fele.

E munka keretében — dacára vaskos terjedelmének, — a század 80-as évtizede második felét magyar zenészeti szempontból csak általánosságban is jellemezni: a nagyobb feladatok közé tartozik. — Teljes részletekbe bocsátkozni pedig épen séggel lehetetlen. A mértföldre terjedő rétek, mezők virágait, vagy a csillagos égbolt fénylő pontjait megszámlálni, sokkal könnyebb feladat ennél. — Annyi számtalan ténykedés, személyi jelentőség, egymást kergető, egymásra rohanó kezdeményezés, indítvány, akció, alkotás, szervezés, szereplés, szóval: annyi mindennemű s irányu mozzanat tölti be már az utolsóelőtti évtized e néhány évét is, hogy közülök csak a legjelentősebbeket kihámozni, marad feladatul.

Mint ilyenekre első sorban kell rámutatni a nemzeti színház és a magy. kir. opera körül felmerült változások, reformok s intendánsi alitualításokra. — Valamint a különféle, de mind a magyar zene érdekeit kontempláló műintézetek körében felmerült eseményekre s a magyar zenét előrehajtó műalkotások, elméleti s gyakorlati munkálkodások nagy tömegére.

Aki mindezekkel szemben, nincs kellően tájékozva, s nem tartja kezében a kivezető Ariadne-fonalat, biztosan beletévedhet a labirintusba és nem találja meg a kijárat kulcsát. Mert annyi keresztúthoz jut, annyi bizonytalan tájékozás köde borul a szemére, s annyi egymással ellentétes állást elfoglaló fogalomzavar súlyosztójébe esik, hogy onnan

tisztán meg nem látja, mi szolgált mi nem a 19-ik század magyar zenéje előnyére? S könnyen megeshetik, hogy ép azt látja rózsaszinben, amit inkább sűrű fátyol illethetne, s arra nem vet kellő ügyet, ami körül pedig annak valódi érdekkereke forgott.

*.

Igy a többek közt ez évtized második felére esik a nemzeti színház megnyitásának félszázados jubileumi ünnepe.

A harmadik színházi és operai ankét, az akkori belügyminiszter b. Orczy Béla elnöklete alatt.

Az írók és művészek társaságának ez irányu akciója.

Az orsz. zeneakadémia kiszélesített reformálása.

A magyar népdalok egyetemes gyűjteményének kiadása Hoós János buzgalma folytán.

Az Erkel Ferenc félszázados jubileumára vonatkozó intézkedések és az ünnepség megtartása.

A magyar zeneiskola megalapítása.

Az orsz. zeneakadémia pályázata magyar zenészeti tankönyvre.

A nemzeti zenede erőteljes megizmosodása.

Parlamenti viták a magyar zene érdekében.

A budai dalárda királyi kitüntetése.

Számos magyar dalegylet jubileuma.

A magyar k. opera reformált érája.

Jankó Pál hazánkfia nagy horderejű új klaviatur-találománya.

Az orsz. zenetanárok egyesületének felvirágzása.

Erkel „Brankovics“ operájának föllevenítése.

A második Zenelap nagykihatású működése Ságh József kiadása és szerkesztése mellett.

A zenekiadványok rohamos felszaporodása.

Az orsz. magyar daláregyesület szegedi krízise.

A magyar karirodalom nagymérvű fellendülése Goll János „Apolló“-ja nyomán.

A filharmóniai társulat egyeduralkodása a hazai zene terén.

A magán-zeneakadémiák, énekiskolák s egyéb zenei vállalatok izmos felszaporodása és tevékenysége.

A magyar hangszeripar óriásmérvű kifejlődése.

Magyar egyházzenei történelmi előadások.

Mozgalmak a zeneművészeti csarnok érdekében.

Új magyar operák, operettek és népszínművek.

*

Már csak az itt felsorolt főmozzanatok általános csoportosításából is kitűnik az a szerfeletti gazdag anyaghalmoz, melyet megvilágítani a magyar zenével szemben: kulturtörténelmi és erkölcsi kötelességet ró az íróra. Csak általánosságban is, hát ha még hozzávesszük a töméntelen részletet, mely e tisztességes normál-jubiláris számsorozatot, mint röpkények az izmos tölgykoronát körülfonják s hol tisztább, hol sűrűbb fátyolszövevé alakítják? Mindenki beláthatja, — amint már korábban hangsúlyoztam — hogy minél közelebb jutunk a század végéhez: annál nehezebbé válik a magyar zene kifejlődési, kitágulási s szétágazási térképét megrajzolni.

Minden egyes fontos esemény és mozzanat szálai anynyira össze lévén fonódva egymással, hogy egyiket a másik-

tól alig lehetvén különválasztani: igyekezni fogok a külön-külön fejezetekben több olyat egybefoglalni, melyek ugy szellemileg, mint ténykedésileg egymással szerves összefüggésben állnak. Így is nagyon össze kell vonni a takarót, hogy mégis mindent befedjen. S aztán azt is meg kell gondolni, hogy még hátra marad a magyar zenének tulajdonképeni nagy világ-oceánja: a század 90-es évtizede, melyben minden összpontosul mint végeredmény s hol le kell zárni a végszámadást is.

Ekkor fog kiderülni, mi marad tartaléktökéjeül az új századnak; mit kell megőrizni drága hagyományul s mit kell mint felesleges — sőt veszedelmes — ballasztot tengerbe dobni a hajóból.

XXXXI.

Nemzeti színházi s operai állapotok.

A nemzeti színház megnyitásának félszázados jubileuma 1887. szept. 28-án ment véghez. Nem volt ennél méltóbb kegyeleti ünnepség az egész 19-ik században. Az összes hazai sajtó már jóval azelőtt ismertette részletesen a félszázad erre vonatkozó történelmi mozzanatait. E munka keretében is több fejezetben volt már erről szó, mert a magyar kulturfejlődésnek nem is lehetett ennél kimagaslóbb tárgya s ha van valami, ami tőle elválaszthatlan, ugy az nem lehet más, mint a magyar színművészet és a magyar zene fejlődése. — Megnyitása után alig egy pár évre, testvéri kötelék füzte azt hozzá mindaddig, amig búcsut nem vett tőle, hogy fényesebb, de jóval mostohább palotába költözzék.

A nemzeti színházból terjedt szét a magyar dal az egész világon. Ott született meg a magyar zenés népszinmű és opera. Ott vezényelte először Berlioz halhatlan Rákóczy-átiratát, mely bámulatba ejtette az egész világot s ott zengett először a magyar nemzet kettős imádsága: a Kölcsey-hymnus és Vörösmarty Szózata. —

Egy nemzet sem küzdött annyit saját nemzetiségeért, mint a magyar. Ép azért, akik a nemzeti színházban kezdetől fogva félszázadon keresztül kitartó s rendületlen lelkesedésű ápolói voltak a magyar szónak és zenének: nem követhettek el méltóbb kegyeleti aktust, mint annak működése félszázados megünneplését. De midőn Szigligeti megteremtette a magyar zenés népszinművet: csak félmunkát végzett volna, ha azt Erkel Ferenc ki nem egészíti a magyar opera megteremtésével. E két név örökké elválaszthatlan is lesz egymástól a nemzeti színház történelmében, bármenynyire eltérők voltak is sokszor az utak, melyeken haladtak. E két név nélkül a lefolyt jubileum csak félig világította volna meg azt a sötétséget, melyet 50 évig kellett a nemzet jobbainak folyton eloszlatni, hogy ma már világosság ragyogja be a nemzeti öntudatot. Ki is vette mind a két génusz méltó elismerési babérját az ünnepségből. Erkel F. ez alkalomra írta azt a kimagasló magyar zenei alkotását, mely azóta egyik gyöngye a magyar zeneirodalomnak. — Vajjon mit fog hozni a nemzetnek a második félszázados emlékűnnep 1937-ben? Lesznek-e a jövőben is hasonló szellemi vezérei s tovább fogják-e fejleszteni a nemzeti művészeti világosságot? — Sok jel arra mutat, mintha e század végén a magyar művészet iránya utat tévesztett volna s mindinkább eltávolodnék attól az igaz génuszi iránytól,

mely a nemzeti színházban az első félszázadban oly dicsőn kezdett fejlődni és megizmosodni. Igaz, hogy nagyot és sokat változtak a viszonyok is. Megfogyott az önzetlen hazafiui lelkesedés tüze s önzőbb, opportunusabb lett maga a művészet s vele együtt annak képviselői is. — De ne adjuk fel a reményt, hogy mindig lesznek tisztábban látó s nemesebben érző írók és művészek, kik magasabban fogják tartani a fáklyát azoknál, akik csak a saját tűzhelyük feletti eget s nem az egész hazáét törekednek megvilágítani. Ezek feladata legyen úgy irányítani a jövő nemzedékeket, hogy a nemzeti színház második félszázados jubileuma még kihatóbban ragyogja be Magyarországot!

*

A nemzeti színház félszázados jubileuma idejében úgy a nemzeti, mint az operai színház gr. Keglevich István ketős intendánsága alatt épen nem élte virágkorát, sőt a sajtó és parlamenti viták szükségessé tették egy harmadik ankétbizottság egybehívását b. Orczy Béla akkori belügyminiszter elnöksége alatt, hogy lehetőleg szanálja az akkori nagyvárosi hóbertok és pazar igazgatási költségek káros állapotát. De soha tanácskozó testület, melynek hírneves mágnások, főrendi tagok, orsz. képviselők, politikusok, írók, művészek, újságírók, kritikusok s bürokraták voltak tagjai, meddőbb szerepet talán nem játszott, melytől pedig a művészet minden igaz barátja azt várhatta volna, hogy földerítve a múlt ferde igazgatási és gazdálkodási irányát, oly receptet szolgáltatson a kormány kezébe, melyet ha bevétet a beteggel, idővel talán meg is gyógyul tőle. De e helyett mi történt?

Kétnapi szóvítás pattogást tartottak a preskribálni hivatott orvosok s aztán az elnökség megköszönve nekik a buzgalmat, szépen hazaküldte őket oly biztatással, hogy ha szükségét fogja érezni, ismét egybehívja őket. Külömben is azt hangsúlyozta a megnyitóban, hogy lehetőleg mellőzzenek minden élesebb személykérdést s csak objektív téren maradjanak. Ennek a következése pedig az lett, hogy bármennyire igyekezett is a tagok nagy része néma hallgatással hódolni a miniszter óhajtásának: néhány kevésbé megkötött lelkiismeretű ankét-tag, mint pl. Jókai, Falk, Vadnay s ifj. Ábrányi Kornél még sem állhatták meg, hogy ki ne rúgjanak a hámból s a miniszteri objektivitás köpenyébe burkolt intendást meg ne simogassák olyan keztyűvel, melynek bársonysimasága hegyes vasszegekben végződött. Ennek meg aztán az lett a következése, hogy a miniszter már az első napon félbeszakította az orvosi tanácskozást, a második napon pedig szépen elbúcsuzott az objektivitás határait teljesen respektálni nem tudó s nem akaró doktoroktól. — Így végződött ez a harmadik ankét bizottság, melynek volta képeni gyakorlati hasznát senki sem tudta belátni. Mindössze is azt tanácsolta, hogy az operának jövőre elég lesz 300 ezer, a nemzetinek pedig legfeljebb 140 ezer frt szubvenció, ha jól igazgattatnak s a pénz nem dobáltatik ki az ablakon, amit külömben az akkori magas kormány önmagától is beláthatott volna minden ankét nélkül.

Diktum-faktum, minden megmaradt a réginél, gr. Keglevics István továbbra is megmaradt a két intézet élén s tovább folyt az operában az Excelzior-láz s a célra nem vezető drága idegen vendégszereplés, míg csak későbben önmagától össze nem omlott a Samson-i intendánsi oszlopcsar-

nok, — hogy tíz év után ismét az az áldástalan intendánsi regime vonuljon fel a trónra, melynek mizériáit ép most sanyli a két intézet felfordult siralmas állapota.

Ezt a harmadik ankétet előbb még az írók és művészek társaságának nagyszabású értekezlete is megelőzte, melyben maga a gróf intendáns is résztvett, hangzatos szavakkal illusztrálván eljárásának megvilágítását s indokolását. Eredménye azonban ennek sem lett kihatóbb, mindössze egy szűkebb bizottság lett kiküldve, memorandum benyújtása céljából a kormányhoz, mely aztán a fentebbi ankét meddő lefolyásában kulminált.

*

A nemzeti színház és az opera intendánsi kérdése örökös tengeri kigyó-szerepet játszott a lefolyt század hat évtizede alatt. — Amióta pedig a dráma és az opera külön vált egymástól, azóta még inkább kiélesedett e kérdés egyik a másiknak a rovására. — A hiba, a félszeg eljárás, mindig az volt, hogy az intendánsi kérdés nem diszes reprezentáló állásnak, hanem korlátlan teljhatalmu szeszélykedésnek tekintett, holott ugy a gazdasági (azaz finaciális) mint a művészeti irányítás teendőire nézve, mindig a szorosán vett szakigazgatói állást kellett volna minősíteni. — Ebből az innormális viszonyból keletkezett mindig minden baj és anomalia. — A nemzeti színháznál absolute nincs is semmi szükség intendánsi teljhatalmu állásra, mert az nem udvari, hanem nemzeti intézet. Ott csak a művészet s nem a vétő-hatalmaskodás rendszere uralkodhatik. — Az operánál pedig — ha már okvetlenül nem nélkülözhető reprezentáló intendánsi

állás — ugy az csak arra szorítkozhatik, de épenséggel nem befolyásolhatja a művészeti hatalmaskodást.

Lesz még alkalmunk erre visszatérni, mikor külön fejezetben szólандunk a félszázad alatti intendánsok áldásos vagy áldástalan viselkedései és tulkapásairól.

XXXXII.

A magyar kir. operaház interregnuma.

1888-ban gr. Keglevich István intendáns felmentése után a m. k. operaház vezetésében interregnum állott be. Beniczky Ferenc belügyminiszteri államtitkár lett kormánybiztosi minőségben annak élére állítva oly célból, hogy főleg a szertezilált pénzügyi viszonyokat rendezze, normál budgetet állapítson meg, művészeti kérdésekkel mentől kevesebbet foglalkozzék s azt az akkori első karnagy s műigazgató Erkel Sándor gondjaira bizza. — Az elsőt illetőleg nem utolsó feladat várakozott reá, mert azt kétségbeejtő állapotban találta. Mindenekelőtt arra fordította tehát gondoskodását, hogy színházi hivatalos szakemberekkel megállapítsa a különböző személyi és dologi kiadások redukcióját, melyektől csak úgy nyüzsgött az intendánsi bölcsesség, protekció és felesleges alkalmazás. — Ki kellett mindenekelőtt puhatolni és konstatálnia, hogy minő kiadások voltak feleslegesek a multban s mik nem termeltek gyümölcsöt, hanem csak fogyasztották hiába a nagy szubvenciót nemcsak, hanem még tetemes túlkiadási fedezetet is igényeltek. — Ez a Sisi-phusi munka folyt aztán egész évben s még a szünetidő beálltával sem ért véget. — Be is kell ismerni, s a kormány-

biztosnak nagy érdeméül felróni, hogy tetemes megtakarításokkal, személyzeti elbocsátásokkal s dologi felesleges kiadások beszüntetésével, lényegesen rendbe is hozta a pénzügyi egyensúly helyreállítását anélkül, hogy a művészeti ügyek vezetésének valami nagy veszteségi számlát kellett volna bemutatnia.

Ez eljárása, alapján megingatta azt a korábban többször hangoztatott nézetet, orvosi tanácsot is, hogy az operát bérbe kell adni mérsékelt állami szubvencióval s nem áldozni számára mindig növekedő deficités nagy állami szubvenciót. A parlament a belügyminiszteri tárca tárgyalásakor már határozatba vette, hogy az opera állami szubvenciója ne legyen több mint 210 ezer forint. A kormánybiztosnak tehát e keret között kellett mozognia s redukcióit, személyi felmondásait s végkielégítéseit aszerint intéznie. — Az aktív magánénekesnők számát 22-ről 12-re, a férfi magánénekesét pedig 22-ről 15-re redukálta. Az énekkarból is elbocsátottak 12 nőt és tíz férfiénekest. A zenekarból mindössze csak egy pár tagot bocsátottak el. A legnagyobb redukálás a balletszemélyzetben — az előző intendatura e dédelgetett operai testületében — történt. Ennek létszámát 113-ról 61-re, majdnem felére szállították le. Sok innormális budget-kiadásokba kerültek az oly tagok végkielégítései, kik még több évre voltak szerződve, de csak keveset foglalkoztatták. Ehez járult még a főrendező Káldy Gyula végkielégítése is, kinek meg kellett válnia állásától, bizonyos méltatlanul való meggyanúsítás folytán, mintha az ő tudtával és közvetítésével bizonyos amerikai impreszárió javára elszerződtetni akarta volna az opera több elsőrendű tagját. Színházi törvényszék s fegyelmi bíróság elé is lett állítva. Több ideig folyt a vizsgálat, de kiderül-

vén az igaztalan ráfogás : a kormánybiztos maga ajánlotta a belügyminiszternek végkielégítés mellett való fölmentését állásától, ami 14 ezer forintjába került az opera pénztárának. Az addigi méregdrága vendégszereplési díjak is korlátozva lettek s lehetőleg évi vagy félévi szereplések rendes fizetési illetményé változtatva.

*

Az 1889-ik év beálltával aztán a kormánybiztosi hivatal mégis szükségesnek ítélvén — többféle besugások és kezdeményezések alapján — úgy a főrendezői, mint a művészeti igazgatói állásnak is végleges betöltését, nagyhirű művészek s igazgatói karnagyokkal, fényes dotációk mellett való alkudozásokat kezdett folytatni. Legelőször a karlsruhei főkarnagy-igazgató Mottl Felix-el próbálkozott meg, de az nem érezvén opportunusnak régibb állása elhagyását, nem fogadta el a külömben fényes ajánlatot. — Utána Mahler Gusztávval a lipcsei karnagy-igazgatóval (a mostani bécsi udv. opera igazgatóval) vette fel a tárgyalás fonalát, akivel meg egyezésre is került a dolog s 1888. végefelé el is foglalta a neki felajánlott állást több mint 12 ezer frt évi dotációval. — Oly horrend javadalmazás volt ez az időben, amely legkevésbé sem állott arányban azzal az előnyösen megkezdett megtakarítási rendszerrel, melylyel beköszöntött. Ha még hozzávesszük, hogy hasonló fényes dotacionális állást sem Erkel Ferencnek, sem fia a kimagasló karnagyi tehetség, Erkel Sándornak soha nem sikerült elérni s azt a mindenben szabad, teljhatalmu hatáskört, mely az új idegen opera-igazgatónak biztosítva lett, aki sem a magyar nyelvet, sem a magyar géniust nem ismerte : el lehet képzelni — amint

későbbben igazolva is lett, — hogy a magyar zene minő megpróbáltatásnak lett kitéve mindaddig, míg gr. Zichy Géza az utolsó 90-es évtized elején nem foglalta el az intendánsi széket s véget nem vetett — bár rengeteg áldozattal — az áldástalan több éves igazgatási regime-nek.

Az idegen új igazgató aztán hangzatosnál hangzatosabb reformnyilatkozatokat hozatott magáról nyilvánosan forgalomba, de szenvedélyes, erőszakoskodó s mindent az élére való állítási hajlamánál fogva, oly innormalis áramlatokat hozott felszínre a magyar zenével szereplő művészekkel szemben, melyeket csak több év után lehetett kiheverni. — Nem lehet kétségbe vonni, hogy Mahler magas művészeti előadások nimbusával ténykedett. A Wagner operák alatta kiváló színvonalra emelkedtek, sok ma is vonzó s állondóan bevált operát hozott a műsorra s az utolsó minuciáig kidolgozott scenikai s zenészeti nivót honosított meg. De emellett sok selejtes, sok olyan operát is ráerőszakolt a közönségre, melyeket az opera rendes látogatói soha bevenni nem akartak. Amellett derűre-borura szerződttetett, fölléptetett oly tagokat, akik szintén nem kellettek senkinek. — Beniczky Ferenc pedig, aki utóbb a valóságos intendánsi állást is elfoglalta, beigazolta azt a szálló igét, hogy amit az okosan való gazdálkodás s megtakarításokkal nyert a vámon, azt elvesztette a réven, mert utóljára neki is helyt kellett adni gr. Zichy Gézának s megválni az intendánsi állástól, melyet állandó szilárd alapra még sem tudott állítani. Az ő operai interregnuma, a milyen kecségetően indult meg, oly annyira elborult az ő intendánsága alatt, minek egyik főoka az volt, hogy jobban értett a pénzügyi rubrikák, mint a művészeti ügyek vezetéséhez.

De volt az ő kormánybiztosságának az 1888-ik évben a pénzügyi viszonyok sikeres rendezése mellett még egy oly nagyjelentőségű ténykedése, melynek kezdeményezése s megvalósítása érdekében maradandó elismerés illeti meg a magyar zene annálisában.

Az Erkel Ferenc félszázados karnagysága s nemzeti színházi ténykedése jubileumának a mozgalmait ő indította meg, az opera személyzete és az orsz. m. kir. zeneakadémia akkori tanári kara kezdeményezésére. Széleskörű értekezletet hívott egybe saját hivatalos lakására az operában, s ott alakult meg az a tekintélyes orsz. rendező bizottság, mely fényesen és sikerdúsan meg is valósította aztán az ünnepséget.

A következő fejezetben részletesebben is szolandunk erről, mert azok közt a rengeteg nagy számú jubileumok közt, melyek e század második felében lefolytak, nem volt ennél sem méltóbb, sem őszintén lelkesültebb a magyar géniusszal szemben. — Kiható lendületességet adott ez orsz. ünnepségnek az opera kormánybiztosának nemcsak kezdeményezési élére való állása, hanem őszinte hazafias támogatása is.

XXXXIII.

Erkel Ferenc félszázados jubileuma.

Erkel Ferenc életében a legkimagaslóbb mozzanatot az a jubileumi ünnepség képezte, mely a fővárosban az ő 50-éves karnagysági évfordulója emlékére tartatott 1888. december 16—18. napján. Ez évben Erkel F. még a zeneakadémiában működött, bár csak mint tanár, de még mindig ereje teljével. E jubileum eszméje is onnan indult ki még az év kezdetén (március 21-én), első sorban az akadémiát vele együtt megalapított magyar tanár-pályatársak kezdeményezésére. Az opera akkori kormánybiztosa, Beniczky Ferenc átérezvén s megnyeretvén a méltó művészeti eszmének, értekezletre hívta egybe az opera intendánsi helyiségébe a főváros irodalmi, művészeti, társadalmi, közéleti s politikai köreinek hangadó notabilitásait, melyre nagy és előkelő számban jelentek meg a meghívottak. Az értekezlet egyhangulag elfogadta az eszmét s azonnal megalakította az ünnepségrendező nagybizottságot, Királyi Pált választotta meg annak elnökéül, Mihalovich Ödönt, a zeneakadémia igazgatóját alelnökéül és Sággh Józsefet, a „Zenelap“ szerkesztőjét intéző jegyzőjéül. Ugyancsak ez értekezlet, Rákosi Jenő indítványára kimondván az ünnepség országos jellegét, annak részleges tervrajza elkészítésére héttagu szűkebb bizottságot küldött ki, melynek tagjai lettek Mihalovich Ödön elnöke alatt: id. Ábrányi Kornél, Bellovics Imre, Hubay Károly, Nikolics Sándor, Odry Lehel, Rákosi Jenő és Urvári Lajos. Utóbb e

szűkebb bizottság is kiegészítette magát, valamint a nagybizottságba is bele lett még vonva a főváros irodalmi, művészeti s értelmiségi világának számos tagja. Általában ez alkalommal is az ismert magyar lelkesedés lángja kezdetben oly nagyot lobbant, hogy azt lehetett remélni, az ünnepség oly nagy arányokat fog ölteni, hogy valóban a nemzet és társadalom minden rétegében országos tüntetésszámba menend legnagyobb zeneköltőjével szemben. A következők azonban azt mutatta, hogy ha a főváros hivatalos és nem hivatalos zenekörei meg is tettek mindent, hogy a zászló becsületét megmentsék, de az koránt sem állott alpári sem a kezdetben megindult mozgalom nagy arányaival, sem pedig ép ama körök érdeklődésével, melyek e nemzeti művészeti s kegyeletos demonstrációnak igazán országos nimbust kölcsönözhettek volna.

Erkel Ferenc 1838. január 17-én írta alá az akkori „szini deputáció“ előtt azt a szerződést, melynél fogva a nemzeti színház első karnagyi székét elfoglalta. A szóban forgó ünnepség előkészületeit tehát jóval előbb kellett volna megindítani (még az előző 1837-ik évben), hogy 50 éves évfordulója napján az megtartható legyen. De erre az ügy iránt érdeklődő körök csak 1838. február havában gondoltak, mire pedig az első alakuló gyűlése megtartható lett volna az ünnepélyrendező bizottságnak, hónapok teltek el. Akkor aztán megindult de csak „more patrio“ a szó és a mindenféle nagy tervek áradata. Kezdetben az ügy élére állott szerény számú bizottság első teendője az volt, hogy magát százas-bizottsággá egészítette ki. Azután „művészeti, ünnepélyrendező“, „irodalmi“ s „pénzügyi albizottságra“ oszlott, melyek névsorában ott lehetett

találni a legelső fővárosi, irodalmi, művészi, társadalmi s haute-finance-beli neveket. Minden szakosztály külön ülésezett s készítette a szebbnél szebb terveket. A jubiléus legkimagaslóbb operái vezérkönyveinek a kiadása, arany koszorú, diszelőadás az operában, diszfilharmóniai hangverseny, diszgyűlés a vigadó nagytermében, fáklyás zene, az országos küldöttségek felvonulása, diszbankét, nemzeti jutalom, legmagasabb kitüntetés stb., mindez be lett véve az ünnepség tervrajzába s ott diszelt a bizottságok jegyzőkönyveiben a papiroson, de a valóságban fele sem történt. De hisz az mindig is úgy szokott lenni, ha valamit száz-as-bizottságok rendeznek, hogy utóljára a tengermunka s a sok lőtás-futás mind csak egy pár, az ügy érdekében melegen buzgólkodó tag nyakába szakad, míg az elnökök, alelnökök, jegyzők csak gyűléseket hívnak egybe, melyekre a száz tag közül csak egy pár jelenik meg, a száz-as-bizottság kilenc tizedrésze pedig csak engedi a nevét a dologban szerepelni, de felé sem néz az egészek. Így történt ez az Erkel Ferenc jubileumával szemben is. Szép, hazafias meleg hangon irt felhívások küldettek szét az ország hölgyeihez, az összes dal- és zeneegyletekhez, a városokhoz, a kulturintézetekhez, az országgyűlési képviselőkhöz, a kormány tagjaihoz, hogy adományaikkal s anyagi és erkölcsi támogatásaikkal segítsék elő a nemzeti művészet országos ünnepségét, s az eredmény végre is mi lett?

A történeti igazság megkívánja, hogy a történetek hiven regisztrálva maradjanak hátra az utókornak.

Az aranykoszoru költsége a legszerényebb arányban valahogy csak összekerült, de távolról sem azok részvételével, kik az országban a vagyont, a jólétet s a hatalmat képvisel-

lik, hanem legnagyobb részt a művészet s irodalom szerény-módu munkásainak filléres adományaiból. A mindig nemes és hazafias érzelmű fővárosi hatóság, Királyi Pál elnök indítványa s közvetítésére, 5000 frtot szavazott meg a jubiláns tervezett operái kiadási költségeire. Az operaházban Hunyady diszelőadása, melynek két első felvonását maga Erkel Ferenc dirigálta, azután a színpadon végbement ovációk és néhány fővárosi s vidéki lelkesebb egyesület részéről az emléktárgyak átnyújtása, a vigadói diszgyűlésen szebbnél szebb üdvözlések s a diszbankéten is talpraesett felköszöntők: ime ebben kulminált összesen a magyar zene legtöbb érdemű nesztora s a magyar opera elévülhetlen érdemű megteremtője félszázados jubileumi ünnepségeinek az eredménye. Az egész ünneptől távol maradt a kormány, a főúri világ, a klérus, a születés és a vagyon arisztokráciája.

*

Erkel Ferenc e jubilaris megünneplése majdnem egy egész évvel később jöhetett létre, mint azt a szorosán vett évforduló igényelte volna. Oka ennek első sorban — mint már fentebb megjegyzém, — a hivatott művészeti körök kezdeményezési megkésése volt, továbbá a százas-bizottság munkaereje (inkább ráillenék munkátlan ereje), mely az egész év tavaszát, nyarát s még az ősznek is jórészét tétlenül engedte elröppenni. Végre pedig magának a jubilarisnak közbejött betegsége, melynek elmulása hosszabb időt vett igénybe. Még szerencse, hogy az egész év rá nem ment, s végre 1888. december 16—17-én megtartható lett.

Méltán érdekelheti a t. olvasót, de talán a hazai műtörténelmet is, ha megörökítem ama buzgó, lelkes férfiak

neveit, kik a százas-bizottság hangzatos névsorából utoljára is egymagukra maradtak s kiknek nem lankadó tevékenységének volt köszönhető, hogy az ünnepség az adott viszonyokhoz képest mégis — legalább külsőleg — fényes és fölemelő lefolyást nyerhetett. Ezek voltak első sorban: Királyi Pál, a bizottság elnöke, ez az elévülhetlen érdemű s élte javában elhunyt hazafi, a ki a magyar kulturélet annálisában kitörülhetlen nevet hagyott hátra. Ságh József, a nagybizottság jegyzője, a „Zenelap“ szerkesztő-kiadója s akkoron a „Zenetanárok orsz. egyesületé“-nek is az elnöke, ki éjet-napot tett egygyé, hogy az egyedül rászakadt munka óriási halmazával megküzdhessen. Székely József, orsz. levéltárnok, az irodalmi szakosztály tagja, a fényes multu és sok érdemű író, költő és lapszerkesztő (Erkel F. egyik régi barátja és tisztelője). Káldy Gyula, a művészi- s rendező bizottság alelnöke, az Erkel-tisztelők gárdájának szintén egyik régi s őszinte tagja. Továbbá lovag Falk Zsigmond, a pesti könyvnyomda részvény-társaság érdemes igazgatója és megyeri Krausz Lajos, volt országgyűlési képviselő, mindketten az ünnepség pénzügyi bizottságának a tagjai, kik e nemzeti ünnepség érdekét hazafias érzülettel viselték a szivükön. Ami történt — el lehet mondani — az mind e nagybizottsági tagok fáradhatlan munkálkodásának volt tulajdonítható.

Az ünnepség két napra lett osztva. December 16-án délelőtt a vigadó nagytermében vette kezdetét diszgyűléssel. A zene- és énekkar az emelvényen foglalt helyet, mely Erkel F. Kölcsey-hymuszát az eredeti kézirat beosztása szerint adta elő. Közreműködött a „Budapesti zenekedvelők egylete“ Bellovics Imre, s a „Budai zeneaka-

démia énekkara“ Szautner Zsigmond karnagygyal az élén valamint a m. kir. operaház zenekara.

Fél 12 órakor küldöttség ment Erkel F. lakására, hol id. Falk Zsigmond lelkes beszéd kíséretében hívta meg az ősz mestert az ünnepségre, kit megjelenésekor hosszantartó éljenekkel üdvözölt a termet zsúfolásig megtöltött díszes közönség, a zenekar pedig háromszor tust zengett a tisztele-tére. Az emelvény előtt az első üdvözlő beszédet Királyi Pál elnök tartotta, előbb felkérvén az agg mestert, hogy tekintve korát és egészségét, ne állva, de ülve hallgassa a tisztelgők beszédeit, mire a jubiláns egy karosszékekben foglalt helyet az emelvényen. Királyi Pál hazafias lendületű be-szédében a többek közt így szólt:

„Félszázad úri kényelemben eltöltve is nagy idő, de szellemi törekvésekben, a lángész világánál folytatott munkában félszázados élet oly ritka ajándék, minővel a gondviselés századok folyamán át, csak kevés választottjának szokott kedveskedni. E kiválasztottak egyike Te vagy, ünnepelt polgár.“

„A Te teremtő szellemed volt hivatva, hogy ellesve népünk ajkain zengő népdalaink bűbáját, azok gazdag elemeit felismerve, drámailag feldolgozva, az eredetiség, a faji jelleg hű megőrzésével eszményítve, tollad alatt domborodjék ki a magyar dalmű s ez alakban mutasd be a zenevilágnak új alkotásodat s számára polgárjogot kérj és nyerjél.“

„Midőn 1844-ben „Hunyady László“ dalműved első előadásakor, hangszereid a közönség elragadtatása közt hirdették a költő szavait: „Meghalt a cselszövő“, nem is sejtéd, mily nagy jelentőségű jóslat rejlett a

megzenésített igékben. A fölébredt korszellem haragja elől a középkor visszamaradt előítéletei búcsúztak el ama hangokban. A reá nemsokára általánossá lett szabadság, a magyar népnek is közkincsévé lőn s e nagy vívmányhoz a Te ihletett szellemed diszitményül hozta a dalművészetet s fenkölt hymnuszoddal a megszületett népszabadságon megörökítéd az áldást.“

Hosszantartó éljen zúgott fel, mikor Királyi Pál a mester éltetésével végzé beszédét, mire felhangzott a Hymnus. Az ősz mester meleg kézsorítással és könyező szemekkel mondott köszönetet. Ezután Jókai Mór, a nemzet koszorús írója s költője, Erkel F. legkimagaslóbb élő kortársa vette át a szót s a közönség frenetikus éljenzései közt hosszabb beszédben üdvözölte a jubilánst s e beszédet intézte hozzá, melyet egész terjedelmében itt megörökíteni helyénvalónak tartok, mert az, az egész magyar nemzet érzületét s gondolkozását tükrözi vissza Erkel F. jelentősége s működéseivel szemben :

„Mindenki különösnek fogja találni — így kezdé — hogy a magyar zeneköltészet Nesztorához ötven éves pályája örömnepén én tartok üdvözlő-beszédet, aki a zene tudományában legkevésbbé vagyok jártas s koszorúkat tépni olyan babérfáról, melyet magam nem műveltem, jogom sincsen, s azok az én kezem által nyujtva, értékkel sem birnak.“

„E helyen én azonban csak mint kortárs és a hazai közélet történetírója emelek szót, ki együtt élve és működve azokkal, akik egy elmúlt nagy korszak szellemi művét megalkották, az egyes kiváló alakok értékét meg sem tudom becsülni.“

„Ez a velünk együtt támadt mult a magyar irodalom és művészet újjászületési kora, most már hasonlít azokhoz az ó-görög és római templomokhoz, melyek oszlopai sorszámra ledüledeztek már s alig tartja még négy-öt oszlop az egyetlen megmaradt arhitabrot. Különösen elém támad ez a kép manapság, a midőn mintha földrengés rontotta volna le, egyszerre hármásával dőltek ki e homlokfalnak erős oszlopai.“

„A vén író kérdi a vén zeneköltőtől, hát mi meddig tartjuk még a fejünkön ezt a nehéz követ?“

„Erkel Ferencnek kivételes kegyeket osztott a sors.“

„Nagy lángelméknek, kik műveikkel a korra hatottak, két rendbeli mostoha osztályrész jutott. Az egyik az, hogy életökben nem láthatják meg, hogy az utókor mennyire fogja őket dicsőíteni holtuk után, a másik pedig az, hogy szellemi alkotásaikat, ha sokáig élnek, még életökben látják elmúlni; az újabb kor változott ízlése s az utánok jövő ifjabb tehetségek művei által elsiroztatnak.“

„Erkel Ferencnek még élő alakja versenyez az emléksobrával, melyet a magyar kegyelet a művészet templomának homlokára helyezett. Ők egymást üdvözölhetik naponta. Fedetlen fővel a szobor, s koszorús fővel az élő.“

„De még nagyobb kegye a sorsnak, a múzsának, hogy Erkel Ferenc alkotásai mesterökkel együtt élnek. A zeneköltő megöszült, de művei ifjan maradtak.“

„Én igen jól emlékszem az általános nagy hatásra, melyet Erkel monumentális zeneműve, „Hunyady László“ első megjelenésével az egész nemzetre gyakorolt. Lelke-

sitő nyitánya, „Hattyudala“ az egész közönséget rohammal hódíták meg, s a hatás, melyet a remek mű közel félszázad előtt kivivott, az évtizedekkel nem csökkent, hanem emelkedett.“

„A míg az olasz zene legnagyobb matadorja Verdi, aki 40 év előtt behizelgő zenéjével uralta a színpadokat, kénytelen volt egész multjával szakítani s „Othello“-jában az új korszak igényeivel alkura lépni: addig Erkel Ferenc kiválóbb alkotásai, „Hunyady László“, „Bánk-bán“, „Dózsa György“, „Brankovics“, amint első megjelenésükkel meghódíták évtizedek előtt a közönséget, akként birják annak rajongását még ma is lekötni. Nálunk a „mult“ zenéje a „jövő“ zenéjével dicsőül meg.“

„És ami ránk nézve legbecsesebbé teszi Erkel zeneköltészetét, az, hogy minden ízében nemzeti és eredeti. A főségestől kezdve a népiességig, a paloták komoly méltóságától, a tragikum gyászatától elkezdve, a puszták melázó elábrándozásáig, mindent feltalálunk eszményítve, megnemesítve Erkel dalműveiben, ami magyar, ami a mienk.“

„Ez örökíti meg Erkel alkotásait e hazában, míg magyar él, míg a magyar haza áll. Lehetett volna Erkel Ferenc a nagyvilág zeneköltője is, irhatott volna kozmopolitikus zenét, ha tárgyául nem a „Hunyady“-akat, a „Bánk-bán“-okat, a „Dózsa“-kat, az „Árpád“-okat választotta volna, ha a csupán általunk érthető, csupán minket lelkesítő motivumok helyett az általánosakat alkalmazta volna s ha szövegül az orosz cárokat és cárevnákat, vagy a palesztinai királyokat, vagy akár az afrikai kacikákat adoptálta volna s ha összeszedeggett

volna innen egy lengyel himnuszt, onnan egy orosz népdalt, amonnan egy török indulót, valahonnan egy svéd románcot és akárhonnan egy spanyol szerenádöt, azokkal egy-két világrészt is meghódíthatott volna, de ő nem akart másnak alkotni, mint nemzetének, nem akart más által megértetni mint a magyar nemzet által. Számunkra költötte zeneműveit s a mi nemzetünk szellemét tükrözte azokban vissza.“

„Azért becsüljük mi Erkel Ferencet minden zeneszerzők fölé. Nálunk csak egy igazán nemzeti operaszerzőnk volt s hála az égnek, hogy még megvan.“

„Egy félszázados életpályán mint stádium-mutató emlékkövek állnak sorrendben az ő megalkotott művei s az emlékkövek sora még mindig nincs bezárva. A szent láng még mindig nincs kialvó félben. Ünnepezt zeneköltőnk most is egy új zenemű alkotásán lelkesül, amelyhez egyszer valamikor ifjú fővel én irtam a szöveget. A darab hőse Kemény Simon s címe: Immeszullah.“

„És most már érthetővé fog lenni mindenki előtt, hogy miért kell épen énnékem Erkel Ferencet ez ünnepen üdvözölni. Mert ha valakinek őszintén és igazán szívéből jön az üdvkivánat, úgy az bizonyára a librettó-íróé, aki a zene költőjének azt kívánja, hogy az ég tartsa meg őt testi és szellemi erőben és minden tehetségei használatában, hogy új remekművével betetőzhesse azt a Pantheont, melyet hírnevének emelt. Az ég tartsa meg hazánknak, nemzetünknek, művészetünknek sokáig ünnepelt zeneköltőnket: Erkel Ferencet!“

E nagyhatású beszéd után Erkel Ferenc megölelte és

megcsókolta Jókait. Majd következtek a különféle intézetek képviselőinek az üdvözlései.

Szalay Imre közoktatásügyi miniszteri tanácsos, gróf Csáky Albin közoktatásügyi miniszter üdvözlő levelét nyújtotta át.

Mihalovich Ödön, az Erkel F. helyére kinevezett orsz. m. kir. zeneakadémia igazgatója, a tanári kar,

Lencz János az intézeti növendékek,

Gerlóczy Károly és Bartay Ede a nemzeti zenede,

Németh János (Szentirmay Elemér) az orsz. magyar daláregyesület,

Berecz Ede a „Zenetanárok orsz. egyesülete“,

Horty joghallgató az egyetemi polgárság,

Kőrössy Sándor a debreceni dalegylet,

Szabados Géza a kecskeméti zenede nevében tartottak lendületes, hivatalos kiméertségű üdvözlő beszédek, melyek immár kezdték a hallgatóság hangulatára azt az ily alkalmakor szokásos egyhanguságos árnyékot vetni, mikor egy óriási babér-lyra kíséretében, rokonszenves külsejű, szikrázó szemű s érces hangú fiatal pap lépett a jubiláns elé, hogy küldői megbízásából átnyujtsa neki az ungvári dalárda hódoló tiszteletének emléktárgyát. A fiatal pap, Drohobeczky Gyula akkor még csak az ungvári tanító-képezde igazgatója volt, ma már a klérus kiváló egyháznagyjainak egyike, a körösi diecözis gör. katolikus püspöke, főrendiházi tag s az ország szélén a magyar hazafias szellemnek egyik megbízható őre. Ugyanaz, aki 1884-ben a miskolci orsz. dalversenyen, mint az ungvári dalárda karnagya, azt az első pályadíj elnyerésével diadalra vezette, a Petőfi „Talpra magyar“ költeményére Huber Károly által irt versenyműnek osztatlan

tetszéssel fogadott lendületes bemutatásával. Eszmegazdag s hévvel mondott üdvözlő szónoklata az egész közönséget fellillanyozta, az ősz mestert pedig könyekre fakasztotta.

„A meghatottság és öröm érzetétől eltelve — így kezdé beszédét, — állok előtted ősz mester! Nekem jutott a szerencse, hogy a távol vidék, a Kárpátok bérci lakóinak nevében, ez ünnepnapon, melyet a magyar dal- és zeneművészet múzsája számodra megszentelt a hódolat számos és értékes jelvényei között, ez egyszerű emléket neked átnyujtsam.“

„Codrus hazáját nagygyá tette Pericles, mert a tudományt és művészetet fölemelte benne. És mégis jött idő, midőn Athén népe váddal lépett fel ellene. Pericles ekkor így szólt városához: Athéniek! Ha van valaki köztetek, aki nekem szemrehányásokat mer tenni, az lépjen elő. Itt e nagyszerű épületek boltivei alatt bevárom őt, itt vádolhat engem és vádolhat arról, hogy én testtel, lélekkel athénei voltam. Nagygyá, fényessé, hatalmassá tettem hazámat. Jól van. Én letörlöm ez épületekről, melyek a ti dicsőségteket hirdetik, a ti neveiteket s önnevemet irom rájuk. S amint elhangzottak dörgő szavai, elnémultak legott a vádlók ajkai is.“

„Ha valamikor, ugy e napon Te is ősz mesterünk azt kérdezheted tőlünk: Magyarok! ha van valaki köztetek, aki nekem szemrehányásokat merészel tenni, az ma lépjen elő. Ott, ama nagyszerű épületnek, az operaháznak boltivei alatt, nagy férfiaink megszentelt árnyai között, ama sima márványablákon, melyeket lábbal tapodunk, bevárom őt, ott vádolhat engem és

vádolhat arról, hogy én testtel, lélekkel megalapítója, megteremtője voltam a magyar dalműnek. Vedd el „Bánk-bán“-odat, töröld le róla a magyar nevét s ird rá önnevedet, vedd el „Hunyady László“-t és többi ihletett alkotásaidat, töröld le róluk a magyar nevét s ird rá önnevedet, vedd el „Hymnusz“-od imádságos hangjait, melyeket egy nemzet ajkára vett, töröld a magyar nevét s hagyd önneved rajta, és mi mindnyájan elnémulunk vádolásunkkal.“

„Nem egy város népe ez itt. Nem Budapest városa áll körül ma tégedet, de itt egy ország, egy egész nemzet, egy haza, melynek szent minden kis porszeme, ünnepel téged és hódol ma neked.“

Hosszantartó lelkes éljenzés követte e hazafias szellemű üdvözlést, melyben az összes vidéki dal- s zeneegyletek kegyelele, tisztelete s hódolata nyert kifejezést.

Ugyanez alkalommal Schunda V. József udv. hangszergyáros s a pedal-cimbalom geniális feltalálója, igen diszes és értékes allegorikus diszítésű ezüst emléktárgyat nyújtott át az ősz jubilánsnak.

*

Este a jubileum színhelye az opera volt. Erkel F. legnépszerűbb dalműve: „Hunyady László“ került színre. A nézőtér zsúfolva volt és ragyogó képet mutatott. A főrangú világ és a kormánykörök itt is távollétükkel tündököltek. A jubiláns operaház előtti szobrát délszaki növényzet vette körül s fejét babérkoszoru fedte. Pompásan volt dekorálva bent a karnagy szék is. Babérkoszorúk és élővirágok fonták keresztül s köztük villamos lámpák voltak elrejtve, melyek bü-

vös fénynyel gyúltak ki abban a pillanatban, mikor a jubiláns elfoglalta a helyét. Ugyanakkor a közönség szive is felgyuladt s percekig tartó tapsviharban tört ki, mely a nyitány s az első felvonás után is elementárisan ismétlődött. A jubiláns ekkor elhagyta helyét és a szinpadra ment, hol újabb ovációk várták. Az operaház egész személyzete diszbe öltözve várta. A függöny felgördült s felemelő látvány tárult a néző elé. A szinpad közepén, a déli ünnepség alkalmával átnyújtott koszorúk s ajándéktárgyak oltárformára festőileg voltak felállítva, Erkel karosszékekben ült a szinpad elején. Mikor a függöny felgördült, a zenekar háromszor tust zengett. Erre kezdetét vette a tisztelgő küldöttségek felvonulása. Az első koszorút a m. kir. opera igazgatósága nevében Mahler G. és Alszezi főrendező nyújtották át, ez utóbbi rövid de lendületes beszéd kíséretében. Az opera személyzetének pompás ezüst-serlegét Pauli Richárd, a nemzeti szinház koszorúját Prielle Kornélia, Felekyné és Sárosi, a bécsi udv. opera remek aranyos babérkoszorúját Dunkl N. J., a filharmonikus ezüst-koszorúját Nikolics Sándor alelnök nyújtotta át lendületes beszéd kíséretében, melyet a közönség zajosan megtapsolt. Koszorúkat küldtek még: a kolozsvári nemzeti szinház s a pozsonyi szinház. Az ováció végeztével a közönség tapsaira még többször felgördült a függöny, hogy a szép csoportulatokban gyönyörködjék. Az előadásban Wiltné asz., mint vendég vett részt Erzsébet szerepében s mellette az opera elsőrendű tagjai működtek közre, még a legkisebb szerepekben is.

Másnap délben volt a diszbankét, melyben mintegy 200-an vettek részt a művészet, irodalom s a főváros értelmisége színe-javának képviselői közül. Az első felköszöntőt

Ráth Károly főpolgármester monda a királyra, utána Zichy Antal köszöntötte fel hosszabb, tartalmas s az ünnepség színvonalán álló emelkedett beszédben az ősz jubilánst. Számtalan szebbnél szebb s talpraesett felköszöntő hangzott még el e lakomán, mely egészen késő estig tartott. Számos üdvözlő-távirat is lett felolvasva, ezek közt a gr. Apponyi Alberté, Békésmegye törvényhatóságáé, báró Podmaniczky Frigyes, id. Ábrányi Kornélé, a szebeni magyar dalköre s még számos másoké.

*

Igy folyt le e jubileumi ünnepség, félig az igaz lelkesültség, félig pedig a köteles hivatalos udvariasság megnyilatkozásának a kíséretében. Ez is volt aztán az ő utolsó kitüntetése az operaházban, melynek félszázadig volt vezére s nemzeti képviselője. Azontúl — a következő évben az orsz. zeneakadémiától is megválván, — teljesen visszavonultan élte le még hátralevő éveit, távol az operai ügyekkel való foglalkozástól, egyedül nagy multjának emlékeivel foglalkozván!

XXXXIV.

Parlament és magyar zene.

A század második felében sohasem foglalkozott a magyar parlament oly buzgón és beható részletességgel a nemzeti zene ügyével, mint 1889-ben, hol nagy hullámokat vert az fels fontos határozatokat is hozott. Kiindulásponttul szolgált erre nézve a Budapesti Hirlapnak „magyar zene“ című cikke, mely erősen rámutatott arra a nagymérvű germanizálási nizusra, mely kezdett lábrakapni egy állami feltartásban részesülő orsz. zeneintézetben. Számos nagytekintélyű orsz. képviselő vett részt e vitában, s kézzelfogható indítványok, reformjavaslatok tétettek a magyar zene érdekében. A legnagyobb lapis offensionist képezte a magyar nyelv ignorálása többféle főtanszakban s a magyar zene sajátságainak beszüntetett tanszéki kérdése.

Csak az objektív igazságot fejezem ki megjegyezvén, hogy az említett Hirlap cikkírója, habár sok megszívelendő igazságot s tényt sorolt is fel: több tekintetben egzagerálva lőtt túl a célon, mire nézve az akkori Ság-h-féle Zenelap 1889-iki évfolyama 9-ik számában meg is kapta a helyreigazító cáfolatokat, helyreigazításokat — Akkor is kiderült, mennyire elhanyagolt színvonalon állt (s áll jóformán még ma is) az ország intelligenciájának hiányos tájékozottsága művészeti s főleg magyar zenei kérdésekben, mert a sok lelkes felszólalás mellett, nagytekintélyű honatyák nem egy tárgyra nézve árulták el, mily félszegen vannak tájékozva ugy történelmi, mint fejlődési tekintetben a magyar zeneirodalommal szemben.

Nincs szándékom e helyen a kulisszák megett felmerült akkori viszonyok szálait szellőztetni, csak épen az eredményekre szoritkozom, melyek kétségkívül frisebb légáramlatot öntöttek az akkori elfülledt magyar zenei atmoszférába. A közoktatási miniszteri széket az időben gr. Csáky Albin töltötte be, ez a kimagasló államférfi s mindig éber őre a nemzeti kulturális fellendítéseknek. De ebben a történelmi vezetességü vitában, ő maga is több felhozott nehézménnyel szemben, kényes helyzetben találta magát. Nem cáfolhatott rá alaposan a felhozott tényekre s meg kellett engednie, hogy szükséges mélyebbreható intézkedéseket foganatosítani, s méltó kiemelésére szolgálhat annak a konstatálása, hogy volt is eredménye ígéreteinek, melyeket a parlamentnek tett. Erre nézve főleg két körülményben domborodott az ki. Először a nyelvkérdésben s másodsor a magyar zenei tanszék restituálásában. — Az elsőt illetőleg, biztosította a parlamentet, hogy mind ama német ajku tanároknak, kik előadásaikat nem magyar nyelven tartják, záros határidőt fog kitűzni, melynek lefolyása után kötelesek érvényre emelni a magyar nyelvü előadásokat. A másokra nézve pedig odakonkludált, — ama ellenvetéssel szemben, hogy nincsen alkalmas magyar zenészeti tankönyv, mely e célra szolgálhatna, — miszerint e célból kevesek mulva nyilvános pályázatot fog közzétenni, mely a magyar zene sajátosságait lesz hivatva öt-hat nyomtatott ivnyi terjedelemben tárgyalni oly formán, hogy az megfeleljen az akadémikus előadások céljának. — Más fegyelmi ügyek elintézésére is kiterjesztette rendelkezését s több tanárszéki változásokat s betöltéseket foganatosított, oly kiszélesbitési reformokkal egyetemben, melyek csak az intézet további megszilárdítására szolgál-

tak. — Erélyesen és nagy szakértelemmel támogatta a minisztert mindezekben az időközben Erkel távozásával igazgatónak kinevezett Mihalovich Ödön, aki aztán meg sem állott a kezdetnél, hanem mind szélesebb alapokra fektette a reformintézkedéseket.

*

A fentjelzett magyar zenei tanszék ismételt életbeléptetése sokkal érdekesebb incidenst képez a parlamentből kifolyó e műtörténelmi mozzanatnak, semhogy a század utolsó-előtti évtizedének jellemzésére azt elmellőzhetném. Arra vet élénk világot, hogy a magyar zene sajátosságainak szakszerű elemzése és irodalmi, tudományos rendszerbe való foglalása, feltüntetése a magyarországi hivatásos szakkörökben is minő gyéren volt még a század végén is képviselve.

Hogy a miniszteri rendelet a nyelvkérdésben minő kézzelfogható eredményeket ért el a további években, erre nézve nem kívánok bővebben s részletesebben kiterjeszkedni. Szívesen elismerem, hogy volt kellő fogamatja, mert ugyan azok a tanári erők, akikre szólott az akkori rendelet: ma is tényleg működnek és diszére válnak az orsz. intézetnek. A magyar tanszék pályázati kérdésének az eldőlése azomban sajátlagos incidensen ment keresztül. — Az öt-hat ives tankönyv megírására 50 cs. kir. arany pályadíj lett kitűzve. — Az ember azt hitte volna, hogy az a nagyszámu zenetudós, kritikus s elevenek és holtak felett nagy fölénynyel ítélkezni szerető zenészeti értelmiség, csak ugy fogja magát törni a pályázat után s nagy tudományának bőségszaruját önti ki majd a probléma megfejtésével szemben. — Azomban mi történt? Alig hinné el valaki, ha a tény nem beszélne maga

mellett. A kitűzött határidőig csakis egyetlen egy pályamű lett benyújtva, az is az utolsó tizenkettedik órában, pedig az elbírálás tisztére oly tekintélyek várakoztak, mint Mihailovich Ödön elnöklete mellett: egy Erkel F. Káldy Gy. Bartay Ede, Bartalus István, Gyulai Pál, Beliczay Gyula és Harrach József. A pályázat tehát körül lett sánczolva a legilletékesebb elbíráló szellemi s művészeti areopagtól. — Az elbírálási aktus aztán majd kilenc hónapot vett igénybe. Minden felkért bírálónak motivált írásbeli nyilatkozattal kellett beadni szavazatát. Öt bíráló szavazott az egyetlen pályamű mellett, de kihirdetésre nem került a sor, mert az egyetlen pályázó az utolsó órában visszavonta pályaművét s így az egész pályázat tárgytalanná vált. — A művet később 1893-ban A magyar zene sajtóságai magán és közoktatási célra címen, a Rózsavölgyi és társa műárusi cég adta ki előjegyzés útján, melyre nagyszámban jelentkeztek a megrendelők, s mely munka azóta is egyedüli tájékoztató vezérfonalul szolgál mindazoknak, akik a magyar zene speciális sajtóságaira nézve tájékozottságot óhajtanak maguknak szerezni. Kilenc fejezetben öleli fel az erre vonatkozó anyagot számos hangjegypéldával s népdal- és abszolútzenei példával ellátva.

A munka megjelenése után a hazai sajtó úgy a fővárosi, mint a vidéki, felette előnyös ismertetés s megvilágításban regisztrálta ezt a maga nemében egyedül álló műirodalmi terméket. Szélesben van el is terjedve az országban, de távolról sem oly eredménynyel, hogy az újabb magyar zenetermékeken nagyobb mérvben meglátszanék a magyar vérbe való átszármozása. Mikor alább a század utolsó évtizedének magyar zenei ténykedéseire fogok áttérni: lesz

alkalmam e tárgyra még visszatérni s tüzetesebben megvilágítani. — Arra nézve, hogy mi okozza ezt a keleti nembánomság, nemtörődés, sőt őszintén kimondva, tudva-nemtudva való elhanyagolási tünetet? E helyen elég legyen csak annyit megjegyezni, hogy azt nem lehet másnak be tudni, mint részint a mai zenenemzedék túl magas paripán való lovaglási vágya ingerének, részint pedig annak a századvégi elvi, divati, irodalmi, művészeti, társadalmi s politikai szecesszionális összekavarodásnak, melynek kellő gátat vetni: ez időszerint ép oly hiábavaló erőlködés, mint céltalan törekvés.

Ki kell ennek magát fornia, mint a jó bornak, mert másrészt meg vannak hozzá a szükségelt vegyelemi alkatrészek.

XXXXV.

A magyar zeneiskola életbeléptetése.

Az immár tizenkétéves fenállásu s működésü magyar zeneiskola megalapítása is a 80-as évtized utolsó évéről datálódik. Keletkezési mozgalma az előző fejezetben tárgyalt parlamenti magyar zenei vitákra s az Erkel F. félszázados jubiléumára vezethető vissza. — Ez időben érlelődött meg az eszme, hogy a már korábban alapított jótékonycélu zeneegyesület iskoláját időszerű lenne kibővíteni s felsőbb kiművelési magyar zeneiskolával kötni össze. Ez eszme megvalósításának az élére állott Káldy Gyula és Nikolics Sándor az orsz. zeneakadémia volt ny. tanára. Kezdetben mindjárt oly tanári erők csatlakoztak hozzájuk, mint Erkel

Gyula, Bartalus István, Major Gyula, Schnöller Alajos, Veszeli Ödön s mások.

A konzorcium kiadta részletes programját s a felsőbb tanfolyam minden magasabb elméleti tantárgyát és minden gyakorlati hangszert felölelve 1889. szept. havában megkezdte működését. A kezdet nehézségein túlesve, s az új intézet tisztán magyar nemzeti irányra támaszkodva, fokozatosan annyira megizmosodott, kibővült s a fővárosi közönség által annyira felkaroltatott, hogy ma már jelentős helyet foglal el a fővárosi zeneéletben s fényesen beigazolta, hogy egy ily irányu nyilvános és autonomikus zeneiskolára égető szükség volt és van. Szellemét, kitűzött irányát nem befolyásolta s befolyásolja semmi külső tekintet, egyedül az egy elvü, egy nézetü s irányu elnökség s tanári karának az intenciója.

A közönség érdeklődése és pártolása mindnagyobb arányokat öltvén, szükségképen új tanári erőkkel kellett az új iskolát kibővíteni. Így egészítették ki aztán a kezdeményezett tanerőket különböző tanszakokkal szemben, Kuliffay Izabella, Késmárky Árpád, Gáthy Zoltán, Hochalt Ferenc, Faludy, Bárdossy J. s még más kiváló magyar tanári erőkkel. Ez időben nagyon is szükség volt egy ily irányu zeneiskolára, mert a magyar művészettel szemben sok hamis jelszó jött forgalomba, sőt mikor az említett parlamenti vitában hangsúlyozva lett a magyar tannyelv elodázhatlan jogosultsága: az többek részéről túlfeszített sovinizmusnak lett minősítve. Pedig nincs az országban olyan csekély nemzetiségecske, amely a saját nemzeti tannyelvét meg nem követelné s legtöbb esetben meg ne is kapná. Hogy e ferde nézet akkoron mivel indokoltatott, felesleges

elmondani, mert meg vagyok győződve, hogy a kik tették, azóta már maguk is megröstellték. — Semmi téren sem nemzetietlenedik el valaki hamarább és alaposabban, mint a zeneoktatás, zeneirányzat terén, s ha már tanuló korában feleslegesnek találja saját anyanyelvét, későbbben a kicsinylők csoportjához szegődik s megtanulja többre becsülni még a silány külföldi cserepet is, mint a drága hazai opált. Vajjon sovinizmus-e ezt megakadályozni törekedni?

A magyar zenét csak hamisítatlan magyarézésű tanárok és zenészek fejleszthetik sikeresen. Neveljünk azért magyar zenészeket, mást nekünk nem érdemes, mint nem volna érdemes a katonanövendékbe azt az ambiciót belenevelni, hogy muzska generális kívánkozzék lenni. — Ne neveljünk ilyeneket, inkább ne neveljünk semmit. A tehetség, melynek a magyar zenére van hivatása, ha magára hagyatik, igaz, lassabban fog fejlődni, de legalább nem fog elfajulni. Ezt a régibb idők tapasztalatai igazolják.

*

Ebben az elvi nézetben összpontosult a magyar zeneiskola megalapítása. S a programját mind mai napig hiven be is tartotta és tartja, mert egy fővárosi zeneintézetben sem foglalnak el oly széles tért a magyar zeneirodalomnak úgy régibb, mint újabb termékei, mint ép ebben. — Amióta a nyilvánosság terére lépett, egy alkalmat sem mulasztott el, azoknak érvényt szerezni. A magyar zeneiskola, keletkezésekor Nikolics Sándort választotta elnökének, Káldy Gyulát alelnökének és Veszeli Ödönt titkárának. Nikolics Sándor halála után Káldy Gy. foglalta el az elnöki

Schnöller Alajos pedig az igazgatói széket. A mai napig azomban a tanári kar is több módosuláson ment keresztül. Major Gyula időközben megvált az intézettől s külön magán zeneiskolát alapított. Ugyszintén Erkel Gyula is, aki az ujbpesti konzervatorium élére állott s ott fejt ki azóta üdvös tevékenységet. — Major Gyula távozásával, Kuliffay Izabella vette át a zongorakiművelési osztályok sikeres vezetését, míg Káldy Gyula a legfelsőbb énekosztályok vezetésének a szálait tartja mind mai napig avatott kezében, s tizenkét éves önálló működése alatt több kiváló énekerőt szolgáltatott ugy magának az operának, mint más színházak- és nyilvános állomásoknak.

A magyar zeneiskola kebeléből indult ki Káldy Gy. kezdeményezése és szervezése mellett az az országos magyar zenészeti turnus is, mely több éven át a régi kurucdalok és nóták bemutatását s terjesztését tűzte céljául, s mely ugyszólván rohamosan meghódította az egész országot. Ebben leginkább az intézet tanári erői vettek részt Veres Sándor volt operai taggal az énekelőadások élén. — Nem volt e vállalatnál sem érdekesebb, sem kihatóbb mozzanata a 19-ik század magyar zenéjének. Mert ugyszólván, visszavezette annak ősforrásához a valódi magyar érzületet, hogy közvetlenül tanulja meg s érezze át a hamisítatlan magyar zenészeti relikviák elévülhetlen becsét. — Évenkint ismétlődtek ezek az országos turnusok mindaddig, mig csak Káldy Gy. az opera igazgatói székét el nem foglalta a 90-es évtizedben. — De azóta sem szüneteltek s szünetelnek ma sem, mert ugy a történelmi társulat nyilvános felolvasásai, mint az intézet zeneelőadásainak a műsorán folyton szerepelnek s ébren tartják a magyar zene iránti érzéket, érdeklődést.

A magyar zeneiskoláról méltán el lehet mondani, hogy fenállása óta nemzeti hivatást teljesít, mert amellet, hogy megillető súlyt fektet a nemzetközi zeneművészet ápolása és terjesztésére, a legszigorubb lelkiismeretességgel jár el a hazai magyar zeneirodalom bástyafokán az őrtálló szerep betöltésével. E tekintetben teljesen megfelel címének, mert azt nem becsali cégérnek, hanem átgondolt s hazafias irányítónak választotta. — Magyarországon minden szélesebb alapon működő zenei tanintézetnek ily irányban kellene teljesítenie feladatát. Európai magaslaton ápolni a nemzetközit, szolid művészeti s tudományos alapon képesíteni a növendékeket mindama tulajdonságok elsajátításában, melyek az általános művészeti műveltségnek a kútforrásai, de amellet a nemzeti irány, a hazai termékek megbecsülése s érvényrejuttatása terén semmit el nem mulasztani, ami a nemzeti géniusz általánosítására vonatkozik.

Mikor a század utolsó évtizedének a rohamos fejlődését s elméleti s gyakorlati összkavarodását fogom tárgyalni, lesz alkalmam rámutatni ama anomaliák, félszeg felfogások s tulzásokba vitt szellemi erőlködésekre, melyek veszedelmes kerékkötőkül kínálkoznak a magyar zene észszerű s egyedül üdvös fejlesztésének, aminek ha az intéző körök nem fognak igyekezni erélyesen ellentállni, nagyon féltő, hogy a most folyó század — legalább az én hitem szerint — nem betetőzni fogja az eddigi sikeres ténykedéseket, hanem azokat az elzüllés, a hátramenés, a visszafejlődés lejtőjére vezetni.

Hogy miért, minő alapon, minő befolyások, konstellációk következtében? Arra is igyekezni fogok kellő világot vetni.

XXXXVI.

Ő Felsége a király s a hazai dalárügy.

A 80-as évtized utolsó évében, nagy kitüntetésben részesült az orsz. m. dalárügy a budai dalárda által, melyet király Ő Felsége aranyéremmel tüntetett ki 25 évi fenállása és kiható ténykedési jubileuma alkalmával. — Fényes bizonysga volt ez annak, hogy a királyi Felség, rengeteg gondjai s ama az egész országot, sőt az egész világot megrendítő családi katasztrófa mellett is, mely őt Rudolf trónörökös gyászos halálával érte, (jan. 30-án 1889.) hivatva érezte magát egy olyan magyar szellemi tényező kitüntetésére, minő az orsz. dalárügy. — Ha egy testület oly magas polcra emelkedik, hogy maga iránt nemcsak a közfigyelmet felkölteni, hanem a legmagasabb elismerést is kivívni képes: az a testület méltán megérdemli az ilyen kitüntetést. Nagy szellemi esemény horderejével bírt ez a század vége felé s benne megtisztelve érezhette magát az összes hazai magyar dalegyletek ügye, mely az ő összeségében annyi érdemet halmozott össze az egész században.

De ki mondaná, hogy hazánkban még több oly dalegylet is ne lenne, amely már korábban is, későbben is, hasonló kitüntetést meg ne érdemelt volna? — Elég legyen csak a pécsi dalárdára mutatni, mely nemcsak a hazában, de a külföldön is annyi diadalt szerzett a hazai zenének. Mellette mindjárt odaállithatjuk a debreceni dalegyletet, mely messze nyugaton és keleten is fennen hirdette s hódított a magyar dal hatalmával. De voltak és vannak

még mások is, amelyek ténykedési érdemei, megbecsülhetlen szellemi értéket képviselnek a magyar nemzet szellemi világban.

A viszonyok és az akkori konstellációk hozták úgy magukkal, hogy a királyi kitüntetés fénysugara először a budai dalárdát érje, melyben minden társegylet egyszersmind a maga törekvésének a kitüntetését is tekinthette. Az *inter pares primus*, legkevesébbé sem áltérálhatta a többi érdekesnek sem művészeti színvonalát, sem a hasonló legmagasabb kitüntetés elodázását.

*

A budai dalárda, királyi kitüntetését tárgyaló diszgyűlését annak negyedszázados jubileuma előzte meg október 10-én és 11-én 1888-ban. A debreceni dalárok számszerint húszan érkeztek Lengyel Imre diszelnök és Márk Endre alelnök vezetése alatt. A kölcsönös vasuti üdvözlés után a dalárok egyenesen a vigadóba hajtottak, hol zajos éljenekkel s a Rákóczy-indulóval fogadtattak. Majd a jubiláló egylet zengte el jeligéjét, mire a debreceniek a saját magukéval feleltek. Országh Sándor elnök lelkes beszéddel üdvözölte a vendégeket, mire Márk Endre válaszolt hasonló lelkesedéssel. A terem zsúfolásig megtelt érdeklődő közönységgel s kezdetét vette a diszhangverseny Selley Gyula, az annyiszor győztes karnagy vezénylete alatt. Az egylet tizenegy férfikart adott elő, legkisebb kimerültség és hangfogyatkozás nélkül. Nem csekély feladat volt s ez is igazolta annak elsőrangúságát. Leginkább tetszetek Zimay L., Rieger Gy., Goldmark K. és Schubert karai.

A jubileumi diszgyűlést okt. 12-én Országh Sándor nyitotta meg lendületes beszéddel. Vázolta az egylet multját és ténykedését. Azután köszönetet mondott a fővárosi sajtónak és a főváros törvényhatóságának, melyek az ünnepség megtarthatását lehetővé tették. A debreceni vendég-dalárság aranyvarrású szalagot tűzött az egylet zászlajára, a budai hölgyvilág pedig diszes ezüst, a lövészegyesület babérkoszorúval tüntette ki. Majd felolvasták a budapesti polgári, szegedi, szatmárnémeti, H. M. Vásárhelyi, pécsi, kassai, esztergomi, temesvári dalegyletek, a bécsi Männergessangsverein és Ciotta János fiumei podeszta üdvözlő levelét és táviratait.

A diszgyűlés végén Rózsavölgyi Gyula alpolgármester és alelnök, aranylantot nyújtott át Országh Sándor elnöknek emlékül, aki már akkor tíz eredményes évet töltött az egylet elnöki székében. De ma is oszloposa annak.

A budai dalárdát 1864-ben alapította egy műkedvelő társaság s már a következő évben a pesti orsz. dalünnepélyen (a nemz. zenede negyedszázados jubileuma alkalmával) feltűnést keltett. 1865-ben tartotta szeptemberben zászlószentelését, hol Lónyay Menyhétné (a későbbi gróf Lónyay Menyhért miniszterelnök neje) vitte a zászlóanyai tisztet. — 1867-ben már nagyszabású zene-előadást tartott. Későbbben megerősítette magát vegyes karral s önálló zenekarral, mely aztán különválva, megalapította a most is virágzó budai ének és zeneakadémiát. — 1868-ban résztvett egy udvari hangversenyben a királyi pár előtt. 1869-ben alapszabályai közé vette fel, hogy csak magyar nyelven tartja énekelőadásait. — Azután évek hosszú során át résztvett minden hazai kulturális és nemzeti ünnepségben. 1886-ban Pécsen az első díjjal lett kitüntetve, ugyszintén Fiumében és

Budapesten. Eddigé elnökei voltak: Pabst Rezső, Nagy Ágoston, Madarassy Pál, Wein János, Ország Sándor, jelenleg Rózsavölgyi Gyula, míg az érdemdús Ország Sándor a diszelnökséggel lett kitüntetve.

*

A királyi kitüntetést tárgyaló diszgyűlés ugyanazon év dec. 4-én folyt le a vigadó nagytermében hangversenynyel egybekötve s a fővárosi közönség népes részvéte mellett. — A diszgyűlés pontban 8 órakor vette kezdetét Erkel F. himnuszával. Ez alkalommal az elhunyt Ráth Károly volt főpolgármesternek jutott a diszes szerep, hogy átnyujtsa a királyi aranyérmét az egylet elnöke Ország Sándornak. Ékes és emelkedett tartalmu beszédet tartott, melyben hangsúlyozta a motívumokat, melyek a királyi Felséget a legmagasabb kitüntetési kegyre hangolták szemben az egylettel, mely annyi érdemet szerzett a hazai művészet és kultura terén. Az elnök is a legmelegebb hangon tolmácsolta az egylet összes tagjainak hódolati köszönetét, amiért a Felség ép a budai dalárdát érdemesítette legelőször királyi kitüntetésben. Belezúgott a közönség éljenzaja e beszéd után a királyra, a főpolgármesterre, az elnökre s a kitüntetett egyletre, melynek annálisában arany betűkkel lett beírva a királyi kitüntetés. Talán mondanom sem kell, hogy e kitüntetési diszestélyre is számos üdvözlő felirat és távirat érkezett az egylethez ugy a hazai társegyletektől, mint a külföldről, főleg pedig a császárfővárosból.

XXXXVII.

Egy nagyhorderejü magyar találmány.

(Jankó Pál új klaviatúrája).

A 80-as évtized végén egy rendkívül nagy érdekü magyar találmány hozta izgatottságba a zene-, főleg pedig a zongorázó világot. Jankó Pál hazánkfia volt az, aki ezt a nagy szenzációt felidézte az ő reformált zongorabillentyűzetével, melylyel hadat üzent az eddig csodálatosan kifejlesztett zongoratechnikának egyrészt, másrészt pedig az eddig napvilágot látott mindennemű és fajú zongorairodalomnak. Csak épen a zongoragyárosoknak nem csinált semmi kárt, mert új találmányát minden eddigi dimenzióju zongoratestbe be lehetett s be lehet közhasználatra illeszteni.

Mint genialis magyar találmány méltó, hogy helyet foglaljon a 19-ik század zenei annálisában, mert akármilyen közönynyel megy is el mellette az ortodoks zenevilág tizenkét év lefolyása alatt: egy bizonyos — legalább szerintem, — hogy nagy és korszakot alkotó jövője van s elébb-utóbb rá fog térni a világ, dacára annak a temérdek milliárd anyagtökének, mely általa kockára van téve. Mert úgy hiszem, mégis elébbvaló az emberiség jórésze szellemi és testi szervezetének egészségi szempontból való fentartása, mint akármennyi milliót érő lelketlen anyagnak a megkiméltése. — Tüzetesebben kell ez ügygyel foglalkoznom, hogy lehetőleg tiszta képet nyujtsak arról, hogy tulajdonképen miről is van szó?

A kérdéses genális találmány rendszeres megvalósításán a feltaláló Jankó Pál sok évig törte a fejét, míg célját elérte. — Maga is a zongoravirtuózi pályára készült, s több évet töltött a bécsi konzervatóriumban, hol neki is kijutott abból a rengeteg sok tehnikai torturából, melyen minden zongoravirtuóznak manapság keresztül kell esnie. — Mikor fikszirozta az új klaviatura rendszerét: egy pár külföldi zongoragyárossal szövetkezett, akik nem látván veszélyeztetve a reformmal saját anyagi üzletüket, segédkeztek neki s az ex professzó tekintélyesebb zongoratanári körökben is találkozván több elfogulatlan objektív gondolkodó, az új találmányt felkarolták s népszerűsíteni kezdték. Hire eljutott Magyarországra is, hol szintén sok tinta fogyott el pro és kontra az eszme érdekében. Megjelent aztán Budapesten maga is, s 1888. április 23-án a zenetanárok orsz. egyesületének helyiségében, saját játékával mutatta be gyakorlati életképességét és rendkívüli előnyeit. Nagyszámú válogatott közönség jelent meg arra, főleg az irodalom s művészet köréből. — Előzőleg magam is sokat olvastam a külföldi s hazai lapokban felőle, s ma már bevallhatom, hogy én sem tartoztam feltétlen rajongói közé s bizonyos tamáskodó érzéssel vettem részt a közönség körében. De azt sem huzakodom bevallani, hogy mikor meggyőződtem a rendszer teljesen empirikus életrealitásáról: én voltam az első, aki üdvözöltem a feltalálót s biztosítottam ellenkező meggyőződésem Pálfordulásáról. Lándzsát is törtem mellette a magyar sajtó terén s ma is azt vallom, hogy ez új klaviaturáé a jövő s nem fog letelni a folyó század s kiforgatja sarkaiból a manapságos zongorajáték lelket-, testet emésztő tehnikáját.

Az új klaviatúrával szemben nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a századokon át óriási erőfeszítéssel kifejlesztett zongora-tehnikai kinzás, továbbá is uralkodjék a világon, vagy elsöpörtessék a föld színéről, mint elsöpörte a lőpor a régi fegyverekre épített hadászati tudományt, vagy elsöpörte a gőz, a villany, a rozoga közlekedési eszközöket, járműveket.

Ez előadás alatt engemet főleg három dolog győzött meg az eszme elvitázhatlan életképességéről. — Először, mikor Jankó az ő új klaviatúráján két oly óriási tehnikát igénylő darabot játszott a legnagyobb könnyűséggel, melyek biztos reprodukálásában vért izzad a mai legnagyobb virtuózítás is; anélkül, hogy azok árnyalási és dinamikai hatása legkevesbé is szenvedett volna; másodsor, mikor az olyan tehnikai bonyolultságok problémáit fejtette meg, melyek minden alakban a ma divó zongorabillentyűzetén általában meg sem érzékhethetők, s végre harmadsor, mikor egy Beethoven-i szonátában azt mutatta be, hogy annak legfinomabb árnyalatainak az érvényesülését sem alterálja az új billentyűzet. — A fentemlített két darab volt: Liszt-Paganini-féle Campanella című etude átírat, melyben szédítően távoli ugrások viszik a főszerepet; a másik pedig Chopin nagy arrpéggio etude-je (op. 10. Esz dur), melynek csodaszép harmoniai szövését és hárfaszerű hatásait kisebb kéz semmiféle studium után sem képes megérezkíteni. — A másodsor felhozott tehnikai bonyolultságok a minden hangnemben való harmad, hatod, tized fogások és glisszándók megérezkítésére vonatkoztak, s végre a szonáta legfinomabb árnyalataival arról győzött meg, hogy azok ugyanegy dinamikus gyakoroltságra vezethetők vissza.

A műtörténelem megtanít arra, hogy a zongora-építészet, irodalom, virtuóztatás, minő lassu — százados — lépésekkel jutott el mai kifejlődési magaslatára. Így pl. hosszú időközön át a zenevilág, sem az orgona, sem a kezdetleges Virginal, Spinett, Clavecin, Clavicimbaló-val szemben nem ismerte fel a hüvelykujjnak nagy jelentőségét s Bach Sebestyénig csak a többi négy ujjal zongoráztak. A konzervatív angol zongorairodalom és pedagógia még manapság is nem a hüvelyk, hanem a mutató ujjat számítja s jelezi elsőnek. Midőn aztán fia Bach Fülöp Emánuel megírta epochális művét, „Die wahre Art das Clavir zu spielen“ címűt a két kéz hüvelykujjára támaszkodva: az összes addig keletkezett zongorairodalmat alapjában feldöntötte s hasznavetetlené tette, melyet újra át kellett írni s az új applikatura (ujjrakozás) szerint átídomítani.

Az újabbkori zongorairodalom ez alapon fejlődött ki aztán, mely Liszt csodás virtuóztatásában érte el legmagasabb csúcst. De a zongoraépítészetnek is alkalmazkodnia kellett az új játékszerhez, mert a hüvelykujj a korábbinál hasonlíthatlanul intenzívebb erőt igényelt és fejtett ki a játékban s így új zongoratestről, új hanganyagokról s gépezetről kellett gondoskodni. A fehér és fekete billentyűk sorrendje, távolsági és szélességi mérvei szintén változó módosulásokon ment keresztül, míg végre meg lett alapítva a mostani, melyen az újabbkori virtuóztatás aztán megpihenhetett. — De immár több mint félszázada, hogy a modern virtuóztatás ez alapon ugyszólván kimerítette magát s Liszt és iskolája után arra a pontra jutott, melyen túl hatási fokozatokat alig lehet többé felmutatni. A pedagógia, mely ez idő alatt óriási vívmányokat teremtett, s mely majdnem köz-

vagyonná tette a virtuózítás titkait, minden — türelemmel bíró — zongoratanulóra nézve csak fölebb hajtotta annak a potencirozását elanyira, hogy ma már a zongorajátékot csak két osztály képviseli, u. m. a magas virtuózítás fokáig eljutottaké és a tehnikai kinlódásokba belefáradt, féluton maradt zongorakalapálóké. A legfőbb: a művészeti szellem és költői értelmezés, legtöbb esetben háttérbe szorul, terra incognita marad.

Gondolkodó művészek s maga Liszt is (kivel e tárgyban sokszor nyílt alkalmam eszméket cserélni) már régóta töprengenek azon, hogy ugyan minő lesz a jövő századok zongorája és virtuózítása, ha az továbbra is így halad a meglevő alapon? A tehnikai nehézségeknek csak ritkább esetekben való sikeres legyőzésével szemben mi sem természetesebb, mint hogy csak a kontárok serege fog szaporodni a szellem és jóízlés rovására. — Abban mindnyájan megegyeznek, hogy valami nagy változásnak, reformnak kell következni, mint valami megváltó eszmének. S ime a gondviselés egy magyar embert választott ki, hogy letegye alapját a megváltásra vezető gondolatnak. Mert mit eredményez Jankó klaviatur-reformja? Nézzük kissé közelebről.

*

Hogy könnyen érthető hasonlattal éljek: a tehnikai küzdelmekkel szemben azt, amit a vasutak, gőzhajók az időkimélés és a távolság legyőzésével szemben eredményeztek. Mert valamint ma már alig képzelhető józaneszü ember, aki pl.: Budapestről Debrecenbe vagy Zimonyba utazzék szekeren, kocsin, — kivált sáros időben — mikor

a célt órák árán érheti el napok helyett; úgy az új klaviatúra elterjedésével szemben sem képzelhető oly öntorturázó zongoratanuló, aki pl. egy Liszt, Chopin, Schumann, stb. darab nehézségei leküzdésére, ne oly klaviatúrához forduljon, mely a célt vele évek helyett, csak néhány hónap igénybevételével éreti el. De olyan zongoratanár is alig képzelhető, aki szivesebben fogná magát torturáztatni, a mai klaviatúrán, semhogy ne hódoljon meg egy olyan előtt, mely a fülkinzások kilenc-tized részétől kiméli meg.

A reformtalálmánnyal szemben mind e nehézségek s hátrányok megszűnnek s ez könnyen érthető. — A mostani beosztás szerint, minden skálát, törthangzati futamot, tömeges akkordfogást, meszszeeső ugrást, harmad-, hatod-, nyolcad-, tized-fogást különböző kéztartás és ujjazattal lehet csak egyenletesen — főleg gyors tempóban — megérezkíteni. De ép ez képezi a legfőbb nehézséget s igényli a legkitartóbb türelmet. A reformált billentyűzet, mindezekre nézve egyenlő ujjrakozást tesz lehetségessé s ez által eléri azt a célt, hogy minden hangnemben ugyanegy virtuózi hatást, ugyanegy ujjazattal s kéztartással lehet érvényesíteni.

De még más előnyei is vannak; minden hangnemi skálával szemben lehetséges egyszerű vagy félhangos nyolcad gliszandókat kihozni. A legato játék hasonlíthatlanul simábbá s biztosabbá válik s szédületes sebes tempóban is érvényesülhet. Mindezt lehetségessé teszi a mostani fehér és fekete billentyűrendszer két sorozata helyett, az ujjnak hat sorrendben való beosztása, valamint a billentyűk rövidebb és keskenyebb volta, amennyiben az ujjakat két fekete billentyű közé soha sem kell szorítani, hanem minden fekete billentyű

vagy vízszintes, vagy félig függőleges tartással, de mindenkor a végzőleletek húsos részével érinthető.

Az eddigi rendszernél legnehezebb elsajátítani a tanulóknak a különféle fogások és futamokkal szemben igényelt különböző kéztartást úgy, hogy minden állásban egyenlő erő vagy légysággal rendelkezék. Az új klaviatura ezt is feleslegessé teszi, mert hatsoros billentyűzete rézsutos fekvéssel hajolván a kezek fölé, csakis egy normális állást kell elsajátítania, melylyel aztán minden zöngcsoporttal szemben boldogulni lehet. Vagyis: amíg eddig a kezet kellett a billentyűzethez alkalmazni s idomítani, az újjal szemben megfordított arány fog uralkodni: a megidomított billentyűzet fogja a kéz természetes állását szolgálni. — Minden gondolkodó beláthatja ebből, hogy a magyar találmány óriási átalakulást van hivatva előidézni a zongoravirtuózítás jövőjében.

*

Az elsorolt nagy előnyök mellett való igaz, hogy amíg végleg le fogja szorítani a mostanit a szintérről: óriási küzdelembe fog kerülni szemben a millió és millió már létező és egyre gyártandó mostani klaviaturás zongorákkal s a zongorajátósok, tanárok s az ez alapon álló tanintézetek immenzis táborával. De legerősebb harcot kell vívnia, magával a meglevő zongorairodalommal s azok üzleti tulajdonosaival, akik a meglevő s csakis a mostani billentyűzettel szemben használható hangjegykiadványokkal akár máglyákat rakhatnak tűz alá, vagy pedig óriási tőkebefektetésekkel lesznek kénytelenek a régiüket új alapon átíratni, mert természetes, hogy habár e reform az eddigi zongorairodalmat

nem alterálja szellemi beltartalom tekintetében: de — ami pedig földolog — felforgatja annak ujjrakozási egész rendszerét s ez által használhatlanná teszi.

Ki tudná megmondani, meddig fog az élethalálharc tartani? Talán még sem oly hosszú ideig, mint a pesszimizmus képzei. Mert a nagyobb előnyt a kisebb még soha nem tudta tartósan legyőzni. A lőfegyver, az ágyu első korában sem tűnt el mindjárt a nyíl, a parittyá, a dárda, a szekerce s látjuk, hogy a gőz, a villám uralma alatt is vontatnak még lovakkal hajókat s kinlódnak sártengerben a furmányosok. De ki merné állítani, hogy mindez megtagadása a gőz, vilány hatalmának s nem csupán szánandó vagy kényszerített kivétel? Hasonlóan: a reform általános elterjedése után, még több száz év után is lesznek, a kik a mai klaviraturán fognak zongorázni, mint vannak még ma is félművelt, elmaradt néptörzsek, melyek hosszú, kerek és kovás puskákkal harcolnak, dacára a tökéletes ismétlő fegyvereknek.

Valamint a természet és az emberi civilizáció háztartásában minden veszteség végre más alakban mindig kiegyenlíti magát: úgy lesz ez a reformált billentyűzettel is. Sok-sok millió tőkét el fog seperni, de a műipar terén új forrásokat is fog nyitni és érvényesíteni. — A műárosok fogják első sorban meglevő kiadványkészletüket elveszteni, a zongoragyárosok csak a mostani klaviaturai részletekbe fektetett tőkét fogják nélkülözni, mert alig képzelhető, — pedig való — hogy az új billentyűzet minden mai zongoratestbe beilleszthető. Meghagyja húr és kalapácsrendszerét s az egész gépezetet, csakis a külső billentyűzetet semmisíti meg s miután kisebb dimenziójánál fogva a mostani hét-nyolcadfél terjedelem helyett csak négy-ötöt vesz igénybe: későbbi valószínű

tökéletesítése azt fogja eredményezni, hogy a mostani zongoratest és klaviatura keretében a húrok magasságát és mélységét is még legalább 10—12 hanggal lehet majd szaporítani, ha a műipar az erre szolgáló hanganyagot elő tudja — s fogja is — teremteni a nélkül, hogy a játszó karjainak a mostaninál túlságosabb és kényelmetlenebb kinyújtására szükség leendne. — Nekem az a meggyőződés, hogy a most folyó század végén a magyar Jankó név már úgy fog említetni a zongoravirtuózítás világában, mint a Frankliné a villanytechnika csodás vívmányaiban.

*

Jankó Pál született Tatán, 1856-ban, hol atyja Eszterházy uradalmi igazgatói állást foglalt el. Iskoláit Tatán és Bécsben járta ki. A bécsi polytechnikumban a mennyiségtan tanári osztályát végezte s egyidejűleg az ottani konzervatoriumot is fényes sikerrel. Majd Berlinben hallgatott matematikai tanfolyamot az egyetemen. Új klaviatúráját 1882-ben találta fel s háromévi fáradozás után lett kész az első ezzel ellátott hangszer, egy harmónium, mely az 1885-iki budapesti orsz. kiállításon is ki volt állítva, 1886-ban adta első hangversenyét Bécsben s azóta nálunk, Ausztriában, Németországban, Hollandiában, Dániában ismertette találmányát. Számosan tanítványai közül bemutatták nyilvános hangversenyeken s manapság már közel száz gyár foglalkozik az ő rendszere alapján álló klaviatúrák gyártásával.

A 80-as évtized végén egyik leglelkesebb apostola volt az ő új klaviatúrának a szintén magyar születésű Gulyás Gizella a kitűnő zongoraművésznő, a ki ugy a fővárosban,

mint a vidéken és a külföldön nagy sikereket aratott az újrendszerű zongoravirtutás bemutatásával. — Addig, míg Jankó reformtalálmánya szélesben el van már terjedve és kultiválva a külföldön, hol a legelőkelőbb zeneintézetekben rendszerezített tanszéke van: addig nálunk beteljesedett rajta a közmondás, hogy senki sem próféta a maga hazájában. A budapesti orsz. zeneakadémia és nemzeti zenedében is felajánlotta magát hasonló tanszék szervezésére, sőt tanári állásának is a betöltésére, de még sem sikerült azt nálunk meghonosítani. — Ő már nehezen fogja megérni világszerte való elismerését s elterjedését nagy horderejű találmányának. De biztos lehet felőle, hogy a késő jövő diadala még is az övé marad. — Testvérhuga: Jankó Irma is szép művészi nevet vívott ki magának nálunk a 80-as évek első felében, mint Siposs Antal s későbbben mint maga Liszt kedvelt tanítványa, s ha a mester halála meg nem előzi a találmány életrevalóságának a bebizonyulását: én hiszem, hogy már csak e körülménynél fogva is életbeléptette volna a reform felkarolását az orsz. zeneakadémiában. — A mi ugyan ha késik is, de idővel talán nem fog elmaradni.

XXXXVIII.

A 2-dik szegedi fényes dalünnep és viharos közgyűlése.

A munka folyamán már többször hangsúlyoztam ugy külön fejezetekben, mint közbezárólag is azt a fontos nemzeti szerepet és ténykedést, melyet a magyar zene érdekében a hazai dalegyletek voltak hivatva kifejteni a század második felében. De egy félszázad alatt még a legszebb harmónia is alteráltatik gyakran oly disszonáns hangzatok mint incidensek által, melyek felgyűlnek a kedélyekben, mint lappangó zsarátnokok s lángra kell gyuladniok. — Ily helyzetben találta magát a 80-as évtized utolsó évében az orsz. magyar daláregyesület is, melynek lappangott szikráit minden részletében feltárni: nem tartozhatik e munka szoros feladatához. — 13 éves időköz választá el az első szegedi ünnepséget (1876) a másodiktól (1889). Ezalatt elpusztult az egykori virágzott magyar metropolis. Feltámadott sirjából, mint a Phönix madár, világvárosi allürt nyert s uj erővel állott be a magyar kulturélet fokozott tényezőjének. Nagy lelkesedéssel sereglett hát oda másodizben is a magyar dalárvilág, de érzékeny sebeket vitt oda magával, melyeknek ki kellett fakadni.

Ez az év olyan megrendítő s az egész magyar nemzetet lesujtó katasztrófával kezdődött, mely sokáig az egész vonalon mint a villámütés, dermesztő zsidbadást hagyott hátra. Rudolf az általánosan szeretett, kegyelt trónörökös, a nagyreményü leendő magyar király jan. 30-án meghalt megrendítő tragikus halállal. Gyászba borult az egész nem-

zet s a sajtó sebnek sokáig kellett hegedni, míg a világ kényszerült továbbfolyása ismét felvehette rendes arculatát.

*

Szeged második dalünnepé külső fény, csin, disz és arányban jóval felülmulta az elsőt. Bizonyos metropolisi allűr vonult rajta keresztül s aki a dalárok közül csak ekkor látta először, el sem képzelhette azt a régibb oly igen vonzó, eredetiségében meglepő s lebilincselő patriarchális tónust, mely ezúttal ugyszólván már művészeti kicsiszolást nyert. De azt is be kell vallani, hogy az ünnepély minden mozzanata rendezésében, az elsőhöz mérten, sokkal pontosabb, megnyerőbb s összevágóbb képet mutatott. — 43 tagesület bontotta ki Szegeden ez alkalommal szebbnél szebb zászláját, hogy az egyesület lobogójával az élükön, üdvözöljék az Alföld rekonstruált fényes fővárosát. László Gyula dal-egyleti s a vigalmi bizottság elnöke tartotta a hivatalos szép fogadó beszédét.

„Habár 13 év alatt sok küzdelem és megpróbáltatás jutott is e városnak, — mondá a többek közt, — s habár külsőben megváltoztunk, de érzelmeink önök iránt változatlanok maradtak s szívünk most is oly örömarban dobog fel az önök viszontlátásakor, mint fájdalomasan sajtott, midőn 13 év előtt istenhozádót kellett önöknek mondanunk.“

Bartay Ede egyesületi elnök válaszolt e szavakra, megköszönve a szives fogadást s éltetve Szeged városát, mint a magyar kultura igazi metropolisát. Szeged hölgyei azután megkoszorúzták egyenkint az egyletek meghajtott zászlait. —

A bevonulás diadalmenet képét tárta fel. A Széchenyi-téren a városház előtt fellobogóztak a szőnyegekkel diszitett erkélyen Szabados János h. polgármester állt diszmagyarban, hogy Szeged városa közönsége nevében fogadja s üdvözölje az országos egyesület dalárait s azok hivatalos képviselőit. Valódi költői lendület s hazafiúi lelkesedéssel volt telve az a beszéd, melylyel Szeged e kiváló fia s a magyar irodalom, szellemi világ gyászára oly korán elhunyt jelese fogadta a dal és művészet képviselőit.

„Még most is él sziveinkben — így kezdé — a 13 év előtt lezajlott nagy napok emléke, midőn az egyszerű ősi falak közt a kegyelet, a munka és szorgalom ünnepével együtt szenteltünk ünnepet a magyar dalnak, zengvén a dalokról: övé a dal, övé a legszebb diadal!

Akkor ünnepelt utoljára a régi Szeged! — Talán azért hozza ama szép napok emlékezete oly édes bús zengésbe sziveinket. Aztán folytattuk a létért való küzdelmet, míg végre elbuktunk az egyenetlen harcban. Az otthon elveszett s évszázadok alkotása hullámsírba merült.“ — Majd folytató:

„Nagy változást találnak itt önök dalártestvérek! Az ige testet öltött: új város kelt ki a habokból, szebb és fényesebb, mint a régi volt. De átvarázsolhatta bár az újjáalkotás teljesen e város külsejét: benn az ősi tüzhely lángjai lobognak s a sziveket az ősi erények hevitik. Szeged népe az maradt ami volt: minden ízében magyar.“

„Legyenek meggyőződve, hogy Szeged, melynek rónaterein nemcsak az áldott kalász, de az édes dal is

gazdagon terem, lelkesült örömmel látja falai közt újra lengeni a koszorus dalárlobogókat és Szeged közönsége ismét meg fogja örökíteni szívében e napokat, melyek a magyar dalművészet újabb diadalát fogja hirdetni.“

„Magyar dalművészek! kik a szeretet művéhez a dal gyöngyeivel járultok, Isten hozott benneteket!“

Az orsz. egyesület akkori alelnöke: Szentirmay Elemér dalköltőnk válaszolt e nagy lelkesedést keltett beszédre, ép oly fenköltén, mint hatásosan.

„Dallal ajkunkon, meleg rokonszenvvel szívében jöttünk ide e nemes város falai közé, — mondá — amely úgy virul a délibábos Alföld ősmagyar erőből duzzadó kebelén, mint szeretett és szerető gyermek az édes anya ölén s amely az elsők közt járt és jár mindig és mindenütt, ahol szép és nemes eszmék felkarolása s hazafias tények megvalósításáról volt és van szó.“
Majd utóbb folytatá:

„A magyar dal fog itt most ismét zengeni Szeged város falai közt; az az isteni erőt rejtő hatalom, melyben a szeretet nemes és tisztult érzelmei keresik és találják kielégítésüket; a dal, mely buzdítva, lelkesítve, nem egyszer volt ébresztője az elszunnyadt nemzeti érzésnek, a dal, mely a multak dicsőségéről, honszerlemléről zengve, a szabadság tiszta levegőjével veszi körül lelkünket s szítja bennünk azt a lángot, mely minden magyarnál csak megtörő szívének utolsó sóhajával alszik ki.“

Az egész vonalon felzúgó éljenjés kísérte s szakítá többször félbe e lelkes válaszbeszédet.

Gr. Tisza Lajos diszelnök helyettese Kállay Albert

főispán, magvas és lendületes beszéddel nyitotta meg a közgyűtést.

„Rövid egy pár év mulva — mondá a többek közt, — negyedszázados pályáját futja meg az orsz. m. daláregyesület. Nehéz időben, kedvezőtlen viszonyok közt jött létre, de az akadályokat nem ismerő hazafiság, a lángoló magyar közérzelem megszilárdította a gyöngé hajtást, úgy, hogy az ma már — magyar nemzeti törekvések szempontjából, — az ország egyik legfontosabb s mivel életerejét a legvalódibb s legtisztább polgári elemekből nyeri, egyszersmind a legkiterjedtebb s a legmélyebb gyökeret verő intézményei közé tartozik.“

„Nemzeti közérdek, — folytatá tovább — hogy ez egyesület továbbra is a kölcsönös egyetértés, a testvérisülés utján haladva, a nemzet támogatásával folyton gyarapodjék s nőjön az ország minden vidékén erős gyökereket verő terebélyes fává, hogy a léte és működéséhez fűződő magasztos célokat teljes sikerhez vezethesse.“

Bartay Ede egyesületi elnök válaszolt a főispán zajos tetszéssel s éljenzéssel fogadott beszédére, hosszabban s behatóan világítván meg az egyesület célját, melyet csak az összes tagok egyetértő buzgalma s fokozott munkája és erélyessége tehet nagygyá, kihatóvá. Mind a két beszéd a legjobb hatást tette s az utánok következett értekezések, tárgyalások, sőt viták is, egészen simán, tárgyilagosan folytak le, teljes reményt nyujtván a hasonló folytatásra.

El kell mondani egyet-mást az ez alkalommal cinozurául szolgált zsüry-elbirálási szabályzatról, melylyel az a

zsűry tagjait a megelőző 1888-ki közgyűlés folytán (még az akkori igazgató választmány bejegyzése is hozzájárulván) az „abszurdum“-ig vitt normativumaival megkötötte és minden életerős művészeti elv mellőzésével feszélyezte. Mert e szabályzathoz csak a német hirhedt „Meistersingerek“ minuciózus tabulaturáit lehetett hasonlítani, melyeknek nem is lehetett aztán más következése, mint maga a művészet agyongyilkolása s a „Meistersängerájnak“ nevetséges szétzüllése, amint ezt Wagner R. az ő hasoncimű mesteri operájában oly hiven „ad oculus“ feltűntette. Ez a jogerőre emelkedett normativum képezte egyik sérelmi követ a közgyűlési hangulatnak. De nézzük csak, hogy is volt e cinozura szervezése?

Minden zsűry-tagnak titkos szavazási űrlap állott a rendelkezésére, mely tele volt írva mindenféle osztályozási jelszavakkal, minők például: „tisztaság“, „szabatos hanghordozás“; „megmaradás a tonalitásban“; „öntudatos felfogás“; „művészi árnyalás“; s az ég tudja még, mi mindenféle! E klasszifikáló rubrikák betöltésére számok szolgáltak 1—5-ig. Minden zsűry-tagnak tehát minden rubrikát valamely számmal kellett betöltenie titkosan s természetesen saját legjobb ítélete, hallása, pártatlansága s meggyőződése szerint. Az így betöltött űrlapot aztán aláírva s beragasztva, ott mindjárt a helyszínén a verseny után át kellett adni az egyesület karnagyának, ki egyszersmind a zsűry elnöke is volt. A zsűri plénumának aztán nem volt más teendője, mint minden tag bepecsételt űrlapját felbontani s számjait minden versenyzett dalegylettel összeadni. Amely egyesület e szerint a legmagasabb számegységet kapta mind a két versenyben, az lett az első, második stb. versenydíjas.

Hát ennél abszurdumabb művészeti zsűry-ítélés még nem volt a világon! Minthogy szerencsére ugyanannyi díj volt, amennyi versenyző: tehát jutott mindeniknek, azért a zsűry ítélete nem is szólhatott másképen, mint következőleg, ami az országos dalegyesület negyedszázados történetében, mint unicum is áll, t. i.:

„Miután a díjak első és második csoportra lettek felosztva: ennél fogva a következetesség elvét követve, mind a két verseny után a legtöbb számegységet nyert dalegyelet kapja az első csoportban az első, az utána következő legtöbb egységet nyert dalegyelet a második csoportban az első díjat és így tovább. Ennek alapján, a zsűry ítéletét az aritmetika oldotta meg.

Igy jutott aztán a második csoportba pl. Buda és Szatmár, pl. az elsőbe pedig Bártaszék, Szentés és Brassó. A pártoskodás, korteskedés kikerülése s az igazságos objektivitás feltüntetése, szemben a rokon- vagy ellenszenvvel lett volna a cél, s ép az ellenkező bizonyult itt be még erősebben. Mert művészeti dolgokban titkos szavazás és objektivitás, pártatlanság: ez olyan mint tűz és víz, mely egymással világteremtés óta össze nem fért s nem is fog soha összeférni.

A szegedi ünnepély után 1890-ben tartott rendkívüli közgyűlés, melynek feladata volt ugy az alapszabályokat, mint az ügyrendet és zsűry-szabályzatot is végleg reformálni, nem is késett aztán ezt az aritmetikai igazságszolgáltatást máglyára itélni s ismét visszahelyezni jogába a nyílt és motivált zsűry-ítéletet.

Ugy az összeloadás, mint a diszhangverseny fényes sikerrel folyt le, a fővárosi elit művészvilág közreműködése mellett.

Az aug. 17-iki közgyűlést Bartay Ede, egyes. elnök nyitotta meg, sajnálattal értesítvén a közgyűlést, hogy a családi gyász folytán el kell utaznia. A további elnöki teendőket Szentirmay Elemér alelnökre bizván. Mielőtt azonban elhagyta az elnöki széket, két indítványt ajánlott a közgyűlés figyelmébe. Az egyik arra vonatkozott, hogy egyszerűs mindenkorra legyen megoldva az országos dalünnepélyek diszelnöki kérdése, a közgyűlés válasza meg gróf Zichy Gézát élethossziglan diszelnöknek. Ez indítvány lelkesedéssel fogadtatott s a gyűlés nyomban 12 tagu küldöttséget kért fel alelnök Szentirmay Elemér vezetése alatt, hogy ezt a költőművész gróffal tudassa s a választás elfogadására felkérje, mely kérésnek a gróf, meleg szavakban köszömvén meg a kitüntetést, készséggel is engedett, habár fájdalom, a közgyűlés e reá nézve is megtisztelő választásnak csak nagyon rövid ideig örülhetett.

Bartay Ede másik indítványa, melynek előzőleg már elnöki jelentésében is kifejezést adott, arra vonatkozott, hogy a tagegyletek jövőre csak az évenkinti 5 frt tagsági díjat fizessék, országos ünnepélyek alkalmával azonban a bejelentett működő tagok után az eddig divott egy s a bejelentett pártoló tagok utáni két frt rendezési díjbefizetés törültsék. Ez indítvány, mely az egyesületnek jóformán életerébe vágott, hosszabb vitát keltett, melynél oly dolgok is felhoztak, melyek esetleg az alapszabályok módosítását is szükségessé tették. Végre is elfogadtatott — még pedig nagy készséggel — oly hozzátevéssel, hogy a jövődő központi

igazgató választmány, szemben ezzel, a legközelebbi közgyűlésnek tegyen — ha szükségét látja — alapszabály-módosítási javaslatot is. *

A másnapi aug. 18-i közgyűlésen tört ki az a több év óta hamu alatt lappangó tűz, melynek mesterséges takargatásáról már előzőleg megemlékeztem s melynek előbb-utóbb való bekövetkeztéről mindazok meg lehettek győződve, kik közelebről ismerték az egyesület s az igazgató választmány közt fokenként mind élesebben kifejlődött ellentétes viszonyokat.

Okot a kitörésre a kiküldött számvizsgáló bizottság jelentése szolgáltatott, mely Goll János pénztárosnak pontosan és kifogástalanul vezetett számadásai folytán megadni indítványozta ugyan a felmentvényt, de egyszersmind több, főleg a folyó szegedi ünnepély kiadásaira vonatkozó kiadási tételt nehézményezvén, — javaslatba hozta, az összes számadásokat az ujonan választandó igazgató választmánynak kiadatni teljes tisztázás végett. Ez igen heves és éles vitát vont maga után, de végre is elfogadtatott.

Ezután a volt tisztikar leköszönvén, Kovács Sándor, a régi kipróbált dalárvezér kéretett fel a közgyűlés további vezetésére s az új választásra szavazatszedő bizottság küldött ki. De ezzel egyidejűleg Karancsi Dániel (h.-m.-vásárhelyi képviselő s a számvizsgáló bizottság tagja) fölkérte a képviselőket, hogy szavazás előtt a mellékterembe gyűljenek bizalmas értekezletre, s szabad választási jogukban a már kinyomatott s szétszött szavazó lapok névsora által ne engedjék magukat korlátoltatni.

Ez annyit jelentett, hogy a választás eredményére nézve nem várt meglepetés van készülöben, ami be is következett.

Az elnök hosszabb vártatás után kihirdetvén az eredményt, az aztán mindent megmagyarázott.

A választás nem várt eredménye általános meglepetést keltett nemcsak a dalárkörök, hanem a városban is. A szavazati statisztika nagyon világosan kimutatta, hogy Szegeden az egyesület kebelében nagy pártszakadások okozták e változtatást. Már Szegeden mindjárt, nem is maradtak ki a kellemetlen következtések. Több egyesület nem értett egyet a többséggel, és a differenciák kiegyenlítésére simább s méltányosabb utat óhajtott volna. A személykérdések egész özöne hullámozott fel s alá s az ünnepély után jó sok időnek kellett elmúlni, míg a bevezetett tények ismét rendes kerékvágásba terelhetők az egyesület további ténykedését ép a közlegő jubiláris ünnepélylyel szemben.

Az új választás után Szentirmai Elemér rögtön visszatárasította a választmányi tagságot s egyszersmind bejelenté Bartay Ede lemondását is, ki — mint mondá — felhatalmazta erre, ha az igazgató választmány által javaslatba hozott névsor nem menne keresztül. Ezt azonban a közgyűlés nem tartotta elfogadhatónak alaki tekintetből. Lemondott Erney József is a titkárságról, de a felhozott okoknál fogva az sem fogadtatott el. Csizik Károly választmányi tag is lemondott, de későbbben visszavonta lemondását. Ugyaneztette Gobbi Alajos, kire sor került a póttagok között, valamint Hubay Károly is. — Egész viharfelleg tornyosult ez alkalommal a közgyűlés felett, mely csak akkor csillapult le némileg, midőn a közgyűlés további vezetésére fölkért Kovács Sándor tapintatos vezetése és konciliáns közvetítése kissé megnyugtatta a felzaklatott kedélyeket.

Másnap a zárulést szintén Kovács Sándor nyitotta

meg. Indítványára küldöttség menesztetett a főispán diszelnök meghívására. Megérkeztéig L u n g György mint Budapest főváros tanácsnoka s a budai dalárda képviselője, mint megválasztott új egyes. alelnök, azon indítványt terjeszté elő, hogy a legközelebbi országos dalünnepély Budapesten tartassék meg, illetve, hogy az egyesület fenállásának 25 éves jubileuma a fővárosban ünnepeltessék meg s egyben meg is hívta az országos szövetkezetet Budapestre, biztosítván úgy a budai dalárda, mint a főváros vendégszeretetéről, melyek azon lesznek, hogy az ünnepély, jelentőségéhez méltó lefolyást nyerjen: a közgyűlés nagy örömmel fogadta a meghívást s a jubileumi ünnepélyt 1892-re tette Budapestre.

Kállay András főispán emelkedett beszéddel zárta be a közgyűlést, hangsúlyozván az egyetértést és a további ügybuzgalmat. Fájdalmas érzést keltett gr. Zichy Géza írásbeli lemondása a diszelnöki állásról, mit a közgyűlés ószinte sajnálattal vett tudomásul.

Az ünnepély végén a Rózsavölgyi és társa udvari műárusi cég által felajánlott versenydíj (diszes s értékes ezüst koszorú) kérdése is méltó megoldást nyert ama nyilatkozattal, melyet az ottani helyi s az „Emléklapokban“ Dunkl Norbert a cég főnöke s képviselője tett közzé s mely így hangzott:

A brassói magyar dalárda t. cz. elnökségének.

„Minthogy a Szegeden tartott országos dalárünnepély alkalmából általunk felajánlott versenydíj, az egyesületi t. közgyűlés részéről azon okból, mert annak odaítélése általunk megállapított feltételekhez köttetett, el nem fogadtatott s a versenydíj-tárgy szabad rendelkezésünkre visszabocsáttatott: ennél fogva és tekintettel a

lefolyt dalversenyen tanusított művészi haladás mellett, egyszersmind ama hazafiui misszióra, melyet a brassói magyar dalárda édes hazánk véghatárán a magyar dal lelkes felkarolása és ápolása s ebből folyólag egyuttal a magyar közművelődés terjesztése körül az egész magyar haza örömére teljesít: említett versenydíjunkt ezennel a brassói magyar dalárdának ajánlom fel.

Kérem a t. elnökséget, hogy a felajánlott versenydíjat mint hazafiui őszinte nagyrabecsülésünk szerény jelét elfogadni méltóztassék.

Kiváló tisztelettel a Rózsavölgyi és társa műárosi cég megbízásából

Dunkl Norbert.

Ez ügy illetén való elintézését az egész ünnepségi közönség egyhangu elismerés és méltánylással fogadta.

XXXXIX.

Állandó zeneművészeti csarnok.

E terv megvalósításának az eszméje szintén a 80-as évtized végén merült fel s öltött nagyobb mozgalmi arányokat. Az egész század lefolyása alatt érezte a fővárosi zenevilág ennek az égető szükségét, de nem tudta sikeresen megoldani s ez is a folyó század hagyatékához fog tartozni, mert hogy előbb-utóbb elodázhatlan lesz s meg kell teremteni, erről mindenki meg van győződve. Ugy állami pénzügyi kérdést képez, mint a nagyszámu s folyton szaporodó

magánzenei tanintézetek, társulatok s vállalatok anyagi s művészeti érdekei is igénylik.

Színházi műfajok, képzőművészeti igények, iparművészeti muzeumok, sőt még a puszta szórakoztató telepek is immár jóformán megtalálták az ő állandó otthonukat a fővárosban, csakis a zene, a legáltalánosabb elterjedésű művészeti ág nem tudott még erre szert tenni, pedig a nagyközönség, az állam, a magánvállalkozás, a szellemi igény kielégítése, semmire sem fordít annyi pénzáldozatot, mint ép a zenére. — Más művelt országok s fővárosokban már rég túl vannak e kérdés megoldásán, sőt vannak úgy kint, mint bent kisebb vidéki városok is, amelyek már ellátták magukat hasonló irányú állandó csarnokokkal. — A magyar fővárosban a zene még mindig vándorbottal jár, hol itten, hol amottan keresvén ideiglenes menhelyet méregdrágán s nem is mindig megfelelőleg a művészeti feladatnak. Pedig a legprimitívebb aritmetikus is ujján kiszámíthatja a nagy előnyöket, melyeket egy ily csarnok nyújtana a század leguralkodóbb művészeti tényezőjének. — Az államtól kezdve minden zenei vállalat tevékeny pénzbeli áldozatokat fordít évi helységi bérletekre s előadási lokalitásokra, melyek ha mind egy gyupontban egyesülnének, úgy a kereslet, mint a kínálat biztosan félárral érné el a célt.

*

A fővárosi zeneművészeti csarnok ügyében megindult mozgalom 1888-ban Harrach József az orsz. zeneakad. titkára s tanára, a jeles műíró és esztetikus kezdeményezésére az írói és művészi körből indult ki, hol ez ügyben széles-

körü értekezlet tartatott, körvonalozandó úgy a csarnok építési tervét, annak részleteit, valamint lokalitását s finánciális kérdései lebonyolítását. Irányadó s befolyásos szakértők gyűltek egybe, hogy töviről hegyire megvitassák az erre vonatkozó módozatokat. — Be lett vonva az akcióba a közoktatási minisztérium, a fővárosi hatóság, a legelőkelőbb zeneintézetek s társulatok vezérei, a sajtó tényezői s a főváros hangadó finánciális tekintélyei. — Folyt is a sok szép szó és terv, mely napnál világosabban kimutatta elvitázhatlan előnyeit a vállalatnak, de utóvégre is el kellett némulnia az üdvös mozgalomnak s tizenkét év után ma is csak ott állunk mint akkoron.

A zenészeti vándorbot tovább bandukol a pusztaságon s hol itt, hol ott tarja folyvást pihenőjét. Az évi pénzügyi áldozatok pedig egyre nőnek, szaporodnak a hazai zene műzsájának ingatlanaira, ingóságaira betáblázva. — Minden állami, magán s egyleti intézet a maga helyi szük területére van szorítva ; a magyar zenekari s énekelőadások pedig egyedül a városi vigadó nagy termére s annak nem is mindig méltányos bérlőjére vannak utalva, mely helyiség, hogy mennyire alterálja az ő hiányos akusztikájával a művészeti érvényesülést, eléggé ismert dolog.

Az említett értekezlet szükebb bizottságot küldött ki a terv gyakorlati s finánciális része teljes kidolgozására. Azok közül többen már elköltöztek az árnyékvilágból — magával a mozgalmat megindított Harrach Józseffel együtt. A kultuszminisztérium s a városi hatóság élénk érdeklődéssel karolta fel az ügyet s minden odairányult, hogy az eszme megvalósítása még a 19-ik században meg fog valósulni. De ellenkezőleg történt. Lassankint elaludt az egész tervezett, a

kik hivatta lettek volna az élére állni erélyesen, félrevonultak s hagyták a dolgot jobb jövőre.

*

Mint zenetörténelmi regisztrátornak, nem lehet céлом a század ez egyik legelőnyösebb tervezetének részleteibe belemerülni. Csak épen konstatom, hogy e terv is olyan mozzanatot képezett a század végén, melyet bizony sajnos, hogy a folyó századra kell relegálni.

A kiküldött bizottság konkrét tervezete szerint a kormány építette volna a monumentális zenecsarnokot a következő helyiségekkel: az első emeletről emelkedett volna fel a legalább is 2500 hallgatóra számított nagy hangversenyterem, zenekari lépcsőzetes, szétszedhető emelvénynyel, 500 közreműködő számára, ugyanott elhelyezett orgonával, legkiválóbb tekintettel az akusztikára, mellette kisebb teremmel 800 személyre, egyszerű színpaddal a színészeti iskolanövendékek gyakorlati képzésére, valamint kisebb hangversenyek, zeneelőadások számára. Az orsz. zeneakadémia, színiképezde tanterme, s hivatalos helyiségei az első és 2-ik emeleten helyezkedtek volna el. Az épület szabad téren állott volna, a földszinten elegáns vendéglővel s bolt-helyiségekkel. A tervezet szerint, felépítéséhez 500 ezer forint lett volna szükséges, beleértve a telket is. Ez összeget az állam 50 évi törlesztési amortizációval szerezte volna be, mihez évenként mintegy 30 ezer forint szükségeltetett volna de amire elégséges fedezetül szolgáltak volna a mostani állami helyiségek bérletei, valamint a hangversenyek s egyéb folyó tranzitó jövedelmek. A fővárosi hatóságtól is ismert

kulturális s műszereténél fogva, remélhetőleg kinyerhetett volna a vállalat vagy tetemes subvenciót, vagy előnyös telekárleengedést. Eredetileg — az időben — az építendő csarnok vagy a régi Beleznay-féle, vagy a még most is fenálló dologházi vagy Rókus kórházi telekre kontemplátatott, de azóta ezek más kombinációk sférájába tereltettek, úgy hogy ma már, ha a fonalat erre nézve ismét felvenné akár az állam, akár magán részvénytársaság: egészen új tervezetet kellene hozzá készíteni, mert azóta sokat változtak a viszonyok.

*

A tény csak az, hogy egy ilyen monumentális zene-csarnokra olyan szüksége van a rohamosan emelkedő magyar központnak, a fővárosnak, mint egy darab kenyérre, mert amit manapság a város, az állam s a magánvállalatok a zenére évenként kiadnak, annak a szükséglete minden évben nagyobb arányokat ölt s minden év nehezebbé, drágábbá teszi a kérdés megoldását. Minden állami s magán zeneegyleti vállalkozások csak nyomorognak mostani szűk, korlátolt helyiségekben. Ha egy minden igényt kielégítő monumentális zenecsarnok léteznék: könnyen megtörténhetnék, hogy mostani lokalitásaikat értékesítenék s az új csarnokba költözhetnének megmaradt forgó tőkékkel, s nem hogy vesztenének a vámon, de tetemesen nyernének a réven. — Sőt még talán az idegen tőkéket is meg lehetne nyerni a vállalkozásnak. Csak ember kellene hozzá, aki megmozgatná újra az új században ez eszmét. A sajtó bizonyára felkarolná s erélyes propogandát csinálna a megvalósíthatás érdekében. — S csak csodálni lehet, hogy annyi mindenféle

vállalkozás és spekulatív érzék mellett, melyek a főváros fellendítése érdekében egymásnak adják az ajtókilincset úgy az állam, mint a város döntő köreinél, még nem jöttek rá ez életrevaló vállalkozás effektuálására.

De él bennem a hit, hogy a folyó század első évtizede nem fog eltelni anélkül, hogy a főváros ne rendelkezék a zeneművészet számára emelendő, hasonló monumentális csarnokkal. — (Én már nehezen fogom látni ragyogását). Mert, akik az ösművészet vitális érdekét az új állami szervezkedésben teljesen felfogni s méltányolni tudják, — mint az ujabbkori vezér államférfiak, — lehetetlen, hogy erre is ki ne terjeszszék alkotó figyelmüket. Hiszen a főváros disze s kulturális érdeke is megköveteli ezt tőlük.

L.

A 90-es évtized képe.

Eljutottam a végállomáshoz, a 19-ik század utolsó évtizedéhez, melynek megrajzolása szemben a magyar zenével, az egész század ecsetelésének legnehezebb feladatát rója az íróra. — Az a rengeteg anyag, mely kilenc évtizeden át összehalmozódott, odajut ebben az utolsóban, hogy a raktározáshoz nem egy, de száz kéz sem lenne elégséges. — Számnélküli utak, aspirációk, dologi s személyi érvényesülések — vagy legalább is törekvések — keresztezik ebben egymást s izmos tájékozottság, megfigyelés, tárgyilagos ítélkezés igényeltetik hozzá, hogy el ne tévedjünk, semmi olyan ki ne kerülje a figyelmet, a mi méltó a zárkő letételéhez. Hogy el- és kitudjuk választani az olvasztó zenészeti kohó-

ból a nemes ércet a salaktól, vagy legalább is a kevésbé alkalmasat és méltót az elraktározásra.

Mindaz ami a megelőző évtizedekben még csak a fejlesztés első stádiumában volt s későbbben meggyarapodott, ebben az utolsóban már mint az érett férfikor eredménye áll előttünk. Látjuk, hová jutott, merre irányul, mi lebeg előtte a jövőben, s mit akar érvényesíteni a magyar zenének javára vagy hátrányára? — Akik a század elején még nem is voltak a világon, vagy akik a félszázad derekán már eszméltek, azután megizmosodtak, ma már irányító szerepekhez jutottak; a legifjabb nemzedék is összevegyül velük, sőt elébük vág és erős nízussal törekszik magát a hangadás létrája legmagasabb fokára felküzdeni. Az anyaggyűrés fáradtságos munkáját mellőzve, a kész öntvényeket csak tisztában vagy homályosabban mutató üveglemezekké igyekszik csiszolni; új elvek hirdetőjévé válik, új irány ösvényére lép; itt alkot, amott rombol, itt forr, amott kihül, szóval: ez utolsó évtizedben egy olyan összekavarodását észlelhetjük a magyar zenészeti irány és szellemnek, melyben eligazodni, tájékoztatni s kivezető fonalat nyújtani: a legkomplikáltabb feladattá válik.

*

Ha tárgyilagosan akarunk itélkezni, el kell ismerni számos téren azt az óriási előhaladást, megizmosodást, a mely a hazai s a magyar zene terén elfoglalja ma már a régieknek helyét. — A százados érintkezés a szintén előhaladó s folyton átídomuló nemzetközi művészeti szellemmel, műveltséggel; az irodalom, a sajtó bámulatos termelőképessége, a hazai műipar tökéletessége s világforgalma; a mind na-

gyobb számban felmerülő új tehetségek, ambíciók s készült-ségek: mindez nem maradhatott hatás nélkül a speciális magyar zenészet előrehajtó kerekére sem, mely sok olyan földön gázolt keresztül, amelynek termelő képességét ha felül is mulja mennyiségben, de nem pótolja minőség és nemzeti belértékben.

S ez az a pont, a mely elválasztja az utolsó évtizedet a korábbiaktól, melyeknek sem üdeségével, sem ideális lelkesültségével nem állja ki a versenyt. — Minden téren hódolni a nemzeti kozmopolitizmusnak, belevinni az államszervezet, a társadalom, az irodalom, a művészet aspirációiba a sokféle és sokat fogni akaró hangzatos elveket, frázisokat, jelszavakat: ez lett s ez főjellege a 19-ik század utolsó évtizedének. — Nincsen tér, a melyen ezt a rohanva száguldó nizust ne lehetne észlelni. Mennyivel inkább az olyan téren, mint a zene, mely leginkább ki van téve minden oldalról a leghevesebb ostromnak, kísértésnek. Az irodalom százféle pontjain hatalmasan őrt áll a nemzeti nyelv, melynek nincs s nem is lehet más végcélja, mint nemzeti alapra fektetni s megszilárdítani a kulturális építkezéseket. De a zeneművészettel s első sorban a magyar zenével szemben nélkülöz-nünk kell a hasonló feltartóztató gátfalat. Ehez hozzáfér mindenféle vegybontási törekvés. A nemzetiségi áramlat, az idegen kultusza, bálványozása úgy a színpadokon, mint a hangversenytermekben, sajtóban, irodalomban, társadalmi köz-életben egyaránt. Mindezek nem hagyhatják érintetlenül a magyar zenének manapság már nem is annyira aspirációt — mint a korábbi építkező évtizedekben — hanem elbódulva az ambíciónak nem is mindig nehezen elérhető sikerétől, inkább túlfeszített követeléseit.

Annyi torlódik össze az utolsó évtizedben, hogy a nagy tömegből lehetetlen visszaszorítani az illetéktelen előretolakodókat. Mindenki első akar lenni; nem azt nézi, mit tart a kezében, kiérdemli-e a munkabért? hanem az előretolakodás, a szerencsésebb viszonyok közé jutás révén, mintegy jogot tart a jutalom osztályrészéhez, akár érdemes, akár nem rá s akár megdolgozott érte, vagy csak a zsákot tartás szerepét ölti fel?

S ez így megy az évtized kezdetétől fogva, minden évben erősebb és gyorsabb lépésben, zenészetileg szólva: *il doppio movimento*.

A magyar zene pedig az ő tiszta ideáljával — valljuk meg őszintén s mint a latin mondja *sine ira et studio*, — erősen gurul le a hegyről. Mire támaszkodhatnak? A hazai zenekiadókra? Ott ma ajtót mutatnak neki, hacsak operettei, népszinműi, kuplés fércelményi vagy felfújtt naturalisztikus kosztümben nem mutatja be magát. — Azt mondják, a közönségnek más nem kell. De miért nem kell? Mert szive, vére, agya, ép az ilyen termékek által gyökeresen meg van fertőzve, mint a politikai s társadalmi tisztességtudás paragrafusai. Vagy maga a finomabb közönség, a zenevilág, a művészek, a művészkonzorciumoktól várja a megváltást? Csak csalódást fog aratni. Az a közönség is fut tőle, mint az ördög a tömjéntől, ma már annak is többet ér egy szál kuplé-lóhere, mint egy vagon rózsacsokor. Az idegen tranzitó művészek legcsekélyebb figyelemre sem méltatják. A magyar művészekről is elpusztulhat éhen, mert az is sokkal magasabb paripákon trappol, semhogy észrevenné vergődését, mellőzését. Világbabér, nem a Duna-Tisza ózonos illatu rétvirága kell nekik.

Mikor így az új század elején elgondolkozom, elmélázok a magyar zene szomorú múzsaarcán, mint aféle régi — jobb, szebb időket látott — harcos, csak felsóhajtok: „szép tündér-haju, bájos hangu nemtő! Hová tűntek egykori verőfényes napjaid, mikor annyi lelkesedéssel s eredmény-nyel dolgoztál, hogy ragyogó szárnyakat adj az ideálnak! Elpárolgott mint a szappanbuborék!

Messze vezetne, ha azt akarnám részletezni, hogy a restituált alkotmányos szabadság negyedik évtizedében hogyan s miért jutott ép a magyar zene manapságos meg nem érdemlett mellőzésre? Mikor tiltva volt a tömjénezés: még az idegen művészvilág is hódolt neki. Az egész ország pedig felkarolta, pártolta, méltányolta, ha még oly silányságot árult is, csak magyar lett légyen a neve. Azután felszabadulva a korlátoktól: lassankint kezdett a szalmaláng kihamvadni és az egykori faktorok nagyrésze is kihüledezni. — Szétterjedt a nemzetközi nagyzási mámor — inkább mondhatnám: hóbort — s az eredmény az lett, hogy a 19-ik század utolsó évtizedében a mai szereplő nemzedék — csekély kivétellel — tud operákat, hangzatos szimfoniákat, mindenféle válfaju, kaliberű s kozmopolitikus szabásu zeneműveket írni, jobban mondva utánozni, de amelyekből a magyar zenének csak annyi gyarapodása nyílik, mint ha valaki egy pohár vizet önt az ádriai tengerbe, máskülömben pedig még csak névről is alig ismeri az évtizedeken át beraktározott magyar zenészeti értékeket.

*

Ha némelyek talán túlsötét képet látnak ez általános megrajzolásban: de én így látom az ő — anélkül is oly nagy

divatba jött — mozgó képét s úgy hiszem, számosan így éreznek velem.

Dacára ennek, voltak azért az utolsó évtizednek is olyan magyar zenészet-i kimagasulásai, melyek méltók a megörökítésre. Amennyire a térből még e munka keretében kijut, felsorolom azokat megvilágítva s kellően méltányolva.

LI.

A nemzeti zenede félszázados jubileuma.

A 90-es évtized december havából mindjárt egy olyan jubiláris ünnepség jelentőségét kell kiemelnem, mely az előtte és utána lefolytakat erkölcsi jelentőségével első sorban multa felül. Hangsúlyozom az erkölcsi-jelszót, mert ha külső fény, széles érdekeltség s minden irányu művészeti sokadalom tekintetében nem is állota ki a versenyt az 1865-iki negyedszázados első jubileummal: de bőven pótolta ezeket a zenészet-i intenzivitás s az a magas álláspont, amelyet a nemzeti zenede már akkor ötven év után elfoglalt a hazai zenészet-i kulturában. A 25 évelőttinek ugyszólván a fényes — országra s világra szóló arany — rámakeret adta meg a nimbust. Maga a már akkor is sok érdekű jubilálóegylet azomban még épen nem állott oly magaslaton, hogy mint eszményi jelkép, azt belértékileg is kiérdemelte volna. — Sok része volt még abban, — amint előzőleg láttuk, — a hazafias opportunitásnak, fellángolásnak, egy nagy világ-géniusz és nemzete közt felmerült féreértés kiegyenlítősi törekvésnek, s több más olyan politikai és társadalmi indoknak, melyeket nem lehetett ignorálni. — Mig ellenben a

félszázados, csak a maga erkölcsi súlyát vetette a latba, lemondott a csábító külső reklámtrombiták harsogtatásáról, kiállott a térre, mintha csak azt mondta volna: itt vagyok nemzetem, itélkezzél felettem, megtettem-e hazafiui, művészeti s kulturális kötelességemet?”

A 19-ik század két utolsó évtizedében, mint rengeteg jégzáporosó hullott a nemzet nyakába a számtalan érdemes, félig érdemes és érdemetlen jubileumi ünnepség. S ha valami kulturális korrajzfestő valaha jellemezni fogja a lefolyt század második felét, azt bátran elnevezheti jubileumi t u h u b u h u m i századnak, mert nem lehet oly névvel nevezendő foglalkozást, eszmét hivatalos és nemhivatalos ténykedést képzelni, ami legalább is egy-egy bankétes eszemiszomban ne találná meg a jubileumi kicsucsosodást. — Bele is csömörlött már a mai nemzedék s csak olybá veszi, mintha egy kigyújtott villanyos kocsí elhalad mellette.

*

A nemzeti zenede félszázados jubileumát (1890-ben) az jellemzi, hogy ép 25 év előtt ment át azon a tisztító művészeti tüzön, amely azt regenerálta, új reformokat s új vezető szellemi erőket nyert az élére. Az előző vezérek halála után 1875-ben választá meg új elnökének gr. Zichy Gézárt és új igazgatójának Bartay Edét. Az egész zene- és társadalmi világ egyhangú hozsannával fogadta e szerencsés választást, mert e két férfinak köszönhette, hogy már új jubileumán oly magas színvonalon mutathatta be magát, mert az új éra alatt, annyi sikeres ténykedést fejtett ki e két férfit alatt, kikhez mint alelnök utóbb még Gerlóczy

Károly is csatlakozott, hogy méltán részesül abban a nagy nimbus és keresettségben, mely hozzája tapad. A leghivatottabb magyar tanárok táborkarával vette körül magát, mintaszerűen szervezett, fegyelmezett s vezetett zenekart teremtett, Gobbi Alajos vezérlete alatt, s oly színvonalu műsorokkal szerepel évről-évre, minők a legkényesebb igényeket is kielégítik. E mellett híven betölti címének jelentőségét, mert a magyar zeneirodalom a fővárosban, sehol nem talál oly erős védbástyára, mint az ő kebelében. — Nincs ott hiány ma már semmiben, s ha néha úr is támad, meghanyagott sok évi munka s buzgósággal járó nyugdíjazás, áthelyezés vagy halál folytán (mint legközelebb is Zimay László hirtelen való elhalálozásával, a magyar zeneirodalom és pedagógia nagy veszteségére) a két kormányos mindjárt ott van, hogy az érzékeny hajólék elsimitásával biztosítsa a további sikeres járképességet. — Ime ez a különbség a magyar zenede 1865-iki és az 1890-iki jubileuma közt.

Maga az ünnepség a vigadó nagytermében folyt le, s diszgyüléssel kezdődött, melyen gr. Zichy Géza elnökölt. A megnyitó után Gerlóczy Károly alelnök vázolta az intézet félszázados működését. Azután kezdetét vette a diszhangverseny Farkas Ödön kolosvári zenekonzervatoriumi igazgatónak dicséretben részesült nyitányával, melyet a 120 tagból álló zenekar szépen, szabatosan értelmezett. A 2-dik számot Bartay Ede igazgató zenekölteménye képezte izmos kidolgozása s hangszerelésével nagy hatást keltve. A közönség többször hívta szerzőt a dobogóra sűrű tapsok kíséretében. Fáy Szeréna, a nemzeti színház tagja, dr. Várady Antal lendületes szép prológját szavalta a nála megszokott mintaszerű kifejezéssel. Ekkor következett a hangverseny legkima-

gaslóbb száma. Elnök gr. Zichy Géza magyar motívumokból költői ihlettséggel megírt Zene című zenekölteménye, mely a zene szerepét jelképezi az ember életében a bölcsőtől a sirig. A rendkívül nagy tetszésben részesült művet az opera elsőrendű énekművészei, a budai zeneakadémia, a nemzeti zenede, a budai dalárda, az operaház énekkara s a nagy zenekar adta elő szerző személyes vezetése mellett, a kit szünni nem akaró ovációkban részesített a termet zsúfolásig megtöltött diszes közönség. A hangversenyt Liszt Szózat- és Hymnus zenekari műve fejezte be. Este fényes bankét volt a vigadó éttermében, hol nem hiányoztak a szebbnél szebb s találó felköszöntések.

E jubileum alkalmából Vajdafy Emil a József főherceg védnöksége alatt álló intézet titkára, terjedelmes és történeti adatokkal gazdag könyvet állított össze, mely egyik emlékkövét képezi a század kulturális fejlődésének.

*

Ebből is látható, hogy a nemzeti zenede fenállását jelző e második jubileumának a kerete, amely szerény volt külsőségeiben, ép oly imponáló volt önállósági érzetének az erejében. Azután a 25 évi lankadhatlan építkezés, szervezés s szellemi eredményes vezetés után, mely hozzá tapadt, nem volt többé szüksége csillogó fényre, mert a tények s nem az érdekesítő villanyvilágítások beszéltek mellette. — Azóta is már egy évtized múlt el s nemhogy valamit vesztett volna megalapított izmosságából, s vezető szelleméből: hanem folyton emelkedésben van a hazai zenészet horizonján. Vezérfiai s tanári kara diadalmasan adják át a folyó új századnak.

LII.

Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados jubileuma.

Az orsz. m. daláregyesület lobogójának a kibontását 25 év után látta ismét a főváros 1870 után — (1892-ben aug. havában) mikor az akkori felavatásnak is tanuja volt. A magyar zenének olyan ünnepsége volt ez, mely az egyesületnek negyedszázados működésére vetett fényes sugarat. A lobogó jó nagy részét bejárta ez idő alatt az országnak, mindenütt dicsőséget árasztva a magyar dalra s minden alkalmmal beigazolván a költő hazafias intelmét: „Hazádnak rendületlenül légy hive oh magyar!“

Sok fényt látott a hazafias városok falai közt s koszorukkal megrakottan tért vissza oda, ahonnan 25 év előtt kiindult hogy bemutassa magát megizmosodásában a haza szívének. Az egyesület akkori 82 tagesylete közül 41 hozta el a saját lobogóját, hogy körül övedze az anyazászlót, melyet hiven szolgálni volt feladata. — A fővárosi hatóság a legmelegebb rokonszenvvel fogadta a rég nem látott vendéget, s minden tőle telhetővel elhalmozta. Költségeire 6000 forintot szavazott, gondoskodott az elhelyezésekről s több alkalmi kitüntetésben részesítette. Olyan értékes első versenydíjat is tűzött ki, minő még nem fordult elő a negyedszázad versenydíjai közt: Liszt Ferenc három kilogrammos masszív ezüst s remekül dolgozott szobrát, melyhez az orsz. egyesület is csatolta a magáét a szintén ily értékes és súlyu Erkel-szobrot. Az egyiket a pécsi dalárdának, a másikat az egri dalkörnek ítélte oda a zsüry-bizottság. Emellett volt

még számos szebbnél-szebb versenydíj, melyek mind méltók voltak az ünnepség rendkívüliségéhez. — A diszelnökségi tisztet a néhai főpolgármester: Ráth Károly, a helyettes diszelnökséget pedig az első polgármester, Gerlóczy Károly képviselte. A művészeti világ, s a társadalom színe-java vett részt, úgy az ünnepség előkészítési, mint effektuálási munkálataiban. Színhelyül az 1885-iki orsz. kiállításra emelt nagy iparcsarnok óriásméretű helyisége szolgált, mely pompásan volt feldiszitve s páholyokra, több ezer ülő- s állóhelyre osztva. Az egyesület elnöke: Lung György oly lanakadást nem ismerő tevékenységet s ügybuzgalmat fejtett ki ez alkalommal, mely ritkította párját. Mindenütt ott volt, ahol érélyes kezeire szükség mutatkozott. Az ismerkedési estély az Andrassy-uti Belle-vue tágas kerti helyiségében folyt le óriási közönség részvéte mellett, hol Gerlóczy Károly diszelnöki helyettes polgármester üdvözölte a dalársereget a fővárosi hatóság nevében, mire Jilly Alajos a pécsi dalárda egyik veterán tagja válaszolt. A jubileum művészeti részét Erkel Sándor orsz. karnagy vezényelte, a közös előadásra felvett darabokat maguk a szerzők, mint Gaál Ferenc, Lányi Ernő és Zimay László. A királyhymuszok bemutatása az orsz. karnagynak lett feltartva. Az iparcsarnokba való zászlós kivonulás mindig az Andrassy-uti gyár-utcai torkolatától történt, mely látványosság nagy sokadalmat vont maga után. Az egész ünnepség öt napra terjedt. A 4-ik nap délutánja szabadnak jelöltetvén ki, ezt az időt több fővárosi gyártelep arra használta fel, hogy csoportonkint megvendégelje az ország dalárvilágát. El is lettek halmozva a vendégszeretet mindennemű kitüntetésével. — A művészeti program minden része fényesen sikerült, ki-

véve a királyhymnuszt, melyről már előzőleg megemlékeztem.

*

Ez ünnepség legkimagaslóbb mozzanatát az a diszközgyűlés és diszhangverseny képezte, amely a vigadó nagytermében folyt le az utolsó napon, aug. 19-én, melyen jelen volt a szó szoros értelmében a főváros s a vendégsereg színe-java. A diszelnök gátoltatván a megjelenésben, Gerlóczy K. helyettes diszelnök képviselte az elnöki széket. Az egyes. tagegyleteinek számos képviselői itt koszorúzták meg az egyesület 25 éves lobogóját, lelkesítő szónoklatok kíséretében, mikre Lung György elnök válaszolt fenkölt szellemű s hazafiui érzelmektől telített beszéddel, amely felvillanyozta az egész közönséget. Itt olvasta fel Rózsavölgyi Gyula a budai dalárda akkori elnöke s vár. tanácsnok (most annak elnöke s alpolgármester) az e sorok írója által a jubileumra írt nagy monografiájának a kivonatát. Itt lettek a h. diszelnök által kiosztva a versenydíjak s itt olvadtak egybe a közös hazafias érzületek, melyek az egész magyar dalárvilágot egy negyedszázad alatt lelkesítették. Megható mozzanatok voltak ezek s kitörülhetlen emlékül szerepelnek a magyar műtörténelem évkönyvében.

A diszközgyűlés után a nagyszabású diszhangverseny következett, a filharmoniai társulat zenekara, a budai dalárda és a Ganz-gyár dalegylete közreműködése mellett. Itt lett bemutatva a nagy magyar zeneköltő, Erkel Ferencnek Petőfi „Elvonnék“ kezdetű költeményére az Országos daláregyesület fölkérésére ez alkalomra írt széles, klasszikus stílű férfikara, zene- és énekkar, továbbá nyolc cimbalom-

kisérettel, ugyszintén az ő versenyen kívül szerzett királyhymnusza is Jókai szövegére, melyet az agg nesztor személyesen vezényelt. Óriási volt a hatás, a melyet a két zenemű keltett, kiváltképen az előbbi, a melynek az obligát nyolc cimbalomkisérete frenetikus tapsokra ragadta a zsúfolásig megtelt terem közönségét, meg is kellett ismételni s vége-hossza nem volt az ovációknak, melyekkel a mester el lett halmozva.

Ugyanily kitüntetésben részesült előtte való napon az iparcsarnoki nagy összelőadáskor is, hol az ő Kölcseyhymnusát személyesen vezényelte. Az „Elvennélek én“ című férfikaránál szerepelt nyolc pompás cimbalmot a Schunda V. József gyára szolgáltatva szivességből, melylyel újabb jelét adta igaz vonzalma s lelkes pártolásának, melylyel a magyar zeneirodalom s az Országos daláregyesület iránt viseltetik.

Erkel F. zeneművei mellett viharos tapsokat aratott gróf Zichy Géának „A vizaknai hősök“ című saját költeményére szerzett férfikara is zenekar-kisérettel, melynek úgy fenkölt költészeti szelleme, mint zenéjének hősi erőteljessége magasan kiemelkedett a modern alkotások közül. E diszhangverseny bevezetéseül dr. Várad Antal lendületes szépségű prolog-költeménye szolgált, melyet a költő maga szavalt mesteri fordulatokkal. Végül Szirmai Imre, a Népszínház jeles tagja, Erkel F. zenéjét megelőzőleg, Jókai királyhymnus szövegét szavalta el.

A jubileumi ünnepség művészeti nagy sikere mellett általános érdekeltség mellett folytak le az egyesület közgyűlései is, melyekben minden nap nagy számmal vettek részt a tagesyletek képviselői. Ezeken mindig Lung György

egyesületi elnök elnökölt, miután a diszelnök, Ráth Károly főpolgármester, betegsége folytán akadályozva lett azok vezetésében. Lung elnök soha eléggé nem méltányolható buzgalmat, erélyt s aktivitást fejtett ki a jubiláris ünnepséggel szemben s hogy az egyesület oly nagy, főleg erkölcsi sikereket ért el: azt mind az ő lankadni nem tudó hazafias lelkesedésének lehetett tulajdonítani.

A jubileumi ünnepség alatt Goll János egyesületi pénztáros és az „Apolló-kargyűjtemény“ kiadója s szerkesztője felhívására, az egyleti karnagyok harmadizben is értekezletre gyűltek egybe, hogy megvitassák a magyar karirodalom kiadása érdekeit. Egyhangulag elhatározták s felkérték a kiadót, további támogatásuk kilátásba helyezésével, hogy közhasznu vállalatát továbbra is tartsa életben.

Az ig. vál. megbizásából a jubileumi ünnepség alkalmára Antalik Károly, Erney József titkár főmunkatárs közreműködése mellett, aug. 15-től kezdve aug. 20-ig bezárólag „Emléklapok“ címen napi alkalmi lapot szerkesztett, mely minden irányban tájékoztatóul szolgált a dalárvendégek s a közönségnek, hiven regisztrálván a napok eseményeit, a sajtó kritikáit az előadásokról, a napi programot s a versenyző egyletek s az összelőadások szövegeit.

LIII.

Erkel Ferenc utolsó évei és halála.

Midőn Erkel Ferenc 1889-ben megvált az orsz. zeneakadémia tanári állásától is, azt a négy évet, melyet a gondviselés még számára fentartott, csendes magányosságban és kontemplációk közt töltötte. Volt is mire visszagondolnia. A magyar nemzet szellemi nagyságai társaságában s azokkal diadalmasan összeműködve, átélte a magyar haza ébredésének, ujjászületésének, kivirulásának s legragyogóbb dicsőségének a napjait. Osztozott a nemzet sötét, majdnem vigasztalhatlan gyászában, tűrte ő is a szellemi rabigát, a nemzeti érzület keresztrefeszítését, majd oroszlánrészt vett ki az újból kivirult szabadságfa bódító virágillatából, osztozott az alkotmányos élet áldásaiban, tanúja volt az ország, a főváros óriási fellendülésének, melynek rozoga járművét még látta meghippadva vésztegelni az előítélet, a közöny s a némbánomság apathikus sarában; megérte a nemzeti zene és kulturának terebélyes fává növését, saját szobrát köszönthette a magyar művészet önálló csarnoka, az operaház homlokzata előtt, élén állhatott az ország legelső zeneintézetének, melynek falai közül nagy számban küldhette szét az általa inspirált jövő apostolait a magyar zenének; megélte 50 évi működésének jubileumát; külön muzeumi kiállítást rendezhetett a kegyelet és hála emléktárgyaiból; szóval, visszatekinthetett egy oly hosszú s esemény-eredménydús életre, minő a gondviselés kegyelméből csak igen kevés választottnak jut osztályrészül. Hát mindezen elmerengeni: bizony lelki bol-

dogság lehetett a számára. De vajjon az a négy év, melyet így eltöltött, valóban boldoggá tette-e? Én nem mernék rá határozottan igennel válaszolni, nem, mert ha magára nézve talán kielégültséggel gondolhatott is a multra, de még életében sok olyat kellett látnia s tapasztalnia, amelyek az ő egész élete művészeti ideáljával erős ellentétbe jutott, ez pedig inkább a lelki keserűség, mint az édes megnyugvás érzetével tölthette el.

S ebből magyarázható ki élte utolsó éveiben az ő még szűkebb körre vont elzárkozottsága is s ugyszólván kerülése a világnak, a társaságoknak mint azelőtt, hol állása s hivatásánál fogva még sem zárhatta el magát teljesen az emberekkel való érintkezések elől. Pedig, hogy megvolt benne erre nézve az inklináció, mutatja az is, hogy minden veleszületett magányosság-keresési hajlama mellett, e négy év alatt mégis kiengedte magát ragadtatni remeteszerű köréből. Az egyik incidens erre nézve akkor történt, mikor 1890-ben 80-ik születési évfordulója megünneplésére a filharmoniai társulat rendkívüli diszeloadást rendezett a tiszteletére s mikor még annak a felkérésnek is engedett, hogy abban ő maga is részt vegyen egykori ragyogó zongora-művészetével. Ekkor nyílt alkalma a közönségnek meggyőződni arról, hogy minő elementáris ereje rejlett benne az ekzekutív művészetnek. Mozártnak általa egész életében különösen kedvelt D-moll zongora-versenyét játszta zenekar-kisérettel és azzal a saját szerzette klasszikus kadenciával, melylyel oly gyakran elragadta hallgatóit még korábbi éveiben, mikor mint zongora-művész többször működött nyilvánosan. Aki ez alkalommal hallotta az ő 80 éves ujjait gyöngyözetes tisztaság, egyenletesség s bámulatós klasszikus plaszticitással végigsiklani a

zongora billentyűzetén, s aki hallotta hamisítatlan szellemmel értelmezni tőle a nagy géniusz ez elévülhetlen alkotását, az, ha nem látja, el sem hitte volna, hogy azt a csodát egy 80 éves kéz viszi véghez. Ez az est felejthetlen marad a budapesti közönség előtt is, mely frenetikus tapsokban tört ki s addig meg sem nyugodt, míg az ősz mester külön még ráadással is nem szolgált, eljátszván Liszt ábrándját a „Puritánok” opera dallamai felett, mely hajdanában neki szintén egyik kedvenc virtuózdarabjai közé tartozott. Két ily ellentétes stílusu és technikájú zongoradarabot 80 éves kézzel úgy tudni bemutatni, mint akkor neki sikerült: ez csak arról tanuszkodhatott, hogy minő művész lehetett az 40 éves korában, akin 80 év vihára száguld keresztül anélkül, hogy ujjain s izomerején kifoghatott volna. Pedig élte utolsó évtizedeiben egészen másra volt gondja, mint arra, hogy ujjait naponként óraszámra trenirozza s skálák s futamokkal gyötörje magát.

*

A második incidens e négy év alatt, mely kiragadta művészeti apathiájából, — amint már említém — az 1892-i orsz. magyar daláregyesületnek Budapesten tartott negyedszázados jubileuma alkalmával merült fel.

Ez utolsó szellemi diadalát aztán még csak egy év választá el a haláltól, mely a következő 1893-ik év június hó 15-én az egész ország s a magyar művészet mély és őszinte gyászára, egy pár havi betegeskedés után bekövetkezett.

E négy év alatt a telet rendszeren a városban, a nyarat pedig rendszeren mindig a Svábhegyen töltötte Lajos fia társaságában, ki leghivebb ápolója, gondozója s ügyeinek

végzője is volt mind haláláig. Mind a két helyen hű maradt életszokásaihoz, melyektől el nem tért, csak a legeslegritkább esetekben. Élte utolsó évében már korán, május 13-án költözött a szabadba. Előtte néhány héttel katarrhalis tüdőgyulladásra megújult, fent a hegyen hűvös tavaszi napok jártak s a betegség rosszabbra fordulására s a katasztrófa bekövetkeztére is befolyással volt. Utolsó napjaiban — kivéve családja tagjait, — már legjobb barátait sem fogadta. Az a sok évi benső viszony, mely köztem és közte fenállt, arra is kiterjedt, hogy nem kereshettem fel bármely órában lakásán, hogy szívélyesen ne fogadott volna. Értésülvén betegsége komolyabb fordulatáról, néhány nappal halála előtt siettem fel a Svábhegyre, hogy meglátogassam, hol mindig örömmel fogadott s ha el is volt szobájában foglalva vagy általában nem óhajtotta az emberek társaságát, mindig kijött a szabadba s elcsevegett velem hol a multakról, hol a napi eseményekről. De akkor már nem fogadott. Mikor a Placht-villa udvarára léptem (hol az utolsó években lakott), Lajos fia jött elémm azzal a kijelentéssel, hogy atyja bocsánatot kér, de nem fogadhat. Ez annyit jelentett előttem, hogy a katasztrófa közel lehet. Nem is csalatkoztam, mert egy pár napra rá örökre lehunyta szemeit a magyar géniusz legkimagaslóbb képviselője. Amilyen csendes volt egész élete, halála is olyan volt. A körülete egybegyűlt családtagok elbeszélése szerint halála előtt pár héttel, mialatt családja künn a szabadban ebédelt, Erkel F. bent a szobában fogyasztotta el már akkor nagyon kimért ebédjét s egyszerre összerogyott, de mire a család berohant, már magához tért s azzal fogadta:

— Ne bántsatok, majd felkelek magamtól is.

Ez időtől fogva nagyfoku szívgyengesség lépett fel nála

és baját még fokozta az, hogy lábai felmondták a szolgálatot. Lélekzete oly nehézé vált, hogy ágyban sem birt maradni s még az éjszakákat is karosszékben töltötte. Orvosa még ekkor is remélte, hogy kellő ápolás mellett még egy-két évig élélhet és legfőlebb a hidegebb időjárás bekövetkeztétől tartott. De azért minden héten néhányszor fölkereste és maga is csodálkozott az agg zeneköltő tréfás hangulatán.

Akkor gyengeségére való tekintettel, nem tudatták vele a hosszú betegség után kevéssel azelőtt bekövetkezett Elek fia halálát, de aznap mintha valami sügta volna neki, szomorúan jegyezte meg :

— Érzem, hogy megint egygyel kevesebben vagyunk.

Azután a beteg ereje mindegyre jobban fogyott, gyengült, jó kedélye elhagyta s meglátszott rajta, hogy még a legbensőbb barátaival való beszélgetés is neheze esik.

Feljött Békés-Csabáról Sándor fia is, de miután az orvos megnyugtatta, ismét visszautazott oda, de leirhatatlanul fájdalmas volt az elválás apa és fiu közt, mind a ketten sirva búcsuztak el egymástól, mintha megsejtették volna, hogy nem találkoznak többé az életben !

Azután észrevehetően kezdett hanyatlani az ereje. Karosszékében ülve, érthetetlen szavakban félrebeszél. Az orvos a nagy gyengeség következtében azt ajánlotta, fektessék ágyba, de elutasító kézmozdulattal csak annyit mondott :

— Hagyjatok, nem megyek az ágyba.

Ezek voltak utolsó szavai. De azért mégis engedett az orvosi utasításnak. Lefektették és gyermekei ágya mellé térdpedtek. Az orvos eltávozott, de a mit búcsuzáskor mondott, az már nem volt biztató a családra.

Az ágyban hol elszunnyadt, hol felébredt s mikor késő este rátekintettek hozzátartozói, megüvegesedett szemei mutatták, hogy a legnagyobb magyar zeneköltő örökre elaludt. Olyan csendesén hunyt el, hogy észre sem vették.

Lajos és István fiai — Gyula Ujpesten volt — s leánya Mária voltak az utolsó percig mellette, akik a Krisztinaváros egyik segédlelkészét hívták föl, ki az elhunyt ágyánál hosszabb ideig imádkozott.

A halál híre csakhamar szétterjedt nemcsak a Svábhegyen, hanem a fővárosban is, mindenfelé mély fájdalmat s gyászt keltve. Az első értesítésre az opera intendánsa, gróf Zichy Géza mindjárt lépéseket tett, hogy a nagy mester hült tetemei a Svábhegyről leszállíttassék, s a gyászravatal az opera előcsarnokában állíttassék fel hozzá méltó diszszel. Gróf Csáky Albin, akkori közoktatásügyi miniszter pedig intézkedett, hogy a nagy halott temetése onnan történjék államköltségen.

*

Nagyszerűen impozáns volt a temetése. A főváros minden rendű lakosságának százezrei álltak sorfalat az operaház előtti téren, az Andrásy-, az Erzsébet-, a kör- és a kerepesi-úton végig, a merre a halottas menet vezetett a kerepesi-úti sirkertig, hol örök nyugalmat talált. A ravatalnál gróf Zichy Géza intendáns és az orsz. m. kir. zeneakadémia igazgatója Mihalovich Ödön mondtak búcsuztató gyászbeszédet. Az opera, a nemzeti színház, az orsz. magyar daláregyesület s az összes fővárosi zene- és dalegyletek testületileg jelentek meg gyászfátyollal bevont lobogóikkal. Az opera zenekara a „Hunyady“-ból a gyászindulót,

az énekkar pedig gyász-énekeket zengett. A menetet az orsz. magyar daláregyesület lobogója vezette az egész igazgató-választmányyal az élén. Jelen volt az irodalom, a művészet, a főváros képviselőtestületének s a fővárosi köröknek színe-java, hogy megadják a végtiszteletet annak a nagy szellemnek, aki korszakot alkotó történelmi nagy alakja volt s marad is a magyar zenének s a kulturfejlődésnek. A nagyszerű gyászünnepély harmoniájával csak az az intézkedése nem egyezett meg az intéző köröknek, hogy a menetet nem az Andrassy-útnak a váci-körút kiszögellésén keresztül a nemzeti színház felé irányozták, hol élte legszebb diadalait aratta s a honnan lángszellemének kisugárzásai terjedtek szét az egész hazára. Annak csarnoka előtt illette volna meg koporsóját a legméltóbb búcsuztató. Még a temetőben is óriási nép gyűlt össze, hol a sirnál zene- és énekhangok kísérete mellett lett az anyaföldnek átadva. Mielőtt a koporsót lebocsátották volna a sir üregébe, Nikolics Sándor, a magyar zeneiskola elnöke megható szavakkal búcsuzott el tőle a nemzet s az egész hazai művészet nevében.

*

Midőn szétoszlott a gyászoló közönség, a magyar múzsa úgy érezhette magát, mint aki a vakító fénynyel lefutott csillag után visszamaradt sötétségbe tekint. Elvitte magával a ragyogást s csak az üresség szürke homályát hagyta hátra. Utolsó nagy alakja szállt ő vele a sirba annak a nagy időszaknak, melynek alkotó hősei kimutatták az utat a magyar számára, hogy azon haladva, másodsor foglalja el e hazát a szellem fegyverével. A művészet terén nagy

kincseket hagyott örökségül a nemzetnek, melylyel egész lénye összeforrott. Ha megbecsüli s el nem tékozolja, nyomában fog épülni a magyar zene fényes csarnoka úgy, amint azt szive egész melegével álmodta!

LIV.

Operette s ballet-korszak.

A század utolsó évtizedét zenészeti tekintetben sajnós, nem az eredeti magyar operák, népszinműi zenék s egyéb komoly, magasabb nemzeti irányu termékek, hanem a lenge, többnyire tartalmatlan reminiszcenciákkal telített, gyakran frivol irányu szinpadai termékek túlságos elszaporodása, felkarolása, terjedése s dédelgetése jellemzi. — Amint az 50-es és a 60-as évtizedre a „Csárdás“, épügy a század utolsó évtizedére az operette és ballet-korszak nyomja rá az ismertető bélyeget. Ezzel megy át a hazai zeneirodalom az új századba. Hát ezt bizony nem lehet örvendetes, vigasztaló és nagy reményeket nyújtó vívmánynak tekinteni!

A század első felében — amint láttuk — nyoma sem volt az ily művészeti ferde iránynak. Az akkori előtt mindig magasabb, nemesebb nemzeti kultúra lebegett. De a csárdás és a naturalizmus túlkapásainak a sikere után a második félszázadban, az emberi természet etikai törvénye szerint, (mely mindig keresi, hajszolja az újat, a változó izlést, a pikánst, az idegcsiklandozót) alig is következhetett más, mint az izléseltorzulás második kiadása. A század vége felé beállott nemzetközi operai s általános zeneirodalmi pangás, utánzati kórság s tehetetlenség árjában a magyar közönség,

befolyásolva az idegen szellemi áramlások habjaitól, ahoz tapadt, ami legközelebb esett az utjában s ami leginkább kielégithette nagy szomjuságát. Mert a fentjelzett két válfaj produkálásához a valódi értékes tudás, invenció s költői ihletből alig kell több, mint egy pár jó anekdóta vagy pikáns fordulatos tárcacikk megírásához. Egy operette- vagy balletszerző fejében annyi mindenféle elhasznált ritmus, daltam-forgács s más-más tánc-zenei variáns gyűl össze, hogy bármiféle operette szöveg- vagy pántomimikai tákolmányra, az inge gallérjából is kirázhathja a szomjuságotló zenészeti szörpöket, csak legyen hozzá mulattató, kacagtató kuplé s pikáns fordulat, mint inycsiklándozó mártalék.

*

Az operette izlési mótely nálunk (eléggé fájdalmas!) magából a nemzeti színházból kezdett kiáradni még a 60-as évtizedben Radnótfáy intendáns igazgatása alatt, hol az operette s e faj első s legnagyobb mestere Offenbach Jakab bocsátotta őket szárnyra Párisból. Csakhamar átszarmazott aztán e kultusz Bécsbe, onnan pedig hozzánk. Oly nagy divat s kelendőségbe jöttek akkor az ő operettjei, hogy egyszerre öt-hat is szerepelt a műsoron s jóformán kiszorította a legértékesebb operákat is. — Mikor a népszínház megnyíltával a nemzeti színházból átköltözött abba a népszínműi s egyéb könnyebb válfaj: ott ütötte fel új sátorfáját s nemcsak a párisi, hanem a bécsi azután meg az angol piac tucatszámra szolgáltatatta az operette-termékeket. Mi sem volt természetesebb, minthogy a csábító siker árja, magával ragadta a magyar szerzőket is, s egymásután támadtak erre speciális

hivatást érő kompozitorok, akik több neves szövegírókkal szövetkezve, lassanként fiók magyar operette raktárt alapítottak. Huber Károly kezdeményezte a népszínház megnyitáskor. Nyomdokát követték Puks, Erkel Elek, Serli Lajos, Konti József az intézet első karmesterei, kikhez később Sztojanovics Jenő, Forray Miklós, Szabados Béla, Bokor József, Verő György s mások kevesebb több szerencsével csatlakoztak s folytatják manapság is az e téren rekordokat. — Többen megpróbálkoztak a magyar operette-stilus s irodalom megteremtésével, de egyik sem oly szerencsével, hogy e válfaji problémát tartósan megoldotta volna. Vagy a szöveg megválasztásában nem volt elég szerencsájük, vagy a zenével szemben nem találták el a valódi nemzeties alapot. Egyik a másikat nyomta, alterálta. Sokkal szerencsésebbek voltak a nemzetközi szövegtárgyak megzenésítésével. Ezek közt eddigé leg több siker kísérte a Konti J. termeléseit, aki ugy szinpadi rutin s szcenikai berendezés, mint dallami s ritmikai tetszetőség tekintetében az elsőséget vivta ki. — Vele a legújabb időben csak Verő György és ifj. Bokor József mérkőzhetik, akikben kétség kívül megvan a hozzávaló talantum és a kiválóbb invenció. Izlés és zenészeti alaposág tekintetében az utolsó évtized operette-írói közül leginkább kiválik Szabados Béla, kit szép tehetségénél fogva magasabb kompozitori hivatás is megilletne. A soktehetségű Forray Miklós is nagyobb sikereket mutatott fel e téren. Tény, hogy az operette-válfajban a század utolsó évtizede a legrohamosabb fejlődést tanusítja. Csakhogy a túlságos gazdag termésből, vajmi csekély osztályrész jut a magyar zenének, melyet erészen legkevésbé izmosított meg. Én részemről soha sem tudtam megérteni s ma sem

értem, hogy a magyar operetteszerzők miért kegyelik inkább a nemzetközi tárgyakat s egyéniségeket, mint a magyarokat, holott amazokkal szemben távolról sem versenyezhetnek az idegen szerzőkkel. — Annyi érdekes és speciális anyagot nyújt a magyar élet és társadalom, hogy bizony ott elég hatásos tárgyat tudnának találni. De ebbe is belejátszik az idegen áram, mely a mi szerzőink hajóját mind messzebbre csalja s kergeti ki a világóceánra s aztán nincsenek is eléggé felfegyverkezve a magyar zenészeti stílus öntudatos kellékeivel. Ami a legfőbb baj forrását képezi.

*

Ugyanily álláspont s fejlődési iránnyal áll szemben az utolsó évtizedben a hazai ballet-termelés is. Az egész évtizedben kétségkívül több balletirói talentum merült fel, de bármily elismeréssel legyünk is egyesek sikeres alkotása iránt: még sem lehet mondani, hogy a ballettermelés is valami izmosabb lökést adott volna a 19-ik század magyar zenéjének. Mert ha végig tekintünk az egész izmos termelésen: azok közül csak egyedül egyet tudunk kihalászni, amelyre ráillik a magyar termelés bélyege s ez Stojanovics Jenő Csárdás című nem is annyira balletértelemben vett termése, mint magyarországi szabadságharci s népies etnografiai képeknek a szinpadra vitele, különféle táncokkal, eszményítésekkel vegyítve. De ép azért tette meg mindjárt első bemutatásakor (1890) nagy hatását, s ép azért tartja fen magát a műsoron állandóan, mert el tudta vele találni ugy a nemzeti hangulatot, mint az azt kísérő zenészeti illusztrációkat. A három szakaszra, illetve felvonásokra osztott mű

olyan szerencsés egybeolvadását tünteti fel az elvonuló képeknek, — bár minden mélyebb etikai, cselekvényi egység nélkül, — hogy minden különkép megteszi a maga kiváló hatását. — Inkább kor- és etnografiai, mint rendes balletes keretbe foglalt kép ez alkotás — ismétlem — de méltó hogy átmenjen az új századba, mert hű képét nyújtja a lefolyt század magyar zenészeti kifejlődésének.

Az utolsó évtized balletirói közt zenészeti érték szempontjából leginkább kimagasul a korán elhunyt Szabados Károly Viora című 3 felvonásos balletje, melynek szövege Jókai a tengerszem tündére című bájos regéjéből van kölcsönözve. Először adatott 1891-ben a m. kir. operaházban s azóta — bár csak nagyobb időközökben — de erősen tartja magát a műsoron, mert telve van tudás, izlés, költészet és hangszerelési előkelőséggel, egészen a nagy balletmester, Dèlibes nyomdokain haladva. — Habár a székelynép mondaköréből van véve a cselekmény, de határozott magyar jelleget még sem tüntet fel. Belejátszik a nemzetközi stílus minden árnyalata s így a magyar is: de nem pregnánsabb vonásokkal. Mint hazai műtermék más-különben előkelő színvonalon áll.

Tóth Lajos és Metz Albert nemz. zenedei tanárok Nappal és éjjel című közös erővel írt balletjük is az évtized ama termései közé tartozik, mely bemutatásától kezdve (1895) folyton a műsoron áll, életrevaló dallamossága s szép kidolgozásánál fogva. Az opera műsorán nagy elismerésre méltó tulajdonság ez, melylyel kevés magyar zeneíró dicsekedhetik.

A nemzetközi balletstílus mezején legizmosabb sikereket aratott ez évtizedben Mader Raoul az opera karnagya,

az ő „Shee“ és „Piros cipő“ balletjeivel, melyek szintén állandóan szerepelnek az opera színpadán. Olyan termékek ezek, melyek már a külföldre is kikerültek, a mi szintén a legnagyobb ritkaságok közé sorolható.

Az évtized jelesebb balletzeneirői közt ki kell még emelnem dr. Steiger Lajos nemz. zenedei tanárt, Kerner István operaházi karnagyot, Szabó X. Ferenc zeneakadémiai tanárt, Kőszegi Gézáts Rieger Alfrédet, kik e műfajnak erős fejlesztői voltak. Mindnyájan idegen tárgyat, idegen léggözt választottak eszményképül s csak sajnálni lehet, hogy messzebb ég alatt keresték azt, amit közelebb s talán sikeresebben is feltaláltak volna a hazai alatt.

*

Kétséget nem szenved, hogy ugy az operette, mint a ballet két olyan válfaja a zeneirodalomnak, melyek — ha sikerülnek, — sokkal több anyagi és forgalmi elismeréssel kecsegtetnek, mint a nagyszabásu operák és instrumentális formák. Azért is támadt nálunk utolsó időben annyi művelőjük, kivált a megszaporodott új színházakkal szemben. Rajtuk keresztül kevesebb fáradsággal s kevesebb művészeti felfegyverkezéssel vezet az ut a Parnasszusra, hol ha nem is mindig az első, de elég tisztességes helyek jutnak számukra. Példa erre Offenbach és Dèlibes-től fogva számos oly zeneirő, akik e két faj kultiválásának köszönheték a 19-ik században messze eljutott hírnevüket és sikerüket. Nálunk legújabbán példa erre Verő György Kleopátra operetteje és Mader Piros cipő balletje, melyekkel nem tud betelni a közönség érdekeltsége.

A nemzeti zene azonban sehol sem húz belőlük valami értékesebb hasznát — kivéve Franciaországot, — mert mindig csak a nemzeti művészet felületével jutnak érintkezésbe. Ezer operette és ballet értéke és sikere sem nyomja le pl. a Bánk-bánét, melyen nem fog ki sem az idő foga, sem a változó izlés hullámozása. Miért? Mert a valódi népszellem és nemzeti alapnak e talaján áll, mely ép úgy örök, mint maga a nép.

LV.

A 2-ik félszázad intendánsai.

Magyarországon a század első felében még nem volt intendánsi kérdés. Amíg a nemzeti színház 1837-ben meg nem nyílt s nem kezdte meg működését: általában nem is lehetett. Az előtte sok évig virágzott városi német színház sem ismerte ezt a specifikus állást, melynek bölcsője a németországi s más császári, királyi s udvari színházakra vezethető vissza. A kolozsvári s utána az állandó pesti nemzeti színháznál is az első félszázadban vagy bérlők, vagy csak igazgatók szerepeltek, mellettük művészeti szakvezetőkkel.

Magyarországba ezt a címet s állást is a szabadságharc után bekövetkezett abszolutizmus plántálta be. — A nemzeti színháznak első formá szerint kinevezett intendánsa gr. Festetics Leó volt 1851-ben, az utána következett vezérekkel szemben, aztán minden kormány megtartotta e címet. Egyiktől a másikig, néha interregnumok pótolták a hiányát. Amint az intendánsi állás mind nagyobb tért nyert úgy a dráma,

mint az operával szemben: úgy szélesedett ki a befolyás is, melyet az a hazai művészeti s főleg a magyar zenészeti ügyekre nézve mind erősebben gyakorolt.

Már az első gr. Festetich-féle intendánsi regime, előre vetette az árnyékát a további intendánsi hullámzásoknak, melyek alatt a magyar művészetnek annyit kellett — kevés kivétellel — szenvednie. Minden eddigi intendánsnak dráma és opera együtt állván rendelkezésére, rendszeren az opera felé vonzódott a szive, hajlama és ambíciója. Amennyi csak másnak lett kénytelen átadni a jogart, az mind az opera révén lett erre kényszerítve, melybe természetesen a ballet igazgatása is erősen belejátszott. Ezt a két műágot dédelgette jobban, mint a színművészetet s ezekre pazarolt túlságosan. — Meg volt s meg van ennek a maga etikai oka, melynek bővebb magyarázatát feleslegesnek tartom.

A második félszázad intendánsai ily sorrendben következtek egymásután: gr. Festetich Leó, gr. Ráday Geleon, Radnótfáy Sámuel, Zichy Antal, b. Orczy Bódog, b. Podmaniczky Frigyes, Beniczky Ferenc, gr. Keglevich István, gr. Zichy Géza, b. Nopcsa Elek, s legujabban ismételten gr. Keglevich István. — E 12 valóságos intendánsi igazgatás közé kell beékelni a rövidebb-hosszabb interregnumokat, hol ez állás betöltése szünetelt s csak a kormány képviselőjében szerepeltek oly férfiak, kik a megzavart pénzügyi s egyéb szellemi egyensúlyt helyreállítani voltak hivatva. Ilyenek voltak: Beniczky Ferenc, (míg véglegesen intendánsnak nem lett kinevezve) utána hasonló feladattal működött Stesser József, belügyi min. tanácsos, majd utána Huszár K. szintén belügyi miniszt. tanácsos. — Mindegyiknek valamelyik előző intendáns el-

hibázott számításait s ténykedéseit kellett rekorigálni, tisztázni s további kellő mederbe terelni. A színházi s operai ügyekbe hivatalosan és kellően beavatott eme szakbuzgó férfiaknak mindig is volt elég tennivalója, hogy a zátonyra jutott hajót továbbíthassák. — De az ő ebeli sok érdemük mérlegét mindig lenyomta aztán az utánuk következett új intendánsnak rendesen ujjal meghibbant ténykedése. — Mennyi ténzt, papirost fogyasztott el ez idő alatt az az örökösen visszatérő kérdés feletti vita s tanácsadások, hogy voltaképen van-e nálunk szükség intendánsra, mikor művészeti ügyekben ugysis rátermett szakemberek vezették s vezetik mindig mind a két állami szubvencióban részesülő műintézetet? Vagy nem jobb lenne-e — kivált az operaházat — állami felügyelet mellett bérlő kezelésének átadni?

Szerintem, aki hosszú művészkedési pályámon át, a fentebb felsorolt intendánsi rezsimekkel mindig szorosabb viszony s érintkezésben álltam s meglehetősen be is vagyok avatva — főleg az operai igazgatással szemben, — azok kulissza megetté ténykedésébe: olyan nehéz és kényes megoldású kérdést képez ez, mint annak az eldöntése, hogy melyik állami kormányforma legjobb a világon? A mi speciális viszonyainknál fogva az intendaturai intézménynek ugy mellette, mint ellene, nyomós érvek szólnak. A hátrányosság egyik forrása onnan ered, hogy a nemzeti színház és az operaház mindig ugyanegy intendánsi kalap alá volt s van szorítva. Hogy a nemzeti színháznak általában nincsen szüksége intendánsra: e felett már jóformán tisztában van az egész közvélemény. Udvari reprezentációról szorosán véve, annál alig lehet szó. — Egy szakértő igazgató az ő szaksegédleteivel, teljesen megfelel ott a szellemi szükség s irányzatnak. Ha a

király az udvar vagy idegen fejedelmek meglátogatják: a fogadási s tiszteletgési szertartásoknak is ép ugy eleget tehet, mint feldekorált mágnási intendánsok, akik külömben sem fényes világitó tornyai a magyar drámai s színművészeti aspirációknak.

Más tekintet alá esik az operaház, mely tisztán királyi bőkezűségből épült s jórészt abból tartatik fen. Szolennis alkalmakkor ott inkább helyén való az intendánsi ceremonialis állás, de az is csak oly formában, hogy mentől kevesebb korlátlan hatalom s intézkedési jogkörrel legyen felruházva. Mert a másik intendánsi baj forrása mindig abból eredt, hogy az eddig szerepelt intendánsok — kevés kivétellel — mind abban a képzelődés vagy ambícióban leledzett, hogy alapos képzettség nélkül ép a zenével, a legnehezebb művészettel szemben, mégis ők értenek legjobban operához, ballethez, ének- s instrumentális zeneművészethez, holott láttuk, látjuk egyre, minő ellenkezőleg áll a dolog. Csak egy eklatáns példát hozok fel a multból.

B. Orczy Bódog a szerencsétlen kezü, de talán a legambiciózusabb volt intendáns, tisztán azért lett ez állásra kinevezve, mert ugy zserálta magát, hogy ő nemcsak a legműértőbb mágnás, hanem kimagasló opera-simfonia-, s mindenféle kompozitor is. — Hagyott is hátra olyan értékes zeneirodalmi könyvtárt, mely ritkította párját s mely után könnyen azt hihette a világ, hogy ebből rengeteg tudást meritett. Hogy miként írja valaki az ő zenészeti produktumait? Az ily miszteriózus háttérbe nagyon nehéz és kényes dolog belepillantani. — Magam is sokáig azt hittem, hogy b. Orczy csakugyan a maga lábán jár zenei tudás tekintében, mig egy véletlen incidens az ellenkezőről győzött meg.

— Az az ostentatív mániája volt új operák színrehozatalánál, hogy a főpróba alkalmával asztalt vitetett a színpadra s a kitért vezérkönyv után ellenőrizte, hogy a vezénylő karmester miként felel meg a tartalmának? Richter János, a maga teljességében Lohengrin-ből tartotta a főpróbát. Habár kívülről tudta az egész vezérkönyvet, de azért mégis előtte állt az, hogy a közreműködőket ellenőrizze. — Kezdetben rendszeren fordította a lapokat. Az intendáns báró is mindig utána fordított, de mikor rohamosan kergette egymást a tempo s egy pár másodperc után új lapra került a sor, bizony nem sok ideje maradt a gyors lapozásra s csak 10—20 lap után fordított ismét. Az intendáns báró is szünetelt addig s csak akkor fordított újfent, mikor Richter jó rakás lappal már túljárt. — Ezzel kézzelfoghatólag bebizonyította a vezérkönyv-olvasásban való járatlanságát. Hát még az eredeti vezérkönyvírásban hogyan állhatott?! Beteljesedett rajta a latin közmondás: *ignotus fallit, notis est derisui* (a járatlanokat felülteti, a jártasok előtt nevetségessé válik.)

*

A fentjelzett s manapságig szerepelt 12 intendáns közt én részemről nem ismertem csak hármat, akik feladatuk magaslatán állottak. Zichy Antalt, b. Podmaniczky Frigyest és gr. Zichy Gézát. — Zichy Antal kilenc havi működését már előzőleg ismertettem. Akkor még együtt működött a dráma és az opera. Az előbbihez ő — mint maga is kiváló irodalmi ember — hivatásszerűen értett; az operához kevésbé, de mindig alkalmazkodott a mellette működött szakemberek nézetei s tanácsaihoz. Nem volt sem

preponderáns hajlamu, sem többet mutatni akaró, mint a mennyihez valóban értett. Ő alatta uralkodott a legszebb rend és a legbékésebb egyetértés.

B. Podmaniczky Frigyes is, intendanságának legnagyobb részét a két műág együttműködése közt töltötte a nemzeti színházban. Az új operaház megnyitása után is egy pár évig még viselte hivatalát, de ott már az ő egére is ráborult az istenek alkonya. Máskülömben tetőtől talpig való finom modora és konciliáns természete, nobilis gavalérsága, erős mentővára lett a sokféle — két műág közti — versenygés, érzékenykedés és a sokszoros tulkapási-hajlam kiegyenlítésével szemben. Ő a legkényesebb differenciákat is mindig simán tudta elintézni. Mint nagyműveltségű irodalmi s társadalmi egyéniség, mindig meg tudta vonni a kellő határt maga a művészek és a művészet igényei közt. Az opera műsorát sok értékes s ma is fenálló operával szaporitá. A magyar opera és zenének mindig igaz barátja s előmozdítója volt. — Ballépései s pénzügyi elszámolásának a forrása abból eredt, mert nem tudott mértéket tartani a nagy művészek, — főleg művésznők — túldrága vendég-szerepeltetésében s a hazai erőknél nagy hátránnyal járó gyümölcstelen nemszerepeltetésében. Mindjárt kezdetben az új operaházban nagyon is fényes királyi nivót akart meghonosítani, mely törekvésének természetesen fel kellett bilenteni a pénzügyi mérleget.

Az utána következettek közül gr. Zichy Géza intendánsága vált ki több oly ténykedéssel, melyek úgy az általános, mint a hazai és a magyar zenészet aspirációknak a legméltóbban megfeleltek. Erre őt többszörös kiváló tulajdonsága tette hivatottá. Mint nagyműveltségű író, költő,

zeneszerző, virtuóz: mintha csak predesztinálva lett volna az intendánsi állásra. Emellett kimagasló társadalmi s összekötetéseinél fogva, oly reprezentatív előnnyel is birt, minőt lámpással sem igen lehetett volna sokat találni. — Intendánsága kezdetén mindjárt azzal tette magát a magyar zeneszettel szemben érdemessé, hogy az intézetet megszabadította — habár drága áron — az előző idegen kunsztdirektorsági ballaszttól, a mely csak az ajkán, de nem a szivben hordta a nemzeti érdekeket. — Több mellőzött hazai nagy tehetség ő alatta érvényesült az opera színpadán, valamint a nemzetközi irodalomnak is több oly terméke, melyek ma is állandó műsorszámot képeznek. Tisztán hazai erőkkal s magyar nyelven ő alatta előzte meg a m. kir. operaház még Bécset a császárvárost is, amennyiben az egész Wagneri trilogiát egymásután mutatta be.

Ő szerződtette operai műigazgatónak a geniális Nikisch Arturt, akinek mint dirigensnek annyi kiváló műélvezetet köszönhetett a fővárosi operai s filharmóniai közönség. Sajnos, hogy meg kellett válnia intendánsi állásától, nem saját ballépései, de családi gyásza miatt (neje váratlanul elhalt) mely katasztrófa minden lelki erejét megtörte. — Ő mint intendáns is mindig szoros szellemi viszonyt tartott fen az egyetemes művészi világ és ténykedésekkel. Olyan központja volt a hazai s a magyar zenei aspirációknak, melynek alig volt párja a 19. század szellemi közéletében. — Mikor a báró Nopcsa-éra után ismét intendánsi válság s hosszabb interregnum állt be: az egyetemes művészeti világnak nem is volt öszpontosultabb óhajtása, mint hogy az irányadó körök őt szemeljék ki arra, hogy ismét felvegye az elejteni kényszerült intendánsi fonalat. — Sajnos, hogy nem ment telje-

sedésbe ez óhajtás s ismét egy olyan fenhéjázó, hangzatos frázisokból táplálkozó önhatalmaskodó mágnás-amatőrre esett a választás, aki már egyszer elmerítette a két műintézet hajóját, s aki ma is torturázza a magyar nemzeti aspirációkat.

*

A többi vezér-intendánsról már többször volt szó előzőleg s így nem is tartom szükségesnek őket bővebben jellemezni. Ők általában — a felsorolt hármat kivéve — inkább kerékkötői, vízfelkavarói, mint előrehajtó villanyáramai voltak a hazai művészetnek, kikre leginkább ráillet az a latin közmondás, hogy „*fac me talem, talis ero*“ (a minek megteszel, az leszek). — De az ilyen állásoknak mindig a közérdek szokta megadni az árát.

LVI.

Magyar művészeti szaklapok a 2-ik félszázadban.

Specifikus magyar zenészeti vagy más szaklapok hazánkban csak a 19-ik század második felében merültek fel. — Addig még gondolni sem lehetett ily vállalatra. Nem volt hozzá se író, se olvasó, se vállalkozási merészség. Amig az első félszázadban az irodalmi ténykedéseknek ha nem is túlságosan nagy, de mégis megvolt a maga érdeklődő közönsége: addig a szépművészeti ágak iránt sem az elméleti, sem a gyakorlati téren a közérdek még nem volt úgy kifejlődve, hogy kizárólag csak velük foglalkozó szaklapokat feltarthattott volna. — Kényuralomnak, nemzeti üldözésnek, majd

pedig a naturalizmus túlkapásainak kellett közbejönni, hogy szaklapnak a szüksége mutatkozzék.

Mikor a zenével szemben a 60-as évtized kezdetén az első Zenészetűi szaklap az én kiadásom és szerkesztésem alatt életbe lépett: akkor sem volt ugyan még hozzá a talaj úgy megoronálva, hogy abba sűrű barázdákban lehetett volna a magot belévetni, de — amint előzőleg már látuk, — oly viszonyok kényszerítették annak a megalapítását, melyeket már nem igen lehetett ignorálni. Ez az első zenei szaklap (I. II-ik r. 16. fej.) 16 éven át egymaga képviselte aztán az ily vállalatot. Több módosuláson, időközös szüneteléseken kellett átesnie, de azért élt s amikor csak szerét tehetete, feltámadt halottaiból. Mikor 1872-ben az orsz. m. daláregyesület beszüntette a kiadását: utána mindjárt Langer Viktor indított egy újat, jó reménység fejében, de nem tudván megbirkózni a közönnyel, néhány hónapi élet után be kellett szüntetni további működését. — A régi zenészetűi lap állott ki ismét a sikra 1873-ban s 1876-ig ismét nem támadt versenytársa. — Ennek az ideje csak a 80-as, de főleg a 90-es évtizedben érkezett meg, mikor egymásután keletkeztek többféle címen s irányban zenei s szépművészeti szaklapok anélkül azonban, hogy közülök egy is tartósan képes lett volna a még mindig általános közönnyel megküzdeni. Alig élt egyik is másik is egy pár évnél tovább, hogy aztán más merészebbnek engedje át a csalódás terét. — A 80-as évtized elején, (mikor az én Zenészetűi lapom egy évre ismét feltámadt 1882-ben) sokat ígérő sánsza nyílt az előzőleg ugyanakkor megalakult Harmónia részvénytársaság által megindított zenei szaklapnak Kacziány G., Aggházy K. s Erney J. szerkesztése mellett; de annak is, még az én

végleg beszüntetett lapomnak a beolvadása sem tudta egy évnél tovább meghosszabbítani az életét.

*

A 80-as évtizedből a legmaradandóbb nyomokat hágy maga után a 19-ik században a Sággh József által 1886-ban megalapított Zenelap, mely szintén több szellemi, dologi és pénzügyi átmódosulásokon ment ugyan keresztül, de azóta folyton működik s immár a 14-ik évfolyamot éli, mindig ugyanegy kiadó és szerkesztő vezetése mellett. Hát ez olyan kiemeléssel méltó jelensége a 19-ik század magyar zenéjének, melyet méltó emlékül s örökségül átadni az új századnak. Magyar nemzeti iránya ez idő alatt soha nem változott, s több éven át mint a zenetanárok orsz. egyesületének — melyet szintén Sággh József léptetett életbe a 80-as évtized elején s mint erélyes, bugó elnökgazgató tíz évig állt annak az élén, — valamint az orsz. magyar daláregyesületnek is több évig mint hivatalos közlönye, mindig csak a magyar zene érdekeit képviselni: ismerte feladatának.

Sajátságos fejlődési tünete az a század utolsó két évtizedének, hogy lefolyásuk alatt, a szellemi s művészeti világnak a legrohamosabb kifejlődését s megizmosodását lehet konstatálni, de e téren egy lépést sem ment előre sem a zenészet, sem más művészeti szaklapoknak a mozdonya. Nem lehet pedig állítani, hogy amenynyi féle — főleg a 90-es évtizedben — ez irányban felmerült, valamennyi nem felelt volna meg a maga elé kitűzött célnak. — Mindjárt az utolsó évtized első évében Sztojanovits Jenő, a jeles

szakzenész, műíró, zeneköltő, tanár s karnagy, Zenevilág, (szaklap zenészek és zenekedvelők számára) címen Dr. Ambrozovits Dezső főmunkatárssal, olyan — a modern színvonalnak minden tekintetben megfelelő, — heti közlőnyt alapított, melyből szakember és műkedvelő egyaránt okulhatott nemcsak, hanem bármely művelt olvasó is élvezetet találhatott olvasásában. De ez sem talált tartós talajra. — 1894-ben a Rózsavölgyi firma indított meg kezdetben Zeneirodalmi szemle címen havi folyóiratot, mely későbbben egyetemes időszakos Művészeti lappá alakult át. Felette érdekes s változatos tartalommal Dunkl Norbert főszerkesztősége s Kéry Gyula és Merkler Andor h. szerkesztők vezénylete mellett. — Ugyszólván az egész zenevilág nélkülözhetlen közlőnyévé vált, de még az sem tudta teljesen legyőzni a megcsontosodott részvétlenség s a közönség apathiájának a szirtjeit. — 1898-ban Művészeti tudósító címen, színházi, zenei, képzőművészeti és irodalmi napilap kiadásával próbált szerencsét Szerencsy József kiadó, a nemzeti muzeum egyik hangyaszorgalmu tisztviselője: Kereszty István, a sokoldalú s jeles képzettségű műíró, s zeneszerző és Báron Rezső szerkesztése mellett. De a szerencse őt is cserben hagyta, mert két havi élet után, a közönyösség hideg párkája annak is elvágta a fonálát, pedig minden nap ellátta a közönséget a legszükségesebb napi művészeti tudnivalókkal. — Ezeken kívül még számos más hasonló vállalat termett folyton az utolsó évtizedben, hogy a közönségben ébren tartsák a művészet iránti érdekeltséget. — De mind hiába. Azt a vastag jégburkot, mely ezzel szemben a szépművészet és a nagy közönség közt fenáll a 19-ik században, nem volt oly szellemi hatalom, mely keresztül

törhette volna. — Legujabban „Múcsarnok“ címen már 3-ik évfolyamát éli az orsz. m. képzőművészeti társulat havi lapja Dr. Ambrozovits Dezső titkár szerkesztése mellett. Minden tekintetben szellemi magaslaton álló közlöny, mely a képzőművészetek érdekei felett örködik a leghatásosabb fegyverekkel. — A sajtó napi árucarnokát egész halmazra lepi el a sokféle színházértéstitő lapoknak, melyek jönnek, mennek, egy napig élnek, aztán meghalnak, mint a tavaszi Tisza- virágok. Egymásra licitálnak, egymást lökdösik, jobbra-balra s legfeljebb a papiros, nyomdafesték és a betűszedés iparágát támogatják. A művészet értékesebb oldaláról ugy is a nagy napilapok s a szépirodalmi heti közlönyök hasábjai gondoskodnak.

*

Ily viszonyok közt, még egyszer vissza kell térnem a Sággh József 14 évfolyamas zenelapjára, mely a 60-as évtizedi első „Zenészeti lapok“ után a 19-ik századból csakugyan ugy megy át az új századba, mint második unikum, a mellette elvázott sok hasonló vállalat közül. A magyar zene fejlődésére legintenzivebb hatást gyakorolt első évfolyamai által, melyek egy fontos mozzanatot sem hagytak érintetlenül s megvilágítás nélkül; mindig a szeg fejére tudtak ütni izmos érveléseik s előrehajtó szellemi erejükkel. E lap hasábjain merült fel a szerkesztő amaz indítványa is a városi hatósághoz, hogy utcát kereszteljen el Liszt és Erkel nagy neveire, mi teljesezésbe is ment. Az előbbinek szobra alapjára szóló agitációk, szintén ott nyerték a legkihatóbb ténykedésre vonatkozó felszólalásokat. — Az általános zenészeti Lexikon pedig egy oly fontos vivmány, —

melyet a szerkesztő bocsát közre havi füzetekben: minő még nem fordult elő a magyar zeneirodalomban. Legutóbbi évfolyamaiban azt a módosítást léptette életbe, hogy fontosabb vezér- vagy általánosabb érdekű cikkeit németnyelven is mellékeli; mert hát valljuk be őszintén, a német nyelv még mindig olyan nyüge a magyarnak, melytől talán soha sem fog szabadulni. A magyarországi zenevilág kiváltképen tele van még az olyan képviselőkkel, akik bármédig fogyasztják is a magyar búzakenyeret: még mindig nem érnek rá a magyar nyelvet megtanulni. — Azért nem is germanizáló nizusnak lehet ezt tekinteni, mint csak helyeselhető alkalmazkodásnak a kényszerítő viszonyokhoz, ép a magyar művészet érdekében, hogy ne mondhassák, nem értik meg az idegen ajkuak. A nemzeti alapon való állást, nem lehet egy oly szaklaptól elvitatni, amely immár 14 éven át szolgálja azt.

*

De vissza kell még térnem arra is, hogy mi okozza Magyarországon, azt a hallatlan közönyt, mely a művészeti szaklapokat sujtja? — Kimondom őszintén s tartózkodás nélkül miként meggyőződéseim és sok évtizedes tapasztalásom, megfigyelésem sugallja.

Ennek egyedül a magyar faj még nem eléggé kiformalódott műérzéke az oka, amibe belejátszott az egész század alatt az a sok mindenféle irányu ellenáram, mely hol ide, hol amoda terelte figyelmét, érdekelttségét. Az is nagy vivmánynak mondható, hogy a század végén odáig mégis eljutottunk, hogy művészeti kérdésekről s annak pártolásáról úgy az állam, mint a társadalom részéről általában

már szó lehet. — Keveset mondok, ha azt állítom, hogy van Magyarországon legalább is százezer olyan intelligens olvasó közönség, amely mindennap jó nagy tömeg ujságot elolvas s zenével, zeneműveléssel is foglalkozik részint hivatásból, kenyérkeresetből, részint uri, vagy nemesebb érzékből. — De hány százalékot találunk ebből olyat, amely a napisajtó termelése mellett még külön szaklap szükségét is érzi? — Ismét sokat mondok, ha legfeljebb egy százalékra teszem, mert nem hiszem, hogy a 19-ik század bármely szaklapjának is lett volna valaha több állandó törzselőfizető közönsége ezernél. Más művelt nemzeteknél csak úgy nyüzsögnek a mindenféle szaklapok, s mindenik megtalálja a maga feltartó közönségét, mert ott műveltségi kellék, napi szükség a szaklapok olvasása. Mig hazánkban mindig csak extra-sport vagy erőszakos fogdosásokból telt ki. — A kaszinók, államintézetek, magán-társulatok ezer és ezer számra emelkedtek, melyek a rendes könyvtári gyűjtést és gyarapítást is fölvtették a programmjukba. Ha csak ezek gondolnának arra, hogy a művészeti szakirodalmat is pártolni kell, nagy fellendítést adnának ez irányban.

Az ugynevezett zenészeti szakkörök, szakemberek, műkedvelők száma is könnyen tehető az országban tiz-husz ezerre. De ezek, ha valamely érdekükre vonatkozó kérdést szellőztetni vagy érvényesíteni ohajtanak: elégséges kielégítő tért nyernek azáltal, ha bármely tekintélyes napilap reflektál rá. Szaklapból tanulni, szélesebb ismeretet meríteni, ezt már feleslegesnek tartják, mert nincsen hozzá érzékük. Ezt kiirtotta belőlük az olcsó reklám és a hiusági kielégítés hajhászata.

Mikor az uri kaszinó egyik Széchenyi-serleg ünnepsége után az lett szálló igévé, hogy nem boldog a ma-

gyar, azt is odaillett volna hangsúlyozni, hogy — legalább ez idő szerint — még nem eléggé művelt a magyar!

Mert az ember elbámul rajta, hogy mennyi mindenféle napi, hetilap és szakközlöny tartja fen magát az országban s megél saját speciális közönsége pártolásából. Csak épen a művészeti szakközlönyöknek nem jut ki ebből s egyik a másik után bukik vissza a közönyösség tengerébe, ha partra merészelnék szállani.

*

Vajjon hol és miképen fog ezen a műveltségi anomálián fordítani a folyó uj század? Ki tudná megjósolni a mai élő nemzedékből? — Az én meggyőződésem szerint csak a magyar állam teljes nemzeti alapon való kifejesztése, szóval a kulturális téren a nevelés van erre hivatva. Azért a magyar állam költségvetési budgetjében a parlamentnek a legmagasabb tételt a közoktatási minisztérium reszortjának kellene megszavazni. Mert örök időktől fogva a nemzetek dicsőségét s kihatóságát nem az ágyuk és fegyverekre kiadott milliárdokra, hanem a tudomány, irodalom és művészetek fejlesztésére fordított áldozatok biztosítottak s fogják a jövő századokban is biztosítani.

A többi csak por és hamuvá válik!

LVII.

A fiumei orsz. m. dalünnep.

Mikor 1894. május 12-én a különféle vonatok berobogtak a fiumei indóházba, a több mint 1500 m. dalárvendégsereg, mely belőlük kiszállt, egy régi óhajtását látta teljesülni. Meglátni a magyar tengerpartot s ott a Himnusz és Szózat felzengése mellett testvéri kebelre ölelni a tengerparti honfiakat s érvényt szerezni világlátott közönség előtt a magyar dal s művészetnek: ez a vágy az országos egyesület tagjait egy negyedszázad alatt már többször lelkesítette s mikor végre teljesedni látták: csak természetes, hogy a lelkesedés mindkét részről oly széles dimenziót nyert, mely a legvérmesebb reményeket is túlhaladta, mert csak az igazságot szolgáljuk, mikor konstatáljuk, hogy 27 év lefolyása alatt, sem a magyar dalárvilág oly tömeges részvétet dalünnepély iránt nem mutatott, sem pedig a fogadó város oly meleg, mondhatni pazar vendégszeretetet nem tanusított, mint Fiume ez alkalommal. A végleszámolás után kiderült, hogy a városi municipium minden tagja, élén Ciotta János polgármesterrel s a Fiumei magyar daloskörrel az élén néhai Berghoffer József elnökkel, 16 ezer forintot meghaladó összeget áldozott e nevezetes magyar dalünnepély minden részletével szemben, melynek jó nagy részét az egymást követő szives vendéglátás vette igénybe. A fiumei testvérek még soha részt nem vevén a magyarországi országos ünnepélyekben

s így azok rendezési mehanikumban is jóformán tájékozatlanak lévén: ha a gépezet kerekei némely tekintetben nem is vágtak mindig a legpontosabban egybe: de annyi tény, hogy a legmélyebb rokonszenv, a legönzettelenebb ragaszkodás s a testvéri szeretetnek minden alkalommal oly tanujeleit adta minden egyes tagja úgy a hatóságnak, mint a lakosságnak: melyek örökké feledhetlenek maradnak a magyar dalárok szívében. Mintaszerű példányképe volt e tekintetben maga a fiumei kormányzó, gróf Batthiány Lajos, az ünnepség diszelnöke és bájos, nagyműveltségű neje, gróf Andrassy Ilona (a nagy Andrassy Gyula gróf leánya), kiknek szívélyessége és előzékenysége határt nem ismert. Dall' Asta, Gelletics s mások napot-éjet egygyé tettek, hogy minden kívánalomnak lehetőleg eleget tegyenek. A fiumei rendező bizottság minden különvonatot május 12-én lelkes evivákkal fogadott, a budapesti nagy vonat megérkezésekor pedig a fél város apraja-nagyja gyült egybe, hogy kifejezést adjon üdvözlésének. Az elszállásolások után délután öt órakor a városház disztermében alakuló s előkészítő dalárközgyűlés tartatott, hol a versenyző egyesületek sorrendjének a megállapítása (számszerűen 37), a zsűry megválasztása s a másnapi rendes közgyűlés tárgyainak a megbeszélése képezték a főtárgyakat. Este hét órakor a díszesen fellobozóztott Adamic nagy téren volt az összes dalárok üdvözlése a városi hatóság részéről, hol Ciotta polgármester üdvözölte őket meleg szavakkal, mire Lung György egyesületi elnök válaszolt a következő emelkedett hangus szellemű beszéddel. Ide iktatjuk egész szövegében, mert abból leghivebben tükröződik vissza az a honfiúi érzés és közhangulat, mely ez ünnepséget átlingte.

Nagyságos podeszta úr!
Mélyen tisztelt uraim!

„Ez ünnepélyes pillanatban, midőn Fiume város területére lépve, ismét magyar földön vagyunk, mindannyiunk szive a hazafiúi öröm édes érzetével van telve, mert teljesült ama régen ápolthó vágyunk, hogy önöket, a haza véghatárán élő testvéreinket, hű barátainkat keblünkre ölelhessük.

Az O. m. daláregyesület, mely a magyar dalművészet ápolását s ezúton is a nemzeti közművelődés terjesztését és megizmosodását irta lobogójára, immár egy negyedszázadot meghaladó időn át áll e hazafiúi feladat szolgálatában s mint igazi vándorapostol járta be a haza tájait, hogy a dal hatalmával előbbre vigye a magyar kulturális törekvéseket. És ha akkor, midőn két évvel ezelőtt az egyesület fenállása negyedszázados ciklusának emlékkövét Budapesten, az ország szívében helyeztük el: akkor most egy további szebb jövőnek biztos zálogát látjuk abban, hogy az egyesület ténykedése második negyedszázadának előcsarnoka Fiumében épül fel, mert Fiume önmagában egy szűkebb hazát képvisel, mely ha távol fekszik is az anyaországtól, de azért hű letéteményese a közös hazafias érzelmeknek és biztos végvára a magyar államiság eszméjének.

Fiume városának lakosságát az anyaország polgáraival az állami együvértartozás kapcsán kívül a testvériség és meleg barátság köteléke is egybefűzik, s ha a magyar nemzet szive valamely hazafias eszmétől áthatva feldobban, e szívdobbanásnak visszhangja mindig erős

rezgéssel és melegséggel hatol át hozzánk s most is azon magasztos eszme vezérelt minket ide, hogy a dal ünneplése mellett a hazafiúi és testvéri együttérzés oltárán újabb áldozatlángot gyűjtsunk.

Az O. m. daláregyesületnek itt megjelent összege nevében tehát szivből jövő köszönetet mondok Fiume város hatóságának és polgárságának, hogy ez érzelmeink kifejezésére nekünk alkalmat adtak és köszönetet mondok egyuttal a szivélyes és megtisztelő fogadtatásért, melyben a magyar dalárokat részesítették.

Mi is üdvözetet hoztunk önöknek Magyarországból, az anyahazából, melynek bár ugyan nem hivatalos képviselői, de szivben és érzelemben hű tolmácsai vagyunk; eljöttünk, hogy ama szent frigyét, mely minket elválaszthatlanul egybeköt, a dal szózatával és a szivek melegével még szorosabbá, még bensőbbé fűzzük. Azért az itt eltöltendő szép napok előérzetében az első szó, melylyel az önök által felénk nyújtott baráti jobbot fogadjuk, nem lehet más, mint hogy szivünk egész lelkesedésével felkiáltunk:

Éljen, éljen Fiume!

Hosszantartó viharos éljenzés és Evviva követte e lelkes üdvözlő beszédet.

Itt e téren folyt le az ismerkedési estély óriási közönség részvétele mellett, melyet végül a városi zenekar takarodója zárt be. — Másnap, május 13-án, 8 órakor vette kezdetét a rendes közgyűlés, melyet a diszelnök, gróf Batthiány Lajos nyitott meg fenkölt szellemű beszéddel, osztatlan lelkesedést keltve. Délelőtt 11 órakor tartatott az

e célra berendezett Zichy-mólón az egyletek első csoportjának (15-nek) a versenye sorshuzás nyomán, melyet a debreceni dalegylet nyitott meg és a szegszárdi dalegylet zárt be. Délután 6 órakor a második csoport versenye következett (16-nak), melynél a székelyudvarhelyi székely dalegylet volt az első s a tordai daloskör az utolsó. Este $\frac{1}{2}$ 9 órakor szerenádok következtek a diszelnök s a polgármester lakása előtt. 9 órakor a kormányzó gróf fényes estélye zárta be a napot, melyre a dalárvendégsereg összes notabilitásai, a diszhangversenyben közreműködött művészek és művésznők s a város kitünőségei voltak hivatalosak. Akik részt vettek e kimagasló estélyben, felejthetlen emléket vittek magukkal. — Május 14-én reggel 8 órakor folytatása volt a közgyűlésnek, ugyanakkor összpróba Erkel Sándor országos karnagy vezénylete alatt a városi színházban, 11 órakor a Zichy-mólón a fiumei magyar daloskör zászlófelavatási ünnepe ment végbe, az összes egyletek s nagy közönség részvéte mellett. Az ünnepeket az egylet jeligéjének az eléneklése nyitotta meg, melyet — fölkérésre — id. Ábrányi K. szerzett. Majd minden egylet megkoszorozta az új testvérlobogót s el lett az halmozva szebbnél-szebb jelmondatokkal. Az egylet elnöke felolvasta a daloskör történeti vázlatát s az emlékszőgek beverését a diszelnök gróf nyitotta meg. Délután 5 órakor a város fényesen megvendégelte az összes dalárvendégeket a Giardino publico árnyas helyiségében s este 8 órakor a dalcsarnokban az összelőadás zárta be a hivatalos programot Erkel Sándor és Gobbi Alajos országos karnagyok vezetése alatt.

Május 15-én reggel 9 órakor tartatott a zárközgyűlés, hol felolvastatott a jury ítélete, s a díjak ki lettek osztva a

diszelnők által. 10 órakor az Adamich-teren reunio s kirándulásokra csoportosultak a dalárvendégek, délután 5 órakor a Deák-szállóban a fiumei polgárság 200 teritékü banketet rendezett a tagedyletek képviselői tiszteletére. A minden tekintetben fényesen sikerült ünnepséget a városi színházban diszhangverseny zárta be, melyet egészen megtöltött a városi s vidéki diszes közönség. Közreműködtek a főváros első-rangu művészei és művésznői viharos tapsok és kitüntetések mellett, úgymint: Ábrányi Emil hazafias s lendületes szépségű prológja nyitotta meg a műsort, melyet a költő maga szavalt el. Résztvettek továbbá benne: Ábrányi-Wein Margit, az opera primadonnája (ének), Kún Margit és Hollósy Kornélia (zongora), Szendrői Lajos, a kir. opera tagja (ének), Bürger Zsigmond (gordonka), Mosshammer Román (hárfa), mindketten a kir. opera tagjai, s Tarnay Alajos kíséző (zongoraművész). A fiumei daloskör s az első díjjal kitüntetett Budai dalárda (Bellovics Imre vezénylete alatt) férfikarok előadásával egészítették ki az érdekes műsort. Másnap május 16-án oszlott szét a vendégsereg, tele felejthetlen szép emlékekkel.

A fiumei dalverseny, a melyben résztvettek az egyesület legelső dalegyletei, oly magaslaton mutatták be a magyar karirodalom legkiválóbb termékeit, melyre az egyesület egész életében büszke lehet. Mint jury-tagok (több megválasztott leköszövnén s póttagokkal egészítettvén ki) a következők szerepeltek Erkel Sándor országos karnagy elnöklete alatt: id. Ábrányi Kornél (Budapest), Berghoffer Károly (Fiume), dr. Angyal Ármánd (Győr), Gaal Ferenc (Szabadka), Sággh József (Budapest), Gobbi Alajos (Budapest), Király Béla (Sopron) és Brand Ede. Az egyesületi nagy aranyérem

díjat a jury egyhangulag a budai dalárdának ítélte oda. A többi hat értékes versenydíjra nézve — két csoportra osztva egyenlő rangsorozattal — következőleg ítélkezett művészeti indokolás kíséretében: az első csoport első díját, a diszelnők díját, egyhangulag a debreceni dalegyletnek, a 2-ik csoport első díját (Fiume város díját) egyhangulag az egri dalkörnek; az első csoport 2-ik díját (a fiumei hölgyekét) szótöbbséggel a kassai régi dalegyletnek, a 2-dik csoport 2-dik díját (a fiumei daloskörét) szótöbbséggel a rimaszombati dalárdának, az első csoport 3-dik díját (a budapesti nemzeti zene-déjét) szótöbbséggel a Ganz-gyári dalkörnek, a 2-ik csoport harmadik díját pedig (a kecskeméti hölgyek díját) szótöbbséggel a székelyudvarhelyi dalegyletnek ítélte oda.

Diszokmányul lettek kitüntetve: a budapesti férfi dalegylet, az Ébredés budapesti könyvnyomdászok dalköre, a kecskeméti dalárda, a komáromi dalegylet, a nyiregyházi dalegylet, a szabadkai dalegylet, a szatmárnémeti férfi-dalegylet, a temesvári magyar dal- s zeneegylet s a tordai dalkör.

LVIII.

Millenium és magyar zene.

Ami csak Magyarország szellemi, anyagi s kulturális ki-magasulását képezi a 19-ik században, az mind a millenáris évben torlódott össze (1896-ban), hogy magát az ő teljes-ségében bemutassa ugy a szűkebb hazának, mint a széles nagyvilágnak. Egy félévig, amig tartott, még a politikai pár-tok is bevonták ellentétes lobogóikat s csak a béke, egyet-értés és az örömtüzek lángjai lobogtak az egész vonalon. — A millenáris orsz. kiállítás, — mely akkor az egész világ figyelmét magára vonta, — volt az a központ, mely mindent egyesített. — Olyan nagy apparátussal ment annak elébe a nemzet, mely méltó volt arra, hogy ezeréves fenállásának a dicsőségét hirdesse.

E téren nem lehet célom, hogy ez ünnepség számtalan terére kiterjeszkedjem s nekem nem is marad más feladata-tom, mint a későbbi kornak átadni, — azt is csak nagy vonásokban, — hogy a féléves ragyogásban minő szerep jutott a magyar zenének s a vele szoros kapcsolatban állt zene, s hangszerkiállításnak, (melyről külön fejezetben em-lékezem meg.) A milléniumi kiállítás élén első sorban a ke-reskedelmi miniszter br. Dániel Ernő állt, a szorosan vett kiállítási igazgatás élén pedig Schmidt József keresk. min. államtitkár szerepelt, aki majdnem emberfeletti munkát vég-zett a különböző szakosztályok szervezése, az építkezési

munkálatok vezetése s számtalan egyéb dologi feladatok megoldása kérdéseiben. A szin- és zeneművészeti speciális szakcsoportok általános elnökeül gr. Zichy Géza lett kinevezve. Az elbiráló szakjüri elnöki állását Bogosich Mihály, cim. püspök, az alelnököt Schunda V. József udv. hangszergyáros, az előadási tisztet pedig e sorok írója töltötte be, akik már az 1885-iki orsz. kiállításon is ily minőségben szerepeltek. Csoportbiztosok voltak: Dunkl Norbert, Hubay Károly (időközben elhalt), Káldy Gyula és Schunda V. József. Az összes hazai és nemzetközi zeneelőadások színhelyeül a nagy zenecsarnok lett kijelölve, hol a nagyszámu kongresszusi gyűlések és bankétek is tartattak. Az összes hazai mű- s zeneintézetek, testületek, — a filharmoniai társulattal az élén — fel lettek hiva, hogy tervezett előadásait jelentsék be. Annyi bejelentés érkezett, hogy a kiállítási jegyzői hivatal alig tudott számukra napokat kijelölni, de utóvégre is tömegesen elmaradtak — különféle akadályok folytán, — s csak is egynehány lett betartva, első sorban az orsz. m. daláregyesület verseny s nagy öszelőadása.

A milléniumi kiállítás első zenészeti mozzanatát az Ő Felsége a király, az uralkodóház tagjai, az egész diplomáciai kar s a magyar kormány összes tagjai jelenlétében tartott nagy kantáte képezte, melynek szövege megírására Ábrányi Emil lett felkérve, s melynek zenéjét a pályázatból mint nyertes pályamű szerzője Langer Viktor írta. E férfikart — Erkel Sándor akadályozva lévén — Zimay László orsz. másod karnagy vezényelte, s fővárosi és vidéki daláregy. tagegyletek adták elő. — Mindenik egy-egy válogatott négyessel vett bene részt, rézfú hangszerek kísérete mellett. A millenáris himnusz lendületteljes szövege így szólt:

Népek őre, népek atyja,
Áldva nézz le a magyarra!
Ezer év a tanúságunk,
Hogy helyünkön jól megálltunk!
Ez a szent föld a mienk s az is marad,
Mig lesz bennünk ész, erő és akarat,
Mig az égen csillag, a mezőn virág lesz,
Mig világ világ lesz.

Sok villám hullt a magyar
Büszke homlokára!
Könytenger volt, vértenger volt
A dicsőség, a szabadság ára.
Sokszor állott Árpád népe
Tört szivvel, tört karddal . . .
Ezer éves fájdalomból
Termett a magyar dal.

Ez a dal volt a magyarnak
Hű vigasztalója,
Szerelemnek, szabadságnak
Édes siratója! . . .
Nem volt más ir a sebére,
Csak a húrok lágy zenéje,
Hegedűnek siró fája,
Magyar dalnak bűve-bája! . . .

De kiállott gyászt, csapást,
És a nemzet újra él,
Ezredéves ünnepén
Karba gyül és dalra kél!

Trónusához a magyarok istenének
Sasként száll föl a hatalmas magyar ének!
Dörgő hangon azt harsogja égre szánk:
Állj örökké ezeréves szép hazánk!

A költeményhez méltóan s lendületesen simult a zene, mely megtette nagy hatását.

A kiállítási igazgatóság e cél megvalósíthatására ezer koronát bocsátott az orsz. daláregyes. elnökség rendelkezésére.

*

A milléniumi kiállításon a magyar zene — dacára a nagyszámu bejelentések legtöbbje elmaradásának, — mégis több kimagasló diadalt aratott. Mindjárt a megnyitási ünnepség után, a nagy zenecsarnok azzal a fényes hangversenyvel lett felavatva, melyet a Rózsavölgyi firma rendezett meghívók mellett s a legelső fővárosi zenei celebritások közreműködésével. Jelen volt azon a kormány képviselte, az idegenek nagy serege s az egész főváros színejava. Majd következett Siposs Antal hangversenye legkiválóbb tanítványai s más elsőrangú művészek közreműködésével; az orsz. zeneakadémia, a nemz. zenede bemutatkozása. Kiemelendő mozzanatot képezett a néhai dr. Harrach József (zeneak. titkár és tanárnak) *monstre* hangversenye, melyet a fővárosi összes közép-, reál- s felső-tanintézetek fiú ifjúságával rendezett s tanított be tisztán régi s modern magyar zeneirodalmi termékekkel. Mindezekre végül feltette a koronát az orsz. m. daláregyesület millenáris orsz. ünnepsége.

Hogy az előzetesen bejelentett hangversenyek s zene-előadások nagy sokasága, miért zsugorodott össze oly nagy

soványságra? Ennek nagyrészt a kivihetőség technikai, de főleg a pénzügyi nehézségek nehéz megoldhatása volt az oka. — De azok hiányát bőven pótolta a temérdek kongresszuson hazai és idegen látogató csoportok bankétjein elhangzott sok-sok szép dikció, dicsőítő himnusz, indítvány és magasztalás, melyeknek azonban csak igen kis százaléka vált be életképesnek, vagy jövőre alapnak. Annak a kongresszusnak is el kellett maradnia, melyet a Liszt-zenetársulat kezdeményezett oly célból, hogy az egész ország érdekeltjei megbeszéljék a módokat s üdvös határozatokat hozzanak, mikép lehetne a hazai s főleg a magyar zene érdekét előmozdító ténykedést kifejezni a második millénium keretében. Erre nézve oly csekély érdekelttség s részvételi bejelentés mutatkozott, hogy az egész kongresszusi tervezetről jóelőre le kellett mondani.

Az egész millenáris ünnepség súlya külföldben is inkább a külsőségi fényeskedésekre, mint a komoly munkára volt fektetve. Ugy a hazai, mint a külföldi nagy közönségre csak a sokféle látványosságok, a magyarországi poliglott nemzetiségek sokadalmas felvonulásai, bemutatkozásai s a speciális magyar kiállítási tárgyak szemlélhetősége gyakorolt állandó vonzerőt. — Zenészetben egyedül a hazai orgona készítői kongresszusa emelkedett ki, mely utólagosan, ha nem is termelt talán megfogható eredményeket, de oly életrevaló eszméket merített fel, melyeknek végre mégis kell, hogy kihatósága legyen a folyó században.

Mellette még az orsz. daláregyesület közgyűlései szolgáltattak gyakorlati eredményü mozzanatokat.

Alább mind a kettő lefolyásának a képét meg fogom rajzolni.

LIX.

A milleniumi orsz. dal- és zene-ünnepély.

Mielőtt az egyesület e nagyfontosságú ténykedésének általános képét adnám: fel kell sorolnom azokat a mozzanatokot, melyek azt megelőzték s melyek a 19-ik század magyar zenéjével szemben, fontos eredményeknek voltak a forrásai. Mindjárt az előző 1895-ik évben az ig. vál. Dal- és zeneközlöny címen kizárólag saját célját szolgáló havi közlőnyt alapított, ifj. dr. Falk Zsigmond (vál. tag, utóbb s ma is egyes. titkár) szerkesztése mellett, aki azóta e feladatnak érdemlegesen meg is felel.

Nem volt olyan jelentősebb jubileumi ünnepség a vidéken, melyet erkölcsi erejével támogatni elmulasztott volna. Ki kell emelnem különösen az 1895. június elején megtartott negyedszázados jubileumi ünnepséget az ujvidéki dalárdának, melyben a hazafias meghívására résztvett maga az egyesületi elnök, Lung György, a titkár Erney József, továbbá id. Ábrányi Kornél, Goll János, dr. Falk Zsigmond és Gaal Ferenc választmányi tagok. Fontos mozzanata volt ez a magyar dalaréletnek s eléggé nem méltányolható ott a végvidéken a nemzetiségi áramlatok közepette. Fényesen folyt le az ünnepség nemcsak a központ, hanem a vidéki társegyleteknek is élénk részvéte mellett. Flatt Viktor főispán, P. Popovics István polgármester, Bruck Ferenc dalegyleti elnök álltak az ünnep élén s minden tekintetben méltó érvényt szereztek a magyar dal s művészetnek, dacára a más nemzetiségű dal- s kulturegyletek tartóz-

kodó álláspontjának. Volt szerenád, dalverseny, diszbankét, hangverseny s diszközgyűlés, hol az orsz. egyes. elnöke díszes koszorut tűzött az érdemdús egyesület lobogójára. Ugyancsak az 1895. év augusztus havában folyt le a máramarosszigeti polgári magyar dalkör zászlószentelési ünnepe, hasonló nemzetiségi viszonyok közt. A közp. ig. vál. Lengyel Imre vidéki orsz. alelnök s id. Ábrányi Kornél vál. tag által képviseltette magát hivatalosan. Ez is fényesen ment véghez báró Rosner Ervin főispán, Pap Tibor polgármester, Lator Sándor együleti elnök, Schönherr Ágost apátplébános s P. Tóth János együleti karnagy hazafias s erkölcsi támogatása mellett. A debreceni s a szatmár-németi dalegyületek testületileg vettek benne részt s még számos más egyesület. Itt is volt diszgyűlés, zászlószentelés, fényes bankét és hangverseny. A banketten óriási lelkesedést idézett fel Bud Titusz román esperes tószta, melyben tiltakozott minden magyarellenes román aspiráció ellen Máramarosmegyében s magát egyérezelműnek vallotta minden magyar hű polgárral, Lekly Gyula kassai képviselő riadó tapsok közt válaszolt neki hazafias szellemben.

A közelgő millenniumi ünnepéssel szemben az ig. vál. oly széleskörű ténykedést fejtett ki, amelynek természetes következménye lett, hogy nemcsak számos új tagedyület lépett az egyesület kötelékébe, köztük az amerikai new-yorki magyar dalosegyesület is, hanem mindenik a maga körében kettőzött tevékenységet fejtett ki. A tagedyületek száma közel százra szaporodott fel. De érzékeny kilépések is történtek, ilyen volt főleg az egyesület régi büszkesége, a pécsi dalárdáé, melyet e lépésre bizonyos fiúmei félreértések hangoltak. A magyar dalárügy minden igaz ba-

rátjának nem is lehetett aztán hőbb óhajta, mint hogy e differencia kiegyenlítették s a pécsi dalárdát az egyesület, ismét egyik főoszlopának vallhassa. Ez a közóhaj teljesült is, (főleg Erney József közvetítése folytán) mert a pécsi dalárda, szemben az aradi ünnepséggel, (1898-ban) ismét belépett az egyesületbe s mint működő, 22 taggal vett részt abban. — Az ig. vál. a millenniumi dalversenynyel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy elejét veendő minden keserű izzáthátrahagyni szokott versenyzési emóciónak: ez alkalomra nem vett igénybe semmiféle versenydíjat, hanem millenniumi diszokmánynyal tüntetett ki minden versenyzett és közreműködött tagegyletet, egyenlően méltató szövegezéssel s csak fokozatos jelzésekkel.

Az ig. vál. nem zárhatta be méltóbban az előző 1895-i évet, mint azzal, hogy teljes számban résztvett Bartay Ede tiszteletbeli elnökének a jubileumában, melyet December 30-án a nemzeti zenede rendezett abból az alkalomból, hogy 20 éve áll a nemzeti zenede élén mint olyan igazgató, aki azt új életre keltette.

*

A millenniumot megelőzőleg, még a következő magyar zenészet mozzanatok merültek fel:

A budai dalárda a kassai dalegylet meghívására 1895. július hó elején két napi szorosabb testvérisülési kirándulást rendezett Kassára, Országgh Sándor egyleti elnök vezénylete s Bellovics Imre karnagy ténykedése mellett, melyben 80 tagja vett részt. Volt jótékonycélu hangverseny a kassaiakkal szövetkezve, diszbankét, kirándulás s népünnep a Széchenyi-réten.

A temesvári szerb dalárda ez évben tartotta meg nagy fény és érdekeltséggel negyedszázados fenállása ünnepét, melyben résztvettek a délvidéki összes szerbajku dal-egyletek. De sajnós, a műsoron alig jutott hely a szerb, német s román karok mellett a magyarnak, arról pedig szó sem volt, hogy a szerb egyletek közül csak egy is csatlakozzék az országos egyesülethez, pedig ezzel tanusították volna az igazi testvériséget.

Az orsz. ig. vál. tagjai a művészet és irodalom számos kiváló tagjával egyesülten, fényes lakoma-ünnepséget rendeztek Dall'Asta fiumei szenátor tiszteletére s diszes arcképalbumot nyújtottak át neki emlékül.

A szamosujvári dal- és zeneegylet is negyedszázados fenállásának ünnepségét ülte meg.

A dunántúli dalosszövetség Szombathelyen tartotta meg első szövetkezeti dalünnepét.

Gróf Zichy Géza operai s nemzeti színházi intendáns, családi gyásza következtében leköszönvén állásáról, utána b. Nopcsa Elek kormánybiztos-intendáns Káldy Gyulát, az orsz. daláregyes. ig. vál. tagját nevezte ki az opera igazgatójául.

Néhai Harrach József zeneakadémiai tanár s titkár „Aranylant“ címen 200 magyar-, gyermek- s női-kart bocsátott közre.

Békés-Gyula városa leleplezte nagy szülőtte Erkel Ferencnek ércszobrát, melyet saját maga erejéből és a megye közönségének adakozásából emelt.

Megalakult a magyar zeneszerzők társasága Hubay Jenő elnöksége alatt.

A Pesti könyvnyomda részv. társaság zenemű-

nyomdája, magyar karénekek gyűjteményét adta ki s meghosszabbította millenniumi pályázatait magyar zeneművekre, miután az első pályázati lejárát eredményre nem vezetett.

A budai dalárda a fiumei ünnepségen aratott diadala alkalmából, kitüntetési ünnepet rendezett Bellovics Imre karnagya tiszteletére.

Budapest főváros közgyűlése 3000 forint évi szubvenciót szavazott meg a filharmóniai társulatnak oly kikötés mellett, hogy minden hangversenye műsorán magyar zeneszerzők művei is szerepeljenek.

A nemzeti zenede a magyar zeneirodalom emelése érdekében nagy zenekari hangversenyek sorát nyitotta meg Gobbi Alajos karnagy vezénylete mellett, hol csupán magyar zeneirők művei szerepeltek.

Ő felsége a király a magyar miniszterelnök előterjesztésére a millenniumi ünnepség alkalmából „királydíjak“ címen oly pályázatra engedélyezett saját udvartartási s művészeti célokra szolgáló javadalmazásából 5000 forintot, melyek a zeneirodalom minden válfajára kiterjednek.

A Schunda V. József udvari hangszergyáros és zenekiadói cég több nagybecsű kiadvánnyal gazdagította a magyar zeneirodalmat. — Nagy áldozatkészséggel kiadta id. Ábrányi Kornélnak „Erkel Ferencz élete és működése“ című történelmi vaskos művét, mely az egész sajtó osztatlan elismerését vivta ki s melylyel a hazafias érzelmű kiadó, kiváló kegyeleti ténykedést tanusított. — Kiadta továbbá Zimay László nemzeti zenedei tanár hézagpótló terjedelmes hatfüzetes pedagógiai művét „Elemi s technikai gyakorlatok“ címen, mely az ország összes tanítóintézeteibe be is lett aztán vezetve. Úgyszintén kiadta

Szuk Lipót magyar nyelvű gordonkaskoláját is, mely szintén nagy hézagot pótol. Sajnos, hogy szerző, közbejött halála folytán, művét be nem végezhetette.

*

Az orsz. m. daláregyes. ig. vál. az 1896-iki millenniumi ünnepséggel szemben, már az év kezdetén oly nagy tevékenységet és sokoldalú intézkedést fejtett ki, hogy azt csak az 1892-iki jubiláris ünnepség alkalmával kifejtettel lehetett egybe hasonlítani. Lung György elnök figyelme és erélye minden irányban kiterjedt, hogy a nemzet ezredéves fényes országos kiállítása és diszünnepe keretébe a magyar dal s művészet vívmányai is megillető módon s kihatóan legyenek beilleszthetők. Nem volt ez könnyű feladat és sok időt, szellemi- és munkaáldozatkészséget igényelt úgy az ig. vál., mint az egyes. tagegyletek részéről, melyek az 1892. és 1894-iki ünnepségekkel szemben már úgy is legmesszebbre menő egyszerűtetüknek adták tanújelét s erejüket majdnem túlhaladva, vetették a mérlegbe. — Egyik lelkesnél lelkesebb elnöki körlevél a másikat követte, hogy a tagegyletek méltó érdekelttségét fölkeltsék. De volt is eredményük, mert a dalárvilág nem hagyta cserben a lobogót, mely alá 26 évvel azelőtt sorakozott s felesküdü. Eljöttek nagyszámmal mind a legkitünőbbek, sőt még a legujabb keletűek is, hogy a hazai művészet áldozatát letegyék a millenniumi hazafiság oltárára.

A millenniumi ünnepélyt megelőzőt rendkívüli közgyűlés azzal is óhajtotta emelni az egyes. részvétét, hogy elhárította, miszerint a kiállítás területén nemcsak orsz. dalünnepeket és versenyt tart, hanem az egyesület, mint a tag-

egyletek birtokában levő emléktárgyakkal mint kiállító is részt vesz. Az előkészületek ez irányban meg is történtek, de a tageszletek meg nem felelő részvéte s egyéb nehézségek folytán erről le kellett mondani.

A millenniumi ünnepség művészeti sikere és eredménye fényesen bevált. Külső kerete is impozáns volt. A versenyző egyletek mindig lobogóik alatt vonultak a nagy csarnokba. Az összelőadásra pedig összes lobogóikat bontották ki s óriási tömeg kíséretében vonultak a csarnokba. Ezeknél a kivonulásoknál, de főleg az összelőadásoknál az okozott némi zavart, hogy az országos tűzoltó-kongresszus is ugyanabban az időben gyűlésezett, mikor a dalárvilágnak már elhelyezkedni kellett. Közönség és dalárvilág itt meglehetősen összegabalyodott s csak nagy erőfeszítéssel lehetett a kettőt szétválasztani. A legmagasabb körök s a kiállítási igazgatóság is több figyelmet s előzékenységet tanusíthatott volna oly országos nagyfontosságú kulturintézet iránt, mint az országos daláregyesület. Sem hivatalos fogadás, sem üdvözlés nem történt, pedig ezzel még a búcsusok, a falubeliek, a cipészek s a bécsi liberális iparosok is ki lettek tüntetve. A tiszteletjegyesek soraiban sem lehetett sok notabilitást látni, pedig a rendező-bizottság nem kimélte tőlük a bőséges kiosztást. — 16-án délelőtt a rendező városi s egyesületi bizottság villás reggelivel vendégelte meg a vendégdalárokat a „Hungária“ népkertben, melyben nagy számban vettek részt, de az illetékes körök itt is jórészt távolmaradásukkal tündököltek, ám azért úgy ez, mint több másféle nem opportunus érzékenykedés, épen nem alternálta az általános jó s ünnepies hangulatot.

Az összkarok vezényletével szemben karnagyi sur-

lódás merült fel, mire az elnökség Bellovics Imrét kérte fel az igazgatásra, aki azt készséggel elvállalta s diadalmasan sikerre is vezette. Ebből a közgyűlésen aztán kellemetlen incidensek is keletkeztek. Az ismerkedési estély, amely Ós-Budavarában folyt le, impozáns bevezető mozzanata volt az ünnepségnek. Márkus József polgármester itt fogadta s üdvözölte a dalárvendégeket a főváros nevében, mire Lekly Gyula kassai képviselő felelt hazafias lendülettel az összes egyletek nevében. Egyik felköszöntés aztán a másikat érte, mikből leginkább Márkus József polgármester és Lung György elnök vették ki méltó részüket. Előizlettetőül meg-eredtek a dalegyletek inspirált versenyelőadásai, melyek késő éjjelig tartották együtt a közönséget. Az egyesület rendező-bizottságának külön osztályai fogadták az érkező dalárokat minden vonatnál s kísérték szállásaikra. A fővárosi hatóság 4500 forintot szavazott meg a millenniumi dalünnepély költségeire, megvendégelte a vendégeket s kellő elszállásukról is gondoskodott.

Az utolsó közgyűlésen — melyet Gerlóczy Károly első polgármester mint diszelnök nyitott meg s vezetett — lett közzétéve a zsüri határozata.

Kitüntető elismerést magában foglaló oklevélre érde-
mesítették: a debreceni dalegylet, egri dalkör, győri
ének-zeneegylet, kassai (rég) dalegylet, kecskeméti
városi, rimaszombati, szatmárnémeti, szegedi
dalárda, temesvár-gyárvárosi zene- és dalegylet. (Össze-
sen 10).

Dicsérő elismerést magában foglaló oklevelet nyertek
az aradi dalegylet, kecskeméti polgári dalkör, ko-
máromi dalegyesület, makói dalárda, miskolci dalár-

egylet, nagykárolyi dalegyesület, nyiregyházi dalegyelet, újvidéki, ungvári, zombori kaszinóegyl. dalárda. (Összesen 10).

Elismerő oklevelet nyertek a békéscsabai iparos daloskör, debreceni munkás-dalegyelet, mármaroszigeti polgári dalkör, mezőtúri, szegedi polgári dalárda, zilahi dalkör. (Összesen 6).

Elnök ezután a tagok lelkes éljenzése között bezárta a közgyűlést.

*

Az elsorolt mozzanatok képezték a millennáris ünnepség külső és belső keretét, mely egyik fényes lapját képezendi a magyar műtörténelemnek. Ha voltak is itt-ott fölmerült disszonanciák, kinemelégült ambíciók, apróbb félreértések, amik mindig előfordulnak az ily nagytömegű összeverődéseknél: azok csak természetes következményei lehetnek a sokféle alaki érintkezésnek. Maga a lényeg azonban érintetlenül be lett tartva. Mert még a legelfogultabb ellenérzésűnek is be kellett ismernie, hogy a magyar dalárok működése oly magas színvonalon mutatta be magát az ezredéves ünnepségen, mely az egész művelt világ előtt tanuskodhatott a magyar dal s művészet életképessége s európai jogosultságáról.

LX.

A milleniumi zene- s hangszerkiállítás.

A millenáris zene- s hangszerkiállítást a 19-ik század második felében még öt orsz. iparkiállítás előzte meg, hol a hangszeripar is mindig előkelő helyen lett bemutatva. Az ily kiállítások a következők voltak: Kecskeméten (1872), Szegeden (1876). Sz.-Fehérvártt (1879), Budapesten (1885), Temesvártt (1892).

Mindezek, bármily lendületes mozzanatokat tüntettek fel a hazai hangszeripar terén: mégis csak szűkebb körben s téren fejthették ki annak igazi országos képét. — Erre csak a millenáris adta meg az egész században a legerőteljesebb lökést. Az egész világ ítélőszéke elé kellett állnia s így csak természetes, hogy ereje javát vetette a latba, jól tudván, hogy a kiállítások e specialitása azoknak mindig egyik fő vonzerejét szokta képezni. Szorosan egybefüggvén a 19-ik század magyar zenészeti fejlődésével: kimerítőbben kell vele foglalkoznom, mert voltak annak mindennemű fényes, de több tekintetben nem eléggé kidomborodott oldalai is. A történelmi hűség megköveteli mindeniknek a tárgyilagos megrajzolását.

Nem lehet tagadni, hogy zenekultura tekintetében a nemzet, sok századon át a nagyon hátramaradottak közé tartozott, legmeggyőzőbb bizonyága volt az ezredéves kiállítás történelmi részének az az aránylag kis terjedelmű osztálya, amely a Reneszánsz-épület egyik elsőemeleti szöglettermében tárult fel, pedig az a bizottság, amely a kiállítás

előkészítési stádiumában a magyarországi régi hangszerek, zenekéziratok, egyházi és világi énekeskönyvek, antifonák, gregoriánusok s mindenféle felhajtható zenészeti objektumok, okmányok beszerzésével, kiválasztásával és rendezésével foglalkozott; nagy buzgalommal járt el nehéz, szövevényes munkájában. Száz és száz számra érkeztek a bejelentési iverk és a felajánlt tárgyak az egyházi körök, testületek, magángyűjtők, káptalanok, városi és megyei levéltárak részéről, amelyek közül azonban csak korlátolt mennyiségben lehetett azokat kiválogatni, amelyek speciális magyar eredetre és álláspontra vezethetők vissza; mert zene dolgában Magyarország még a legnemzetibb királyok uralkodása alatt is oly erős befolyása alatt állt az idegen áramlatnak, hogy a mi az időből mint műemlék ránk maradt, az akkori magyar szellemi tevékenység önállóságára csak szörványosan enged következtetni. Ilyes nyomokra legelőször csak II. és III. Endre, továbbá az Anzsu királyok, majd Zsigmond, Korvin Mátyás és II. Lajos idejében találunk, ahol az idegen kultúra nyomása alatt ének, dal és hangszerek tekintetében a specifikus magyar elem is bizonyos önálló fokra kezdett emelkedni.

*

Az ezredéves kiállításon a hangszerek s a zenére vonatkozó összes objektumok, nem voltak mind az ünnepek nagy csarnok-épületében — mint a zenekiállítás főközpontjában — kizárólagosan összpontosítva: többféle pavilonban lehetett velük találkozni, a mi egy kissé alterálta a teljes s egyetemes áttekinthetést s a kutatónak tájékozva kellett lennie, hogy milderre ráakadjon, pedig sokkal egy-

szerűbb s praktikusabb is lett volna, mindent — multat és jelent — egy speciális központban bemutatni. Így mindjárt az Andrássy-uti főbejárón áthaladva a vashidon, a kereskedelem-, hitel- és pénzügyi pavillon első emeleti ugynevezett reklám-osztályában lehetett legelőször zenére vonatkozó tárgyakkal találkozni, itt működött folytonosan az érdekes gépezetű és szerkezetű villamos zongora, melynek ugy a helyszínén, mint a pavillon előtti téren mindig sok hallgatója akadt.

Itt voltak felhalmozva a különféle önműködő automatok, melyek mindenféle formában működtek a látogatók mulattatás és szórakozására. Innen tovahaladva, ha beléptünk a kiállítás legérdekesebb s talán legértékesebbnek is mondható történelmi csarnokba, ott az első emeleten találtuk a régiebb századok hangszereit és zeneokmányait a legrégebb kortól egészen a legújabb korig; majd ettől távolabb, a horvátok gazdag kiállítási pavillonja tárta fel külön osztályban a testvérnemzet zenei kulturálláspontját; a bosnyák kiállítás is egész halmazát tette szemlélhetővé mindama primitív szerkezetű pengető és ütő hangszereknek, melyek az aldunai tartományokban honosak; de az Andrássy-uti bejárótól balra található érdekes hadfelszerelési pavillonban is külön hangszerkiállítással lehetett találkozni, mely a legújabb honvédezenekarok felszereléséhez szükségelt mindenféle fú- és ütőhangszerek komplexumát tüntette fel.

Mindeme, a zenészeti kiállítás tulajdonképeni központjától távolesett részleges zeneobjektumok csoportjai között, legnagyobb figyelemre és méltatásra volt érdemes a zenészeti osztály, mely ha nem is vált be valami gazdagnak és változatosnak, de amiket tartalmazott az mind kiválóan becses,

érdekes és tanulságos képet mutatott. A legrégebbi alaku és válfaju hazai származású és megőrzött hangszerek, a legrégebbi írott és nyomtatott hangjegykönyv-példányok, a múlt századok és a jelen század híres magyar zeneirői s virtuózainak eredeti kéziratai, vezérkönyvei és arcképei, aféle zseniális összevisszaságban és rendszertelenségben tárultak itt fel a szemlélő előtt; de szerintem helyesebb lett volna, ha nagyobb teljességre törekedtek s teljes képet adtak volna, különösen az újabb korszakból, mindama számosak működésének illusztrálásával, akikkel ez osztályban általában találkozni nem lehetett s akiknek a tevékenysége pedig lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi zenei kulturális álláspont manapság már arra a fokra fejlődhetett, mely a nemzet szellemi életének szintén egyik kimagaslását jelenti.

*

Hogy a történelmi osztály zenetermében aránylag csak igen korlátolt számú régi hangszerrel lehetett találkozni: ez természetes magyarázatát találta abban, hogy a korábbi századokban hazánkban a hangszer-műipar legkevésbé volt elterjedve és ápolva minden más ipar mellett, mert ahol fejlettebb zeneélet nem létezik, ott az abból táplálkozó műipar is pang és semmisnek mondható; akik azokban az időkben nálunk zenével foglalkoztak, első sorban az egyházak orgonásai és kántorai, azok külföldről behozott orgonákat és hangszereket használtak, de az egész ország ebbeli készlete aztán idők folytán jórészt elzüllött, elkallódott s valóban még az is csoda, hogy annyit is össze lehetett szedni, amennyivel a történelmi zenecsoport rendelkezett;

ezek között legértékesebbek voltak azok a példányok, amelyek mint az olasz és német zeneipar termékei egyesek birto-
kában maradtak. Hogy a régi fa- és rézfuvó hangszerek több példányát lehetett ott észlelni, minők a klariton, alt oboa, tritonikon, mély kürt, billentyüs trombita, tárogató, az főleg Schunda V. József udv. hangszergyáros buzgalmának volt tulajdonítható, aki e részben legtöbb példánnyal gazdagította a kiállítást; mellette még kiemelendők: a jászóvári prépostság, a miskolci ágostai evangélikus egyház, a felkai tátrai muzeum, a pozsonyi városi muzeum, a trencsényi római katolikus templom s más egyházi és világi testületek, amelyek szintén több régi hangszert állítottak ki. Mindez objektumok közül azonban csakis a tárogatók és furulyák vezethetők vissza magyar eredetre, mert a többi csak mint megőrzött külföldi példányok szerepeltek.

Sokkal gazdagabb részei voltak a kiállítási osztálynak a múlt századokból fenmaradt s megőrzött régi egyházi és világi hangjegyeskönyvek, énekes misszálék, hártyakották farámában, halotti énekeskönyvek, katolikus, protestáns, tót, rutén és örmény egyházi énekgyűjtemények, misztériumok, tabulaturák, antifonáriumok, pszaltériumok, melyek leginkább a magyar püspökségek, káptalanok, egyházi rendek, kolostorok, egyes magyar főurak s városok arkivumaiból kerültek a kiállításba. Magyar szempontból ezek közt természetesen legérdekesebb volt a Hoffgraf-féle énekeskönyv a 16-ik századból, a mely Kolozsvártt nyomtatott s az erdélyi Muzeum-egyesület tulajdona, ugyszintén az ugyanott nyomtatott Tinódy Sebestyén-féle krónikás énekeskönyv 1554-ből, amely szintén a nevezett múzeum tulajdona.

Hogy e kiállítási osztálynak a jelen nemzedékre nézve

legérdekesebb részeit a 19-ik századra vonatkozó objektumok képezték, minők a híres magyar születésű zeneszerzők arcképei, eredeti kéziratai, vezérkönyvei s mindenféle emléktárgyai: ezt talán mondani is felesleges. A magyar zene őseinek arcképei és eredeti kéziratai voltak ott láthatók, mint az Arnold György, Lavotta, Bihari, Csermák, Ruzsicska, Rózsavölgyié stb. az újabb s legújabb korból pedig első sorban az Erkel, Liszt, Thern, Bartay, Mosonyi, Székely, Doppler, Huber Károly s mások arcképei, eredeti kéziratai, operái, vezérkönyvei és számos érdekes rájuk vonatkozó relikviák. Itt volt Haydn József és Hummel Nep. János több eredeti kézirata, valamint itt lehetett látni Berlioz Rákóczi-átiratának eredeti vezérkönyvét is, amelyet 1841-ben írt Budapesten s azután Erkel Ferencnek ajándékozta emlékül. A mellékterem irodalmi és színművészeti osztályában látható volt még Arany János gitárja és Toldy Ferenc harmonikája is. E két irodalmi nagyság, a zene műzsájával is szeretett időközben társalogni.

Nem szenved kétséget, hogy a zenének e történelmi csoportja igen sok érdekes relikviát tett szemlélhetővé, de még sem annyit, mennyit a magyar zenefejlődés teljes áttekinthetésével szemben ki lehetett volna állítani. Arcképileg s kéziratilag még Erkel Ferenc volt aránylag leggazdagabban képviselve, de már Liszt csak egyetlen olajfestményű arcképpel s egy pár kotta-kézirattal, levéllel és látogató kártyával szerepelt. Egressy Béni, Volkmann, Joachim, Goldmark, a magyar születésű virtuózok egész falanksza s a magyar műzene, a magyar mű- és népdal számos korifeusa teljesen hiányzott, pedig egyik főfeladata az lett volna a millenniumnak, hogy a magyarországi zenei fejlődés összes aktiv

tényezőit a mai napig kronológikus egymásutánban mutassa be.

*

Az ezredéves kiállítás zenészetű csoportjának a gócpontjával a kiállítás nagy csarnokában lehetett találkozni, hol a hazai hangszer-ipar és a zeneirodalmi kiadványok mai álláspontjával teljesen meg lehetett ismerkedni. A szemlélő előtt voltaképpen itt tárult fel az az óriási nagy haladás, amelyet a hazai zenei műipar alig néhány évtized leforgása alatt tett s amely fejlődésünk ez ágát oly kiválóan magasra emelte, hogy ma már a művelt nemzetek bármelyikével, ha nem is mennyiségre, de minőségre nézve bátran kiállhatja a versenyt.

S ezzel nagyon sok van mondva, mert a dolog úgy áll, hogy hangszeriparról s zeneműkiadványról Magyarországon a múlt század vége feléig ugyszólván szó sem lehetett s csakis aztán, de leginkább a század első negyedében kezdett kissé élénkebb fellendülést nyerni. Az ebbeli első tevékenységi jelek az orgona- és zongoraépítészet terén mutatkoztak, amely két hangszer az egyházi működés és a házi, családi szükséglet fedezése tekintetében első sorban keltette fel a szakképzettek versengési ösztönét a külfölddel, főleg pedig Béccsel szemben, amely város addig minden hazai szükségletet jóformán egymaga fedezett.

Az orgonaépítészet már a múlt század végén képviselőre talált Mercz Ádám kismártoni orgonakészítőben, aki az akkori szerény igényeknek megfelelő orgonákat készített. A század elején Kovács István Szegeden, Budapesten Herdeck J. Péter és Schillinger fejtettek ki élénkebb tevékenységet, de e műiparág hazánkban csak a 30-as években

nyert Országgh Sándor kecskeméti orgonakészítő fellépésével nagyobb lendületet, akinek Sándor fia ma is szélesen ismert üzletet folytat a fővárosban.

Egymásután keletkeztek aztán a következő évtizedekben hazai orgonaépítészeti telepek, melyek manapság már oly elsőrangú eszközökkel rendelkeznek, hogy az egész ország szükségletét képesek fedezni.

Ezzel párhuzamosan fejlődött aztán a harmóniumiparág is, amely már szintén tekintélyes hazánkban. De a zongoragyártás műipara fejlődött ki hazánkban a legintenzívebben e század folyama alatt, amelynek ugy a fővárosban, mint a vidéken is jeles művelői akadtak. Kitünő érdemeket szereztek e téren a század első felében, főleg a Schwab, Pachi, Seiler, Péter, Chmel, Balásovits, Fehér, s a Beregszászy firma, (Pesten) amelyek már az első országos kiállítás alkalmával, — 1846-ban, — különösen pedig a Beregszászyé, feltűntek előkelő termékeikkel; nagy forgalmat közvetített e téren egészen 1859-ig a pozsonyi híres Schmidt-firma is, amely harminchat éven át egymaga mintegy 1500 kitünő zongorával látta el a hazai piacot.

A vonós, fa-, rézfú és az ütőhangszer-iparág sem maradt hátra e század folyamán s ezeknek is megvoltak ugy érdemes uttörői, mint megvannak már manapság elismerésre érdemes képviselői. A 19-ik századbeli magyar hangszeripar legintenzívebb ágát azonban a zongora mellett a magyar zene speciális hangszere, a cimbalomé képezte, mely amióta (1874-ben) Schunda V. József udv. hangszergyáros zseniális feltalálója lett a tökéletesített pedálcimbalomnak, a szó szoros értelmében nemzetközi exportcikk magaslatára

emelkedett. Az ezredéves zenészeti kiállítás a zongora mellett egy hangszerben sem volt oly gazdag, mint ebben, ami eléggé bizonyít amellet, hogy egy életrevaló találmány minő óriás lendületet képes adni valamely iparágnak.

Meg kell még emlékezni arról a nagymérvü fejlődésről, amelyet Magyarországon a zeneműkiadás nyert e század második felétől kezdve egészen a mai napig. E század első negyedéig e téren a hazai szükségletet alig egyetlen kiadócég a Tomoláé közvetítette, későbbben a 30-as években a Wagner és a Treichlinger-cég kezdete kiszélesíteni, s a század második felében a mai napig már oly fellendülést nyert, hogy jelenleg csupán a fővárosban tizenkét zeneműkiadói cég látja el a hazai keresletet s emellet majd minden jelentősebb vidéki város külön műárusi s zenekiadócéggel rendelkezik. Az összes magyarországi zeneéletben e téren tapasztalható oly intenziv fellendülés, mely majdnem teljesen nélkülözhetővé teszi a külföldi közvetítést, ami szorosán ugy értendő, hogy ma már a hazai közönségnek szükségtelen bárminő zenekiadványt külföldi zenekiadók útján szerezni be, mert a hazai cégek erre teljes kielégítést nyújtanak.

Nem ugy áll a dolog a hangszer-szükséglet dolgában, amely még mindig nagy aránytalanságot mutat a kereslet és a kínálat között, mert amig manapság is még mintegy három millió forintra rug az országba külföldről importált különféle hangszerek értéke, addig a mi kivitelünk alig mulja felül a hat-hétszázezer forintot. Pedig az ezredéves zenekiállítás fényesen bizonyított amellet, hogy ha a magyar közönség nem lenne oly annyira rabja a külföldi izlésnek, e tekintetben szintén kielégíthetné legkényesebb igényeit is.

De nézzük közelebbről s részletesebben a millinéum minden válfaju értékes kiállított zene-objektumait.

*

Az ünnepségek csarnokának nagy és kis termében a kiállítás három nagyobb dimenzióju orgonájával lehetett találkozni; legnagyobb volt ezek között a nagy teremben Wegenstein Lipót temesvári cég orgonája, amely egyszerűs mind az ott tartani szokott hangversenyek és kongresszusi ünnepségek alkalmával is főszerepet játszott, kitünő pneumatikus (légnyomásu) szerkezetü s hangerejü 30 szólammal és 30 változattal ellátott barok stílben épített hangszer, amely Temesvár város megrendelésére készült, annak tulajdona s méltó diszére vált a hazai műiparnak. — Méltó társul sorakozott melléje a csarnok elsőemeleti termében a székesfehérvári Szalay Gyula cég szintén légnyomásu, s 12 változatu, finom kidolgozásu, egyenletes hangu román stílben épült orgonája.

Az ünnepségi csarnok földszinti termeit a fővárosi zenekiadók legtöbbszörének a kiállítása foglalta el, de jutott belőlük még az elsőemeleti termeknek is. Leggazdagabb és legértékesebb csoportot képezett a Rózsavölgyi és társa firma versenykivüli kiállítása, hol együtt lehetett találni az egész 2-ik félszázad zenekiadványainak színe-javát. — Az egykori Táboraszky-Parsch, most Nádor Kálmán-féle, a magyar zeneirodalom legelőkelőbb képviselőinek a műveit, Liszt Ferencet is beleértve, tüntette fel. Tovább haladva következett a Zipser és König cég kiállítása, mely leginkább a nagyközönség izlésének megfelelő kiadványokkal, tetszetős cimlapokkal s több értékes pedagógiai kiadvány-

nyal tünt ki. Itt volt „Zenélő Magyarország“ címen a Klöckner Ede cég kiállítása is, melynek minden irányu kiadványai ma már egész külön magyar és nemzetközi zeneirodalmat képeznek.

A csarnok első emeleti termébe lépve, ott a mai hazai hangszeripar teljes értékességében tárult fel s ott volt látható az a rendkívüli nagy haladás, melyet hazai kulturánk ez ága rövid félszázad leforgása alatt tett. Első sorban, mint e termék legkimagaslóbb s berendezési diszre nézve is legvonzóbb központját: a Schunda V. József „versenyen kívüli“ gazdag kiállítása képezte, amely minden látogató figyelmét azonnal lekötötte. Kettős minőségben szerepelt, mint hagszergyáros és mint zeneműkiadó.

Mint a cimbalom reformátorának ott volt látható legelső pedálcimbalma 1874-ből s mellette mindjárt a pompás kiállítasu, a zongora hangjával vetélkedő hatezredik cimbalma, amely addig az ő gyárából kikerült. Az egyik termet Liszt Ferenc és Erkel Ferenc mellszobra diszité, aki az ő Bánkban operájában mint első emelte polgárjogra a cimbalom hangszert, a falon pedig ott diszlett Liszt Ferenc könyomatu arcképe, eredeti kézírásával ellátva, melylyel Schundának elismerését fejezi ki a cimbalom reformálási érdemeért.

Ez emelet termeiben a most nevezett cég mellett még több olyan hazai cég kiállításával is lehetett találkozni, melyek szintén mindenféle válfaju hangszerek előállításával foglalkoznak s amelyek évek hosszu sora óta tényezői a hazai hangszeripar fejlesztésének. Ilyen volt a Placht testvérek cégje, melyet hazánkban a hangszeripar és üzlet terén méltán megillet a veterán cim, a mennyiben alapítási évét még a 19-ik század legelejére: 1816-ra vezetheti vissza, amikor úgyszól-

ván még egymaga képviselte a fővárosban e fontos kulturális iparágat. Továbbá a Sternberg Ármin és testvérének a kiállítása, mely sokoldalúság, változatos berendezés és hangszeri specialitások tekintetében vált ki. Található volt ott minden válfajú hangszer s mindenféle izlésnek megfelelő fuvó- és vonós hangszer, harmóniumok és hangszerkellékek. A vonós hangszerek között magára vonta a figyelmet egy sikerült Stradivári utánzatu kvintett, érdekes műdarabja volt továbbá az a fuvólával kombinált pianino, amelynek elmés gépezete arra szolgál, hogy a játzó egy pedál segítségével tetszése szerint hallhatta a megerősítő fuvolahangokat a pianino hangjaival együtt. A cég gyártelepe tekintélyes számú szakmunkással intenzív tevékenységet fejt ki s terjedelmes exportot közvetít különösen a mindenféle nagyságu és alaku harmonikákkal, amelyek gyártására sulyt fektet. Az első emeleti termek kiállítása közt igen kiváló s előkelő színvonalon állt a Stowasser J. cs. és kir. hangszergyáros versenyen kívüli kiállítása, mely szintén több évtized óta képviseli előnyösen kiváltképpen a rézfúhangszeripar kihatóságát. A fuvó, vonós és verő hangszerekben választékos sorozatot állított ki, amely firmájának distingvált színvonaláról tett tanuságot. Legujabban az ő cégének nyílt alkalmá a hadseregi zenekarok számára is a szükségelt hangszereket szállítani. Az ő vonós hangszerei kiváltképpen kiemelést érdemeltek ugy szakszerű kidolgozás, mint izléses lakirozás tekintetében. A kiállítás 17-ik csoportjában is szerepelt mint katonai zenekari hangszerek kiállítója és szállítója.

Már fentebb megjegyeztem, hogy a milléniumi zenekiállítás legközvetlenebb érdekü és értékü sorozatát a nagyszámu zongorák és cimbalmok kiállítása képezte. S e tekintetben valóben ezredéves kiállításunk oly distingvált színvonalat mutatott, a mely méltán diszére vált a hazai műiparnak. Csak a legkiválóbbakról akarok megemlékezni. A zongoraműipar terén az immár hatvan éves tevékenységü Chmel J. és fia cégről kell elsősorban megemlékezni, amelynek épp oly diszes, mint szolid versenykivüli kiállítása egyik diszét képezte a zongorák s pianinok kiállításának. A Chmel-cég zongoraraktára különben is ma a leggazdagabb és legválasztékosabb az egész országban. A Harmónia zenekiadó cég szintén kettős minőségben szerepelt mint zenekiadó és mint zongorakiállító s mindkét minőségben régi jó hírnevének a színvonalán állt.

Dehmal Károly több zongorával s egy pianinóval szerepelt, melyek közt feltűnt egy orgonapedálos zongora, melynél a basszus hangok megerősítésére több pedálhang szolgált akként elhelyezve, mint az orgonánál. Az ő zongorái ugy kiállítás, mint életerős hang tekintetében kitünők s versenyképesek; évenkint nagy forgalmat közvetít, főleg az aldunai országokban s évi termelése 40—50 zongorára terjed ki.

Plebán Nándor szintén kivált jeles produktumaival.

Az elsoroltakon kívül volt még a zenekiállításnak négy olyan tősgyökeres magyar zongorakiállítója, akiknek a termékei különösen felhívták a szakértők figyelmét. Ezek betürend szerint voltak: Földvári Mátyás, Hevesi Balázs utóda Harkai Mária, az újabban oly korán elhunyt Lédeczy Sándor és Végh B. Károly. Földváry, aki Beregszásznak volt

egyik kiváló tanítványa, kiállított két zongorájával is becsületet hozott a magyar zongora-műiparra. A Hevesi B. utódának a cége szintén a Beregszászy-iskolának a folytatása; már a cégalapító széles elismerésben részesült termékeivel, amelyek színvonalát a cégutód is előnyösen fentartja. A cég zongorái keresettek s megfelelnek a művészi igényeknek. Lédeczy Sándor szintén a Beregszászy iskolából került ki, de amióta önálló gyártelepet alapított 1878-ban, oly kiváló önálló színvonalra emelkedett, amely őt a hazai zongoragyárosok sorában a legelsőek közé kvalifikálta. Két hangverseny-zongorát s egy pianinót állított ki s mindhárom mesteri műnek volt mondható, az egyik, belső értéke mellett, még olyan diszes remek faragványokkal gazdag kiállítású is volt, mely ritkította párját. Ő volt az egyedüli, aki angol gépezetű zongorákat is gyártott, amelyek a hasonló külföldi gyártmányokkal is előnyösen kiállták a versenyt. A milléniumi szakzsűri az ő zongorájának ítélte oda az első diszokmányi kitüntetést. Végh B. Károly egyike a hazai zongoragyárosok legintelligensebb s legszolidabb képviselőinek. Ő minden kiállítás alkalmával értékes és kiható ujitásokkal, találmányokkal tűnt ki. Nagy horderejű volt a milléniumi kiállításon szereplő zongorája, amely hangversenyképessége mellett transzponáló gépezettel is össze volt kötve, ami lehetségessé tette, a zongorán minden hangnemben a kíséretet egy félhanggal fölebb vagy lejjebb eszközölni. Kiállított pianinója pedig azzal az ujitással vált ki, hogy a pedál lenyomásával, annak felső fedele is mindig felnyílt s így ez által hangja kihatóbbá vált.

A vonós hangszerek és a cimbalom kiállítók nagy sokadalma közül, igen előnyösen ki kell emelnem a Pilát Pál céget, amely e téren hazánkban a hangszeripar egyik

legérdemesebb s méltán keresett képviselője; vonóshangszerekben a legkiválóbbakat állította ki s vonós-négyese méltán figyelmet keltett minden szakértő előtt. Vonói a külföldön is kerestek. Reményi Mihály vonós-kiállítása, főleg sikerült Stradivari, Garnerius, Maggini és Gaspari utánzatokkal tűnt ki, valamint azzal a speciális olajlakkal, amely az ő találmánya, s átlátszóvá teszi a hangszerek fedézetét. Érdekesen mutatta be a hegedűjavítás előnyét is kétszáz éves teljesen kiszáradt faanyag segítségével.

A nagymennyiségű cimbalom- s egyéb hangszerkiállító közül méltó elismeréssel kell még megemlékezni a következő jeles kiállító firmákról: Weidlich Oszvald egy csoport vonós és fafuvó hangszert, pedálcimbalmot, citerát s egyéb hangszert állított ki, melyek minden tekintetben a hangszer-ipar magaslatán álltak; az ő hangszerei méltán akreditáltak az egész zenevilágban. Habits Antal is egyike a legszolidabb munkaerejű hazai hangszerkészítőknél, kinek milléniumi kiállítása szintén kiváló elismerésre volt méltó. Az ő cimbalmai méltán kerestek s a legjobb hírnévnek örvendenek. Kiható forgalmat közvetít úgy bent, mint a külföldön, de más hangszerei is kerestek. Érdekes kiállítása volt Horváth Istvánnak József főherceg udvari szállítójának, aki minden válfajú hangszerek mellett nemcsak széles keresett cimbalomüzlettel rendelkezik, hanem e hangszer irodalma s fejlesztése körül is élénk tevékenységet fejt ki külön cimbalomiskolája és folyóirata kiadásával. A tilinkóval, e magyar hangszerrel szemben is külön iskolai kézikönyvet hozott forgalomba.

Végül meg kell még emlékezni ama különleges hangszerkiállításról is, amely az iparos tanoncok és segédek ideiglenes kiállításában volt látható. A honi iparos segédek előrehaladt képességéről tettek bizonyosságot. Schunda Károly (Schunda V. Józsefnek, a kiállítás csoportbiztosának fia) kitűnő brácsát és hegedűt, Lengyel Kálmán hegedűt, Schneider J. hegedűt, Szikora Nándor fuvolát, Zimmer Ottó két hegedűt, az egyik Stradivari-utánezat; Hrugl János legujabb találmányu szárnytrombitát és Steindl J. műhelyvezető (mindnyájan a Schunda V. József gyárából) cimbalmot állított ki. Gaál Jéromos (a Pilát-gyárából) szintén két Stradivari-utánezatu hegedűjével vonta magára a figyelmet.

LXI.

Milléniumi orgonagyárosok kongresszusa.

Az ezredéves orsz. kiállítás alkalmával szept. 6-án a budapesti IV—X-iki kerületi ipartestület helyiségében megtartott orsz. kongresszusa a hazai orgonagyárosoknak jelentős mozzanatát képezte a magyar műipari tevékenységnek. Ez volt tulajdonképen az első enemű kongresszus is az országban a 19-ik században. Mert tény, hogy a magyar nemzet ezeréves életének nem volt s manapság sincsen mostohább gyermeke, mint a magyar zeneművészet s a vele kapcsolatos hangszeripar. — Jó késő, csaknem az utolsó órában fogamzott meg, de legalább e téren is megtörte a jeget s talán az új században többet fognak vele gondolni az illetékes körök. — Zeneművészet és hangszeripar, mindakettő párhuzamos uton halad egymással s ha az

egyik elhagyja a másikat, nem teremhet belőle áldás s a nemzeti géniusz vallja a kárát. Ezt tanusítja a művelt nemzetnek fejlődése s a magyarnak is ez utra kell térnie, ha nem akarja, hogy mindig idegen gyámság alatt senyvedjen.

*

E kongresszusra vonatkozó mozgalom, a budapesti ipartestület hangszerosztálya kebeléből indult ki, Országgh Sándor a hirneves orgonagyáros indítványára, aki az 1885-iki kiállítás alkalmával elsőrendű diszokmánnyal lett kitüntetve, ugy a szakszerű, mint az egyetemes zsüri egyhangu szavazatával. — Indítványa folytán, előértekezleti bizottság alakult oly célból, hogy a hazai orgonagyárosokat orsz. kongresszusi tanácskozásra hívja egybe, egyetemesen precizirozandók mind ama érdekkérdéseket, melyeknek sikeres megoldásától függ e fontos hazai műiparnak további jogos felvirágoztatása. Az előértekezlet, a kongresszus elnökeül az ipartestület érdemes és tevékeny elnökét Schunda V. József udv. hangszergyárost választván meg, az ő vezérlete alatt aztán a mozgalom oly sikeres eredményre jutott, hogy a fenti napra kitűzött orsz. kongresszusban, a hazai orgonagyárosok ugyszólván teljes számban vettek részt. — A magyarországi zeneélet terén — amint már megjegyzém, — ez volt az első nagyobb szabásu orsz. kongresszus, amely már csak ez okból is megérdemelte volna, hogy vele a sajtó és a közvélemény sokkal behatóbban foglalkozzék. Mert művészeti, közgazdasági, műiparfejlesztési, társadalmi, vallásérzületi és tökeforgalmi érdektekintetek szóltak mellette s mert az orgona, mint a hangszerek királya, a

legszorosabban egybe lévén forrva az összes más válfaju hangszerek technikai s szinezeti előnyeivel: annak emelése és általánosítása, nemcsak az egyetemes hangszeripar fejlesztésére hat ki jótékonyan, hanem maga után vonja az általános művészeti intelligencia és műízlés terjesztését is. Való igaz, hogy ez első orsz. kongresszus még sokkal kihatóbb eredményü leendett, ha sikerült volna, nemcsak az orgona, hanem az összes hazai hangszergyárosok csatlakozását is egyesíteni, mert azoknak is megvannak az ő égető sebeik, melyeket rajtuk az idegen gyártmányok indokolhatlan túlságos kultusza, a nemzetközi áramlatok felé való hajlása a nagy közönségnek s a legilletékesebb körök idegenkedése még a legjobb hazai termékek iránt is ütni szoktak. Hogy ha az ezredéves kiállítás közledeivel a „Liszt-egylet“ címét viselő zeneművészi kör iniciatívája egy egyetemes zeneszeti orsz. kongresszus tartása érdekében dugába nem dől, úgy az leendett igazán hivatva a magyarországi összes zeneszeti sérelmek, hiányok, szükségletek feltárására, melyek keretében talán egyetemlegesebben lehetett volna a célt megközelíteni. De erre nézve (legalább én úgy vagyok meggyőződve), hogy még a második ezredévben is sokáig kell várakoznunk. Kényelmes nép vagyunk; szeretünk sokat szónokolni és bankettezni, de tenni, dolgozni s építeni mentől kevesebbet!

A kongresszus lefolyása (amely a nagy számu milléniumi kongresszusok közt arról is volt nevezetes, mert semmiféle „magnum áldomásos“ bankettel nem végződött) az életrevaló eszmecserék és gyakorlati indítványok magaslatán állott s több mint valószínű, hogy egyhangu határozatait, ha talán nem is rögtön, de idők folytán óhaj-

tott siker fogja koronázni annál is inkább, mert a kongresszusnak sikerült diszelnökéül, s egyszersmind védnökéül Schunda V. József elnök indítványára egy oly kiváló tulajdonokkal rendelkező férfiut megnyerni Bogisich Mihály c. püspök személyében, a ki ugy társadalmi magas állása, mint tudománya, művészeti szakértelme és kiváló műpártoló tulajdonságánál fogva, erre teljesen hivatva volt.

Több mint félszázados művészeti pályámon számtalanszor nyílt alkalmam mindenféle irányu és érdekü zenészeti szaktanácskozások és gyűlésekben résztvenni, de csak igen kevésre tudok visszaemlékezni mint olyanra, a melynél őszintébb örömet és hangulatot éreztem volna, mint e speciális kongresszusnál. — A kollegiális nemes egyetértés, az érdekközösség szenvedélytelen megnyilatkozása s a sérelmes mellőztetések javítására irányult higgadt, megfontolt határozatok egyhangu hozatala: ezek uralták a kongresszus tanácskozását. Az elnök lelkes megnyitója s üdvözlése után küldöttség élén zajos éljenek kíséretében jelent meg a diszelnök, Bogisich c. püspök s eszmegazdag, széles tudásu s hazafias székfoglalója, már előre oly hangulatot keltett, a mely csak fokozódott a további tanácskozások és határozatok komolysága s egyöntetősége által. — A napirendnek természetesen legvitálisabb részét az előértekezlet által beterveztett terjedelmes és nagy szaktudással megszerkesztett emlékirat képezte, melynek pontjai mindama sérelmek, mellőzések és visszásságok körülírására vonatkoztak, melyeknek az illető körök részéről figyelembevételre és szanálásától várhatja a hazai orgonagyárosok grémiuma az egészségtelen viszonyok megjavulását. Rehák Lajos kongresszusi jegyző szerkesztette és olvasta fel, s mindenik pontja kevés módo-

sitással egyhangulag el lett fogadva. Ezek közt legsérelmesebbnek tűnt fel az, mely a hazai orgonagyárosoknak majdnem öntudatos következetességgel történő mellőzésére vonatkozik — csekély kivétellel — az illetékes egyházi, városi — főleg fővárosi, — hatósági és kegyuri körök részéről, az igényelt templomi, iskolai s intézeti orgonák megrendelése és pályázatokkal szemben a külföldi gyárosok előnyére. Angster József pécsi orgonagyáros, statisztikai adatokkal igazolta, hogy a magyarországi évi magasabb igényü orgonaszükségletből, — amely körülbelül száz nagyobb szabásu orgonára tehető, — csak alig 50%-ék esik a hazai gyárakra, míg a másik feléért a külföldi gyárak támogatására vándorol ki a magyar pénz a nélkül, hogy az importált termékek minőség és jutányosság tekintetében túlszárnyalnák a hazai kiválóbb produktumokat. Számos konkrét példával lett megvilágítva az a hazánkban minden állami vagy hatósági ellenőrzés nélkül divatozó visszasság is, hogy külföldi betolakodó ágensek, idegen orgonareparálók és hangolókkaal özönlik el az ország vidékeit s aztán kontármunkáikkal alaposan becsapják a városok és községek pénztárait. Idegen orgonagyárosok firmái alatt magyarországi fióktelepek keletkeznek minden ellenőrzés, sőt gyakran még iparhatósági engedélyalap nélkül.

Sok épületes, de lehangoló dolgot lehetett e kongresszuson hallani, melyek szomorú világot vetnek a mi műipari viszonyainkra, amelyek különben nemcsak a speciális orgona-, hanem az egyetemes hazai hangszeriparra is ráillenek, mert azok is jogosulatlan külföldi pressziók és reklámüzleti szédelgések sulya alatt szenvednek. Évenként több millió magyar pénz vándorol ki idegenbe a hazai hangszer-

ipar elhanyagolt pártolása folytán, s valóban még az is csoda, hogy (egyres hazafias és áldozatkész iparosaink ténykedésével) olyan elismerésre méltó színvonalon képes magát fentartani, minőt jelenben már mégis elfoglal.

*

A napi sajtó részletesen regisztrálta annak idejében a kongresszus határozatait, a magyar kormányhoz, a kereskedelmi és közoktatási miniszterhez, az egyházfejedelmek, a városi s egyéb hatóságokhoz, valamint a sajtó közegeihez benyújtandó kérvények és emlékiratokra vonatkozólag. Ha mindazok, akiket az ügy legközvetlenebbül érdekel, figyelmükre méltatták, hazafias jóakarattal segíthetnek is a bajok orvoslásán. De ép ezen fordul meg a siker, mert ha az illetékes körök továbbra is elodázhatónak fogják tartani úgy az intenzivebb pártolást, mint az óvóintézkedéseket: úgy a kongresszusnak a jajszavai is ép úgy elhangzottak a pusztában, mint számtalan más reform- és szanalásra méltó eszme.

Mert többet ér egy tett, mint száz dikció s többet ér egy erélyes tényleges intézkedés, mint ezer szép biztatás és ígélet.

LXII.

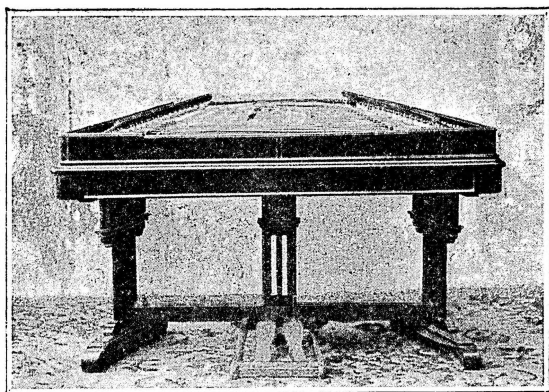
A pedál-cimbalom világelterjedése.

A legspeciálisabb, legelterjedtebb s legismertebb magyar zenei hangszer: a cimbalom, manapság már oly helyet foglal el az egyetemes nemzetközi hangszeripar terén, melyet nem ignorál többé semmiféle művelt nemzet, hanem azt évről-éve mindnagyobb mértékben felkarolja. — Amíg a cimbalom még csak mint primitív hangszer szerepelt a magyar zenében, alig vette figyelembe a nemzetközi világ. A szerteszét ellátogatott cigánybandák speciálítását képezte, vele egyes ügyes kezelője magára vont a figyelmet; de azontul aki hallotta, úgy el is felejtette. A 60-as évtizedben kezdett rá figyelmes lenni az operajáró közönség, mikor Erkel F. Bánk-bán operájában felhasználta, bűvös hatás céljából. — Majdnem olyan sorsban részesült, mint maga a magyar népdal, mely csak attól fogva kezdett szalonképesé válni, mikor a nemz. színházból kelt szárnyra. — Ma már mind a kettő nagy vonzerővel uralkodik szalonban, királyi, hercegi palotákban, hangversenyteremben, zeneiskolákban, nemzetközi zenetársaságban egyaránt.

A cimbalomnak Európában Magyarország volt első primitív hazája s az lett nemzetközi nimbusának a megalapítója is. Ezt a bűvészetet egy immáron félszázadot túlhaladt magyarországi hangszergyár s annak ez időszerinti tulajdonosa, vezére: Schunda V. József eszközölte. — A bécsi 1873-i világkiállításon az ő cimbalmai még csak a régi alakban szerepeltek javított berendezéssel, de úgy is magukra

vonták még a legmagasabb körök s maga a Császár-Király figyelmét is.

Szélesebb mérvű fellendülése és elterjedése e hangszernek az 1874-ik évre vezethető vissza, mikor Schunda V. Józsefnek több évi hosszabb gondolkodás s reformkíséret után, sikerült az első lábra állított pedál-cimbalmot megalkotni s annak gyakorlati értékéről úgy a szakártó, mint a nem-szakértő világot meggyőzni. Az lebegett előtte, hogy ha primitiv szerkezete s beosztása helyett, oly alakot nyerne, mely képessé tenné úgy terjedelmi beosztásának átváltoztatására,

Az első pedál-cimbalom.

mint összefolyó hangzürzavarának megszüntetésére: azonnal önállóan érvényesülő hangszer válnék belőle, világelterjedést nyerne s egy egészen új iparágnak nyitna tért. Ez eszmét sikerült neki 1874-ben megvalósítani, mikor legelső láb-állított pedál-cimbalmát legelőször is oly tekintélyes művészi areopágnak mutatta be elbírálás végett, mint Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, id. Ábrányi Kornél, Erkel Sándor, Erkel Gyula, Huber Károly, s Allaga Géza, kik a reformnak leg-

szebb jövőt biztosítva őt további kitartás s tökéletesbitésére ösztönözték. A reformtalálmányra aztán szabadalmat nyervén, a következő 1875-iki év április hó 12-én már abba a helyzetbe jött, hogy két tökéletesbitett pedál-cimbalmát a nemzeti színház színpadán a Pintér-testvérek virtuóz kezelése mellett bemutathatta, s azok úgy a közönség, mint a sajtó egyhangú méltatásával találkoztak a miről a nemzeti színház akkori intendánsa, b. Podmaniczky Frigyes és az opera művezetője: Erkel Sándor elismerő okmányt állítottak ki. A pedál-cimbalom legfőbb reformja, az addigi hiányos húr- és hangbeosztásra, a terjedelem kibővítésére, a kromatikus skála teljes kinyerésére s a hangolási tartósság megszilárdítására vonatkozott. A hangszer világ-utlevele ilyformán ki lévén állítva, hogy művészetileg is érvényesülhessen: gondoskodása oda irányult, hogy az iránta érdeklődő zenevilág és közönség a reformált hangszer kezelhetésének elsajátíthatására is alkalmat nyerjen, mert mindaddig egyáltalán semmi elméletileg tájékoztató világosság nem hatott át a naturalisztikus cigány cimbalom-virtuózok játékán. Ez csak rendszeres cimbalom-iskola kiadásával vált lehetségessé. Az első pedál-cimbalom bemutatása után (még 1874-ben) mindjárt közrebocsátotta a Hikisch Henrik m. kir. operai tag közreműködésével általa megszerkesztett „Elméleti s gyakorlati cimbalom-iskolát“ gyors autografikus alakban, hogy a továbbfejlesztésnek letételessék az alapja. Kevéssel utána (szintén ugyanaz évben) Allaga Gézával a hangszer alapos ismerőjével szövetkezett s közrebocsátotta az első kibővített magyar s németnyelvű cimbalom-iskolát, melyet Liszt Ferencnek ajánlott, aki élte fogytáig mindig nagy kegyelője volt e speciális magyar hangszernek, s feltalálóját, reformáto-

rát sajátkezüleg aláírt kabinet-fényképével tüntette ki. Értelme ez volt:

Schunda József urnak

Őszinte elismerésem jeléül az ön által feltalált és tökéletesbitett Pedál-cimbalomért, mely általános elismerést s elterjedést érdemel. B.-Pesten 1886. márc. hó

Liszt Ferenc.

Ugyan ily kitüntetésben részesítette őt Erkel Ferenc is, ezt irván arcképe alá :

„Schunda V. József urnak, a magyar zene lelkes pártolójának, a Pedál-cimbalom feltalálójának tisztelettel, szives baráti emlékül.

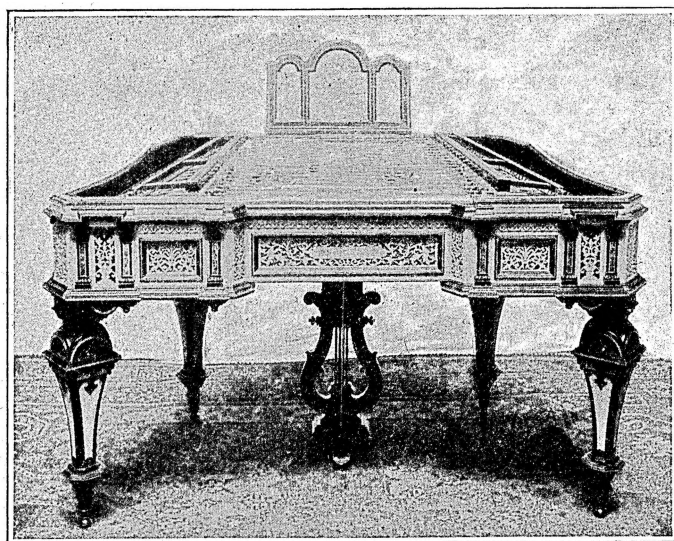
B.-Pesten febr. 27-én 1890.

Erkel Ferenc.

*

A pedál-cimbalom aztán évről-évre oly fokozatos hódításokat tett, hogy már a milléniumi kiállításon a leggazdagabb hangszer-osztályt képviselte. A feltaláló gyarából magából, egyik ezer a másikat követte. Minden ezernél fényes ünnepségeket rendezett, minden hazai, birodalmi s külföldi világkiállításokon bemutatta, mindig tökéletesebb alakban s azokon a legvonzóbb osztályt képezte. 1898. január havában ülte meg gyára fenállása s ténykedésének félszázados jubileumát oly kimagaslóan s változatos ekspánzivitás és általános részvét mellett, minő nem fordult még elő a 19-ik század jubileumi sokadalmai között. Külön rendező bizottság ren-

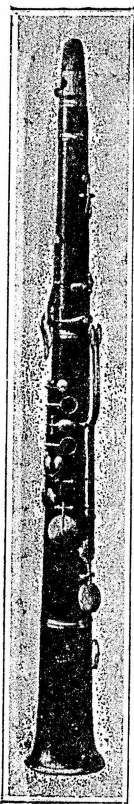
dezte id. Ábrányi K. elnöklete alatt, mely szakosztályokra oszlott. Volt speciális kiállítás, melyet maga az akkori kereskedelmi miniszter b. Dániel Ernő nyitott meg s melyben résztvett Wlassics Gyula, közokt. miniszter, számos államtitkár, a fővárosi fő- és alpolgármesterek, az egész ipartestület, az irodalom, művészet s intelligencia korifeusai, mágnások, képviselők, műtestületek képviselői, kik elhalmozták szebb-

A párisi 1900-i világkiállításon a 7000-ik Schunda-pedálcimbalom nél-szebb emléktárgyakkal s üdvözlő szónoklatokkal. Volt diszhangverseny, 300 terítékű diszbankét s a kitüntetés minden neme. Mert a jubiléum mindezt nemcsak mint olyan műiparos érdemelte ki, aki egy világjelentőségű műiparágot teremtett meg, hanem mint olyan hazafi is, aki teljesen magyarrá lett, magyar családot alapított s mindig előljárt, ahol a magyar közművelődés, a magyar zene, irodalom s művészet érdeke forgott szóban. — A cimbalom-iskolát, irodal-

mat széles mérvben kifejlesztette s rendes havi cimbalom-folyóiratot alapított s tart fen folytonosan.

Az 1900-i párisi világkiállítás, a magyar kormány körében is élénk viszhangra találván, oda az immár saját gyárából kikerült 7000-ik pedál-cimbalmát küldte, mely e nemben valódi remeke e műiparnak.— Képmását itt bemutatom, de amely távolról sem képes fogalmat adni sem orgonához hasonló intenzív hangjáról, sem arról a küldisről, mely azt a magyar nemzeti sinek százféle ragyogásu variánsaival ékesíti.

A reformált
tárogató.

*

A pedál-cimbalom feltalálója, legujabban még egy másik magyar történelmi nemzeti hangszer reformálását is ritka sikerrel eszközölte, u. m. a tárogatóét. Alkalmul szolgált neki erre Káldy Gy., aki a régi kurucnóták ujrafeléléstése s előadásakor a többi közt főszereplő hangszerül a tárogatót használta. Úgyde a régi tárogató kezelése nagy nehézséggel járt, miután a régít vagy szabadon, vagy oboaszerű szipkával fújták s billentyűzet épenséggel nem volt. Ezekén a bajokon úgy segített, hogy a nádfuvókát a mai klarinéten alkalmazott fuvókával cserélte fel és a hangszeret annyi billentyűvel látta el, hogy azon most már minden hang könnyü szerrel fújható. Ezt a reformált tárogatót Káldy Gyula mutatta be először a 90-es évtized derekán a magyar tudományos akadémiában rendezett tör-

téneti hangversenyen, hol általános feltűnést keltett. Mikor a német császár budapesti látogatása alkalmával 1897-ben a budai kir. vár termeiben rendezett udvari nagy estélyen a nemzeti zenekarok bemutatták a reformált tárogatót is, az a koronás vendégnek és kíséretének, valamint az egész udvarnak élénk tetszésével találkozott.

LXIII.

A 19-ik század minta-zongoragyára.

A 19-ik század első felében, a magyarországi hangszer s főleg a zongoragyártás műipara is már oly elismerésre méltó fellendülést nyert (amint ezt a munka első része XX. fejezetében jeleztem), melyből bizton lehetett következtetni, hogy az későbben kiható versenyre fog kelni a legműveltebb nemzetek hasonló ténykedésével. Nagy előlépések történtek aztán e téren az egymást követő évtizedekben, melyeknek koronája azomban az 1896-iki milléniumi évnek lett fentartva, hol egy olyan minta-zongoragyár lett alapítva, aminő hazánkban még soha nem volt s melyre valóban büszke lehet az ország. S erre csakugyan elodázhatlan szükség is volt.

Mert akárhogy forgassuk is a dolgot, a zongora olyan világhangszer, amely a zeneművészet legéleterősebb szálait egyesíti magában. Művész, zeneköltő, karnagy, műkedvelő, hangversenyterem, iskola, zeneintézet, egy sem nélkülözheti. Ha némely tekintetben nem is mondható e leg-tökéletesebbnek, de sok tekintetben minden más hangszert felülmul elvitázhatlan előnyeivel. Gyáriparának kifejllettsége

és magas színvonalra, első sorban jelzi egy ország, egy nemzet műipari kimagaslását. Üzleti szempontból pedig az egész zenevilágban óriási értéket és tőkeforgalmat képvisel. Az egész világon több millió munkás él utána; az állampénztárak száz és száz millió forint hasznot húznak belőle adó alakjában, s számtalan alkatrészének anyagi előállítására pedig tekintélyes iparvállalatok fentartója.

Nagyobbmértékű fellendülésének nálunk mindig utját állta az a nagy verseny, amelyet a német és osztrák, leginkább pedig a bécsi termelés fejtett ki a magyarral szemben. Ennek okát abban kell keresni, mert a külföldi verseny, az ott rendelkezés alatt álló nagy tőkebefektetésekkel a mi termelőink képtelenek voltak ellensúlyozni. Mindenik csak kisebb térre szorítkozhatott, elszigetelten működhetett s nem volt ereje egyiknek sem a zongoragyártás kellékeinek még legkulszabb alkatrészeit is önállóan előállítani. Mert minden iparcikk csak úgy számíthat valódi versenyképességre, ha a hozzávaló alkatrészek előállítását is eszközölheti. A 80-as évek első felében a „Harmonia“ részvénytársaság volt az első, amely erre törekedett vállalkozni, egy pár évig eléggé előnyösen meg is küzdött a nehéz feladattal, de az 1885-iki országos kiállítás, főleg pedig a milléniumi év után részint forgalmi s termelési tőkeapadás, részint más kedvezőtlen viszonyok beállása folytán, végre be kellett szüntetnie működését.

A milléniumi évben az a stádium következett be, mely a feltárt akadályokat teljesen megszüntetni volt hivatva s általa a magyarországi zongoragyártás ügye immár a legszebb jövőnek nézhet eléje.

Thék Endre ugyanis, hazánk e nagytekintélyű, kiváló

buzgalmu, alapos képzettségű s szélesen ismert műiparosa, az ő terjedelmes és minden kelléssel ellátott műasztalosi gyártelepét a fővárosban, nagymérvű zongoragyárral szélesbítette ki s hazafias áldozatkészséggel oly messze kiható vállalkozásba bocsátkozott, mely által a hazai zongoragyári ipar a legszolidabb alapra lett fektetve. De ha valaki, úgy Thék Endre volt hivatva az ő széles összeköttetései, impozáns kellékkészletei s vagyoni aktivitása folytán ily nagy horderejű iparvállalat megvalósítására. Mert a hol kell, az ő szava döntő súlylyal bír; nevének, multjának, jelenének a nimbusza kész piac; s ahol szükség van rá, hogy a krajcár kirepüljön az ablakon, de csak azért, hogy mint forint jőjjön be az ajtón: az ő áldozatkészsége nem ismer határt. Terjedelmes és impozáns bútorgyárának egyik részében, a mely 1896 óta a „zongoragyár“ címet is viseli, 50—60 szakértő munkást foglalkoztat, s a mindenféle alaku, gépezetű, izlésű s kiállításu hangverseny-, mignon- s pianino zongorákból oly gazdag s minden igény- és árnak megfelelő készlettel rendelkezik, minő Magyarországon eddigelé még nem fordult elő. A gyár egész második emeleti nagy terme és mellék-helyiségei egész hosszú sorát tüntetik fel az ily termékeknek.

Aki e legujabban keletkezett zongoragyártelepet meglátogatja: azonnal kell, hogy lekösse figyelmét a Thék által hazánkban legelőször alkalmazásba vett zongoraszerkezet, melyben a vas- és érclemezek, hangfenék és keresztpántok anyagát a finomabb s a hang visszaverésére előnyösebben alkalmas alumínium fémanyag pótolja. Az ily zongorák kiváló előnnyel bírnak, mert lágyságosan finom, andalító és énekszerű hangot eredményeznek. Minden művészi és

virtuózi igényt pedig kielégítők azok a nagy dimenzióju hangversenyzongorák, amelyek a gyárból már eddigelé is kikerültek. Az ő raktárában átlag 100—120 zongora található készletben.

*

Thék Endre zongoragyárához a legalkalmasabb s választékosabb faanyagkészlet áll rendelkezésre nemcsak, hanem minden oly géppel is el van látva, melyek a zongorák alkatrészei előállításához szükségeltetnek s elmondható, hogy manapság már van oly zongoragyára az országnak, mely teljesen hazai erővel s hazai anyagokból állítja elő a zongorákat, az egy acélhúrkészletet kivéve, amelylyel köztudomás szerint, Európában leginkább az angolországi Birmingham-féle gyár látja el az összes kontinentális zongoragyárakat. A gyár már az elefántcsont-billentyűzetet is saját gépeivel állítja elő nyers elefántcsont-anyagból. A farészleti ornamentikák, a réz- és fémrészek, valamint mindenféle egyéb kellékek természetesen mind hazai produktumok. A gyár manapság már nemcsak a fővárosi piacra szorítkozik, hanem szélesen kiterjedt vidéki raktárakra is kiterjeszkedik s nincs az országnak nagyobb jelentőségű városa, ahol képviselettel s áru- és forgalmi depóval ne bírna.

Nem is hiányzik más, mint a hazai nagy közönség pártolása és elismerése, mert mindig hangoztatjuk a hazai ipar pártolását, de a szép szavaknak tettekkel is kell a nyomában járni, ha célt akarunk érni. A zongora-kinálat és kereslettel szemben, — amely még mindig sok százezer forintot visz ki az országból — itt van az alkalom, csak élni kell vele s közönség és zenevilágnak arról kell meggyőződnie, hogy ha a

magunk portáján találjuk az egészséges vizet, ne járjunk a szomszédba rosszabb kútra.

*

A Thék-gyár a most folyó párisi világkiállításon, egyéb kiállított remek kivitelű műipar-cikkei mellett, zongoragyárának is minden tekintetben kiemelkedő példányaival vesz részt.

LXIV.

Magyar zenei hangszerek.

Ugy a régi, mint az előhaladt új kor hangszerei közt több van, melyek a magyar zenével s annak sajátágaival a legbensőbbben össze vannak forrva s melyek annak szellemét leghivebben, legjellemzőbben feltüntetik.

E hangszerek — eltekintve a legméltóbb hangszertől: az emberi hangtól, — a következők, u. m.:

a) az őseredetű furulya mellett, a tilinkó, a pásztorsíp, s a csákány, melyekből későbben a finomabbul szerkesztett tárogató, fuvola, oboa és angolkürt nőttek ki magukat, továbbá:

- b) a hegedű;
- c) a gordonka;
- d) a cimbalom és
- e) a klarinét.

E hangszerek mindenike változatos szingazdasággal ké-

pes visszatükrözni a magyar dal és zene sajátosságait, hangulatait.

Hogy a régibb századokban, mikor a fentnevezett hangszerek vagy még nem is léteztek, vagy csak primitív korukat éltek, minő kifejező hangszerközegei voltak a magyar zenének? Erre nézve kevés tájékoztató történelmi adataink vannak. Valószínű, hogy csak a furulya, tilinkó, pásztorsíp, — mint legrégebbi őshangszerek — tapadtak hozzá.

De az is bizonyos, hogy utánuk mindjárt (a cigányok bevándorlásával hazánkba, a XV-ik század elején,) a magokkal hozott és több századon át csak primitív őállapotban tengődött cimbalom vette át a főszerepet, mely azóta a vonós és fúhangszerek legmagasabb tökéletességű színvonalán sem tudott tőlük többé megválni. Manapság pedig a magyar zenével már „egy szív s egy lélek“ lett. Sőt a mióta a „pedal-rendszer“ alapján áll: mondhatni, hogy oly hangszer, mely egymagában is képes a magyar zene sajátosságait a leghivebben visszatükrözni.

Ha pedig a vonós négyessel egyesül, melybe a klarinét is bele-beleolvasztja sajátosságosan jellemző hangszínezeteit: e tiszta magyar zenei hangszercsoportnak oly bájt, lendületességet s verve-et képes kölcsönözni, melyre semmi más hangszer nem képes.

A magyar zene tehát manapság a következő hangszercsoport közepette érvényesül leginkább:

A hegedű, legtökéletesebb „sirva vigadó“ kifejezője marad.

A gordonka hiven szólaltatja meg komolyságos méltóságát s méla ábrándosságát.

A klarinét, szemben vele olyan, mint a magyar ruhá-

nál a sallang- és a zsinór-arabeszka. Minden színbe bele tud játszani.

A furulya, tilinkó, csákány, (gr. Széchenyi István kedvelt hangszere, melyet maga is jelesen tudott kezelni), pásztorsip, a végtelen magyar puszták és rónák természeti költészetének legtalálóbb kifejezői.

A tárogató a magyar hadi dicsőség legkompetensebb hirdetője. Eredeti alakjában kiment ugyan már a divatból, de ha itt-ott még megszólal, történelmi hangszer-jelentőségre emelkedik.

E jellemző magyar hangszert legujabban Káldy Gyula elevenítette fel az ő történelmi hangversenyei alkalmával.

A mai nagy dimenzióju nemzetközi érintkezés és verseny korszakában, hol a zeneművészeti termékek nem lehetnek többé helyek vagy közegekhez kötve: a magyar zene sem izolálhatja magát s nem szoritkozhatik csupán a fent elsorolt hangszerekre.

Széthordja azt s annak sajátságait minden névvel nevezendő hangszer, de legfőképp s legnemzetközibb közeg: a zongora, mely minden hangszer s az összetett zenekarnak is leghűségesebb fotografáló masinája.

A magyar dalt és zenét e hangszer lenne hivatva világelterjedésre s méltatásra segíteni. Meg is teszi sok tekintetben, de az is való, hogy nem mindig lelkiismeretesen. Mert a magyar zene sajátságait napjainkban egy hangszer sem hamisítja meg oly borzasztóan kifecamított alakban, mint ép a zongora.

Mindennapos keresztrefeszítése, e hangszeren megy véghez s a dologban az a legsajnosabb, hogy ez az erkölcsi hóhérmunka ép magyar hazánkban talál legszámosabb végrehajtóra.

Minden hivatlan belekontárkodik s általa közönség és izlésrontó szerepre vállalkozik.

A hivatott magyar zeneirók legbuzgóbb ellennyomása sem képes e vandalizmuson változtatni. Ezen csak az általános zenei tudás s az öntudatos magyar zenészeti képzettség fog segíteni.

LXV.

A 2-ik félszázad legujabb magyar zenetermelése és opera-irói.

E legterjedelmesebb keretü kép ecsetelésével szemben úgy érzem magamat, mint az a botanikus, akinek a feje szédül a számtalan növény és virágfaj osztályozása, megnevezése s méltánylásának a komplikált munkájában. Nehéz és kényes feladat egyszersmind. S mégis erkölcsi kötelesség, mert szellemi, művészeti személykérdésekkel áll kapcsolatban. Ezekről pedig fázik még a legkompetensebb vezénylő államférfi is. — Száz és százféle mérlegsúlyt kell a kezembe venni, de ha maga *J u s t i c i a*-asszony szállna is le az égből, talán még az sem tudna minden igényt kielégíteni. Ugy vélem nem járhatok el helyesebben, mintha mindenkinek kijelölöm az ő megillető helyét s úgy adom át nevét, ténykedését a 20-ik századnak.

Ami az anyagot illeti, az nem terjedhet túl azon a vonalon, mely e munkának legfőbb feladatát kell, hogy képezze, t. i. ami csak kizárólagosan a magyar zenére vonatkozik. Mert ami a második félszázad hazai zeneirodalma és termelésének azt a részét illeti, amely nem erre, hanem a

nemzetközire vonatkozik: azt mind elsorolni, kívül esik e mű horizontján. Aki bármely téren ez irányban felemlítésre méltót sőt maradandó jelegű munkát végzett a 2-ik félszázadban, mindazt igyekezni fogok felszínre hozni s lehetőleg tárgyilagosan méltatni. E fejezetben természetesen már nem lehet szó azokról, akiket s amiket már e mű folyamában eléggé méltányoltam. Csak épen a külön válfajokra terjesz-
kedhetem ki.

*

Első kérdés: kik voltak s kik a 2-ik félszázadban kimagasló opera-írók, mint a zene legmagasabb műfajának a képviselői?

Nemzeti szellemű s szövegű operákkal főleg három opera-író emelkedik ki, akik különben más tereken is a 19-ik század magyar zeneszerző-korifeusai közé tartoznak u. m.:

Mihalovich Ödön az orsz. m. k. zeneak. igazgatója s miniszteri tanácsos. A legizmosabb készültségű zeneírója a félszázadnak s manapság a hazai zenevilágban a legbefolyásosabb hatalmasság. Méltán is, mert egyik legtermékenyebb s legtöbb oldalú zeneköltői egyéniség. A zenének nincs oly ága, az egyszerű dalformától kezdve az operáig, simfoniáig s más nagyszabású ének- és zenealkotásig, hol értékes műveket ne termelt volna. Nevét a külföld is ismeri s nagy elismeréssel honorálja. — Mesteri hangszerelési tudás s kidolgozási tehetség jellemző vonásai. Rendületlen hűve az új iránynak, de amellet a magyar zeneirodalom terén is becses alkotásokkal szerepel. Esméi sohasem alantjárók, ám merész röptüek s választékos izlésüek.

Mint opera-író, Hackbart és Signe Wagner-irányu művével tette nevét szélesen ismertté. A magyar zeneirodal-

mat Toldi szerelmével gazdagította, melynek szövegét Arany János után Csiky Gergely és Ábrányi Emil dolgozta ki. Ezenkívül van még több kiadatlan dalműve is. Magyar termékei közül kiemelendők: Csata-dal férfikara (Petőfi szövegére), Gyászhangok Deák F. halálára (zenekarra), Király-himnusz, Kuruc-dalai (zongora kísérettel) s Gyászhangok Erzsébet királyné halálára (nagy zenekarra). Mint zeneíró 1864-ben lépett fel először s azóta 34 éven át kiható tevékenységet fejt ki. — E hosszú idő alatt nem múlt el egy év sem, melyben valamely izmos tudásra való terméket ne produkált volna. — Művei részint a hazai, részint az első németországi kiadói cégek firmája alatt jelentek meg. A legszorosabb baráti s művészeti kötelékek fűzték Liszt-hez és Wagnerhez.

Gróf Zichy Géza. Mint a magyar zenevilág e sokoldalú szellemi nagyságáról, már többször volt említés és méltatás e munka keretében. Az ő költészetét és zenei pazar termeléseit ismeri az egész magyar haza ép úgy, mint a külföld, mert mint költő, író, virtuóz, mecénás, mindenütt maradandó nyomokat hagyott s hagy maga után. Ezuttal csak mint opera-írót méltatom. E téren legelőször Alár magyar operájával magasult ki, melyet csakhamar Roland mester második nemzetközi irányu dalműve követte. Mind a kettőnek a szövegét is ő maga írta s mind a kettő meghonosult már a külföldi színpadokon, mindenütt nagy sikereket aratva. Az ő magyar zene-termelései közül legnépszerűbbek s elterjedtebbek a következők: Szerenád, melyről már korábban volt szó, Petőfi emléke (zene- és férfikara), A haza (szólók s zene- és vegyeskarra), A zene (szintén szólók s zene- és vegyeskarra), Egy vár története (zene-

kari suite), A vizaknai hősök (zene- s férfikarra), Magyar ábránd (zene- s férfikarra). Az ő számtalan más zeneművei úgy a hazai, mint a külföldi firmák kiadásában jelentek meg. Etüdöket egyedül balkézre s szalondarabokat többet irt 100-nál. Adél keringőjét maga Liszt irta át zongorára, s egyik legnépszerűbb termelése. Amely zeneművéhez szövegére volt szüksége, kezdve az operától, azokat mint költő mind maga szolgáltatta önmagának. — Szóval: ő is azok közé tartozik a 2-ik félszázadban, aki bámulatos és sokoldalú produktivitást hagy maga után. A nemzeti zenede büszke lehet, hogy elnökének vallhatja. 25 éves jubileuma Debrecenben folyt le, hová mindig a legmelegebb rokonszenvvel vonzódott.

Hubay Jenő, három operát irt: Alineort, a Kremónai hegedüst és a Falu rosszát (Tóth Ede népszinműve után). Mind a három eminens operairói tehetségről tesz bizonyosságot. Magyar szellem csak a legutóbbit lengi át, mely főleg magyar prozódia tekintetében a legmintaszerűbb, minőt a 2-ik félszázad felmutathat. Legnagyobb sikert aratott Kremónai hegedűsével, nemcsak bent, hanem külföldön is, hol eddigelé már 40 szinpadon lett bemutatva. Ez operájában, habár egészen nemzetközi alapon áll, hegedű obligát szólójában nem tagadhatta meg a magyar vért, mert e bájos részletben tisztán magyar motivumokra támaszkodik. Alineorjával megmutatta mennyire otthonos az új iskola, az új iránynyal is szemben. — Máskülönben ő egyike a legtermékenyebb magyar zeneiróknak. Közel százra mennek minden fajú s irányú kompozíciói — köztük a legnagyobb rész magyar irányú, — (dalok, négyesek, karok, hegedűdarabok stb.) melyek úgy hazai, mint külföldi kiadó cégeknél

láttak napvilágot. Hogy mindezekben a fősúlyt a hegedű hangszerre fektette: ez csak természetes folyománya az ő európai hírű virtuózi tulajdonságának. Mint tanár, pedagógus, karnagy első rendű kapacitás.

*

E három korifeus mellett nagy elismerés illeti:

Farkas Ödönt, a kolosvári zenekonzervatorium érdemdús igazgatóját, aki *Vezeklők* című, keleti szövegű és színezetű első operája után mint magyar opera-író, Balassa Bálint-jával vonta magára különösebben a közfigyelmet. Ő is azok közé a bőventermelő zeneíró tehetségei közé sorolható a 2-ik félszázadnak, aki majd minden válfajban mérlegre tette izmos tudását s különösen aktív agilitását a kolosvári zeneviszonyok emelésében.

Akik a második félszázadban mint opera-írók még felmerültek, azok nevét a következőkben öszpontosíthatjuk, u. m.

Aggházy Károly, aki *Mariane*, Elbert Imre, aki *Tamora*, Sárossy Ferenc, aki *Atala* és *Abencerage*, Sztojanovics Jenő, aki *Ninon* nagyobb terjedelmű operákkal léptek fel. Rövidebb tartalmukat ezenkívül még Merkler Andor *Fanchon szerelme* és Szabados Béla *A nagynéne alszik* címűekkel.

Mind ez operai termelések úgy szövegtartalmuk, mint zenei irányuknál fogva kevésbé foglalhatnak helyet a magyar zene sférájában, mert a felsorolt szerzők — minden buzgalmuk s méltánylandó tudásuk mellett, — nem keresték az érintkezést sem a magyar étellel, sem a magyar zenével, hanem attól külön világokban keresték a zenei inspirációt. —

Ép úgy, mint az operette- és ballet zeneszerzők, kikről előzőleg már megemlékeztem s így az ott elmondottak rájuk is vonatkozhatnak. Mint hazai operairók azonban, teljes méltánylást érdemelnek.

Külön európai színvonalu állást foglal el mint magyar születésű operairó Goldmark Károly a 2-ik félszázadnak ez a fényes ragyogású csillaga, aki igaz, hogy nem irt még magyar szellemű operát, de irt olyanokat, melyek messze széthordták a magyar név művészeti kimagaslását.

LXVI.

A 2-ik félszázad szereplő magyar művészei.

Oly rengeteg sokadalmat képeznek ezek, hogy csak színejava felsorolása s bemutatására is csak szűken szorítkozhatom. — Sokféle válfajban szereplő kompozitorok, végrehajtó művészek, virtuózok, karnagyok, vezénylők, zeneintézeti igazgatók, tanárok, pedagógusok, műírók, kritikusok, esztétikusok, egyházi s világi zeneirók egész láncolata függ össze egymással, amiről az első félszázadban még álmodni sem lehetett, pedig már az is meglehetősen terjedelmes képet mutatott — amint előzőleg láttuk.

Ebből a rengeteg sokadalomból már csak is pasztellképeket, jellemzéseket nyújthatok. — Nem tartván szorosán sorrendet, de aszerint csoportosítva az illetőket, amint ez vagy ama sférában fejtették ki ténykedéseiket. — Akik netalán nem találnák fel itt neveiket: azok megtalálják a magukét más fejezetekben, — ha ugyan érdemesnek fogják tartani e munkát átlapozni.

a) Operai karnagyok.

Kivel kezdhethném a sorozatot legméltóbban, mint a halhatatlan apának, Erkel Ferencnek legméltóbb utódával:

Erkel Sándorral, aki egyszersmind a filharmóniai társulatnak is elnöke és vezérkarnagya s aki legközelebb vonult 40 évi operai szolgálat után jól kiérdemelt nyugalomba 5000 frt állami évi javadalmazással. Mint magyar zeneköltő több irányban vivta ki magának az általános elismerést. Magyar nyitánya és Csobánc dalműve nagyszabású költői érről tett tanuságot. Az eredeti magyar karirodalom terén többször kimagasult. 1846-ban született Budapesten, s atyjának negyedik fia. Operai főzeneigazgató címmel vonult vissza, de oly klauzulával, hogy bármikor elfoglalhatja a karnagyi széket. Remélhetőleg el is fogja gyakran foglalni. Az egész ember csupa zene, akit kimagasló tulajdonságai a világ legelső karnagyai közé emelnek. Vezénylete alatt a közreműködők úgy érzik magukat, mint a zergék a legmeredekebb sziklacsucsokon; még csak eszükbe sem jut az elszédülhetés. Nagy mestere a hangszerelésnek s emlékező tehetsége, nyugalma, biztonsága bámulatos. Legméltóbb büszkesége ő az élő magyar zenevilágnak.

Erkel Gyula, szül. 1841-ben Budapesten, atyjának legidősebb fia, korán kényszerült nyugdíjba menni (a Mahler korszakban) mint operai karnagy. Jelenleg or. zeneak. tanár s az ujpesti konzervatorium igazgatója. Atyjától örökölt nagy tehetséget, sokoldalú tudást, mesteri kezelését a zongorának a vezérkönyveknek s a karnagyi pálcának. Ő a magyar zenevilágnak egyik kitünősége. De mint zeneköltő is a legjelesebb tagjai közé tartozik. Nagy reformokat léptetett életbe a népszínművek megzenésítésében s a férfikarok szólamai kezelésében.

Benkő Kálmán, az opera egyik régi megbízható karnagya, a nemz. zenede zeneszerzési tanára, ki mint zenészeti pedagógiai író is kitűnik. Ép oly szerény, mint szolgálatra kész tagja az operának, a ki sokszor próba nélkül is beleugrik a hirtelen változó műsor vezérkönyvébe, s mindig sikerrel oldja meg feladatát. Számos kiváló tagját művelte már ki a hazai zenének.

Mader Raoul-ról már előzőleg megemlékeztem.

Kerner István, egyike az újabb nemzedék legtehetségesebb csoport-tagjai és karnagyainak. Annyi tudás és temperamentum lakozik benne, hogy még vagy tíz karnagynak is kijutna belőle, a nemzeti zenedéből lépett az opera kötelékébe.

Szikla A. gr. Zichy Géza intendánsága alatt került az operához. Izmos tudása s készültségénél fogva számottevő pozíciót foglal el a hazai zenevilágban.

Noséda Károly, sokoldalú kiváló tehetség, mint az opera karának a vezére, mint egyházi karnagy, mint hangversenyi közreműködő s mint zeneszerző, aki már eddig is disztingvált izlésű dalai s más szerzeményeivel gazdagította a hazai zeneirodalmat. Mint keresett dal-kisérőnek párját kell keresni.

E zenészeti vezérek élén állt az opera volt igazgatója:

Káldy Gyula, a magyar zenevilágnak ez a kimagasló alakja, aki évtizedek óta halmozza egymásra az érdemek babérait mint karnagy, énektanár, magyar zeneiskolai alapító s igazgató, zeneköltő s a magyar kurucdal-irodalom megteremtője. Az ő neve a magyar zenevilágban maga egy aktuális és történelmi program; ismeri és méltányolja is őt az egész ország, de még a külföld is, ahová ténykedésének nem egy jelentős mozzanata hatott el.

Mészáros Imre, Káldy Gy. helyére csak legközelebb lett kinevezve operaigazgatónak, a filharmóniai társaságnak sok éven át rendkívül agilis alelnöke (s remélhetőleg az lesz jövőben is) s az operai zenekar felügyelője s a nemz. zenedének is egyik hegedű tanára volt, (mely állásaitól kinevezésével visszavonult). Senki nálánál nem otthonosabb a magyar zenevilág mindenféle szálaiban, s így hozzá csak a legjobb sikerek fűződhetnek.

*

A m. kir. operának tekintélyes sorát képviselik a ténylegesen működő s a részben korán nyugdíjazott tagok. A betűsorrendet követem itt, nehogy kanapépörrre adjak alkalmat.

b) Működő operai énekművészek.

Ábrányiné Wein Margit. Az új század kezdetén vált ki az opera kötelékéből, az összes közönség nagy sajnálatára. A mostani intendánsi regime lehetetlenné tette bölcsességével (?) további ott maradását. Távoztával alig pótolható veszteség érte az opera műsorát. Mert az ő egyéniségéhez voltak kötve a legkedveltebb szerepek. Fokozatos aszcenziójával a legmagasabbra hágott úgy üde, szépen csengő hangjával, mint bájos alakításaival s briliáns koloratúráival. — A mióta megvált onnan, a Magyar színházat páratlanul látogatottá tette Verő Cleopatrája vonzó megalkotásával s a vidéki színpadok egymásután hívják vendégszereplések s ünnepeltetésre. Pauliné után nem volt még nálánál a században perfektebb szubrett-énekművésznő. A hol csak megfordul, diadal kél nyomában. A hangverseny-termekben is kimagasló helyet foglal el.

Blätterbauer Gizella. Még csak egy pár év óta szerepel mint koloratur-énekesnő az opera színpadán, s már is sok sikerrel dicsekedhetik. Pályája az „aszcenzió“ irányában halad.

Diósiné Handel Berta. Orsz. zeneakadémiai tanulmányai után csakhamar az opera kötelékébe lépett s azóta fokozatosan mind nagyobb sikereket arat úgy erőteljes drámai hangjával, mint művészi alakításaival. Mind a két tulajdonságát temperamentum, kifejezés s igaz bensőség jellemzi.

Kaczér Margit. Őt is az orsz. zeneakadémiától nyerte az opera, melynek egyik legbuzgóbb, s úgy lirailag, mint drámailag hajlítható hanggal megáldva, egyik leghasználhatóbb tagja. Sokszor egész heti repertoárnak a sulya nehezedik vállaira, de legkevésbé válogatós a szerepek elvállalásában, a mi egy operánál mindig nagy erény.

Pewny Irén. Drámailag és lirailag egyaránt kiváló tehetség, de más téren is a művészet magaslatán áll.

Payer Margit, Semsey Mariska s Valent Vilma is feltűnő tehetségei az újabb nemzedéknek. Előbbi a magyar zeneiskola és Káldy Gyula neveltje, utóbbiak az orsz. zeneakadémiáé; mikor az igazgatóság szerződtette őket az operához: nem csalódtak bennök, mert ott sok sikerrel töltik be jelentős szerepeiket.

M. Rotter Gizella. A legideálisabb színpadi Szent Erzsébet, a kit képzelni lehet; de nemcsak e szerepben, hanem számtalan másban is a művészet magaslatán áll. Régebb kötelék köti már az operához, melynek egyik kitűnő tagja.

Áttérek a magyar opera- és zenevilág férfitagjaira.

Arányi Dezső, nemcsak tenorista-oszlopa az operának, hanem az oszlopoknak is tartója, mert eltekintve szép, bájos, hajlítható érces hangjától: sokoldalúság, buzgalom, képesség s megbízhatóság tekintetében, mondhatni ez idő szerint alig pótolható ereje az operának. Egyik méltó disze a magyar zenevilágnak, mert az operán kívül is sokoldalú s fellendítő tevékenységet fejt ki. A legtöbb új opera premiérének a sikerét ő teremtette s teremti meg, kire mindig számíthatnak az intéző körök.

Beck Vilmos. Régi munkása vagyok a magyar zene szülővenyigéinek, de kevésre emlékezem, aki aránylag, rövid egy pár év alatt oly magas aszcenziót ért volna el, mint Beck V. A zeneakadémia után Párisba vándorolt s ott művelte ki magát. Izmos intelligencia, lankadhatlan ambíció, rokonszenves hang s alapos iskola: az ő jellemző tulajdonságai.

Dalnoki Béni, csak nemrég részesült méltó megjubilálásban több évtizedes működés után. Kevés párja van a szin-padi naiv buffó-szerepekben, de drámai alakítás tekintetében sem igen enged partnerjeinek, példa erre Wagner Sigfridjében a törpe Mime szerepe, mely mintaszamba mehet.

Hegedüs F. a legrátermettebb bass-buffó, ugy a komolyabb, mint a könnyedszerűbb alakításokban. Erős komikai érrel rendelkezik, valamint szilárd zenészeti tudással válik ki.

Kertész, Kornay, Mihályi, amióta az opera kötelékéhez tartoznak, bajos volna meghatározni, mit méltányoljunk náluk jobban: az előretörő ambíciót-e, vagy a buzgalmat, vagy az intellektuális fejlődést? Mind a hárommal szemben őszinte igaz ilismerés illeti őket.

Ney Dávid-hoz érve, elmondhatom: „nunc venio ad

fortissimum virum!“ Már kardalos korában tarsolyában hordta a tábornagyi művészeti porte-épét. Annak pedig már jó egy pár évtizede, s ez idő alatt méltóan meg is lett jubilálva negyedszázados működése után. Hangszépség, alakítás, értelmiség s kitartás dolgában ritkítja párját az egész világon. Mint hangversenyénekes is felveheti a keztyüt akármelyik külföldi riválisával. A magyar énekes- és zenevilágban a megtestesült eszményi kariatid cím illetheti meg.

Szendrőy Lajos-nak nemcsak szép s kiadós, hatásos hangjában, hanem magas intellektuális alakító képességében is kell az erejét keresni. Régibb oszlopos tagja ő az operának.

Takács Mihály. Amióta az opera deszkáiról az O dry Lehel bűbájos baritonja letűnt, nem tűnt fel azon az övénél vonzóbb és rokonszenvesebb. Az opera megnyitásokor mindig annak kötelékébe lépett a zeneakadémiából s azóta folytonosan az aszcenzió láthatárán fényeskedik. A külföld is ismeri nevét s ott is kijutott neki a megillető méltatásból.

Várady Sándor, hogy minő izmos tehetség s minő előrehajtó ambíció dagasztja a keblét: mutatja folytonos fejlődése, melylyel az operai repertoárokon már több elsőrangú szerepben is sikerteljesen megállja a helyét.

*

Azok száma, akik a magyar opera kötelékéből részint mint nyugdíjazottak, részint mint önként távozottak már kiváltak, de azért más téren mindig aktív képviselői s diszei a magyar élő zenevilágnak, szintén tekintélyes. Ilyenek a legutóbb kivált:

Szilágyi Arabella, ez a hatalmas drámai hangú s alakítású Wagneri s magyar operai énekművésznő, aki több évig volt kimagasló alakja az operának, s kinek távozása érzékeny veszteség lett az operára. Mint hangversenyénekesnő is magasan kiválik úgy a fővárosban, mint a vidéken, hol mindig ünnepszámba megy a föllépése. Ilyenek továbbá, hogy csak a legkitünőbbeket soroljam fel, a hölgyek közül: Bárdossy Ilona, (ujabban ismét vissza lett szerződtetve), Bognár-Balázs Vilma, Kordin Mariska, Maleczky-Eltinger Jozefa, Markovics Ilka (Pauliné), Nádayné Widmár Katalin, Saxlehner Emma s a férfiak közül: Bignio Lajos, Hajós Zsigmond, Láng Fülöp, Odry Lehel, Pauli Richárd s a nagy multu veterán Stéger Ferenc.

Ezek mind oly alakjai a még élő operai és magyar zenevilágnak, akiknek a neve ugyanannyi magyar zeneművészeti kulturtörténeti részlettel áll kapcsolatban. Manapság többen közülök részint babéraikon pihennek, részint mint önálló zeneintézeti tanárok, vagy igazgatók működnek önállóan a pedagógiai terén.

*

c) Más színpadi énekművészek.

A magyar zenevilág színpadi kitünőségeinek a sora manapság — hol annyi új színház szerepel a fővárosban, — már oly hosszú listát mutat, hogy mind elsorolni alig lehet. Valamint az égboltozat csillagai eloszlanak 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. rangukra: olyanok ezek is, s a kritika és közönség nagyító túbusai szabad szemmel még alig láthatókat is fedeznek fel folyton. Elég legyen csak az elsőrangú fényes Szíriuszokra rámutatni, minők:

Blaháné Kölesi Lujza, (b. Splényiné), mert őt már csak e néven ismeri az egész világ, hiába állt többször is az oltár mellé esküdni. Hozzá foghatót nem látott még a magyar dal- s színművészet s az én hitem szerint nem is fog többé látni soha. Ki tudná őt hiven jellemezni? Hát lehet a legtökéletesebb képet szóval vagy írással még tökéletesebben megrajzolni? Ez felesleges erőlködés. A magyar zenevilág minden színpadi s népdali dicsősége ő benne összpontosul.

Hegyi Aranka fényes tehetségével, melegségével s alakító mintaszerűségével második ragyogója a magyar színpadi zenevilág egének.

Komáromi Mariska az Orion-csillagzat harmadik fénylője, az ő kiváló énektudásával, nemes izlésével és lebilincselő sokoldalúságával.

Küry Klára külön vonzó mágnese úgy a színpadnak, mint általában a magyar zenevilágnak. Minden megvan az ő egyéniségében, amivel közvetlenül hódít s hat a kedélyekre.

Vannak idegenbe költözött csicsergő madarai is a magyar égajlnak, fájdalmasan esik róluk megemlékezni, azért inkább hallgatok felőlük s inkább rátérek azokra a nagymogulokra, akiket szeretünk a magunkénak vallani, bár fényük inkább a külföldi, mint a hazai firmamentumnak világít, amelyre csak néha-néha időlegesen vetnek egy-egy vakító villámsugárt. Ilyenek: a világhírű opera- s nagy zeneköltő.

Goldmark Károly, a leghatalmasabb hegedű- király: Joachim József, aki a magyar zenére nézve nevét klasszikus magyar hegedűkoncertjével tette halhatatlanná; Richter János, ez a gúla-kimagaslású zseniális karnagy, akinek a birhatásáért világvárosok versenyeznek. Ámióta a magyar hon-

polgárság kötelékéből — ő tudja miért — kivált, azóta nem is lehet többé reményünk őt teljesen birhatni. Ezekről már többször volt szó e munka folyamán. Fájó érzéssel kell itt azokról is megemlékezni, kiket a hazai viszonyok kedvezőtlen alakulása a külföld ölébe kergetett, minők már régebben: Auer, Grün, Singer E. s ujabban: az eminens tehetségű zeneköltő Mannheimer Gyula, a tőlünk szintén csak nem rég elvándorolt zseniális Márkus Dezső; a nyugtalan vérű, de balszerencséjü örök mozdonya a zenevilágnak: Serly Lajos; az elsórangu virtuózok közül pedig Joseffy Rafael és Weisz József. De hála az égnek, maradtak még számosan, akikre a magyar zenevilág minden téren büszke lehet.

*

d) Fővárosi s vidéki zeneszerzők, műírók.

Angyal Armand, ép oly erélyes városi főkapitány (Győrött), mint kiváló zeneszerző, aki minden téren kimutatta erre való szolid rátermettségét. A magyar dalárvilágnak is oszloposa. A Dunántuli ker. dalszövetség egyik buzgó elnöke, a daláregyes. közp. ig. vál. tagja.

Bátor Szidor, az újabb magyar zenenemzedék egyik legizmosabb tudásu, készültségü s eredeti eszméktől hevitett tagja. Alkotásában választékos izlés, formai kerektség s instrumentális hatás dominál. Nehány év óta a fővárosi postások és távirók dal- s zenegyletének a vezére, melyet már is oly magaslatra emelt, hogy számottévő műegylete a fővárosnak.

Bartay Ede, a magyar zenevilág egyik még élő doyenje, kinek érdemeiről dicshymnusokat zengeni, felesleges

dolog. Ismeri őt az egész ország, mert az ő neve egy fél-százados kulturtörténeti képnek egyik központját képezi. (E munka folyamán már több ízben érdemlegesen lett méltatva.)

Beleznay Antal, nagyváradi székesegyházi karnagy s az ottani ének- és zenekedvelők egyletének is vezére, megalapítója. Számos közkézen forgó igaz magyar vérpezsgésű dalai, karai szélesen ismertté tették nevét az országban s Nagyváradon kiható kulturális s művészeti hivatást teljesít.

Bellovics Ferenc. Esztergomban élő egyik legrégebb veteránja a magyar s általános zenének. Több évtized előtt lelkes szerepet játszott a magyar dalárvilágban. Ritka képzettségű művész, karnagy, tanár s tekintély a magyar zenevilágban.

Bertha Sándor. Több évtized óta él Párisban s ott apostolkodik mint zeneszerző s művész a magyar zene érdekében. Az első magyar Zenészeti lapnak lelkes munkatársa volt a 60-as évtizedben. Írt minden alakú s formájú zeneművet is. Csak sajnálni lehet önkéntes ekszpatriálását, mert kiváló írói s zenei tehetségével, bent a hazában sokat lendíthetne művészeti ügyeinken. Ő is első uttörői közül való volt a hazai mű- s zeneirodalomnak. Azután elvesztettük s úgy látszik örökre!

Bogisich Mihály, esztergomi kanonok, címzetes püspök, m. tud. akadémiai tag. Már évtizedek előtt mint papnövendék, aztán mint belvárosi káplán feltűnt szép tenorhangjával s zenei képzettségével. Több éven át mint a budai zeneakadémia s aztán a nemz. zenede titkára fejtett ki nagy buzgalmat s tevékenységet a fővárosi zeneélet fellendítésében. 1880-ban kiadta az Egyetemes keresztény zene

története című monumentális munkáját, melyre őt a m. tud. akadémia, tagjává választotta. Országos kiállítások, zenei kongresszusok s más közművelődési egyesületek terén mint elnök és vezér maradandó érdemeket szerzett. Ő a valódi feltámasztója a régi egyházi magyar dallamoknak és virágdaloknak s egyszersmind azoknak legbuzgóbb terjesztője. Virágdalaival s újabban magyar rapszodiáival (nagy zenekara) vonta magára a figyelmet a magyar zenevilágban. A magas katolikus magyar klérus büszkén számítja őt tagjai közé.

D'Amant Leó, a könnyed válfaju zeneirodalom terén eléggé nem méltányolható honi missziót teljesít, mert a külföldről beözönlő eneműi zeneműi szintelen és trágár pipacsnövényeket itthon termelt színes s izletesebb, illatosabb virágokkal szoritja ki, már t. i. amennyire lehetséges, mert nálunk még mindig túlnagy a fogyasztó közönsége az eféle közizlést rontó-bontó café-chantant-i dugárucikkeknek.

Dombay Artur, a disztingvált képzettségű zenész, zeneköltő, műíró és kritikus tulajdonságait egyesíti magában, a ki már kora ifjúságában a legelső bécsi zenetekintélyek ajánlatára lírai operájával állami ösztöndíjjal lett kitüntetve. Minden irányu, nagy-kisebb műformában értékes s gondolat tartalmas műveket produkál s neve a külföldön is előnyösen ismeretes. A magyar zenevilágot nemcsak hangzó, de irodalmi termékekkel is szolgálja mint alapos kritikus.

Dohnányi Ernő. Alig pár év előtt került ki az orsz. zeneakadémia kötelékéből s alig lépett bele húszas éveibe, már is záporként hull reá a művészeti áldás, dicsőség, elismerés, koszorú, kritika, csengő államsegély s izmos pályadíjak alakjában. Mint par excellence zongoraművész s mint

égetőrő, nagyszabásu formákra támaszkodó zeneszerzőnek a neve ugy bent, mint a külföldön korán hangzatossá vált. Ha tovább is ily rohamosan száguld a magasba Apolló szekerén: el sem tudom képzelni, hogy végre minő Csimborasszó tetején fogja magát babérhalmazain kipihenni?! Annyi bizonyos, hogy a múzsa nemcsak homlokon csókolta már bölcsőjében, hanem „passe par tous“-val is ellátta.

Dusinszky Lipót, a nyitrai székesegyház karnagya s az ottani s általában a felsőmagyarországi vidék zeneéletének egyik éltető forrása; egyházi s más fajtu zenetermékeivel, de ugyis mint pedagógus, zenekari vezér, kiható hivatást tölt be.

Gaál Ferenc zenekonzervatóriumi igazgató s egyházi karnagy az alföld nábobvárosban: Szabadkán. De az ő működési köre nemcsak egy városra, hanem az egész országra kiterjed. Ez idő szerint alig ismerek nálánál termékenyebb, s minden kis, nagyobb s legnagyobb műformára is kiterjeszkedő zeneiróját a magyar zenevilágnak! Valóságos Boscokeze van, aki azonban nemcsak hangjegyeket ír, hanem izmos gondolatokkal, eredeti invenciókkal s nagy dinamikus hatásokkal is tudja azokat telíteni. A magyar dalárvilágnak valóságos ideálja, mert alig van dalárműsor, akár országos, akár vidéki, hol valamely műve ne szerepelne. A nyert pályadíjakból már egész kiállítást rendezhetne. A magyar zenevilágnak egyik legszélesebben ismert s méltányolt alakja. Még csak egy műformája van a zenevilágnak, melyben nem vetette latba eminens tehetségét. S ez az opera. De hiszem, ez sem fog sokáig elmaradni.

Gobbi Henrik, ny. zeneakad. tanár. A hazai, s főleg a magyar zenevilágnak egyik legrégebb, legképzettebb s érde-

mesebb képviselője; már az 50-es évek végén kezdett kiválni mint zongoraművész, azután később mint magyar zeneköltő fejtett ki feltűnő sikert és sokoldalú aktivitást. Mindjárt a 60-as évtizedben s azután is oly magas színvonalú magyar zeneszerzeményekkel tűnt fel, melyek nagybecsű kincsei a magyar zeneirodalomnak. Acsai zeneképei, magyar népdalmotivumra épített egytételű szonátája, négykezű népdali s Liszt rapszodiáinak két zongorára szóló átíratái, magyar ábrándjai, karai mind oly termelések, melyek neki elsőrangúságot biztosítanak. A két zongorára szóló átíratok irodalmát európai magaslatra emelte. Szóval: mint zongorapedagógus is ritkítja párját. Minden irányban csillag a csillagok közt.

Goll János. Ha mást nem is hoznék fel érdemeül, mint hogy az „Apolló” karzenemű-folyóirat áldozatkész kiadója s szerkesztője, melynek az élén már számos év óta áll s vele tekintélyes magyar s nemzetközi kargyűjteménnyel gazdagította a hazai zeneirodalmat: már ez is elég volna neki a magyar zenevilágban sok elismerésre méltó helyet jelölni ki. De e mellett van neki több is, úgy az énekpedagógia, mint az eredeti karirodalom mezején, nemkülönben az orsz. magyar daláregyesület körül, mely ténykedéséről már előzőleg megemlékeztem.

Grünfeld Vilmos, a m. kir. opera első hegedűse s a népszerű kamarai hangversenyek vezére. Mind a két kvalitásában kiváló alakja a hazai zenevilágnak, melynek nagy szolgálatokat tesz főleg a magyar zeneirók művei reprodukálásával.

Hegyi Béla, alaposan készült, ismert szinpadí zeneiró, aki csak legujabban is szép sikert aratott a magyar színház-

ban, Márkus József operette szövegét-zenésítvén meg. Más téren is izmos termékek szerzője a dal s a nagy zenekar mezején.

Hoffer Károly, pécsi egyh. s dalárdai karnagy. Az ő neve elválaszthatatlanul van egybeforrva Pécs városával, nagyhirű dalárdájával s az orsz. daláregyesülettel. Mint bűbajos hangu tenoristát e tekintetben nemcsak az egész ország, de a külföld is ismeri. Mint zeneirő is jeles és hatásos dalok, karok s egyházi művek szerzője. Számos kitüntetésben részesült már és sok dicsőséget szerzett és szerez még folyton a magyar zeneügynek. (Többször volt szó már róla.)

Hollósy Kornélia, kitünő zongoraművésznő, aki különösen a két zongorán való játékban magaslik ki s mint ilyen feltűnést keltett s kelt ugy bent, mint a külföldön.

Jámbor Jenő, állásánál fogva nem ex professo zenész, hanem törvényszéki bíró, de ha nem ez lenne: akármikor az lehetne, mert a hivatalos akták mellett, számos minden irányu tartalmas zeneműveknek a szerzője, melyek a külföldön is nagy méltatásban részesülnek. Az ő szerzeményeinek nagy sokasága németországi kiadóknál jelent meg, melyeket mind elsorolni — legnagyobbbrészt nemzetközi irányuknál fogva, — kívül esik e munka keretén. Magyar irányu termelései közül Három magyar indulója (négy kézre) Régi magyar dalok s táncok átírata (szintén négy kézre) s Eredeti magyar népdalai (énekhangra zongorakisérettel) válnak ki. Ugy ezeket, mint nemzetközi szerzeményeit választékos izlés és tudás jellemzi.

Juhász Aladár, a budai zeneakadémia kiművelési zongoratanára, zeneszerző s virtuóz egy személyben. Lisztnek volt legkedvesebb tanítványa. — A legizmosabb talentumok,

kitünőségek egyike a magyar zenevilágban. Mint zeneíró magasröptű, mint virtuóz nem ismer nehézséget, emlékező tehetsége ritkítja párját. Feje egész tárháza a zeneirodalomnak. Lapról olvasása is olyan, melylyel bármely zongoraművész alig mérközhetik. — Inkább az elvonultságot, mint a nyilvánosságot keresi, melyen pedig tündökölné.

Kelen Ida. Ugy készültség, technikai tökély s virtuózi-tás, mint felfogás tekintetében kevés párja van a női zongorázó világban, akár magánosan, akár partnerével (Hollósy Kornéliával) ül a zongora mellé. Mind a két téren bátran messze turnékat rendezhetne, — mint legközelebb Németországban, — s még Amerikából is viritó és csengő babérokkal térne vissza. Szerencsés voltam az orsz. zeneakadémiában elméleti s zeneszerzési tanára lehetni s jó lélekkel elmondhatom, hogy e téren is a sok száz között alig volt hozzá eminensebb talentum. Zongoratanára Gobbi Henrik volt, aki — mint tudva van — elsőrendű művésznőnek képezte ki.

Kern Aurél, egyike a legmagyarabb vérlüktetésű zeneíróknak; amit ír, abból mindig distingváltság, izlés, tudás és gondolatbőség áramlik ki. Mint zenekritikus s műíró is elsőrangú s a sulyt mindig a magyar nemzeti aspirációk érvényesítésére fekteti. Nagy érdem s nagy erény ez manapság. Magyar dalai, karai s más nemzeti szellemű alkotásai elsőrangúak. Kiható előmozdítója a magyar aspirációknak minden irányban. Művei folyton szerepelnek a műsorokon, de méltán is.

Kereszty István, a magyar mű- s zeneirodalom egyik jeles munkás tagja, akinek a nemzeti muzeum könyvtárában elfoglalt állásában is mindig jut ideje kritikai cikkeket, zene-

műveket írni, s értékes irodalmi tevékenységgel foglalkozni. Sok érdemű polihisztora a magyar zenevilágnak.

Kéri Gyula, többoldalú hirlapíró, szerkesztő s irodalmár. Számos közkedvességű népdal szerzője, melyek mint talpraesett s igaz magyaros zamatu alkotások szeltében kedveltek.

Késmarky Árpád, magyar zeneiskolai tanár s zeneirő, tiszta magyar érzés és tudás jellemzi enemű műveit. Számos magyar pedagógiai művel is gazdagította az irodalmat.

Kossovivics József. Fővárosi egyh. karnagy, a vakok budapesti intézetének s az orsz. magy. kir. nevelő s tanítóképző intézet ének- és orgonatanára, egyházi zeneszerző. — Magyar zenészeti működését a férfikarok terén összpontosítja s erőteljes fellendítője a magyar dalárügynek, mint több dalegylet karnagya s az Apolló karirodalmi folyóirat gyakori munkatársa. Kiváló képzettségű zeneirő.

Kuliffay Izabella. A magyar zeneiskola zongora kiművelési tanára. Distingvált tehetségű magyar zeneirőnő egyszersmind. Több éven át ő művelte ki József főherceg mindkét hercegnő leányát a zenében. Kiváló érdemei vannak a magyar dal terén, hol dalai keresettek. Emellett irt még másfaju műveket is, mindet választékos izlés és értékkel. Mint zongoraművésznő a legszebb sikereket aratja, valahányszor a nyilvánosság terére lép. — (Előzőleg is többször volt már szó róla.)

Kún László, a vigszinház karnagya, sokoldalú eminens zeneköltő s a legmerészebb cimbalomvirtuóz. Bajos volna hajszálig meghatározni, melyik tulajdonságával válik ki leginkább, mert mind a hárommal gránitsziklán áll. Mint karnagy nagy tudás- és temperamentummal bír, mint zeneköltő egyike az újabb nemzedék legmagyarabb érzésű s

költészetü tagjainak, mint cimbalomvirtuóz pedig nem ismer nehézséget.

Az ő magyar dalai duzzadnak az eredetiségtől, finom szövésűek s mindig lendületesek. Irt számos nagyobbzású zenekari és szinpadi művet is. Legnépszerűbb magyar alkotása: Petőfi a Hortobágyon című melodramája (Dr. Váradi Antal költeményére) zongora, hegedü s cimbalomra, mely sűrűn foglal helyet a zeneelőadások műsorán.

Langer Viktor, főv. egyházi karnagy s orgonász. Még a 60-as években „Ögyek“ álnévvel lépett a nyilvánosság terére s e névvel is aratta legszebb babérait. E fölött név alatti dalaiból második folytatást is adott ki, hasonló sikerrel. Azóta valódi néven folyton ír minden irányban s mindig nagy tudással. Ő a magyar zeneirodalom elsőrangú héroszai közé tartozik, kiről már előzőleg is megemlékeztem.

Lányi Ernő, az egri székesegyház s az ottani országos híri dalegylet karnagyja, egyik legismertebb s legnépszerűbb dal- s karének-költője a magyar zenevilágnak. Számos pályadíjas koszoru övezi a homlokát. De méltán is, mert olyan gazdag dallamérrel, annyi zenészetű tudással s felszárnyaló ihlettséggel rendelkezik, hogy számos pályatársának bőven juttathatna belőle anélkül, hogy ő maga szegényebb lenne vele. A fővárostól kezdve számos vidéki nagyobb városban talált már otthonra s mindenütt kiható nyomát hagyta maga után a sokoldalú zenészetű izmos ténykedésnek.

Merkler Andor sem tartozik a tulajdonképeni ex professo zenészek sorához. Ő, mint gazdag biztosító társulat hivatalnokja, jó eleve biztosította az életét Magyarországon zene után való megélhetés ellenében. De annál kiha-

több állást foglal el a zenekritika s a műirodalom terén, melynek egyik kiváló képviselője a hazai lapok hasábjain. (Már előzőleg is megemlékeztem izmos ténykedéséről.)

Mocsáry Imre. Magyar dalköltő a javából, kinek hamisítatlan nemzeti érzékét nem bontotta fel a mai idegen áram. Hevesmegyei birtokán élő gentry s a hevesmegyei rónaság ózonja élteti minden hangjegyét dalainak. Hozzájuk a szövegeket is ő maga írja, egészséges népies ihlettséggel. Már eddig is több életrevaló dalfüzete látott napvilágát, melyeket egyre szaporít. — Több dalpályázatnál nyert díjat és dicséretet. Mindnek a címét elsorolni nincs terem, de felesleges is, mert aki csak a kezébe veszi dalfüzeteit, azonnal tisztában van vele, hogy izmos daltehetséggel áll szemben. — Legujabban a Magyar színházban aratott nagy sikért Géczy István Anyaföld című népszinművére irt zenéjével és dalaival, melyek általános tetszésben részesültek.

Odry Lehel, nyugalmazott operai énekművész, aki sok éven át kimagasló disze, perfekt plasztikájú s legszebb baritonhangu tagja volt az operának. Sok viz fog lefolyni az ős Dunán, amíg hozzá hasonló felmerül. Manapság vidéken él, vendégszerepel s folyton terjesztője a magasabb műízlésnek s a valódi magyar szellemnek. Ismeri őt az egész ország és zenevilág. Sok érdeme van a magyar művészet és kultúra terén.

Pap Zoltán, költő, hirlapíró s a Petőfi-társaság tagja, nem ex professo zenész, de természetes magyar dallamérrel megáldva, már eddig is több sikerült, elterjedt s kápos népdalt irt.

Plotényi Nándor. Több évtizeddel ezelőtt egész Európában s a keleten is ismerték és sokat emlegették a

nevét, mint Reményi Edének a neveltjét s kísérijét műutazásaiban. Mikor elvált tőle, külföldön, Párisban telepedett le s ott megnősülvén, boldog családi kört alapított s annak a körében, mint ilyen, most is a vidéken (ung-megyei birtokán) él elvonulva a nagy világtól. Nyolcz tagból álló tiszta magyar nevelésű és érzésű családdal ajándékozta meg hazáját. — „Ez már az igazi magyar zenész, — jellemzé egyszer nálam Vadnay Károly barátom, — aki nemcsak zeneművekkel, hanem számos tagu magyar családdal is tér vissza hazájába“. Ezelőtt mint magyar hegedüvirtuóz és zeneiró is sokszor szerepelt a nyilvánosság mezején. A legszebb emlékekkel élheti boldog megelegetéssel napjait.

Pogatschnig Guidó, kalocsai érseki egyh. karnagy s az ottani zeneiskola megalapítója, zeneköltő s tanár. A zeneszerzés minden formájának a terén kiválik sokoldalú izmos tehetségével s lankadhatlan buzgalmaival.

Poldini Ede sokféle irányban több kiválót termelt már eddig is s tőle még többet is várhat a hazai zeneirodalom, melyre vesztesség, hogy idegenbe szakadt s nem itthon értékesíti tehetségét.

Polónyi Elemér, a fővárosi hangversenyek s a vidéki művészeti körutazások par excellence zongoravirtuóza, aki mint zeneiró is előkelő nevet képvisel a magyar zenevilágban.

Ő minden tekintetben számottevő művésze a 90-es évtizednek, melyben rohamosan meghódította a közönség rokonszenvét.

Rieger György. Ő sem ex professo zenész; műkedvelő, de azért alig van hazai zeneiró, akinek a neve a dalegyletek műsorán többet szerepelne mint az övé, hangulatos, melodikus s hatásos karszerzeményekkel.

Szentirmay Elemér. Habár e munka folyamán ő róla, mint az ország legünnepeltebb, legnépszerűbb magyar dalköltőjéről már több ízben megemlékeztem egyéb ténykedésével szemben: mégis vissza kell rá térnem s méltányolnom külön érdemeit. Mint dalköltőnek 400-500-ra menő dalai közül, számos van a külföldön is elterjedve, idegen nyelvekre lefordítva, melyek szövegeit is ő maga írta és írja. — Legelterjedtebbek közülök a következők: a híres Csak egy szép lány, továbbá: Ne menj el, Plevna nóta, Is-is-is, Húzzad cigány, Beh szomorú ez az élet, Daru megjő meg a gólya, Szálldogál a fecske, stb. — A magyar kulturális élet minden terén a legbuzgóbb tevékenységet fejt ki hosszú évek során. Igazi nemzeti érzülettel telített alakja a magyar zenevilágnak. Szül. 1836-ban Horpáacson Sopronmegyében. Viselt megyei s biztosító intézeti hivatalokat. Jelenleg a fővárosban fejt ki aktív művészeti szerepet, mint a Liszt-egylet alenöke.

Szögedi Endre, a szegedi zenede igazgatója s az ottani dalegyletnek a karnagya. Több évtizedes előharcosa, tényezője s előrehajtója a magyar orsz. dalárügynek, amelynek érdekében a két szegedi orsz. ünnepélynek a rendezése élén állván: azt mindkét ízben diadalmasan emelte érvényre. Mint zeneszerző is sokoldalú tevékenységet fejtett és fejt ki kivált a karirodalom terén. Régi oszloposa a hazai zenevilágnak.

Tarnay Alajos. A hazai énekesvilágnak és hangversenytermeknek keresett hőse, aki hangulatos dalaival mindakét terepűt gyorsan meghódította. — Minden újabb megjelenő dala, ugyanannyi siker. — Nagyon termékeny s dalai poetikus allűr, hatásos énekszólammal vál-

nak ki. — Különösen vonzódik az újabb magyar költők inspirációihoz, melyekkel magát is inspirálja. *Miliora* című dala egyik nagy sikerét aratta. Mint dalkisérő s zongoraművész is kitűnő s felette keresett.

Vajda Emil. Ujabban a győri zeneélet egyik erőteljes fellendítője. Azelőtt az erdélyi székeludvarhelyi dal-egyletnek volt többször diadalmas karnagya. Mint alapos képzettségű zenész és mint kitűnő hegedűművész, tanár, író, igen előkelő helyet foglal el a magyar zenevilágban.

Végh János. Magyarország összes nem ex professo zenével foglalkozó műszeretői és amatőrjei közül kimagaslik. Ha nem lenne Magyarországon kuriai bíró, hanem lenne a külföldön ex professo zenész, zeneköltő: ott bizonyára még inkább kimagasulna, mert még ott is Auer-lámpákkal kell keresni az olyan ex professo zenészeket, akik annyi tudás, érzés, technikai készség és gondolati tartalommal képesek a zenét művelni, mint ő. Már régi adeptusa a művészetnek még a Liszt-korszakból s mint egykori zeneakadémiai alelnök. Sokat, sokfélélt és sok irányban komponált mindig magas színvonalon.

Wavrinecz Mór, budavári egyházi karnagy, zeneköltő és akadémiai tanár. Annyi misét, misebetétet és énekkart írt, hogy izmos hangjegytárából a naptárnak kétszer annyi vörösbetűs lapját is elláthatná más-mással, mint amennyire szüksége van. Az egész fővárosban a régi klasszikus és magyar egyházi énekeknek ő a legerősebb művelője és bemutatója. Sátoros ünnepek s a nagyhét napjain, sehol sem lehet annyiféle ily termékkel találkozni, mint a budai Mátyás-templomban. De az egyházi mellett, a világi zene kis és nagy kaliberű terein is igen elismerésre méltó pro-

duktív szerep illeti meg. Régebben mint műíró és zenekritikus is ismert nevet vivott ki. Kár, hogy ez irányban letette a tollat s nem lehet vele többé találkozni.

Wusching Konrád. A magyar zenevilágnak még élő kevés veteránjai közt ő egyike azoknak, aki eredményes multra tekinthet vissza. Mint a lugosi dal- és zeneegylet érdemdús igazgatója s első alapvetője, már közel egy félszázad óta képviseli ott — az ország egyik nemzetiségi végpontján, — a hazai zene érdekeit nagy buzgalommal és példás kitartással. Mint zeneíró a magyar és egyházi zeneirodalom terén igen tevékeny működést fejtett ki ez idő alatt s fejt ki még manapság is. Az ország e vidéke nagyon sokat köszönhet neki kulturális aktivitás tekintetében.

Ziegler Béla nemcsak egy, hanem több fővárosi dal-egyletnek is a vezérkarnagya s általában a hazai dalárügynek egyik legbuzgóbb s agilisabb képviselője, a ki nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is mindig kiveszi a részét, ha sorompóba kell lépni az ügy érdekében. Mint zeneíró elismerésre méltó izmos munkása a magyar zenevilágnak. Karai, több színpadi zenéje s számos kisebb-nagyobb szerzeményével válik ki.

Zimay László. A magyar zene méltó gyászára, a csak kevéssel ezelőtt nemvárt halállal elköltözött volt tanára a nemz. zenedének, engemet is mélyen megrendített, kit hozzá őszinte szoros barátság kötött, s kivel közel félszázadot töltöttem a magyar zene kifejlesztési nehéz munkájában. Ő minden irányban, minden téren egyaránt kivált tiszta magyar érzületével, izmos tudásával, ritka fenkölt költői inspirációjá-

val s pedagógiai nagy készültségével. — (Többször volt szó az ő félszázados ténykedéséről már e munkában, de nem lehet felőle eleget megemlékezni, mert magyar zenész volt tetőtől talpig, minő kevés az egész 2-ik félszázadban.)

d) Igazgatók, tanárok, pedagógusok virtuózok.

Ha visszagondolok az első félszázadra s az akkor élt, működött hasonló tényezőkre, majdnem elszorul a lélekzeitem, ha az akkori korlátolt számra s a mai rengeteg sokaságra gondolok. És semmi sem is igazolja oly kézzelfoghatólag, hogy minő rohamos fejlődést nyert nálunk a zene, mint ép ez a felszaporodás e tereken. Ha mindet fel akaróm sorolni a fővárosból és a vidékről, vaskos sematizmust kellene szerkesztenem. Csak a legkiválóbbakra s azokra szoritkozhatom, akik bármely alakban és téren a magyar zenei érdekeket szolgálták és szolgálják. Vannak ezek közt fokozatos kimagaslások, melyek hasonlóak a terebélyes erdőségek fáihoz. Minden irány s arányban elfoglalják, betöltik a tért. Mint tanárok, pedagógusok s virtuózok is egyszerűsmind, ilyenek:

Allaga Géza, ez a régi veterán alakja a magyar zenének. Már többször volt róla szó, de nem lehet eléggé méltányolni az ő sokoldalú tevékenységi érdemét. Elévülhetlen becsü magyar dalokat s más szerzeményeket irt. Egyaránt virtuóza a gordonkának és a cimbalomnak. Testestül-lelkestül magyar s most is oszloposa a magyar zenevilágnak. Munka, szorgalom, tett az ő egyénisége.

Bloch József zeneak. hegedűtanár. Az egész hazai zenevilágnak kevés hozzá hasonló bő szellemi termelője van. Művei kiadásával szemben, nem is fért el a hazában, hanem külföldre kellett velük magát expatriálni. Ott aztán

a legelső kiadó cégeket hódította meg minden válfaju szerzeményeivel. A pedagogia terén különösen párját ritkító tevékenységet fejt ki, de vannak neki nagyobb kaliberű művei is, melyek kimagasló tudásról, gazdag vénáról tesznek tanuságot. Magyar zenei termeléséből Magyar nyitánya (zenekarra) s 2-ik—3-ik magyar ábrándja emelendő ki, angol s francia cégek kiadásában.

Major J. Gyula, magán zeneakadémiai igazgató, zeneíró, s zongoravirtuóz. Mindenikben a javából. Produktivitás tekintetében ő is olyan egyéniség, akinek egyedisége egységéhez több nullát kell mellé tenni, hogy értéke meghatározható legyen. Mert nincs oly tere a zenének, melyen értékes dolgokat ne produkált volna s még mindig termel, mert kifáradhatlan a termelésben. Emellett nevel, izmosít s dolgozik a jövőnek. A külföld ép úgy ismeri nevét, mint a belső haza. A legnagyobb kaliberű művekhez sorakoztatja a kisebbeket, a populárisabbakat. A magyar zenében számottevő termelő. — Több pályadíjjal lett e nemben kitüntetve. Magyar rapszodiái, dalai, vegyes karai, szonátái: tanuskodnak emellett. A pedagógiai irodalom is sokat köszönhet neki.

Gobbi Alajos. A nemzeti zenede példásan fegyelmezett zenekarának a karnagya, egyszersmind az ottani hegedűosztályok valóságos Herkules-tanára; az ő kiművelési osztályait tengerhez lehet hasonlítani, amelybe befolyanak a kisebb-nagyobb folyók, s a melynek felszálló fellegeiből azok ismét táplálkoznak. A magyar élő zenevilágnak jelenben alig van hozzá hasonló százkezü és agilis képviselője. Buzgalma bámulatos, türelme kimeríthetlen s munkaereje a mesével határos. A magyar zeneszerzőknek sincs nálánál őszintébb s igazabb protektora, mert ahol csak alkalmat és érdemet talál, mindig

érvényre emeli azokat, bemutatja, pártolja és újabb alkotásokra sarkalja.

Erney József. Az ő működési s állási cimeit pusztán csak megnevezni: maga egy sokadalom. Ez idő szerint az orsz. daláregyes. s a Liszt-egylet alelnöke, n. zenedei zongora-, orgona- liturgia tanára, fővárosi polg. iskola tanára, egyh. karnagy, lapszerkesztő, számos testület ig. v. tagja. — Nyilik tér neki elégséges, hogy tehetségét érvényesítse. Egy halmaz termelés az, amit már összehordott a hazai kultúra s a magyar zene érdekében. Egész hosszú listát kellene felsorolnom, hogy mind felmutassam. Dalok, karok, pedagógiai művek, melodrámák, orgonadarabok, gyakorlati énektan, — mely egymaga 50 ezer példányban van elterjedve, — daljáték (Téli rege) egyházi művek, stb. mind oly termelések, melyek izmos tehetség és munkaerőről tanuskodnak. Szép Ilonka s Ilora melodramái különösen el vannak terjedve.

Chován Kálmán Zeneak. kiművelési zongoratanár, zeneköltő s virtuóz. A magyar zenevilágnak ő is a legerőteljesebb termelői közé tartozik. Számos életerős magyar szerzeményével látta el az irodalmat, melyek közül kiváltképpen kiválnak az ő négykezű Pusztai zeneképei, Magyar táncai, Hangulatai, Csárdaképei s Rapszodiái. — A zongorajáték methodikájával úttörő munkát végzett. — Művei a külföldi cégeknél is keresettek.

Szendy Árpád, szintén zeneak. kiművelési tanár, aki mint magyar zeneirő is érdemleges helyet foglal el zenevilágunkban. Több pályadíjjal lett kitüntetve magyar szonátái és rapszodiáiért.

Thomán István. Zeneak. tanár, de ő csak szorosan

a pedagógiai téren működik, de ezzel szemben aztán meg is felel jelesen feladatának. Mint virtuóz, első rangu.

*

Nézzünk ki egy kissé a vidékre, hol szintén izmos munkásaira fogunk találni a magyar zenének. Vannak ott már elhalt s régi és újabb adeptusok, kik még manapság is beválnak hűséges őrszemeknek. Hogy csak a legjelesebbeket említsem:

Oláh Károly. Nagykőrösi képezdei tanár. — Hosszu évek során át ő a protestáns egyházi énekek, chorálok s temetési gyászdallamok összegyűjtése és kiadásának volt példás szorgalmu s alapos tudásu apostola, s az még ma is. Azoknak a dallamoknak, amelyek oly szoros kapcsolatban állnak a magyar dalirodalom kifejlődésével. — Számos munkát végzett s egyszersmind nemzetit és vallásérzületit.

Ugyanily irányban, csakhogy más vallási érzülettől inspirálva fejtett ki már hosszú évek során át s fejt ki folyton, mondhatni nagy áldozatkész tevékenységet

Kapossy György. Nakki kántor tanító, aki egész életét a róm. katolikus egyh. énekek, régi énekes könyvek, hagyományos dallamok s mise-szertartási énekek egybegyűjtésére s kiadására szentelte s fordította ereje — sőt hozzátehetem, — vagyonának is javát. Ő már a 60-as évtizedben kezdte ebbeli ténykedését s számos életrevaló reformcikkeket irt az első Zenészeti lapokban. Tiszteletreméltó nagy munkát végzett azóta, sok-sok kötetben közlétevéen Egyetemes szerkönyv című műve mellett az összes kath. vallási és szertartási énekeket. Ez énekek letétei s harmonizá-

lásai mind a szakképzettség színvonalán állnak s mi kívánni valót sem hagynak hátra.

Szügyi József. Békési igazg. tanár. Egyike a legrégebb munkásai közül a magyar zenének. Ugy az ev. ref. egyházi dallamok s khorálok, valamint a világi magyar irány terén. — Ezek közül kiválnak: Hazafias dalok s indulók, A hazaszeretet dalai, Szeretném itt hagyni... (Petőfi), Rodostói hangok, Honvágó, Kis honvéd dala, Dal a hazáról, Királyhymusz, stb. Csak ebből is kitetszik, minő erős vár az ő szívében a magyar zene kultusza.

Beke Antal. H. Böszörményi orgonász, dalár- és ének-karnagy, tanár, pedagógus, műíró, felolvasó, zenekar-vezér, szóval: egy népes vidéki városban minden, aki körül forog az ottani művészeti és kulturális kerék. Hát egy ilyen egyéniség nagy kincsét képezi az oly vidéki városnak, mely meglehetősen távol esik a magasabb szellemi fókustól. Beke Antal, a legfáradhatlanabb ténykedők egyike az országban. Mindenre kiterjed figyelme s gondoskodása. Ir pedagógikus szakmunkákat, alakít ének- és zenekart, felolvasásokat tart a magyar zenéről, szervez vegyeskart, szerkeszt népiskolai elméleti s gyakorló énekkönyvet. Előmozdit, fellendít mindent, ami szellemi javára szolgálhat egy vidéki városnak. — Pártolója, prozelita-szerzője minden szép s nemes vállalatnak. Ha csak egy pár ezer hozzá hasonló szellemi harcosa lenne a hazának: nem járna szemlesütve a magyar múzsa!

P. Tóth János. M.-Szigeti polg. isk. tanár, dalárkarnagy, énekvezér s M.-Szigetnek általános művészeti fellendítője. Ő már több mint negyedszázad óta foglalja ott el működési terét a nemzetiségi áram közepette, s ez idő alatt

hiven tölti be nemzeti hivatását, megmagyarosítván folyton az idegen ajkuakat. Mint zeneszerző sem marad veszteg, de ő is hordja az izmosító köveket az újabb építésekhez.

Kapi Gyula. Soproni ev. liceumi igazgatótanár. Régi vidéki tagja a magyar zene gárdájának, kinek Sopron városa megmagyarosítása munkájában oroszlanýrész jutott és jut. Izmos kezekkel nyúlt bele a Bécs-szomszédos soproni kulturviszonyok átváltoztatásába. Amit megfogott, az inkább tört, de nem hajlott meg soha. Sem az ő, sem újabb pályatársai kezéből nem igen lehet többé már kiragadni a vezérzászlót. Tiszteletreméltó veterán alakja a magyar zenevilágnak. Sok magyar zenészeti termelése van, melyek fenkölt szelleme felől tanuskodnak.

Király Béla. Szintén soproni ev. liceumi tanár s az ottani zenészeti világnak vezérlő alakja. Hamisítatlan magyar vér pezseg ereiben, s lankadhatlan buzgalom, tevékenység hevíti a magyar zenei aspirációk érdekében. Kiváló dalárbarát s újabban nincs orsz. dalünnep, melyen jelen nem lenne s abban tevékeny részt ne venne.

*

Forduljunk vissza a fővároshoz. — A magánzeneakadémiaák s tanintézeti vezérek közt első helyen magasul ki az ő sokoldalú hatáskörénél fogva.

Bellovics Imre, a zenekedvelők egyletének vezérigazgatója s tanára, a belv. polg. l. iskola tanára s az orsz. magyar dalár-egyület karnagya. Ő nála nélkül nem képzelhető a fővárosban semmiféle nagyobb szabású ének- s zenekari bemutatkozás. Mint elsőrangú dirigens már évek hosszú sora

óta gyűjti babérait, melyeket méltán kiérdemel. Ahol s amikor csak kilép a pódiumra: a biztos tudást, a temperamentum tüzeit s az előadás gazdag árnyalatát viszi oda magával. (Róla már többször megemlékeztem).

Szautner Zsigmond, belv. egyh. karnagy, a budai ének- és zeneakadémia igazgatója, orsz. zeneak. tanár. Az idegen zenészet újjdonságoknak ő a legbuzgóbb bemutatója. Nem mulik el év, hol e részben eleget nem tenne a közönség igényének.

Schnöller Alajos. A magyar zeneiskola igazgatója és tanára, aki kiváló kulturmissziót teljesít a magyar zenevilágban.

Siposs Antal. Intézete fenállásának negyedszázados jubileumát csak nemrég ülte meg, oly fénynyel és általános részvétellel, minő kevés fordult elő a 2-ik félszázadban. — Már sokszor megemlékeztem e munkában az ő kiható ténykedéséről, de még sem állhatom meg, hogy itt is ne jellemezzem. Minden ízében mindig magyar volt s az is marad koporsója bezártáig. Számtalan zeneszerzeménye tanuskodik erről, melyek zeneirodalmunk tiszta magyar vérpezsgései. Ő volt a fővárosi zeneakadémiák első alapítója. Mindig az volt az elve, hogy Magyarországon elsősorban magyarnak kell lenni s azután művészeknek, nem pedig megfordítva. Sok év óta egyik legkedveltebb alakja úgy a zenevilág, mint a társadalomnak. Rengeteg tanítványt nevelt, kik jórészt beváltak művészeknek is. Nyomában egész kolóniája támadt a magánvállalkozású zeneakadémiák s tanintézeteknek, melyek ha nem is mindig művészeti virágokat termelnek: de legalább terjesztői a fogékonyságnak. A rostán (az életem) úgy is áthull a konkony s fenmarad a búzaszem.

Somogyi Mór. Magán zeneak. igazgató tanár ő is. Egygyel már nem is érte be s másodikat nyitott a központban, kibővitve s jeles tanárokkal ellátva. Intézete népszerűségét, keresettségét más tulajdonságával is emeli. Jeles virtuóz, hangversenyző s mint zeneirő is előnyösen betölti hivatását.

Szotyori Nagy Károly, Sz. Nagy József, ifj. Sz. Nagy Károly. A magyar zenének egy törzsből fakadt e munkaizmos triásza, jelentős szerepet játszott a félszázad kultur történetében. Az első: Károly, volt a veterán s mint zenedei igazgató, ref. orgonász egyik erős fellendítője lett a debreceni zeneéletnek. A ref. egyházi dallamok körül szerzett sok érdemet. Testvére József, ugyan ily irányt követett Sárospatakon. — Ifj. Károly (most a nőképző egylet egyik buzgó tanára s énekvezére), mint volt dalárkarnagy, pedagógus s zeneirő többoldalú ténykedést fejtett s fejt ki jelenleg is.

Krausz Gusztáv. Legujabban Reform-zeneiskola címen magán zeneintézetet léptetett életbe, melynek az élén áll mint igazg. tanár. Máskülömben is főv. polg. isk. ének-tanár. — Mint a Ganzgyár dalegylet volt karnagya, az egylet az ő igazgatása alatt lett Aradon az 1898-iki orsz. ünnepélyen, az első díj nyertese.

Forti Ottó, magán zeneiskolai igazgató tanár. Régi akreditált budai zenészeti telepen működik, több év óta. Szerényen s kevés, ugyszólván semmi reklámmal sem dolgozik, de minden évi zenevizsga-hangversenyeiben igen előnyösen szokta bemutatni ugy tanári hivatottságát, mint szolid izléses irányát.

A 2-ik félszázad régi és legujabb virtuózai közül, akik egyszersmind mint zeneirók is szerepeltek és szerepelnek, első helyen kimagasul az 50-es évtized legendáris művésze.

Székely Imre, aki mint akkori tüneményes virtuóz, és a magyar zene legizmosabb fellendítője, maradandó nyomokat hagy maga után a 19-ik századból. Az ő művészeti ténykedését és szerzeményeit feleslegesnek tartom részletesebben megrajzolni. Ismeri azt az egész magyar világ s a külföld is, hol műveinek legnagyobb része látott napvilágot. Mint nemz. zenedei tanár legióját művelte ki a ma is szereplő virtuózok s művészeknek, köztük saját zseniális leányait is, a korán elhunyt Ilonát és Irént, kik az irodalom terén szintén kitűntek, s utóbbi még ma is kitűnik.

A nemzeti zenedénél maradva: itt magasulnak ki mint kiváló pedagógusok, virtuózok, tanárok s műírók, nevezetesen:

Aggházi Károly, kiről már előzőleg is megemlékeztem. Eminens virtuóz s zeneszerző egyszersmind.

Lotz Kornélia. Zongoraművésznő, még pedig a legeminensebbek közül, akik az utolsó évtizedben a fővárosi magasabb zeneintézetekből kikerültek. Ő a nemz. zenede Rennebaum Ágosta osztályából kelt szárnyra. Izlés, finomság, poetikus allűr, s tehnikai szoliditás jellemző tulajdonai.

Megyeri Károly. Már a 60-as évtizedben s későbbben is feltűnt mint az első Zenészeti lap munkatársa, nagy tudományu, mindent felölelő s tanulságos cikkeivel. Egyike volt a legelső szakszerűen képzett műíróknak. — Elbetegeskedés folytán csak legközelebb vonult nyugalomba. Rengeteg számú növendéket képzett ki mint pedagógus, kik mind be-

váltak a magas kiképzésre. Ő a nemz. zenedének az életképes növendékek generál-liferánsa volt míg ott működött.

Tomka István. Nemz. zenedei elsőrendű tanár és pedagógus, aki minden évben állít ki oly magas színvonalu növendékeket, akik mint kész művészek léphetnek ki a világba s a legjelesebbekkel kelhetnek versenyre. Legujabban Ripper Alice vált így ki, akit a nagy D'Albert vett magához, még perfektebb kiművelésre.

Khayl Antal. A 2-ik félszázad egyik emeritus jeles virtuóz- és pedagógus nesztora, a ki már az 50-es évtizedben kiható tevékenységet fejtett ki. Utóbb a nemz. zenedének lett kiművelési zongoratanára s azonkívül is számos kiváló művészadeptust szolgáltatott évről-évre — hosszú pályája alatt — a hazai zenevilágnak.

Szabó Xaver Ferenc. Orsz. zeneak. tanár, hol a hangszerelést tanítja, melynek nagy mestere: (mint zeneiróról már korábban megemlékeztem). Művei mind nagy tudással vannak megszerkesztve. Akiknek nem volt — s talán még ma sincsen, — megerősödött szárnyuk az instrumentális repülésre: azoknak nem egyszer segített (s talán még ma is segít) az emelkedésben.

Butykay Ágos mint izmos készültségű zeneköltő és briliáns zongoravirtuóz egyaránt kimagaslik az újabb magyar zenenemzedék közül s neve már is előnyösen hangzik a külföldön. A nemz. zenedében kezdte, aztán az orsz. zeneakadémiában folytatta s végezte tanulmányait. De a külföldi nagy mesterek oldala mellett szintén tökéletesítette magát.

Schuk Anna (Lukács Vilmosné). Magán zeneiskola élén áll s rövid pár év óta rendkívüli sikereket mutat fel az általa életbeléptetett s meghonosított új pedagógiai rendszer-

rel, mely a fősulyt az ujj, a kézcsuklók s a karizmok megerősítésére fekteti. 1898-ban alapította új rendszerű iskoláját, mely azóta általánosan elismertté, keresetté s méltányolttá magasult ki. Az országos zeneakadémiának volt növendéke, hol Lisztnek is kitüntetett tanítványai közé tartozott, s elvégezvén a kurzust, jeles képesítő oklevelet nyert. Új rendszerének alapelveit bőven kifejtette egy magyar és német nyelven megjelent röpiratban, mely a külföldön is nagy elismerésben részesült s főleg a németországi tanintézetekben talált méltányló fogadtatásra. Elmésen kombinált gépezeteket konstruált, melyek a fentjelzett célt nagy eredménnyel szolgálják. E tekintetben ő valóban ritka sikerű reformokat léptetett életbe a pedagógia terén, melynek egészen szentelé életét.

Tamássyné Gaál Anna. Az orsz. nőnevelő intézet zongoratanára. Kiváló képzettségű zeneművésznő, elméleti író s több pedagógiai munka szerzője. Ő is az orsz. zeneakadémiának volt egyik legjelesebb növendéke.

Zapf Antal. Majdnem a századdal haladó egyetlen élő tagja a hazai zenevilágnak, aki még látta a század kezdetén a fejlődő bimbókat. Nincs öregebb élő alakja a magyar zenevilágnak. Része volt az első fejlődésben. Magyar zenészeti működéséhez az a nevezetes ténykedés tapad, hogy a 40-es években Berlioz után a Rákóczy-indulót és Erkel Hunyady-nitányát ő irta át négykézre zongorára, mely még ma is közhasználatban van. Mint egykori nemz. zenedei tanár máskülömben is több magyar szerzeménnyel gyarapította régibb időben az irodalmat.

Haslinszky Gusztáv. Előnyösen ismert zenetanár, zeneíró és hegedűművész. Több sikerült magyar szerzemé-

nyével, dalaival tette nevét ismertté. Ezek közül kiválik egy hegedűre irt briliáns magyar ábrándja zongorakisérettel, régi hallgató és friss stilusban.

Zsadányi Ármánd. Sok érdeme van a régi alapvető magyar zeneírók művei átírataival szemben, hegedűre zongorakisérettel, melyeket koncert használatra dolgozott ki.

*

Meg kell emlékezni a 2-ik félszázad ama kiváló zeneszerzői, művészei, virtuózai s műiróiról, akik már elköltöztek, de az első félszázadból átszármazva, még a 2-ikban is hosszabb ideig szerepeltek különféle téren (kikről már előzőleg többször emlékeztem). Ilyenek: Hollósy Kornélia, Füredy M., Kószeghy K., Benza, Jekelfalusy, Engeszer Mátyás, Zsaskovszky Endre és Ferenc, Szuk Lipót, Csillag Róza, Ridley Kohn, Spiller Adolf, Schmidt Péter, Gáspáry János, Elemy Sándor (utóbbiak mind az egyházi zene terén tűntek ki), Ellinger J. (a vashangu tenorista), Gassi Ferenc, Beliczay Gyula (a pazar termelésű zeneszerző, zongoraművész és virtuóz). A 2-ik félszázad 60-as, 70-es évtizedeinek kiváló művészei voltak: Benza Ida, (a század legnagyobb drámai énekesnője), Mányik Ernesztina, Toperczer Ilka, Huber Ida, Voggenhuber Vilma, Kendelényi Fáni, Hoffbauer Zsófia, Szupper Jenő s a még most is élő Erkel Sándorné — Tannerné Szabó Róza.

e) A 2-ik félszázad zenekritikusai.

A fentebb feltüntetett rengeteg névsort végül ki kell egészítenem a 2-ik félszázad zenekritikusaival, kik nevezetes szerepet játszottak ugy az előző, mint játszanak főleg a leg-

közelebb folyó utolsó évtizedben. — Mert aki csak át is lapozza a fenti alig véget ért zenetényezők listáját: be kell látnia, hogy az természetszerűen maga után vont a kritikusok nagy sokaságát s elszaporodását is. — Nem is volt s nincs is bennök hiány, mert ép oly ambíció-csábító, mint sok tekintetben szellemi sport s hálás foglalkozás. — Egyéb ültetni, plántálni, nyesni, vésni s alkotni való munkám mellett, hosszú pályám alatt, magam is erőm javát fordítottam erre, mert ép oly szükséges a szellemi harcban, mint az anyagiban az égi háboru. Tehát jól tudom méltányolni tulajdonságait, előnyeit és hátrányait. A század utolsó két évtizedének zenekritikusait mind elsorolni: szintén alig lehetséges, mert manapság már minden hírlapíró szeret vele foglalkozni mind a két nyelven, melyre a hazai művészeti ügyek rá vannak utalva. — A mult zenekritikusaira kevésbé akarok reflektálni, részint mert azokról incidentaliter mint ilyenekről már többször volt szó előzőleg, részint pedig mert a század végén még is csak azok irányítanak, akik ezzel specificice foglalkoznak. Csak röviden pasztellázhatom őket.

A 2-ik félszázadnak szélesen ismert zenekritikusa volt: Bartalus István, Brassai Sámuel, Mosonyi Mihály s Vajda Viktor (ez utóbbi a legtöbb agilitást fejtett ki számos lap hasábjain s egyik oszloposa volt az én első Zenelapomnak is). Még ma sem pihenteti tollát. Sokat tud, sokat látott, tapasztalt. Amit ír mindig megszivelni való. — (A többről felesleges bővebben szólni). Legujabb időben kiváltak s kiválnak tudás, szakszerűség és objektivitás tekintetében: Antalik Károly (Hazánk, Nemzeti Ujság), a korán elhunyt Harrach József (Pesti Napló), korábban Tóth Béla, jelenleg Kern Aurél (Budapesti Hirlap), Merkler Andor (Magyar-

ország), Bély Izidor (Pesti Hirlap), Erdős Armand (Egyetértés), régebben Wöhler Gotthárd, Czeke S., Schütz Miksa, újabban Beer Ágost (Pester Lloyd), Dióssy Béla (Neues Pester Journal), Somogyi P. (Tagsblatt), ifj. Falk Zsigmond (Ország-Világ), Dombay Arthur (Alkotmány).

Manapság már a több százra tehető vidéki napi s heti lapoknak is meg vannak az ő rendes zenekritikusaik. Ott is van hozzá anyag, tárgy s személy bőségesen.

*

Itt egy érdekes tünetet kell felemlíteni.

A század végén, hol a nők szellemi képessége, a művészet, tudomány s irodalom majd minden terén igazolva lett, midőn közülök hivatott költők, regény, tárcaírók, tudományos értekezéseket, felolvasásokat tartó nők kerülnek ki, orvosi, bölcsészeti diplomákat nyernek: zenekritikára egy sem képesítette magát. — Erre nézve az új századba csakis egyetlen név megy át: az Ábrányiné-Katona Clementin-é, aki többoldalu írói ténykedése mellett zenekritikával is alaposan foglalkozott és foglalkozik. Több elsőrangú napi, heti és szaklapban fejtven ki részint saját neve alatt vagy aláírás nélkül, részint pedig nagy és kis C betűvel jegyezven ebeli alapos működését.

LXVII.

Mascagni és a magyar zene.

Egy pár hó előtt, az egyetemes világsajtó hasábjait bejárta Mascagninak, a hirneves ünnepezt olasz zeneirónak az a felolvasása, melyet Velencében tartott a 19-ik század nemzetközi zenéjének a fejlődéséről. Minket magyarokat különösen kitüntetett az által, hogy az összes európai művelt nemzetek zenéje közt — az olaszt kivéve, — egyedül a magyart jellemezte olyannak, amely legtöbb eredeti vonással bír, s ebből folyólag a mult század legnemzetibb operairójának a mi Erkel Ferencünket jelölte ki, mert szerinte ő felelt meg leghivebben, legközvetlenebbül a magyar nemzeti génusz követelményeinek.

Zeneköltő, hozzá még oly kitüntetett s annyi glóriával elárasztott zeneköltő, mint Mascagni, a lefolyt században még nem mondott ennél nagyobb bókot a magyarnak s nem nyilvánított tárgyilagossabb igazságot. Látszik, hogy alaposan ismeri a műtörténelemből a zene fejlődésének minden mozzanatát. Pedig az ő rövid nálunk időzése alatt alig hiszem, hogy alkalma lett volna a magyar zene százados fejlődését egészen a mai napig mélyebben megismerhetni, mert az esetben Erkel operai alkotásait nem legnemzetibbnek, hanem unikumnak kellett volna jellemeznie, aminő nem fordult még elő a nemzeti zenék fejlődésében.

Hogy az olasz zenét mindenek fölé helyezte, eltekintve nemzetisége iránti kegyeletétől és jogos vonzódásától, ebben

műtörténelmi igazságot is fejezett ki. Mert zene dolgában melyik művelt zenész — de még magasabb szinten álló műkedvelő is, — merné kétségbe vonni, hogy minden művelt nemzet, nem mindent az olasztól vett át, nem annak a nemzetnek zenei készletét asszimilálta a magáéhoz? Egyházi, világi formát, éneket, virtuóizációt, dallamkötést, frazirozást, szóval: mindent, ami a zene fejlesztéséhez mellőzhetlen anyagkészletet szolgáltat? De mindezt hogyan tették? Századokon át törték porrá az olasz gránitkockákat, hogy azokból új építőköveket formáljanak új nemzeti csarnokok felépítésére. Sőt magának az olaszoknak is sok századra volt szüksége, míg legnagyobb nemzeti zeneköltői megszülettek a lefolyt században.

De hogyan állott a szegény, végtelenül elmaradt magyar nemzet saját zenéjével szemben még csak a múlt század kezdetén is? Művészet, nyelv, irodalom hordta az idegen jármót. Zenével csak a cigány foglalkozott, aki azt sem tudta, mi fán terem a hangjegy. Magyar dal csak a nép ajkán csendült. Amíg más nemzetek zenei kulturája csak úgy fejlődhetett ki, mikor fokozatosan kiformalódott hozzá a zenei válfajok minden ága s csak a fényes kupolát kellett fölénk emelni: addig megáldotta az isten a magyart egy oly mesés géniusszal, aki mindjárt ott kezdte, ahol más nemzetek végeztek. Fényes kupolát (operát, legmagasabb műformát) emelt, magas ivoszlopzatokra helyezte s várta, míg kiformalódnak hozzá az alaptartó kövek, csúcsivek, szoborfaragványok. Arra a hihetetlen szellemi természeti csodára adott példát, hogy a fiú hamarabb jöjjön a világra, mint az apa. Más szóval: a magyarnak hamarabb lett nemzeti operája, anélkül, hogy csak egyetlen népdala is lett volna kótázva.

S ez az az unikum, amit már előzőleg is hangsúlyoztam s ami Mascagni figyelmét kikerülte. Erről nem tud semmit a nemzetközi zenevilág. De vajjon van-e erről tiszta fogalma magának a magyarnak is? Alig hiszem, mert ha lenne: több méltatásra becsülné a magyar zenét, melynek százados küzdelmeinél alig lehet keservesebbet elképzelni az összes kulturális annálisokban. Olyan volt e század lefolyása alatt, mint a lapda; hol felszökött a magasba, ha a divat, a nemzeti aspiráció úgy hozta magával, hol meg a földre esett, gurult tova irány, cél nélkül, vagy pláne a cél ellenére; akárhányszor beleesett árokszéli posványba, onnan egyesek ismét feldobták s virágos kertbe esett. De ime benne vagyunk az új században, de még ma sem mondhatja el magáról, hogy elismeri, megbecsüli a nemzet, melyért annyit szenvedett s melyről egy világhírű idegen zeneköltő úgy nyilatkozik, hogy a legfigyelemreméltóbb az összes nemzetközi zenék között.

Nem hiába hallunk a magyar parlamentben keserű, de való igazságokat a művészet hanyatlása felett. Mert be kell vallani, hogy a magyar zene is erősen gurul lefelé a hegyről. Csak szét kell tekinteni s százával merül fel a meggyőző bizonyíték. Az operából már felesleges is beszélni. Német, idegen szó ott a vezénylő nyelv, dacára, hogy egy olyan izmos magyar érzelmű igazgató állt az élén több éven át, aki felélesztette s messze kihatóvá tette a magyar zene ősi relikviáit. Végig éltem majdnem az egész lefolyt század zenészeti ténykedéseinek a kavarodását; de nem emlékezem, hogy a mindenféle irányu s tartalmu hangversenyzéseknek, zeneelőadásoknak olyan rengeteg árvizében gázoltam volna, mint az idei végét járó idényben. Kisebb-nagyobb kaliberű tránzitó vagy hazai énekművészek százával, ezrével mutatnak

be dalirodalmi terméket. Vajjon hány százalék esik ezekből a magyar zeneirodalomra? Nagyon sokat mondok, ha két százalékot konstátálok. Ha egyik-másik rá is veti magát különféle opportunitásból, vajjon a magyar dalirodalom gazdag s nagybecsü aranszáaira esik-e választása? Távolról sem. Kelendősebb a rafinált hajfonatu kóc, mint az ezüst, selymes himes fonás! Mig tiltva volt, tüzzel-vassal hordtuk össze az építkezés drága köveit, de mikor szabadokká lettünk, elfordultunk tőlük s még emlékezni sem akarunk többé rájuk. Minden irányban szétterjed a nemzetközi nagyzási hóbort, s az eredménye? A mai magyar nemzedék tud nem nemzeti operákat, hangzatos szimfoniákat és mindenféle báli jelmezbe bujgatott dalokat írni, de jóformán már a nevéről sem ismeri az évtizedeken át beraktározott magyar zenei kincses termékeket, Ne adja az ég, hogy Hunyady László és Bánk-bán valaha lekerüljön az opera műsoráról (melyeknél, alig hiszem hogy Mascagni többet ismerne a magyar zeneirodalomból), mert akkor csomagolhat a magyar zene mûzsája s mehet világgá az új században. A régiségbuvárok idősza fog bekövetkezni, hogy tájékozza a jövő magyart, mikor, merre s minő kosztümben járt a nemzeti zene géniusza? Elmondtam már ezt e munka folyamán többször. De nem lehet ismételni elégszer a mai kor új magyar nemzedékével szemben!

*

Azt mondta Mascagni az ő felolvasásában, hogy Liszt Ferenc ugyszólván semmit sem tett a magyar zene fellendítése érdekében. Sajnálatomra, ebben nem érthetek vele egyet.

Nem hiszem, hogy „A magyar zene a 19-ik században“ című e munkám valaha francia vagy olasz fordításban a kezébe kerülne, mert ebből meggyőződnek helytelen állításáról. Igaz, hogy Liszt nem irt magyar operákat, mint általában semmiféle operát. De Mascagni mint alapos műtörténelem-ismerő, jól tudhatja, hogy az egyetemes zeneirodalom nem csupán operákból áll, sőt az opera, mint legmagasabb műfaj, csak legutoljára jelent meg azon. Eltekintve attól, hogy Liszt mit termelt a magyar zene eszményítése érdekében, az oratórium, az egyházi zene, a szimfoniai költemények, a férfinégyesek terén, elég legyen csak annyit konstatálni, hogy Rákóczy-indulójával s magyar rapszodiáival ő volt az első, aki oly világraszóló lökést adott a magyar zene elismerése és terjedésének, amelyhez hasonló ténykedés nem fordult elő a század magyar zenei irodalmában. Ő volt legnagyobb méltánylója Erkel magyar operáinak s magyarországi működése alatt, mint a magy. királyi zeneakadémia elnöke s legmagasabb tanára soha nem ignorálta annak érdekét, de első sorban szóval és tettel, legkihatóbb méltányoló apostola volt. Fejedelmi áldozatkészségével pedig a magyar zene és kulturális törekvéseknek nem volt nálánál hatalmasabb támogatója. Aki a század egyik legragyogóbb zenei géniuszának a horderejét ismeri, csak az képes kellően méltányolni azt az erőt, melyet az ily géniuszok képviselnek, mikor az előrehajtó falankszok zászlaja alá szegődnek előrehajtókul.

Ne vegye tőlem senki rossz néven, hogy bárminő őszinte elismeréssel vagyok is eltelve Mascagni irányában, amiért oly pártatlanul elégtételt szolgáltatott a magyar zene életképességének, melyért magam is számos évtizeden keresz-

túl hevültem s egyik szerény kockatörője voltam a lefolyt században: lándzsát török Liszt magyar zenei ténykedése mellett, kihez sok-sok éven át a legszorosabb baráti s művészeti kötelék fűzött s kinek ebbeli érzületét senki nálamnál jobban nem ismerte. Tévedni emberi dolog. Mascagni sincs ez alól kivéve s ha még alaposabb, még részletesebb felismerője lesz a magyar zenei kulturfejlődésnek hiszem, igazságot fog nekem adni, s egyik világba dobott téves állítását saját maga fogja helyreigazítani. Mert az ő szavának is nagy a súlya és kiható az ereje.

LXVIII.

A nemzetiségi zenék széteszlása.

Volt idő, mikor egyedül a latin nyelv találtatott képesnek a szellemi tudományosságot közvetíteni s a többi nyelvek mint barbárok figyelembe sem vették.

Legekleatásabb példát szolgáltat erre saját magyar nyelvünk története, mely e megölkő békó alul csakis a m. tud. akadémia megalapítása után kezdett kibontakozni.

A zene történelme is hasonló példákkal szolgál s ma is oly korszakot élünk, hogy csak a Mozart, Haydn és Beethoven művei alapján kifejlődött zene tartatik egyedül klaszikusnak.

Ha azonban elfogulatlanul akarunk itélni, be kell ismerni, hogy valamint a latin nyelv korszakában voltak már más élő nyelvek is, melyek életképességgel bírtak s be is bizonyították, hogy azokon a tudomány, irodalom legmagasabb kifejlődésre juthat, ugy volt s van a zenével is. A klaszikus

zene legmerevebb korszakában is voltak már más oly zene-fajok is, melyeket nem ignorálhatott többé az autokratikus zeneirány. — Mennyivel inkább vannak ilyenek korunkban, melyek tényleg, kiegészítő elemeit képezik a leszármazott ugynevezett klaszikus zenefajnak.

Ujabb időben, mint egyik hasonló főtényező lép fel a zenében a keleti zene s annak válfajai.

Ama túlsúly, melyet Európában a nyugat a kelet felett gyakorolt s gyakorol tudomány, irodalom, művészet, ipar, szóval: szellemi élet tekintetében, az életrevalóságot (mely eme tényezőben nyilvánul leginkább) egynémely keleten élő nemzetben majdnem egészen elfojtotta, a nyugat szelleme pedig annál követelőbben lépett fel irányában. Az akció természetesen reakciót szült s fog is szülni minden időben, kivált oly nemzetnél, mely önmagában életrevalóságot érez a fentebbi négy főtényező kifejlesztésére. Így voltunk mi magyarok is előbb nyelvünkkel, azután zenénkkel, melynek elemeiből ma már minden nemzet zeneirodalma bőven táplálkozik anélkül, hogy annak művészeti polgárjogosultságát elismerné s anélkül, hogy maga a magyar nemzet is, mint egy ember szállna a sikra, e kincsének jogot és tekintélyt szerezni a művelt világban.

Ha a mai ugynevezett klaszikus zenét létalapjában vizsgáljuk, meggyőződünk, hogy az főleg német, olasz s francia népdalok, tánc-zenék elemeinek vegyítéséből s művészies feldolgozásából áll. Ezt az irányt, ezt a keveréket aztán Nyugat-Európa s utána az egész művelt világ mint ugynevezett klaszikus zenét fogadta el. Szemügyre vévén azonban Kelet-Európa nemzeteinek népdala és táncában nyilatkozó zenéjét: arról is meg kell győződünk, hogy ezek elemei

lényegesen különböznek amazokéitól, s hogy a kelet zenéjét a nyugatival mindenben egyesíteni, ugyanazonosítani lehetetlen anélkül, hogy elveszítve megkülönböztető sajátosságait, el ne veszítsen egészen maga is. Ugy állnak ezek egymáshoz, mint az indo-germán s az ural-altaji nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek.

Az érzelemnek legfönségesebb megnyilatkozási modora kétségkívül a zene, ennek pedig annyiféle nemei s fajai vannak, ahányfélek maguk a népnemzetek. A népnemzetek érzelmi s nyelvrokonsága szüli aztán zenéjük rokonságát is. De az oly népnemzetek zenéje közt is találunk rokonságra, melyek nyelvre és beszédre nézve épen nem rokonok, azon oknál fogva, mely szerint ezredéves jó és balsorsban való osztakozás kell, hogy érzelmi s így zenei rokonságot is hozzon létre. A különböző fokú érzelemrokonság eme csoportozata szüli tehát a rokon vagy kevésbé rokon zenéket s ily módon támad zenecs család, épp úgy, mint támad nyelvcsalád, nemekre s fajokra elágazva.

Európában két zenecs család uralkodik, t. i. a nyugati és a keleti, melyek határozott s könnyen felismerhető jellemmel bírnak. A nyugati zenecsaláddal minden műveltebb zenész ismeretes. Kevésbé a keletivel.

A keleti zenecs család Európában leginkább a következő országokban van elágazva, u. m. Magyarországon, Erdélyben, Horvátországban, Slavóniában, Török- és keleti Oroszországban.

Ezek szerint, a következő zenék tartoznak egy családhoz, u. m.: a magyar, oláh, slavon (tót) s némi részben az orosz és török is, bár ez utóbbi, inkább az arab és persa zenéhez szit, minthogy mintegy átmenetet képez az

ázsiai és keleteurópai zenéhez, valamint az orosz a nyugot-
európai s keleti zenecsaldok közt. Az említetteköl tehát
tisztán keleteurópai csak a három első.

E zenenem fajai következöleg oszlanak fel:

1-ör. A magyar zenenem uralkodik Magyar-, Erdély-,
s Oláhországban, válfajai pedig a következök:

- a) a voltaképeni magyar,
- b) a székely,
- c) a palóc és
- d) a csangó-zene.

A voltaképeni magyar zene ismét eloszlik; tiszamenti
és dunántúli válfajra.

2-szor. Az oláh zenenem uralgó Magyar- és Erdély-
ország egy részében, továbbá: Oláh- és Moldvaországban.

3-or. A slavon (tót) zenenem uralgó Magyarország egy
részében, Horvátországban, Slavoniában, Szerbiában s a
törökországi szláv hercegségekben.

Meg kell itt emlékezni a cseh és lengyel zenéről is.
A cseh zene mintegy átmenetet képez a német s slavon
(tót) zenenemek közt; a lengyel pedig szintén átmenetet
képez a nyugateurópai s keleti zenecsaldok közt, ezek kö-
zül pedig a slavon zenenemhez szitván, ép ugy mint az
oroszl. Határozottan tehát nem tartoznak a keleti zenecsald-
hoz, hanem inkább a nyugatihoz, valamint a török inkább
az arab és a persához.

*

Megemlítendő az a jelenség, miszerint a magyarországi
tót- és rác-zenék némileg elütnek a voltaképeni sláv és szerb
zenefajoktól, a mennyiben rajtuk bizonyos magyaros zamat

vehető észre. Ezekre sok befolyással volt és van a magyar zenénem. A magyarországi tót- és rác-zenék termékeinek eme sajátsága néha annyira megy, hogy minőségüket fürkészve, gyakran a zene mind a három létalapját elemezni kell, hogy tisztán magyarokul ne vétessenek.

Az elsorolt három zenénem tehát egy családhoz tartozik ugyan, de azért mindegyike oly jellemző vonásokkal bír, hogy nem nehéz őket egymástól megkülömböztetni.

A keleti zenénem még teljesen nem levén kifürkészve, kiaknázva, csakis a három említett zenefajra lehet szorítkozni. Midőn eljövend az idő, hol a keleti zene minden válfaja is tudományos észlelődés és meghatározás tárgyát s anyagát képezendi a nyugati művészeti civilizációnak: az felette gazdag elemmel fogja szaporítani a mostani ugynevezett klaszikus zenészeti irányokat.

A keleti zenékben járatlanok előtt is fel kell tűnnie annak, hogy abban oly sajátzerű zenemérték, zöngidom (rhythmus) uralkodik, minőt a nyugati zenében nem találunk, s ha találunk is néha elvétve, az csak becsempésztetett abba, de sajátűségéhez nem tartozik; ép úgy, mint egy nemzeti öltözet cifrázataiba becsempészheti magát egy-két idegen nemzeti ruházati diszitmény, de azért annak mindjárt fölismerhető az eredeti forrása.

Nem kevésbé föltűnők a keleti zöngelmekben rejlő lejtők (skálák) s a harmonia körül a zöngnemek (Tonarten) sajátűzerű rokonsága. E részben bő alkalom nyílik tanulmányozni a régi ugynevezett egyházi, vagyis ős zöngnemeket, melyek a nyugoti zenészetben csak ereklyeként őriztetnek az egyházi énekekben, vagy kivételesen használtatnak sajátlagos egyházi dallamokra, míg a keleti, főleg pedig a voltaképeni

magyar zenében egész népdal- és vallás-zenei irodalom létezik azok alapján.

A keleti zenefajok határtalanul gazdagabbak rhythmus, zöngkötés és harmoniai sajátosságokban, mint a nyugatiak, s a kedélyhangulatnak alig van oly finom árnyalata, melyet félköltöni képesek ne lennének.

A keleteuropai zeneművek közt kétségkívül legtöbb életképesség s legtöbb elemi gazdasággal bír a magyar z e n e.

Hacsak versmértékeihez idomult zöngképleteit tekintjük: oly gazdagságot találunk, melylyel egy népcsalád zenéje sem versenyezhetik. Továbbá, rendelkezésére áll az időmértéknek (Tempo) minden foka, melylyel az öröm, fájdalom, merengés, pajzanság, tüzes szenvedély, a fölszikkasztó jókedv vagy a komoly, méltóságos hangulat ecsetelésére kiváltképen alkalmas.

Egyik kiváló tulajdonához tartozik az is, hogy a műzene majd minden műformájához tud alkalmazkodni beltartalmával s hogy sajátlagos elemeinek sokoldalú s változatos vegyítésével, képes mindenkor sajátosságos voltának kinyomatát feltüntetni. S ennek lényeges oka abban keresendő, mert a magyar népdal soha sem vesz fel, vagy felette ritkán zöng-elemeket a nyugati családhoz tartozó zenékből, hanem inkább a keleti fajokból, mint rokonokból, pl. a szláv, oláh vagy a törökből. S e jelenség megfordítva is áll, vagyis: magyar zöngelmekre akárhányszor dalolnak a tót, oláh, horvát, rác fajok saját nyelvükön szövegeket, kivált Magyarországon.

A magyar zene az európai keleti zenefajokon kívül még Ázsiában is bír rokonsággal, mi eléggé bizonyítja ke-

leti származását. A többek közt feltűnő rokonságban áll az arab zenével, kivált a mi a ritmust illeti. Van az arabnak több oly versmértéke, mely a magyaréval teljesen egybevág; így az ugynevezett „Reml“, mely a magyarnál a két méretes szaku nagy lengedező képletének felel meg, mely im ez:

— u u — | — u u — stb.

Vagy az ugynevezett „túlcsapó Fachti“, mely a magyarnál a három méretes szaku kisebb lengedező képletének felel meg, mely im ez:

— u u — | u u — | u u — | stb.

A magyar zenében az előbbi képlet leggyakoribb s legmagyarabb is. Az utóbbi is sokszor előfordul, de még sem oly gyakran, mint az előbbi. De tekintve a magyar zöngelem jellemző zöngéit, ezek viszonylagos értékének meghatározásában is találunk sok rokonságot közte s az arab közt. Az arabok ugyanis, mint consonansoknak a következő hangközöket ismerik el, u. m.: a nyolcad, ötöd, negyed s a nagy és kis harmadközt. A magyar e részben a nyugoti családhoz tartozó zenékhez simulván, az említett rokonságot más téren nyilvánítja. Nevezetesen: a magyarnál legfontosabb zöngé mindig az első, mint kiindulási pont, melyre nézve nem akármelyik zöngéjét használja fel a hangrovatnak, mint a nyugati zene, vagy egynémelyikét legalább is nagyon gyakran használja. Az e téren való nyomozásokból kitűnik, hogy a magyar zöngelem leggyakrabban az elsődel (Prime) kezdődik, azután a nyolcaddal és ötöddel: de ezek után már gyakrabban helyezi a súlyt a harmadra, mint a negyedre. S e tünet, az arab zöngelmeknél is észlelhető. E mellett, a zöngelmekre vezetett harmoniából és a zöng-

némi viszonyokból is sok rokonság derül ki a kettő között, sőt néha ugyanegy idomu zöngcsoportok is előfordulnak. Feltűnő rokonságra mutat pedig az, hogy mind a kettőnél sok oly zöngelem található, melyekben a hetedhangköz hiányzik s nem fordul elő. Átalában ez ama hangköz, mely a magyar dal s zenében is legritkábban fordul elő.

A magyar zene keleti eredetét kétségbe vonni, ma már senkinek sem jut eszébe, dacára ama sokféle idegen elem összevegyülésének, mely eredeti voltát az idők folytán s még ma is folytonosan s minduntalan megmáskítja. Nem pedig azért, mert a zenének bármely tényező elemét tekintsük: azok kezelése s felhasználása oly modorban történik a tiszta magyar zenében, minőt a nyugot-európaiban hiában keresünk.

Ily jellemző tulajdonaihoz tartozik, pl. a) Hogy felütést (Auf tact) nem ismer. b) Ha szöveggel párosul, a főszólyt mindig vagy a kezdő zöngére, vagy a zöngcsoport első tagjára fekteti. c) Hogy csak páros ütenyt ismer s dalalkotásában leggyakrabban csak a páros rhythmus s a páros zöngcsoportu beosztáshoz ragaszkodik. d) Hogy a szöveges zenében nem ismeri (vagy ha teszik, csak ráerőszakoltatik) a zöngértéki egyenetlen felosztást, minők: a triolák, kvintolák, sextolák stb. e) Hogy zenészeti prozodiájában határozott hosszú és rövid szótagokkal rendelkezik, mi ellen véteni annyi, mint magát a nyelv szellemét megsérteni. f) Hogy az ugynevezett nyugot-európai kemény és lágy zönglejtőn kívül, melyek szerint szintén alkothatja zöngelmeit, még sajátlagos skálával is rendelkezik, melynek fokozataiból harmoniájának prizmatikus színezete s hatása fejlődik ki.

Skálája a nyugot-európai zene kettős lejtőjéből következőleg alakul, u. m.:

fölfelé:

c, d, esz, fisz, gé, ász, há.

lefelé:

c, há, ász, gé, fisz, esz, dé.

g) Hogy az ős — ugynevezett — régi egyházi hangnemek zöngegyutasutánja szerint alakult dallamok összhangoztatása, szorosan összefügg azok ősrégi jellegével.

h) Hogy dallami alkotásaiban nem használja kénye kedve szerint a skála bármelyik távközét, hanem bizonyos hangközökhöz következetesen ragaszkodik, (e részben néha a kivételek nem is képezhetnek aztán szabályt).

Téves tehát az a nézet, mintha a magyar zene csak őseinknek e hazába való költözése után keletkezett s fejlődött volna ki. Biztos adatok szólnak a mellett, hogy magyar zene — legalább csirájában — már Attila korában létezett, a mint ezt Erdélyi János „Népköltészetünkről“ irt jeles értekezésében, „Népdalok és mondák“ 2-ik kötetének 382—386. lapjain történelmileg be is igazolja.

Gyakorlati nyomokra azonban egészen a 16-ik századig nem találunk. De ettől kezdve már írott, sőt nyomtatott adataink is vannak, a többek közt Tinódy Sebestyén (az utolsó magyar lantos) hátrahagyott dalgyűjteményei.

Hogy a magyar zene ama nemzetközi viszonyoknál fogva, melyek közt ezer év óta él Közép-Európában, nem tarthatta meg mindenben eredetiségét, s hogy sok tekintetben simulnia kellett és kell az őt körülzáró nyugot-európai zene igényei s vívmányaihoz: az kétséget nem szenved. De a civilizációnak semmiféle foka és színvonala

nem lesz képes annak eredetiségeit elmosni, hacsak maga a magyar nyelv egy teljesen elfeledt, holt nyelvvé nem változik, a mi pedig majdnem a lehetetlenségek közé sorolható. Míg a magyar nyelv él, lesz magyar zene is, mert e kettő organikus összefüggésben áll egymással.

*

A magyar zene legtisztább alakban él az ország ama részeiben, hol a magyar nép még ős eredeti szokásai s nemzeti jellegével tartja fen magát, mint Bihar, Szabolcs, Szatmár megyékben, szóval a Tisza mentén, az ugynevezett magyar alföldön és a székely nép között.

A dunántúli magyarság közt már kevesebb eredetiséggel él és fejlődik, mert inkább ki van téve idegen népfajok zeneelemi befolyásának.

A legeredetibb s legtisztább alkotású népdalainknak is csak a Tiszavidék a forrása ős időktől fogva, míg a dunántúli vidék hozza felszínre a legtöbb idegen vegyüléket, sőt a 2-ik félszázadban (amint láttuk) annyira elterjedt — tiszta szép népdalainkat mindinkább elnyeléssel fenyegető — „csárdás”-zene is onnan vette eredetét, mely pedig semmikép sem egyezik meg a magyar nép jellemével s ma sem tekinthető egyébnek, mint a magyar népre lett divatos ráerőszakolásnak. A dunántúli zene szolgált az ugynevezett hallgatónóták forrásául is, melynek hősei: Lavotta, Csermák, Ruzsicska, Bihari, Rózsavölgyi Szvaszticsban kulmináltak, s bár be kell vallani, hogy e téren s ennek nyomán sok szép kifejlődést nyert a magyar abszolút nép-, sőt műzene is, de nagyrészt nem csekély hátrányára az eredeti jellegnek, mely a számos

és sokféle idegen cifrázat s ingredientia által mindinkább való eltereltetésnek van kitéve.

E tekintetben bajos ugyan az egyéni izléssel sikeres harcot folytatni, mert az esetben kritikus és szerzőnek legalább is egyenlő színvonalon kellene állaniok: hanem annyi bizonyos, hogy ha valaki a magyar zeneirodalom ugynevezett klasszikus hallgatónótáit szigoruan elemezi, s lefosztva azokról a felesleges és idegen zamatu, származásu cifrázatokat, pusztán zöngelmi vázlatukat összehasonlitja valamelyik tiszta magyar elemekből alkotott lendületes népdalunkkal, meg fog, meg kell győződnie ez állítás igazságáról.

Egészen más tekintet alá jön a magyar műzene, melynek dallam, kíséret, háttér és ékesítések tekintetében nem kell oly szorosán ragaszkodnia a népdalok, mint ősforrások eredetisége és mértékeléséhez. Itt fődolog az általános nemzeties szellem feltüntetése, s a nemzeti jellegben rejlő kedélyhullámzatoknak formailag s kidolgozásilag erősebb színezése. Műzenénk csak is így s ez alapon emelkedhetik szintén klasszikus színvonalra. Mert a jellem az, melylyel minden ugynevezett klasszikus zeneműnek birnia kell, mely jellem aztán, ha még nemzetivé is válik: megalakitja a különféle nemzeti zeneirályokat, minők: az olasz, német, francia. A különféle nemzeti elemek vegyítése csak zavarba hozza az érzést, s valódi hatás helyett csak érzéki csiklándozást érzünk. De az ingerlő még nem mindig szép és igaz, valamint az érzelő sem mindig megható.

A szorosán vett magyar zene jellemzésére nézve bizvást azt lehet állitani, hogy a dunántúli magyar zene szendeség és egyszerűség által különbözik a tiszamentitől. Abban a harmónia nem oly ragyogó, de a dallam annál inkább olva-

dékony. Az e nembeli dallamok leginkább megközelítik az olaszok folyékonyágát. A tiszamentit ellenben erő, keleti pompa a harmoniában s élesen markirozott dallamosság jellemzi. Amaz hevit, ez csillapit, határozottá tesz. Mondhatni: amaz nőies, emez pedig férfias jelleggel bír. E kettős ellentétben egész világa rejlik a képzelet és költészetnek.

LXX.

A félszázad utolsó orsz. dalünnepe.

A 19-ik század magyar művészeti ténykedéseinek a sorát nem zárhatom be sem méltóbb, sem megilletőbb felemlítéssel, mint az utolsó (1898-ban Aradon) végbement orsz. dalünnepélylyel, mely egyszersmind reám, e munka írójára is rávetett néhány sugarat abból a 33 éves fényes multból, amely az ő lobogóját, ez idő lefolyása alatt körülfonta. Ez ünnepség jelentőségét nem is kell bővebben indokolni. Természetes folyománya volt az a történelmi fejlődésnek. Az a körülmény, hogy immár 33 év előtt ugyan az időben alakult meg Aradon: egymagában biztosítja számára a magyar mütörténelmi maradandó emléket. Harmincegy év után ismét visszatért oda az akkor még csak szerény patak, a hol a bölcsője ringott — melynek én voltam első ringatója — s a honnan kiindulva ma már mint széles s nagy horderejű királyfolyó ömleszt szét hullámaait a magyar kultúra térségein.

Legfőbb jelentősége abban magasul ki, hogy megalakulási éve összeesik azzal a történelmi nagy fontosságú évvel (1867-el), mikor a magyar nemzet, visszanyert alkot-

mányos élete délpontján a legjobb fejedelem, mint alkotmányos s törvényes királya fejére ismét feltette Szent István koronáját, hogy hű öre legyen annak s boldog megelégedésre, felvirágzásra vezesse a hagyományos hűségű nemzetet. E mozzanat külömben is az általános nemzeti lelkesedésnek volt az éve. Politikai s államkormányzati szempontból nem ide tartozik részletezni az azóta lefolyt három évtized vívmányait s fény- és árnyképeit tárgyalni. Az újjászületés s az újraépítkezés sziklatörő munkájából természet-szerűen fejlődött ki ez idő alatt sok új rózsa ép úgy, mint sok hervadó virág. Mert ki merné tagadni, hogy mér földmérő sarukkal haladtunk minden téren előre? Megizmósodtunk erőteljesen úgy az anyagi, mint a szellemi téren. Ez elvitázhatlan tény. De ha őszinték akarunk lenni, azt sem tagadhatjuk, hogy több tekintetben hátralépéseket is konstatálhatunk. Kiváltképen áll ez a művészet nemzeti szelleme hanyatlásával s főleg zenei életünk s a magyar zene komoly vívmányaival szemben. Nagyon sok idegen szellemi majmolás s hamis kozmopolitikus áramlat tört utat magának, az igazi nemzeti génuszt tápláló oázisok csak gyéren s elszigetelve fordulnak elő. De itt van helye rámutatni a Magyar Országos Daláregyesület ama példátlanul álló ténykedésére, hogy a mit 31 év előtt mint irányító jelszót irt a lobogójára: a nemzeti génusznak tántoríthatlanul való hű ápolását, azt a mai napig hűségesen betartotta, mert mindig következetesen követte a magyar szellem terjesztésének az útját, soha sem hódolt az idegen szellemnek s őrszemes védfalait soha ez idő alatt nem törte keresztül semmiféle csábos jelszavakba burkolt álprófétai deklamáció, hanem ment egyenesen célja felé, a mely ezentúl sem le-

het más, mint hogy a magyar dal- és zenekulturának megingathatlan sziklabástyája maradjon.

Több ízben elmondtam már ezt e munka folyamán, de ahányszor teszem: felmagasztosul a lelkem, mert mindig azt érzem, hogy ez az alkotás volt legméltóbb a 19-ik század magyar zenéje aspirációjához, melyet az első félszázadból áthozott a másodikba.

Utolsó ünnepségének a műsora is tanuskodott erről. A magyar szabadság Golgotha-városa Arad így szólhatott hozzá: üdvözlégy magyar daláregyesületi lobogó! nemcsak azért, mert eljöttél 31 év után ismét falaim közé, hogy ragyogó arccal köszöntsed bölcsőd keletkezési helyét, hanem főleg azért, mert a mit akkor fogadtál, azt hűségesen, a szó valódi értelmében mind a mai napig hazafias lánglobogással megtartottad. Isten vezéreljen ez irányban továbbra is időtlen időkig?

Ez egyesület többször volt kitéve a váltakozó hullámzásoknak, de elvben, hazafiságban, kitartásban soha nem lankadt, el nem csüggedt. Az én csekély személyemnek is jókora rész jutott ki belőlük közel egy negyedszázadon át, a mig ténykedő árbocvezetője valék hajójának. Ha sötét felhők sokszor el is borították látóhatárát: utána mindig megjött a derűs napsugár, a mely újból fényes virágzásra növelte. Ez ünnepsége volt a 13-ik a században. Ne ütközzék meg senki az általánosan diszkreditált 13-as számon. Lejárta már magát a babonák korszaka. Látott már a magyar történelem piros pünkösdnapi viharokat is, s mégis él dicsőségesen ezer év multán. Az orsz. m. daláregyesület is élni fog, — hitem szerint — a mig csak a magyar lelkekben élni fog

a haza, a magyar művészet s a minden viharral dacolni tudó fenkölt kitartás és lelkesedés.

Azok közül, a kik harminchárom év előtt megalapították, — egyének és testületek — már nagyon kevesen vannak az élők között. De nevök meg van örökitve a magyar műtörténelem lapjain. Áldásos emlékezet babérja diszitse nevüket, mert egy oly nemzeti kulturegyletnek vetették meg az alapját, a mely minden irányban életképesnek és kihatónak bizonyult és bizonyul.

*

Nagy fénynyel és nagy művészeti sikerrel folyt le a század ez utolsó dalünnepe, hol úgy a versenyzett, mint a közösen összműködött egyletek, méltó záradékát képezték ténykedéseiknek. A két első díjjal a Kassai- (rég) és a Ganzgyári dalegylet lett kitüntetve. Az új század első orsz. dalünnepét a jövő 1901-ben Kassa fogja megnyitni.

*

Az összelőadást Bellovics Imre orsz. karnagy vezénylete alatt, egyidőre megszakította az az incidens, mikor az özszes egyletek, Lung Gy. elnökkel az élén arra méltatták e munka írójának csekély érdemeit, hogy soknemű kitüntetéssel elhalmozzák. Megelőzte ezt előző évben a fővárosban a Petőfi-társaság által kezdeményezett s rendezett félszázados jubileum, mely a főv. irodalmi s művészeti körök részvéte mellett folyt le. Ott sem hiányzott az orsz. m. daláregyesület, de már akkor hangsúlyozta, hogy az 1898-iki aradi ünnepek alkalmával külön feltartja magának erre nézve az alkalmat. S ezt váltotta be ez alkalommal.

Fogadja érte — a Petőfi-társasággal egyetemben — legőszintébb hálám kifejezését, melyet leróvni élttem utolsó lehelletéig meg nem szünök. Áldom a teremtőt, hogy megengedte nekem bevégezhetni e — talán utolsó — munkámat, melyet a 19-ik század magyar zenéjének a megörökítésére szántam, s melyben az orsz. daláregyes. legméltóbb nemzeti ténykedéseinek legkiválóbb mozzanatait is igyekeztem erőm szerint méltóan megörökíteni.

LXX.

EPILOGUS.

E végpontnál mikor a 19-ik század magyar zenéjének a képét megrajzoltam: aki figyelmére méltatja annak minden átalakulási processzusát: méltán fölveheti azt a kérdést, hogy az új században vajjon minő lesz annak a további kialakulási képe? — Mikor sok irányban, számos téren nincs mindenben rendjén a szénája s ha erősen tornyosuló sötét felhők mutatkoznak az égen: vajjon mire fog kelleni fektetni a sulyt, hogy azok eloszoljanak s szanálódjanak az egészségtelen viszonyok? — A t. olvasó talán el is várja tőlem ezekre a feleletet, aki e munka folyamán annyi küzdését, annyi vérző sebét feltártam, s nem egyszer rámutattam a különbségre, mely az első félszázadot elválasztja a másodiktól, nemzetiségi idealizmus és lelkesedés tekintetében.

Minden felesleges kerülgetés és behatóbb részletezés nélkül én részemről következő két pontban vélem feltalálhatni a panaceát.

Először: a folyó század jövő nemzedékének teljesen nemzeti irányu nevelésében s másodsor: a túlságosan elhatalmasodott kozmopolitikus áramlat lehető feltartóztatásában úgy állami, mint társadalmi uton.

Mert a kozmopolitizmus soha oly magasan nem hordta a fejét, mint a zene terén az utolsó évtizedben. Ahány ember az ajkára veszi, annyi értelmet tulajdonít neki. Olyan, mint a Hamlet felhője, amelyben Polonius mindenféle alakot lát. A politikus, az államférfi azt hiszi, hogy ez a ködös gon-

dolat a nemzeti aspirációk cirkulusait zavarja. Az írók, művészek érzik, hogy erős zuhatagok hátán hordja elejbük az idegen elemeket, hogy vagy leszorítsa őket a nemzeti alapról, vagy az árral úszni kényszerítse. Divatos szóvá vált, s csak természetes, mert rendesen ott szokott a gyökere erős talajra kapni, ahol mindenféle nemzetiségi törekvések torlód-
nak össze és kelnek harcra egymással. E tekintetben pedig a mi édes magyar hazánk igazán mintaszámba mehet. Minden nemzet, amely szilárd önállóságra jutott, erős harcot vivott ellene s főleg két oly faktorról szövetkezett, amelyek mellett a többi ugyyszólván csak kiegészítő szerepet játszik; e két faktor: az irodalom és a művészet. Ha e kettő nem áll nemzeti alapon, hiábavaló minden más erőlködés, mert ha az agy és a szív nem magyar, akár az egész ország ki se lássék a nemzeti színű zsinórtatból, mégis csak olyan lesz a vetés, mint aminőt a kozmopolitizmus érlel meg a maga számára.

*

Az ellene való védekezésben az az egyoldalúság vezet legkevésbé célhoz, mely a nagy kövek hengergetése mellett nem veszi tekintetbe a sziklahasadékokba szorult vízcseppeket, amelyek ha gőzzé változnak, óriási tömegeket mozdítanak ki helyükből. De másrészt a kozmopolitizmusból még sem kell oly elrettentő mumust faragni, mely még magát a sovinizmust is felfalja.

Azon a téren, a melyen egy félszázad óta leginkább működöm (értem a magyar zenét), magam is meglehetősen megcsontosodott sovinizta hirbe jutottam (s állok talán még ma is). Hiszen mikor az országos zeneakadémia életbeléptetése mellett én is erősen buzgólkodtam, ellenlábaim még azt is rám fogták, hogy a zene aritmetikáját, az általános

ellenpontozatot, sőt magát a fűgát is csárdás-stilusban akarom meghonosítani, (pedig ez nem is olyan abszurdum, minőnek a hozzá nem értő képzele). De mégis azt tartom, hogy a kozmopolitizmus a maga helyén és módjával, épp oly szükséges kelléke az általános műveltségnek, mint minden más állami vagy társadalmi rekvizitum; sőt tovább megyek: európai műveltségre törekvő nemzetnél nem is lehet oly fejlődést képzelni, amelynek ne lenne szüksége arra, hogy vérkeringésébe számos sejtszála bele ne fonódjék az egyensúlyozó és izmosító józan kozmopolitizmusnak. Csakhogy ebből még nem az következik, hogy ha a túfok sokféle selyemszálak áthúzására szolgál, hát akkor erre a szerepre a vastag kötelek is igényt tarthatnak. Nem céloom itt a kozmopolitizmus kérdésével politikai, nemzetgazdászati vagy államszervezeti szempontból foglalkozni s még az irodalom, a képzőművészethez való viszonyának a taglalását is másokra bízom. Csak a magam portája: a zene udvarán akarok egy kissé söpörni, hogy a túfok-hasonlatot illusztráljam.

*

Ha a kozmopolitizmus immincens veszedelmeit fel akarjuk ismerni: nem elég a panaszt csak úgy általánosságban a világba dobni, hanem nevéen kell nevezni a gyermeket, mert úgy találomra, sokszor ott látjuk, ahol valóságban nincsen s ott nem vesszük észre, a hol hihetetlen módon ront, bont. Én nevéen nevezek egy ilyen gyermeket, amelyről a dal már olyan régi, hogy talán ki sem lehet többé irtani. Azt zengi e dal, hogy Magyarországon — főleg pedig a fővárosban, amely irányadó, — a nemzeti szellemet s a hazafias érzüle-

tet irtó, mételyező kozmopolitizmust mindenkifelett a zene terén kell keresni, azon a talajon, amely leginkább van hivatva oly lelki s érzési hajtásokat termelni, amelyek leg-erősebben buzogó forrásai a nemzeti érzületnek. — Nézzünk egy kissé a szemébe.

Az ezredéves ünnepségek mámore után azt lehetett várni és hinni, hogy a hazai művészetnek is fel fog alatta és utána derülni a hajnala. Bizony nem igen derült! Egyik lehangolóbb tapasztalatokra juttatott, mint a másik. Azután megjöttek évről-évre a rendes zeneidények. Talán teleszivta magát a zene azokkal a megszámlálhatatlan ékes dikciók- és tósztokkal, amelyek fénysugaraiból itt-ott neki is kijutott? Távolról sem. Legfőlebb az illik rá, amit Petur bán mond, mikor a holdvilágon elmereng: „Menj te is, lopott fény!” Az ezredéves fényből édes keveset fogott fel a mi zenevilágunk, mert ma is ott állunk, hogy még jobban ráillik a régi dal, a mely mindig új marad. A magyar fővárosban ma is csak úgy röpked kiterjesztett kozmopolitikus szárnyakkal, mint az évtized elején.

Nálunk a zenei kozmopolitizmussal szemben az az anomália — jobban mondva anománia — uralkodik, hogy azt nem annyira az idegen elemek táplálják, mint a hazai termelő és előadó művészek, a kik még tullicitálják azokat: s hogy a kozmopolitizmust emlegetők sorában nem egy olyan hangzatos szavu akad, aki minden más téren kész harckelni ellene, csak a zene terén nem.

Ha magyar embernek valamely ismeret, vagy tudomány elsajátítására nincs szüksége saját nyelvére: akkor mással szemben is nélkülözheti; de ha minden vonalon nemzeti igénynek tekintik, akkor nem adható hely kivételnek a

zenével szemben sem, a melynek nemcsak az agygyal, de a szívvel, az érzelmi világgal is van köze.

*

A zenészeti kozmopolitizmussal szemben — főleg nyelv tekintetében, — soha nem tudtam s ma sem tudom megérteni (s ez nemcsak a magyar, de minden más nemzetre vonatkozik), hogy miért kell azt egyszer respektálni, máskor meg ignorálni? vagyis: miért ragaszkodik minden nemzet saját nyelvéhez, ha színpadi vagy nagyszabású énekműről van szó, s miért mond le e ragaszkodásról, mihelyt a zene dalformában hangversenyterembe vonul? Ekkor mindjárt kész elfogadni az eredeti szövegnyelvet prozódijával együtt, habár a zene ritmikai súly s beosztás tekintetében egyik esetben sem változik. Logikusabb lenne, ha a szózene a maga eredeti szövegnyelvét vagy mindig megtartaná, vagy minden nemzet nyelvéhez alkalmazkodnék. Az önállóságukra sokat tartó nemzetek nem is tágítanak ettől a hangversenytermekben sem, legkevésbé pedig attól, hogy az eredeti szöveg saját nyelvükön is szerepeljen a műsorokon. Csak nálunk divik az a visszatetsző szokás, hogy tiz-tizenöt idegen dalszöveg is szerepel egy-egy műsoron címetől együtt, csak éppen magyar nem.

„Zene dolgában nem kell túlhajtani a sovinizmust s aztán az eredeti szövegnyelv jogosultságához van kötve az előadás valódi szelleme is“ — ezt szokták rendszeren ellenérvül felhozni. Való igaz, hogy a zene a legkozmpolitikusabb művészet, mely a merev sovinizmust legkevésbé tűri. Van is neki elfogadott magyarózó

világnyelve: az olasz terminologia, de azért épp ebbe a kozmopolitikus várfalba lőnek legtöbb részt a szereplő nemzetek: a németek, a franciák, akik még a hangulat s az időmérték jelzésére nézve is ragaszkodnak saját nyelvükhöz, mintha minden embernek a világon kötelessége volna németül vagy franciául tudni. Az oroszok még tovább mennek az ő nemzeti sovinizmusukkal, s akárhány kiváló orosz zene-költő olyan vezérkönyvet tesz közzé, a melyből az orosz nyelvben járatlan karmester egy kukkot sem ért meg. Mintha büszke fölénynyel így szólának az idegen zenevilághoz: „Ha meg akarsz bennünket érteni, tanulj meg oroszul.“

*

A mi magyar zenevilágunk képviselői- s irányítóitól egyszerre ennyit kívánni, túlságos lenne. De annyit csak mégis megtehetnének már magyar hangversenyénekeseink az új században s a második ezredéves lusztrumban, hogy legalább a már lefordított klasszikus dallamokat magyar nyelven énekelnék. Igaz, hogy legtöbb esetben egyre megy, akármilyen nyelven énekelnek, mert úgy sem lehet megérteni, de legalább eloszlatnák a magyar főváros hangverseny-műsorának annyira sértő kozmopolitikus jellegét!

Védekezni tehát a kozmopolitikus áramlat ellen: ez helyes és opportunus dolog, mert sok az ellenségünk és sok felbontó elem vesz körül. Ne hagyjunk semmit tekinteten kívül s főleg azokat a tényezőket nem, amelyek a nemzeti érzületben tesznek legtöbb kárt. Mert sokféle külső jelvényes aspirációt, alkalomadtán egy vonással jóvá lehet

tenni, de a kozmopolitizmus etikai eltévelyedései megigazítására évtizedek, sokszor századok sem elegendők.

*

Ha az új században a magyarországi zenészet nevelés, az egész vonalon nem fog arcvonalt változtatni, s úgy állami, mint nyilvános s magán zeneiskolák, sőt a családi körökben is nem fog lépést tartani a nemzeti aspirációkkal: nem lesz a magyarnak soha erre fektetett művészete. Nem lehet tagadni, hogy az állam s a társadalom manapság sok izmos magyarosító munkát végez. De ez csak úgy szülhet koncentrált eredményeket, ha nem egyoldalulag történik s nem hagyatik ki a számításból egy olyan hatalmas faktor, mint a zene, mely az élet minden fázisában kísérője a honpolgároknak s aszerint idomitja a kedélyeket, amint a nemzetközi vagy a nemzeti irány felé terelgetik.

Mert ne mondja senki, hogy a művészetnek nincs hazája, nincs nemzetiséghez kötve. Ez ellen a műtörténelem eléggé protestál. Ellenkezőleg, ha van nemzeti génusz szerint alakult nyelv, irodalom, költészet, alkotmány, társadalmi, politikai élet: (pedig ki merné tagadni ezek létezését) akkor van nemzeti művészet is, mely alul a zene sem vonhatja ki magát. Amint hogy nálunk is a legerősebb kozmopoliták sem tesznek mást, mint német, olasz vagy francia szellemben írnak operát, szimfoniát s mindenféle más zenét.

Sőt Magyarországon a művészet kivételes helyzetet foglal el, melyet nem lehet, nem szabad sem a nagy kozmopolitizmus szemüvegén át nézni, sem pedig idegen, főleg

német rájukra feszíteni. S a nevelés és oktatás terén (törté-
jék az bármely irányban), mindig elsőnek kell lenni a szel-
lemnek, melynek az a feladata, hogy nemzetiesítse az ál-
talanost, nem pedig, hogy az általános által meg-
semmisítse a nemzetit. A ki Magyarországon nem ily
értelemben érzi át a művészetet s így a zenét is, vagy nem
ily értelemben vezeti a zenészetit nevelést, ha arra hivatása
vagy állásánál fogva utalva van: az nem épít, hanem rom-
bol s nyomában a hazai művészet flórája soha ki nem virul,
hanem elsatnyul s végre kipusztul.

A magyar nemzetiségi szellemnek minden téren érvé-
nyesülni kell s kétszeresen oly téren mint a zene, mely
nemzetközi kapcsolatot képez, de olyan kapcsolatot egyszersmind,
melynél csak a megizmosodott láncszemek képesek az erő-
sebb nyomásnak ellentállni.

Erősíteni, izmosítani kell tehát a még gyenge magyart,
nem pedig gyengíteni és dekomponálni.

Ezt tartsák szem előtt mindazok, a kik Magyarországon
akár állami, akár egyleti, vagy magánzeneintézetek élén álla-
nak, mert ebben rejlik a jövő győzelme!

Sajtóhibák.

lap	sor	helyett	olvasandó
16	12	Gudeorum	Judeorum
16	23	lekótárva	lekótárva
26	24	szépszerü	népszerü
26	21	seous	serous
58	4	a	kihagyandó
120	13	elvetéseit	elvetéseit
120	16	korifesusit	korifensait
124	13	haza	hazai
130	18	elzépszerüisödésük	elnépszerüisödésük
132	20	kultur-nemzetnek	kultur-nemzeteknek
162	7	stilu	stiliü
167	5	indulójaé	indulóját
168	13	fenmarad	fenmaradt
169	22	iróaszt	iróasztal
194	17	Flároly	Ferenez
205	15	mig	meg
211	23	oporáknak	operáknak
226	13	Grinzweig	Grinzweil
244	24	„csak“ után	kettő
246	4	„a“ előtt	van
256	6	megzenesítve	megzenésítve
267	23	39	31
270	9	nekük	nekünk
271	1	szí	kihagyandó
273	17	az e betü	„
309	23	világsajtót	világsajtót
327	17	héttagu	hattagu

lap	szó	helyett	olvasandó
331	22	maekontentusok	malekontentusok
337	21	melyről	melyből
343	16	elterjed	elterjedt
349	4	mint	mit
385	6	m betű	n, s az a kihagyandó
385	8	oly	ily
386	17	egybehivta	egybehívták
396	17	háttéri	háltéri
398	6	nuzist	nizust
400	7	háttéri	háltéri
411	17	mutathat	mutathatnak
436	20	Gotte	Gott
466	15	alítualitásokra	aktualitásokra
496	8	mozzanatnak	mozzanatban
513	26	klaviaturának	klaviatúrájának
538	18	édekü	édemü
560	7	e betű	a
574	15	tétett	tételt
587	13	iinnepséget	iinnepségét
598	11	mulattatás	mulattatása
604	10	kezdeté	kezdte
622	9	sinek	szinek
627	21	szingárdasággal	szingárdagsággal
229	19	s betű	a
642	19	terén	téren
653	9	napvilágát	napvilágot
674	21	operából.	operázól.
678	11	tényezőkben	tényezőkben
688		LXX. fejezet	LXIX

